

Névtani Értesítő

47.

Budapest
2025

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Az ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete és a Magyar Nyelvtudományi Társaság lektorált folyóirata

Felelős szerkesztő: Farkas Tamás (ELTE)

Szerkesztő: Slíz Mariann (ELTE)

A szerkesztő munkatársa: Hauber Kitti (ELTE)

Szerkesztőbizottság:

Bauko János (UKF), Bölcskei Andrea (KRE), Fábíán Zsuzsanna (ELTE),
Gerstner Károly (ELTE), †Hegedűs Attila (PPKE), Hoffmann István (DE),
Juhász Dezső (ELTE), Laczkó Krisztina (ELTE), Tóth Valéria (DE)

Tördelte: Wendl Dávid

A szerkesztőség címe:

ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
1088 Budapest, Múzeum körút 4/A – E-mail: nevtart@btk.elte.hu

Online: <https://nevtart.elte.hu>

ISSN 0139-2190 (nyomtatott) – ISSN 2064-7484 (online)

47. szám

Budapest, 2025

Támogatók: ELTE BTK Kari Kiválósági Alap, ELTE Folyóirat-fejlesztési Alap

Nyomda: Fellini Kft.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

BÁBA BARBARA – DUDÁS ELŐD – MÜLLER MÁRTA – SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA – TÖRÖK TAMÁS: A helynévgyűjtés módszertani problémái többnyelvű települések esetében	9
TALLÁROM RÉKA: A helynevek nyelvi minősítésének elméleti és gyakorlati kérdései kétnyelvű közegben. Három település összevető névrendszertani elemzésének a tanulságai	31
BAUKO JÁNOS: Dunaszerdahely magyar–szlovák utcanévparjainak névadási és fordítási sajátosságai	47
PÓCZOS RITA: Név szerkezeti modellek a 11. századi víznév kincsben	61
PELCZÉDER KATALIN: Észrevételek a hamis oklevelek nyelvi vizsgálatához. Az 1082-es veszprémi káptalani összeírás nyelv- és névtörténeti tanulságai	77
SEBESTYÉN ZSOLT: A beregi batykók 16–17. századi személynevei	109
RAÁTZ JUDIT: Új trendek a hazai névkérelmezésben. Az elmúlt 12 év jóváhagyott nevei alapján (2013–2024)	127
LUDÁNYI ZSÓFIA – KOCSIS ÁGNES: A tulajdonnevekkel kapcsolatos kérdéstípusok a nyelvi tanácsadásban	145
LACZKÓ KRISZTINA: Új helyesírási kérdések a tulajdonnevek körében	161
RESZEGI KATALIN: Az ICOS (International Council of Onomastic Sciences) szerepe a névtudományban	183

MŰHELY

NAGY LEVENTE: Preindoeurópai gyökök magyar eredetű román helynevekben? Néhány megjegyzés Sorin Paliga új román etimológiai szótáráról	193
HAUBER KITTI: Beszámoló a 28. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusról	207
RÁCZ ANITA: Helynévmintázatok a középkori Magyarország területén. Akadémiai doktori értekezés összefoglalója	217
A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertációk 2024-ben: HANKUSZ ÉVA: Névtudományi vizsgálatok a magyar–román–ukrán hármashatár térségében....	235

KÖNYVSZEMLE

KOZMA JUDIT: Oliviu Felecan – Alina Bugheșiu eds., Name and Naming. Proceedings of the Fifth International Conference on Onomastics „Name and Naming”. Multi- culturalism in Onomastics [Név és elnevezés. Az V. Nemzetközi „Név és elnevezés” Nemzetközi Konferencia kötete. Multikulturalizmus a névtanban]	239
ZELLIGER ERZSÉBET: Vörös Ferenc szerk., A nyelv földrajztól a névföldrajzig XI. Múltidéző neveink. A 2020. október 2-i kolozsvári online névföldrajzi tanács- kozás előadásai	244
TÖRÖK TAMÁS: Vörös Ferenc, Név- és nyelvhasználat a magyar nyelvterület perem- vidékén	247

TÖRÖK TAMÁS: Vörös Ottó, Szülőföld, nyelv, tudomány	252
WENDL DÁVID: Szilágyi-Varga Zsuzsa, Helynév-szociológiai vizsgálatok a Partiumban	255
GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS: Szilágyi-Varga Zsuzsa, A bihari Felső-Hegyköz hely- nevei.....	258
HAVASI-KOVÁCS HELGA: Kiss Magdaléna, A Körösmente folyóvízneveinek névrendszertani vizsgálata.....	261
BERECZ ÁGOSTON: Frédéric Giraut – Myriam Houssay-Holzsich coord., The Poli- tics of Place Naming. Naming the World [A helynévadás politikája. A világ el- nevezése].....	264
TAKÁCS JUDIT: Sztrákos Eszter, Az elnevezés ereje. Címadás a magyar képző- művészetben.....	269
SEBESTYÉN ZSOLT: Leonid Chernovaty – Eugen Schochenmaier, Reference dictionary of Ukrainian Names. With pronunciation and etymology. English-Ukrainian and Ukrainian-English [Az ukrán nevek szótára. Kiejtéssel és etimológiával. Angol–ukrán és ukrán–angol].....	271
FARKAS TAMÁS: Fazakas Emese szerk., B. Gergely Piroska	274
A Névtani Értesítő szerkesztőségébe beérkezett magyar névtani kiadványok	275

FOLYÓIRATSZEMLE

TÓTH PANNA: Onoma 59. (2024)	277
WENDL DÁVID: Names. A Journal of Onomastics 72. (2024).....	279
FÁBIÁN ZSUZSANNA: Rivista Italiana di Onomastica 30. (2024).....	282
PÓCZOS RITA: Namenkundliche Informationen 116. (2024).....	285
KENYHERCZ RÓBERT: Onomastica 67. (2023).....	288
KENYHERCZ RÓBERT: Onomastica 68. (2024).....	291
BAUKO JÁNOS: Acta onomastica 65. (2024).....	295
SEBESTYÉN ZSOLT: Problems of Onomastics / Вопросы ономастики 21. (2024).....	297
GYÖRFFY ERZSÉBET: Nordisk tidskrift för socioonomastik 3. (2023).....	301
GYÖRFFY ERZSÉBET: Nordisk tidskrift för socioonomastik 4. (2024).....	303
GYÖRFFY ERZSÉBET: Namn och bygd 112. (2024).....	306

MEGEMLÉKEZÉS

GERSTNER KÁROLY: Hegedűs Attila (1954–2025). Búcsú a Névtani Értesítő korábbi szerkesztőjétől	309
FARKAS TAMÁS: Fülöp László (1944–2025).....	312

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe	315
----------------------------	-----

CONTENTS

ARTICLES

BÁBA, BARBARA – DUDÁS, ELŐD – MÜLLER, MÁRTA – SZILÁGYI-VARGA, ZSUZSA – TÖRÖK, TAMÁS: Methodological challenges associated with compiling the place names of multilingual settlements	9
TALLÁROM, RÉKA: Theoretical and practical issues relating to the linguistic classifica- tion of place names in a bilingual context. Insights from a comparative onomastic analysis of three settlements	31
BAUKO, JÁNOS: The naming and translational characteristics of Hungarian-Slovak street name pairs in Dunajská Streda/Dunaszerdahely in Slovakia	47
PÓCZOS, RITA: Onomastic structures in the hydronymy of the 11 th century.....	61
PELCZÉDER, KATALIN: Comments on the linguistic analysis of forged diplomas. Linguistic and onomastic lessons from the 1082 census of Veszprém	77
SEBESTYÉN, ZSOLT: The personal names of 16 th to 17 th -century Bereg County batkos....	109
RAÁTZ, JUDIT: Trends in new name applications in Hungary. Based on new name proposals submitted for approval over the last 12 years (2013–2024).....	127
LUDÁNYI, ZSÓFIA – KOCSIS, AGNES: Question types relating to proper names con- sultations at the Language Consulting Service	145
LACZKÓ, KRISZTINA: New orthographical questions relating to proper names	161
RESZEGI, KATALIN: The role of ICOS (International Council of Onomastic Sciences) in onomastic scholarship	183

ONOMASTICS AND EVENTS

NAGY, LEVENTE: Pre-Indo-European roots in Romanian toponyms of Hungarian origin? Some remarks on Sorin Paliga's An Etymological Dictionary of the Romanian Language	193
HAUBER, KITTI: Report on the 28 th International Congress of Onomastic Sciences	207
RÁCZ, ANITA: Toponymic patterns in medieval Hungary. A summary of an academic doctoral thesis.....	217
PhD thesis on onomastics defended in 2024: HANKUSZ, ÉVA: Toponym studies in the Hungarian-Romanian-Ukrainian border region	235

BOOK REVIEWS

KOZMA, JUDIT: Oliviu Felecan – Alina Bugheşiu eds., Name and Naming. Proceed- ings of the Fifth International Conference on Onomastics „Name and Naming”. Multiculturalism in Onomastics	239
ZELLIGER, ERZSÉBET: Ferenc Vörös ed., A nyelvföldrajztól a névföldrajzig XI. Múltidéző neveink. A 2020. október 2-i kolozsvári online névföldrajzi tanács- kozás előadásai [From geolinguistics to name geography XI. Names evoking the past. Proceedings of the online conference on name geography held in Cluj-Napoca on October 2, 2020].....	244

TÖRÖK, TAMÁS: Ferenc Vörös, Név- és nyelvhasználat a magyar nyelvterület peremvidékén [Name and language use in the periphery of the Hungarian language area]	247
TÖRÖK, TAMÁS: Ottó Vörös, Szülőföld, nyelv, tudomány [Homeland, language, science]	252
WENDL, DÁVID: Zsuzsa Szilágyi-Varga, Helynév-szociológiai vizsgálatok a Partiumban [Studies on place-name sociology in Partium, Romania].....	255
GULYÁS, LÁSZLÓ SZABOLCS: Zsuzsa Szilágyi-Varga, A bihari Felső-Hegyköz helynevei [Place names in the Felső-Hegyköz region of Bihar County, Romania]	258
HAVASI-KOVÁCS, HELGA: Magdaléna Kiss, A Körösmente folyóvízneveinek névrendszertani vizsgálata [Onomastic analysis of hydronyms in the Körösmente region, Romania]	261
BERECZ, ÁGOSTON: Frédéric Giraut – Myriam Houssay-Holzschuch coord., The Politics of Place Naming, Naming the World.....	264
TAKÁCS, JUDIT: Eszter Sztrákos, Az elnevezés ereje. Címadás a magyar képzőművészetben [The power of naming. Titling in Hungarian fine arts].....	269
SEBESTYÉN, ZSOLT: Leonid Chernovaty – Eugen Schochenmaier, Reference dictionary of Ukrainian Names. With pronunciation and etymology. English–Ukrainian and Ukrainian–English.....	271
FARKAS, TAMÁS: Emese Fazakas ed., B. Gergely Piroska [Piroska B. Gergely]	274
Recently received books on Hungarian onomastics.....	275

REVIEWS ON PERIODICALS

TÓTH, PANNA: Onoma 59. (2024)	277
WENDL, DÁVID: Names. A Journal of Onomastics 72. (2024)	279
FÁBIÁN, ZSUZSANNA: Rivista Italiana di Onomastica 30. (2024).....	282
PÓCZOS, RITA: Namenkundliche Informationen 116. (2024).....	285
KENYHERCZ, RÓBERT: Onomastica 67. (2023).....	288
KENYHERCZ, RÓBERT: Onomastica 68. (2024).....	291
BAUKO, JÁNOS: Acta onomastica 65. (2024).....	295
SEBESTYÉN, ZSOLT: Problems of Onomastics / Вопросы ономастики 21. (2024)	297
GYÖRFFY, ERZSÉBET: Nordisk tidskrift för socioonomastik 3. (2023).....	301
GYÖRFFY, ERZSÉBET: Nordisk tidskrift för socioonomastik 4. (2024).....	303
GYÖRFFY, ERZSÉBET: Namn och bygd 112. (2024).....	306

IN MEMORIAM

GERSTNER, KÁROLY: Attila Hegedűs (1954–2025). In memoriam of the former editor of Névtani Értesítő	309
FARKAS, TAMÁS: László Fülöp (1944–2025).....	312

INFORMATION

To our authors	315
----------------------	-----

TANULMÁNYOK

A helynévgyűjtés módszertani problémái többnyelvű települések esetében*

BÁBA BARBARA

Debreceni Egyetem, Debrecen

DUDÁS ELŐD

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

MÜLLER MÁRTA

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA

Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad (Oradea, Románia) – Debreceni Egyetem, Debrecen

TÖRÖK TAMÁS

Selye János Egyetem, Komárom (Komárno, Szlovákia)

Absztrakt

A többnyelvű településeken végzett helynévgyűjtés módszertani kérdései napjainkban különösen időszerűek, mivel a 2022-ben elindított Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében jelenleg is több ilyen településen folyik adatgyűjtés. A többnyelvű területeken végzett, minden érintett nyelvre kiterjedő helynévgyűjtés eltérő módszertani megközelítést igényel az egynyelvű településeken alkalmazott gyakorlathoz képest. A témával kapcsolatban mindenekelőtt olyan jellegű kérdések tisztázása szükséges, mint a magyarországi és a határon túli többnyelvű települések nyelvi helyzete, a korábbi gyűjtések módszertani eljárásai a többnyelvű településeken, az élőnyelvi gyűjtés módszertana többnyelvű településeken a Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretein belül, a helynevek nyelvi jellegének megítélésével kapcsolatos nehézségek, a helynevek fonetikus lejegyzésének problémái, valamint a helynévanyag közzlésének módjai többnyelvű települések esetében. A tanulmány az ezekhez a kérdésekhez kapcsolódó elméleti ismereteket és módszertani tapasztalatokat járja körül,

* Kerekasztal-beszélgetés az Alkalmazott Névkutatás 2024 konferencián (Budapest, 2024. október 14.). Az írás a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében készült.

különös tekintettel azokra a területekre és nyelvekre, amelyekhez a beszélgetésben részt vevő szakemberek saját kutatásaik révén kapcsolódnak.

Kulcsszavak: többnyelvű települések, helynevek, helynévgyűjtés, módszertan, Magyar Nemzeti Helynévtár Program, fonetikus lejegyzés, kétnyelvűség, német–magyar, horvát–magyar, román–magyar nyelvi kontaktusok, magyar kisebbség.

Methodological challenges associated with compiling the place names of multilingual settlements

BARBARA BÁBA – ELŐD DUDÁS – MÁRTA MÜLLER – ZSUZSA SZILÁGYI-VARGA – TAMÁS TÖRÖK

The methodological challenges associated with compiling the place names of multilingual settlements have become particularly pressing in recent years, particularly in light of the ongoing data compilation efforts related to the Hungarian National Toponym Registry Program, launched in 2022. Comprehensive documentation of place names in such multilingual areas – covering all relevant languages – requires methodological approaches that differ significantly from those applied in monolingual contexts. Key issues that require clarification include the linguistic situation of multilingual settlements both in Hungary and in neighbouring countries; the methodological procedures employed during previous compilations; the techniques of collecting spoken language data under the current program; the challenges of assessing the linguistic characteristics of place names; problems relating to their phonetic transcription; and the various methods of presenting place name data in multilingual contexts. This study addresses the theoretical foundations and methodological experiences associated with these questions, with particular attention to the regions and languages which link the participating researchers and their empirical work.

Keywords: multilingual settlements, place names, toponymic fieldwork, methodology, Hungarian National Toponym Registry Program, phonetic transcription, bilingualism, German-Hungarian, Croatian-Hungarian, Romanian-Hungarian linguistic contacts, Hungarian minority.

1. A többnyelvű településeken végzett helynévgyűjtés módszertani kérdései napjainkban különösen időszerűek, mivel a 2022-ben elindított Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében jelenleg is több ilyen településen folyik adatgyűjtés. E munkálatok során számos olyan elméleti és módszertani probléma kerül felszínre, amelyeket feltétlenül meg kell oldani a vállalkozás sikere érdekében. A témával foglalkozó korábbi írások közül kiemelkedik POGÁNY IRÉN és ZELLIGER ERZSÉBET munkája (1972), amely hangsúlyozza, hogy a többnyelvű településeken különösen fontos a minden érintett nyelvre kiterjedő gyűjtés. Ezt a megközelítést korábban KNEZSA ISTVÁN, SZABÓ T. ATTILA és más kutatók is alapvető fontosságúnak tekintették, hiszen – amint POGÁNY és ZELLIGER is megfogalmazza – „egynyelvű gyűjtésből nem lehet a vegyes lakosságú területek névanyagára vonatkozó következtetéseket levonni” (POGÁNY–ZELLIGER 1972: 400).

A többnyelvű területeken végzett, minden érintett nyelvre kiterjedő helynévgyűjtés eltérő módszertani megközelítést igényel az egynyelvű településeken alkalmazott gyakorlathoz képest. Ugyanakkor a korábban közzétett gyűjtemények útmutatói nem térnek

ki részletesen a vegyes lakosságú területeken végzett adatgyűjtés sajátos módszertani problémáira. A témával kapcsolatban mindenekelőtt olyan jellegű kérdések tisztázása szükséges, mint a magyarországi és a határon túli többnyelvű települések nyelvi helyzete, a korábbi gyűjtések módszertani eljárásai a többnyelvű településeken, az élőnyelvi gyűjtés módszertana többnyelvű településeken a Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretein belül, a helynevek nyelvi jellegének megítélésével kapcsolatos nehézségek, a helynevek fonetikus lejegyzésének problémái, valamint a helynévanyag közlésének módjai többnyelvű települések esetében. A tanulmány az ezekhez a kérdésekhez kapcsolódó elméleti ismereteket és módszertani tapasztalatokat járja körül, különös tekintettel azokra a területekre és nyelvekre, amelyekhez a beszélgetésben részt vevő szakemberek saját kutatásaik révén kapcsolódnak.

2. A téma feldolgozását megelőzően elengedhetetlen a magyarországi és határon túli régiókban található többnyelvű települések nyelvi helyzetére vonatkozó kérdések tisztázása.

2.1. A határon túli többnyelvű települések nyelvi helyzete

2.1.1. A magyar mint kisebbségi nyelv felől. A határon túli többnyelvű települések nyelvi helyzetéről szólva nagy általánosságban a következőt mondhatjuk: a történelem többszörösen is igazolja, hogy a végrehajtó hatalmak mindig is az egynyelvűséget (az államnyelv kizárólagos használatát) és az ezzel szorosan összefüggő asszimilációt támogatták. A Magyarországgal szomszédos államok törvénykezésével kapcsolatban megállapítható, hogy a kisebbségek helyzetét tekintve a 20. századi lehetőségekhez képest a jogalkotást tekintve mára mindenhol komoly előrelépések történtek; ennek ellenére a kisebbségeket képviselő szervezeteknek bőven van még tennivalójuk. A kisebbségben élő népcsoportok védelmére hozott nemzetközi ajánlásokat az érintett országok ugyanis csak annyira tartják be, amennyire feltétlenül szükséges; sok esetben maguk az ajánlások teremtik meg a visszaélések elkerüléséhez a lehetőséget.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a törvények által kimondott jogok a gyakorlatban másképp vagy egyáltalán nem működnek. A nemzeti kisebbségeknek az anyanyelvhasználatra vonatkozóan például számos lehetőségük lenne, gyakran megesis viszont, hogy eleve nincsenek biztosítva az ehhez szükséges feltételek; előfordul, hogy legfeljebb csak megtűrik a kisebbségeket és a kisebbségi magyar nyelvet. Mindehhez az is hozzájárul, hogy a kisebbségek általában nem is ismerik a nyelvi (és egyéb) jogaikat, ebből kifolyólag pedig élni sem nagyon tudnak velük (LANSTYÁK 2000, BENŐ–PÉNTEK 2003, PÉNTEK 2015, SZABÓMIHÁLY 2017: 299–320, PÉNTEK–BENŐ 2020).

A magyar mint kisebbségi nyelv a Magyarországgal szomszédos külső régiókban alárendelt jogi státussal rendelkezik. Ez a gyakorlatban például abban nyilvánul meg, hogy a határon túli magyar nyelvvaltozatoknak sok tekintetben alacsony a presztízsük, és nincs mindenre kiterjedő használati körük. Ezekben az államokban a többségi nyelv az ország hivatalos nyelve, amelyet gyakran értelmeznek úgy, mint az adott terület egyedüli publikus, azaz nyilvánosan is használható nyelvét (l. pl. a táblaháborúkat, a kisebbségi nyelvi feliratok körüli vitákat Szlovákiában és Romániában).

A kutatások szerint az érintett államokban a magyar nyelv legfőbb nyelvhasználati színtere a család. A vizsgált személyek a magánszférában használják leginkább az anyanyelvüket. A közélet egyes színterein (pl. a társadalmi élet területén) is többnyire pozitívak

az erre vonatkozó beszámolók. Minden olyan nyelvi közegben viszont, amely valamilyen módon a formalitáshoz köthető, az ország többségi nyelvének van kitüntetett – gyakran kizárólagos – szerepe. A kutatások arra is rámutatnak, hogy a többségi nyelvek legfőbb színterei közé a hivatali élet, a munkahely és az egészségügyi intézmények tartoznak. A magyar nyelven való megszólalás tehát az ezekhez a területekhez köthető beszédhelyzetekben jelentkezik a leggyakrabban problémaként.

A határon túli magyar közösségek kétnyelvű kommunikatív kompetenciával rendelkeznek. A sokéves együttélés alapján tudják, hogy milyen színtereken, milyen beszédhelyzetekben és kik előtt szólalhatnak meg az anyanyelvükön, illetve az ország nyelvén. A magyar nemzetiségű beszélőknek az államnyelvre vonatkozó nyelvtudása, illetve annak foka viszont nagy eltéréseket mutat. Nyelvi szempontból különösen fontos kérdés, hogy milyen az adott család etnikai összetétele. Emellett a falvakban és a városokban gyűjtött adatok is nagy eltéréseket jelezhetnek. A két nyelv használata szempontjából az sem elhanyagolható szempont, hogy magyar többségű vidékek lakóitól, vagy szórványban, illetve szigetszerű helyzetben élő beszélőktől gyűjtjük-e az adatokat (CSERNICKSKÓ 1998, GÖNCZ 1999, LANSTYÁK 2000, SZÉPFALUSI et al. 2012, FANCSALY et al. 2016, PÉNTEK–BENŐ 2020). A továbbiakban a jelenleg zajló helynévgyűjtések területi sajátosságainak megfelelően a romániai és a szlovákiai magyarság nyelvi helyzetére összpontosítva mutatjuk be a határon túli kétnyelvű települések nyelvi helyzetét.

2.1.2. A romániai magyarok nyelvi helyzete. A romániai magyarok nyelvi helyzetét illetően érdemes röviden kitérni a legutóbbi népszámlálás eredményeire.¹ A 2021-es adatok alapján Románia összlakossága 19 053 815 fő, melyből 1 002 151-en (6,04%) vallották magukat magyar nemzetiségűnek. A magyar anyanyelvűek száma viszont eltér ettől: a megkérdezettek közül némileg többen, 1 038 806-an vallották azt, hogy a magyar nyelvet tartják az anyanyelvüknek. Emellett a magyarság és a magyar nyelv jelenlétét tekintve természetesen az sem elhanyagolható szempont, hogy Románia teljes területét vesszük-e alapul, vagy csupán – a tágabb értelemben vett – Erdélyre gondolunk. Az utóbbi esetben ugyanis a magyar nemzetiségűek aránya jóval nagyobb: az erdélyi lakosság 18,9%-át teszi ki.

Mivel az élőnyelvi és történeti helynévgyűjtés Romániában az elmúlt időszakban Bihar és Szatmár megye tömbmagyar vidékein (a Hegyközben, a Bihari-síkon és a Szamosközben) vett nagyobb lendületet, itt csupán ezeknek a területeknek a nyelvi helyzetéről ejtünk szót. Az etnikailag homogén magyar családok gyermekei e térségekben magyardomináns kétnyelvűek. A román nyelvvel többnyire csak a másodlagos szocializáció során ismerkednek meg. A vegyes házasságból származók és azok a személyek esetében, akik olyan településen nőttek fel, ahol a másik nemzetiség jelenléte (is) jelentős, a két nyelv szimultán elsajátítása és párhuzamos használata figyelhető meg. A többen élő magyar beszélőközösségek a fentebb felsorolt kistérségekben gyakran hatalom nélküli többséget alkotnak. Ezeknek a régióknak a magyar nemzetiségű beszélői általában olyan magyardomináns kétnyelvűek, akik a második nyelvüket az anyanyelvüknél később sajátították el. Mivel az oktatásban az államnyelv tanításának mindenhol komoly hiányosságai vannak, valamint a spontán nyelvszajátítás lehetőségei nem mindenki számára adóttak, ezeken a területeken azok sincsenek kevesen, akik az állam nyelvén rosszul vagy szinte egyáltalán nem tudnak.

¹ <https://www.recensamantromania.ro/> (2025. 08. 03.)

2.1.3. A szlovákiai magyarok nyelvi helyzete. A legutóbbi, 2021-es népszámlálás idején Szlovákia lakossága 5 449 270 fő volt. A Statisztikai Hivatal több módszertani újítást vezetett be; ezek közül néhány érintette a nemzetiségi adatokat is. A korábbi népszámlálásokkal ellentétben 1. és 2. nemzetiség megjelölésére is volt lehetőség, tehát ha valaki két nemzetiséghez tartozónak vallja magát, módja volt ennek kinyilvánítására. A hatalmon lévő szlovák kormány az új módszertan jóváhagyását követően elfogadta annak értelmezési keretét is, mely alapján a nemzetiségi adatokat a két kérdésre adott válaszok összegéből kell majd kiszámolni. Ez elsősorban a nemzetiségi jogok érvényesítése, például a nyelvhasználat szempontjából döntő jelentőségű. 2021-ben Szlovákia lakosságának 8,37%-a – összesen 456 154 személy – vallotta magát magyar nemzetiségűnek. 422 065 fő első nemzetiségként (az összlakosság 7,75%-a), 34 089 személy (az összlakosság 0,62%-a) pedig második nemzetiségként jelölte meg a magyart.²

Az anyanyelvre, annak használatára a 2011-es népszámlálás kérdőívében három kérdés vonatkozott (az anyanyelv, a nyilvánosan használt nyelv és az otthon használt nyelv). A 2021-es felmérés már csak az anyanyelvre fókuszált, tehát visszatért az egykérdéses változathoz (RAVASZ 2023). Az ország lakosságának 8,48%-a jelölte meg anyanyelveként a magyart; ez 462 175 személyt jelent.

A szlovákiai magyar beszélőközösség kétnyelvűsége a hatalmi viszonyok alapján kisebbségi kétnyelvűség, mivel a nyelvterület (Dél-Szlovákia) nagyobb részén hatalom nélküli többséget alkot. Létszámbeli dominanciájuk és a törvényi előírások ellenére előfordul, hogy a hivatalos ügyintézés kétnyelvűsége nehézkes vagy nincs biztosítva. A szlovák nyelvet döntő többségében intézményes, iskolai kereteken belül sajátítják el, azaz esetükben ellenőrzött kétnyelvűségről beszélhetünk. Ritkább a spontán (természetes) élethelyzetekben való nyelvelsajátítás, mely elsősorban a nagyobb városokban és a szórványban élőket jellemzi. A magyar tannyelvű nevelési-oktatási, illetve kulturális intézmények hálózatának köszönhetően az érintett beszélőközösség anyanyelvét az államnyelv másodnyelvként való elsajátítása nem veszélyezteti, ezért kétnyelvűségük hozzáadó (additív) típusú. Kivételt képeznek a szórványhelyzetben élők, mivel esetükben az anyanyelvi oktatás hiánya, illetve a magyar nyelv használati színtereinek beszűkülése vagy eltűnése egyre nehezebbé teszi az anyanyelv megtartását, gyorsítja az asszimilációs folyamatokat. (LANSTYÁK 2000: 149–152.)

2.1.4. A kétnyelvű helynévhasználat felől. Az őshonos kisebbségként élő magyarokat a kétnyelvű tulajdonnév-használat jellemzi, mivel nemcsak anyanyelvi, hanem államnyelvi tulajdonneveket is ismernek, használnak. Az eddigi vizsgálatok szerint az egyik vagy a másik névváltozat melletti döntés általában a beszédhelyzet nyelvétől, a beszédpartnerektől és attól függ, hogy az adott nyelvhasználati színtér mennyire tekinthető formálisnak, informálisnak, nyilvánosnak vagy intimnek. Minél inkább közelítünk az informalitás és a bensőségesség felé, annál biztosabb, hogy az anyanyelvi (esetünkben a magyar) névváltozat fog elhangozni, és fordítva. Ez a szabályszerűség természetesen nem terjed ki minden esetre: a magyar nyelvű szöveggörnyezet ugyanúgy tartalmazhat államnyelvi névalakot, ahogyan az államnyelvi szöveggörnyezet is magyar névformát. Gyakran előfordul ugyanis, hogy a kétnyelvű beszélők bizonyos objektumoknak csak a magyar vagy csak az államnyelvi megnevezését ismerik, sőt arra is van példa, hogy a különböző nyelvekből származó névrészek keverednek egymással.

² <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/pocet-obyvatelov/SR/SK0/SR> (2025. 08. 03.)

2.1.5. A romániai magyarok kétnyelvű helynévhasználata. A Partium tömbmagyar részein végzett interjúk vizsgálatok szerint a magyar nemzetiségű adatközlők helynévhasználatát a magyar eredetű mikrotoponimák túlsúlya jellemzi. A makrotoponimák egy csoportjában viszont egyes települések, megyék, országok stb. megnevezésekor a román helynevek irányába történő elmozdulás figyelhető meg.

A helynévismeret és -használat kérdése a másik nyelvhasználói közösség szemszögéből is érdekes: a Partiumban élő románság beszédét szintén a kétnyelvű tulajdonnévhasználat jellemzi. A román adatközlők a magyar határnevek egy csoportját azért is ismerik és használják, mert ebben a régióban a kataszteri térképek és telekkönyvi kivonatok még mindig a régi magyar elnevezéseket tartalmazzák; ezen a területen ugyanis nem készültek román felmérések. A Partiumban élő románság a magyar mikrotoponimák egy másik rétegét a nagy arányban ott élő magyar lakosságtól, a szóbeli kommunikációnak köszönhetően sajátítja el (SZILÁGYI-VARGA 2024: 23–25).

2.1.6. A szlovákiai magyarok kétnyelvű helynévhasználata. A szlovákiai magyarok esetében hasonló megfigyelésekről és eredményekről számolhatunk be. SZABÓMIHÁLY GIZELLA kutatásai szerint a szlovákiai magyarok a mindennapi kommunikáció során általában a magyar nevükön említik a közvetlen környezetük helyeit, a lakóhelyüktől távolabb található objektumokat viszont egyre inkább csak a többség nyelvén tudják azonosítani (idézi BAUKO 2019: 100). CSOBÁDY CSILLA helynév-szociológiai szempontokat is figyelembe véve a dűlőnevekről megállapítja, hogy a szlovák nyelvű mikrotoponímiai névanyagot adatközlői csak minimális mértékben ismerik. Ez nem a szlovák nyelvvismeret hiányával magyarázható, hanem azzal, hogy a „névanyag csupán néhány évtizede jelent meg a térképeken, a névhasználatba viszont még azóta sem került bele” (CSOBÁDY 2023: 49).

Trianont követően a Magyar Királyság északi területei Csehszlovákiához kerültek. A fiatal államalakulatot a jogfolytonosság jellemezte, vagyis az újabb szabályozásig az 1918 előtti törvények voltak hatályosak. Ezen a területen egy ideig használatban maradtak a Monarchia idején készült magyar nyelvű kataszteri térképek is. Az 1920-as évek végén kiadott telekkönyvi térképek (Pozemkoknižné mapy) tulajdonképpen a 19. század végi magyar (nyelvű) kataszteri térképek átvételei. Az új térképek helyenként már szlovákul is feltüntetik a mikrotoponimákat (TÖRÖK 2012: 120).

A magyar névanyag csak a második világháború után volt kitéve tudatos változtatásnak. A szövetkezetesítést követően új kataszteri térképek kiadása vált aktuálissá. Az Evidenčné mapy elnevezésű térképeken a dűlőnevek hol egy nyelven (magyarul vagy szlovákul), hol két nyelven (magyarul és szlovákul) fordulnak elő. A mikrotoponímiai névanyagnak a „szlovák nyelv szabályaihoz való igazítása” az 1970-es évektől megjelenő új alaptérképek (Základné mapy) készítőinek a feladata volt, mely a Szlovák Geodéziai és Kartográfiai Vállalat Névtani Bizottságának javaslata alapján történt (HORVÁTH – TELEKINÉ NAGY 2000: 14). A földrajzi elnevezéseket már csak szlovák nyelven tüntették fel, függetlenül attól, hogy a lakosság milyen nyelven használja őket.

Mindez azonban mit sem változtatott az élő névhasználaton. A magyar lakosság továbbra is a magyar névanyagot használja, melybe – sajátos helyzete okán – számtalan szlovák kölcsönszó (szlovakizmus) épült be (pl. *Jéerdé-telep*³).

³ A szlk. *JRD* betűszóból: 'Egységes Földműves Szövetkezet'.

2.1.7. Romániai névpolitika. A határon túli helynévhasználatért nem kis mértékben felel az adott ország névpolitikája, mivel a többségi hatalom korlátozhatja és számos esetben korlátozza is a kisebbségi nyelvű tulajdonnevek használatát. (Ezek a megkötések nagyban befolyásolják például a névszemiotikai tájkép alakulását.) Romániában a legalább 20%-os magyarsággal rendelkező települések esetében kötelező a helységneveknek és a közintézmények neveinek magyar nyelvű feliratozása. Ezek a nevek azonban kizárólag tájékoztató jellegűek, azaz nem használhatók sem a hivatalos levelezésben, sem az egyéb hivatalos dokumentumokban. Az utcaneveknek és a településrészek neveinek a feltüntetéséről a közigazgatási törvények nem beszélnek külön – ezekről minden esetben a helyi tanácsok döntenek. (NyJÚ.)

A Románia által folytatott kisebbségi politika akár elfogadható is lehetne. A valósághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a többségiek gyakran élnek vissza a joghézagok adta lehetőségekkel. Románia esetében jó példa erre az az általános megfigyelés, amely a 20%-os küszöb sajtóságtól értelmezéséről szól. Annak ellenére, hogy a már említett jogszabály nem mondja ki, hogy a 20% alá kerülő kisebbség esetében a kétnyelvű névtáblákat egynyelvűekre kell cserélni, számos olyan eset történt és történik napjainkban is, amikor a közigazgatási törvényt arra használták fel, hogy „egynevűsítsék” a magyar lakosságukban megfigyelt településeket.

2.1.8. Szlovákiai névpolitika. A (helység)névtáblák, az utcanevek és egyéb feliratok, melyek a kétnyelvű nyelvi tájkép részét képezik, információt közölnek a lakosság nyelvi összetételéről, a nyelvek státusáról, illetve az adott állam nyelv- és névpolitikájáról (I. BARTHA–LAIHONEN–SZABÓ 2013, LAIHONEN 2012). Kisebbségi környezetben a helynévhasználat identitásjelölő funkcióval is bír. „A közösség etnikai identitásának erősségét mutató jelként értelmezhető, ha a kétnyelvű utcanévtáblákon az első helyen szerepel a magyar név” (BAUKO 2019: 99).

ISTÓK BÉLA, LŐRINCZ GÁBOR és TÓTH SÁNDOR JÁNOS a nyelvi tájkép gazdasági vonatkozásait vizsgálva megállapítja, hogy a szlovák jogszabályok elsősorban az államnyelv használatát támogatják a nyelvi tájképben, sőt a funkcionális elemek esetében kötelezővé teszik. A globális idegen nyelvek autonóm használatát ugyan lehetővé teszik a cégtáblák szimbolikus elemeiben, „viszont nem biztosítanak ugyanilyen jogot a kisebbségi nyelvek számára, és semmilyen más módon nem ösztönzik vagy könnyítik meg azok használatát a kereskedelmi szférában” (ISTÓK–LŐRINCZ–TÓTH 2023: 79).

(Cseh)szlovákiában a nemzetiségi kisebbségek nyelvének hivatalos érintkezésben történő használatát számos törvényi előírás szabályozta az 1989-es rendszerváltást követően. Ezen intézkedések közül, melyek részben vagy egészben ma is hatályosak, több is rendelkezik a helység- és intézménynevek kisebbségi nyelven való használatáról.⁴ Azokon a településeken, melyeken a nemzeti kisebbség számaránya eléri a törvényben meghatározott minimumot, a helységnévtáblákon a település neve az adott kisebbség nyelvén is feltüntethető. Az adott település területén a törvényi szabályozás értelmében lehetőség nyílik a kétnyelvű

⁴ Zákon č. 270/1995. Z.z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 15. novembra 1995 o štátnom jazyku Slovenskej republiky. – Zákon č. 184/1999 Z.z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín – Zákon 35/2011 Z.z. z 2. februára 2011, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z.z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

utcanévtáblák használatára is. A kisebbségi nyelvhasználati küszöb eredetileg 20% volt (1999. évi 184. számú ún. kisebbségi nyelvhasználati törvény), melyet egy 2011-es törvénymódosítás⁵ 15%-ra csökkentett.

Pozitív tendenciaként is felfoghatnánk a kisebbségi lakosság minimális számarányának törvénybeli csökkentését, mely elvileg a nyelvhasználati jogok kiterjesztését jelenthetné. A dolog szépséghibája, hogy a törvénymódosítás szerint csak azok a települések jöhetnek számításba (és kerülhetnek fel a kétnyelvű települések listájára), amelyekben a kisebbség két egymást követő népszámlálás során is eléri a 15%-ot. Ha megfigyeljük a legutóbbi két népszámlálás (2011, 2021) adatait, ez egyre kevesebb magyarlakta település esetében teljesül.

2.2. A magyarországi többnyelvű települések nyelvi helyzete. A Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében a helynévgyűjtési munkálatok elsősorban olyan magyarországi többnyelvű településeken indultak meg, ahol horvát–magyar, illetve német (sváb)–magyar kétnyelvűség jellemző. Ennek megfelelően a következőkben elsősorban e két nemzetiségi közösség – a magyarországi németek és horvátok – nyelvi helyzetére összpontosítunk. Úgy véljük azonban, hogy az e közösségek körében végzett kutatások során szerzett elméleti és módszertani tapasztalatok számos esetben más többnyelvű régiók vizsgálatához is hasznosíthatók.

2.2.1. A magyarországi német nemzetiségű lakosság nyelvi helyzete. Magyarországon a 2022-es népszámlálás szerint⁶ 142 551 fő vallotta magát német nemzetiségűnek, 28 473 főnek anyanyelve a német, családi baráti körben pedig 66 491 fő használja a német nyelvet. A magyarországi németek jellemzően a dél-dunántúli megyékben, Nyugat-Magyarországon és a Dunántúli-középhegység településein, valamint Budapest környékén élnek.

A magyarországi németek délnémet és középnémet nyelvjárási területekről érkeztek a Kárpát-medencébe a kora újkorban, és bár jellemző elnevezésük a törökidús utáni első betelepülők származására utal (svábok), a mai Magyarország területén élő németek túlnyomó többsége középnémet (frank, pfalzi, hesseni) vagy bajor gyökerekkel rendelkezik. A betelepülésük három hullámban zajlott: III. Károly alatt földesúri irányítással a Dunántúl és az Északi-középhegység területére, valamint Szatmárba érkeztek sváb (alemanni) telepesek. A Mária Terézia alatt, a második hullámban bevándorlók kamarai irányítás alatt Dél-Magyarországra költöztek. A harmadik hullámban II. József ideje alatt az Észak- és Dél-Dunántúlra jutottak el telepesek. A betelepülést követően nem zárult le a migráció: az első hullámban érkezettek részben továbbvándoroltak a mai Ukrajna területére, a későbbiekben érkező telepesekre pedig a Kárpát-medencén belüli (pl. a Dunántúli-középhegységből Dél-Magyarországra való) áttepülés is jellemző volt. Az osztrák–magyar határ innenső oldalán található németajkú települések az osztrák–német beszélőközösségnek

⁵ Zákon 35/2011 Z.z. z 2. februára 2011, ktorým sa mení a doplná zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z.z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

⁶ Az itt és a továbbiakban hivatkozott, 2022-es magyarországi statisztikai adatok forrása: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatok> (2025.08.06.), 1.1.6. Nemzetiség, anyanyelv című táblázat.

a legkeletibb (magyar területre eső) nyúlványai. A magyarországi német közösség származását, identitását, nyelvjárását tekintve heterogén közösség. A *magyarországi német* megnevezés ezt a sokféleséget igyekszik egyetlen átfogó, semleges és egységes kategóriában megragadni.

A magyarországi német nyelvjárásokra is a nagyfokú heterogenitás, diverzitás jellemző; a nyelvjárások csak a települések szintjén egyenlítődték ki, regiolektusok nem alakultak ki. A Dunántúli-középhegységre és Nyugat-Magyarországra a bajor nyelvjárások jellemzőek, de az előbbi területén frank, illetve frank-bajor keverékn nyelvjárások is megtalálhatóak. Dél-Magyarországon frank, fuldai, hesseni, pfälzi, kelet-frank, bajor és sváb (alemanni) nyelvjárások találhatók. A szókészletükre a paraszti életmód megnevezései, valamint a nyelvi együttélés okán jövevényszavak (pl. *Tschismen* < *csizma*) és hibrid szóösszetételek (pl. *Gatyahose*, *Holzvályú*) jellemzőek.

2.2.2. A magyarországi horvát nemzetiségű lakosság nyelvi helyzete. A magyarországi horvát nemzetiségű lakosság a 2022-es népszámlálási adatok szerint 21 824 főt számlál, amely mintegy ötezer fővel kevesebb a 2011-es hasonló felméréshez képest.⁷ Ennek alapján kijelenthető, hogy a horvát nemzetiség lélekszáma erősen csökkenő tendenciát mutat.

A magyarországi horvátok nem összefüggő tömbben, hanem az ország különböző területein, kisebb-nagyobb nyelvterületeket alkotva élnek a magyar többségi lakosság körében, gyakran más nemzetiségekkel, leggyakrabban németekkel együtt.

A horvát nemzetiségű lakosság legnagyobb sűrűségben a Dél-Dunántúlon, elsősorban Baranya vármegyében és a Dráva mentén él. Jelentős arányban találhatók horvát közösségek Bácska magyarországi részén is. További számottevő, horvátok lakta területek az osztrák–magyar országhatár mentén, valamint a Mura vidékén helyezkednek el. Elszórtan, egy-egy településen él horvát lakosság a Duna mentén és természetesen a fővárosban is, a hazai horvát közösség legfontosabb kulturális és intézményi központjának azonban egyértelműen Pécs tekinthető.

A magyarországi horvátok ősei nem azonos időben és nem ugyanarról a területről érkeztek jelenlegi lakóhelyükre. Feltételezhető, hogy a Dráva és a Mura mentén élő horvát közösségek őslakosnak, autochtonnak tekinthetők, vagyis őseik már a magyar honfoglalás idején is ezen a területen éltek. A horvát népesség jelentősebb beáramlása a 16–18. század folyamán, több hullámban zajlott. E migrációs folyamat a török balkáni terjeszkedése következtében meginduló nagyarányú népvándorlás részének tekinthető. Emellett irányított földesúri betelepítések is történtek – többek között a Nádasdy, Batthyány és Festetics család szervezésében, Baranya és Bácska horvát lakosságának jelentős része pedig a boszniai ferences szerzetesek vezetésével telepedett le új lakóhelyén.

A horvát dialektológia a *mi?*, *mit?* kérdő névmás alapján három nagy horvát nyelvjárást különböztet meg. Azt, amelyben ez a kérdő névmás a *što*, *što* nyelvjárásnak, amelyikben *ča*, azt *ča* nyelvjárásnak, amelyikben pedig *kaj*, azt *kaj* nyelvjárásnak nevezzük. Magyarországon a *što*-horvát dialektusokat Baranya vármegyében, a Bácska hazai részén, a Duna mentén és Budapest környékén beszélik. A *kaj*-horvát dialektust a Dráva és a Mura mentén, továbbá a Fertő tó mellett két településen beszélik, míg a *ča*-horvát nyelvjárású települések az osztrák–magyar országhatár mentén fekszenek.

⁷ https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf (2025. 08. 08.)

3. A korábbi gyűjtések módszertani eljárásai a többnyelvű településeken

3.1. A korábbi gyűjtések módszertana magyarországi többnyelvű településeken.

Annak ellenére, hogy a korábbi helynévgyűjtemények a többnyelvű településeken lefolytatott élőnyelvi gyűjtések módszertanát nem taglalják részletesen, érdemes ezeket egyfajta kiindulópontként röviden bemutatni. A következőkben ennek érdekében a teljesség igénye nélkül négy megyei kötet (Baranya, Somogy, Tolna, Zala: BMFN., SMFN., TMFN., ZMFN.) alapján a következő kérdéseket járjuk körül: a gyűjtők nyelvi, nyelvjárási kompetenciája, a helynevek lejegyzésének gyakorlata, az adatok nyelvi hovatartozásának jelölése, valamint a nem magyar nevekkal kapcsolatos helyesírási és standardizálási kérdések.

A 60-as évektől kezdődően megjelenő gyűjteményekre a gyűjtők nyelvi, nyelvjárási kompetenciája szempontjából általában az jellemző, hogy a nemzetiségi községekben az adott nyelv standardját és az illető nemzetiségi nyelvjárást ismerő gyűjtők végezték a terpmunkát. Nyelvjárási ismeretekkel azonban nem minden esetben rendelkeztek, így az ellenőrzés során a lejegyzési pontatlanságok korrekciójára volt szükség (vö. még RÓNAI 1978: 75, 76).

A többnyelvű területek helyneveinek lejegyzésekor a közéteveők az említett kötetekben többnyire a magyar egyezményes hangjelölés egyszerűsített változatát alkalmazták (vö. még RÓNAI 1978: 78–80). Egyes hangok és hangszín-realizációk jelölésére azonban – különösen a baranyai névanyag esetében – a német és a szerbhorvát élőnyelvi adatok lejegyzésekor a magyar köznyelvi betűjeleken túl további karaktereket is használtak. A szerbhorvát nevek esetében ugyanakkor eltekintettek a hangsúlyviszonyok pontos jelölésétől. A Tolna megyei kötet külön figyelmet érdemel abból a szempontból, hogy a német helynévi adatokat a német dialektológiai átírásnak megfelelően is közreadták, függelék formájában. Az élőnyelvi névváltozatok lejegyzésén túl egyes esetekben a történeti nemzetiségi nevek rögzítése is nehézséget okozott. A Baranya megyei kötetekben például az olvasatok bizonytalansága miatt elengedhetetlenné vált az adott területek szakembereinek bevonása.

Az egyes kötetek között az adatok nyelvi hovatartozásának jelölése tekintetében is eltérések figyelhetők meg. A Tolna és Baranya megyei kötetek az adatok nyelvi jellegét minden esetben feltüntetik, míg a Somogy megyei kötetben ez a megkülönböztetés nem következetes. További módszertani nehézséget jelent a történeti nemzetiségi nevek adattári feldolgozásakor, hogy a források a különböző nemzetiségeket eltérő elnevezésekkel jelölik. E kihívás kezelése érdekében a Baranya megyei kötet szerkesztői úgy döntöttek, hogy minden esetben a forrásban szereplő eredeti névneveket veszik át.

A nem magyar eredetű helynevek helyesírása tekintetében a korábbi kötetek viszonylag egységes gyakorlatot követnek: a német nyelvű nevek esetében például a különírás, egybeírás szempontjából általában a német helyesírási normákat alkalmazzák (TMFN. 14, SMFN. 14). A köznyelvi forma megadásában viszont a korábbi munkák vegyesen járnak el. A Baranya megyei kötetben a nemzetiségi nevek nyelvjárási alakját követően a szerkesztők feltüntetik a standard formát is, amelyet szakértők bevonásával határoztak meg. Amennyiben a köznyelvi forma rekonstruálása nem volt egyértelműen lehetséges, a nevet megközelítő hangtani pontossággal jegyezték le. Ezzel szemben a Tolna megyei kötetben a német nevek standard alakjai nem az adattári részben, a névanyagon belül, hanem a kötet végén található névmutatóban kaptak helyet.

3.2. A korábbi gyűjtések módszertana határon túli többnyelvű településeken.

A magyarországi példák után érdemes áttekinteni a határon túli, elsősorban szlovákiai magyarlakta településeken végzett helynévgyűjtések módszertani jellemzőit is. A két terület eltérő politikai és intézményi kontextusa ellenére a gyűjtések során számos hasonló kérdés vetődik fel, különösen a nyelvi kompetencia, az adatrögzítés és a névhasználati szokások tekintetében.

A szlovákiai magyar helynévkutatás a rendszerváltást követően látványos fejlődésen ment keresztül. A kezdeti szórványos gyűjtések, néhány település helynévanyagát összefoglaló adattárak megjelenése után megindult a helynevek tudományos feldolgozása is. Szlovákia magyarlakta területéről a kezdetekben a korábbi tagosítás következtében pusztulás fenyegette élő helynévanyag gyűjtése foglalkoztatta leginkább a kutatókat. A későbbiekben, a 2000-es években elkezdődött a történeti, illetve a legújabb térképeken található helynevek feltárása. Ezen vizsgálatoknak köszönhetően vált láthatóvá a mikrotoponímiai anyagba való tudatos beavatkozás mértéke, az államnyelv váltásból eredő szlovák–magyar névpárok kialakulása, azok típusai és fordítási jellegzetességei.

A kutatásokat összefogó szellemi központ hiányában a Szlovákia magyarlakta vidékéről megjelenő névtani közlések a rendszerváltásig szórványosak; elsősorban HAJDÚ MIHÁLY-nak köszönhetően a Magyar Névtani Dolgozatok néhány számában kaptak helyet. Közülük kiemelkednek MARIKOVECZ KATALIN (1983), D. VARGA LÁSZLÓ (1986), SZATHMÁRY JÓZSEF (1987) és JANKUS GYULA (1988, 1994) munkái.

A dolgozatok az érintett települések szinkron névanyagát adattári formában közlik, utalnak a terület jellegére, a név eredetére – jórészt a helybeliektől származó névmagyarozatokkal –, valamint néhány nyelvjárási jellegzetességre, elsősorban a helynevekben megjelenő tájszavakra. Az említett munkák közül SZATHMÁRY JÓZSEF gyűjtése (1987) példaértékű: megbízható lejegyzésének köszönhetően nyelvjárástani kutatások forrásaként is használható.

Az 1990-es évektől erősebben megnyilvánult a helynevek utáni érdeklődés; az újabb publikációk már a tudományos vizsgálatra is hangsúlyt fektettek. 1992 szeptemberében Nyitrán nemzetközi nyelvészeti konferenciát szerveztek, melynek önálló névtani szekciója is a tudományág felvidéki fejlődését mutatja (Hungarológia 3.). A korábbi időszakhoz hasonlóan a gyűjtések egy-két település helynévanyagát dolgozták fel, s továbbra is hiányoznak a regionális vagy járási adattárak. Jellemző, hogy a gyűjtőmunka tömbmagyar vagy magyar többségű vidékeket érintett: a szlovák nevek, névváltozatok vizsgálata továbbra sem került a kutatások fókuszába.

TELEKINÉ NAGY ILONA az elsők között foglalkozott a szlovák nyelvű térképek neveivel is Terbeléd földrajzi nevei című munkájában (1994). A névanyag nyelvi hovatartozását vizsgálva magyar „népi” neveket és szlovák „népi” neveket különít el (TELEKINÉ NAGY 1994: 13). A nyelvjárási sajátosságok jelölése a magyar egyezményes hangjelölés alapján történik, a szlovák élőnyelvi névalakokat azonban köznyelvi formában jegyezte le. A szlovák anyanyelvű adatközlők névhasználatával kapcsolatban megállapítja, hogy a magyar neveket – akár szlovák szerkezetben is – kölcsönszóként használják (pl. *Papšora*, *Na Tópart*), illetve a magyar név alakja hat a szlovák névváltozatra (pl. *Cseres-oldal* : *Čerešňový bok*). Mélyreható vizsgálat hiányában nehéz eldönteni, hogy a jelentéstanilag azonos nevek (*Hideg-kút* : *Studená studňa*) tükörfordítás vagy párhuzamos névadás eredményei-e (TELEKINÉ NAGY 1994: 13–14).

2000-től fokozatosan jelennek meg az első regionális adattárak. Csilizköz hét településének adattára (HORVÁTH – TELEKINÉ NAGY 2000) a történeti és az élő névanyagot is tartalmazza. A gyűjtés magyar anyanyelvű adatközlők bevonásával történt, a nevek közlésekor azonban elmaradt a nyelvjárási sajátosságok jelölése. A szlovák elnevezések az újabb kataszteri térképek anyagának figyelembevételével szerepelnek a névtárban.

Az UNTI MÁRIA (2002) szerkesztésében megjelent adattár a Dunaszerdahelyi járás településeinek élő névanyagát mutatja be. A terület nagysága indokolta, hogy a korpusz számos adatgyűjtő közreműködésével jöjjön létre. A gyűjtők nyelvi, nyelvjárási kompetenciája azonban eltérő volt, így az adatok lejegyzése nem egységes. Ez elsősorban a nyelvjárási jellemzők feltüntetésékor szembetűnő. A tömbmagyar terület nyelvi viszonyaiból kiindulva a gyűjtés magyar anyanyelvű adatközlők kikérdezésével történt.

Az Ipoly alsó folyásának 14 települését feldolgozó adattár (TÖRÖK 2011) korpuszát szinkrón és diakrón adatok alkotják. Az élő névanyag magyar anyanyelvű adatközlőkkel készített interjúk alapján került a kötetbe. Az adattár a nyelvjárási alakok közlésekor a magyar egyezményes hangjelölés szabályait követi. A szlovák névalakok a kataszteri térképek anyagának vizsgálatát követően kerültek be az adattárba.

Nagyobb tájegységek helyneveinek nyelvtudományi szempontú vizsgálatával több kutató is foglalkozott. Eredményeiket elsősorban tanulmányok, konferenciákon elhangzott előadások formájában tették közzé. N. CSÁSZI ILDIKÓ Zoboralja és Nyitra környékének helyneveivel foglalkozott. Vizsgálta azok változásait és névélettant (1997, 2006), illetve a helynevekben megjelenő nyelvjárási és államnyelvi hatásokat (2002). ANGYAL LÁSZLÓ átváltási műveleteket vizsgált a nógrádi településnevek esetében (2010), valamint a PESTY FRIGYES helynévtárában megjelenő többnyelvű dűlőnevek nyelvi elemzését végezte el (ANGYAL 2014). BAUKO JÁNOS a hegymászóutaknak (2004) és a Magas-Tátra hegynyelveinek magyar–szlovák névpárjait (2012) vizsgálta. Az első két szerző magyar anyanyelvű adatközlők bevonásával és/vagy történeti források feldolgozásával alakította ki vizsgálati korpuszát. Az élőnyelvi adatok nyelvjárási sajátosságainak jelölése a magyar egyezményes hangjelölés elvei szerint történik. BAUKO – Szlovákia északi tájain kutatva – szlovák adatközlőkkel dolgozott, a magyar elnevezések a vizsgált területet ábrázoló korabeli magyar nyelvű térképek alapján kerültek a látókörébe. A szlovák nyelvű adatokat a szlovák köznyelvi normának megfelelően rögzítette.

Az újabb, helynév-szociológiai szempontokat is figyelembe vevő kutatások CSOBÁDY CSILLA nevéhez fűződnek (2023). A Jabloncán (a Rozsnyói járásban), szlovák–magyar kétnyelvű környezetben lefolytatott gyűjtésébe bevont adatközlők csoportja tükrözi a nemzetiségi arányokat, s a szerző magyar és szlovák anyanyelvű adatközlőkkel is készített interjúkat, az élő névanyag kétnyelvűségére hívta fel a figyelmet. A magyar névanyagban kölcsönszóként jelennek meg szlovák kifejezések: *Csinkáreny* 'edzőterem', *Emenvé* 'községháza' (a szlovák *miestny národný výbor* betűszavából: *MNV*). A szlovák adatközlőktől származó nevek között elenyésző a szlovák névalakok száma, ők is a magyar elnevezéseket használják.

Összefoglalásként elmondható, hogy a Szlovákia magyarlakta területein lefolytatott eddigi gyűjtések szinte kizárólag magyar anyanyelvű adatközlők bevonásával zajlottak, a nyelvi hovatartozás tekintetében tehát a magyar névanyagra összpontosítanak, a szlovák nevek csak a hivatalos kataszteri térképekről vannak megemlítve. Kivételt képeznek CSOBÁDY CSILLA kutatásai, aki a Magyar Nemzeti Helynévtár munkatársaként Rozsnyó

környékén folytat gyűjtőmunkát, szlovák adatközlőket is bevonva. A nyelvjárási sajátosságok lejegyzése tekintetében sem egységesek a korábbi adattárak: néhány esettől eltekintve nem jelölik őket.

4. Az élőnyelvi gyűjtés módszertana többnyelvű településeken a Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében. A Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében zajló élőnyelvi helynévgyűjtés módszertana többnyelvű településeken nem egységes, hanem igazodik az adott település nyelvi és etnikai összetételéhez. A gyűjtési eljárások eltérnek attól függően, hogy magyarországi többnyelvű településről, határon túli, magyar lakossággal rendelkező többnyelvű településről vagy magyar lakossággal nem rendelkező településről van-e szó (vö. MNHP-segédlet). A következőkben az ezekhez a kategóriákhoz kapcsolódó gyakorlati helynévgyűjtői tapasztalatokat ismertetjük.

4.1. Többnyelvű települések Magyarországon. A Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében az eddigiekben szlovák–magyar, ruszin–magyar, sváb–magyar (vö. BÁRTH M. 2022, TALLÁROM 2025), valamint horvát–magyar többnyelvű településeken történt helynévgyűjtés (vö. DUDÁS 2022–2024). Közülük az alábbiakban a horvát–magyar helynévgyűjtések módszertani tapasztalatait összegezzük, ezek azonban a kétnyelvű települések helynévgyűjtésére általánosságban vonatkozó tanulságokkal is szolgálnak.

2024 nyarán két, Bács-Kiskun vármegyei településen, Bátyán és Dusnokon került sor élőnyelvi horvát nyelvű helynévgyűjtésre. A két terepmunka ugyanakkor módszertanát tekintve jelentősen különbözött. Dusnokon a horvát nyelvű helynévgyűjtés a magyar adatfelvétellel párhuzamosan zajlott, azaz kétnyelvű helynévgyűjtés valósult meg. A magyar nyelvű gyűjtést Bárh M. János és Wendl Dávid vezette, és a horvát megfelelők előhívása az elhangzó magyar helynevek rögzítésével egyszerre, közvetlenül azokhoz kapcsolódóan történt. Ez a gyakorlat nemcsak a gyűjtők számára bizonyult megterhelőnek, hanem feltételezhetően az adatközlők számára is nagyobb koncentrációt igényelt. Ezzel szemben Bátyán egynyelvű horvát gyűjtést végzett Dudás Előd, mivel a magyar helynévgyűjtést egy évvel korábban Wendl Dávid már elvégezte. A kizárólag horvát nyelven zajló interjúk módszertani szempontból egyszerűbb lefolyásúak voltak: a gyűjtés nem igényelt folyamatos nyelvváltást, és lehetővé tette a természetesebb horvát nyelvi adatközlést.

A gyűjtés során sajnálatos módon beigazolódott az a korábban is megfogalmazott feltételezés, hogy a helyi horvát nyelvjárást aktívan beszélő adatközlők kizárólag a legidősebb generáció tagjai közül kerülhetnek ki. A tapasztalatok alapján ez jellemzően a 80 év feletti korosztályt jelenti.

A terepmunka során a helynévgyűjtők komoly kihívásokkal szembesülnek, különösen a magyarországi horvát nyelvjárások és a horvát standard közötti eltérések miatt. Szerencsebb esetekben – elsősorban a što nyelvjárású településeken – a horvát köznyelv ismerete elegendő lehet a megértéshez, mivel a nyelvi különbségek jellemzően csak lexikai szinten jelentkeznek. A kaj és különösen a ča nyelvjárású települések esetében azonban már jelentősebb, a megértést is nehezítő eltérések tapasztalhatók a horvát standardhoz képest. Ez különösen igaz a nyugat-magyarországi, ča dialektust beszélő horvát településekre, amelyek nyelvszigetként mintegy ötszáz éve fennállnak. E közösségek nyelvhasználatát horvát részről lényegében véve semmilyen hatás nem érte az elmúlt évszázadokban, ugyanakkor számottevő német és magyar nyelvi hatással kell számolnunk, ami a helynévanyagban is határozottan megmutatkozik. A gyűjtés szempontjából alapvető fontosságú, hogy olyan

adatközlőkkel dolgozzunk, akik valóban aktív beszélői a helyi nyelvjárásnak, hiszen csak tőlük várható autentikus helynévi adatközlés. Különösen fontos elkerülni, hogy az adatközlők a horvát standard nyelvet használják az interjúk során, mivel ez – legfőképp nem anyanyelvi gyűjtők esetében – téves adatrögzítéshez, nem helyi névalakok feljegyzéséhez vezethet.

4.2. Határon túli, magyar lakossággal rendelkező többnyelvű települések. A határon túli települések esetében az idegen nyelvi hatás minden kétséget kizáróan jelen van, az idegen eredetű helyneveket azonban csak akkor vesszük fel a szótárainkba, ha azok a magyar névhasználatban mint jövevényszavak jelen vannak. A jelenleg a határainkon túl zajló helynévgyűjtési munkálatok közül az alábbiakban a partiumi helynévgyűjtési tapasztalatokat összegezzük.

A romániai Partiumban végzett kutatások egy olyan régióra irányulnak, ahol a magyarság jelentős számban, tömbben él. Minthogy az elsődleges cél a magyar helynevek dokumentálása, a gyűjtők az adatfelvétel során jellemzően magyar nemzetiségű adatközlőket keresnek fel, velük készülnek az interjúk is. Ugyanakkor egyes részproblémák kapcsán román adatközlőkkel is sor került beszélgetésekre. A beszélgetések nyelve igazodott az adatközlők nyelvtudásához: készült interjú magyarul, románul, illetve több esetben kevert nyelvhasználattal is.

Az interjúk lefolytatása módszertanilag nem tér el jelentősen a Magyarországon végzett gyűjtésektől. A beszélgetések elején elhangzó bemelegítő, beszélgetésindító kérdéseket követően a kutatók törekednek arra, hogy az adatközlők szabadon meséljenek. Az interjút csak abban az esetben szakítják meg, ha a beszélgetést szükséges a kívánt irányba terelni, ha indokolt kiegészítő kérdést feltenni, vagy amikor a helyneveket rendszerezett módon, helyfajta szerint próbálják előhívni.

A következőkben azoknak a forrásoknak az ismertetésére kerül sor, amelyekre az élőnyelvi és a történeti helynevek gyűjtése során támaszkodnak a kutatók, különös tekintettel azokra, amelyek román helyneveket, román eredetű helyneveket, illetve magyar–román helynévpárokat tartalmaznak.

Az élőnyelvi adatokat elsősorban a helyi adatközlők szolgáltatják. Az ilyen jellegű helynévgyűjtések jellemzően magyar nyelvű interjúk keretében zajlanak, amelyek kifejezetten a magyar helynevek feltárását célozzák. Ugyanakkor román eredetű kölcsönzések még egynyelvű (magyar anyanyelvű) beszélők nyelvhasználatában is megjelennek. Mindez arra utal, hogy a román nyelv közvetett módon azoknak is befolyásolja a helynévhasználatát, akik aktívan nem használják.

A nyelvpolitikai helyzetből is adódóan viszonylag gyakran előfordul, hogy a magyar anyanyelvű beszélők román eredetű intézményneveket vagy intézménynévszerű kifejezéseket vesznek át. Emellett jellemző az is, hogy román köznevek kerülnek át a magyarba, majd a magyar nyelvhasználatban tulajdonnévvé válnak. Egy-egy névadat kapcsán persze nem mindig dönthető el, hogy tulajdonnév kölcsönzéséről beszélhetünk, vagy pedig egy olyan román köznév átvételéről, amely végül a magyar nyelvhasználatban vált helynévvé (l. pl. a r. *Dispensar medical*, *dispensar* > m. *Diszpenzár*, *diszpenzár* 'orvosi rendelő', r. *Primărie*, *primărie* > m. *Primőria*, *primőria* 'polgármesteri hivatal' adatokat).

Ehhez hasonlóan a román adatközlők megnyilatkozásaiban is szerepelnek magyar eredetű átvételek (l. pl. a sitervölgyi r. *Irtaş* < m. *Irtás*, *irtás* és a r. *Rojaş* < *Rózsás*, *rózsás*

adatokat). Ez a jelenség természetesen mindkét közösség nyelvhasználatában megfigyelhető, és jól illusztrálja a nyelvi kontaktus hatását a tulajdonnévadásra.

A román nevek egy részének összegyűjtése az utcanévtáblákról, illetve az utcanévjegyzékekből történik. Ezek a nevek nem csupán a helyesírásuk és a következtetlenségük miatt figyelemreméltók, hanem azért is, mert ezekben a dokumentumokban sokszor hibrid, félig román, félig magyar kifejezések jelennek meg. Az ilyen nevek lejegyzésekor felvetődik a kérdés, hogy ezek vajon mennyire részei az élőnyelvi névkincsnek, a szóbeli kommunikációban használják-e őket, és ha igen, milyen formában (l. pl. a bihari *Moldovei utca*, *Mureș utca* adatokat).

Román eredetű történeti helynevekkel elsősorban a kataszteri, katonai térképeket és a különböző céllal készült román topográfiai felméréseket tanulmányozva találkozunk. A román felmérésekben szereplő helynevek sok esetben a magyar nyelvből átvett nevek, vagy a magyar nyelvből átvett névrészeket tartalmaznak. Emellett a magyar kataszteri térképeken is találunk román helyneveket: azok a kataszteri térképszelvények ugyanis, amelyekkel dolgozunk, sok esetben tartalmaznak utólagos beírásokat, román nyelvű kiegészítéseket. A magyar és román helynevek, illetve a magyar és román eredetű elemek tehát igen gyakran jelennek meg együtt, egy szöveggörnyezetben; ez a romániai magyarság nyelvi helyzetét figyelembe véve természetes.

Nyilvánvaló, hogy a nevek lejegyzésekor, közlésekor az a kérdés okozza a legnagyobb fejtörést, hogy hol húzódik a román és a magyar helynevek közötti határ, mely esetekben állíthatjuk a lejegyzett névadatról, hogy kölcsönzés eredménye, vagyis a román eredetű átvételek csoportjába tartozik. Ez a kérdés például a helynevek standardizálása miatt is fontos.

5. A helynevek nyelvi jellegének megítélésével kapcsolatos nehézségek. A Magyar Nemzeti Helynévtár Programban egyfelől – ahogyan azt a korábbiakban megfogalmaztuk – a magyarországi többnyelvű településeken, másfelől a határon túli, magyar nyelvhasználói közösségek által lakott településeken is végzünk helynévgyűjtést. Az élőnyelvi adatok rögzítése során mindkét esetben alapvető szempont, hogy az adott név használatos-e magyar nyelvi szöveggörnyezetben – ez szolgál a név magyar nyelvi hovatartozásának elsődleges kritériumául.

Míg a határon túli térségekben a nem magyar nyelvi helynevek gyűjtését gyakorlati okokból nem vállalja a program, addig a magyarországi többnyelvű településeken a kisebbségi nyelveken használt helyneveket is dokumentáljuk. A szlovák, ruszin, sváb stb. eredetű helynevek azonosításához elengedhetetlen, hogy az adott nyelven készült interjúk is rendelkezésre álljanak. Csak azokat a neveket tekintjük idegen nyelvűeknek, amelyeket az adatközlők az adott nyelvű interjúk során említenek.

A magyar nyelvű interjúkban természetes módon megjelennek olyan nevek is, amelyek esetében nehéz megítélni, hogy kódváltás következtében használt formák-e, vagy már beépült jövevényelemek. Ezért, bár elengedhetetlennek tartjuk a többnyelvű interjúk készítését, az alábbi szempontokat is figyelembe vesszük a nevek nyelvi hovatartozásának megállapításakor: az adatközlők véleménye, a közelmúltból származó források adatai a nyelvi hovatartozásra vonatkozóan, a névalak fonetikai jellemzői, a név előfordulásának gyakorisága magyar nyelvi szöveggörnyezetben, valamint a név transzparenciája a beszélők számára (TALLÁROM 2025).

6. A helynevek fonetikus lejegyzésének problémái, lehetséges utak a fonetikus lejegyzésben. A Magyar Nemzeti Helynévtár Program a magyar nyelvi elemek lejegyzésében a korábbi előnyelvi gyűjtések gyakorlatához igazodva a magyar egyezményes hangjelölést alkalmazza (E. NAGY – SZILÁGYI-VARGA – KIS 2022: 6.4.2. fejezet). Az idegen nyelvű helynevek lejegyzése ugyanakkor számos kérdést vet fel. Ezeket a problémákat a jelenleg zajló horvát, valamint a közeljövőben induló német nyelvi névanyag feldolgozása kapcsán kívánjuk részletesebben megvizsgálni.

6.1. A horvát helynevek fonetikus lejegyzése. A horvát nyelvű helynévanyag feldolgozása során alapvető követelmény, hogy az előállított adatok mind a magyar névkutatás, mind pedig a horvát és a nemzetközi névtani szakirodalom számára értelmezhetőek és hasznosíthatóak legyenek. Ennek érdekében nem elegendő csupán a horvát helyneveket a modern horvát helyesírás szabályai szerint standardizálva rögzíteni; elengedhetetlen a magyar egyezményes hangjelölés szerinti átírás alkalmazása, valamint a leegyszerűsített horvát dialektológiai átírás feltüntetése is. Ez a többrétegű lejegyzési gyakorlat biztosítja, hogy a gyűjtött helynévanyag a különböző tudományos közösségek számára egyaránt hozzáférhető, értelmezhető és feldolgozható legyen, s így valóban hozzájárulhasson a magyar és horvát névtudomány fejlődéséhez, illetve a nemzetiségi helynévhasználat pontosabb megismeréséhez.

A Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében a szerkesztőbizottság – KIS TAMÁS és DUDÁS ELŐD szakmai irányításával – kidolgozta a magyarországi horvát helynevek fonetikai lejegyzésének egységes rendszerét (Útmutató), ami valamennyi érintett település helynévszótárának összeállításakor iránymutatásként szolgál. A rendszer legjelentősebb újítása az, hogy a magyar egyezményes hangjelölés olyan kiegészítésekkel bővült, amelyek lehetővé teszik a horvát nyelvre jellemző hangsúlyviszonyok – azaz a rövid és hosszú, emelkedő és ereszkedő hangsúlyok – pontos rögzítését. A rendszer gyakorlati alkalmazására jó példát szolgáltat a bátyai ráchorvát névanyag is, amely online formában érhető el (DUDÁS 2025).

6.2. A német helynevek fonetikus lejegyzése. A német nyelvjárási adatok lejegyzésére a német dialektológia a latin betűkészletet diakritikus jelekkel kombináló Teuthonista-rendszert (1924/1925) dolgozta ki. Ezt használják a már lezárt, valamint a még jelenleg is futó dél- és középnémet tájszótárak, a nagy nyelvatlaszprojektek és a nyelvjárás-grammatikák is. A Teuthonista előnye, hogy vele lejegyzett adat a német helynévkutatókkal kompatibilis, használata könnyen elsajátítható a németül nem tudó adatgyűjtők számára is, konzekvens és egyértelmű (monotip) jellege miatt ugyanis egy hanghoz csakis egy jelet társít. Hátránya, hogy magyar nyelvű laikus felhasználók számára nehezen olvasható. A német nyelvjárási adatok lejegyzésének másik módja az ún. literarische Umschrift (irodalmi átírat), amelyet a német dialektológia és a laikus nyelvjáráshasználók szövegszintű lejegyzésekhez alkalmaznak. Ez látszólag egyszerűbb transzkripció rendszer, mint a Teuthonista, hiszen laikusok széles köre veszi igénybe – mind aktív lejegyzéshez, mind passzív olvasáshoz. Aktív és/vagy passzív használatához ugyanakkor magas német köznyelvi kompetencia szükséges: a lejegyző személynek ismernie kell a lejegyzendő lexikális egység német köznyelvi írásképét, és be kell tudnia azonosítani azokat a hangokat (és a hozzájuk társítandó német köznyelvi betűket), amelyek a nyelvjárási szóban máshogy hangzanak, mint a köznyelvi megfelelőjükben. Ezenkívül a literarische Umschrift nem monotip: egy

hanghoz többféle lejegyzési lehetőséget enged meg (pl. *Hachse* és *Haxe* 'csülök'). További lejegyzési lehetőség az IPA-átírás, amely nemzetközi ismertsége okán bármilyen anyanyelvű felhasználó számára dekódolható. A magyarországi német helynévanyag lejegyzésének legideálisabb módja a párhuzamos transzkripció, amely a helynévanyagot Theutonista- és/vagy IPA-rendszerben, valamint magyar konvenciókat követő leíratban is rögzíti.

7. A helynévanyag közlésének módjai többnyelvű települések esetében. Az 1960-as évektől napvilágot látott helynévgyűjtemények szerkesztői a többnyelvű települések névállományának közlésekor azt a szerkesztési elvet követték, hogy az adott objektumhoz tartozó magyar és nem magyar neveket egymás mellé rendelve jelenítették meg. Ezekben a gyűjteményekben általában a magyar név állt elől, s ezt követték a különböző nemzetiségektől származó elnevezések (vö. pl. BMFN.). A Magyar Nemzeti Helynévtár Program szakít ezzel hagyománnyal, s a más-más névhasználói közösségek által használt neveket részben egymástól elkülönítve, részben egymással összekapcsolva közli a különböző fórumain.

A Magyar Nemzeti Helynévtár Program az összegyűjtött helyneveket online adatbázisban, online szótárban, valamint nyomtatott szótár formájában teszi közzé. Az online adatbázis egy keresőfelületet biztosít az egyes nevek lekérdezésére; a találati oldalon megjelenő adatlapnak „A hely további nevei” mezője lehetőséget nyújt arra, hogy az egy adott objektumhoz tartozó magyar és nem magyar nyelvi névváltozatok egymással összekapcsolva jelenjenek meg. Az online szótárban a magyar és az idegen nyelvi helynevek külön szótári egységként jelennek meg. Ezzel szemben a nyomtatott szótárban az adott földrajzi objektumhoz tartozó magyar és nem magyar nyelvi névváltozatok egyazon szócikkben, de egymástól elkülönített alegységekben kapnak helyet. A Magyar Nemzeti Helynévtár Program jelen megoldásaival egyrészt az objektumokhoz kapcsolódó nevek együttes megjelenítését kívánja elősegíteni, ezzel lehetőséget teremtve a nyelvek közötti kontaktusok vizsgálatára. Másrészt célja az is, hogy alapot biztosítson az egyes nyelvek névállományának önálló vizsgálatához.

8. Összegzés. A többnyelvű településeken végzett helynévgyűjtések előrehaladtával egyre hangsúlyosabban vetődnek fel különböző módszertani kérdések, miközben számos probléma fokozatosan tisztázódik. A gyűjtések hatékonysága érdekében nem csupán a gyakorlati tapasztalatok felhalmozása, hanem az ezekhez kapcsolódó elméleti megfontolások rendszerezése és pontosítása is elengedhetetlen. Jelen tanulmány amellelt érvel, hogy a települések helynévhasználatában számos közös jegy és módszertani kihívás azonosítható, ugyanakkor a magyar nyelvterület különböző régióiban, a nyelvi kontaktushelyzetek sokféleségéből adódóan jelentős eltérések is megfigyelhetők. Mindezek következtében nem csupán a többnyelvű települések számossága, hanem a vizsgálati terület komplexitása is indokolja a különböző tudományterületek szakembereinek széles körű együttműködését a kutatási célok megvalósítása érdekében.

Hivatkozott irodalom

- ANGYAL LÁSZLÓ 2010. Magyar–szlovák névpárok vizsgálata Nógrád megye helységneveinek köréből. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 5: 35–42.

- ANGYAL LÁSZLÓ 2014. Nógrád megye többnyelvű dűlőneveinek nyelvi elemzése Pesty Frigyes helynévtára nyomán. In: ALABÁN FERENC szerk., *Az identitás metamorfózisa irodalomban és nyelvben*. Univerzita Mateja Bela – Belianum, Banská Bystrica. 145–163.
- BÁRTH M. JÁNOS 2022. Kétnyelvűség és névhasználat Császártöltésen. *Magyar Nyelvjárások* 60: 39–49. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2022/03>
- BARTHA CSILLA – LAIHONEN, PETTERI – SZABÓ TAMÁS PÉTER 2013. Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. Egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 22/3: 13–28.
- BAUKO JÁNOS 2004. Hegymászó útnevek a Szulyói-sziklákon. *Névtani Értesítő* 26: 119–135. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2004.15>
- BAUKO JÁNOS 2012. Magyar–szlovák hegynévpárok a Magas-Tátrában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3: 69–86.
- BAUKO JÁNOS 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS 2003. Nyelvi jogok Romániában. In: NÁDOR ORSOLYA – SZARKA LÁSZLÓ szerk., *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 123–147.
- BMFN. = *Baranya megye földrajzi nevei* 1–2. Szerk. PESTI JÁNOS. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982.
- N. CSÁSZI ILDIKÓ 1997. Nyitra környéke helynévanyagának változásai. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete, Budapest–Miskolc. 2: 338–341.
- N. CSÁSZI ILDIKÓ 2002. Nyelvjárási és államnyelvi hatások Zoboralja helyneveiben. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS szerk., *IV. dialektológiai szimpozion*. A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 5. Berzsényi Dániel Főiskola, Szombathely. 201–206.
- N. CSÁSZI ILDIKÓ 2006. Zoboralja földrajzi neveinek névélettana. In: VÖRÖS FERENC szerk., *Vallanak a neveink múltjáról és jelenéről. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 225. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Budapest–Nyitra. 71–82.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén 1. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- CSOBÁDY CSILLA 2023. Helynév-szociológiai vizsgálatok Jablonca községben. *Névtani Értesítő* 45: 41–52. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2023.3>
- DUDÁS ELŐD 2022–2024. Horvát nyelvű helynévgyűjtési tapasztalatok Bányán és Dusnokon. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 18: 85–92.
- DUDÁS ELŐD 2025. *Bátya ráchorvát helynevei*. https://mnh.unideb.hu/szotarak/Magyarország/Bacs-Kiskun/Batya_rachorvat_szotar_online.pdf (2025. 08. 07.)
- FANCALY ÉVA – GÜTI ERIKA – KONTRA MIKLÓS – MOLNÁR LJUBIČ MÓNKA – OSZKÓ BEATRIX – SIKLÓSI BEÁTA – ŽAGAR SZENTESI ORSOLYA 2016. *A magyar nyelv Horvátországban*. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén 5. Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet, Budapest–Eszék.
- GÖNCZ LAJOS 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén 2. Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Újvidék.

- HORVÁTH ILDIKÓ – TELEKINÉ NAGY ILONA 2000. *Csilizköz földrajzi nevei*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- Hungarológia 3. = *Hungarológia 3. A Nyitrai Nemzetközi Nyelvészeti Konferencia előadásai (1992. szeptember 17–18.)*. Szerk. HEGEDŰS RITA – KÖRÖSI ZOLTÁNNÉ – TARNÓI LÁSZLÓ. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest, 1993.
- ISTÓK BÉLA – LÖRINCZ GÁBOR – TÓTH SÁNDOR 2023. Econscape: a két Komárom gazdasági nyelvi tájképének kvantitatív szempontú vizsgálata. In: FAZAKAS NOÉMI – HARANGUS KATALIN – KOVÁCS GABRIELLA – NAGY IMOLA – SUBA RÉKA szerk., „Nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata”. *Köszöntő kötet Pleitl Rita tiszteletére*. Scientia Kiadó, Kolozsvár. 77–87.
- JANKUS GYULA 1988. *Az Érsekújvári járás keleti részének helynevei*. Magyar Névtani Dolgozatok 79. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- JANKUS GYULA 1994. *A lévai járás (Dél-Szlovákia) hét községének helynevei*. Magyar Névtani Dolgozatok 132. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- LAIHONEN, PETTERI 2012. Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3: 27–49.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén 3. Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Pozsony.
- MARIKOVECZ KATALIN 1983. *Helynevek Csehszlovákia Komáromi járásából*. Magyar Névtani Dolgozatok 45. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- MNHP-segédlet = *Helynévgyűjtés többnyelvű településeken a Magyar Nemzeti Helynévtár Programban*. Módszertani segédlet. https://mnhp.unideb.hu/kutatasi_segedletek/modszertani_segedletek/helynevgyujtes_tobbnyelvu_telepuleseken.pdf (2025. 08. 03.)
- E. NAGY KATALIN – SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA – KIS TAMÁS 2022. *Bevezetés a helynévkutatásba*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. https://mnhp.unideb.hu/kutatasi_segedletek/bevhnkut/ (2025. 08. 03.)
- NyJÚ. = *Nyelvi jogok útmutató*. Szerk. BOGDÁN ANDREA – MOHÁCSÉK MAGDOLNA. Műhelytanulmányok a romániai kisebbségről. Kolozsvár, 2012.
- PÉNTEK JÁNOS 2015. A nyelvi jogok Romániában. In: PÉNTEK JÁNOS szerk., *Történekek a nyelvben a keleti végeken*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- PÉNTEK JÁNOS – BENŐ ATTILA 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén 6. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, Kolozsvár–Budapest.
- POGÁNY IRÉN – ZELLIGER ERZSÉBET 1972. Több nyelvű településeink földrajzinév-anyagának gyűjtése és lejegyzése. *Magyar Nyelv* 68: 400–412.
- RÓNAI BÉLA 1978. A nemzetiségi nyelvek földrajzi neveinek gyűjtése, lejegyzése és ellenőrzése. In: BALOGH LAJOS – KÁLMÁN BÉLA – MEZŐ ANDRÁS – ÖRDÖG FERENC – VÉGH JÓZSEF szerk., *A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- RAVASZ ÁBEL 2023. A 2021-es népszámlálás és a szlovákiai magyarok. *Új Szó* 2023. január 26. <https://ujsozso.com/kozelet/a-2021-es-nepszamlalas-es-a-szlovakiai-magyarok> (2025. 08. 03.)
- SMFN. = *Somogy megye földrajzi nevei*. Szerk. PAPP LÁSZLÓ – VÉGH JÓZSEF. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2017. A magyar nyelv használata a közigazgatásban a Magyarországgal szomszédos országokban. In: TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk., *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 299–320.
- SZATHMÁRY JÓZSEF 1987. *Királyhelme (Kráľovský Chlmec) és környéke helynevei*. Magyar Név-tani Dolgozatok 76. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- SZÉPFALUSI ISTVÁN – VÖRÖS OTTÓ – BEREKSZÁSZI ANIKÓ – KONTRA MIKLÓS 2012. *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén 4. Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Budapest–Alsóőr–Lendva.
- SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA 2024. *Helynév-szociológiai vizsgálatok a Partiumban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 59. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TALLÁROM RÉKA 2025. A helynevek nyelvi minősítésének elméleti és gyakorlati kérdései kétnyelvű közegben. *Névtani Értesítő* 47: 31–45. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2025.2>
- TELEKINÉ NAGY ILONA 1994. *Terbeléd földrajzi nevei*. Anyanyelvi Füzetek 2. Szlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága – Nyitrai Pedagógiai Főiskola Hungarisztika Tanszéke, Nyitra.
- TMFN. = *Tolna megye földrajzi nevei*. Szerk. ÖRDÖG FERENC – HAJDÚ MIHÁLY. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- TÖRÖK TAMÁS 2011. *Ipoly mente helynevei. Adattár 1. Alsó-Ipoly mente*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- TÖRÖK TAMÁS 2012. Helynevek és fordítástudomány. A mikrotoponimák fordíthatóságáról felvidéki példák alapján. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 117–132.
- UNTI MÁRIA szerk. 2002. *Csallóköz földrajzi nevei. Dunaszerdahelyi járás*. Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar – Csallóközi Múzeum, Győr–Duna-szerdahely.
- Útmutató = *Útmutató a horvát nevek magyar egyezményes hangjelöléssel történő lejegyzéséhez*. https://mnhp.unideb.hu/kutatasi_segedletek/modszertani_segedletek/horvat_atiras_utmutato.pdf (2025. 08. 03.)
- D. VARGA LÁSZLÓ 1986. *Deregyő helynevei*. Magyar Név-tani Dolgozatok 61. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- ZMFN. = *Zala megye földrajzi nevei*. Szerk. PAPP LÁSZLÓ – VÉGH JÓZSEF. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1964.

BÁBA BARBARA

egyetemi adjunktus; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2381-5216>, e-mail: baba.barbara@arts.unideb.hu

DUDÁS ELŐD

egyetemi adjunktus; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Szláv Filológiai Tanszék; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5958-8708>, e-mail: dudas.elod@btk.elte.hu

MÜLLER MÁRTA

egyetemi docens; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Germanisztikai Intézet, Német Nyelvészeti Tanszék; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6865-827X>, e-mail: muller.marta@elte.btk.hu

SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA

egyetemi tanársegéd; Partiumi Keresztény Egyetem, Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Nagyvárad (Oradea, Románia)

tudományos munkatárs; Debreceni Egyetem, Magyar Nemzeti Helynévtár Program; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3686-4455>, e-mail: szilazsu@partium.ro

TÖRÖK TAMÁS

egyetemi adjunktus; Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék; Komárom (Komárno, Szlovákia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3116-9875>, e-mail: torokt@ujs.sk

A helynevek nyelvi minősítésének elméleti és gyakorlati kérdései kétnyelvű közegben

Három település összevető névrendszertani elemzésének a tanulságai*

TALLÁROM RÉKA
Debreceni Egyetem, Debrecen

Absztrakt

A helyneveken alapuló nyelvi-etnikai vizsgálatok igen nagy múltra tekintenek vissza, s ezen belül a többnyelvű területek helynévrendszerének vizsgálatával is többen foglalkoztak a közelmúltban. Ehhez kapcsolódóan végeztem magam is vizsgálatot három kétnyelvű településen: egy magyar–szlovák településen, Háromhúton; egy magyar–sváb településen, Herceghúton; illetve egy magyar–ruszin településen, Komlóskán. A vizsgálatok során számos módszertani probléma került a felszínre. Ennek oka többek között az, hogy a magyar nyelven végzett élőnyelvi gyűjtésből származó adatok esetében nehéz egyértelmű határt vonni a szlovák, sváb, ruszin, illetve a magyar névrendszerhez tartozó nevek között. Emellett külön figyelmet érdemel az egy- és kétrészes helynévstruktúrák elhatárolása. Ehhez az a legcélravezetőbb megközelítés, ha a beszélőközösség valós nyelv- és névhasználatát vesszük alapul. Tanulmányom célkitűzése, hogy ráirányítsam a figyelmet ezekre a nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szempontból is megfontolást igénylő ügyekre. Eredményeimet és megállapításaimat két lépésben ismertetem: elsőként a nevek különböző névrendszerhez tartozásával, majd ezt követően a helynevek egy- és kétrészes struktúrájának az elhatárolásával kapcsolatos problémákról és azok lehetséges megoldásairól szólok.

Kulcsszavak: mikrotoponimák, helynévgyűjtés, kétnyelvűség, módszertan, névrendszertan, szlovák–magyar nyelvi kontaktusok, német–magyar nyelvi kontaktusok, ruszin–magyar nyelvi kontaktusok.

Theoretical and practical issues relating to the linguistic classification of place names in a bilingual context

Insights from a comparative onomastic analysis of three settlements

RÉKA TALLÁROM

Linguistic and ethnolinguistic research based on place names has a long tradition, and in recent years, increased attention has been paid to the toponymic systems of multilingual regions. In connection

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-2 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült az MTA által támogatott Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében.

with this, I conducted a study in three bilingual settlements: a Hungarian–Slovak community (Háromhuta), a Hungarian–Swabian community (Hercegkút), and a Hungarian–Rusyn community (Komlóska). During the research, several methodological challenges emerged. One of the main issues is that, when working with data collected through spoken Hungarian, it is often difficult to clearly delineate whether a name belongs to the Slovak, Swabian, Rusyn, or Hungarian naming system. Another key aspect deserving special attention is the distinction between one-part and two-part place name structures. The most effective approach here is to base the analysis on the actual language and naming practices of the local speech community. The aim of this paper is to draw attention to these issues, which call for consideration not only from a theoretical, but also from a practical perspective. My findings are presented in two parts: first, I address the question of name affiliation with different naming systems; second, I examine the problems related to the delimitation of one-part and two-part place names, along with possible solutions.

Keywords: microtoponyms, toponymic fieldwork, bilingualism, methodology, naming systems, Slovak–Hungarian linguistic contacts, German–Hungarian linguistic contacts, Rusyn–Hungarian linguistic contacts.

1. Bevezetés. A Magyar Nemzeti Helynévtár Program indulását követően két hallgató-társammal, Bagdi Zsuzsanna Sárával és Biró-Vasas Brigittával egy Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyei magyar–szlovák kétnyelvű település, Háromhuta történeti és élőnyelvi helynév-állományának a feldolgozására vállalkoztunk. A névanyag összeállítását követően magam kezdtem el a helynévanyag nyelvészeti elemzését, s minthogy a többnyelvű névanyag analízise számos problémát felvet, a felmerülő módszertani vonatkozású elméleti kérdésekkel is behatódobban foglalkoznom kellett. Annak érdekében, hogy a háromhutai névanyag elemzése közben felmerülő problémákat minél alaposabban körüljárjam, további két kétnyelvű településen is vizsgálatot végeztem: a szintén Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye Sárospataki járásában található magyar–sváb kétnyelvű településen, Hercegkúton, illetve Komlósán, amely település esetében a kétnyelvűség a magyar és ruszin nyelv kontaktusával alakult ki.

2. Egyéni és közösségi kétnyelvűség. A vizsgálatok során kiemelt célom volt, hogy a települések lakosságának valós névhasználati szokásait figyeljem meg. Az elméleti háttér kidolgozásakor éppen emiatt külön figyelmet szenteltem annak, hogy mind az egyéni kétnyelvűségre, mind pedig a közösségi kétnyelvűségre figyelmet fordítsak. E megközelítésmód mellett az szólt, hogy a közösségi és az egyéni kétnyelvűség szoros összefüggésben állnak egymással, hiszen a kétnyelvű közösséget maguk a kétnyelvű beszélők alakítják. A kétnyelvű névrendszerek vizsgálata során elengedhetetlen tehát, hogy e két aspektust egymásra vetítve vegyük figyelembe.

A társadalmakon belüli nyelvi érintkezések univerzális jelenségnek tekinthetők: alig tudunk olyan területet említeni, amelyben különböző nyelveket beszélő csoportok ne érintkeznének egymással (KARMACSI 2007: 12), sőt azt mondhatjuk, hogy a világ jelentősebb részén a két- vagy többnyelvűség a mindennapi élet szerves része (WARDHAUGH 2002: 85). A szociolingvisztika alaptézise tehát, hogy egyetlen beszélőközösség sem homogén, és a

meglévő nyelvi különbségek nem statikusak (BARTHA 1996: 264). LANSTYÁK (1993a) meghatározása szerint az olyan beszélőközösségek tekinthetők kétnyelvűeknek, amelyekben a beszélők a mindennapi kommunikáció során két önálló nyelvet használnak. Nem szükséges ugyanakkor, hogy a kétnyelvű beszélőközösségnek minden tagja egyéni szinten is kétnyelvű legyen, mivel a két nyelv használatának szabályait az ott élő egynyelvűek ugyanúgy ismerhetik, ráadásul az általuk elsajátított anyanyelvváltozat ebből kiindulva egy ún. kétnyelvű anyanyelvváltozatnak tekinthető. Eszerint a kétnyelvű anyanyelvváltozat azt jelenti, hogy a kétnyelvű közösségben élő egynyelvű beszélők elsődlegesen elsajátított nyelvváltozata magán hordozza a kétnyelvűség nyomait (KARMACSI 2007: 13, l. még ennek kapcsán a környezeti kétnyelvűség fogalmát: SÁNDOR 2016: 76). Egy közösséget abban az esetben tekintünk tehát kétnyelvűnek, ha a csoportba tartozó beszélők nagy többsége a mindennapi interakciók alkalmával két vagy több nyelvet használ, s e nyelvi gyakorlatot szabályszerűségek és normák szabályozzák (BARTHA 1999, LANSTYÁK 1993b, GÖNCZ 1999). Témánk szempontjából különösen fontos, hogy a magyar beszélők majdnem egyharmada ugyancsak kétnyelvű közösségekben él, s a magyar nyelvnek nem pusztán határon túli kontaktusváltozatai léteznek, „hiszen a nyelvi értelemben már csak nyomokban megmaradt magyarországi kisebbségek magyar nyelvváltozata is kontaktusváltozat” (SÁNDOR 2014: 115–116).

3. A vizsgált névanyagok. A három település névanyagának sajátos vonását a 18. századi betelepítések nyomán kialakult kétnyelvűség adja. Ennek következménye, hogy a magyar névrendszer számos szlovák, sváb és ruszin eredetű helynevet tartalmaz. A települések etnikai összetétele a gyűjtések idején a következőképp alakult: a 2022-es népszámlási adatok alapján Háromhuta lakosságának 4,3%-a szlovák nemzetiségűnek, Herceghúton a lakosság 41,3%-a német nemzetiségűnek, Komlósán pedig 26,9%-a ruszinnak vallotta magát (vö. KSH).

A háromhuti gyűjtést 2022 augusztusában kezdtük meg hallgatótársaimmal. Tizennégy adatközlővel volt alkalmunk interjút készíteni; közülük tízen szlovák–magyar kétnyelvű beszélők, és további négy adatközlő magyar egynyelvű beszélő volt. Munkánk eredménye egy 1035 névadatot tartalmazó adatbázis, amely magában foglalja a település jelenkori és történeti névállományát. A feldolgozás eredményeként születtek meg a település névtérképei, valamint helynévszótára, amely 408 szócikket tartalmaz.

A herceghúti gyűjtést magam végeztem 2023 augusztusában, és hat adatközlővel nyílt lehetőségem beszélgetni. Ők mind sváb¹ felmenők leszármazottai, akiket jelenleg a sváb nyelv aktív használata már kevésbé, bizonyos esetekben szinte egyáltalán nem jellemez. A herceghúti gyűjtés jelenleg az adatbázis véglegesítésénél tart, és 945 élőnyelvi, illetve történeti helynevet tartalmaz.

¹ Munkámban a *sváb* megjelölést tágabb értelemben véve, ’magyarországi német személy’ jelentésben használom. Herceghúton a német nyelvű lakosság a 18. század folyamán telepedett le; HÖGYE ISTVÁN (1998: 17) szerint a településre érkező családok a Fekete-erdő (Schwarzwald) térségéből érkeztek. Ennek ellenére számos, a település történetével és kulturális értékével foglalkozó szakmunka használja a *sváb* megnevezést, sőt maguk a helybéliek is ezzel a terminussal azonosítják önmagukat. Tanulmányomban ezért alkalmazom magam is a *sváb* kifejezést a szóban forgó betelepülők megjelölésére.

Komlóskán az élőnyelvi gyűjtést 2024 októberében végeztem nyolc adatközlő bevonásával. Közülük hat ruszin–magyar kétnyelvű beszélő, további kettő pedig passzív ruszin nyelvismerettel rendelkezik. A komlóskai gyűjtés eredménye egy 166 névadatot tartalmazó élőnyelvi adatbázis.

4. A nevek különböző névrendszerekhez tartozásának a megítélése. Az elemzések kezdetekor azt vizsgáltam, hogy a szlovák, sváb, valamint ruszin eredetű nevek a három település élőnyelvi adatállományának vajon mekkora hányadát jelenthetik. Ekkor szembesültem azzal a nehézséggel, hogy a magyar nyelven lefolytatott élőnyelvi gyűjtésből kinyert adatok esetében igencsak problematikusnak bizonyult határt húzni a másik nyelvi nevek,² valamint másik nyelvi eredetű nevek (vagyis a magyarban jövevénynemek) között. Éppen emiatt az elemzések során számba vettem minden olyan névadatot, amelyben másik nyelvi eredetű elemek jelenlétét feltételezhettem, ugyanakkor kísérletet tettem egy olyan lehetséges elméleti szempontrendszer megalkotására, amely segítségünkre lehet annak megítélésében, hogy egy adott név mely névrendszerhez tartozik. Fontos ugyanakkor hangsúlyoznom azt is, hogy ezekben az elhatárolási kérdésekben nem szükségszerű, és sok esetben nem is lehet döntést hoznunk. Úgy gondolom ugyanis, hogy az ide tartozó nevek egy skála mentén helyezkednek el, amely alapján a helynevek különböző névrendszerhez tartozásának a megítélése képzelhető el: bizonyos esetek a nevek magyar névrendszerhez tartozását, míg más esetek a nevek másik nyelvi névrendszerhez tartozását erősítik. Ennek egyfelől az az oka, hogy a helynevek magyar névrendszerbe való illeszkedése nem egyik pillanatról a másikra bekövetkező változás eredménye. Az olyan települések esetében ráadásul, ahol a magyar és más nyelvű névközösségek nem különülnek el egymástól, az egyes neveknek a névrendszerhez való tartozása még nehezebben ítéltető meg. Azt mondhatjuk tehát, hogy a *másik nyelvi név* vs. *jövevénynév* terminusok éppúgy „egyszerű dichotómiát állítanak eléink egy szinte végtelenül bonyolult helyzetben” (idézi WARDHAUGH 2002: 27), mint ahogyan HAUGEN azt más összefüggésben a *nyelv* és *nyelvjárás* fogalmak elkülönítése kapcsán megfogalmazza. Ez minden bizonnyal igen sok nyelvi kérdés kapcsán felmerülő elképzelés lehet. Másfelől pedig a kérdést az is tovább árnyalja, hogy a helynevek átjárhatóságot mutatnak a két nyelv rendszere között, vagyis a beszélők szabadon használják a nevek különböző változatait, nem feltétlenül ragaszkodnak csupán valamelyik nyelv rendszeréhez (RESZEGI 2013: 131). A tanulmány következő részében az említett szempontok részletes bemutatására kerül sor.

4.1. Az adatközlők véleménye. Ahogyan arról már korábban említést tettem, legfőbb célom az volt, hogy a települések lakóinak valós névhasználati szokásait figyeljem meg,

² A kétnyelvű települések vizsgálata során a magyar névkutatásban az *idegen nyelv* terminus használata az elterjedt, az idegen nyelv azonban ebben az esetben a magyar nyelv felől értelmezendő. Kétnyelvű települések esetében ugyanakkor világos, hogy a beszélők számára a magyar mellett használt másik nyelv nem nevezhető *idegen nyelv*-nek. Ugyanakkor a pszicholingvisztikában bevett *második nyelv* terminus sem állja meg a helyét, mivel Háromhútn és Komlóskán (közösségi, és nem feltétlenül egyéni szinten) épp a szlovák és a ruszin nyelv a beszélők elsődlegesen elsajátított nyelvváltozata. Tanulmányomban és az elemzések során a választott megközelítésmód a valós nyelvhasználatot veszi alapul, ezért indokolt tehát a *másik nyelv* terminust használni.

emiatt pedig elengedhetetlen szempont volt az adatközlők véleménye egy-egy névadat nyelvi jellegének megítélése kapcsán. Erre a háromhuta gyűjtésből származó alábbi adatközlői megnyilatkozások szolgálnak példaként:

„Ez *Éva-kő*, de szlovákul nem *Éva-kő*, hanem *Jevi/kameny*, aszt jelenti, hogy bal oldali kő.”

„*Rubanyiszka*, magyarul *Vágás*.”

„*Repiszka*, ez isz szlovák, ez répa föld.”

„*Kaliba*, *Kojba* szlovákul.”

Ennek a szempontnak az alkalmazása azonban önmagában nem bír döntő jelentőséggel, mivel az adatközlők természetes módon nem különítik el a másik nyelvi és a jövevénynevek kategóriáját. E megnyilatkozások alapján ugyanakkor óvatosan arra következtethetünk, hogy az egyes nevek használata a nyelvi közegtől függ; vagyis ezek a kijelentések arra utalnak, hogy milyen nyelvi szöveggörnyezetben fordulnak elő jellemzően az adott nevek.

4.2. A jelenkorhoz közeli források. Bizonyos esetekben a korábbi, a jelenkorhoz közeli források alapján billenhet a mérleg a másiknyelvűség felé: JOÓSNÉ NAÁR ERIKA és NAÁR JÁNOS 2012-es kiadványa sváb helynévnek minősíti például a *Haldekepli*, *Bühlacker*, *Walddole*, *Tränke* neveket, BENEDEK GERGELY Komlóska ruszin nyelvjárása című munkájának szótári részében pedig többek között fellelhető a *Pusztavár* helynév ruszin *Pusti hrad* változata (vö. BENEDEK 2022: 131). Ennek a szempontnak az alkalmazása nyilván azt a problémát rejt magában, hogy nincs információ arról, hogy ezek a kiadványok milyen érvek alapján hoztak döntést a másiknyelvűség megítéléséről. Emellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy ezeknek a neveknek a nyelvi jellege – ha nem is egyik pillanatról a másikra – történetileg változhat, és szükségszerűen változik is.

4.3. Hangalaki sajátosságok. Az adott név hangalakja ugyancsak befolyásoló szereppel bír a kérdés megítélésében, pl. szlk. (er.³) *Danyóka* ~ m. *Danyouka*, svb. (er.) *Hákabus* ~ m. *Hakebus*, rusz. (er.) *Tócsjanka* ~ m. *Toucsjanka*. Mindezek mellett az olyan névpárok esetében, mint a *Pájenyice* ~ *Spalenyica*, *Bijandova* ~ *Bjandova* (háromhuta névanyag) vagy a *Rosztocsova* ~ *Hrosztocsova* (komlóskai névanyag), esetleg feltehetjük, hogy a torlódásos alak inkább a szlovák és a ruszin, míg a torlódás nélküli forma a magyar névrendszer része. PÓCZOS RITA (2010: 145–146) ugyancsak említést tesz arról, hogy a magyar névhasználat tipikus jegye például a mássalhangzó-torlódás feloldása: a szb-hv. *Kruscsik* helynév a magyar használat során *Ruscsik* lesz, a szb-hv. *Blata* pedig *Baláta* (vö. még KENYHERCZ 2013: 23–31). Az itt felsorolt példák alapján azonban nyilvánvaló, hogy önmagában ez a szempont sem lehet elegendő egy-egy névalak nyelvhez kötéséhez, mivel a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldása a magyarban a korai időkre sokkal inkább jellemző, mint a jelenkorhoz közeli időkben.

4.4. A névemlítések gyakorisága. Mindezek mellett a névemlítések gyakoriságára ugyancsak egyfajta kritériumként tekintettem az adott név másik nyelvi névrendszerhez való tartozásának feltételezésekor. Ez esetben arra figyeltem, hogy az adott nevet hány

³ Er. = eredetű (vö. 4. pont).

adatközlőm említette. Úgy vélem ugyanis, hogy kétnyelvű beszélők esetében előfordulhat a két nyelvi rendszer interferálása miatt, hogy egy másik nyelvi elem valamilyen oknál fogva a magyar szöveggörnyezetben aktiválódik, például azért, mert épp nem jut eszébe a kétnyelvű beszélőnek a magyar nyelvi változat. Ha azonban magyar szöveggörnyezetben több adatközlő is említi a másik nyelvi eredetű nevet, az a név átvételének feltételezését engedi meg. Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy az interferencia és a kölcsönzés egymástól való megkülönböztetése a valóságban igen nehéz feladat (vö. SÁNDOR 2014: 119).

4.5. Transzporens jelentések. A nevek nyelvi jellegének megítélésakor figyelembe kell vennünk azt is, hogy a névhasználó számára átlátszóak-e a nevek jelentései. A nevek transzporens volta ugyanis nagyobb valószínűséggel utal a név másik nyelvi névrendszerhez tartozására. Az alábbi, hui gyűjtésből származó interjúrészlet például jól szemlélteti az ilyen eseteket: „Van itt egy szikla, *Sivá/skálá*, ez *Ősz-szikla*. A *sivá* azt jelenti, hogy ősz, a *skálá* pedig szikla.” Példaként említhetjük a hercegiúti *Link/Bühl* névhez kapcsolódó adatolt szövegrészletet is. „A halom az *bil*, például a *Linkabéli*. A *link* az ’bal’, tehát ’bal oldali halom’. Azért *Linkabéli*, hogy *Linkbél*, a bal, hogy ha itt jön valaki a házak, a csűrők fölött, akkor azt mondja, hogy bal, link.”

Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy a valóságban a névelemek jelentésének transzporenciája is skálaszerű képet fest. A skála egyik végpontját azok az esetek jelentik, amikor a kétrészes nevek mindkét tagja átlátható a névhasználó számára, míg a másik végpont az, hogy a nevek állnak, amelyek jelentése a beszélő számára már nem transzporens. A skála két végpontja között további fokozatok vannak: bizonyos esetekben valószínűbbnek tarthatjuk, más esetekben viszont kevésbé feltételezhetjük a nevek transzporens voltát. Az alábbi szövegrészletek például jól mutatják, hogy a beszélők nem mindig biztosak a nevek jelentésében, de valamilyen fokú ismerettel mégis rendelkeznek róla: „*Spalenyica*, ez valószínűleg égett földet jelent tótul”; „*Holya*, ez is szlovák név, ez azt jelentheti, hogy csupasz föld, vagy valami ilyesmi”.

4.6. Hangsúlyviszonyok. A nevek adott névrendszerhez való tartozását illetően a hangsúlyviszonyaikra is érdemes lehet figyelmet fordítanunk. A magyar nyelvre jellemző első szótagi hangsúly esetén inkább jövevénynévről, nem első szótagi hangsúly esetén pedig inkább másik nyelvi elemről lehet szó. A komlóskai élőnyelvi gyűjtés során figyeltem fel arra, hogy bizonyos ruszin eredetű neveket a beszélők a magyar nyelv hangsúlyviszonyaitól eltérő hangsúllyal ejtenek magyar nyelvi szöveggörnyezetben is. Ennek hátterében az áll, hogy „a komlóskai ruszin nyelvjárásban a hangsúly az utolsó előtti szótagra esik: *otta-maj*, *povi-dal*, *vysluchuva-ly* stb. (BENEDEK 2022: 21). Az általam végzett gyűjtésből ez a jelenség az alábbi szövegrészletekben érhető tetten:

„Úgy montuk, hogy *Nyezsnja-nszki-Pidi-nke*, *Alsó-Pidinka*. A másik ott, asz *Felső-Pidinka*. Nem montuk, de úgy montuk, hogy *edeme na Pidi-nke*, megyünk a Pidinkára. És ott is úgy van, hogy az árok válassza a hegyeket. Mert ott a *Közéb-domb* meg a *Poti-cska*, ott a *Pidi-nka* mellett azt úgy mondjuk, hogy *Poti-cska*. Mert szerintem régebben vizeseb volt az a rész, és mikor mi még emlékszünk, ahol volt nekünk föld, hát na, ha ety kicsit esett, akkor már vizes is volt. És azért mongyák néha, hogy *Konopja-nke*, mert ott ásztatták a kendert, meg oda vetettek, ahol vizesebb volt.”

„A *Nezsamlena* miért *Nezsamlena*?” (Adatgyűjtő) „Tudod, hogy miért *Nězsamlě-na*? Mert szerintem ott égettek meszet.” (Adatközlő)

„Azt úgy mongyjuk, hogy *na Puszti-hrad, Pustavár*.”

Az idézett szövegrészekben az egyes nevek az alapján a szempont alapján, mely szerint a magyar nyelvi szövegkörnyezetben elhangzó neveket magyar nyelvi elemnek tekintjük, átvett neveknél, míg az alapján a szempont alapján, mely szerint a nem magyar nyelvi hangsúlyviszonyokkal jellemezhető nevek másik nyelvi elemek, ruszin elemeknek tekinthetők. Érdekes ugyanakkor szót ejteni arról is, hogy e szupraszegmentális sajátosságok rendre megfigyelhetők többnyelvű területeken élő magyar beszélőközösségek esetében. Tulajdonképpen tehát arról van szó, hogy a többnyelvű területeken a magyar nyelvi elemek hangsúlyviszonyaira hatással vannak a másik nyelv hangsúlyviszonyai. (FODOR 2001: 348.)

4.7. Szövegkörnyezet. Az egyes nevek adott névrendszerhez való tartozásának megítélésakor fontos szempont lehet az is, hogy milyen nyelvű szövegkörnyezetben hangzik el az adott név. A nevek adott névrendszerekhez való tartozásának problémáját tehát az a módszertani megoldás tudja csak a későbbiekben valamelyest kiküszöbölni, ha a településeken szlovák, sváb, illetve ruszin nyelven is élőnyelvi helynévgyűjtést végzünk. E megítélés alapjául példaként szolgál a Baranya megye földrajzi nevei című kiadványban (BMFN.) tapasztalt eljárás. A térség kétnyelvű településein való gyűjtések során ugyanis németül és szerbhorvátul beszélő gyűjtők is bekapcsolódtak a terepmunkába (BMFN. 8). Ez arra enged következtetni, hogy a helynevek a rájuk vonatkozó német és szerbhorvát jelzést az alapján kapták, hogy az adott adat a német és szerbhorvát nyelven, az adott területen jellemző nyelvjárásban lefolytatott gyűjtésekből származik. Valamelyest hasonló elv alapján adták közre a Tolna, Somogy, Zala és Vas megyei köteteket is (vö. TMFN., SMFN., ZMFN., VMFN.). A többnyelvű települések helyneveinek összegyűjtésekor tehát nem csupán arra van szükség, hogy az adott nyelvet, hanem az adott nemzetiségi nyelvjárást jól beszélő adatgyűjtő is kapcsolódjon be a gyűjtési folyamatba (vö. BÁBA et al. 2025). Ez nagyon fontos gyakorlati jellegű különbség, ugyanis többek között az általam vizsgált három település esetében sem lenne elegendő egy szlovák, sváb és ruszin nyelvet beszélő szakember bevonása, mivel a települések kétnyelvű lakosai az említett nyelveknek természetesen az adott területre jellemző nyelvjárási változatát beszélik.

A kérdéskört az bonyolítja jelen esetben, hogy mivel Háromhuta és Komlóska lakossága javarészt aktív kétnyelvű beszélő, a településre nem jellemzőek a nyelvek szerint elkülönülő névközösségek. A helyzetet jól illusztrálják a következő, a hutai gyűjtésből származó szövegrészek: „A *hruna* asz hegyet jelent, illetve inkább dombot. Mink például használjuk eszt itt erre, hogy megyünk it mellettünk fel a faluba, hogy *na hrunku*, a dombon. Tehát *hruna*, az egy domb, és itt a dombon, *na hrunku*. Megyünk a *Narunkára*. Hol volt ez? Hát *na hrunku*, a dombon. Mert itt ez a domb a faluban, ez itt ahol lakunk, ez a *Narunka*.”

„Jövüng be a faluba, és ez a Király... nem is tudom, hogy *Kiráj-kúti-pataknak*, vagy *Kirájos-pataknak*... mink nem úgy hívjuk, mi *Terkovánszki/järek*, *Telkibányai-patak*.”

5. Az egy- és kétrészes nevek struktúrájának az elhatárolása. Mindezek mellett a szempontok mellett, úgy vélem, a nevek névszerkezeti sajátosságaira is feltétlenül figyelemmel kell lennünk akkor, amikor az egyes nevek névrendszerhez való tartozását megítéljük.

5.1. A települések névállományának névszerkezeti sajátosságai. Háromhuta jelenkori névállománya mintegy 346 névadatot foglal magába. E névemlések közül 88 esetben tartalmaz a név szlovák eredetű névrészt; ez a teljes adatállomány 25,4%-át jelenti. A herceghúti anyag esetében az élőnyelvi adatállomány összesen 199 névadatot tartalmaz. E névemlések közül mintegy 95 esetben fordul elő a névben sváb eredetű névrész, ami a teljes élőnyelvi minta 47,7%-a, vagyis arányaiban csaknem duplája a hutai névrendszerben előforduló szlovák eredetű névrészeknek. A komlóscai élőnyelvi gyűjtésből egy 164 helynévadatot tartalmazó adatbázist állítottam össze. Az adatbázisban szereplő neveknek a 45,7%-a (75 helynévadat) esetében figyelhető meg ruszin eredetű névrész. Ez az arány megközelítőleg azonosnak tekinthető a herceghúti anyagban előforduló sváb eredetű nevek arányaival. Érdekes azonban, hogy míg Herceghúton mára a sváb nyelv aktív használata már a kétnyelvű lakosok esetében is viszonylag háttérbe szorult,⁴ addig Komlósán még az idősebb generáció beszélői aktívan használják a településre jellemző komlóscai ruszin nyelvjárást a mindennapi érintkezések során. Az azonban további vizsgálatot igényel, hogy ezeket az arányokat milyen összefüggések magyarázzák.

A komlóscai ruszin eredetű neveknek a megfajtása a korábbi két gyűjtéshez képest több szempontból is problémásnak bizonyult. Egyfelől azért, mert nem álltak rendelkezésemre korábbi helynévgyűjtések, amelyek többek között a névrészek szegmentálásában, valamint a standard, nem fonetikus lejegyzett névformák megállapításában nyújtottak volna segítséget. Másfelől a nevek etimológiájának felfejtését tovább bonyolította a komlóscai ruszin nyelvváltozat kevert nyelvi jellege is. Ennek hátterében az áll, hogy a II. világháborút követően a ruszin nyelv használatát kiszorították, s helyette az iskolákban a szlovák nyelvet vezették be, melynek következményeként bizonyos generációk szlovák nyelven (is) szocializálódtak.

E kevert nyelvi sajátosság miatt igencsak nagy problémát okozott néhány helynév eredetének a felfejtése. Bizonyos esetekben a teljes név, míg máskor egyetlen névrész maradt ismeretlen eredetű. A már említett 75 ruszin eredetű név között 18 olyan található, amelyekről bizonytalan megítélni, hogy milyen alkotóelemekből, egy vagy több névrészből állnak-e, így a továbbiakban az arányok arra az 57 helynévre vonatkoznak, amelyek magyarázata megnyugtatóan megtörtént. Reményeim szerint a jövőben szlavista szakemberek segítségével sikerülni fog az egyelőre ismeretlen etimológiájú nevek eredetének a meghatározása is, így pontosabb képet fogunk látni a névszerkezetek arányának megoszlásáról is.

5.2. Névszerkezeti típusok. A névszerkezeti sajátosságok alapján a helyneveket az alábbiak szerint kategorizáltam:

- a) Egyrészes nevek
- b) Egy- vagy kétrészes nevek? (másik nyelvi eredetű előtag + másik nyelvi eredetű utótag)
- c) Kétrészes nevek
 - ca) másik nyelvi eredetű előtag + magyar fajtajelölő utótag
 - cb) magyar sajátosságjelölő előtag + másik nyelvi eredetű utótag

⁴ A német nyelv presztízisének változása következtében tapasztalható nyelvi viszonyok és azoknak a helynevekre gyakorolt hatása kapcsán l. BÁRTH M. 2022: 43–44, vö. még RÓNAI 1978: 73–74.

5.3. Egyrészes nevek. Egyrészesnek tekintetem azokat a neveket, amelyek etimológiai-
lag egy szlovák, sváb vagy ruszin eredetű lexémára vezethetők vissza; erre példa a kom-
lóscai anyagban a *Zajacova* név, amely 'nyulas'-t jelent. Emellett az olyan neveket is egy-
részesnek tekintetem, amelyekben az adatközlők nem vagy csak részben ismerték a névrészek
szemantikai tartalmát, így számukra ezek egyrészes nevekként funkcionálnak. Erre a szlo-
vák eredetű *Cserliszka* név hozható példaként, ugyanis a beszélők számára nem világos a
-liszka utótag 'puszta' jelentése, így rendre kiegészítik a nevet a *rét* fajtajelölő utótaggal
(*Cserliszka-rét*).

A háromhuta korpusz kapcsán már említett 88 névadat között jelentős arányt képvisel-
nek az egyrészes nevek (pl. *Spalenyica* 'égetett hely', *Konopnyiszka* 'kenderföld'): össze-
sen mintegy 60 ilyen szlovák eredetű nevet tartalmaz a névállomány; ez a teljes minta (vagyis
az összes szlovák eredetű név) 68%-át jelenti.

A sváb eredetű nevek korpuszában 44,2%-át teszik ki az egyrészes nevek, például *Ekərli*
(*Acker* 'szántóföld', tkp. 'Kis-föld'), *Vejär* (*Weiher* 'halastó'), vagyis 42 névemlítés sorol-
ható e kategóriába.

Az 57 ruszin eredetű névadatot figyelembe véve 19 esetben fordulnak elő az egyrészes
nevek (pl. *Kaminya* 'kő', *Uhliszko* 'szénégető hely'); ez a megfajított ruszin eredetű kor-
pusznak a 33,3%-a.

5.4. Egy- vagy kétrészes nevek? A korábbiakban, a nevek különböző névrendszerhez
való tartozása kapcsán említett skála jellegű megközelítés ebben az esetben is érvényes,
vagyis az egy- és kétrészes nevek elhatárolása kapcsán a kategóriába illesztés szintén nem
egyértelmű. Jogos kérdésként merülhet fel ugyanis, hogy a másik nyelvi eredetű előtaggal
és másik nyelvi eredetű utótaggal rendelkező nevek vajon a magyar névrendszerben egy-
vagy kétrészes neveknek tekinthetők-e. Noha a HOFFMANN-modell (1993) értelmében ezek a
nevek a magyar névhasználat szempontjából egyrészes nevek lennének, a kérdés a valóság-
ban bonyolultabb: az aktív kétnyelvű beszélők minden bizonnyal kétrészes névként, a magyar
egynyelvű beszélők viszont akár egyrészes névként is használhatják ezeket. A gyakorlatban
ennek értelmében több szempont egyidejű figyelembevétel billent a mérleg a név egy-, illetve
kétrészesnek minősítése felé, de főként arra voltam figyelemmel, hogy az adatközlők szá-
mára transzparens-e a névrészek jelentései.

A háromhuta névanyag esetében 12 névadat tartozik e kategóriába. Ezeknek mind az
elő-, mind pedig az utótagjuk szlovák eredetű (pl. *Sivá/szkála* [*sivý* 'ősz' mn. / *skala* 'szikla'],
Telkobánszki/járek 'Telkibányai-patak' [*jarok* 'patak, árok']), vagyis e nevek előfordulása
a szlovák eredetű nevek korpuszában 14%-ában figyelhető meg.

A herceghúti korpuszban a hutaival ellentétben jóval magasabb az arányuk az e kate-
góriába tartozó neveknek: az adatállomány legnagyobb részét jelentik a sváb eredetű elő-
és utótagból álló nevek (pl. *Brántevei/Bruna* [*Branntwein* 'pálinka' / *Brunnen* 'kút'], *Kreice/*
Viág [*Greuze* 'kereszt' / *Weg* 'út']). Összesen 45 adat esetében figyelhető meg ez a jelen-
ség, vagyis a sváb eredetű neveket tartalmazó korpusz 47,4%-ában.

Közel azonos arányban fordulnak elő a komlóscai névanyagban azok a nevek, amelyek-
nek mind az előtagjuk, mind az utótagjuk ruszin eredetű: összesen 23 név, vagyis az elem-
zett korpusz 40,3%-a. Erre példaként hozhatók az alábbi helynevek: *Szerenya/hóra* (*seredn'i*
'középső' / *hora* 'hegy, erdő'), *Vése/szēla* (*Výše selo* 'felvég'), *Pushti/hrad* (*pusti* 'puszta'
mn. / *hrad* 'vár').

5.5. Kétrészes nevek. Egyértelműen kétrészes neveknek tekinthetők a magyar nyelvhasználat szempontjából azok a nevek, amelyek vagy magyar fajtajelölő utótagot, vagy magyar sajátosságjelölő előtagot tartalmaznak.

A háromhutai korpusz esetében igencsak gyakori jelenség, hogy egy-egy szlovák eredetű név magyar fajtajelölő utótaggal egészül ki (pl. *Cserliszka-rét*, *Pockála-tető*, *Packaráta*). E jelenséget összesen 14 névadat szemlélteti, vagyis a szlovák eredetű névrészt tartalmazó nevek 16%-ában fordul elő.

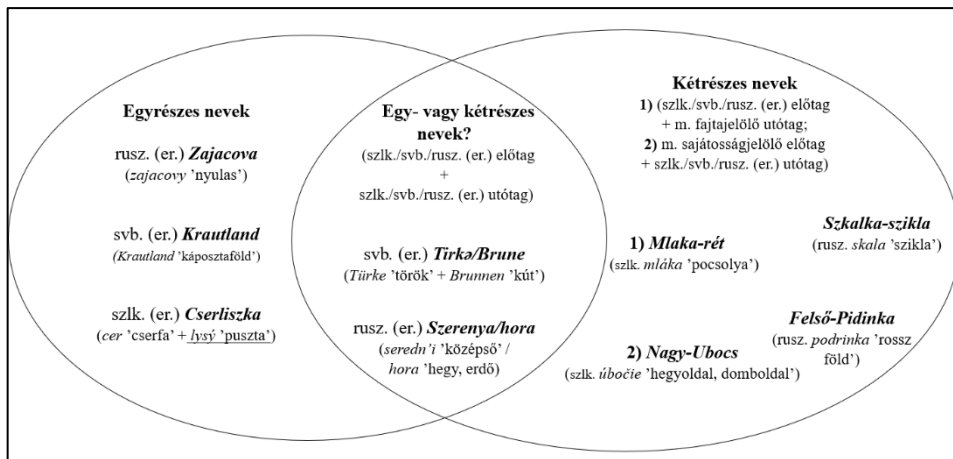
Ugyanez a típus a hercegkúti névállomány esetében jóval kisebb arányban figyelhető meg: összesen 8 névadat, vagyis a névállomány 8,4%-a sorolható e kategóriába (pl. *Háldoldal*, *Hokameresli-főd*).

Komlóska névanyagának esetében a kétrészes nevek magyar utótaggal álló típusába tartozó nevek aránya hasonló a hercegkútihoz: 7 névadatot tudunk e kategóriába sorolni (12,2%; pl. *Uhliszko-patak*, *Poticskai-patak*, *Szkalka-szikla*).

A másik nyelvi eredetű névalakok utótagja azonban jellemzően már eleve földrajzi köznévi jelentéssel bír; például a szlk. (er.) *Cserliszka*, *Kotliszka* nevek *-liszka* 'puszta' utótagja a hely jellegére utal, a magyar nyelvrendszerbe azonban ezek a nevek a *rét* fajtajelölő utótaggal kiegészülve (*Cserliszka-rét*, *Kotliszka-rét* formában) kerültek át. Ennek hátterében az áll, hogy a magyar nyelvhasználók számára a szlovák nyelvi eredetű földrajzi köznevek jelentése nem transzparens, emiatt a neveket kiegészítik egy magyar fajtajelölő utótaggal.

Végül pedig a kétrészes nevek esetében számolhatunk olyan típussal is, amikor egy-egy másik nyelvi eredetű név magyar sajátosságjelölő előtaggal egészül ki. Ez a jelenség ugyanakkor a háromhutai névanyagban elenyésző számban, csupán két adat esetében (2%) figyelhető meg: *Kis-Ubocs*, *Nagy-Ubocs* (*úbočie* 'hegyoldal, domboldal'), míg a hercegkúti névanyagban egyáltalán nem fordul elő.

A komlóskai anyagban ezzel szemben jóval magasabb az e típusba tartozó kétrészes nevek aránya a háromhutaihoz képest: 8 névadat (14%) tartozik ide, pl. *Kis-Poticska*, *Alsó-Pidinka*, *Felső-Pasika*.

1. ábra: A helynevek névszerkezeti sajátosságai kétnyelvű közegben

6. A névszerkezeti sajátosságok alapján levonható következtetések. Mindezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a másik nyelvi eredetű névrészt tartalmazó nevek esetében a névszerkezeti sajátosságok figyelembevétele is segítségünkre lehet annak megítélésében, hogy az adott név melyik névrendszerhez tartozhat.

A kétrészes, magyar fajtajelölő utótagot tartalmazó nevek kapcsán nagyobb bizonyossággal tehetjük le a voksunkat a neveknek a magyar névrendszerhez való tartozása mellett. A három névanyag elemzése alapján ugyanis a következő tapasztalatot fogalmazhatjuk meg: mindhárom névrendszerre jellemző, hogy a szlovák, sváb és ruszin eredetű nevek a magyar névrendszerbe gyakran fajtajelölő utótaggal kiegészülve kerülnek át. A földrajzi köznévvé váló kiegészülés tipikus integrálódási folyamatnak tekinthető a magyar nyelvben, melyre többek között PÓCZOS RITA (2010: 146) is felhívta a figyelmet.

A névszerkezeti sajátosságok az olyan nevek esetében is a magyar névrendszerhez való tartozást igazolják, amikor a másik nyelvi eredetű név magyar sajátosságjelölő előtagot kap; pl. *Kis-Ubocs, Nagy-Ubocs* (*úbočie* 'hegyoldal, domboldal').

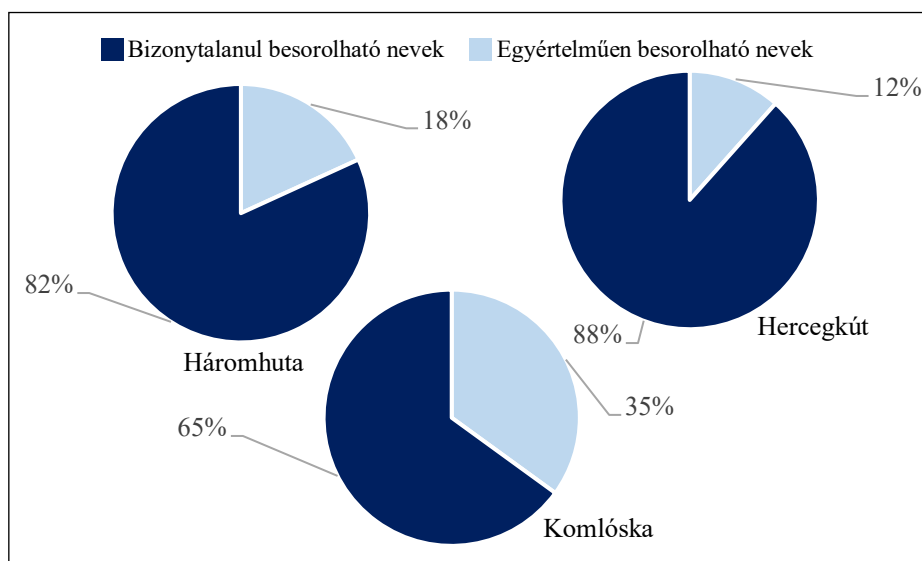
Abban az esetben azonban, amikor a név elő- és utótagja is másik nyelvi eredetű, és a névhasználók számára a nevek transzparensnek, tehát valóban kétrészes névként funkcionálnak, a nevek másik nyelvi névrendszerhez való tartozása valószínűsíthető. A kérdés azonban a valóságban igen bonyolult, mivel az aktív kétnyelvű beszélők minden bizonnyal kétrészes névként, a magyar egynyelvű beszélők viszont akár egyrészes névként is használhatják ezeket.

Ezek alapján azt látjuk tehát kirajzolódni, hogy a névszerkezeti szempont figyelembevételével a helynevek két csoportba sorolhatók a neveknek a magyar névrendszerhez való tartozásának megítélésükor. Vannak egyfelől azok, amelyek egyértelműen magyar neveknek tekinthetők, mert magyar fajtajelölő utótagot vagy magyar sajátosságjelölő elemet tartalmaznak. A második kategóriába azok a nevek tartoznak, amelyeknek a magyar nyelvhasználatban bizonytalan a megítélésük a névszerkezeti szempont alapján; ezek az egyrészes nevek, valamint azok a kétrészes nevek, amelyeknek mind az elő-, mind az utótagjuk másik nyelvi eredetű. Ebben az esetben is fontos azonban újra megjegyeznem, hogy az egy- és kétrészes nevek közötti átmenetet továbbra is egy skálán kell elképzelnünk.

A Háromhuta élőnyelvi névállományában adatolható 88 szlovák eredetű helynév között az elmondottak alapján 72 olyan név található, amely a bizonytalan besorolásúak kategóriájába tartozik; ez a szlovák eredetű korpusz 82%-át teszi ki. Csupán 16 névadat esetében lehetünk biztosak a neveknek a magyar névrendszerhez való tartozásában; ez a szlovák eredetű névrészt tartalmazó nevek 18%-a.

Ugyanezt a hercegiúti anyagban megvizsgálva a következő megállapításokat tehetjük. Mindössze 8 olyan helynév van, amely egyértelműen a magyar névrendszerhez való tartozást mutatja; ezek magyar fajtajelölő utótaggal rendelkeznek. Szintén a magyar névrendszerhez tartozik 3 olyan névadat, amelyek noha egyrészesek, de magyar *-k* többesjel kapcsolódik hozzájuk (*Bilákerek* [*Bühl* 'halom' / *Acker* 'szántóföld' + *-k*]), *Hausakerek*, *Hauszekerek* [*Haus* 'ház' / *Acker* 'szántóföld' + *-k*]). Ez azt jelenti, hogy a bizonytalan besorolású nevek közé tartozik a többi egyrészes név (39 névadat), valamint a kétrészes nevek, amelyek sváb eredetű elő- és utótaggal rendelkeznek. Így 11 helynév sorolható az egyértelműen magyar névrendszerhez tartozó nevekhez, illetve 84 névadatot tartalmaz a bizonytalan besorolású nevek kategóriája.

A komlóskai anyag ruszin eredetű helynevei körében azt tapasztaljuk, hogy az egyértelműen besorolható nevek kategóriájába 20 névadat tartozik. Ezek a c) típusba tartozó kétrészes nevek, valamint azok az egyrészes nevek, amelyek magyar *-k* többesjelet tartalmaznak; pl. *Pidinkák* [*podrinka* 'rossz föld' + *-k*]). Ez az elemzett ruszin eredetű neveket tartalmazó korpusz 35%-a. Végül a bizonytalanul besorolható nevek kategóriájába sorolhatók a b) típusba tartozó nevek (21 névadat), valamint a többi egyrészes név (16 névadat): összesen 37 névadat, vagyis az elemzett korpusz 65%-a.

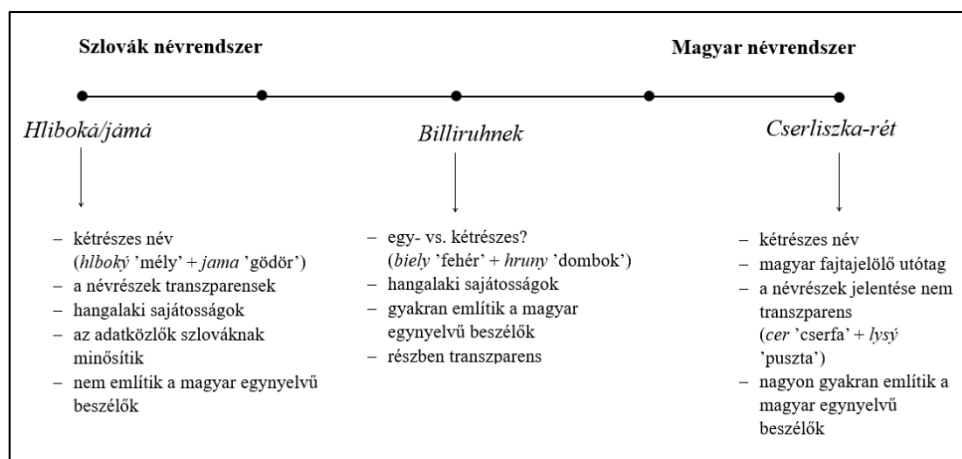
2. ábra: Az egyértelműen és bizonytalanul besorolható nevek aránya a három település névanyagában

7. Összegzés. A három település élőnyelvi névanyagának feldolgozása során abba a módszertani problémába ütköztem, hogy az aktív kétnyelvű beszélőkkel készített interjúkból származó adatok esetében igencsak problematikusnak bizonyult határt húzni a másik nyelvi, valamint a másik nyelvi eredetű, vagyis jövevénynevek között. Ennek fő oka, hogy az adatgyűjtés mindhárom település esetében magyar nyelven történt. Ismeretes ugyanis, hogy aktív kétnyelvű beszélők esetében a helynevek használata átjárhatóságot mutat a különböző nyelvi rendszerek között éppúgy, mint bármely más nyelvi elem használata esetében. Emiatt azt az elvet követtem, hogy a magyar szövegkörnyezetben elhangzott neveket kivétel nélkül szlovák, sváb (német) és ruszin eredetű magyar neveknek tekintettem. Bevezettem azonban különböző kategóriákat és szempontokat, amelyek arra igyekeznek ráirányítani a figyelmet, hogy a neveket egy adott névrendszerhez való tartozásukat illetően egy skála különböző pontjai között kell elképzelnünk. Az alább látható illusztráció igyekszik bemutatni, hogy a korábban számba vett szempontok együttes érvényesítése alapján hogyan képzelhető el egy skála mentén a helynevek másik nyelvi névrendszerhez, illetve a magyar névrendszerhez való tartozása, valamint az azok közötti átmenet. Vegyük példaként először a szlovák

eredetű *Hliboká/jamá* helynevet. E névadatot Háromhuta névanyagában kétrészes névként értelmezhetjük, mivel olyan kétnyelvű adatközlőtől származik, akik számára a névtest mindkét eleme szemantikailag transzparens, vagyis tudják, hogy a név előtagja a 'mély' jelentésű *Hliboká* melléknév, melyhez utótagként az 'árok' jelentésű *jamá* földrajzi köz-név kapcsolódik. Az adatközlő az interjúban azt is hozzátette: „Eccer volt egy óriási árvíz, a nagyon-nagyon régijek monták, és akkor a part ide lecsúszott. És ott egy hatalmas szurdok keletkezett, méj árok, magyarul ennek az a fordítása.” Emellett az szintén erősíti a név szlovák névrendszerhez tartozásának valószínűségét, hogy magyar egynyelvű beszélők ezt a nevet nem ismerik. Végezetül pedig a név hangalaki sajátosságainak figyelembevétele is a korábbiakat erősíti.

A skála másik végpontján a *Cserliszka-rét* helynév látható. Az ilyen (vagyis másik nyelvi eredetű előtag + magyar fajtajelölő utótag) típusú nevek jóval nagyobb eséllyel engednek arra következtetni, hogy a név a magyar névrendszer részét képezi. Ezt igazolja, hogy a név nagyon gyakori adatolása a magyar egynyelvű beszélőktől származó adatok között. A név a magyar névrendszerbe magyar fajtajelölő utótaggal kiegészülve került át, mivel az egynyelvű beszélők számára a *Cserliszka* helynév *-liszka* 'puszta' utótagjának szemantikai tartalma nem transzparens, így az említett névelem elveszítette eredeti fajtajelölő funkcióját.

A skála közepén a *Billiruhnek* helynév szemléltet egyfajta átmeneti állapotot a két pólus között. Bizonytalan megítélni, hogy egy- vagy kétrészes helynévről van-e szó, mivel az aktív kétnyelvű beszélők számára mindkét névrész jelentése átlátszó ('fehér domb'), a nevet azonban nagyon gyakran említik a magyar egynyelvű beszélők is. A magyar egynyelvű lakosok között akadt olyan, aki egyáltalán nem ismerte a név szemantikai tartalmát, viszont előfordult olyan is, aki a *-ruhnek* utótag 'domb' jelentését ismerte.

3. ábra: A helynevek magyar és másik nyelvi névrendszerhez tartozásának skálája

8. Kitekintés. Dolgozatomban arra igyekeztem ráirányítani a figyelmet, hogy mely kérdések körüljárására érdemes a jövőben hangsúlyt fektetni annak érdekében, hogy minél pontosabb képet kaphassunk e speciális névrendszerek működéséről. Magam a gyűjtések és elemzések során az említett kérdéseket a magyar nyelv felől vizsgáltam, ugyanakkor

elengedhetetlen, hogy egy adott kétnyelvű közegben a vizsgálatokat mindkét nyelven elvégezzük. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a kétnyelvű településeken végzett helynévgyűjtések során mereven ragaszkodjunk a két különböző nyelvű névrendszer szétválasztásához, valamint e dichotómiák felállításához.

Érdemes tehát a kétnyelvű névrendszerekre hasonlóan tekintenünk, mint magukra a kétnyelvű beszélőkre. A kétnyelvű beszélők ismérve ugyanis az, hogy teljesen más nyelvi konfigurációjú egyének, mint egynyelvű társaik (NAVRACSICS 2014: 9). A beszédprodukciónak során szinte azonnal szembeötlő a két nyelv egymásra hatása (DEWAELE 2010); ráadásul a GROSJEAN-féle holisztikus megközelítés a kétnyelvűre úgy tekint, mint egységes egésze, amely nem osztható könnyen két külön részre. Két nyelv együttélése és állandó kölcsönhatása a kétnyelvű egyénben különálló, de teljes rendszert alkot (GROSJEANTÓL idézi NAVRACSICS 2014: 11, SÁNDOR 2014: 120). Ehhez a gondolathoz igazodva érdemes vizsgálni a kétnyelvű névrendszereket is, hiszen a funkciójuk tekintetében hasonlóan működnek, megegyeznek az egynyelvű névrendszerekkel, azonban a természetük tekintetében merőben különböznek azoktól. Sokkal érdekesebbnek látszik tehát a kétnyelvű névrendszerekben szembeötlő különbségekre rávilágítani ahelyett, hogy megpróbálnánk őket szétválasztani.

Hivatkozott irodalom

- BÁBA BARBARA – DUDÁS ELŐD – MÜLLER MÁRTA – SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA – TÖRÖK TAMÁS 2025. A helynévgyűjtés módszertani problémái többnyelvű települések esetében. *Névtani Értesítő* 47: 9–29. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2025.1>
- BÁRTH M. JÁNOS 2022. Kétnyelvűség és névhasználat Császártöltésen. *Magyar Nyelvjárások* 60: 39–49. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2022/03>
- BARTHA CSILLA 1996. A társadalmi kétnyelvűség típusai és főbb vizsgálati kérdései. *Magyar Nyelvőr* 120: 263–282.
- BARTHA CSILLA 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- BENEDEK GERGELY 2022. *Komlócska ruszin nyelvjárása*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 241. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061226>
- BMFN. = *Baranya megye földrajzi nevei* 1–2. Szerk. PESTI JÁNOS. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982.
- DEWAELE, JEAN-MARC 2010. Multilingualism and affordances. Variation in self-perceived communicative competence and communicative anxiety in French L1, L2, L3 and L4. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching. Special Issue: Approaches to Third Language Acquisition* 48: 105–129. <https://doi.org/10.1515/iral.2010.006>
- FODOR KATALIN 2001. A nyelvjárási hangtani jelenségek. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 325–350.
- GÖNCZ LAJOS 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén 2. Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Újvidék.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.
- HÖGYE ISTVÁN 1998. *Egy hegyaljai sváb község, Hercegekút története*. Hercegekút Önkormányzata, Hercegekút.

- JOÓSNÉ NAÁR ERIKA – NAÁR JÁNOS 2012. *Szülőfalunk Hercegekút 1. Életmód és hagyományok*. Hercegekút önkormányzata, Hercegekút.
- KARMACSI ZOLTÁN 2007. *Kétnyelvűség és nyelvsajátítás*. Rákóczi-füzetek 25. PoliPrint Kft., Ungvár.
- KENYHERCZ RÓBERT 2013. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 28. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KSH. = Központi Statisztikai Hivatal. https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=12706, https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=30137, https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=16559 (2025. 08. 19.)
- LANSTYÁK ISTVÁN 1993a. Diglossia és kettősnyelvűség. *Kétnyelvűség* 1993/1: 5–21.
- LANSTYÁK ISTVÁN 1993b. Kétnyelvűség és nyelvművelés. *Magyar Nyelvőr* 117: 475–479.
- PÓCZOS RITA 2010. *Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 18. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- RESZEGI KATALIN 2013. Különböző nyelvű helynévpárok reprezentációja. *Magyar Nyelvjárások* 51: 129–140.
- RÓNAI BÉLA 1978. A nemzetiségi nyelvek földrajzi neveinek gyűjtése, lejegyzése és ellenőrzése. In: BALOGH LAJOS – KÁLMÁN BÉLA – MEZŐ ANDRÁS – ÖRDÖG FERENC – VÉGH JÓZSEF szerk., *A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- NAVRACSICS JUDIT 2014. *A kétnyelvű mentális lexikon és működése. Kísérletes nyelvészeti közelítés*. Akadémiai doktori értekezés. Pannon Egyetem, Veszprém. <https://real-d.mtak.hu/720/> (2025. 08. 05.)
- SÁNDOR KLÁRA 2014. *Határtalan nyelv*. SZAK Kiadó, Budapest.
- SÁNDOR KLÁRA 2016. *Nyelv és társadalom*. Krónika Nova Kiadó, Budapest.
- SMFN. = *Somogy megye földrajzi nevei*. Szerk. PAPP LÁSZLÓ – VÉGH JÓZSEF. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
- TMFN. = *Tolna megye földrajzi nevei*. Szerk. ÖRDÖG FERENC – HAJDÚ MIHÁLY. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- VMFN. = *Vas megye földrajzi nevei*. Szerk. BALOGH LAJOS – VÉGH JÓZSEF. Vas megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely, 1982.
- WARDHAUGH, RONALD 2002. *Szociolingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest.
- ZMFN. = *Zala megye földrajzi nevei*. Szerk. PAPP LÁSZLÓ – VÉGH JÓZSEF. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1964.

TALLÁROM RÉKA
egyetemi hallgató; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet,
Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2103-8648>, e-mail: tallaromreka@gmail.com

Dunaszerdahely magyar–szlovák utcanévpárjainak névadási és fordítási sajátosságai*

BAUKO JÁNOS

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra (Nitra, Szlovákia)

Absztrakt

A tanulmány Dunaszerdahely jelenkori kétnyelvű, magyar–szlovák utcanévpárjainak (183 utcanévpárnak) a névadási és fordítási sajátosságaival foglalkozik. Áttekinti a szlovákiai települések kétnyelvű utcanévállományával foglalkozó szakirodalmat és az utcanévhasználatot befolyásoló szlovákiai jogszabályokat is. Az utcanévek fordítása során megfigyelhető az átvitel, az átírás, a névmegfeleltetés, a tökör- vagy részfordítás, valamint a részleges modifikáció. Az utcanév(részek) fordítása során a különböző fordítási eljárások kombinálódhatnak. A fordítási művelet típusát nagyban befolyásolja, hogy az utcanév(rész) tulajdonnévből vagy köznévből keletkezett-e. A tulajdonnevekből alakult utcanévek személy- és helynevekből keletkeztek. A névanyagban gyakoriak a magyar történelmi, a régióhoz kötődő személyiségekről elnevezett utcanévek. A személynévre utaló névrészek a forrásnyelvből a célnyelvbe leggyakrabban átvitel útján, eredeti alakjukban, változás nélkül kerülnek be. A helynevekből származó utcanévek célnyelvi névpárjának megalkotására a névmegfeleltetés, a fordítandó névnek a konvencionális célnyelvi tulajdonnévi megfelelővel való behelyettesítése a jellemző. A közszavakból alakult utcanévek utalnak a hely viszonyára valamely külső dologhoz, körülményhez, a hely valamely tulajdonságára, illetve a hely valamely más helyhez való viszonyára. A közszavakból származó utcanévek célnyelvre való fordítására a tökörfordítás jellemző.

Kulcsszavak: utcanévek, magyar–szlovák utcanévpárok, tulajdonnevek fordítása, magyar kisebbség, kétnyelvűség, Dunaszerdahely, Szlovákia.

The naming and translational characteristics of Hungarian-Slovak street name pairs in Dunajská Streda/Dunaszerdahely in Slovakia

JÁNOS BAUKO

This study examines the naming and translation characteristics of contemporary bilingual Hungarian-Slovak street name pairs (183 pairs in total) in the town of Dunajská Streda. The analysis identifies several translation strategies: transfer, transcription, name substitution, semantic calque or partial translation, and partial modification. These translation procedures may also appear in combination. A key factor influencing the translation method is whether the street name (or name element) derives from a proper noun or a common noun. Proper-noun-derived street names are

* Készült az 1/0174/25-ös számú VEGA projekt keretében, az MTA Domus Ösztöndíj támogatásával.

based on personal names and place names. The corpus includes many streets named after historical Hungarian figures or persons associated with the region. Personal name elements are most commonly transferred directly into the target language without modification. In contrast, place-name-derived street names tend to be translated using name substitution, i.e., by replacing the source name with its conventional proper-noun equivalent in the target language. Common-noun-derived street names refer to the spatial relation to external objects or circumstances, intrinsic features of the location, or relative spatial relations to other places. These names are typically translated into the target language using semantic calques.

Keywords: street names, Hungarian-Slovak street name pairs, translation of proper names, Hungarian minority, bilingualism, Dunajská Streda, Slovakia.

1. Bevezetés. A tanulmány célja egy szlovákiai magyar település, Dunaszerdahely város jelenkori kétnyelvű magyar–szlovák utcanévpárjainak vizsgálata a fordítás és a névadás indítéka szempontjából. Az utcanévek forrásnyelvből célnyelvbe való fordítását nagy mértékben befolyásolja, hogy az utcanév(rész) tulajdonnévből vagy közszókból keletkezett-e, ezért a fordítási műveleteket ezen kategóriákon belül tárgyalom. Áttekintem a szlovákiai települések kétnyelvű utcanévállományával foglalkozó szakirodalmat, valamint az utcanévhasználatot befolyásoló szlovákiai jogszabályokat is.

2. A kétnyelvű utcanévpárok megalkotása során alkalmazott fordítási műveletek. A szlovákiai magyar települések többsége rendelkezik magyar–szlovák kétnyelvű utcanévállománnyal, de számos olyan település is létezik, amelyben nem találhatók utcanévek. Azokon a településeken, ahol a magyar nemzetiségű lakosok vannak többségben, rendszerint a magyar elnevezések az elsődlegesek, majd ezeket fordítják le államnyelvre. A magyarlakta települések önkormányzatai által jóváhagyott kétnyelvű utcanéveket a településen kihelyezett utcanévtáblák, a vonatkozó önkormányzati rendeletek, néhol az utcanéveket jelölő térképek is tartalmazzák. A kétnyelvű utcanévpárok, illetve az utcanévet alkotó névrészpárok keletkezésében többféle fordítási művelet¹ játszhat szerepet (vö. J. SOLTÉSZ 1967; VERMES 2005; BÖLCSKEI 2010; TÖRÖK 2012; KLAUDY 2018; SLÍZ 2019, 2023; BAUKO 2021, 2023): 1. Átvitel – a fordítás hiánya, a névnek a forrásnyelvből a célnyelvbe eredeti alakjában történő beillesztése. 2. Átírás – a fordítandó név írásképe a célnyelv jellemzőihez történő igazítása. 3. Névmegfeleltetés – a fordítandó névnek a konvencionális célnyelvi tulajdonnévi megfelelővel való behelyettesítése. 4. Tükör- vagy részfordítás – a forrásnyelvi névnek vagy egy részének jelentésben megfeleltethető célnyelvi elemmel való fordítása. 5. Teljes vagy részleges modifikáció – a fordítandó név teljes modifikációja, eltérő motivációval keletkezett más megnevezéssel való helyettesítése a célnyelvben; a forrásnyelvi név információtartalmának részleges modifikációja a névrész(ek) hozzáadásával, kihagyásával vagy nem megfelelő nyelvi ekvivalenssel való helyettesítésével a célnyelvben. Az említett kategóriák az utcanév(részek) fordítása során kombinálódhatnak, átfedést mutathatnak.

¹ A tulajdonnevek fordítására vonatkozóan itt számba vett kategóriák több említett szakirodalom rendszereinek és terminusainak a felhasználásával jöttek létre.

3. Magyar–szlovák utcanévpárok vizsgálata a szlovákiai településeken. A szlovák névtudományban az utcanévek (urbanonimák) vizsgálata két konferenciának is a központi témája volt: 1986-ban (ŽIGO szerk. 1988) és 1996-ban (ODALOŠ–MAJTÁN szerk. 1996) szervezte őket a Szlovák Névtudományi Bizottság. A kötetekben szereplő tanulmányok első-sorban a szlovák helynévanyagot elemzik, nem foglalkoznak a szlovákiai kisebbségi magyar névhasználattal; csak néhány magyar nyelvű utcanévet említenek a történeti utcanévek tárgyalásakor, illetve két tanulmány érinti a magyar és szlovák utcanévadás közti összefüggéseket Komárom (OPĚLOVÁ-KÁROLYOVÁ 1988) és Békéscsaba (UHRINOVÁ-HORNOKOVÁ 1996) kapcsán. A Szlovák Tudományos Akadémia honlapján lévő, az 1995-ös szlovákiai utcanévállományt tartalmazó adatbázisban (ĐURČO szerk. 1995) sem szerepelnek a kétnyelvű településeken előforduló kisebbségi névpárok. Szlovákiai települések magyar utcanéveit vizsgálták a kutatók Pozsony (ORTVAY 1905²; VINCZE 1997; LOVISEK 2007a, 2007b, 2009; T. SOMOGYI–TINER 2017), Komárom (HÉDER 1999), Párkány (FRUNYÓ 2002), Nyékvárkony és Alistál (MENYHART 2006), illetve több szlovákiai város kapcsán (LANSTYÁK 1998, HORONY–OROSZ–SZALAY 2012). Dél-szlovákiai települések magyar utcanévjegyzékeivel, névadási magyarázataival belterületi helyneveket elemző névtani publikációkban (pl. UNTI szerk. 2002), helytörténeti kiadványokban, kéziratban lévő helyneves témájú záródolgozatokban is találkozhatunk (vö. VÖRÖS 2006; BAUKO 2010, 2019: 43–44). A magyar–szlovák kétnyelvű utcanévpárokat, a nevek fordításával kapcsolatos sajátosságokat csak néhány tanulmány tárgyalja³ (l. BAUKO 2023).

4. Az utcanévhasználatot befolyásoló jogszabályok Szlovákiában. A Szlovák Nemzeti Tanács 369/1990. számú, a települési önkormányzatokról szóló, többször módosított törvénynek 2.b §-a rendelkezik az utcák és egyéb közterek megjelöléséről. A törvény szerint közterület az utca, a tér, a park, a piactér és a nyilvánosság számára korlátozás nélkül hozzáférhető más terület, amely általános használatra szolgál. Abban a községben, ahol több utca vagy egyéb köztér található, minden utca vagy egyéb köztér saját megnevezéssel rendelkezik. Az utcák és egyéb közterek megnevezését az adott község történelmére, nem élő jelentős személyiségekre, tárgyakra stb. tekintettel kell megállapítani. Nem adható élő személyekre utaló megnevezés, hosszú név, jó erkölcsöket, vallási vagy nemzeti-ségi érzületet sértő, nyelvtanilag helytelen⁴ vagy az adott község történelmi fejlődéséhez nem illeszthető utcanév. Nem engedhető meg utcák és más közterek elnevezése az 1939–1945 közötti Szlovák Köztársaság képviselőiről, más, fasiszta vagy náci ideológián alapuló rendszer képviselőiről vagy kommunista ideológián alapuló rendszer képviselőiről, kivéve, ha az adott személyek csatlakoztak az ilyen rendszerrel szembeni ellenálláshoz. Ha kétség merül fel azt illetően, hogy az adott a személy ilyen rendszer képviselőjének számít-e, az illetékes

² ORTVAY TIVADAR (1905) Pozsony város utcái és terei című munkájának interaktív és szoftverszerű feldolgozását, a történeti és jelenkori pozsonyi utcanéveket, az egyes lokalizációs pontokat azonosító szlovák, magyar és német utcanévek időrendi megjelenését, térképre vetítését az Ortvay-adatbázis (<https://www.ortvay.eu>) tartalmazza.

³ TÖRÖK TAMÁS (2012) például Zoboralja és Alsó-Ipoly mente magyar–szlovák külterületi névpárjaiban vizsgálta a fordítási műveleteket.

⁴ Az utcák és más közterületek szlovák elnevezése során alkalmazandó nyelvhelyességi-helyesírási szabályokat a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériumának 2021-ben az önkormányzatok számára kiadott kétoldalas módszertani útmutatója tartalmazza (<https://tinyurl.com/3em5szw3> [2025. 07. 25.]).

szerv a Nemzeti Emlékezet Intézetéhez (Ústav pamäti národa) fordulhat, az pedig köteles 90 napon belül véleményezni a kérdést. A település a területi önkormányzás ügyei során rendelettel állapítja meg az utcák és az egyéb közterületek megnevezéseit és azok módosításait.

Az utcák és egyéb közterek nemzeti kisebbségek nyelvén történő megjelöléséről külön törvény rendelkezik. Szlovákiában az 1999. évi 184. számú kisebbségi nyelvhasználati törvény szerint azokon a településeken, ahol a nemzeti kisebbséghez tartozó, az adott településen állandó lakhellyel rendelkező állampolgárok két egymást követő népszámlálás szerint a település lakosságának legalább 15%-át alkotják, az utcanéveket és más helyi földrajzi neveket kisebbségi nyelven is feltüntethetik. A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának 2003. évi 31. számú határozata is rendelkezik az utcák és más közterületek megjelöléséről. Azokon a településeken, amelyek több településrészre tagozódnak, minden utcanév csak egy településrészen szerepelhet. Az utcák megnevezését azonos megjelenési típusú tájékoztató táblákon jelenítik meg. Az utcák megnevezése és a további tájékoztató adatok államnyelven szerepelnek, de a külön jogszabályban⁵ listázott települések a nemzeti kisebbség nyelvén is feltüntethetik az utcák megnevezését, illetve a tájékoztatásra szolgáló további adatokat közlő táblákat. Az utcák megnevezése a nemzeti kisebbség nyelvén rendszerint ugyanazon a tájékoztató táblán szerepel, az államnyelvi utcanév alatt; ez érvényes a tájékoztatásra szolgáló további adatokat közlő táblákra is. A kisebbségi utcanévek a nemzetiségi identitás szimbólumainak tekinthetők (vö. MÜLLER 2013; BORBÉLY szerk. 2020; LÁSZTITY–KÁPLÁN 2020; BARTOS-ELEKES 2021; BORBÉLY 2021; TUŠKOVÁ 2021; LÁSZLÓ 2023a, 2023b, 2024).

5. Dunaszerdahely magyar–szlovák utcanévpárjainak névadási és fordítási sajátosságai. Dunaszerdahely (Dunajská Streda) a Nagyszombati kerület Dunaszerdahelyi járásának székhelye, Csallóköz központja, magyar többségű város Dél-Szlovákiában.⁶ Neve a *Duna* és *Szerdahely* helynevek összetételével keletkezett. A megkülönböztető névrész (*Duna-*) arra utal, hogy a város a Duna két ágától körülfogott Csallóközben van. A *Szerdahely* megnevezés a *szerda* és a *hely* 'helység' szavak összetétele, és azzal kapcsolatos, hogy a helységben szerdánként tartották a hetivásárt (vö. PÜSPÖKI NAGY 1970: 20–21, FNESZ.). A város szlovák megnevezése (*Dunajská Streda*) a magyar *Dunaszerdahely* mintájára jött létre. A magyar településnév szlovákra való fordítása névmegfeleltetés (*Duna* / szlk. *Dunaj*) és részfordítás (*Szerda* + *hely*, *szerda* / szlk. *streda*) útján történt; a célnyelvben a név morfológiai adaptációja is megfigyelhető (*Dunajská* 'dunai').

A település létezéséről az első írásos emlék a pozsonyi káptalan által 1255–1256-ban kiadott oklevél, amelyben a város neve *Syridahel* alakban jelenik meg. Az idők során előforduló további névváltozatai a *Zeredahel* (1270), *Zerdahel* (1358), *Szerdahely* (1773), *Serdahely*

⁵ A Szlovák Köztársaság Tt. 35/2023. számú kormányrendelete tartalmazza azon települések, településrészek jegyzékét, amelyekben a Szlovák Köztársaság nemzeti kisebbséghez tartozó polgárai a lakosság legalább 15%-át alkotják.

⁶ A legutóbbi, 2021-es népszámlálás szerint Dunaszerdahely 23 044 lakosából 16 577 magyar (71,94%), 4386 szlovák (19,03%) és 2081 egyéb (9,03) nemzetiségűnek vallotta magát. Mivel a 2021-es szlovákiai népszámláláskor a személy feltüntethette 1. és 2. nemzetiségét is, Dunaszerdahely magyar nemzetiségű lakosainak száma meghaladja az adott számarányt: 1. nemzetiségként 16 577, 2. nemzetiségként 579, összesen 17 156 (74,45%) személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek.

(1786), *Duna-Szerdahely* (1839), *Dunaszerdahely* (1863), *Dunajská Streda* (1920) (vö. KROPILÁK főszerk. 1977, MAJTÁN 1998, KONCSOL 2001, NAGY et al. 2012, NAGY 2019).⁷ A helységnév élőnyelvben használatos magyar alakváltozata a *Szërdahej*, *Szërdehë* (vö. PRE-SINSZKY 2013). Mivel a múltban jelentős számú zsidó lakosság is élt Dunaszerdahelyen, a várost *Kis Jeruzsálem*-nek, *Kis Palesztíná*-nak is nevezték.⁸

A továbbiakban Dunaszerdahely város jelenkori magyar–szlovák utcanévállományát⁹ vizsgálom a névadás és a fordítás szempontjából. Az utcanevek fordítását nagyban befolyásolja, hogy az utcanév(rész) tulajdonnévből vagy közsőből keletkezett-e, ezért a fordítási műveleteket ezen kategóriákon belül tárgyalom. A jelenkori dunaszerdahelyi utcanevek (183 név) előtagjainak szemantikai és lexikális vizsgálata azt mutatja, hogy 106 tulajdonnévből (72 személynévből és 34 helynévből), 77 pedig közsőből származik (a hely viszonyára valamely külső dologhoz, körülményhez 62; a hely valamely tulajdonságára 9; a hely valamely más helyhez való viszonyára pedig 6 utal). A földrajzi köznévi utótagok, a hely fajtáját megjelölő névrészek megoszlása a következő: 160 *utca*, 16 *út*, 10 *tér*, 3 *liget*, 2 *sor*, 1 *kert*, 1 *negyed*, 1 *sétány*. A teljes utcanévállományban 3 egyrészes utcanév is található: *Fácános*, *Fenyves*, *Pagony*.

5.1. Tulajdonnevekből származó utcanevek (106). A személy- és helynévből alakult kétnyelvű utcanévpárok tulajdonnévből származó névrészenek fordításában az átvitel, az átírás és a névmegfeleltetés figyelhető meg. Az utcanevek földrajzi köznévi részeinek (*kert*, *liget*, *negyed*, *sétány*, *sor*, *tér*, *utca*, *út*), illetve néhány esetben a személynév közsői névrészenek (pl. Árpád *vezér*, Biró Márton *püspök*, Mátyás *király*) fordítására a tükröfordítás jellemző.

5.1.1. Személynevekből származó utcanevek (72). A történelmi személyiségek személynévből (család- és/vagy keresztnévből) alakult utcanévrészek célnyelvi megfelelőjének a megalkotására az átvitel a legjellemzőbb: a név a forrásnyelvből a célnyelvbe eredeti alakjában, változás nélkül kerül be; emellett a fordított névsorrend, valamint a név morfológiai adaptációja is megfigyelhető.

⁷ 1854-ben Dunaszerdahelyhez csatolták Szerdahely, Újfalú, Nemesszeg, Előtejed (Kistejed), majd 1960-ban Ollétejed és Sikabony községeket is.

⁸ 1828-ban Szerdahely mezővárosban a 303 keresztény lakos mellett 354 zsidó élt. 1938-ban Dunaszerdahely 6410 lakosából 42,6% (2734 személy) vallotta magát izraelitának. A holokauszt során a lakosság közel felét alkotó zsidóságot csaknem teljesen elpusztították. A dunaszerdahelyi zsidó temetőben a holokausztáldozatok emlékfalán 2735 név található (l. KORNFIELD F. 2007, SIMON 2015, KORNFIELD T. 2019).

⁹ Dunaszerdahely város jelenkori kétnyelvű utcanévállománya elérhető az interneten a település által kiadott önkormányzati rendeletekben, s megjelenik a város névszemiotikai tájképében, a település közterületén látható várostérképeken is. A dunaszerdahelyi utcák elnevezését önkormányzati rendeletben terjesztik elő, majd a Kulturális és Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága vitatja meg, illetve javasolja vagy nem javasolja elfogadásra. A javasolt új utcaneveket a város képviselő-testülete hagyja jóvá. Az interneten elérhető térképek kizárólag szlovákul tüntetik fel Dunaszerdahely jelenkori utcaneveit (pl. <https://dunstreda.sk/hu/varos-terkepe>; <https://zbgis.skgeodesy.sk/mapka/sk/kataster/detail/ease/basic/501433?pos=47.995551,17.614326,17>; <https://dunajska-streda.oma.sk/u>; <https://www.google.sk/maps> [2025. 07. 25.]).

A magyar történelmi, régióhoz kötődő¹⁰ személyiségekről elnevezett utcanevpárok többségében a család- és keresztnév is fel van tüntetve, s átvitel útján kerülnek a forrásnyelvből a célnyelvbe: *Amade László utca / Ulica László Amadea, Angyal Pál utca / Ulica Pála Angyala, Arany János utca / Ulica Jánosa Aranya, Balassi Bálint utca / Ulica Bálinta Balassiho, Bartók Béla sétány¹¹ / Korzo Bélu Bartóka, Bíró Márton püspök utca / Ulica biskupa Mártona, Csaplár Benedek utca / Ulica Benedeka Csaplára, Dobó István utca / Ulica Istvána Dobó, Esterházy János utca / Ulica Jánosa Esterházyho, Fábry Zoltán utca / Ulica Zoltána Fábryho, Gálffy Ignác utca / Ulica Ignáca Gálffyho, Gyurcsó István utca / Ulica Istvána Gyurcsó, Hadik András utca / Ulica Andrása Hadika, Hartmann József utca / Ulica Józsefa Hartmanna, Jehuda Aszád tér / Námestie Jehudu Aszáda, József Attila utca / Ulica Attilu Józsefa, Károly Róbert utca / Ulica Károlya Róberta, Kassák Lajos utca / Ulica Lajosa Kassáka, Kornfeld Ármán utca / Ulica Ármína Kornfelda, Kossuth Lajos utca / Ulica Lajosa Kossutha, Kulcsár Ferenc utca / Ulica Ferenca Kulcsára, Liszt Ferenc utca / Ulica Ferenca Liszta, Losonczy Lajos utca / Ulica Lajosa Losonczyho, Madách Imre utca / Ulica Imre Madácha, Marcell Mihály utca / Ulica Mihálya Marcella, Mécs László utca / Ulica László Mécsa, Mikszáth Kálmán utca / Ulica Kálmána Mikszátha, Móricz Zsigmond utca / Ulica Zsigmonda Móricza, Ollé Ignác utca / Ulica Ignáca Ollého, Petőfi Sándor utca / Ulica Sándora Petőfiho, Steiner Herman utca / Ulica Hermana Steinera, Szabó Gyula utca / Ulica Gyulu Szabó, Szladits Károly utca / Ulica Károlya Szladitsa, Teleki László utca / Ulica László Telekiho, Tölgyessy György utca / Ulica György Tölgyessyho, Vámbéry Ármán tér / Námestie Ármína Vámbéryho, Vermes Ferenc utca / Ulica Ferenca Vermesa. A városhoz kötődő magyar történelmi személyiségekről elnevezett legújabb (2022) dunaszerdahelyi utcanévek is azt mutatják, hogy a névadók fontosnak tartják a magyar nevek emlékéllátó, tiszteleti, etnikaiidentitás-erősítő szerepét. Lássunk példaként néhány személynevből származó újabb (2022) dunaszerdahelyi utcanévet: *Janovits Ödön utca / Ulica Ödöna Janovitsa, Vázsonyi József utca / Ulica Józsefa Vázsonyiho, Luzsicza Lajos utca / Ulica Lajosa Luzsica, Makovecz Imre utca / Ulica Imre Makovecza*.¹²*

A kijelölt jelzőként használt családnév mindkét nyelvben megelőzheti a jelzett szót, de a szlovákban eltérő is lehet a sorrend, a jelzett szót követheti a hátravetett jelző: 1. magyar történelmi, régióhoz kötődő személyiségekről elnevezett utcák: *Bacsák utca / Bacsákova ulica, Czibók utca / Czibókova ulica, Kodály utca / Kodályova ulica, Bihari utca / Ulica Bihariho, Jókai utca / Ulica Jókaiho, Kondé püspök utca / Ulica biskupa Kondého, Rákóczi utca / Ulica Rákócziho, Széchenyi utca / Ulica Széchényiho; 2. szlovák és cseh történelmi személyiségekről elnevezett utcák: *Hviezdoslav utca / Hviezdoslavova ulica, Kukučín utca / Kukučínova ulica, Štúr utca / Štúrova ulica, Sládkovič utca / Sládkovičova ulica, Smetana liget / Smetanov háj, Jesenský utca / Ulica Jesenského, Jilemnický utca / Ulica Jilemnického, Komenský utca / Ulica Komenského, Svoboda tábornok utca / Ulica generála Svobodu, Vajanský utca / Ulica Vajanského*.*

¹⁰ A dunaszerdahelyi utcanévállományban előforduló, régióhoz kötődő magyar személyiségek életrajzi adatai megtalálhatók egyes helytörténeti kiadványokban is (vö. NAGY et al. 2012, NAGY 2023, VAJDA 2023, <https://dunstreda.sk/hu/jeles-szemelyisegek> [2025. 07. 25.]).

¹¹ A város egyik legrégebbi utcáját a múltban *Csillag utca*-nak nevezték az utcában egykoron álló *Csillag vendégfogadó* után (NAGY 2023: 31).

¹² <https://parameter.sk/778564/ki-szeretne-a-jindrichuv-hradec-i-utcaban-lakni-dunaszerdahelyen/> (2025. 07. 25.)

A magyar történelmi személy egyénneve alapján keletkezett utcanév átvitel útján jelenik meg a célnyelvben: *Árpád vezér utca* / *Ulica vojvodu Árpáda*.

Részleges modifikáció, névrész kihagyása (implicitáció) történik az *Ady Endre utca* / *Ulica Adyho*, *Csermely Gyula utca* / *Csermelyova ulica* névpároknál, amelyeknek célnyelvi megfelelőjéből kimarad a forrásnyelvi keresztnév.

Egy esetben a zsidó személynél elnevezett magyar–szlovák utcanévpárban az egyénnevek kezdőbetűi kapcsolódnak a családnévhez: *A. S. Aszád utca* / *Ulica Á. S. Aszáda*. Egy szlovák történelmi személyiség után elnevezett szlovák nyelvű utcanévben a család- és keresztnév teljes alakváltozatban szerepel, míg a magyar névpárban a keresztnév kezdőbetűjét tüntetik csak fel: *M. R. Štefánik utca* / *Ulica Milana Rastislava Štefánika*.

A személynévből származó magyar–szlovák utcanévpároknál megjelenik a névmegfeleltetés, amely a kettős keresztnévhasználatban, vagyis a keresztnév célnyelvi megfelelőjének feltüntetésében nyilvánul meg: *Erzsébet tér* / *Alžbetínske námestie*, *Kálvin János utca* / *Námestie Jána Kalvína*, *Lőrincz Gyula utca* / *Ulica Júliusa Lőrincza*, *Mátyás király utca* / *Ulica kráľa Mateja*, *Zsigmond király utca* / *Ulica Kráľa Žigmunda*. A keresztnév-megfeleltetés jellemző példái a szentekről elnevezett kétnyelvű utcanévpárok: *Nagyboldogasszony út* / *Cesta Blahoslavenej Panny Márie*, *Szent Erzsébet utca* / *Ulica Svätej Alžbety*, *Szent György utca* / *Ulica Svätého Juraja*, *Szent Imre utca* / *Ulica svätého Imricha*, *Szent István tér* / *Námestie Sv. Štefana*, *Szent II. János Pál pápa út* / *cesta Svätého Pápeža Jána Pavla II.*, *Szent János negyed* / *Štvrť svätého Jána*, *Szent Kristóf út* / *Cesta svätého Krištofa*, *Szent László utca* / *Ulica svätého Ladislava*, *Szent Margit utca* / *Ulica svätej Margity*, *Szent Pál utca* / *Ulica svätého Pavla*, *Szent Péter útja* / *Cesta svätého Petra*.

5.1.2. Helynevekből származó utcanevek (34). A helynevekből származó utcanevek célnyelvi névpárjának megalkotása során a névmegfeleltetés érvényesül a leggyakrabban. A helynevekből származó kétnyelvű utcanévpároknál többnyire a standard kétnyelvű névmegfelelők jelennek meg, illetve a szlovákban a jelzős szerkezetben a név morfológiai adaptációja is megfigyelhető: *Bécsi út* / *Viedeňská cesta* (a város közterületén az egyetlen magyar–szlovák–német háromnyelvű utcanévtáblán szerepelnek: *Viedeňská cesta* / *Bécsi út* / *Wiener straße*), *Bősi út* / *Gabčíkovská cesta* (vö. *Gabčíkovo*), *Csallóköz utca* / *Žitnoostrovská ulica* (vö. *Žitný Ostrov*), *Galántai út* / *Galantská cesta* (vö. *Galanta*), *Kisudvarnoki utca* / *Malodvornická ulica* (vö. *Malé Dvorníky*), *Nagyabonyi út* / *Veľkobláhovská cesta* (vö. *Veľké Blahovo*), *Neratovice tér* / *Neratovické námestie*, *Pannon liget* / *Panónsky háj*, *Pódafai út* / *Povodská cesta* (vö. *Povoda*), *Pozsonyi út* / *Bratislavská cesta* (vö. *Bratislava*), *Sikabonyi utca* / *Maloblahovská ulica* (vö. *Malé Blahovo*). A *Kistejedi utca* / *Malotejedská ulica* névpár esetében a szlovák célnyelvi megfelelő előtagjának kialakítása nyelviileg vegyes névalakot eredményezett: a szlovák nyelvű megnevezés (*Malotejedská*) az első magyar névrész (*Kis-*) tükörfordításával (*kis* / *malý*) és a másik névrész (*-tejed*) átvitelével, valamint morfológiai adaptációjával keletkezett.

Néhány magyar helynév célnyelvi formája átvitelrel jön létre: *Ádor utca*¹³ / *Ádorská ulica*, *Farkasszeg utca* / *Farkasszegská ulica* (dülönév után), *Fehérvári utca* / *Fehérvárska*

¹³ A társadalmi-politikai változások hatását az utcanevek állományára (vö. PTÁČNÍKOVÁ 2021) jól szemléltetik Dunaszerdahely Ádor utcájának névváltoztatásai az idők során (BÖGI 2024): 1920–1939: *Tábor utca* (itt az első világháború idején hadifogolytábor volt), 1940–1945: *Mécs László utca* (magyar premontrei szerzetes, költő, lapszerkesztő után), 1946–1955: *Masaryk utca* (Csehszlovákia

ulica, Kapuhegy utca / Ulica Kapuhegyská (dűlőnév után), *Pókatelek utca / Rad Pókatelek* (a *Pókateleki-dűlő* megnevezésből származó utcanév a telek *Póka* nevű birtokosára utal; szlk. *rad* 'sor'; a földrajzi köznévpárok a két nyelvben egymásnak nem megfelelői), *Zalaegerszegi utca / Zalaegerszegská ulica*.

Átírás, a magyar név írásképe a célnyelv jellemzőihez történő igazítása és morfológiai adaptációja figyelhető meg a következő utcanévpárokból: *Csigéri utca / Čigérska ulica* (feltehetően a *csik* 'egyfajta hal', csikászattal összefüggő megnevezés, de a *Csik-ér* víznévből is származhat), *Gombótás utca / Gombótášska ulica* (dűlőnév alapján), *Kulacs utca / Kulačská ulica* (a *Kulacs* megnevezésű vendéglő után), *Nemesszegi utca / Nemešsegská ulica* (egykor nemesi lakosság által lakott településrész, amelyre a *szeg* 'szeglet, valaminek egy része' névrész is utal).

Részfordítás, a név egy részének jelentésben megfeleltethető célnyelvi elemmel való fordítása történt a *Zöldfa utca / Zelená ulica* névpárban (szlk. *zelená* 'zöld', a *Zöldfa* nevű vendéglő után).

Arra is van példa, hogy a forrás- vagy célnyelvi megnevezésben a településnév az élőnyelvben használatos rövidített formában szerepel: *Karcsai út / Kračanská cesta* (Egyházkarcsa / Kostolné Kračany), *Kürti út / Ohradská cesta* (Csallóközkürt / Ohrady).

Dunaszerdahely testvérvárosairól elnevezett magyar utcanevek szlovák névpárjainak megalkotásakor többféle megoldással találkozunk.¹⁴ Névmegeleltetés és a szlovák nyelvű névalakban morfológiai adaptáció figyelhető meg a *Beregszászi utca / Berehovská ulica*, *Szabadkai utca / Subotická ulica*, *Zentai utca / Sentianska ulica*, *Zsombolya utca / Ulica Jimbolia* nevekben. Átvitel, illetve morfológiai adaptáció valósult meg a következő magyar-szlovák utcanévpárokból: *Dalaman utca / Ulica Dalaman*, *Gödöllői utca / Gödöllőská ulica*, *Győri utca / Győrska ulica*, *Jindřichův Hradec-i utca / Jindřichohradecká ulica*, *Székelyudvarhelyi utca / Székelyudvarhelyská ulica*. A romániai testvértelepülések esetében a városban élő magyarság aránya befolyásolta a szlovák nyelvű névmegeleltetés megalkotását: Székelyudvarhely esetében a magyar név szerepel a két nyelvű utcanévpárban (románul *Odorheiu Secuiesc*; 2021-ben a városban élő magyar nemzetiségű lakosok aránya kb. 87% volt), Zsombolya esetében pedig a román *Jimbolia* szerepel a szlovák nyelvű megnevezésben (2021-ben a városban élő magyar nemzetiségű lakosok aránya kb. 6% volt).

5.2. Közszavakból származó utcanevek (77). A közszavakból származó utcanevek célnyelvi névpárjának a megalkotására a jelentésbeli fordítás, a magyar közszavak szlovák nyelvre való fordítása jellemző.

Ezen utcanevek funkcionális-szemantikai elemzése (vö. HAJDÚ 1975, HOFFMANN 2007: 53–56) azt mutatja, hogy az utcanevek egy része kifejezi a hely viszonyát valamely külső dologhoz, körülményhez. Leggyakrabban növénynév motiválta a keletkezésüket. Többnyire tükörfordítás figyelhető meg a jelzős szerkezetű utcanevek mindkét tagjában: *Akácfa utca / Agátová ulica*, *Borostyán út / Jantárova cesta*, *Búzavirág utca / Nevädzová ulica*, *Diófa utca / Orechová ulica*, *Erdő utca / Lesná ulica*, *Fasor utca / Stromová ulica*, *Fenyves / Boriny*, *Hársfa utca / Lipová ulica*, *Jegenyefa utca / Topoľová*

első köztársasági elnöke után), 1956–1990: *Steiner utca* (Csehszlovákia Kommunista Pártjának egyik alapító tagja után), 1991–: *Ádor utca* (az *Ádor major* dűlőnév után).

¹⁴ L. <https://parameter.sk/778564/ki-szeretne-a-jindrichuv-hradec-i-utcaban-lakni-dunaszerdahelyen> (2025. 07. 25.).

ulica, Juharfa utca / Javorová ulica, Kertalja utca / Podzáhradná ulica, Kiserdő utca / Malolesná ulica, Levendula utca / Levandul'ová ulica, Nárcisz utca / Narcisová ulica, Nefelejcs utca / Nezábudková ulica, Nyírfa utca / Brezová ulica, Orgona utca / Orgovánová ulica, Pitypang utca / Púpavová ulica, Platánfa utca / Platanová ulica, Rózsa liget / Ružový háj, Rózsa utca / Ružová ulica, Szőlőskert utca / Vinohradnícka ulica, Viola utca / Fialková ulica, Virág utca / Kvetná ulica; valamint egy egyrészes utcanevpárban is: Pagony / Hájska. Két esetben a magyar utcanév jelzős alárendelő szóösszetétellel, míg a szlovák nyelvű névpárban jelzős szó szerkezettel van kifejezve: Gesztenyesor / Gaštanový rad, Gyümölcsöskert / Ovocný sad.

A fordítás során részleges modifikáció, a földrajzi köznévi rész kihagyása figyelhető meg a szlovák névpárban: *Gyepű utca / Na Pažiti* (a *Gyepű* előtag a szlovákban előjárós szerkezetben szerepel: *Na Pažiti* 'gyepűn').

A vizsgált névanyagban két, állatnévből származó utcanév is található, melyek tükörfordítással születtek: *Fácános / Bažantia, Fecske utca / Lastovičia ulica*. A *csík* 'egyfajta hal' közszóából alakult *Csík utca / Číkska ulica* szlovák nevében átírás, a magyar név írásképeinek a célnyelvi jellemzőihez történő igazítása és morfológiai adaptációja figyelhető meg.

Tükörfordítással keletkeztek az utcában lévő (egykori vagy jelenkori) építményre utaló célnyelvi utcanévek is: *Cukorgyári utca / Cukrovarská ulica, Egyházi utca / Cirkevná ulica, Fatelep utca / Drevárska ulica, Fürdő utca / Kúpeľná ulica* (itt található a termálfürdő), *Ipari utca / Priemyselná ulica, Iskola utca / Školská ulica, Kápolna utca / Kaplnská ulica, Lengyár utca / Lanárska ulica, Malom utca / Mlynská ulica, Múzeum utca / Múzejná ulica, Posta utca / Poštová ulica, Repülőtér utca / Letištná ulica, Sport utca / Športová ulica, Szövetkezeti utca / Družstevná ulica, Üdülő sor / Rekreačný rad, Városháza tér / Radničné námestie, Vásártér / Trhovisko, Vasút utca / Železničná ulica, A Halpiac tér¹⁵ / Rybný trh két nyelvi utcanévben a szlovák nyelvű névpár a magyar előtag tükörfordításával (*halpiac / rybný trh*) és részleges modifikációval, a magyar földrajzi köznévi rész kihagyásával jött létre (a tér szlovák megfelelője a *námestie*).*

Történelmi eseményre, időszakra utaló utcanévek közé tartozó, tükörfordítással keletkezett két nyelvi utcanévpár az *Aradi vértanúk útja / Cesta aradských mučeníkov, Barátság tér / Námestie priateľstva, Béke utca / Mierová ulica, Hét vezér útja / Cesta siedmich vojvodcov, Husár utca / Husárska ulica, Kapitány utca / Kapitánska ulica, Partizán utca / Partizánska ulica, Október utca / Októbrová ulica* (Csehszlovákia 1918. október 28-i megalakulása alapján), *SZNF tér / Námestie SNP* (SZNF = szlovák nemzeti felkelés, SNP = Slovenské národné povstanie), *Tábor utca / Táborová ulica* (a területén egykor hadifogolytábor volt), *Vitéz utca / Ulica bohatierska*. A célnyelvi névrész a forrásnyelvi névrésszel ellentétben egyes számú alakban is állhat: *Építők utcája / Budovateľská ulica* (*budovateľ* 'építő').

A közszavakból származó utcanévek másik része a hely valamely tulajdonságát fejezi ki (alak, méret, szín, egyéb); a célnyelvi névpárjaik nagyrészt tükörfordítással jöttek létre: *Csendes utca / Tichá ulica, Fényes utca / Jasná ulica, Fő utca¹⁶ / Hlavná ulica, Kis*

¹⁵ A vásárokkal összefüggő egykori dunaszerdahelyi utcanévek közé tartoztak a *Fapiac, Piac tér, Tyúkpiac, Vásártér* megnevezések.

¹⁶ A *Fő utca* egykori megnevezései közé tartoztak a *Hosszú utca, Széchenyi utca, Horthy Miklós utca, Sztálin utca, Lenin utca* (NAGY 2023: 45, NAGY et al. 2012: 145).

utca / Malá ulica, Mély utca / Hlboká ulica, Rövid utca / Krátka ulica, Széplak utca / Pekná ulica, Világos utca / Svetlá ulica, Zsákutca / Slepá ulica.

A hely valamely más helyhez való viszonya alapján, tükörfordítással létrejött utca-
nevek utalnak az utca elhelyezkedésére, jellegére: *Alsó utca / Dolná ulica, Felső utca / Horná ulica, Átrium utca / Átriová ulica, Kereszt utca / Krížna ulica, Összekötő utca / Spojná ulica, Szélső út / Krajná cesta.*

6. Összegzés. A tanulmány Dunaszerdahely jelenkori kétnyelvű, magyar–szlovák utcanév-párjainak (183 utcanévpárnak) a névadási és fordítási sajátosságaival foglalkozik. Az utcanevek fordítása során megfigyelhető az átvitel (a fordítás hiánya, az eredeti névforma meghagyása), az átírás (a forrásnyelvi név írásképeinek célnyelvhez igazított átírása), a névmegfeleltetés (a fordítandó névnek a konvencionális célnyelvi megfelelővel való behelyettesítése), a tükör- vagy részfordítás (a forrásnyelvi névnek vagy a név egy részének jelentésben megfeleltethető célnyelvi elemmel való fordítása) és a részleges modifikáció (a forrásnyelvi név információ-tartalmának részleges módosulása, a célnyelvben a névrész kihagyása). Az utcanév(részek) fordításakor a különböző fordítási eljárások kombinálódhatnak, átfedést mutathatnak. A fordítási művelet típusát nagyban befolyásolja, hogy az utcanév(rész) tulajdonnévből vagy köz-névből keletkezett-e.

A tulajdonnevekből alakult utcanevek (106 utcanévpár, a teljes korpusz 57,9%-a) személy- (72; 39,3%) és helynevekből (34; 18,6%) keletkezett. A névanyagban gyakoriak a magyar történelmi, a régióhoz kötődő személyiségekről elnevezett utcák nevei. A személy-névre utaló névrészek a forrásnyelvből a célnyelvbe leggyakrabban átvitel útján, eredeti alakjukban, változás nélkül kerülnek be. A névmegfeleltetés a forrásnyelvi keresztnév célnyelvi ekvivalenssel való behelyettesítésénél mutatkozik. A célnyelvben a keresztnév-rész kihagyása (implicitáció) részleges modifikációt eredményez. A helynevekből származó utcanevek célnyelvi névpárjának megalkotására a névmegfeleltetés, a fordítandó névnek a konvencionális célnyelvi tulajdonnévi megfelelővel való behelyettesítése jellemző.

A közszavakból alakult utcanevek (77 utcanévpár, a teljes korpusz 42,1%-a) utalnak a hely valamely külső dologhoz, körülményhez való viszonyára (62; 33,9%), a hely valamely tulajdonságára (9; 4,9%), a hely valamely más helyhez való viszonyára (6; 3,3%). A közszavakból származó utcanevek célnyelvre való fordítására a tükörfordítás jellemző. Ritkábban jelenik meg a részfordítás, vagyis a név egy részének jelentésben megfeleltethető célnyelvi elemmel való fordítása. Részleges modifikáció figyelhető meg azoknál az utcanévpároknál, amelyek forrásnyelvi alakjában a földrajzi köznévi rész a célnyelvben nem megfelelő nyelvi ekvivalenssel keletkezik.

Amennyiben az eredményeket összehasonlítjuk Komárom város utcanévállományával (vö. BAUKO 2023), azt láthatjuk, hogy Dunaszerdahelyen gyakrabban keletkeznek utca-
nevek tulajdonnevekből (a 183 kétnyelvű utcanév 57,9%-a: 72; 39,3% személynévből, 18,6% helynévből) – elsősorban magyar történelmi, a régióhoz kötődő személyiségek nevéből –, mint Komáromban. Ott ugyanis a 190 utcanévből 81, vagyis a teljes korpusz-nak csak a 42,6%-a alakult tulajdonnévből: 52 személynévből (27,4%), 26 helynévből (13,7%), 2 címből (1,1%). Komáromban inkább a közszókból származó utcanevek domi-nanciája figyelhető meg (109 utcanévpár, a teljes korpusz 57,4%-a).

A jövőbeli feladatok közé tartozik a szlovákiai magyar települések magyar–szlovák utcanévállományát tartalmazó digitális adatbázis kialakítása és feldolgozása, az utcanév-adás indítékainak, a magyar–szlovák utcanévpárok fordítási sajátosságainak bővebb feltárása,

a hivatalos és nem hivatalos utcanevhasználat jellemzése, a magyar történelmi személyiségek után elnevezett utcák arányának kimutatása, valamint a helynevek nyilvános térben való vizuális megjelenítésének, térképeken való feltüntetésének részletesebb elemzése. Ezek a vizsgálatok szervesen kapcsolódnak a Magyar Nemzeti Helynévtár létrehozására irányuló kutatásokhoz.

Hivatkozott irodalom

- BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2021. Múltidéző utcaneveink. Kolozsvár és Brassó az utóbbi másfélszáz évben. *Névtani Értesítő* 43: 113–134. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.7>
- BAUKO JÁNOS 2010. Névtani témájú dolgozatok a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (2000–2010). *Névtani Értesítő* 32: 173–177.
- BAUKO JÁNOS 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- BAUKO JÁNOS 2021. Fordítás és kétnyelvű névszemiotikai tájkép. *Névtani Értesítő* 43: 81–100. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.5>
- BAUKO JÁNOS 2023. Komárom kétnyelvű utcanevpárjainak fordítási sajátosságai. *Magyar Nyelv-járások* 61: 83–93. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2023/06>
- BORBÉLY ANNA 2021. Nemzetiségi utcanevek Magyarország nyelvi tájképében. In: CSERNICKSÓ ISTVÁN – KOZMÁCS ISTVÁN szerk., *Kétnyelvűség – oktatás – nyelvmenedzselés*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra. 67–84.
- BORBÉLY ANNA szerk. 2020. *Nemzetiségi nyelvi tájkép Magyarországon*. Nyelvtudományi Intézet, Budapest. <https://mek.oszk.hu/21600/21659/21659.pdf> (2025. 07. 25.)
- BÖGI RÓBERT 2024. DS – Az én utcám, a te utcád 41. Az Ádor utca, és annak „elfeledett” emlékhelyei. *Klikkout*. <https://www.klikkout.sk/2024/10/22/ds-az-en-utcam-a-te-utcad-41/> (2025. 07. 25.)
- BÖLCSKEI ANDREA 2010. Fordítás, adaptáció és helynévtörténet. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 245–262.
- ĐURČO, PETER szerk. 1995. *Databáza urbanoným na Slovensku (stav v roku 1995)*. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, Slovenskej akadémie vied, Bratislava. <https://www.juls.savba.sk/urbanonyma.html> (2025. 07. 25.)
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- FRUNYÓ CSILLA 2002. A szlovákiai Párkány (Štúrovo) jelenkori utcaneveinek bemutatása. *Névtani Értesítő* 24: 11–15. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2002.2>
- HAJDÚ MIHÁLY 1975. *Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata*. Nyelvtudományi Értekezések 87. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HÉDER ÁGNES 1999. Révkomárom utcanevadásának jellemzői száz év távlatában. *Névtani Értesítő* 21: 135–140. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.1999.24>
- HOFFMANN ISTVÁN 2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. 2. kiadás. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HORONY ÁKOS – OROSZ ÖRS – SZALAY ZOLTÁN 2012. *A hely nevei, a nyelv helyei. A kisebbségi nyelvi jogok története Szlovákiában 1918–2012*. Jelek a térben 4. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- KLAUDY KINGA 2018. Az átváltási műveletek rendszere. *Modern Nyelvoktatás* 24/2–3: 5–16.
- KONCSOL LÁSZLÓ 2001. *A Csallóköz városai és falvai I*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- KORNFELD FERENC 2007. *Az én városom Dunaszerdahely – „Kis Jeruzsálem”*. Magánkiadás, Dunaszerdahely.

- KORNFELD TIBOR 2019. *Volt egyszer egy zsidó város, Dunaszerdahely*. Bővített kiadás. Agentúra RADKO, Dunaszerdahely.
- KROPILÁK, MIROSLAV főszerk. 1977. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I*. Pripraviť Enciklopedický ústav Slovenskej akadémie vied. Veda, Bratislava.
- LANSTYÁK ISTVÁN 1998. Utcanevek a múltó időben. In: LANSTYÁK ISTVÁN, *Nyelvünkben – otthon*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely. 100–111.
- LÁSZLÓ ANDOR 2023a. „A legnagyobb irredenta: a magyar helység- és utcanevek használata.” Utcanevek az utódállamokban 1918–1938 között. *Regio* 31/3: 116–148. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v31i3.116>
- LÁSZLÓ ANDOR 2023b. Az utcanevek szimbolikus szerepe a dualista korszak Magyarországnak nemzetiségek lakta területein. *Regio* 31/2: 81–100. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v31i2.81>
- LÁSZLÓ ANDOR 2024. „Kolozsvár magyarsága 22 éven át őrizte szívében az utcák magyar elnevezését.” Utcanevek a Magyarországhoz visszatért területeken. *Regio* 32/2: 140–164. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v32i2.140>
- LÁSZTITY PÉRO – KÁPLÁN SZOFIA 2020. Utcanevek a helyi nyelvi és kulturális tradíciók tükrében szerbek által lakott magyarországi településeken. In: BORBÉLY ANNA szerk., *Nemzetiségi nyelvi tájkép Magyarországon*. Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 123–149. <https://mek.oszk.hu/21600/21659/21659.pdf> (2025. 07. 25.)
- LOVISEK JÚLIA 2007a. Pozsony utcaneveinek politikai indíttatású névváltoztatásai az első Csehszlovák Köztársaság megalakulása után. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 9/2: 127–136.
- LOVISEK JÚLIA 2007b. Pozsony utcaneveinek politikai indíttatású névváltoztatásai a Szlovák Állam megalakulása idején és megszűnése után. *Kisebbségkutatás* 16/2: 241–250.
- LOVISEK JÚLIA 2009. A pozsonyi magyarok mai utcanévhasználata. In: BORBÉLY ANNA – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ – HATTYÁR HELGA szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia. Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4–6*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 101. MTA Nyelvtudományi Intézet – Gramma Nyelvi Iroda – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Tinta Könyvkiadó, Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra. 283–289.
- MAJTÁN, MILAN 1998. *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)*. Veda, Bratislava.
- MENYHÁRT JÓZSEF 2006. Beszélnek az utcanevek? A nyelvi tervezés névtani vonatkozásairól. In: VÖRÖS FERENC szerk., *Vallanak a neveink múltjáról és jelenéről. Magyar névtani kutatások Szlovákiában. Névtani konferencia Nyitrán, 2005. június 2–4*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 225. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem, Budapest–Nyitra. 134–145.
- MÜLLER MÁRTA 2013. Bajor utcanevek egy magyarországi német településen. *Névtani Értesítő* 35: 97–107. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2013.8>
- NAGY ATTILA 2019. *Dunaszerdahely. Dunajská Streda*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.
- NAGY ATTILA 2023. *100 szerdahelyi történet*. Bíró Márton Polgári Társulás, Dunaszerdahely.
- NAGY ATTILA – NAGY IVÁN – NOVÁK VERONIKA – SIMON ATTILA – VAJDA BARNABÁS 2012. *Dunaszerdahely*. Csallóközi Barátok Társulása, Dunaszerdahely.
- ODALOŠ, PAVOL – MAJTÁN, MILAN eds. 1996. *Urbanonymy v kontexte histórie a súčasnosti (Banská Bystrica 3.–5. septembra 1996)*. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Banská Bystrica – Bratislava.
- OPÉLOVÁ-KÁROLYOVÁ, MÁRIA 1988. Názvy ulíc mesta Komárna. In: ŽIGO, PAVOL szerk., *Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára. Modra-Piesok 8.–10. októbra 1986*. Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava. 122–124.
- ORTVAY TIVADAR 1905. *Pozsony város utcái és terei. A város története utca- és térnevekben*. Wigand F. K. Könyvnyomdája, Pozsony.

- PRESINSZKY KÁROLY 2013. Csallóközi helységnevek élőnyelvi változatai. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra. 86–101.
- PTÁČNÍKOVÁ, MARTINA 2021. *Mezi Stalinovou třídou a Husákovým tichem. Kapitoly z pražské toponymie*. Academia, Praha.
- PÜSPÖKI NAGY PÉTER 1970. *Dunaszerdahely város címere*. Városi Nemzeti Bizottság, Dunaszerdahely.
- SIMON ATTILA 2015. *Dunaszerdahely – Kis Palesztina. Útikalauz egy eltűnt zsidó közösség történetéhez*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.1>
- SLÍZ MARIANN 2023. A helynevek fordítását befolyásoló tényezők és szempontok – funkcionális névtani megközelítésben. *Magyar Nyelvjárások* 61: 849–860. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2023/65>
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1967. A tulajdonnevek lefordíthatósága. *Magyar Nyelvőr* 91: 280–292.
- T. SOMOGYI MAGDA – TINER TIBOR 2017. Utcanévváltozások Pozsony példáján. *Névtani Értesítő* 39: 99–118. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2017.7>
- TÖRÖK TAMÁS 2012. Helynevek és fordítástudomány. A mikrotoponimák fordíthatóságáról felvidéki példák alapján. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 117–132.
- TUŠKOVÁ, TÜNDE 2021. Oživené názvy ulíc v Číve. *Jazykovedný časopis* 72: 249–263.
- UHRINOVÁ-HORNOKOVÁ, ALŽBETA 1996. Názvy ulíc a námestí v meste Békešská Čaba (Békéscsaba). In: ODALOŠ, PAVOL – MAJTÁN, MILAN eds., *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti (Banská Bystrica 3.–5. septembra 1996)*. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Banská Bystrica – Bratislava. 257–262.
- UNTI MÁRIA szerk. 2002. *Csallóköz földrajzi nevei. Dunaszerdahelyi járás*. Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar – Csallóközi Múzeum, Győr–Dunaszerdahely.
- VAJDA BARNABÁS 2023. *Dunaszerdahely 1945–1989. Negyedik rész: Életrajzi lexikon*. Selye János Egyetem, Komárom.
- VERMES, ALBERT PÉTER 2005. *Proper names in translation. A relevance-theoretic analysis*. Doktori Értekezések 21. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen.
- VINCZE LÁSZLÓ 1997. Tulajdonnév és köznév, előtag és utótag kölcsönös viszonya Pozsony utca- neveiben. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 2: 406–414.
- VÖRÖS FERENC 2006. Helynévkutatás a Felvidéken. In: VÖRÖS FERENC szerk., *Vallanak a neveink múltjáról és jelenéről. Magyar névtani kutatások Szlovákiában. Névtani konferencia Nyitrán, 2005. június 2–4.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 225. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Budapest–Nyitra. 27–61.
- ŽIGO, PAVOL szerk. 1988. *Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára. Modra-Piesok 8.–10. októbra 1986*. Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava.

BAUKO JÁNOS

egyetemi docens; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet; Nyitra (Nitra, Szlovákia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1297-6177>, e-mail: jbauko@ukf.sk

Névszerkezeti modellek a 11. századi víznévkincsben*

PÓCZOS RITA
Debreceni Egyetem, Debrecen

Absztrakt

A tanulmány a 11. századi magyar víznevek névrendszertani vizsgálatának eredményeit mutatja be. A vizsgálatok célja egyrészt egy olyan adattár összeállítása volt, amelynek az elemei jelenlegi tudásunk alapján valóban vonatkozhatnak a 11. századra, másrészt pedig az, hogy a korpusz elemzésével átfogó képet kaphassunk a legkorábbi adatolható víznévállomány névrendszertani jegyeiről. A vizsgálatok nagyban támaszkodnak az elmúlt kb. másfél évtized nyelvtörténeti munkáira, amelyek a legkorábbi írott források szórványanyagának az újraértékelésére vállalkoztak. Az adattár mintegy 140 víznevet tartalmaz. Ezek vizsgálata a denotátum típusa szerinti bontásban történt (nagy-, közepes és kis folyók, kutak, tavak, halastavak, mocsarak), az egyes névfajták névegyedeinek megalkotása ugyanis mind strukturális (morfológiai), mind funkcionális (szemantikai) szempontból eltérő módon, a csoportokra jellemző sajátos névadási minták alapján történik. A legrégebbi szórványanyag feldolgozása során számos bizonytalansági tényező merül fel, melyek szinte lehetlenné teszik a pontos statisztikai mutatók alkalmazását. A durván értelmezett arányok azonban talán mégis alkalmasak lehetnek arra, hogy releváns információkat szerezzünk a Kárpát-medence korai víznévrendszeréről.

Kulcsszavak: víznevek, névrendszertani vizsgálat, oklevelek, 11. század, középkor, Kárpát-medence, történeti helynévkutatás.

Onomastic structures in the hydronymy of the 11th century

RITA PÓCZOS

This study presents the results of an onomastic structural analysis of 11th-century hydronyms. The research had two main objectives: first, to compile a dataset of hydronyms that, based on present scholarly knowledge, can plausibly be attributed to the 11th century; and second, to provide a comprehensive overview of the structural characteristics of the earliest stratum of hydronymy in the Carpathian Basin. The analysis draws extensively on the results of the past fifteen years of historical linguistic research, particularly on the re-evaluation of early written sources containing fragmentary

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében készült.

name material. The dataset comprises approximately 140 hydronyms which have been examined according to referent type (major, medium and small rivers; wells; lakes; fishponds; marshes). This categorization reflects the fact that the structural (morphological) and functional (semantic) formation of name units differs according to the referent type, following naming patterns characteristic of each group. The interpretation of the earliest sporadic sources is fraught with uncertainty, making precise statistical analysis virtually impossible. Nonetheless, even approximate distributions may reveal relevant insights into the Carpathian Basin's early hydronymic structure.

Keywords: hydronyms, onomatosystemical analysis, charters, 11th century, Middle Ages, Carpathian Basin, historical toponomastics.

1. A vízneveknek, köztük főként a legrégebbiről adatolhatóknak a vizsgálata a 19. századtól folyamatosan fontos szerepet kap a nyelvtörténeti és névtani kutatásokban. Ezt a kiemelt figyelmet részben a (nagy)vizek nevének ősisége, ebből adódóan népességtörténeti forrásértéke, részben pedig a víznevekre jellemző névadási minták egyedisége magyarázza. Írásomban ezekhez a vizsgálatokhoz kapcsolódva azt tanulmányozom, hogy milyen névszerkezeti, illetve funkcionális-szemantikai modellek jellemezték a legkorábbi magyar nyelvemlékekben, a 11. századra vonatkozatható oklevelekben fennmaradt víznévállományt.

A vizsgálat első lépcsőjeként a vizsgálati korpusz összeállítására volt szükség. A 11. századi víznevek feltárása, összegyűjtése során számos probléma merült fel; ezek módszertani tanulságainak összegzésére e cikk előtanulmányaként egy korábban megjelent írásban vállalkoztam (PÓCZOS 2025). Abban a munkában két kérdésre kerestem a választ: 1. Mely szórványok tekinthetők 11. századinak? 2. Mely szórványok tekinthetők víznévnek? A kérdésekre adott válaszok az alábbiakban foglalhatók össze.

1.1. A 11. század hely- és víznévkincsére vonatkozó korábbi vizsgálatok (elsősorban MELICH 1925–1929; KNIEZSA 1938; KRISTÓ 1993, 2000) – szembeesülve a fennmaradt adatok rendkívül alacsony számával – az elemzésbe bevonható adatmennyiséget főként a korból nem adatolható, de valamilyen névtani, nyelvtörténeti, történettudományi érv alapján a 11. századra visszavezethetőnek gondolt névadatokkal igyekeztek bővíteni. A legújabb oklevélvizsgálatok (HOFFMANN 2010; SZENTGYÖRGYI 2014; SZŐKE 2015, 2016, 2021a, 2021b, 2021c, 2023; KOVÁCS 2018; PELCZÉDER 2022; SARNYAI 2022a, 2022b, 2022–2024; PÓCZOS 2015, 2017, 2021, 2025) a 11. századra vonatkozó források bővíthetőségét más irányban keresik: a diplomatikai eredményeket szem előtt tartva névtani és nyelvtörténeti eszközökkel arra tesznek kísérletet, hogy azokban az oklevelekben is feltárják a 11. századhoz köthető rétegeket, amelyeket bizonytalan kronológiai státuszuk (átírt, illetve hamis voltak vagy interpoláltságuk) miatt a korábbi kutatásokban nem vettek figyelembe. Az újabb kutatási irányhoz kapcsolódva a 11. századi víznévi adattárba csak olyan névadatokat vettem fel, amelyek mai ismereteink szerint a 11. századra vonatkozatható forrásban őrződtek meg, azok közül viszont igyekeztem a forrás eredeti, másolati vagy interpolált jellegétől (az utóbbi esetben nyilván csak a diplomatika által hitelesnek tekinthető részekből), adatszámától stb. függetlenül valamennyit feltárni.

Tanulmányomban tehát a legfrissebb diplomatikai, illetve nyelvtörténeti munkák eredményeire alapozva az alábbi oklevelek, oklevélrészletek adatait vettem figyelembe:¹

1. a Pannonhalmi apátság alapítólevele (1001/1213/1240 u.; DHA. 26–41; PÓCZOS 2021, SARNYAI 2022–2024);
2. a Pécsi püspökség alapítólevele (1009/+1205–35//1404; DHA. 54–58; PÓCZOS 2015, 2017);
3. a Veszprémi püspökség adománylevele (1009/+1257//1469; DHA. 49–53, SARNYAI 2022b);
4. a Pécsváradi apátság alapítólevele (+1015/+1158//1403/PR.; DHA. 63–80, SZŐKE 2023);
5. a Zalavári monostor alapítólevele (+1019/[14. sz. eleje]//1370; DHA. 86–92; SZŐKE 2021b, 2021c);
6. a Zalavári monostor adománylevele (+1024 [14. sz. közepe]//1350; DHA. 98–102, SZŐKE 2021b);
7. a Bakonybéli monostor alapítólevele (+1024 [14. sz. közepe]//1350; DHA. 113–119; SZŐKE 2016, 2018, 2019);
8. a Hainburgi adománylevel (1051; DHA. 142–143);
9. a Tihanyi apátság alapítólevele (1055; DHA. 145–152, HOFFMANN 2010);
10. a Zselicszentjakabi monostor alapítólevele (1061/257//XVII.; DHA. 170–174);
11. a Százdi monostor alapítólevele ([1067 k.]/1267; DHA. 182–185, KOVÁCS 2018);
12. a Garamszentbenedeki apátság alapítólevele (1075/+1124/+1217; DHA. 206–218, SZŐKE 2015);
13. a Bakonybéli összeírás (1086; DHA. 247–255, a 11. századra hitelesnek tekinthető első része: 250–254; PELCZÉDER 2022);
14. Dávid herceg adományozó levele ([1089–1090]; DHA. 264–265);
15. a Pannonhalmi összeírás ([1093–1095]; DHA. 295–301, PÓCZOS 2023).

1.2. A víznév fogalmának meghatározása olyan, régóta ismert problémákat érint, mint a körülírással formák névstátusza, a tulajdonnevek és földrajzi köznevek elhatárolása, az egyes denotátumtípusok, ezáltal névtípusok egymástól való elkülönítése. Ezeknek a kezelésére jórészt csak azt a módszertani megoldást választhatjuk, hogy elvi döntést hozunk. Én magam is így jártam el az adattár kialakításakor: például a földrajzi köznévvvel azonos alakú szórványokat (pl. *tanya*, *fok*, *patak*) tulajdonnévként értékeltem minden olyan esetben, mikor ez ellen nem szólt semmilyen történeti földrajzi, birtoklástörténeti stb. érv; a térszínformára (jellemzően bemélyedésre) és vízre is vonatkoztatható névfajta közül pedig (némiképp önkényesen, intuitív módon, de részint korábbi szakirodalomra alapozva) kijelöltem azt a kört, amely a vizsgálatban víznévként kezelendő.

2. Összegzésként a vizsgálatba bevonható 11. századi víznévállomány az alábbi szám adatokkal jellemezhető: a DHA. által közölt, 11. századra datált iratokban mintegy 250 víznévi adat található; ennek a mennyiségnek jelenlegi tudásunk szerint (főként diplomatikai

¹ A DHA. hivatkozott helye az adott forrás GYÖRFFY által közzétett kritikai kiadását tartalmazza, az ez után következő hivatkozások pedig a forrás szórványait feltáró legújabb nyelvtörténeti munkákat jelzik.

megfontolások alapján) kb. a fele értelmezhető valóban a 11. századra vonatkoztatható név-adatként. Mivel az általam végzett vizsgálatnak nem volt célja a hang- és helyesírás-történeti elemzés, az egyes neveknek csak az első előfordulását vettem figyelembe. Az alakváltozatokat szintén kiszűrtem az adatbázisból. (Ez természetesen csak az adatállomány statisztikai jellemzőinek a vizsgálatára vonatkozik; az egyes nevek névrendszertani elemzése során nyilvánvalóan szükség van az alakváltozatok ismeretére is.) Ez leginkább a nagyvizek neveinek adatsorát érintette. Például a Duna neve az elemzett oklevelek többségében megtalálható latinósított formában (pl. 1009/+1257//1469, 1075/+1124/+1217, [1093–1095]: *Danubium*²), de a *Tisza* (+1037 [1240 k.]/+1246/1330: *Tyzya*, 1075/+1124/+1217: *Tiza*, [1093–1095]: *Tisciam*) és a *Lajta* víznevek is többször adatolhatók (1051, 1074: *Litaha*).

A korpuszt egy ponton láttam még bővíthetőnek: a víznevet tartalmazó, illetve víznévre visszavezethető, helyet jelölő nevekből is felvettem a víznévi eredetű névrészt. Ez a változtatás a neveknek jellemzően két csoportját érintette. Egyrészt azokat a jórészt településre, birtoktestekre vonatkozó neveket, amelyekről nagy biztonsággal állítják az etimológiai kutatások, hogy víznévi eredetűek (pl. 1001/1213/1240 u.: *Wag* [*Vág* birtoknév]; +1015/+1158//1403/PR.: *Kouas sede* [*Kovácsséde* településnév]; [1067 k.]/1267: *Chartybak* [*Hortobágy* birtoknév]); ezekben az esetekben a települést jelentő névadattal azonos alakú víznevet rekonstruáltam. A másik típusba településekre vagy kisebb helyekre vonatkozó nevek tartoznak, amelyek valamely névrésze, döntően előtagja víznév, utótagja pedig tipikusan *fej/fő*, illetve *tő* (pl. 1009/+1257//1469: *Morzolfew* [*Marcalfő*]; (+1015/+1158//1403/PR.: *Batatue* [*Bátatőve*])).

Mindezen változtatások egy 140 elemből álló víznévi adatbázist eredményeztek. Ez a vizsgálati korpusz részben szűkebb, mint a MELICH, KNIEZSA és KRISTÓ által használt adattár víznévi része, mert nem kerültek bele azok a víznevek, amelyeknek a ma rendelkezésünkre álló, 11. századra vonatkoztatható írott forrásokban nincsen fennmaradt adatuk. Részben viszont bővebb is, mert olyan oklevelek, oklevélrészletek víznévi szórványait is tartalmazza az általam összeállított adatbázis, amelyeket a legújabb diplomatikai és nyelvtörténeti vizsgálatok 11. századiként interpretálnak. A korpuszban a korábban vizsgáltaknál jóval nagyobb arányban képviseltetik magukat a mikronevek. Ez két szempontból releváns az elemzésben: egyrészt a mikronevek bevonásával az adattár jelentősen bővíthető, másrészt ezek a kisebb közösségekben ismert és használt névtípusok kevésbé állandósultak voltak miatt számos információval szolgálhatnak a tényleges beszélt nyelvvel kapcsolatban.

Az elemzés eredményeinek ismertetése előtt szükséges még egy módszertani megjegyzést tenni. A nyelvészeti korpuszokat legszemléletesebben statisztikai mutatókkal lehet jellemezni, és a 11. századi víznévkinccs bemutatásakor magam is sok esetben fogok egy-egy típus gyakoriságára utaló arányszámokat ismertetni. Ezeket a mutatókat azonban általános következtetések levonására használni csak nagy-nagy óvatosság mellett lehet, mert a korpusz statisztikai vizsgálatokra lényegében nem alkalmas, mégpedig két okból. 1. A vizsgálandó alapsokaság elemszáma meglehetősen alacsony (mint említettem: 140 adatot elemzek). Természetesen kis számokat is lehet egymással összehasonlítani, de mindenképp hátrány a sokezres nagyságú korpuszokhoz képest, hogy itt egy hibásan bekerült vagy hibásan elemzett adat nagyban torzíthatja a statisztikai elemzés eredményeit (a nagy elemszámú korpusz „elbírja” az ilyen jellegű hibákat, ha nem rendszerszintűek). 2. A bizonytalansági

² Az adatok forrása minden esetben a DHA.

tényezők nagy száma pedig (valóban 11. századi-e az adat, valóban víznévként volt-e használatos, megfelel-e a korabeli valóságnak a névszerkezeti/etimológiai elemzés) lényegében megsokszorozza a hibalehetőségeket. Ezek illusztrálására a későbbiekben fogok példákat mutatni. Mindezekkel együtt is – úgy vélem – érdemes a korpusz elemeit bizonyos szempontok szerint csoportosítani, a típusokat pedig összevetni egymással, mert így a kis adat-szám ellenére is sokkal realisabb képet kaphatunk a 11. század víznévrendszeréről, mint a korábbiakban.

3. Az adatok döntő többsége (a 140 adatból kb. 100) folyóvizet jelöl. Ezeket méretük alapján tovább csoportosíthatjuk. A többféle lehetőség közül (pl. hosszúság, vízhozam, vízgyűjtő terület nagysága) ebben a vizsgálatban a folyóvizet, vízfolyások hosszát vettem alapul: a kb. 180 km-nél hosszabb vízfolyásokat tekintettem nagyvíznek, a 100–180 km közötti hosszúságúakat közepesnek, a 100 km-nél rövidebbeket kisvíznek. Jellegük miatt a vízfolyások között, de külön csoportban vizsgáltam a kutak, források neveit. Ezeknek a csoportoknak az egymástól való elhatárolása nyilván csak önkényesen történhet, ennek megfelelően nem is tökéletes a megoldás. Önkényes ugyanis az elhatárolási szempont kiválasztása, illetve a határoló értékek kijelölése, az egyes egyedek (folyóvizet) besorolása pedig mechanikusan történik. Ez a mechanikus eljárás nem veszi például figyelembe, hogy egészen más a jelentősége egy 100 km körüli hosszúságú folyóvíznek az Alföldön, mint a hegyvidéken. Szintén gyenge pontja ennek a felosztásnak, hogy csak a mai folyóhosszt képes alapul venni, az ezer évvel ezelőtti állapotokról általában nincsenek pontos ismereteink. Csak néhány ritka esetben tudható, hogy egyes folyók szabályozása során akár nagyságrendekkel is változhatott a vízfolyás hossza (a *Marcal* és a *Hortobágy* nevek a régiségekben a mainál jóval rövidebb, a *Zsítva* pedig hosszabb folyóvizet jelölt).

3.1. A nagyvizet jelölő nevek csoportjába a fenti megfontolások alapján 10 víznév került (újra hangsúlyozva, hogy csak az első előfordulásokat vettem számításba): a *Vág* (1001/1213/1240 u.: *Wag*), a *Duna* (1009/+1257//1469: *Danubium*), a *Száva* (1009/+1257//1469: *Zauum*), a *Dráva* (+1019/[14. sz. eleje]//1370: *Draua*), a *Tisza* (+1019/[14. sz. eleje]//1370: *Tisciam*), a *Rába* (+1037 [1240 k.]/+1246/1330: *Raba*), a *Lajta* (1051: *Litaha*), a *Garam* (1075/+1124/+1217: *Gran*), a *Körös* (1075/+1124/+1217: *Cris*) és a *Nyitra* (1075/+1124/+1217: *Nitra*). E nevek névrendszertani szempontból meglehetősen egységes képet mutatnak: valamennyi preszláv ősiségű³ víznév, s a magyar névhasználatban egyrészes szerkezetű, megnevező szerepű⁴ elemeknek minősülnek. Az ide tartozó nevek

³ A szlávág megtelepedése előtt keletkezett, indoeurópai eredetre visszavezethető neveket az elmúlt mintegy fél évszázadban kétféle eljárással igyekeztek a víznév kutatók megfejteni: egyrészt számos próbálkozás történt a nevek konkrét, ma már nem létező nyelvhez kötésére (pl. szkíta, illír, trák, gepida; vö. a FNEsz. megfelelő szócikkeivel), másrészt szokás volt ezt a névkincset az óeurópai víznév körhöz rendelni (vö. KRAHE 1964, SCHMID 1968, UDOLPH 1990). Az óeurópai víznév rendszer feltételezése, illetve a mögötte húzódó indogermanista és névtani elmélet ellen legutóbb BICHLMEIER foglalt állást programadó írásában (2023).

⁴ A nevek szerkezeti vizsgálata során a HOFFMANN-féle helynévelemzési keret funkcionális-szemantikai szintjének kategóriáit használok (1993: 43–54); egyrészt azért, mert a modell kidolgozása

etimológiai jelentése – mai ismereteink alapján – szintén homogén, és néhány alapvető mintát követ: egy részük végső fokon egy ’víz’ vagy ’folyik’ jelentésű indoeurópai lexémára vezethető vissza (*Duna, Száva, Dráva, Nyitra*), más részük pedig a víz valamely tulajdonságára utal, szintén indoeurópai eredetű közszóval (a víz mozgására a *Vág* és a *Garam*, állagára a *Tisza*, színére a *Rába* és a *Körös*; az egyes nevek magyarázatához l. FNESz.).

3.2. A közepes hosszúságú folyóvizek nevei közé 5 víznév tartozik: *Kapos* (1009/+1205–35//1404: *Kopus*), *Zala* (+1019/[14. sz. eleje]//1370: *Zala*), *Hortobágy* ([1067 k.]//1267: *Chartybak*), *Aranyos* (1075/+1124/+1217: *Aranas ~ Aureus*), *Zsitva* (1075/+1124/+1217: *Sitoua*). E nevek a nagyvizekhez képest lényegesen heterogénebb képet mutatnak: a *Zala* preszláv ősiségű név, valamely egykori indoeurópai nyelvre vezethető vissza, a *Zsitva* szláv eredetű, míg a magyar nyelvből magyarázható a *Kapos*, az *Aranyos* és a *Hortobágy* (vö. FNESz.). Az ide tartozó víznevek is egyrészesek. Egyetlen kivétellként a *Hortobágy* neve említhető, amely a 100 km-nél hosszabb vizek ma ismert 11. századi nevei között az egyedüli kétrészes víznév (a folyó hossza viszont a régiségben lehetett 100 km-nél rövidebb is, ennek alapján a következő csoportba is tartozhat).

3.3. A 11. század víznévi adatainak mintegy fele, 74 név kisebb vízfolyást jelöl: *Füzeg* (1001/1213/1240 u.: *Fizeg*), *Apor-ügy* (1009/+1205–35//1404: *Apurig*), *Lupa* (1009/+1205–35//1404: *Lupa*), *Almás* (1009/+1205–35//1404: *Almas*), *Ozora* (1009/+1205–35//1404: *Ozora*), *Marcal(fő)* (1009/+1257//1469: *Morzolfew*), *Ag(y)* (*feje*) (+1015/+1158//1403/PR.: *Agifei*), *Árok* (+1015/+1158//1403/PR.: *Aruk, Aruc*; 10 adat, ezek névstátusza és lokalizációja is bizonytalan), *Aszó* (*feje*) (+1015/+1158//1403/PR.: *Azaufey*), *Báta(töve)* (+1015/+1158//1403/PR.: *Batatie*), *(Chrumvrow)-aszó* (+1015/+1158//1403/PR.: *Chrumvrowozov*), *Danóc* (+1015/+1158//1403/PR.: *Donouyz*), *Hidága?* (*feje*) (+1015/+1158//1403/PR.: *Chedyagyfe*), *Hodos* (+1015/+1158//1403/PR.: *Hudus*), *Ilsán* (+1015/+1158//1403/PR.: *Ylsan*), *Kovács sédje* (+1015/+1158//1403/PR.: *Kouas sede*), *Körös-aszó* (+1015/+1158//1403/PR.: *Kewrus ozov*), *Mitár sédje* (+1015/+1158//1403/PR.: *Mitar sede*), *Nagy-árok* (+1015/+1158//1403/PR.: *Nogarut*), *Sédi* (+1015/+1158//1403/PR.: *Sedy*), *Séd* (*feje*) (+1015/+1158//1403/PR.: *Sedefey*), *Séd(fő)* (+1015/+1158//1403/PR.: *Sedfey*; kérdéses, hogy azonos denotációra utal-e az előzővel), *Csurgó* (+1019/[14. sz. eleje]//1370: *Chorgow*), *Orosztony* (+1019/[14. sz. eleje]//1370: *Wruztun*), *Páka* (+1019/[14. sz. eleje]//1370: *Pacha*), *Akar pataka* (+1024 [14. sz. közepe]//1350: *Akarpataka ~ Akurpataka*), *Jelesnek* (+1024 [14. sz. közepe]//1350: *Yelesnek ~ Jelesnek*), *Árpás*⁵ (+1037 [1240 k.]//+1246/1330: *Arpas*), *Burzy* (+1037 [1240 k.]//+1246/1330: *Burzy*), *Fok* (1055: *fuk*), *Szakadat ~ Szakadát* (1055: *zakadat*, két

óta számos vizsgálat bizonyította, hogy névfajtatól és az adatállomány korától függetlenül lényegében bármilyen helynévi korpuszon alkalmazható, másrészt pedig azért, mert a 11. századi víznév-kincsről tett megfigyelések a közös vizsgálati alap okán könnyen összevethetők más víznévelemzési munkák eredményeivel.

⁵ A Bakonybéli alapítólevél, illetve a Bakonybéli összeírás *Arpas* szórványai az *Árpás* nevű településre, folyóra és révre utalnak. A névadás iránya ugyan kérdéses (talán több érv szól a településnév elsődlegessége mellett), az *Árpás* víznév 11. századi megléte azonban nem az: az összeírás *iuxta fluvium Arpas* formában említi. SZÓKE MELINDA (2019: 315) szerint a névnek 11. század eleji forrásértéke is lehet.

denotátum neveként), *Árok* (1055: *Aruk*), *Kőrís* (töve) (1055: *keuris tue*), *Füzege* (1055: *fi-zeg, fizeg, fizeg azaa*), *Sár* (1055: *sar feu*), *Ér* (-ító) (1055: *eri itu rea*), *Nagy-aszó* (feje) (1055: *nogu azah fehe rea*), *Patak* (1061/257//XVII.: *Potok*), *Lápa* (1061/257//XVII.: *Lappa*), *Nádas* (szege) ? ([1067 k.]/1267: *Nadestygy*), *Szikszo* ([1067 k.]/1267: *Scekszov*), *Sár* (töve, [feje]) ([1067 k.]/1267: *Sartue, Saar caput*), *Eger* ([1067 k.]/1267: *Egur*), *Árok* [szege] ([1067 k.]/1267: *Arukscegui*), [Kis]-*Eger* ([1067 k.]/1267: *parve Egur*), *Csejey* ([1067 k.]/1267: *Cheyey*), *Árok* (1075/+1124/+1217: *aruch*, két denotátum neve), *Bokor* (1075/+1124/+1217: *Bocur*), *Füzege* (1075/+1124/+1217: *Fizegi*), *Kengyel* (1075/+1124/+1217: *Kengelu*), *Keskeny* (1075/+1124/+1217: *Kesekun*), *Kompa* (1075/+1124/+1217: *Compa*), *Kurca* (1075/+1124/+1217: *Cuirice ~ Curicea*), *Rad(o)méra* (1075/+1124/+1217: *Radmera*), *Mély-ér* (1075/+1124/+1217: *Meler*), [Nagy]-*Alpár*⁶ (1075/+1124/+1217: *maioris Alpar*), [Nagy]-*Szék* (1075/+1124/+1217: *iuxta magnam Zecum*), *Sarok* ? -ér (1075/+1124/+1217: *Surchuer*), *Szék* (1075/+1124/+1217: *Zecu*), *Tepla* (1075/+1124/+1217: *Tapla*), *Zsikva* (1075/+1124/+1217: *Sikua*), *Komló-aszó* (1086: *Qumlouozou*), *Grenice* (1086: *Grenice*), *Füzege* (1086: *Fizeg*), *Árok* (1086: *aruk*), *Szék* (1086: *Scequ*), *Vejesz* (töve) (1086: *Veieztue*).

A régi mikroneveknek, így a kisebb vízfolyásoknak a vizsgálatát számos kérdés nehezíti. Ezek részben az adatok idetartozását, idesorolhatóságát érintik, amilyen például a tulajdonnévi és földrajzi köznévi státuszú névadatok elhatárolása. A magyar névkutatásban is gazdag szakirodalommal bíró probléma kérdésére a tanulmányban nem térek ki, csupán jelzem, hogy a Tihanyi alapítólevél *fuk* szóránya a *Siófok* helynévben él tovább, így ennek tulajdonnévi, víznévi státusza egyértelműnek látszik a 11. században is – ezzel szemben a legtöbb ilyen jellegű adatról ma már nem állapítható meg, hogy a lejegyzés idején lehetett-e tulajdonnévi használatuk. A 11. századi kisvizek említéseinek a körében ez a probléma leginkább az *aruk*, *aruch* formában rögzített *árok*/*Arok* szórányokat érinti. A korai szórányvizsgálatok gyakorlatának megfelelően az elemzés során ezeket az adatokat víznévként kezeltem.

Szintén az adatbázisba felvehető adatok kérdéskörét érinti a denotátumok típusának a megállapítása, vagyis az a kérdés, hogy a névadat valóban vízre vonatkozik-e. A nehézséget elsősorban a hiányzó latin fajtajelölő közszó okozza. A Pécsváradi alapítólevélben például egyetlen esetben sem találunk ilyen elemet (vö. SZÖKE 2020: 114–116), így a kérdéses szórányok megítélése mindig egyedi, mikrofilológiai, névrendszertani megfontolások alapján történő mérlegelés eredménye: az oklevél *Séd(i)*, *Kőrís-aszó*, *Mitár sédje* szórányai például azért kerültek be az adatbázisba, mert struktúrájuk alapján beilleszthetők a víznevek szerkezeti mintái közé. Más esetekben a latin szövegkörnyezet segíthet. A Pécsi püspökség alapítólevelének *Ozora* szóránya ugyan a későbbiekben településnévként adatolható, és így ismerjük ma is, az alapítólevél szövegéből azonban arra következtethetünk, hogy itt víznévként szerepel: „...secundum Ozora, donec perveniat ad aliam aquam, que Lupa nuncupatur”. Vagyis a püspökség második határáként az Ozorától a másik vízig, a Lupáig terjedő szakaszt jelölik ki, a szövegrész pedig úgy értelmezhető, hogy ha a másik víz a Lupa, akkor az egyik víz az Ozora lehet. (PITI FERENC az oklevél fordításába

⁶ A helynév *iuxta aquam maioris Alpar* formában szerepel a Garamszentbenedeki apátság alapítólevelében. Bár a korábbi szakirodalom településnévként értelmezte a szórányt, SZÖKE MELINDA a víznévi státusz mellett hoz fel érveket (SZÖKE 2015: 184–185).

fel is veszi a földrajzi köznévi kiegészítést: „a másodikat az Ozora [víztől] addig, míg el nem ér egy másik, Lupa nevű vizet”; PITI 1999: 93).⁷

Szintén nehéz elhatárolni a vízfolyásra utaló szórványokat azoktól, amelyek más térszínműt (jellemzően mélyedést) jelölnek. Itt megint többé-kevésbé önkényes döntésekre volt szükség a korpusz összeállítása során: az *árok*, *szakadát*, *fok*, *aszó* névrészt tartalmazó adatok bekerültek az adattárba (kivéve egyes ritka eseteket, mikor bizonyíthatóan nem vízre vonatkozott az *aruk* szórvány, vö. HOFFMANN 2010: 184), míg például a *völgy*, *horh(os)* elemet tartalmazók kimaradtak belőle (pl. +1015/+1158//1403/PR.: *Welg*, 1055: *Hurhu*, 1086: *Churchufeu*).

Amint azt a bevezetésben jeleztem, az adatbázisban olyan helynévi adatok is szerepelnek, amelyek az oklevélben nem vízre, hanem településre vagy más fajtájú helyre utalnak. Ezek egyrészt akkor kerülhettek be az adattárba, ha a mai etimológiai ismereteink szerint víznévre vezethetők vissza. Ilyenek a fent felsoroltak közül például a *Füzegy*, *Kovácsséde*, *Csurgó*, *Akarpataka*, *Patak* településnevek, illetve a *Szikszó* szórvány, amely a Százdi alapítólevélben a *litus* 'part' latin fajtajelölő közszóval együtt jelenik meg (vö. KOVÁCS 2018: 36–37). Másrészt olyan helynevek is szerepelnek a korpuszban, amelyek bár nem vízre vonatkoznak a 11. századi forrásban, de van olyan névrészük, amely nagy valószínűséggel vizet jelöl. Jellegetesen ilyenek a *fej* (*feje*), *tő* (*töve*) utótagú helynevek; pl. *Aszó feje*, *Sár töve*, *Sár [feje]*.

A mikroneveknek, így a kisebb vízfolyások neveinek a szórványait érintő tipikus probléma a bizonytalan olvasat, ebből adódóan pedig a bizonytalan lokalizáció, az azonosíthatatlan névszerkezet, illetve a megfejthetetlen néveredet. A 11. századi kisvizek neveinek 10%-a tartozik ebbe a körbe, és bár az újabb elemző munkákban történtek kísérletek e nevek értelmezésére is, ezeket akár a nyelvtörténeti, akár a népességtörténeti feldolgozásokban csak nagyon óvatosan lehet alapul venni.

A kisebb vízfolyások 11. századból fennmaradt neveinek mintegy háromnegyede egyrészes név. Összehasonlításként: GYÖRFFY ERZSÉBET (2011: 79) a Kárpát-medence egészére összeállított víznévi adattár alapján azt állapítja meg, hogy az 1000–1249 közötti időszakban az állomány mintegy kétharmada egyrészes név, ez az arány a 13. század második felében kiegyenlítődik, majd a következő 50 évben megfordul. KOCÁN BÉLA (2017: 67–68) Ugocsa vármegye vízneveit vizsgálva azt tapasztalta, hogy a 13. században az egyrészes nevek még éppen túlsúlyban vannak (58% a 42%-kal szemben, de ebből az évszázadból csupán tucatnyi víznév maradt fenn Ugocsa megyében), a 14. században azonban már csupán a víznevek negyede egyrészes. Az egyrészes víznevek 11. századi magas arányát több tényezővel is magyarázhatjuk. Egyrészt kézenfekvő erre az adatállományra úgy tekinteni, mint az Árpád-korban tapasztalt tendencia első lépcsőfokára: a kétrészes nevek folyamatos térnyerése ebben az időszakban még meglehetősen kezdeti stádiumban van, az egyrészes névalkotási minta lényegesen dominánsabb, mint a későbbi korokban bármikor. Másrészt a vizsgálati korpusz összeállításából is adódhat eltérés: itt látszik a jelentősége

⁷ Fordított a helyzet a Bakonybéli összeírás *Vindornya* szórványának az esetében (1086: *Uuindirn(a)*): az összeírásban ugyanis településnévként szerepel, s első víznévi előfordulása csak a 13. századból adatolható (1227: *Vundurna*). Kronológiai és szemantikai megfontolások a név alakulásában a helynév > víznév irányú metonímia mellett szólnak, PELCZÉDER KATALIN azonban az ezzel ellentétes irányú víznév > helynév folyamat mellett érvel (PELCZÉDER 2022: 149–151; vö. FNEsz.).

annak, hogy a földrajzi köznévi és tulajdonnévi határterületen lévő szórványokat a vizsgálat során víznévként kezeltem, illetve a vízre és térszínformára is vonatkoztatható adatok egy részét (*Árok, Szakadát*) szintén a vizekhez soroltam.

Bizonyára ezek a tényezők is szerepet játszhatnak abban, hogy a névrészi funkciók megoszlásában is eltérés mutatkozik a legkorábbi szórványok és a későbbiek között. Az általam összeállított 11. századi korpusz egyrészes vízneveinek a 46%-a minősül fajtajelölőnek (pl. *Árok, Fok, Szakadát, Patak*), míg GYÖRFFY ERZSÉBET (2011: 51, 80) úgy látja az általa vizsgált adatokon, hogy ez a funkció az egyrészes víznevek 7%-ában jelenik meg, és KOCÁN BÉLA (2017: 69) Ugocsa megyei anyagában is csupán a teljes névállomány 10%-a utal a denotátum típusára.

A régiségben az egyrészes nevek leggyakoribb funkciója a hely valamely sajátosságának a megjelölése (vö. HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 408–409). GYÖRFFY ERZSÉBET (2011: 80) anyagában e nevek az egyrészes állomány 38%-át teszik ki, az általam vizsgált korpuszban pedig az adatok kb. negyede tartozik ide. E kategóriában a legjellemzőbb minta a denotátum környezetében élő növényzetre történő utalás, pl. *Fűzegy, Almás, Árpás, Kőrís, Eger* víznevek. A többi motivációtípusra csak egy-egy példát tartalmaz az adattár: alakra utal a *Kengyel*, méretre a *Keskeny*, állatvilágra a *Hódos*.

A megnevező funkció az egyrészes víznevek körében a jövevénynévekre jellemző: kb. minden ötödik egyrészes név sorolható ide, azonban e nevek jelentős részének (kb. harmadának) meglehetősen bizonytalan az etimológiája. A jelenleg elfogadott magyarázatok szerint nagy valószínűséggel ide tartoznak a *Marcal, Jelesnek, Kompa, Kurca, Tepla, Zsikva, Grenice* víznevek, melyek a preszláv *Marcal* kivételével szláv eredetűek (vö. FNESz.). A bizonytalanul ide sorolható nevek egy része talán mikronévi vagy településnévi áttétellel jött létre. Ezekről ma már aligha deríthető fel, hogy az átadó szláv nyelvben vagy már az átvevő magyarban játszódtott le az a metonimikus névadás, amelynek során egy másik helyről átvonódott a név a mellette elfolyó vízre. Ebből következik, hogy a magyar nyelv szempontjából kérdéses, hogy valóban jövevénynévről, így megnevező szerepű egyrészes névről van-e szó. Ez a bizonytalanság jellemzi például a *Radoméra, Bába, Ilsán* és *Páka* víznevek értékelését. Más esetekben a víznévnek több magyarázata is létezik, melyek közül az egyik szerint szláv átvételről, a másik szerint magyar névadásról van szó, így ezek besorolása szintén bizonytalan; például a *Lupa (Lápa)* és az *Ozora* víznevek esetében (vö. HOFFMANN 2010: 93–94; SZENTGYÖRGYI 2012; PÓCZOS 2015, 2017).

A kétrészes nevek ebben a korpuszban a 100 km-nél rövidebb vízfolyások körében lényegesen ritkábbak, mint az egyrészesek: az adatállománynak mindössze a negyede mutat ilyen szerkezetet. A későbbi korokat (is) tekintetbe vevő víznévi vizsgálatokkal szemben itt csupán másfél tucatnyi víznévről van szó; ez a mennyiség statisztikai mutatókkal aligha jellemezhető. Az azonban egyértelműnek tűnik, hogy csupán két névmodell fedezhető fel az elemzett kétrészes nevek körében: döntő többségük (kb. kétharmaduk) utótagja a víz fajtáját jelöli meg, előtagjuk pedig a víz valamely tulajdonságára utal (pl. *Komló-aszó, Kőrís-aszó, Nagy-árok, Mély-ér*). Néhány név utótagja megnevező funkció, vélhetően önmagában is létező víznév, előtagja pedig minden esetben sajátosságra, közelebből méretre utal, s latinul szerepel a forrásokban (*parve Egur, maioris Alpar, magnam Zecum*). Érdemes még megjegyezni, hogy a kisebb vízfolyások kategóriájában nem található olyan kétrészes víznév, amelynek valamely névrésze jövevénynév lenne; a megnevező funkció ezekben az esetekben belső keletkezésű névrészhez kapcsolódik.

A két alaptípus mellett a kétrészes nevek között is található néhány bizonytalan olvasatú, névszerkezetű név, amelyek emiatt nehezen kategorizálhatók. Ilyen a Tihanyi alapítólevél *eri itu* szórványa, melyre számos megfejtési kísérlet született már a magyar nyelvtörténeti szakirodalomban (ezek összegzését l. HOFFMANN 2010: 123–126), de teljes biztonsággal egyik sem fogadható el. A bizonytalan olvasatú nevek között szerepel a (*Chrumvrow*)-*aszó* szórvány is, melyet a Pécsváradi alapítólevél említ az egyébként nem azonosítható Fancsal határában. Az oklevél átirataiban a következő formákban szerepel: +1015/+1158 [1220 k.]/1323/1403/PR.: *Chrumvrowozov*, +1015/+1158/1228/XV.: *Chumureu ozou*, +1015/+1158/1228/XV.: *Thimirkw ozew*, +1015/+1158/1228/XVII.: *Chimureu ozou*, +1015/+1158/1228/XVIII.: *Chuminky*, *Cheto* (DHA. 73). Az adatok között nyilvánvalóan jelentős eltérések vannak; szinte valamennyi romlott formának látszik. Az elsőként felsorolt, Károly Róbert, illetve Bonifác pápa átiratában fennmaradt adatból kiindulva, esetleg még a második (II. Endre átiratának 15. századi másolatában található) adatot is figyelembe véve jó eséllyel feltételezhető a *homorú* melléknév előtagként. Egy **Homorú-aszó* víznév meglétét támogathatja egyrészt az imént bemutatott, legjellemzőbb korabeli névmodell (S+F, azaz sajátosság és névfajta kifejezése), másrészt a korai ómagyar korból adatolható hasonló alakulatok is; pl. a *Homorú-patak* Moson vármegyében (1208/359: *Humurou potoc*, Gy. 4: 134) vagy a *Homorú-völgy* Esztergom vármegyében (1247: *Homorouvelg*, Gy. 2: 207, 308). Erre a melléknévre vezethető vissza az Olt egyik jobboldali mellékvízének, a *Homoród*-nak a neve is (1421/735: *Humrud*, FNEsz.). A Pécsváradi alapítólevél átiratainak adatai romlott formák, a víznév továbbélését nem ismerjük, lokalizációja pedig lehetetlen, így – bármennyire is alátámasztható névrendszertani érvekkel – ez a megfejtés is csupán ötlet marad, igazolni aligha tudjuk.

3.4. A folyóvizekhez tartozó utolsó denotátumfajtának, a forrásoknak, kutaknak a csoportjába a következő 13 név sorolható: *Appadi kútja* (+1015/+1158/1403/PR.: *Appady-kuta*), *Öcse kútja* (+1024 [14. sz. közepe]/1350: *Vchekvta*), *Szil-kút* (1055: *zilu kut*), *Köves-kút* (1055: *kues kut*), *Martisvására kútja* (1055: *mortis uuasara kuta rea*), *Ó út kútja* (1055: *ohut cuta rea*), [*Besenyő-kút*] ([1067 k.]/1267: *ad puteum Bissenorum*), (*Dirsidi*) [*kútja*] (1075/+1124/+1217: *ad puteum Dirsidi*), *Hatvandi* [*kútja*] (1075/+1124/+1217: *ad puteum Hotuandi*), (*Tuhut*) [*kútja*] (1086: *ad puteum Tuhut ~ Tugut*), (*Tuhut*)-*séd* (1086: *ad fontem, qui nominatur Tuhut sedu*), *Vehmes* [*kútja*] (1086: *ad puteum Uuehmes*), *Bucsú* [*kútja*] (1086: *ad puteum Buchu*).

E szórványok egy része egyértelműen kétrészes név: előtagjuk a denotátum valamely sajátosságát, utótagjuk pedig a fajtáját jelöli. A nevek másik csoportjába tartozó szórványokat latin földrajzi köznév vezeti be, jellemzően a *puteus* 'kút, forrás' köznév. Ezekről (vagy legalábbis egy részükről) feltételezhetjük, hogy mögöttük szintén kétrészes, fajtajelölő utótagú víznév rejlik. (Érdemes megfigyelni, hogy ezek valamennyien a 11. század utolsó harmadára keltezett forrásban szerepelnek.) A sajátosságjelölő funkciójú névrészek között található növényzetre (*Szil-kút*) és a kút anyagára utaló (*Köves-kút*), lokális viszonyt kifejező (*Martisvására kútja*, *Ó út kútja*), illetve személyt, személycsoportot jelölő név ([*Besenyő-kút*], *Hatvandi* [*kútja*]). A többi, nehezebben magyarázható kútnév sajátosságjelölő névrészei is vélhetően ebből a körből kerülhettek ki: személynévből jöhettek létre, esetleg helynévi, településnévi áttétellel. Mivel nagyon kevés az egyértelmű példa a személynév + fajtajelölő köznév típusú névadási mintára a legkorábbi forrásokban, TÓTH

VALÉRIA (2017: 152) szerint az ilyen modell alapján szerkesztett neveknek (s köztük az *Appadi kútja* névnek) nemigen tulajdoníthatunk 11. századi forrásértéket. Mivel a 11. századból általában rendkívül kevés dokumentum maradt fenn, azonban ezek között előfordulnak személynévi előtagú szerkezetek, talán egyetérthetünk SZŐKE MELINDÁVAL (2021a: 49), aki szerint az ilyen típusú nevek hitelességét a 11. századra nem lehet teljesen elvetni.

3.5. Az állóvizek neveit a folyóvizekéinél jóval ritkában rögzítették a korai oklevelekben. A 11. századi forrásokban mindössze 6 szórvány minősíthető tó neveként; ezek általában a latin *lacus* vagy *aqua* földrajzi köznévvvel állnak, vagy pedig tartalmazzák a magyar *tó* közsztót. Ide tartozik a *Balaton* (+1024 [14. sz. közepe]//1350: *Balatin*), emellett pedig a *Tó* (+1015/+1158//1403/PR.: *Tow*), *Kolon* (1055: *culun*), *Törek* (1055: *turku*), *Kondora* (1075/+1124/+1217: *Cundura*) és *Erecs* ([1093–95]: *Erecu*).

Ezek a nevek a *Balaton* kivételével magyar eredetűek. Legnagyobb tavunk neve a szláv *blato* 'mocsár' közszo -ьнъ képzős formájaként keletkezett víznév átvétele, névrendszertani szempontból így megnevező funkciós névként értékelhető. A többi név is egyrészes, részben fajtajelölő funkcióval bírnak (*Tó*, *Erecs*; ez utóbbi az *ér* közszoára vezethető vissza), és a kisvizekhez hasonlóan őket is érinti a földrajzi köznevek és a tulajdonnevek 3.3. alatt tárgyalt elhatárolási problémája). Másik csoportjuk a denotátum sajátosságát fejezi ki: vélhetően a birtokos személyére vagy népcsoportra utalnak a *Kolon*, a *Törek* és a *Kondora* nevek, bár mindhárom szórvány magyarázata körül vannak bizonytalanságok (vö. HOFFMANN 2010: 68–73, 170–171; SZŐKE 2015: 180).

3.6. Az előbbieknél lényegesen gyakrabban rögzítették a régi iratokban a halászóhelyek, halastavak neveit, bizonyára gazdasági jelentőségük miatt. A 11. századra vonatkozó névanyagban 30 ilyen jelentésű adat található: (*Bolsa*) (+1019/[14. sz. eleje]//1370: *Bolsa*), *Füzegy* (+1019/[14. sz. eleje]//1370: *Fyzezh*), [*Fehér-tó*] (+1019/[14. sz. eleje]//1370: *Alba piscina*), *Piliske* (+1024 [14. sz. közepe]//1350: *Plyske ~ Pliske*), *Fenyér ere* (+1037 [1240 k.]/+1246/1330: *Tener ere*), *Nándor* (+1037 [1240 k.]/+1246/1330: *Nandur*), *Tanya* (+1037 [1240 k.]/+1246/1330: *tana*), *Toplóca* (+1037 [1240 k.]/+1246/1330: *Toplouca*), (*Zualyn*) (+1037 [1240 k.]/+1246/1330: *Zualyn*), *Zsilip* (+1037 [1240 k.]/+1246/1330: *Zelyp*), *Apadi* (1055: *opoudi*), (*Lopdi*) (1055: *lopdi*), *Segesd* (1055: *segisti*), (*Seku*) *vejsze* (1055: *seku ueize*), (*Putu*) *vejsze* (1055: *putu uueize*), *Csany-tó* (1075/+1124/+1217: *Cumutou*), (*Fige*) (1075/+1124/+1217: *Fige*), *Kerek-tó* (1075/+1124/+1217: *Kerektou*), [*Kerek-tó*] (1075/+1124/+1217: *piscina, que dicitur Rotunda*), *Sáros-tó* (1075/+1124/+1217: *Sarustou ~ lutea piscina*), *Szil* (1075/+1124/+1217: *Scilu*), *Vajas-ér* (1075/+1124/+1217: *Woioser*), (*Zirega*) (1075/+1124/+1217: *Zirega*), (*Wolue*) (1075/+1124/+1217: *Wolue*), *Bodrog* ([1089–1090]: *Budrig*), *Örém* ([1089–1090]: *Eurim*), *Vejmür* ([1089–1090]: *Weimir*), (*Plas*) ([1089–1090]: *Plas*), (*Strisin*) ([1089–1090]: *Strisin*), *Mirót* ([1093–95]: *Miruch*).

A halastavak és halászóhelyek elkülönítése az előbbi csoport elemeitől, a tavaktól nem mindig egyértelmű: vélhetően a legtöbb tapon a 11. században is folyt valamiféle halászati tevékenység. Ebbe a kategóriába egyrészt azokat az elemeket vettem fel, amelyeket a források a latin *piscina* 'halastó' köznévvvel vezetnek be, másrészt azokat, amelyek esetében egyértelmű utalás van a halászati hasznosításra. A Tihanyi alapítólevél *segusti* adata előtt például a *lacum* 'tó' szerepel, a név azonban nagy valószínűséggel ugyanarra a halastóra utal, amelyet a Szent László korára hamisított Tihanyi összeírás *piscina Segusdtou*-ként

említ. A Garamszentbenedeki alapítólevél *Csany-tó* adata előtt nem áll latin földrajzi köznév, de a szöveg Csany települést a halászok falvaként említi (1075/+1124/+1217: *villa piscatorum nomine C(hon)u*; DHA. 216, SZŐKE 2015: 161).

Bár a 11. századra vonatkoztatható víznevek állományának mintegy 20%-át teszik ki a halastavak nevei, átfogó, rendszerszintű vizsgálatukra egyelőre nemigen került sor; az eddigi vizsgálatok inkább az egyes nevek egyedi (etimológiai) elemzésére fókuszáltak. HOFFMANN ISTVÁN (2010: 165–168) a Tihanyi alapítólevél *opoudi* és *lopdi* szóránya kapcsán fogalmazott meg néhány általánosabb megjegyzést, melyeket a KMHsz. 1. *piscina* latin földrajzi köznévvel megjelenő halastónevein végzett elemzéssel támasztott alá, BÁBA BARBARA (2016: 123–150) pedig halastavat jelentő földrajzi köznevek, a *vejsze*, a *tanya* és a *szégye* lexémák korai ómagyar kori viszonyait elemezte.

Az itt felsorolt nevek nagy része (70%-a) egyrészes név, melyek között két-két fajtajelölő funkciójú (*Tanya*, *Örém*; idesorolhatóságukhoz szintén l. 3.3.) és megnevező funkciójú, feltételezések szerint szláv eredetű (*Piliske*, *Toplóca*, esetleg *Zsilip*) víznév szerepel, a sajátosságot kifejező funkciójuk pedig a tó környékére jellemző növényzetre (*Szil*, *Füzegy*) vagy más közeli helyre (*Segesd*) utalnak. Ebben a kategóriában feltűnően sok a bizonytalan olvasatú, megfejtethetlen név. A jelenséget HOFFMANN (2010: 166) azzal magyarázza, hogy a halastavak nevei általában nem folytonosak, nincs továbbélésük, ami egyrészt a névtípus változékonyságából, másrészt a halászcsoportok birtokosának megváltozásából is adódhat. E nevek feltűnő hasonlóságot mutatnak néhány személynévvel, ami felveti az ismeretlen eredetű nevek személynévi eredetét; funkciójuk így a birtokosra utalás lehet. Ezt a feltételezést HOFFMANN (2010: 166) későbbi, de még korai ómagyar kori névanyagban elvégzett elemzése is támogatja: az általa vizsgált korai ómagyar kori korpusz halastóneveinek mintegy negyedében „valamilyen személynévi (vagy személynévgyanús) elem szerepel”. FEHÉRTÓI KATALIN az Árpád-kori személytárban az alábbi, a forrásokban eredetileg halastó, halászhely neveként szereplő adatokat szerepelteti személynévként: +1037 [1240 k.]/+1246/1330: *Nandur* (ennek az 1086-os Bakonybéli összeírásbeli adatát közli); 1055: *Opoudi* és *Lopdi*; 1075/+1124/+1217: *Fige*, *Wolue* és *Zirega*; [1089–1090]: *Weimir* és *Strisin*; [1093–95]: *Miruch* (ÁSznt.).

A halastónevek kisebbik hányada kétrészes név: valamennyinek az utótagja fajtajelölő köznév, az előtagja pedig (amennyiben megfejtethető), sajátosságot fejez ki (pl. *Kerek-tó*, *Sáros-tó*, *Vajas-ér*).

3.7. Az adattár néhány mocsár nevét is említi: *Vadvíz* (+1015/+1158//1403/PR.: *Voduez*), (*Vrtem*) (1086: *Vrtem*), *Három-fertő* (1055: *harmu ferteu*), *Gönyű sara* (1055: *gunusara*). Ezek között fele-fele arányban vannak az egy- és kétrészes nevek. A *Vadvíz* (amennyiben olvasata helyes) a denotátum fajtájára utal; a *Vrtem* olvasata, így etimológiája is ismeretlen; a kétrészes nevek pedig sajátosságkifejező, utótagjukban fajtajelölő névrészeket tartalmaznak.

4. A 11. századi víznevek vizsgálati lehetőségeit számba véve arra tettem kísérletet, hogy egyrészt egy olyan adattárat állítsak össze, amelynek az elemei jelenlegi tudásunk alapján valóban vonatkozhatnak a 11. századra, másrészt pedig a korpusz elemzésével átfogó képet kaphassunk a legkorábbi adatolható víznévállomány névrendszertani jegyeiről. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy egy ilyen vizsgálatnak szükségszerűen számos bizonytalansági tényezőt kell folyamatosan szem előtt tartania. Ha a pontos statisztikai mutatók nem is, a durván értelmezett arányok talán mégis alkalmasak lehetnek arra, hogy releváns

információkat szerezzünk a Kárpát-medence korai víznévrendszeréről. A korszakban uralkodó névalkotási modellek feltárása segítséget nyújthat egyes névfejtési problémák megoldásában (például az eddig kevésbé vizsgált névtípusok, mint a kisebb vízfolyások, halastavak nevei esetében), a névadási minták alapos feltérképezése pedig érvként szolgálhat az egyes szórványemlékek korhoz kötésében, a nyelvtörténeti forrásértékük megítélésében.

Hivatozott irodalom

- ÁSzt. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár 1000–1301*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.
- BÁBA BARBARA 2016. *Földrajzi köznevek térben és időben*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 39. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BICHLMEIER, HARALD 2023. Zur ‘alteuropäischen Hydronymie’ – bzw. dem, was von ihr übrig bleibt. *Namenkundliche Informationen* 115: 17–37. <https://doi.org/10.58938/ni723>
- DHA. = *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. I. Ab anno 1000 usque ad annum 1196*. Edendo operi praefuit GEORGIUS GYÖRFFY. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 20. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 16. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1000–1350*. 1–. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. A Magyar Névarchívum Kiadványai 10. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2005–.
- KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI. században. In: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk., *Emlékkönyv Szent István halálának 900. évfordulóján* 2. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 365–472.
- KOCÁN BÉLA 2017. *Helynévvizsgálatok a régi Ugocsa megyében*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 43. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KOVÁCS ÉVA 2018. *A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 48. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KRAHE, HANS 1964. *Unsere ältesten Flußnamen*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- KRISTÓ GYULA 1993. Adatok és szempontok a magyar helynévadás kialakulásához a X–XI. század fordulóján. *Névtani Értesítő* 15: 200–205.
- KRISTÓ GYULA 2000. Magyarország népei Szent István korában. *Századok* 134: 3–44.
- MELICH JÁNOS 1925–1929. *A honfoglalás kori Magyarország*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- PELCZÉDER KATALIN 2022. *A Bakonybéli összeírás mint nyelvtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 56. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

- PITI FERENC 1999. A pécsi püspökség alapítólevele. In: KRISTÓ GYULA szerk., *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged. 92–94.
- PÓCZOS RITA 2015. A Pécsi püspökség alapítólevelének helynévi szórványai: *Lupa, Kapos. Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 69–83.
- PÓCZOS RITA 2017. A Pécsi püspökség alapítólevelének szórványai: *Ozora, Győr. Helynévtörténeti Tanulmányok* 13: 117–141.
- PÓCZOS RITA 2021. A Pannonhalmi apátság alapítólevelének nyelv- és névtörténeti forrásértékéhez. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 17: 7–42. <https://doi.org/10.35528/Helynevtort/17/01>
- PÓCZOS RITA 2023. Egyszeri előfordulású birtoknevek a Pannonhalmi apátság összeírásában. *Magyar Nyelvjárások* 61: 697–712. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2023/53>
- PÓCZOS RITA 2025. Módszertani megjegyzések a 11. századi víznévkinccs vizsgálatához. *Folia Uralica Debreceniensia* 32: 361–371.
- SARNYAI VIVIEN 2022a. *A pannonhalmi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- SARNYAI VIVIEN 2022b. Szent István veszprémi püspökségnek írt adománylevele mint nyelvtörténeti forrás. *Magyar Nyelv* 118: 289–300, 444–459. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2022.3.289>, <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2022.4.444>
- SARNYAI VIVIEN 2022–2024. A pannonhalmi apátság 1001-es alapítólevele szórványainak olvasati rekonstrukciója. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 18: 111–138.
- SCHMID, WOLFGANG PETER 1968. *Alteuropäisch und Indogermanisch*. Verlag der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz–Wiesbaden.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2012. A tihanyi alapítólevél *Lupa* szórványáról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 8: 7–36.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2014. *A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- SZŐKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. A Magyar Névtörténeti Kiadványai 56. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- SZŐKE MELINDA 2016. A bakonybéli apátság 1037. évi alapítóleveléről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 12: 45–58.
- SZŐKE MELINDA 2018. Szempontok a Bakonybéli alapítólevél kronológiai rétegeinek megállapításához. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 14: 73–87. <https://doi.org/10.35528/Helynevtort/14/03>
- SZŐKE MELINDA 2019. Adalékok a Bakonybéli alapítólevél nyelvtörténeti forrásértékéhez. In: FORGÁCS TAMÁS – NÉMETH MIKLÓS – SINKOVICS BALÁZS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei X*. Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 311–322.
- SZŐKE MELINDA 2020. A Pécsváradi oklevél helyneveinek szövegkörnyezete. *Magyar Nyelvjárások* 58: 109–120. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2020/05>
- SZŐKE MELINDA 2021a. A hamis oklevelek helynévtörténeti forrásértékének meghatározásáról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 17: 43–54. <https://doi.org/10.35528/Helynevtort/17/02>
- SZŐKE MELINDA 2021b. Szent István Zalavári okleveleiről. *Magyar Nyelvjárások* 59: 27–38. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2021/02>
- SZŐKE MELINDA 2021c. 11. századi nyomok az 1019. évi hamis Zalavári oklevélben. *Névtani Értesítő* 43: 135–143. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.8>

- SZÓKE MELINDA 2023. Historical Toponomastics and the Study of Medieval Hungarian Forged Chartres. Chronological Layers of the Pécsvárad Abbey Founding Charter. *Voprosy Onomastiki* 20: 43–55. https://doi.org/10.15826/vopr_onom.2023.20.1.003
- TÓTH VALÉRIA 2017. *Személynévi helynévadás az ómagyar korban*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 41. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- UDOLPH, JÜRGEN 1990. *Die Stellung der Gewässernamen Polens innerhalb der alteuropäischen Hydronymie*. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.

PÓCZOS RITA

egyetemi adjunktus; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2534-6265>, e-mail: poczos.rita@arts.unideb.hu

Észrevételek a hamis oklevelek nyelvi vizsgálatához

Az 1082-es veszprémi káptalani összeírás nyelv- és névtörténeti tanulságai

PELCZÉDER KATALIN
Pannon Egyetem, Veszprém

Absztrakt

A tanulmány az 1082-re datált (de valójában az 1320-as években keletkezett) hamis veszprémi káptalani birtokösszeírás helynévi szórványanyagának vizsgálati eredményeit mutatja be. Az elemzések célja egyrészt az oklevél név- és nyelvtörténeti forrásértékének megállapítása, másrészt a hamis oklevelek vizsgálatának gazdagítása. Az oklevél általános bemutatása után a névállomány kronológiai viszonyainak, illetve a forrás egy jellegzetes paleográfiai jegyének ismertetése következik. A tanulmány legnagyobb része ezután azt a 31 szórványt elemzi szótárszerűen, melynek a névtörténeti hitelességét – az oklevél hálózati kapcsolatainak a felderítésével – a 11–12. századra feltételezhetjük. A névelemzések tartalmazzák a lokalizációs és az etimológiai információkat, majd főként hang- és helyesírás-történeti jegyek alapján igyekeznek a szórványokat korhoz kötni. Az elemzés végeredményben azt mutatja meg, hogy az oklevél legfeljebb igen kis számban tartalmazhat 11–12. századi elemeket, illetve szóba kerül egy 1152-es oklevél is mint lehetséges forrás.

Kulcsszavak: hamisított oklevél, szórványemlékek, helynevek, név- és nyelvtörténeti hitelesség, farkas *e* (*e caudata*), 11. század, középkor, történeti helynévkutatás

Comments on the linguistic analysis of forged diplomas

Linguistic and onomastic lessons from the 1082 census of Veszprém

KATALIN PELCZÉDER

The paper presents an analysis of the toponymic elements found in a forged charter from Veszprém in Western Hungary, which bears the date 1082 but was composed in the 1320s. The study has a dual aim; first, to assess the historical, linguistic and onomastic value of the document; and second, to contribute to broader scholarship on medieval forgeries. Following a general introduction to the charter and its context, the discussion addresses the chronological stratification of the toponyms and characteristic paleographic features of the source. The core section of the study consists of a dictionary-style analysis of 31 toponyms, whose historical authenticity might plausibly be attributed to the 11th–12th centuries, based on an investigation into the charter's web of contextual details. Each entry includes localization data and an etymological commentary. Based primarily on phonetic and orthographic features, the study attempts to date the toponymic fragments. The findings

indicate that the charter preserves only a small number of elements that may genuinely date from the 11th–12th centuries and further suggest that a non-extant charter from 1152 may have served as a source for the present forgery.

Keywords: forged charter, remnants, place names, historical linguistic and onomastic value, *e caudata*, 11th century, Middle Ages, historical toponomastics.

1. A 11. századból 115 oklevelet közöl GYÖRFFY GYÖRGY a korai oklevelek kritikai kiadásában; ebből 4 az, ami hiteles és eredeti formában maradt fenn (DHA. 1, SZŐKE 2023a: 56). A magyar írásbeliség első évszázadának szegényes forrásadottságai tehát indokoltá teszik a bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek bevonását is a nyelvtörténeti kutatásokba, a legújabb elemzések pedig azt is tanúsítják, hogy ezek által a korai ómagyar kori nyelvi forrásanyag értékes adatokkal gazdagítható (ezzel kapcsolatban első-sorban SZŐKE MELINDA kutatásait fontos kiemelni: 2023a, 2023b stb.). Az alábbiakban egy olyan oklevelet mutatok be, mely ebbe a forráscsoportba tartozik. Az I. László-féle, 1082-re datált veszprémi káptalani birtokösszeírás¹ helynévi szórványanyagának egy meghatározott szempontok szerint kiválasztott részét (a teljes szórványanyag mintegy harmadát) a nyelv- és névtörténeti hasznosíthatósága szempontjából vizsgálom, s egyúttal a hamis oklevelek nyelvi vizsgálatához is fűzök észrevételeket.

2. A korábbiakban a történettudományi és diplomatikai szakirodalom segítségével összefoglaltam, hogy mit lehet tudni az oklevél hitelességéről, keletkezési idejéről és körülményeiről (PELCZÉDER 2024); az alábbiakban ennek rövid összefoglalása olvasható. Ezt követően az elemzés tárgyát képező nyelvi anyagot, a VÖ. 11–12. századi névtörténeti hitelességű helyneveit, pontosabban ezen szócsoporthatárolásának a folyamatát mutatom be.

2.1. Az összeírás formai és tartalmi tekintetben, illetve teljes terjedelmében hamis: 1326–1327-ben állították össze korábbi okiratok, jegyzetek alapján; GYÖRFFY GYÖRGY szerint esetleg egy 13. század végi oklevél átirata lehet (DHA. 1: 235–236). Az oklevél datálása – számos átiratát figyelembe véve – a következő: +1082 [1326–1327]/1350/1407/1693 (KARLINSZKY 2016, PELCZÉDER 2024). A veszprémi káptalan jogait igazoló szándékkal íródott, amihez azt érdemes tudni, hogy a püspöki és a kanonoki birtokok szétválasztására a 13. század végén és a 14. század elején került sor. Az oklevél készítéséhez 13. század végi, 14. század eleji iratokat minden kétséget kizáróan felhasználtak; emellett a 11–12. századi forráshasználat lehetősége is felmerült, ám ezt a feltételezést konkrét szövegelméletekkel nem sikerült bizonyítani (PELCZÉDER 2024). A VÖ. tanulmányozását nehezíti, hogy nem ismerjük a forrását vagy forrásait, azaz nem ismerjük azt az eredeti oklevelet, amelyre a hamisító támaszkodott (ha egyáltalán volt ilyen). Az sem könnyíti meg az elemző dolgát, hogy a veszprémi püspökség 1009-es adománylevelét – melyet a VÖ.-vel a legközvetlenebb kapcsolatban álló oklevélnek gyaníthatnánk – csak 13. századi és még későbbi átirataiból lehet rekonstruálni (DHA. 1: 49–53). Emellett csupán egyetlen

¹ A továbbiakban az oklevelet VÖ. rövidítéssel jelölöm.

birtok, Ősi az, mely mindkét oklevélben szerepel, míg az összeírásban szereplő többi birtok későbbi eredetű. Azt is érdemes még megemlíteni, hogy a VÖ. a káptalannak a birtokait írta össze (a püspökeit tehát nem), mivel éppen azzal a céllal született, hogy a püspöki és a káptalani tulajdont világosan elhatárolja egymástól. Az átírások saját megfigyeléseim szerint egyetlen vizsgált esetben sem mutatnak korábbi nyelvéllapotot, mint az 1320-as években keletkezett hamis oklevél, tehát feltételezhetjük, hogy az átírások forrásául a VÖ. szolgált, és nem például egy korábbi változata, előzménye az összeírásnak. Az oklevél száz vulgáris nyelvű helynévi szórványt tartalmaz (melyek nyolcvankilenc denotátumra vonatkoznak), továbbá tíz latin helynevet.

2.2. A nyelvtörténeti elemzést megelőzően a szórványok névtörténeti forrásértékét szükséges megállapítani. Az oklevelek helynévtörténeti forrásértéke elsősorban diplomatikai és történettudományi szempontok alapján határozható meg. A VÖ.-vel kapcsolatban álló oklevelek számbavételével (l. PELCZÉDER 2024) igyekeztem körülhatárolni a VÖ.-nek azokat a helynévi szórványait, melyeknek a névtörténeti hitelességét a 11., illetve a 12. századra feltételezhetjük. Elsőként azt szükséges tisztázni, hogy egyáltalán mely helynevek szerepelhettek volna az eredeti oklevélben (jelen esetben nincsen ismeretünk ilyen oklevél létezéséről, csupán feltételezések a 11–12. századi forráshasználatról), illetve melyek léteztek már abban az időben, amikor a hamis irat datálódik (vö. SZÖKE 2023a: 65–66). Így elkerülhető az, hogy olyan nevekben keressünk 11–12. századra jellemző nyelvi jegyeket, melyek akkor még nem léteztek. Egyrészt a veszprémi püspökség és a káptalan birtokügyeivel foglalkozó korai forrásokat vettem számba: a 12. század végéig összesen kilenc hiteles és eredeti oklevelet sorolhatunk ebbe a csoportba (PELCZÉDER 2024). Másrészt azokat az okleveleket is bevontam a vizsgálatba, melyek, bár nem a veszprémi püspökséghez vagy a káptalanhoz kötődnek, említene a VÖ.-ben is szereplő helyeket, elsősorban azért, mert a különböző tulajdonosok (a veszprémvölgyi apácák, a tihanyi, a bakonybéli és a pannonhalmi bencések) birtokai területileg érintkeztek a veszprémi birtokokkal. Itt négy 11. századi oklevelet vettem számításba: a Veszprémvölgyi apácák adománylevelét, a Tihanyi alapítólevelét, a Bakonybéli összeírást és a Pannonhalmi összeírást (PELCZÉDER 2024). Ezekről az iratokról feltételezhetjük, hogy az összeírás készítői dolgozhattak belőlük (forrásként használhatták őket), következésképpen az ezekkel egyeztethető helynévi szórványokban érhető tetten esetlegesen a VÖ. egy korábbi kronológiai, nyelvi rétege. A korai oklevélrészek (és helynevek) közül azonban kizárhatók azok, ahol az adomány jellege ezt eleve lehetetlenné teszi. Például a Zala megyei Szerente csak 1275-ben került Kun László adományaként a veszprémi egyház birtokába (VO. 27), Barnag káptalani birtoklására vonatkozó információi pedig csak 1317–1318-ban kezdődtek (KARLINSZKY 2013: 136). Ennek megfelelően a VÖ.-nek a szerentei vagy a barnagi birtokról szóló részei semmiképpen nem tartozhatnak az oklevél korai kronológiai rétegéhez.

Az alábbiakban azoknak a helyneveknek a felsorolása következik, melyek bizonyíthatóan léteztek 1082 előtt, mégpedig hiteles forrásokból² adatolható módon (tehát az előtt, amikor a hamisító az iratot datálta), így elvileg szerepelhettek az „eredeti” oklevélben is (ha valóban volt ilyen): *Balaton*, *Berény*, *Fadd*, *Mama* (fons), *Paloznak*, *Tolna*, *Veszprém*.

² Ezek a források a következők: Tihanyi alapítólevel (DHA. 1: 149–152), Guden vitéz 1079-es végrendelete (DHA. 1: 225–226), Veszprémvölgyi adománylevel (DHA. 1: 366–367).

Emellett a 11. század végi és 12. századi hitelességű helynevek körét is érdemesnek tartottam meghatározni, több okból is. Ezeknek a neveknek az első írásos említése is még – a hamisítás korához képest mindenképpen – korainak tekinthető, és attól eltérő nyelv-állapotot mutat. Másrészt például egy 1086-os vagy egy 1127-es forrás nevéből bizonyos valószínűséggel gondolhatjuk, hogy az az oklevél keletkezésénél egy-két évtizeddel korábban is létezhetett, illetéknéppen a retrospektív módszerrel való megközelítésmódnak is lehet létjogosultsága. Az 1082–1184 közötti források³ helynévi szórványai a következők: *Bakony, Bere, Kapolcs, Endréd* (1.), *Endréd* (2.), *Hegymagas, Ireg, Kál, Kálozd, Kapoly, Keszi* (1.), *Kiliti* (1.), *Kiliti* (2.), *Kőröshegy, Les, Őrs* (1.), *Őrs* (2.), *Ósi, Pécsely, Pét, Tat, Túr, Vászoly, Zamárdi*.

Természetesen egyáltalán nem biztos, hogy ezek a nyelvi elemek 11–12. századi állapotukban kerültek be a hamis oklevélbe (akkor sem, ha valóban létezett egy korai forráselőzmény), hiszen a nevek írásmódját és alakját megváltoztathatták, hozzáigazíthatták a korabeli, azaz 14. századi nyelvi állapothoz, illetve írásszokáshoz. Másfelől a VÖ. itt fel nem sorolt helynevei is léteztek már akár a 11. században, ha ennek nem is maradt fenn írásos bizonyítéka. De ha nem léteztek, akkor is előfordulhatott, hogy a hamisító ezeket a 11. századi hiteles oklevelek mintáit követve, archaizáló szándékkal illesztette be az oklevélbe.

2.3. Az eddigiekből is jól látszik tehát, hogy rendkívül összetett probléma egy-egy szórvány korának a megállapítása egy hamis oklevélben. A következőkben az oklevélnek a 11–12. századi hitelességű, az előző pontban (2.2.) felsorolt 31 helynévvel foglalkozom, tehát nem a teljes szórványanyaggal. A paleográfiai és nyelvi elemzés eszköztárát használva próbálok hozzájárulni a nyelvtörténeti forrásértékük tisztázásához: a neveket hang- és helyesírás-történeti szempontból, morfológiai alkatuk, továbbá névtani jellegük szerint vizsgálom. Az elemzéssel egyrészt annak megállapítása a célom, hogy az összeírás a 14. századi keletkezése ellenére nyelvtörténeti szempontból tartalmazhat-e korábbi, a 11. és a 12. századból származó nyelvi elemeket. Másrészt a szórványok elemzésével a jellemző hamisítói eljárás módokat igyekszem feltárni, illetve azonosítani. Ezeknek a kérdéseknek a tisztázása végső soron az oklevél nyelvtörténeti hasznosíthatóságának a tisztázásához járul hozzá.

3. Először az oklevél egy paleográfiai sajátosságát mutatom be, mely bizonyítéka lehet annak, hogy a hamisító a 11. századi hiteles oklevelek mintáit követve, kifejezetten archaizáló szándékkal illesztette be a szórványokat az oklevélbe. Részletes paleográfiai vizsgálatot nem végeztem, ám egy betűhasználati jelenségre mindenképpen érdemesnek tartom felhívni a figyelmet. Első ránézésre is feltűnő a kéziratban a farkas *ę* (*e caudata*) igen gyakori használata, mely nemcsak a latin szövegben, hanem a magyar nyelvű szórványok jelentős részében is megfigyelhető, függetlenül a név adatolhatóságának a korától. Már KUMOROVITZ L. BERNÁT is a 11. századi forráshasználat döntő paleográfiai bizonyítékának tartotta az oklevélben az *ę* betűk „nyakló nélkül való és értelmetlen” használatát (VR. 7), és GYÖRFFY GYÖRGY is arra utaló jelként értékelte, hogy a hamisító régi információkat, korábbi jegyzeteket is felhasznál az oklevél elkészítéséhez (DHA. 1: 235).

³ A források jelentős része a veszprémi egyház birtokügyeivel foglalkozik: 1127–1131 (DHA. 1: 424), 1152 (CAH. 57, DF. 200613), 1171 (VO. 29, DF. 200616), 1174 (DF. 200615), 1181 (VO. 30, DF. 200617), 1184–1188 (VO. 31, DF. 200604). Egyéb, a VÖ.-vel egyeztethető helynévi szórványokat tartalmazó korai hiteles oklevelek: 1086 (DHA. 1: 250–253), 1093–1095 (DHA. 1: 301).

A középkori latin oklevelek szövegében az *ę* a latin *ae* fonéma (difftongus) jeleként szolgált: olyankor írtak *ę*-t, amikor a klasszikus latin írásmód szerint *ae* lett volna a szabályos (például *quę* = klasszikus latin *quae*; *ad ecclesiam sanctę marię* = *sanctae Mariae*, DHA. 1: 150). Az európai írásbeliségben az *ę* használatáról és elterjedéséről azt lehet tudni, hogy a 6. században jelent meg először latin kéziratokban, a 10. századra többnyire felváltotta az *ae*-t, és a 12. századig volt gyakori használatú, de mindvégig egyenetlenül. A 12. században a mellékjel nélküli *e* váltotta fel, majd a reneszánsz korban vezették be újra a humanisták (BENEŠ 2003).

A betűnek a középkori magyar oklevelezési gyakorlatban való használatáról nincsenek áttekintő jellegű megfigyelések, csak szórványos megállapítások. A jelenség vizsgálatát az is nehezíti, hogy a különféle oklevélkiadások paleográfiai hűsége egymástól eltérő: egyes oklevéltárak jelölik ezt a betűt, míg mások egyszerűen *e*-ként írják át. A DHA. jelöli a farkas *ę*-t, ezért megfelelő tájékozódási pontot jelenthet e kor gyakorlatáról, legalábbis 1131-ig terjedően. Ebből megállapítható, hogy a betűt a magyar oklevelezési gyakorlat kezdetétől fogva használták (l. például DHA. 1: 104, 108, 110–111, 142, 144, 198–199, 202–203, 220–221, 223–224, 225–226, 227, 265, 273–274, 299–301, 319, 320, 323, 327, 330, 333–334, 347–348, 382–383, 392–396, 409). Bár viszonylag gyakori volt, de azért nem mindegyik 11. századi oklevélben jelent meg. Éppen ezért figyelemreméltó, hogy a Veszprémi összeírás kapcsolati rendszerébe tartozó korai oklevelek mindegyikében előfordul: a Tihanyi alapítólevélben (DHA. 1: 149–152), Guden vitéz 1079-es végrendeletében (DHA. 1: 225–226), a Bakonybéli összeírás 1086-os részében (DHA. 1: 250–254), a Pannonhalmi apátság 1093–1095-ös összeírásában (DHA. 1: 299–301) és a Veszprémvölgyi adománylevél latin nyelvű megújításában (DHA. 1: 366–367). Ebből a középső három ráadásul I. László-kori oklevél, akárcsak – a hamisítás szerint – a Veszprémi összeírás. Figyelemreméltó továbbá, hogy a Bakonybéli összeírás 1086-os részében a betű nemcsak a latin nyelvű szavakban (például „Sexta villa, que dicitur *Andreę episcopi*”, DHA. 1: 251), hanem szokatlan módon két magyar helynévi szórványban is feltűnik: „ad torrentem *Grenice*”,⁴ „ad caput montis, qui vulgo dicitur *Seę sec fehe*” (DHA. 1: 250, 251). Azt nehéz pontosabban megítélni (a bekezdés elején említett okok miatt), hogy 1131 után hogyan alakult a betű használata. Erre a korra vonatkozóan az Ó-magyar olvasókönyvet használtam, mely a DHA.-hoz hasonlóan szintén gondosan feltünteti a mellékjeleket. Ebből az látszik, hogy a farkas *ę*-t a 12. század második harmadától nem használták, és többnyire a mellékjel nélküli *e*-k váltották fel; pl. 1193: *ad ecclesiam beate Marie* (ÓmOlv. 58). A VÖ.-vel egyidejű, a 14. század első harmadából származó okleveleket külön is megnéztem; ezekben sem fordul elő ez a betű (ÓmOlv.). Bár a vizsgált forrástípust (az okleveleket) és korszakot (az ómagyar kort) már nem érinti, de érdemes a betű további történetéről is röviden szót ejteni, hogy teljesebb képet alkothassunk az *ę* által betöltött szerepekről. Erasmus a középkori oklevelek jelölésmódjából kiindulva kezdte el újra használni a farkas *ę*-t, és ebben sokan követték, így Sylvester János és Dévai Bíró Mátyás is. Náluk az *ę* leginkább a nyílt [e], a hosszú [é] és [ē] szerepeiben tűnt fel (KNIEZSA 1959: 17; KOROMPAY 2003: 585, 587, 2015: 116).

⁴ Ez a szerkezet esetleg birtokos szintagmaként is értelmezhető mint 'Grenice ~ Granica pataka'. Előfordulhat, hogy az oklevélíró a szláv eredetű helynevet (vö. szláv *granica* 'határ') az *-a*-ra végződő főnevek mintájára illesztette be grammatikailag a latin szerkezetbe (l. bővebben PELCZÉDER 2022: 48–49).

Boloton ~ Bolotun. A Balaton két alkalommal kerül szóba a VÖ.-ben, kétféle írásmóddal: a Berényben található halászhelyek kapcsán (*Boloton*, DHA. 1: 237), illetve a *Leány* nevű birtok határleírásában (*Bolotun*, DHA. 1: 238). A név etimológiájának alapjáról régóta egyetértés van, a hangtani jellegével, illetve adaptációjával kapcsolatosan viszont újabb is merültek fel kérdések. A név valamely szláv nyelvből került a magyarba, az átvett szláv alak **Blatъnъ* formában rekonstruálható (HOFFMANN 2010: 46). A névnek már a legelső okleveles előfordulása is a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldását mutatja: a név kezdetektől fogva három szótagos formában adatolható (1055: *bolatin* ~ *balatin*, DHA. 1: 149), ilyen módon magyar névhasználokra utal.⁵ A harmadik szótagbeli *i* mibenléte vitatott: ez megfeleltethető a szláv alaknak (ebben az esetben HOFFMANN szerint meglepő, hogy a szókezdet viszont „magyaros”), vagy a latinizáló névhasználat következményeként fogható fel (HOFFMANN 2010: 48–50, SZENTGYÖRGYI 2011: 195–197). Bármilyen is legyen a magyarázata az *i*-nek, a harmadik szótagban a veláris magánhangzó csak a 13. században jelent meg, először a Tihanyi összeírásban (1211: *Bolotun*), majd az itt tárgyalt oklevélben. A *balatin* ~ *bolatin* alak fonológiai felépítése nem egyedülálló. SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2011: 193–194) megfigyelései szerint a korai ómagyar korban szavak egy csoportjára jellemző az, hogy az első (és második) szótagban veláris magánhangzót tartalmaznak, utolsó szótagjukban pedig *i* ~ *u* ~ *o* váltakozás figyelhető meg, mely tulajdonképpen *i* > *u* > *o* diakrón sorba állítható (a vizsgált oklevélben idetartozik *Vaschul* is, l. lejjebb). E hangváltozási sor kronológiája több adaton vizsgálva azt mutatja, hogy a változások közül az első (a hangrendi kiegyenlítődéshez társuló labializáció) lényegében a 12. században zajlott, a nyíltabbá válás pedig ezt követően bontakozott ki (SZENTGYÖRGYI 2011: 195). A hangváltozás ismeretében nem valószínű, hogy a VÖ. *Boloton* ~ *Bolotun* alakjai a hamisított kort tükrözik.

Euse. A veszprémi egyháznak a Séd és a Buhim patak összefolyásánál, az egykori Fejér, ma Veszprém megyében található Ősi település birtoklására vonatkozó legkorábbi eredeti és hiteles oklevele 1184–1188-ból való (KARLINSZKY 2013: 186, VO. 31). A települést megemlíti a Veszprémi püspökség 1009-es másolatban fennmaradt, három jóval későbbi átíratából rekonstruálható adománylevele és az itt tárgyalt Veszprémi káptalani összeírás is. A településnév adatsora a következő: 1009/+1257/1263 u.: *Avsŷ* (DHA. 1: 52); +1082 [1326–1327]/1350/1407: *Euseŷ*, *Ewse*, *Evse* ~ *Euse* (DHA. 1: 239); 1184–1188: *Euse* (DF. 200604); 1240: *Euse* (VOS. 101); 1267: *Euse*, 1295: *Eussy* ~ *Eusy*, 1304: *Euse*, 1332–1337/Pp. Reg. Paul (sac.) de *Enusi*, *Susy*, 1333: Paul pleb. de *Wsy* (Gy. 2: 399); 1448: *Ewsy* (VOS. 408).

A helynév az *ős* köznévre visszavezethető *Ős* személynévből képzés útján jött létre (FNESz. Ősi). Az alapnyelvi eredetű magyar *ős* szó magánhangzója eredetileg rövid és illabiális lehetett (TESz., ÚESz.). Mind a személynév, mind a köznévi első előfordulásaiiban *e*, *i*, illetve *u*, *v*, *w* jelöli ezt az első rövid magánhangzót: 1138/1329: *Efu*, *vfu*, *Ifedi*, 1195 k.: *ifemucut*, 1198: *vŷ* (TESz.); 1198: *Vs* (ÁSzt. 785), 1202–1203 k./15. sz.: *Vsod* (FNESz. *Ősöd*); 1211: *Ws* (FNESz. *Őskü*). A labializáció a hangsúlytalan szótag felől terjedt hasonlással az első szótag felé, tehát *i* > *ü* változással számolhatunk a szóban (vö. E. ABAFFY 2003: 323–324). Az [ü] jele a 13. század közepéig *u*, *v*, *w* volt (KNIEZSA 1952: 37). Ősi településnek a 12. század végétől rendelkezésünkre álló adataiban viszont majdnem

⁵ Néhány további példa a név gazdag adatsorából: 1211: *Bolotin* ~ *Balatin* ~ *Bolotun* ~ *Bolotyn* ~ *Bolatin* (KOVÁCS 2015: 71); 1266: *Balatin* (Cs. 3: 26); 1328, 1338: *Bhalatun*, *Balatun* (DHA. 1: 229); +1082 [1326–1327]/1350/1407: *Bolotun*, *Balotun* (DHA. 1: 237).

kizárólag betűkapcsolatos hangjelölési megoldással (leggyakrabban *eu*-val) találkozunk, mely már esetleg nem az *ü*-t jelölte, hanem az *ö*-t, a 13. századtól zajló *ü* > *ö* (vagy *ë* > *ö*) változás következtében létrejött új magánhangzót (vö. E. ABAFFY 2003: 326, 330).⁶ Ekkoriban ugyanis az [eü] diftongus jeleit kezdték a rövid [ö] jelölésére is használni (KNIEZSA 1952: 52). Az *eu* (*ev*, *ew*) az [ö] jelölésére a KNIEZSA által használt források alapján viszont csak az 1270-es évektől bukkant fel, és a 14. században nőtt meg jelentősen a száma (1952: 39, 52–53). A Magyar Névtárhívum adattára is hasonlót mutat: [1281?]: *Feketeevrem*, 1286/XVI.: *Bayka wewlghy*, 1319: *weulg* (MNA.). A TESz. szerint az *ös* szó hosszú *ö*-s ejtése csak a 18. századtól igazolható. Néhány, az *ös* szóra visszavezethető helynév mindmáig megőrizte a rövid *ö*-s ejtést: l. *Öskü*, *Ösöd* (FNESz.). Figyelemreméltó még, hogy a VÖ. az Ősihez közeli *Öskü* falu nevét is tartalmazza (*Es*, DHA. 1: 239); ebben feltehetőleg ugyanaz a személynév keresendő (VeszprHtLex. 1: 307). Némiképpen ellentmondásosnak tűnik, hogy e név hangalakja [*Es* ~ *Es*]-ként, míg az *Ösi*-é [*Ös*]-ként rekonstruálható, habár – mint fentebb láthattuk – a köznévből és az abból létrejött tulajdonnevekben a labiális és az illabiális magánhangzó váltakozva jelenik meg. Összegezve a fentieket: a VÖ. *Ēuse* adata a labiális középső nyelvtámasztó magánhangzó és annak jelölése miatt nem származtatható a 11. századból.

Végül a helynév morfológiai tulajdonságáról is szót kell ejteni. Az *Ōsi* 'Ősé' toldalékanak eredetére nézve egységes véleményt találunk arról, hogy az *-i* helynévképző a mai *-é* birtokjellel azonos, az *-i* pedig a régebbi *-i* ~ *-é*-ből, az pedig a még régebbi *-ēi*-ből ered (BÉNYEI 2012: 74). *Ōsi* adatsorában a 13. század legvégéig egyöntetűen *-e*-re végződő alakokat találunk, ezek tehát [*Ös*] olvasatúak lehetnek. Ezek közé illeszkedik a VÖ. *Ewse* adata is. 1295-ben adatolható az első *i*-re végződő alak, illetve a név mai alakja is *Ōsi*.

A név hangalakja (*ö*-t tartalmaz) és írásmódja (l. az *ö* jelölését) tehát legkorábban 12. század végi formát mutat. A név kora a toldaléka alapján nem határozható meg, mivel az *-i* (a korábbi *-é* helyén) inkább csak a 13. század végétől jelentkezik, de párhuzamosan egy ideig még *-e*-vel is előfordul.

Iregh. Ireg a veszprémi egyház somogyi birtokai közé tartozott; a mai Tolna megyében, Tamásitól északnyugatra fekvő Újireg, illetve Iregszemcse településekkel azonosítható. Benedek veszprémi ispán 1171-ben hagyta végrendeletileg Iregen levő ingatlanait és népeit a veszprémi egyházra (predium *Ireg*, VO. 29–30). A hely szerepel egy 1174-es (1419-es átiratban fennmaradt) végrendeletben is (*Yreg*, VOS. 49–51). A VÖ.-ben a név *Irug* (DHA. 1: 240) formában jelenik meg. A FNESz. ennek a helynek a legkorábbi adatát csak a 14. századból közli (1387: *Irug*, FNESz. *Iregszemcse*). 15. századi adatai – a 12. századiakhoz hasonlóan – újra illabiális olvasatra utalnak: 1419: Megges *Ireg*h, Megessyreg^h (HéderváryOkl. 1: 156, 159), 1441: Felsewirek (Cs. 3: 430). Az adat időbeli hovatartozását illetően két tényezőt érdemes megvizsgálni: egyrészt a második szótagi labiális magánhangzót, másrészt a *gh* betűkapcsolatot [g] hangértékben.

Az *Ireg* helynév az *üreg* 'gödör; barlang' jelentésű főnévből keletkezett (FNESz. *Iregszemcse*). Az *üreg* köznévből számos személynév (1138/?: *Iruge*, 1226: *Vrug*, TESz.) és helynév (1113: *Erig*, 1164: *Yreg*, 1171: *Irig*, 1229: *Irug*, TESz.; 1252: *Yrug*, Gy. 1: 399;

⁶ Az 1009-es adománylevél átiratainak *Avsŷ* említéseiről SARNYAI VIVIEN (2022: 296) kimutatta, hogy azokban az *av* tollhiba, betűtörlés az *ev* helyett, és az adatok nem köthetők Szent István korához, hanem az átiró scriptor a saját korának [*Ösi* ~ *Ősi*] névalakját írta le saját korának helyesírása szerint.

1267: *Irg*, Gy. 1: 222; 1268: *Iregh*, FNESz. Üreg; 1273/1392/1477: *Irugd*, *Ireg*, 1291–1294: *Irugd*, Gy. 1: 680; 1297: *Ireg*, Gy. 1: 399; 1297/1427/1783: *Iregh*, Gy. 1: 222; 1315: *Iregh*, 1326: *Yrugh*, 1334/1369: *Irug*, Gy. 1: 399) alakult. Az adatok kronológiájából egy *Irig* > *Irüg* változásra következtethetünk, mely a szó vége felől induló, a 10–13. században zajló labializációs folyamatok sorába illeszkedik (vö. E. ABAFFY 2003: 323–324). Néhány adat arról tanúskodik, hogy a labializáció egyes esetekben továbbhaladhatott az első szótag felé is (1226: *Vrug* szn., 1619: *úrōgh*, 1782: *örögökben*, TESz.; 1752: *Ürög* hn., FNESz. *Magyarürög*). Legkorábban tehát 1138-ból adatolható labiális [irüg] alak. Az itt vizsgált Somogy megyei helynév váltakozóan volt használatos *Irēg* ~ *Irüg* formában: a 12. századi első említésekben *Irēg*, a 14. században *Irüg*, majd a 15. századtól újra *Irēg*, és ma is ez utóbbi alak a jellemző. Nem lehet tehát eldönteni, hogy a VÖ. *Irugh* adata egy korai (11–12. századi) labializálódás eredményét mutathatja, vagy csupán a feltételezhetően hosszabb ideig fennálló alaki változatosság egyik 14. századi példája.

A VÖ. szórványadatában hangérték nélküli *h*-t találunk: *Irugh*. Ez az írásmód KNEZSA (1952: 57) szerint a 13. században indult meg, a század közepén még kivételes volt, ezután rohamosan terjedt, majd a 14. században vált, főleg *t* után, általánossá. A Magyar Névtárvizum adatbázisa a biztos datálású és nem hamis okleveleket figyelembe véve viszont már a 12. század végétől mutat példákat hangérték nélküli *h*-ra: szó végén 1193-tól (*Bodogth*, *Berith*), szó belsejében 1210-től (*Rethi*), szó elején 1211-től (*Veyrmur thouua*) (MNA.) (sőt l. még 1152: *Cleth*, CAH. 57; 1152: *Foth*, ASzt. 315). A *gh* első adatai valamivel későbbiek: 1225: *Sagh*, 1247: *Ghumur*, 1298: *Baghach* (MNA.). A VÖ.-ben is viszonylag gyakori a hangérték nélküli *h* előfordulása: például *Bēth*, *Juthos*, *Sothar*, *That*, *Thoscas*, *Touthvason*, *Wyghant*.

A hangtörténeti elemzés nem teszi lehetővé az adat datálását, az írásmódja alapján viszont inkább a hamisítás korához köthető a szórvány (vö. 4.1. *Tath*).

Kaal. A veszprémi egyház több ízben részesült magánszemélyek, majd az uralkodói család adományaiban a Kál-völgyben (KARLINSZKY 2013: 163), a fennmaradt oklevelek szerint először 1171-ben Benedek veszprémi ispán végrendeletének köszönhetően (predium *Kal*, VO. 29–30). A Kál-völgyben több település volt a középkorban (Köveskál, Mindszentkál, Szentbékál, Szentvidkál) (KARLINSZKY 2013: 163). Ezeket a 13. század második feléig nem nevezték meg külön-külön, hanem a *Kál* név önmagában vagy a 'terület', 'völgy', 'birtok' és 'falu' jelentésű latin köznevekkel együtt volt használatos: például 1174: *Kal* (DF. 200615); 1174/1419: in altero *Kal*, 1199: in *Kalu*, in predio *Kalv*, 1227: in villa autem *Kal*, 1237: de villa *Kal*, in territorio *Kal* (VOS. 51, 58, 78, 98); 1276: in valle *Kaal*, 1290: in valle *Kal*, 1295: in valle *Kaal* (VO. 63, 92, 97). 1277-ben szerepelt először névvel az egyik település, Mindszentkál: „quandam villam in *Kaal*, que *Kaal Omnium Sanctorum* appellatur” (VO. 72). További adatok az egyes településekre: 1323: *Scenthvydkalya* (VR. 61); 1341: in valle *Kaal* videlicet in villis *Kueskaal*, in *Kaal sancti Benedicti*, in *Kaal Omnium Sanctorum* (VO. 127). A veszprémi káptalan pontos birtokjogi viszonyai nehezen határozhatók meg a Kál-völgyben, de az tudható, hogy például Szentvidkál 1290-et megelőzően rendelkezett birtokkal (KARLINSZKY 2013: 163). A VÖ.-ben az „in villa *Kaal*” után következik a veszprémi egyházi javak felsorolása (DHA. 1: 238), tehát a 12–13. századi összefoglaló jellegű említésekhez hasonló módon.

A személynévi eredetű helynév (l. FNESz. *Kál*) egy 1199-es forrásban még tövéghangzóval, *Kalu* formában fordult elő (VOS. 58), a VÖ. szórványa viszont már e hang

eltűnéséről tanúskodik. Az oklevélbeli *Kaal*-ban a hosszú magánhangzó jelölésére szolgáló dupla *aa* legkorábban 13. századi írásmódot jelezhet, ugyanis ennek a századnak az elejétől vannak szórványosan példák a hosszú magánhangzóknek betűkettőzéssel való jelölésére (KNIEZSA 1952: 54–55).

A VÖ. *Kaal* helyneve a tövéghangzó hiánya és a betűkettőzéses írásmódja miatt a 11–12. századra nemigen vezethető vissza. Névtörténeti szempontból viszont a hamisítás koránál talán korábbi állapotot mutat, ugyanis a 14. század első felében a Kál-völgyi falvakat inkább már külön-külön néven volt szokás említeni.

Kapulch. A VÖ. annak kapcsán említi az egykor Zala, ma Veszprém megyében található helyet, hogy a Vigánton birtokkal rendelkező veszprémi Szent Mihály-egyház a Vigánt nyugati határában lévő kapolcsi malmot is birtokolta (KARLINSZKY 2013: 210, DHA. 1: 239). A településnév adatsora a következő: +1082 [1326–1327]/1350: *Kapulch*, *Kopulch* (DHA. 1: 239); 1093–1095: *Copulci* (DHA. 1: 301); 1238: *Kopulch* (FNESz. Kapolcs); 1335: *Kopulch* (DHA. 229). A *Kapolcs* helynév személynévi eredetű: vö. [1091]/Krón XIV: *Copulch*, *Kopulch*; 1214: *Chopulch*; 1296: *Copolch* szn. (ÁSzt. 221). A helynév alapjául szolgáló személynév KISS LAJOS szerint összevethető *Kapoly* helynév személynévi előzményével (FNESz. *Kapolcs*); ez a somogyi birtok szintén szerepel a VÖ. 11–12. századi névtörténeti hitelességű nevei között (l. 4.2.). A korai okleveles helynévi adatokból és az annak alapjául szolgáló személynévi adatokból az alábbi változásra következtethetünk: *Kopulcs* > *Kapolcs*.

A VÖ. *Kapulch* szórványa nagyobb valószínűséggel köthető a hamisítás korához: egyrészt az első szótagi magánhangzó nyíltsága, másrészt helyesírás-történeti okok miatt. A [cs] hang fő jelei ugyanis a 12. század végéig az *s* és a *c* voltak, míg a *ch* betűkapcsolat csak ekkortájt jelent meg és terjedt el, és a 13. század közepére vált majdnem kizárólagossá (KNIEZSA 1952: 27); a VÖ.-ben is egyöntetűen ez a [cs] jele.

Keurushyg. A VÖ.-ben Kőröshegy a somogyi birtokok sorában szerepel Szárszót és Öszödöt követően. A veszprémi egyház itteni birtoklására a hamis 1082-es összeíráson kívül csak egy 1358-as oklevél utal (KARLINSZKY 2013: 172). Időrendben a helynév előfordulásai a következők: +1082 [1326–1327]/1350/1407: *Keurushyg*, *Keurushygh*, *Keurushyg* (DHA. 1: 240); 1093–1095: *Keurisyg* (DHA. 1: 301); 1229: *Keurushyg*, 1234–1270: *Kevrusheyg* (Cs. 2: 579); 1295: *Kerusheg* (MES. 2: 368); 1338: *Keurushyg*, *Keurushegh*, *Kerusheg*, *Kevrusheg*; *Kewrushegh* (AO. 3: 447, 489); 1358: *Keureshygh* (DF. 200943).

A név a *kőrös* ~ *körös* fanévből és a *hegy* földrajzi köznévből áll (FNESz. *Kőröshegy*). A *hegy* szóban a szókezdő *h* hiányára csak 11. századi példákat ismerünk (1086: *Forkosig*, 1093–1095: *Keurisyg*, *Vgmogos*, DHA. 1: 251, 301) (vö. ZELLIGER 1991: 79–82, PELCZÉDER 2022: 90–93). E három előforduláson kívül a szó az ómagyar korban *hig* ~ *hyg* ~ *heg* írásváltozatokban volt használatos. Az *y* alkalmazása [i] hangértékben a VÖ. vulgáris nyelvű szórványait általánosan jellemzi (vö. 4.3.2. *Hýgmugos*, *Wrsý*), egyébként a betű ilyen funkcióban csak a 12. század második felétől vált jellemzővé (KNIEZSA 1952: 24, MNA.). A *kőrös* ~ *körös* lexéma alaktörténete némileg több lehetőséget nyújt az adat kronológiai azonosítására, mint a *hegy* szóé. Az ótörök eredetű *kőrös* feltehetőleg **kāþrič* alakban került át a magyarba (ÚESz.). A szó első szórványadatai is illabiális magánhangzót tartalmaznak a második szótagban: +1015/+1158//1403/PR. *Keyris* (KMHsz. 1: 164); 1055: *keuris* (TESz.); 1093–1095: *Keurisyg* (DHA. 1: 301); 1193: *Keures* bocor, 1228/1323/1403: *Keyris* (TESz.) stb. A *kőrös*-féle alakok a 12. század utolsó harmadában jelentek

meg: 1171: *keurus* hn., 1211: *Kerus* szn. (TESz.); 1252: *Keurus* hn. (KMHsz. 1: 164); 1256/1273: *Kurus* hn. (TESz.); 1329: *Kuhidkerus* hn. (KMHsz. 1: 164). Az ómagyar korban azután párhuzamosan voltak használatosak a második szótagban labiális, illetve illabiális magánhangzót tartalmazó formák. A somogyi *Kőröshegy* említései közül a legkorábbi, 11. század végi adat még illabiális ejtést mutat, a későbbiek, köztük a VÖ. is viszont már labiálisat (egyetlen 1358-as oklevél jelent kivételt). A VÖ.-ben olvasható *Keurushyg eu* betűkapcsolattal jelölt hangja a hamisítás idején már a hosszú [ö]-t is jelölhette (akárcsak a VÖ. más helynévi szórványaiban: *Lęsew*, *Scęuleus*, *Kescęw*), mivel a labiális utótagú diftongusok monoftongizációja a 13–14. században bontakozott ki (E. ABÁFFY 2003: 344). A VÖ. *Keurushyg* adatának a legvalószínűbb olvasata tehát: [körüşigy ~ körüşhgy].

Elsősorban tehát hangtani okból, az *i* > *ü* változás miatt nem származtathatjuk az adatot a hamis oklevél datálásának az idejéből.

Pechul. A középkorban három Pécsely volt: Kis-, Nagy- és Felső- (később Nemes-) Pécsely (MRT. 2: 176). Ezek közül Nagypécselyen egy 1217-es és egy 1222-es adománylevél, Kispécselyen pedig egy 1251-es adásvétel jelenti az első forrásokat a veszprémi káptalan birtokjogára vonatkozóan (KARLINSZKY 2013: 191–192). A település nevére ezeknél korábbi adatok is ismeretesek: +1055/1324 u.: *Pechel*, +1082 [1326–1327]: *Pechul*, +1092/+1274/1399: *Pechel* (DHA. 1: 154, 238, 282); 1121/1420: *Pescil* (FNESz. *Pécsely*); 1174: *Pecel* (DF. 200615); 1211: *Pechel* (KOVÁCS 2015: 21); 1217: *Pichel* (VO. 35); +1222/1276: in villa *Pechul maiori*, in alia villa *Pechul* (VO. 37); 1244: *Peychil*, *Peychul* (Cs. 3: 92); 1251: *Peczel* (DF. 200647); 1309: *Pechel* (Cs. 3: 92); 1378: *Pechel* (DHA. 231); 1378: *Pechul*, In maiori *Pechel* (VR: 279, 280); 1418: *Kispechel*, 1431, 1460: *Naghpechel* (Cs. 3: 92); 1489: *Naghpechel* (VO. 288). A hamis 1222-es (de a 13. század utolsó harmadában már biztosan meglévő) oklevelet azért fontos kiemelni, mert ebben szerepel először differenciáló jelzővel a település, ekkor még latinul. A 14. század második felétől magyarul is használatossá váltak a *Kis-* és *Nagypécsely* nevek.

A helynév etimológiailag azonos a *Pécel* ~ *Pécöl* helynevekkel, melyek személynévből (vö. 1152: *Pecli*, FNESz. *Pécel*; 1233/1345: *Pechel*, 1252, 1269: *Pechul*, ÁSzt. 622) magyar névadással jöttek létre (FNESz. *Pécel*, *Pécsely*). Az alapul szolgáló személynév német eredetű: vö. német *Pezili* ~ *Pecili* (FNESz. *Pécel*). *Pécsely* történeti adatai *Pécsöly* ~ *Pécsüly* hangalaki variánsokra utalnak, melyek közül – az etimológia szerint – az illabiális alak lehetett az eredeti. KOVÁCS ÉVA a Tihanyi összeírásban is szereplő településnév elemzése kapcsán utal arra, hogy a későbbi, sőt a mai ejtészváltozatok között szintén megtalálható a labializációval alakult *Pécsöly* (2015: 79–80): 1782–1785: *Kis Pétsöl*, *Nemes Pétsöl* (EKFT.), *Pécsöl(i)* (VeMFN. 4: 450). Az első labiális helynévi alak abból az 1222-es hamis oklevélből adatható, amit 1276-ban átírtak a veszprémi kanonokok (VO. 38, KARLINSZKY 2013: 192), tehát a 13. század utolsó harmadában már kimutatható a helynév *Pécsüly* ~ *Pécsöly* alakja (ugyaneből az időszakból személynév is adatható ebben a formában, ÁSzt. 622). A VÖ. *Pechul* szórványa is a labializáció lezajlását mutatja. Helyesírás-történeti szempontból a [cs] jelölése érdemel figyelmet. Az oklevél ezt a hangot *ch* betűkapcsolattal jelöli, ami csak a 12. század végén jelent meg a [cs] jeleként, míg a 11–12. században a fő jelei még az *s* és a *c* (KNIEZSA 1952: 27) (utóbbiakhoz l. *Pécsely* 12. századi adatait).

A VÖ.-beli szórvány labializálódott magánhangzója és a [cs] jelölése miatt az oklevél datálásának idejénél biztosan későbbre tehető. A VÖ. nem különbözteti meg nyelvileg a veszprémiek birtoklásában érintett két Pécselyt, ám más korabeli oklevelekben is változó,

hogy ezt megteszik-e vagy sem, ezért ebből a tényből nem vonhatunk le kronológiai jellegű következtetést.

(Poloz)nuk. Paloznak a legkorábban adatolható veszprémi káptalani birtok, ahol 1079-ben, I. László korában hagyott Guden vitéz javakat a veszprémi székesegyházra (VO. 21–22). Ez egyben a veszprémi káptalani levéltár legrégibb fennmaradt oklevele is. A feltehetőleg szláv eredetű helynév *Poloznic* (DHA. 1: 225) formában szerepel Guden végrendeletében. Ennél még régebbi, tövéghangzót tartalmazó formában jelenik meg a név a Veszprémvölgyi apácák hiteles másolatban fennmaradt görög nyelvű adománylevelében: 1002 e./1109: *πωλοσνίκου* (VOS. 26–27). A veszprémvölgyi oklevél 1109-es latin nyelvű megújításában található névben tövéghangzó nincsen, viszont az utolsó szótagban még itt is *i* áll: *Polosinic* (DHA. 1: 366–367); hasonlóan még egy 11. századi hiteles forráshoz, a Bakonybéli összeírás első részéhez: 1086: *Ploznic* (DHA. 1: 253). A VÖ. *(Poloz)nuk* adata viszont már a hangrendi kiegyenlítődés lezajlását jelzi a feltehetőleg szláv eredetű helynévben. Az első *Poloznuk* formájú adatot egy veszprémi egyházat érintő hiteles oklevélben, egy 1174-es végrendeletben gyaníthatnánk: 1174/1419: *Poloznuc* (VOS. 50). Az erősen rongált oklevélben azonban a név olvashatatlan (DF. 200615), csak az 1419-es átiratból ismerhetjük. A 13. századtól viszont már többségében egységes hangrendűek a névadatok: *Poloznuk* ~ *Poluznak* ~ *Paloznak* (l. részletesebben PELCZÉDER 2022: 139–141).

A VÖ. adatáról hangtani alapon tehát azt állapíthatjuk meg, hogy az sokkal inkább jellemző a 13. századra, mint a 11. század végére.

Tath. A bizonytalanul azonosítható hely feltehetőleg Somogy megyében feküdt. Mivel a VÖ. Szárszó, Öszöd, Köröshegy és Túr után említi, valószínűleg ez a birtok is a Balatontól délre keresendő. A bizonytalan lokalizálást részben az okozza, hogy a rá vonatkozó források többségét a hamis veszprémi összeírás és annak átirásai alkotják (KARLINSZKY 2013: 203). Legelőször egy 1152-es oklevélből tudható, hogy a veszprémi egyháznak szolgálói éltek itt: 1152: in villa *Tat* (CAH. 57). A VÖ.-ben és átirataiban ekként szerepel: In predio *Tath* (DHA. 1: 240). Egy 1358-as oklevélben, mely szerint idegenek bitorolják a káptalan itteni birtokrészeit, a birtokok felsorolása követi az 1082-es hamis összeírás sorrendjét (KARLINSZKY 2016: 72), amiből arra következtethetünk, hogy a VÖ.-t használhatták forrásként: 1358: *Taath* (DF. 200943). Az egykori somogyi település ezután nem szerepel a forrásokban. Hasonló nevű települések azonban másutt is vannak a magyar nyelvterületen: az Esztergom vármegyei *Tát* (1146: *That*, 1181/1356: *Taath*, 1193: *Tatu*), az erdélyi Fehér vármegyei, -é helynévképzővel alakult *Táté* (1332–1336: *Thathey*) és a Bács-Kiskun megyei *Tataháza* (1773: *Tathaza*) (FNESz. *Tát*, *Táté*, *Tataháza*).

A település neve személynévre vezethető vissza (FNESz. *Tát*): vö. 1086: sepulchrum *Thati*, *Thatu* szn. (DHA. 1: 253). A somogyi helynévnek a VÖ.-ben nagy valószínűséggel [Tát] ejtése rekonstruálható. Erre utal egyrészt a hely 1358-as hosszú magánhangzóra utaló írásmódú *Taath* adata, másrészt az Esztergom és erdélyi Fehér megyei *Tát* és *Táté* (míg a Bács-Kiskun megyei *Tataháza* esetében a *Tata* helynév hatásával kell számolni; FNESz. *Tataháza*). A VÖ.-ben akad példa a hosszú magánhangzónak, köztük az *á*-nak a betűkettőzéssel való jelölésére (*Kaal*, *Tuur*, DHA. 1: 238, 240); ám sokkal inkább jellemző a szimpla *a*-val jelölés (*Ziman*, *Chatar*, *Vaschul*, *Lęan*, *Waswn*, *Apati*, *Dyak*, *Touthvason*, *Scamard* stb.). A hosszú magánhangzók betűkettőzéssel történő jelölésére a 13. század elejétől vannak szórványosan példák, és a század második felétől vált gyakorivá (KNEZSA 1952: 54–55). A VÖ. szórványadataiban hangérték nélküli *h*-t találunk: *Tath*. Ez az írásmód KNEZSA szerint a 13. században indult meg, és a 14. században vált, főleg *t* után,

általánossá (KNEZSA 1952: 57), a Magyar Névtárhívum adatbázisa (MNA.) viszont már a 12. század végétől mutat rá példákat (vö. 4.1. *Iruh*). A VÖ.-ben is jellemző a használata.

A VÖ. *Tath* adatának kronológiai megítélése tehát igen bizonytalan. Az egyetlen támpontunk a *th* használata lehetne, de ez alapján is csupán annyit mondhatunk, hogy a névadat inkább a 12. század közepe utáni állapotot tükrözhet (vö. 4.1. *Iruh*).

Tholna. A *Tolna* név a dél-dunántúli várat és az arról nevet kapó megyét egyaránt jelöli a középkori forrásokban. A VÖ.-ben a veszprémi egyház Fadd birtoka kapcsán a vármegye nevéként említődik: „In partibus *Tholna* in predio *Focud*”. A név eredete bizonytalan, a korábbi latin eredeztetés HOFFMANN ISTVÁN (2010: 208) szerint cáfolható; ő a személynévi származtatást tekinti – fenntartásokkal – az egyetlen számba vehető magyarázatnak. A név legkorábban a Tihanyi alapítólevélben adatolható: ott a várra vonatkozik (1055: in *Thelena*), míg az oklevél hátlapján szereplő, az alapítólevéllel közel egykorú szövegben a megyére („In terrytorio *tollene*”) (DHA. 1: 149–151). Az utóbbi adat latinizáló forma, a *tollena* alak genitívuszi esetként áll (HOFFMANN 2010: 206). A Tihanyi alapítólevélén kívül HOFFMANN (2010: 206) megfigyelései szerint még két forrásban jelenik meg három szótagos formában a név: 1193: *talena*, 1211: *Talana*, *Tollona*. Az eredeti magyar helynév három szótagú volta e négy korai adat alapján HOFFMANN véleménye szerint joggal tehető fel. E négy adaton kívül a név magyarul mindig *Tolna*-ként szerepel, néha *th*-val írva (további adatok itt: HOFFMANN 2010: 207). A VÖ.-ben is két szótagos, a szó eleji *th* latinus írásra utal, míg a VÖ. 1350-es és 1407-es átiratában *Tolna* írásmódú alakot találunk (DHA. 1: 239).

A VÖ. *Tholna* helyneve a hangalakja alapján 11–12. századi forrásokkal nemigen hozható kapcsolatba.

Tuur. A Somogy megyei Túron (a mai Somogytúron) 1184–1188-ban II. János veszprémi püspök (KARLINSZKY 2013: 32, VO. 31), 1295-ben pedig Egyed somogytúri pap tett adományt a veszprémi káptalan javára (KARLINSZKY 2016: 79), tehát a 12. század óta számolhatunk a településen a veszprémiek birtoklásával. A helynév adatai időrendben a következők: +1082 [1326–1327]/1350: *Tuur*, *Twr* (DHA. 1: 240); 1184–1188: *Tur* (VO. 31); 1229: *Tur* (Cs. 2: 583); 1293: *Tur* (DF. 200728); 1358: *Tur* (DF. 200943). A településnév a *Túr* víznevből jöhetett létre (vö. 1193: *Tur* ’a Kanizsai-berek jobb oldali mellékveze Zalaiban’); egykor így nevezhették a Somogytúrnál folyó patakat is. A magyar *Túr* helynév szláv eredetű (vö. összláv **turь* ’östulok’). (FNESz. *Somogytúr*.)

A VÖ. dupla *u*-val jelöli a szó magánhangzóját, mely a 14. században már hosszú *ú*-s ejtést jelezhet. A hosszú magánhangzók betűkettőzéssel történő jelölésére a 13. század elejétől vannak szórványosan példák; az *uu*-ra a század második felétől (KNEZSA 1952: 54–55, 57). A Magyar Névtárhívum adatbázisában szintén ekkoriak az első eredeti, hiteles forrásból származó adatok: 1260: *Luuth* [lú/ócs], de l. még +1037 [1240 k.]/1330: *Nuul* [nyúl] (MNA.).

A VÖ. szórványának írásmódja tehát legkorábban 13. századi állapotot tükrözhet.

Vaschul. A Tihanytól északnyugatra fekvő Vászoly a veszprémi egyház egyik ősi birtoka, 1174-ben Miska fia István hagyott végrendeletében javakat a településen a Szent Mihály-egyházra (KARLINSZKY 2013: 207, VOS. 49–51). A településnek a Tihanyi ősszeírásban olvasható az első, eredeti oklevélből származó adata: 1211: *Vazil* (KOVÁCS 2015: 98); emellett a következő hamis oklevelek említik: +1055/1324 u.: *Vazul* (DHA. 1: 154); +1082 [1326–1327]/1350: *Vaschul*, *Waschul* (DHA. 1: 238); +1092/+1274/1399: *Wazyl* ~ *Vazil*, *Vazyl* ~ *Wazil* (DHA. 1: 282). Bár a veszprémiek birtoklását igazoló, fent

említett 1174-es oklevél eredeti és hiteles, az oklevél rongálódása miatt a *Vászoly* nevet tartalmazó rész olvashatatlaná vált (l. DF. 200615). A szórványt így csak az oklevél 1419-es átiratából ismerjük (1174/1419: *Vascul*, VOS. 50), alakját és írásmódját ezért nem tekinthetjük megbízhatónak a 12. század második felére vonatkozóan. A helynév további adatai: 1217, 1222: *Wasul* (VO. 35, 38); 1305: *Vazul* (VR. 28); 1353, 1480: *Wazwl*, 1418: *Wassul*, 1433: *Wasol*, *Wazol*, 1449, 1507: *Wazol* (Cs. 3: 122).

A településnév formáns nélküli személynévből keletkezett magyar névadással (FNESz. *Vászoly*), vö. a következő személynévekkel: 1086: *Wazil*, 1138/1329: *Wasil* (ÁSzt. 796). A korai okleveles helynévi adatokból és az annak alapjául szolgáló személynévi adatokból az alábbi változásra következtethetünk: *Vászil(y)* > *Vászul(y)* > *Vászol(y)* (*i* > *u* > *o*) (KOVÁCS 2015: 98–99, vö. SZENTGYÖRGYI 2011). A labializálódás a 13. század eleji adatokon már megfigyelhető, a VÖ.-beli *Vaschul* ennek a folyamatnak a lezárultát jelzi. A névben az *sch* jelöli az [sz]-t, ami beleillik a VÖ. hangjelölési rendszerébe, ugyanis az *sc* után ez az [sz] leggyakoribb jele (*Faysch*, *Vaschul*, *Schala*, *Ęuschud*). Az *sch* ebben a hangértékben a 13. század közepén jelent meg, de mindig ritka maradt (KNIEZSA 1952: 40); a Magyar Névtörténeti Adattár szerint 1247-es az első adata: *Schtar* [sztár] (MNA.). A VÖ.-ben olvasható *Vaschul* erősen emlékeztet az 1174-es végrendelet *Vascul* adatára. Az is könnyen elképzelhető, hogy a hamis összeíráshoz felhasználták ezt az oklevelet, hiszen fontos bizonyító erővel bírt a veszprémi egyház javaival kapcsolatban. Mivel azonban csak az oklevél 1419-es átiratából ismerjük a nevet, nem tudhatjuk, hogy nem módosult-e másoláskor a név alakja, így abban sem lehetünk biztosak, hogy ez a 12. századi oklevél lehetett-e az adat forrása. Hang- és helyesírás-történeti érvek alapján az adat legkorábban a 13. századra tehető.

4.2. A harmincegy, 11–12. századi névtörténeti hitelességű helynévi szórvány közül mindössze öt esetében merül fel az az eshetőség, hogy a hamisítás korát megelőző vagy akár 11. századi nyelvéllapotot tükröz: *Clety* (1.), in alio predio *Clety* (2.), *Copul*, *Fotud*, *Pęyt*.

***Clety* (1.), in alio predio *Clety* (2.).** A mai Balatonkilitivel azonosítható hely a veszprémi egyház somogyi birtokaihoz tartozott, a legkorábbi erről tudósító oklevél 1152-ből való (KARLINSZKY 2013: 168). A VÖ. és annak átirásai szerint két Kiliti létezett: +1082 [1326–1327]: In predio *Clety* [...] In alio predio *Clety* (DHA. 1: 240). Időrendben a településnév előfordulásai a következők: 1093–1095: *Cletii* (DHA. 1: 301), 1152: *Cleth* (CAH. 57), 1229: *Cleti* (FNESz. *Balatonkiliti*), 1265: *Kelety*, 1302: *Kylity* (Cs. 2: 620), 1358: *Kylity* (DF. 200943). Dunakiliti történeti adatait is érdemes áttekinteni a név elemzéséhez: 1274: *Kyliti*, 1387: *Kelety* (FNESz. *Dunakiliti*).

A *Kiliti* helynév KISS LAJOS szerint a latin *Cletus* személynév birtokos esetben álló *Cleti* alakjából származik (FNESz. *Balatonkiliti*). Az Árpád-korból 1219-től kezdődően számos adat van a *Cletus* személynév különböző végződésű alakjaira: 1219/1276: *Cleti*, 1220: *Clety*, 1225: *Cleto*, 1239: *Cletum*, 1243/1244: *Cletus*, 1290>1365: *Klety* (ÁSzt. 215). A név keletkezésének vizsgálatában érdemes lehet figyelembe venni a *Cled* ~ *Clet* ~ *Gled* személynévi, illetve nemzetségnevet is (l. a *Gútkeled* nemzetségnevet második elemét), véleményem szerint ugyanis a helynév ebből is alakulhatott a magyar -i toldalékkal (l. 1138/1329: *Cled*, 1220/1550: *Gledgut*, 1253: *Cletgut*, [1270–1272]: *Cled*, ÁSzt. 455), főként, hogy a *Kiliti* helynév egyik korai adata szintén -i nélküli (1152: in villa *Cleth*, CAH. 57). A szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldását a 13. század második felétől mutatják az adatok.

A VÖ.-beli *Clety* szó eleji mássalhangzó-torlódása a név 11–12. századi említéseivel mutat kapcsolatot. A *c* betű [k] hangértékben való használatáról ugyanezt állapíthatjuk meg. A [k] hang jelölésére a *c* és a *k* a 11. század második felében egyaránt használatos volt, ezután folyamatosan versenyben álltak egymással. A 12. század folyamán a *k* (mely többnyire palatálisok előtt volt használatos) visszaszorult a *c*-vel szemben, majd a 13. században a *k* hódított tért, az 1230-as évekre nagyrészt kiszorítva a *c*-t (KNIEZSA 1952: 17, 36). A *Kiliti* és a *Kapoly* (l. 4.2. *Copul*) *c*-vel való írása az oklevélben tehát inkább tűnik korai (12. századi vagy akár korábbi) jegynek, sőt a két helynév VÖ.-beli írásmódja ebben a tekintetben megegyezik az 1152-es oklevéllel: VÖ.: In predio *Clety* [...], In alio predio *Clety*, In villa *Copul*; az 1152-es oklevélben: in villa *Cleth*, in villa *Copuliensi* (CAH. 57). Ezzel szemben a VÖ. többi vulgáris nyelvű szörványában a szó eleji [k]-t következetesen *k* jelöli (*Kezwý, Kyk, Ke(x)a, Kuesd, Kaal, Kescęw* [2.], *Kapulch, Keurushyg*). Viszont az *y* használata [j] hangértékben csak a 12. század második felétől vált jellemzővé (KNIEZSA 1952: 24), ami a Magyar Névtár hang- és helyesírás-történeti adatbázisa alapján is megerősíthető (1193: *Taryneu* [tarineü/ő], *Boynka* [bo/ainka], 1198: *Bychor* [biho/ar]) (MNA.). Ez az ellentmondás azzal oldható fel, hogy az oklevélben az *y* betűt következetesen és egyöntetűen alkalmazták az [j] jelölésére: *Dyak, Feketý, Grazy, Hygmugos, Keurushyg, Wýgant ~ Wýghant, Wrsý* stb.

A VÖ.-beli *Clety* a hangtani alkata (l. a szó eleji mássalhangzó-torlódást) és az írásmódja (a *c* használata [k] hangértékben) alapján a 11–12. századi említésekkel mutat rokonságot.

Copul. A Somogy megyei Tab mellett található Kapolyban a veszprémi kanonokok esküje szerint 1152-ben már volt tulajdona a veszprémi egyháznak (KARLINSZKY 2013: 165–166). A település helynévi adatai időrendben a következők: +1082 [1326–1327]/1350: *Copul, Kopul* (DHA. 1: 239), 1152: *Copuliensi* (CAH. 57), 1193: *Copul* (Cs. 2: 616), 1295: *Kopol* (MES. 2: 368), 1337: *Keeth kapul* (Cs. 2: 616), 1347: *Kapwl, Kopwl, Eghazaskapwl, Kapwl, Kapul, Noghkapul* (AO. 5: 25), 1358: *Kapul* (DF. 200943), 1460: *Kapol* (Cs. 2: 616). KISS LAJOS személynévre vezeti vissza a helynevet: 1359: *Kapal* szn. (FNESz. *Kapoly*). Az Árpád-korból ez a személynév nem adatolható (l. ÁSznt.), viszont KISS LAJOS úgy véli, hogy a *Kapoly* helynév alapjául szolgáló személynév összevethető a *Kapolcs* helynév korábbi előfordulása személynévi előzményével: [1091]/Krón XIV: *Copulch, Kopulch*; 1214: *Chopulch*; 1296: *Copolch* (ÁSznt. 221). A helynév magánhangzóinak a nyíltabbá válását a 13. századtól tükrözik az adatok, a 13–14. századra már inkább a *Kopoly ~ Kapuly* formák váltak jellemzővé. A VÖ.-beli forma ez alapján inkább a korábbi, 11–12. századi előfordulásokkal rokonítható. A név írásmódja szintén a helynév korai előfordulásait idézi fel: a *c* betűnek [k] hangértékben való használatáról, illetve a VÖ.-beli adatoknak az 1152-es adatokkal való esetleges kapcsolatáról a fenti névelemzésben írtam részletesen (vö. 4.2. *Clety ~ Clety*).

A VÖ.-beli *Copul* hangtani alkata és a helynév írásmódja – figyelembe véve a feltehető személynévi előzményt, illetve a helynév adatsorát – a legkorábbi előfordulásokkal rokonítható.

Fotud. A veszprémi Szent Mihály-egyháznak többek között halászhelyei voltak az egyházmegye határain kívül fekvő, Duna menti településen, mely a káptalani birtokok között először a VÖ.-ben szerepelt; ezután a kanonokok itteni birtoklása a török időkig követhető nyomom (KARLINSZKY 2013: 152). A helynév elsőként a Tihanyi alapítólevélből adatolható *fotudi*-ként (DHA. 1: 150). Az oklevél hátoldalán egy 11. századi kéz a nevet *fotody*-nak írta le (DHA. 1: 145). A VÖ.-ben („In partibus Tholna in predio *Fotud*”, DHA. 1: 239)

és a Tihanyi összeírásban (1211: *Fotud*, KOVÁCS 2015: 30) két szótagos formában szerepel a helynév, már tövéghangzó nélkül. A VÖ. 1407-es átiratában szintén a két szótagos *Focud* alakot találjuk (DHA. 1: 239), és a VÖ. egy 1447-es említésében is (*Focud*, DHA. 1: 234). HOFFMANN ISTVÁN (2010: 149) megállapítása szerint a 13. század első felében-közepén rövidült egy szótagra a helynév: 1267/1297: *Fod* (PRT. 10: 526); 1342–1365, 1448: *Fod* (Cs. 3: 408); a VÖ. egy másik említésében szintén: 1395: in predio *Fod* (DHA. 1: 233). Érdemes még azt is megemlíteni a névalak értelmezésével kapcsolatban, hogy a VÖ. szerint Ószöd birtokon az egyik szőlőműves neve is ugyanez: +1082 [1326–1327]/1407: *Fotud*, *Fokud* (DHA. 1: 240).

A *Fadd* helynevet személynévi eredetűnek tartja a szakirodalom (FNESz.). Az ÁSzt. csak egyetlen ilyen személynévi adatot közöl, méghozzá éppen a hamis veszprémi összeírásból (ezzel a VÖ.-beli *Fotud* személynév fontos bizonyíték lehet a helynév személynévi eredeztetése mellett); *Fot*, *Foth*-féle neveket viszont már 1152-től adatol (ÁSzt. 315). Nem teljesen világos a VÖ.-beli személynév és helynév kapcsolata, mert a személynév akár a helynévből is alakulhatott (erre az eshetőségre HOFFMANN is felhívta a figyelmet; 2010: 150). Visszatérve a szótagszerkezet változásának (az egy szótagúvá válásnak) a kérdésére, az okát nem lehet egyértelműen magyarázni (vö. HOFFMANN 2010: 150), azonban a VÖ.-beli szórvány nyelvtörténeti forrásértékének a meghatározása szempontjából nem annyira az ok, hanem a változás ideje a lényeges kérdés.

A VÖ.-beli *Fotud* – az egy szótagúvá válás lezajlásának korát figyelembe véve – a 13. századinál korábbi állapotot tükröz.

Péjt. A Várpalota délnyugati részén, Öskü szomszédságában található Péten a veszprémi egyház két malommal rendelkezett, melyek 1171-ben végrendeletileg kerültek a tulajdonába (KARLINSZKY 2013: 194, VO. 29). A helynév ómagyar kori adatsorával szerencsés helyzetben vagyunk, ugyanis TÓTH VALÉRIA (2023: 962) egy nemrég megjelent tanulmányában a teljesség igényével közölte őket: Anon. [1200 k. 900-ra]: in campo *peytu*, 1240: aqua *Peyth*, 1240>1383: aqua *Peeth*, 1264: ratione molendini ... de *Peyt*, 1264>1383: in villam *Peet*, 1264>1272: molendinum ... in *Peith*, 1264/1393/1466: molendinum ... in *Peych* [ɔ: *Peyth*], 1324: *Peeth*, 1327: *Peeth*, 1426: poss. *Peth*, 1436: poss. *Peeth*. Az adatsort egy Benedek veszprémi ispán 1171-es végrendeletében szereplő adattal lehet még kiegészíteni, amely éppen az első bizonyítéka a veszprémiek itteni birtoklásának (VO. 29–30). Az eredeti oklevél erősen sérült, de a kérdéses rész éppen olvasható: „sup aquā *peit*” (DF. 200616). A VÖ. kétszer is említi Pétet: 1. a Tuzuk nevű birtok egyik határa Pét réve: „In predio Tuzuk prima mēta ponitur in portu *Pējt*”, 2. Litér és Ősi után következik a birtokösszeírásban Pét prédiom, ahol az imént említett két malma volt a veszprémi egyháznak: „In predio *Pējt* nomine” (DHA. 1: 237, 239). Az oklevél átiratai többé-kevésbé hűen követik a VÖ.-ben olvasható alakot: +1082 [1326–1327]/1350/1407: *Peyth* ~ *Peyt*, *Peyt* ~ *Pējt* (DHA. 1: 237, 239).

A vitatott eredetű – személynévre, esetleg színnévre visszavezethető – helynévnek a 12. századtól a 13. század végéig *Peyt(h)* ~ *Peit(h)* adatai vannak, melyek olvasata [pējt ~ pējt], Anonymusnál tövéghangzóval (vö. TÓTH V. 2023: 962–963). Ez tekinthető a név elsődleges alakjának. A [pét] hangalakú *Peet* ~ *Peeth* formák később tűnnek fel: először egy 13. századi (de 1383-as másolatban fennmaradt) oklevélben, a 14. századtól pedig már csak ilyen adatokkal számolhatunk. A *Pējt(ü)* ~ *Pējt(ü)* > *Pét* szabályos hangtörténeti változás (TÓTH V. 2023: 965). A VÖ.-ben kétszer is ugyanabban a formában olvasható *Pējt*

az elsődleges hangzást mutató alak (melyre az 1260-as évekig vannak adatok), tehát tükrözhet akár 12. századi (vagy még korábbi) ejtést is; ezzel szemben az oklevél hamisításának a korában (az 1320-as években) már egyértelműen a hosszú magánhangzós használat volt a jellemző.

4.3. A harmincegy, 11–12. századi névtörténeti hitelességű helynévi szórvány közül tizennégynek a kronológiai sajátosságairól különböző okok miatt nem tudunk bizonyosat állítani. Az alábbi három név nem tartalmaz korjelző szerepű jegyeket: *Besprēm*, *Mama*, *Scamard*. Más nevek esetében az oklevélíró (hamisító) beavatkozása miatt vált felismerhetetlenné a szórványadat származása, forrása, nyelvi-kronológiai jegyei: *Beñ*, *Bereyn*, *Bucon*, *Ęnderę(d)* (1.) ~ *Ęnderę(d)* (1.), *Ęnderęd* (2.), *Hęgmugos*, *(K)alu(z)di*, *Kezwý* (1.), *Łęšew*, *Wrsý* (1.), in alio *Wrsý* (2.).

4.3.1. Három névben – *Besprēm*, *Mama*, *Scamard* – nem következett be változás a 11–12. századi első előfordulásuk és az oklevélhamisítás időszaka között; emellett az írásmódjuk sem árulkodó, nem tartalmaznak korjelző szerepűnek tekinthető nyomokat. Ezek a nevek elvileg íródhattak volna át 11–12. századi forrásból, ám a hamisítás korának idejében is ebben az alakban voltak használatosak. Tehát az oklevélíró részéről semmilyen beavatkozásra nem volt szükség ezeknek a neveknek a lejegyzése során.

***Besprēm* ~ *Bęspr(em)*.** A város neve a legkorábbi okleveles forrástól, a Veszprémvölgyi apácák adománylevelétől kezdődően adatolható, mégpedig az országos jelentőségű helyekhez hasonlóan többnyire latinizáló alakban. A név a személynévből alakult helynevek népes csoportjába tartozik, szláv személynévre vezethető vissza (FNESz. *Vesprēm*). Két fő alakváltozata *b*-vel, illetve *v*-vel kezdődik, melyek közül az eredetinek és a régebbinek – az eredeti és hiteles források adatait, másrészt az alapul szolgáló szláv személynéveket figyelembe véve – a *b*-vel kezdődőek tekinthetők (PELCZÉDER 2022: 104–105). Ezt a formát látjuk a Veszprémvölgyi apácák adománylevelében is: 1002 c./1109: *βεσπρέμ* (ÓmOlv. 15); 1109: *Bezpremensium*, *Bezpremensis* (DHA. 1: 366). A szó eleji *b*- a 13. század elejétől a 16. századig váltakozik *v*-vel (PELCZÉDER 2022: 104–105), éppen ezért a VÖ.-ben olvasható *b*-s alak időhöz kötése hangtani alapon nem lehetséges: a 11. századi formát éppúgy tükrözheti, mint a hamisítás korát. Két helyesírási kérdést érdemes még megvizsgálni. Az oklevélben az [sz]-et csupán ebben az egy helynévben jelöli az *s* betű, egyébként az *sc*, *sch*, ritkábban a *z*; de az *s* egyébként sem volt egyik helyesírás-történeti korszakban sem az [sz] domináns jele (KNIEZSA 1952: 15–16, KOROMPAY 2003: 284–285). Veszprém mint országos jelentőségű hely története igen gazdag adatoltságú, neve gyakran jelenik meg latinizált formában is. Ekkor szinte mindig *s*-sel, korjelző szerepűnek tehát aligha tekinthető a VÖ.-ben a név *s*-sel való írásmódja. A farkas *ę* használatából pedig azért nem következtethetünk az adat korára, mert a jel alkalmazása a teljes oklevelet jellemzi.

***Mama*.** A VÖ.-ben a *Mama* mint forrás szerepel, a mai Berhida északnyugati részével azonosítható Tuzuk prédiom határleírásának egyik határpontjaként: ad fontem *Mama* (DHA. 1: 237). A görög nyelvű veszprémvölgyi oklevélben *μάμα* az apácák második birtokaként van említve (ÓmOlv. 15), a latin nyelvű megújításában harmadikként (1109: villis *Mama*, DHA. 1: 366). PAIS DEZSŐ ezt a később elpusztásodott birtokot – CSÁNKI lokalizálását véve alapul – Vörösberénytől északkeletre, a mai Fűzfő területére valószínűsítette (1939: 17, l. még VOS. 533). A VÖ.-ben és a Veszprémvölgyi adománylevelében azonos névvel említett két hely (a víz és a falu) tehát nem ugyanaz, ám az tagadhatatlan, hogy egymáshoz

közel, legfeljebb 10 kilométer távolságban helyezkedtek el. PAIS arra hivatkozva veti el a víznév és a birtoknév összefüggését, hogy „a fons *Mama* nem a Balaton-part felé, hanem inkább a Séd patak balparti részén tűnik fel” (1939: 17). Én a magam részéről azonban nem zárnám ki az egyébként is gyakori víznév → településnév változás lehetőségét. A feltehetőleg személynévi eredetű helynév (FNESz. *Mámapusztá*) ugyanolyan alakban fordul elő mindkét forrásban, s egy VÖ.-t idéző oklevélben szintén (1383: ad fontem *Mama*, DHA. 1: 231). 1328-ban a veszprémvölgyi apácák szárberényi határjárásában mint falu szerepelt: „villas Pochuasara et *Mama*” (AO. 2: 377).

Mivel a név alakja nem változott, nincs támpontunk a VÖ.-beli szórvány nyelvtörténeti értékelésének elvégzéséhez. A *Mama* mint forrásnév éppúgy származhat 11. századi forrásból, mint későbbiből.

Scamard. A veszprémi egyháznak a Somogy megyei Szamárdon (a ma Zamárdin) való birtoklásáról Benedek veszprémi ispán 1171-es végrendelete tanúskodik (VO. 29–30). A helynév adatai a következők: +1082 [1326–1327]: In villa *Scamard* (DHA. 1: 239); 1171: in villa *Zamard* (VO. 29); 1211: terram *Somard* (*Zamad*), ad stagnum *Somardy* (*Somardi*), et per mediam piscinam *Somardy* (*Somard*) (KOVÁCS 2015: 182); 1231, 1234–1270: *Zamard* (Cs. 2: 657); 1295: *Zamard* (MES. 2: 368); 1342: Eghazaszamard et alia *Zamard* (Cs. 2: 657); 1358: *Samard* (DF. 200943).

A *Szamárd* helynév a *számár* állatnév vagy az abból alakult személynév *-d* képzős származéka (KOVÁCS 2015: 183). A VÖ.-beli *Scamard* alakilag megfelel a középkori formáknak, ugyanis az első kétségkívül *-i* végű (azaz *-i* helynévképzővel bővült) alakok csak a 19. század elején tűntek fel (KOVÁCS 2015: 183).⁷ Helyesírási szempontból a szókezdő [sz] *sc*-vel való jelölése érdemel figyelmet. Az *sc* az [sz] jeleként a zabori oklevelekben jelentkezett (1111, 1113), ettől kezdve több mint száz éven át a leggyakoribb jele volt. Kezdetben palatális és veláris magánhangzók előtt egyaránt előfordult, később palatálisok előtt volt gyakoribb; a 14. század vége felé kezdett ritkulni, majd teljesen eltűnt. (KNIEZSA 1952: 19, 39.) A VÖ.-ben is változatos jelei vannak az [sz]-nek: leggyakrabban *sc* (*Scęļęus* [1.], *Kescęw* [2.], *Scęřęte*, *Scęļęus* ~ *Scęulęus* [2.]), majd *sch* (*Faysch*, *Vaschul*, *Schala*, *Ęuschud*), ritkábban *z* (*Kezwý* [1.], *Zarrosow*) és egyetlen névben *s* (*Bespręm*). A VÖ. *Scamard* szórványának kronológiai azonosítását a névnek sem az alakja, sem az írásmódja nem teszi lehetővé.

4.3.2. Az oklevél tizenegy helynévi szórványa írásmódját, hangalakját vagy valamely morfológiai sajátosságát tekintve egyedi jegyet mutat, különbözik az adott helynév összes többi említésétől. Emiatt tulajdonképpen nem az a releváns kérdés, hogy a szórvány a hamisítás korához vagy a hamisított korhoz köthető-e, hanem inkább az, hogy az oklevél-író mit és miért változtatott meg a névben. Természetesen azt az eshetőséget is fel kell vetni, hogy elírás eredményeképpen kerültek ezek a nevek sajátos, minden más említésüktől eltérő formában az oklevélbe. Azonban feltűnően magas arányuk miatt – a harmincegy névből tizenegy tartozik ebbe a csoportba – kevéssé tűnik valószínűnek ez a magyarázat.

⁷A Tihanyi összeírás *Szamárdi* alakjai nem *-i* helynévképzőt tartalmaznak, hanem az *-i* melléknévképzővel (kevert latin–magyar nyelvű megjelöléssel) jelölik a szamárdi tavat (KOVÁCS 2015: 183).

Ha pedig nem írhatjuk a véletlenszerűség számlájára ezeket az névvariánsokat, akkor muszáj a tudatos változtatással is mint okkal számolni.

Beñ. A VÖ.-ben a Szent Mihály-egyház veszprémi birtokainak a bazilika mellől induló határleírásában a *Zimány* nevű erdő és a nagy kő (a későbbi *Ördögrágtakő*) után következik a problematikus olvasatú *Beñ* erdő: „iuxta silvam nomine *Ziman*, dehinc venit ad magnum l(ap)idem et transeunte ad silvam *Beñ*” (DHA. 1: 236). A határleírás Veszprémtől nyugat felé (tehát Márkó irányába) halad. A Bakonybéli összeírásban olvasható egy Márton kanonok által a béli bencéseknek adományozott, később *Márton ~ Mártonháza* néven magyarul is megnevezett birtok, mely a mai Márkó területére lokalizálható (KARLINSZKY 2021: 22, PELCZÉDER 2022: 96–97). E birtok határleírásában András főpap szénégető kementéje mellett egy *Bere* nevű bíró is megemlítteti az egyik határpont kapcsán: „(ad) locum, ubi Martinus incendit aratrum *Bere* iudicis” (DHA. 1: 252). Feltételezésem szerint a két oklevélben említett helynek lehet köze egymáshoz. KARLINSZKY BALÁZS (2013: 138, 140) a VÖ.-ben a *Zimány* után felsorolt erdőt azzal a *Bere* nevű hellyel azonosította, mely szintén a mai Márkó területén, a Hárskút felé vezető úton feküdt. Ez a lokalizálás azért is meggyőzőnek tűnik, mert a *Bere* más oklevelekben is rendszerint *Zimány* erdővel (és Lessel) együtt említve fordul elő, és mindenképpen a város határától nem messze nyugatra keresendő (ahol Márkó is van). A *Bere* első személynévi említése a hely kapcsán 1086-ból való (I. fent), első helynévi említése pedig 1269-ből („possessionem suam *Bera* vocatam”, VO. 55–56). A hely további említései a következők: 1358: *Bere* (VO. 142), 1387: possessionem *Bere* nominatam (VOS. 353). A terület 1452-ben már biztosan lakatlan volt, mivel a veszprémi apácák ekkortájt legeltetésre használták (VO. 224). Erdőként, rét-ként is megjelent a forrásokban: 1452: *Bere* (VOS. 412), 1454: „predium eiusdem *Beere* vocatum” (VO. 227), 1495: „custodiam silvarum nostrarum *Zyman* et *Bere*”, 1503: „in prato *Bere*”, 1505: „Custodes silvarum nostrarum *Zyman*, *Bere* et *Les*”, 1514: pratum *Bere* (Szk. 3, 92, 103, 182).

A Szent László-féle hamis veszprémi birtokösszeírásban a szót a kutatók különbözőképpen olvasták és értelmezték. GYÖRFFY GYÖRGY az „ad silvam *Beñ*”-ként olvasott részt *Benedicti*-ként (azaz 'Benedek erdeje'-ként) értelmezte (DHA. 1: 236). GUTHEIL JENŐ veszprémi okmánytárában „ad silvam *Beren*” szerepel (VO. 23). Énmagam szintén egyértelműen *Beñ*-nek olvastam a kérdéses részt magában a kéziratban (DF. 200611) és annak 1350-es (DF. 200907) és 1407-es átirataiban is (DF. 201151).

Elképzelhetőnek tartom, hogy a 11. század végén a BÖ.-ben még körülírással említett hely személynévből alakult nevet kaphatott, talán éppen *Bere* bíróról. Az 1326–1327-ben hamisított káptalani összeírásban pedig az akkorra már általánosan elterjedt (1269 óta adathozható) *Bere* helynevet használták, így a silva *Beñ* valójában *Bere*-ként értelmezhető. A VÖ.-ben olvasható adat ebben az esetben elírás vagy a név félreértelmezésének az eredménye.

Bereyn. A mai Balatonalmádi területén lévő (Szár)berény legrégebbi birtokosai – az ezredfordulón történő megalapulásuk óta – a veszprémi kanonokok a hamis 1082-es összeírás, egy szintén hamis 1222-es és egy 1297-es oklevél alapján tartottak igényt a település egy részére (KARLINSZKY 2013: 171). A káptalan itteni birtoklása hiteles oklevéllel 1276-tól igazolható (ebben az oklevélben az 1222-es, Berényre vonatkozó hamis adománylevél átírása szerepel) (KARLINSZKY 2013: 170; VO. 36–38, 69). Az 1330-as évektől birtokviták

jellemezték az apácák és a káptalan kapcsolatát Berényben (l. VR. 316), aminek az eredményeképpen a káptalani rész kivált az apácák Szárberényéből *Kis(szár)berény* néven (KARLINSZKY 2013: 170). A káptalanhoz tartozó rész először 1401-ben szerepelt ezen a néven: 1401: *Kyszarberen* (VO. 175–176).

PAIS DEZSŐ (1939: 19–25) a veszprémvölgyi oklevél szórványai kapcsán részletesen elemezte a törzsnévi eredetűnek tartott *Berény* nevet érintő hangtörténeti változásokat, a magyar nyelvterületen található többi *Berény*-t is bevonva a vizsgálatba. Ezt jómagam is megtettem a Bakonybéli összeírás⁸ *Brihin* szórványa kapcsán (PELCZÉDER 2022: 141–144). A görög oklevél *σαγαρβρευ* (VOS. 26) szórványa utótagjának [*briēn*(y) ~ *brien*(y)] olvasata rekonstruálható. A korai *Berény*-féle helynevekben egyrészt számolhatunk szó eleji mássalhangzó-torlódással (1002 e./1109: *σαγαρβρευ*, VOS. 26; 1086: *Brihin*, DHA. 1: 253), másrészt egy *γ* hanggal (1086: *Brihin*, DHA. 1: 253; 1193: *Berhin*, *-berhein*, ÓmOlv. 53; 1214, 1223: *Berhen*, PRT. 1: 629, 659). A görög oklevél 1109-es latin nyelvű megújításában szerepel a helynév először bontóhanggal (1109: *Zaa'r'berin*, DHA. 1: 366). A *Berény* helynevek a 13–14. században *Beren*, *Berin* és *Beryn* írásmódú alakokban jelentkeznek (PELCZÉDER 2022: 142). Ha csak a mai Balatonalmádi területén lévő (Szár)berény adatait vesszük sorra, méghozzá a veszprémi káptalan birtokügyeivel foglalkozó okleveleket, azokban kizárólag *Beren* írásmódú említéseket találunk: +1222/1276: *beren* (DF. 200696), 1297: *zarberen* (DF. 200752), 1318: *Zaarberen* (VO. 114), 1323: *Zarberen* (VOS. 210). A VÖ.-ben a következő alakokat találjuk: +1082 [1326–1327]/1350/1407: *Beręyn*, *Bereyn*, *Bereyn* ~ *Bereyn* (DHA. 1: 237). (Ezek mellett Paloznak és Csopak után a VÖ.-ben feltűnik egy *Bercen* nevű birtok. A névről KARLINSZKY szerint nem dönthető el, hogy Szárberényre vagy egy másik településre vonatkozik, 2013: 140.) A *Berény* második szótagi magánhangzóját kizárólag a VÖ. és átiratai jelölik az *ey* betűkapcsolattal, illetve még egy olyan oklevél, amely hivatkozik a VÖ.-re (1338: *Bereyn*, DHA. 229). Az oklevél egyébként használja az *ey* betűkapcsolatot másutt is: a *Pęyt* névben diftongus, esetleg magánhangzó + *j* jelölésére szolgál, a *Beręy*, *Dęrguęchęy* helynevekben pedig talán [e] hangértékű.

A VÖ.-beli *Berény* adat a hangalakja alapján a 11. századhoz nemigen köthető, azonban a 14. századi alakokkal sem mutat egyezést, egyedül áll a helynév adatsorában.

Bucon. A *Bakony* a hegység (erdő) és az erdőispánság neveként is használatos volt a középkorban. A hegység neve valószínűleg metonimikus névátvitellel jött létre: a keleti részén található birtok neve vonódhatott át az egész terület jelölésére, míg a birtok neve személynévből keletkezhetett (MIKOS 1935: 161, FNESz. *Bakony*). A *Bakony* név hiteles oklevélből legkorábban a Bakonybéli összeírás 1086-os részéből adatolható: *Bokon* (DHA. 1: 251). Az adatoknak a 14. század közepéig [*bokon*(y)] olvasata valószínűsíthető: 1171 k.: *Bocon* (PRT. 8: 274), 1193: *Bokon* (Gy. 2: 347), 1230: *Bocon* (DHA. 1: 114), 1232: *Bokon* (PRT. 8: 280), 1235: *Bocon* (HA. 2: 75), 1240: *Bochon* (PRT. 8: 287), 1279: *Bokon* (HA. 2: 47), 1338: *Bocon* (PRT. 8: 311) stb. Majd az első szótagban *o* > *a* nyíltabbá válás zajlott le: 1343: *Bakan* (DHA. 1: 114); 1410: *Bakon*, 1438: Beel *Bakoniensis*, Beel de silva *Bakoniensi* (PRT. 8: 432, 506, 507). A Keleti-Bakonyban található birtoknévnek (1193: in *Bokon*, 1469: *Bakon*, Gy. 2: 347) és a helynévvel azonos személynévnek (1086: *Bokon*, DHA. 1: 253; 1138/1329: *Bokon*, 1193, 1217/1272, 1237: *Bocon*, 1257: *Bokonhyda*,

⁸ A továbbiakban az oklevelet BÖ. rövidítéssel jelölöm.

ÁSznt. 138) a hegységnevével azonos alakjai vannak. A VÖ.-ben és annak 1350-es átiratában olvasható alak egyedinek tekinthető, eltér minden más fennmaradt adattól, ugyanis az első szótagjában *u*-t tartalmaz: +1082 [1326–1327]/1350: *Bucon, Bukon* (DHA. 1: 236). Az adat egyediségének két oka lehet: 1. **Bukony* > *Bokony* változást feltételezve a VÖ. mutatná a név legrégebbi formáját; 2. az adat a hamis oklevél más atipikus adatainak sorába illik: elírás vagy tudatos archaizálás eredménye.

Endere(d) ~ Endere(d) (1.), Endered (2.). Endred (1.) legnagyobb valószínűséggel a Veszprém megyei mai Márkó területén lokalizálható, Endred (2.) pedig a Somogy megyei mai Balatonendréddelel azonosítható (KARLINSZKY 2021: 21, PELCZÉDER 2022: 84). Első említései a Bakonybéli összeírás 1086-os részéből adathatók latinul, illetve körülírásos formában (DHA. 1: 251–252): *Endred* (1.): „Sexta villa, que dicitur *Andreę episcopi*” (‘a hatodik falu, amit András püspök-nek mondanak’); *Endred* (2.): „Duodecimum *predium, quod dedit Andreas episcopus* in Felduuar” (‘a tizenkettedik prédiu, amit András püspök adott Földváron’). A Veszprém megyei birtok 13. századi hiteles forrásoktól kezdődően jelentkezik magyar nyelven *Endred* alakban: 1230: „[...] capellam Beati Marci evangeliste in *Endred*” (PRT. 8: 279); 1235: „villa *Endred*” (DF. 200631), 1418: „*Endred* alio nomine Zenthmarton” (VOS. 372); 1444: „*Endred* alio nomine Zenthmarkwrfelde vocate in comitatu Wespriemiensi”, 15. sz.: „Item dedit villam *Endree pypsky* dictum (PRT. 8: 511, 589). A Somogy megyei hely a 12. századtól adatható szintén *Endred* néven: 1138: *Endredi*, 1229: *Endred* (Cs. 2: 603); 1295: *Endreed* (MES. 2: 368); l. még 15. sz.: „Item dedit possessionem, que dicitur *Andre episcopi* in Fewldwar” (PRT. 8: 589).

A település névadója feltehetően az az András nevű püspök volt, aki 1062–1082 között állt a veszprémi püspökség élén (TÓTH E. 2021: 17–20). A névadás (ebben az esetben) a 11. század végénél nemigen történhetett sokkal később, mert addigra a püspök (mint adományozó) személye elhalványulhatott. Maga az *Endred* név tehát nagy valószínűséggel a 11. század utolsó harmadában jött létre, azt azonban nem tudjuk megállapítani, hogy a VÖ.-beli név vajon ekkori (11. századi) forrásból származik-e. A három szótagos *Endred* egyébként semmilyen más forrásban nem fordul elő ezekre a helyekre vonatkozóan a VÖ.-n és annak két átiratán kívül: *Endred* (1.): +1082 [1326–1327]/1350/1407: *Endere(d), Endred, Endered* (DHA. 1: 236); *Endred* (2.): +1082 [1326–1327]/1350/1407: in villa *Endere(d)*, in altera *Endere(d)*; in villa *Endered*, in altera *Endred*; in villa *Endred*, in altera *Endered* (DHA. 1: 239). Az *Endre* személynév az Árpád-korban adatható *Endere* alakban is, és ez a névalak szintén szolgált helynév alapjául: 1263: comes *Endere*, in territorio uille *Endered*, 1265: *Enderelaka* (ÁÚO. 3: 71, 125); 1265: *Enderlaka, Enderelaka*, loco *Endere* (ÁÚO. 8: 135–137). Ez a falu azonban máshol található, mint a VÖ.-ben említett helyek. A két, itt tárgyalt helynév – a saját adatsorában – hangalakját tekintve egyedi előfordulása.

Hýgmugos. A *Hegymagas* név elsődlegesen a Tapolcától délre található Szent György-hegyet jelölte, illetve az ott található falu nevéként is használatos volt. A veszprémi egyház hegymagasi birtoklásáról csak 1245 óta vannak adatok (KARLINSZKY 2013: 159), tehát a hely nem tartozott a veszprémiek korai birtokai közé. A név a Pannonhalmi apátság 1093–1095-ös összeírásában fordult elő először: *Vgmogos* (DHA. 1: 301). Ezután legközelebb a győri káptalan és a szentmártoni püspök birtokvásárlása ügyében hallunk róla: 1222: „in villa Apaty in *Higmogos*” (PRT. 1: 656). A fent említett 1245-ös oklevél szerint a pannonthalmi apát a veszprémi püspök Hegymagas feletti egyházi joghatóságát csorbította: „in villa que *Higmogos* vulgariter appellatur” (MREV. 1: 123). Ezután több 13. századi oklevél

is megerősítette a veszprémi egyház itteni birtoklását: 1256: vduornici de *Hygmogos*, versus montem *Hygmogos*, mons *Higmogos* (ÁÚO. 2: 267–268); 1280: *Hygmogas* (VO. 81). A VÖ.-nél néhány évvel korábbi az az oklevél, mely a Hegymagasból kiváló *Raposka* nevű birtokról először adott hírt: 1317: [*Repe*]suka, *Hegesmogas* (VR: 46). Később is e neveken említik: 1420: In villa *Hegmagas* (János mesteré), *Repesoka* (a veszprémi káptalané) (DHA. 1: 233, ZsO. 7: 401–406); 1424: In villa *Hegmagas* (DHA. 234). A VÖ.-ben és átírásaiban a név a következőképpen szerepel: +1082 [1326–1327]/1350/1407: *Hygmugos*, *Hygmugos* (DHA. 1: 238). KARLINSZKY BALÁZS (2016: 80) a *Hegymagas* név használatához azt a magyarázatot fűzte, hogy „a Raposka elnevezés még nem vált általánossá, és a korábbi birtokokat tartalmazó, az összeírás alapjául szolgáló valamilyen dokumentum [...] még nem vette át az új birtokjogi helyzetnek megfelelő terminust, mivel az még nem mehetett át a köztudatba.”

A helynév a *hegy* ’földfelszíni kiemelkedés’ főnévből és a főnévi használatú *magas* melléknévből áll, a szerkezet jelentése ’hegy teteje’ (FNESz. *Hegymagas*). A szókezdő *h* hiányára a *hegy* szóban csak 11. századi példákat ismerünk (1086: Forkosig, 1093–1095: Keurisirig, *Vgmogos*, DHA. 1: 251, 301) (vö. ZELLIGER 1991: 79–82, PELCZÉDER 2022: 90–93); e három adaton kívül a szó az ómagyar korban *hig* ~ *hyg* ~ *heg* írásváltozatokban volt használatos. A VÖ.-beli *Hýg* kora az írásmódja és az alakja alapján nem határozható meg, legfeljebb az bírhat tájékoztató jelleggel, hogy az *y*-t [i] hangértékben a 12. század végénél korábban nem alkalmazták (KNIEZSA 1952: 24). A VÖ.-ben azonban következésképpen az *y* jelöli az [i]-t, függetlenül az adatok nyelvtörténeti forrásértékétől (vö. 4.1. *Keurushýg*, 4.2. *Cletý*, 4.3.2. *Wrsý*). A *magas* szó a helynév adataiban többnyire *mogos* formában jelenik meg; az 1280-tól megjelenő *mogas* és a 15. századi *magas* alakok a nyíltabbá válás folyamatát tükrözik. A *magas* szó más tulajdonnévi és köznévi előfordulásaiban is középső, majd alsó nyelvválású magánhangzókat találunk (TESz., ÚEsz.), legkorábbi dokumentálható adatában is: 1086: *Mogos* (DHA. 1: 252). A VÖ.-ben és átírataiban szereplő *mugos* egyedi előfordulása, más forrásból nem adatolható alak (vö. 4.3.2. *Bucon*). A szó általunk ismert hangváltózási folyamatában erre az alakra nem ismerünk más példát (**mugos* > *mogos* > *mogas* > *magas*?).

(K)alu(z)di. A mai Berhida település északnyugati határában feküdt a *Kálozd* nevű prédiüm (MRT. 2: 72, KARLINSZKY 2013: 165), mely Benedek ispán végrendelkezése nyomán, a Pét vizén levő két malommal együtt 1171-ben került a veszprémi egyház tulajdonába (1171: „predium *Kaluzd* [...] et cum duobus molendinis super aquam *Peit*”, VO. 29). Valószínűleg a tatárjárás idején szűnt meg mint település (MRT. 2: 72). 13. századi oklevelekben ekképpen említik: 1234–1270: *Kaluzt* (ÁÚO. 2: 17), 1239: in villa Premortun et *Kalust* (VOS. 100). 1324-ben és 1327-ben mint a veszprémi káptalan birtokáról esik szó Kálozdról: 1324: *Kaloz*, 1327: *Kaluz* (VR. 70, 76). 1327-ben a káptalan az ezzel szomszédos birtokrészhez is hozzájutott, mely a magtalanul elhunyt Dész fia Dezső Káloz nevű földje volt (1327: „portionem [...] Deseu filii Dees [...] inter terras capituli similiter *Kaluz* vocatas mixtim habitam”, VR. 70, 76). Később különböző névváltozatok voltak használatosak a helyre: 1383: *Kaloz*, *Kaluzd*, *Kaloztelek*, *Kalozteleke* (Cs. 3: 236), 1507: *Predia Kaloz* et *Dewsekaloz* (Cs. 3: 236). Az újkorban a *Káloz* alak élt tovább (2000: *Káloz-patak*, *Káloz-kút*, VeMFN. 4: 246, 247).

A FNESz. a magyar nyelvterület különböző részein található *Káloz*, *Kálozpuszta*, *Kalász*, *Kálócfa*, *Kárásztelek* helynevekről általában azt írja, hogy a *káliz* 'izmaelita' népnévből keletkeztek (FNESz. *Káloz*); egy esetben úgy fogalmaz, hogy a személynévként is alkalmazott *káliz* 'izmaelita' népnévből jött létre (FNESz. *Kárásztelek*); egy esetben pedig a *Káliz* személynévet jelöli meg a helynév forrásaként (FNESz. *Kálócfa*). A helynév a *káliz* népnévből és az Árpád-korban gyakran mondható *Káliz* személynévből (l. ÁSzt. 444) egyaránt származhat. A Berhida melletti helynek a középkorban használatos *Kálozd* neve azért sajátos, mert az ebből a szóból keletkezett helynevek között (l. FNESz.) ez az egyetlen *-d* képzős. A VÖ.-ben és átírásaiban szereplő *Kaluzdi*-ban (+1082 [1326–1327]/1350/1407: (*K*)*alu(z)di*, *Kaluzdy*, *Kaluzdi* ~ *Kalozdi*, DHA. 1: 237) a *-di* végződés esetleg a név korai voltára utal. A *káliz* köznév és az ebből létrejött személy- és helynevek korai adatait áttekintve azt láthatjuk, hogy a második szótagban minden bizonnyal az *-i* volt az eredeti (1111: *caliz*, TESz.; 1138/1329: *Koaliz* szn., 1141–1161: *Caliz* szn., ÁSzt. 444; 1156: *Qualiz* hn., FNESz. *Kalász*; 1211: *Calix* (*Caliz*) szn., ÁSzt. 444). Az *-u* a második szótagban csak a 12. század végétől jelentkezett: 1171: *Kaluzd* hn. (VO. 29); 1212: *Kualuz* hn. (FNESz. *Kálozpuszta*), 1213/1550: *Kaluz* szn. (ÁSzt. 444), 1232: *Kaluz* hn. (FNESz. *Kalász*), 1239: *Kalust* hn. (VOS. 100); 1248: *Kadarkaluz* szn., 1290/1303/1479: *Caluz* szn. (ÁSzt. 444). Az *u* később nyíltabbá vált: 1241: *Kalóztelek* hn. (FNESz. *Kárásztelek*), 1324: *Kaloz* hn. (VR. 70), 1377: *Kaloz* hn. (FNESz. *Kálozpuszta*), 1408: *Kalozfalwa* hn. (FNESz. *Kálócfa*). A szó történeti adataiból tehát az alábbi változási folyamatokra következtethetünk: *káliz* > *káluz* > *káloz* (vö. 4.1. *Boloton* ~ *Boloton*, *Vaschul*).

A VÖ. *Kaluzdi* adata az *u*-ja miatt – a *káliz* szó hely-, személy- és köznévi előfordulásai alapján – a 11. századra nemigen tehető. Elgondolkasztó viszont az, hogy sem ennek a helynek a többi említése, sem a VÖ. többi *-d* képzős helyneve nem tartalmaz szóvégi magánhangzót: vö. *Kuesd*, *Dulusd*, *Fotud*, *Scamard*, *Ęnderęd*, *Ęuschud*. Alakját tekintve az oklevél *Kaluzdi* adata a Berhida melletti hely nevének adatsorában is egyedülálló.

Kezwý (1.). A hely a mai Veszprém megyei Papkeszivel azonosítható. Legkorábbi adata 1181-ből való; ez az oklevél egyúttal már a veszprémi egyház itteni birtoklásáról is tanúskodik (VO. 30–31, KARLINSZKY 2013: 189). A település helynévi adatai időrendben a következők: 1181: *Kesuh* (VO. 30), 1283: *Kezu* (DF. 200707), 1388: *Kezy* (ZsO. 1: 632), 1394: *Kezy* (VO. 166), 1436: *Kezy* (DF. 201271). A VÖ.-ben *Kezwý*, 1407-es átírásában pedig *Kezvy* (DHA. 1: 238) alakban szerepel. A névben 1488-tól jelentkező *pap*- előtag (1488: *Papkezy*, Cs. 3: 246) a veszprémi káptalan birtoklására utal (FNESz. *Papkeszi*).

A FNESz. törzsnévi eredetűnek véli a településnevet. RÁCZ ANITA (2006: 15–17) éppen a *Keszi* helynevek kapcsán (is) megemlíti, hogy a törzsnévi és a hasonló hangalakú személynévi eredetű helynevek elkülönítése olykor nehézségekbe ütközik. *Papkeszi* adatai a 14. század második feléig *Keszü* alakban rekonstruálhatók, hasonlóan például *Bánkeszi* (1113: *Kescu*), *Budakeszi* (1296: *Kezu*), *Dunakeszi* (1255: *Kezw*), *Garamkeszi* (1294: *Kezw*), *Ipolykiskeszi* (1248/1392: *Kezw*), *Kiskeszi* (1113: *Quescu*), *Kőkeszi* (1270: *Kezu*), *Mezőkeszi* (1269: *Kesu*), *Nagykeszi* (1237–40: *Kezu*), *Sárkeszi* (1274 k.: *Kesu*), *Tiszakeszi* (1332–1335: *Kezu*) (FNESz.) első adataihoz. *Papkeszi* neve 1388-tól jelent meg *Keszi*-ként, ahogyan a fent idézett településnevek többségénél is hasonlótlapaszthatunk.

A veszprémi káptalani összeírásban és 1407-es átírásában a *Kezwý* ~ *Kezvy* végén álló *y* szerepe nem világos, azonban nem is tekinthető teljesen egyedi jelenségnek, ugyanis egy másik (Pápa mellett található) *Keszi* adatsorában is találunk ilyen alakot (1251/1263:

Keszwy, FNEsz. *Egyházaskesző, Várkesző*). Az *y* esetleg lehetne *-i* helynévképző: BÉNYEI ÁGNES (2012: 82) a törzsnévi helynevek köréből is hoz néhány példát *-i* képzősökre (*Megyeri, Tarjáni, Nyéki*), megállapítva, hogy a képzős és képzőtlen alakok váltakozása a képzőtlen nevek elsődlegességére utalhatnak. A személynévi helynevekben pedig köztudottan gyakori volt az *-i* (BÉNYEI 2012: 80). Helynévképzői szerepben analogikusan leginkább a 13. század végén vagy a 14. században került az *-i* helynevekbe, ugyanis ekkor volt ez a képző a legproduktívabb (BÉNYEI 2012: 84). Mivel *Papkeszi* adatai minden egyéb, a 14. századnál korábbi forrásban *Keszü*-ként és *-i* nélkül szerepelnek, arra is lehet gondolni, hogy a VÖ. írója önkényesen illesztette a név végére az *y*-t (esetleg képző szerepben), ami megerősíthető azzal, hogy ugyanerre a magatartásra az oklevél más szórványánál is lehet gyanakodni (vö. *Örs* > *Örsi, Les* > *Leső*). A *Keszü* hangtani felépítése azonban igen kevésbé teszi valószínűvé ezt az eshetőséget. A *w* betű az [ü] jelölésére csak a 12. század végétől kezdett kiterjeszkedni, de inkább csak a szó elején (KNIEZSA 1952: 27, 36). Még arra lehet gondolni, hogy a *wy* betűkapcsolat [ü] hangértékű az oklevélben, mert bár a *wy* nem, de a *yw, yv, yu* – még ha nagyon ritkán is – jelölhette az [ü]-t, legkorábban a 13. század második felétől (KNIEZSA 1952: 92, 108).

A VÖ. *Kezwý* adata egyfelől a 14. századnál korábbi alakokkal tart rokonságot *Keszü* olvasata miatt, míg a 14. század második felétől a név már *Keszi* alakban volt használatos. A szórvány a 13. századnál viszont nemigen lehet régebbi az [ü]-nek a *w*-vel való jelölése miatt. Másfelől azonban a hamisítói magatartás nyomát viseli magán, mégpedig az *y* önkényesnek látszó hozzátoldása, ezáltal a névalaknak a település adatsorában való egyedisége miatt.

Lęsew. A VÖ. szerint a kanonokoknak a *Leső* nevű helyen volt erdejük, ezt a helyet pedig az oklevél a Csatár, Menyeke és Endréd közötti utak határolta területen határozza meg Veszprém nyugati határában: „In loco, qui dicitur *Lęsew* habet ecclesie silvam sine participatione cuiusquam, quam circuit via directa a villa *Chatar* usque ad villam *Menęca* et villam *Ęnderęd*” (DHA. 1: 237). A Bakonybéli összeírás 1086-os részében a Veszprém megyei Endréd egyik határpontja a *Les* nevű hegy; a bakonybéli birtokának a határleírása a BÖ.-ben itt kezdődik és itt is végződik: „incipit terminari a culmine montis, qui dicitur *Lessu* [...] a quo descendendo ultra fontem ascendit per vallem, atque per semitam in sumitatem *Lessu* montis” (DHA. 1: 251). A két név tehát minden bizonnyal ugyanazt a helyet jelöli. A *Les* később is a veszprémi káptalan erdejeként jelenik meg a forrásokban: 1418-ban Csatár, Menyeke és Endréd ~ Szentmárton szomszédságában mint erdő, föld, kaszáló és berek („terrorum, fenetorum, nemorum et silve vulgariter *Les* dicta[rum] [...] in vicinitate videlicet possessionum Chathar, Meneke, Endred alio nomine Zenthmarton vocatorum”, VOS. 372); 1422-ben pedig a veszprémvölgyi apácák Menyeke birtokának és a veszprémi káptalan *Les* birtokának az elhatárolása kapcsán említődik (1422: *Lees*, ZsO. 9: 639). Minden további említése is egyöntetűen *Les*: 1498, 1499, 1500, 1501, 1502, 1505–1506, 1507: *Lees* (Szk. 38, 50, 61, 64, 74, 111, 121), 1505: *Less* (Szk. 103); 1506: „in possessione Chatar predicta et predio *Lees* nuncupato” (VO. 312).

A név leshelyként szolgáló hegyet, magaslatot jelölhet (FNEsz. *Les-bikk*). A BÖ. *Lessu* neve tövéghangzóval [Lessü]-ként rekonstruálható, míg a VÖ. *Lesew* adata igenévi származékként mint [Leseü ~ Leső]. A hely későbbi adatai mind *Les* formájúak, tehát a BÖ.-beli tövéghangzós alak folytatásának tekinthetők, míg a VÖ. *Leső*-je egyedül áll a név adatsorában.

Wrsý (1.), in alio Wrsý (2.). Az egykori Zala megyei Örs falu első említése 1131-ből való. Ekkor Fila kanonok a veszprémi egyházra hagyta itt lévő javait, s ezután is számos oklevél bizonyítja a veszprémiek itteni birtoklását (KARLINSZKY 2013: 133–134, 154; VO. 27–28). Örs a 13. században két településre bomlott: ezek a mai Alsó- és Felsőörsszel azonosíthatók (KARLINSZKY 2013: 133). Az 1131-ből és 1245-ből fennmaradt oklevelek még nem utalnak két Örsre: 1131: „predium meum, quod *Vrsu* nominatur” (DHA. 1: 424), 1245: villa *Wrs* (DF. 200644). Egy 1275-ből fennmaradt oklevél az első, mely már egyértelműen egy Alsóörse vonatkozó adományozást tartalmaz a veszprémi székesegyház részére (KARLINSZKY 2013: 134); a hely „in villa *Wrs inferiori*” megnevezéssel szerepel a forrásban (VO. 60). A veszprémiek felsőörsi birtoklására utaló első adat – az 1082-re keltezett hamis összeírást nem számítva – 1338-ból származik (KARLINSZKY 2013: 154): „in *superiori villa Wrs*”, „in *inferiori villa Wrs*” (HO. 4: 160). A 13. század utolsó harmadától kezdődően a két település az *al(só)*-, majd a *felső*- megkülönböztető jelzőkkel, illetve ezek latin megfelelőivel jelenik meg az oklevelekben: 1279: *inferiori Vrs* (DF. 200701), 1290: *Olurs*, *Olwrs* (HO. 4: 73, 74); 1312: *Olwrs* (ZO. 1: 136); 1316: *Olwrs*, 1318: *Olwrs* (VO. 112, 114); 1327: *Olwrs* (ZO. 1: 248); 1338: in *superiori villa Wrs*, in *inferiori villa Wrs* (HO. 4: 160); 1404: *Alwrs*, 1405: *Also Ewrs*, 1410: *Alwrs*, *Olwrs* (ZsO. 2/1: 346, 476, 348); 1435: *Felsewrs* (Cs. 3: 89); 1467: *Felse Ewrs* (VO. 242). Az 1082-re keltezett hamis összeírásban is két Örs szerepel, de ezek nincsenek külön névvel megjelölve. Az egyikben (In villa *Wrsý*, DHA. 1: 237) harangozók és szőlőművesek éltek, nagy erdeje és közös földje volt itt a veszprémi egyháznak: ez a nagy erdő miatt Felsőörsszel azonosítható (KARLINSZKY 2013: 134). A másik Örsön (In alio *Wrsý*, DHA. 1: 237) földje, szőlője, jobbágiai, szolgálói voltak az egyháznak, ez pedig Alsóörsnak felelhet meg (KARLINSZKY 2013: 134).

Az Örs helynév etimológiája nincsen megfelelően tisztázva (a kérdés legújabb összefoglalását l. HOFFMANN 2010: 76–77), a lehetőségek között a (kabar) törzsnévből és a nemzetségnévből való keletkezés merült fel (FNESz. *Alsóör*s). A vizsgált név – hozzávéve a nyelvterület más részein található *Örs* ~ *Örös* helyneveket (FNESz.) és az *Örs* nemzetségnévet (ÁSzt.) – csak az 1131-es forrásban (*Vrsu*, DHA. 1: 424) és a sok esetben archaikus alakokat közlő Anonymusnál (*Ursuuru*, ÁSzt.) tartalmaz tövéghangzót, más, illetve későbbi forrásokban nem. A tövéghangzó eltűnése mellett a nyíltabbá válás alakította a helynév alakját: *Ürsü* > *Ürs* > *Örs*. A VÖ.-beli *Wrsý* szórványt két szempontból lehet megvizsgálni: a név végén található *y* szerepe és a hangjelölés szempontjából. Az oklevélben az *y* következetesen az [i] jelölésére szolgál (*Cletý* ~ *Clęty*, *Dýak*, *Fekety*, *Grazý*, *Hýgmugos*, *Keurushýg*, *Wýgant* ~ *Wýghant* stb.), így az *Wrsý* olvasata [Ürsi]. Ez a képzősnek tekinthető forma a település adatsorában egyedülálló, illetve más *Örs* helynevek sem alakultak -i képzővel. Az adat helyesírás-történeti szempontból a következőképpen elemezhető: az [ü]-t a 11. században leginkább az *u*, ritkábban a *v* jelölte; a *w* (ami addig kizárólag a [v]-t jelölte) csak a 12. század legvégétől kezdett az [ü] hangra is kiterjedni, méghozzá leginkább szó elején (KNIEZSA 1952: 17, 27, 36). Az oklevél többi szórványában nem szó elején az [ü] jele az *u* betű: *Suęn*, *Pechul*, *Kuesd*, *Ęuschud*, *Keurushýg*, *Irugh*. Az [i] hang általános jele a 11–12. században az *i* volt, a 12. század második felében ütötte fel a fejét az *y*, de ekkor még kisebbségben volt, majd a 13. század második felétől mind jobban háttérbe szorította az *i*-t (KNIEZSA 1952: 17, 21, 24, 39), és – körülbelül a *w*-vel egyidőben – egyeduralomra tett szert. A VÖ.-ben következetesen az *y* jelöli az *i*-t (l. fent) (kivéve egyetlen szó eleji esetet: *Irugh*).

A VÖ. *Wrşy* szórványa – az [ü] *w* jele és az [i] *y* jele alapján – tehát inkább 13. századi írásmódot mutat. Az *-i* képzős névváltozat teljesen egyedi a település adatsorában (vö. 4.3.2. *Kezwý*). Az a tény, hogy a hamis összeírás megkülönbözteti a két *Ōrs*-öt (ha külön névvel nem is illeti), az adat névtörténeti hitelességét is megkérdőjelezi a hamisított korra (a 11. század végére) vonatkozóan, ugyanis a falu két részre bomlása csak a 13. század második felére tehető.

Az alábbi táblázatban az oklevél 11–12. századi névtörténeti hitelességű helynevei szerepelnek, mellettük pedig hiteles és eredeti oklevelekből való első előfordulásaik.

1. táblázat: A VÖ. 11–12. századi névtörténeti hitelességű szórványai és azok hiteles és eredeti oklevelekből való első előfordulásai

VÖ.	A veszprémi püspökség vagy a káptalan birtokügyeivel foglalkozó 11–12. századi források	Egyéb, a VÖ.-vel egyeztethető helynévi szórványokat tartalmazó oklevelek
ad silvam <i>Beñ</i>		1086: „(ad) locum, ubi Martinus incendit aratrum <i>Bere iudicis</i> ” (DHA. 1: 252)
in villa <i>Bęřyn</i>		1002 e./1109: <i>σαγάβρυεν</i> (OmOlv. 15), 1109: <i>Zaa'r'berin</i> (DHA. 1: 366)
<i>Besprēm</i>		1002 e./1109: <i>βεσπρέμ</i> (OmOlv. 15), 1109: <i>Bezpremensium</i> , <i>Bezpremen-sis</i> (DHA. 1: 366)
<i>Boloton</i> ~ <i>Bolotun</i>		1055: super <i>Balatin</i> ; ab eodem lacu <i>Bolatin</i> (DHA. 1: 149)
<i>Bucon</i>		1086: <i>Bokon</i> (DHA. 1: 252)
in predio <i>Cletý</i> (1.) in alio predio <i>Cletý</i> (2.)	1152: in villa <i>Cleth</i> (CAH. 57)	1093–1095: <i>Cletii</i> (DHA. 1: 301)
in villa <i>Copul</i>	1152: in uilla <i>Copuliensi</i> (CAH. 57)	
in villa <i>Ęnderę(d)</i> , villam <i>Ęnderęd</i> (1.)		1086: „Sexta villa, que dicitur <i>Andreę episcopi</i> ” (DHA. 1: 251)
in altera <i>Ęnderęd</i> (2.)		1086: „Duodecimum <i>predium</i> , quod dedit <i>Andreas episcopus</i> in <i>Felduuar</i> ” (DHA. 1: 252)
in villa <i>Ęuse</i>	1184–1188: <i>Euse</i> (VO. 31)	
in predio <i>Fotud</i>		1055: villa, que vocatur <i>Fotudi</i> (DHA. 1: 150)
in villa <i>Hęgmugos</i>		1093–1095: <i>Vgmogos</i> (DHA. 1: 301)
in predio <i>Irugh</i>	1171: <i>predium Ireg</i> (VO. 29)	
in villa <i>Kaal</i>	1171: <i>predium Kal</i> (VO. 29), 1174: <i>Kal</i> (DF. 200615), 1199: in <i>Kalu</i> , in predio <i>Kalv</i> (VOS. 58–59)	

VÖ.	A veszprémi püspökség vagy a káptalan birtokügyeivel foglalkozó 11–12. századi források	Egyéb, a VÖ.-vel egyeztethető helynévi szórványokat tartalmazó oklevelek
in villa (K)alu(z)di	1171: predium <i>Kaluzd</i> (VO. 29)	
<i>Kapulch</i>		1093–1095: <i>Copulci</i> (DHA. 1: 301)
in predio <i>Keurushy</i> g		1093–1095: <i>Keurisyg</i> (DHA. 1: 301)
predium <i>Kezwý</i> (1.)	1181: in villa <i>Kesuh</i> (VO. 30)	
in loco, qui dicitur <i>Lęşęw</i>		1086: „in sumitatem <i>Lessu montis</i> ” (DHA. 1: 251)
ad fontem <i>Mama</i>		1002 e./1109: <i>μάμα</i> (ÓmOlv. 15), 1109: <i>Mama</i> (DHA. 1: 366)
(in vi)lla <i>Pechul</i>	1174: <i>Pecel</i> (DF. 200615)	
in portu <i>Pęyt</i>	1171: „duobus molendinis super aquam <i>Peit</i> ” (VO. 29)	
in (predio <i>Poloz</i>) <i>nuk</i>	1079: <i>Poloznic</i> (DHA. 1: 225)	1002 e./1109: <i>πολοσνίκου</i> (ÓmOlv. 15), 1086: <i>Ploznic</i> , 1109: <i>Polosinic</i> (DHA. 1: 253, 367)
in villa <i>Scamard</i>	1171: in villa <i>Zamard</i> (VO. 29)	
in predio <i>Tath</i>	1152: in villa <i>Tat</i> (CAH. 57)	
in partibus <i>Tholna</i>		1055: in <i>Thelena</i> (DHA. 1: 151)
in predio <i>Tuur</i>	1184–1188: <i>Tur</i> (VO. 31)	
in villa <i>Vaschul</i>	1174/1419: <i>Vascul</i> (VOS. 50)	
in villa <i>Wrsý</i> (1.) in alio <i>Wrsý</i> (2.)	1127–1131: „predium meum, quod <i>Vrsu</i> nominatur” (DHA. 1: 424)	

5. A hamis oklevél 11–12. századi névtörténeti hitelességű helynévi szórványainak helyesírás-, hang- és névtörténeti elemzése lehetővé teszi néhány óvatos megállapítás megfogalmazását a hamisítás mikéntjére vonatkozóan.

5.1. A vizsgálat alá vont harmincegy helynév közül tehát mindössze öt az, amely a hamisítás korát megelőző nyelvváltozást mutatja: *Cletý* (1.), *Cletý* (2.), *Copul*, *Fotud*, *Pęyt*. Ezekről feltételezhetjük, hogy korábbi forrásból származnak, onnan emelhette át őket az oklevél írója. Ám a *Cletý* és a *Pęyt* neveket annyiban mégiscsak alakította az oklevélíró, hogy két olyan betűjellel (farkas *e*-vel és *y*-nal) írta le, melyeket általánosan használt az oklevélben, és amelyek viszont a forráselőzményben nem valószínűsíthetők (a kétszer előforduló *Kiliti* név ráadásul egyszer farkas *e*-vel, egyszer mellékjel nélküli *e*-vel van írva, tehát nem volt következetes az oklevélíró). A *Tath* nevet a *th* használata miatt ugyan a 13–14. századi jegyeket mutató alakok közé soroltam (l. 4.1.), itt mégis felvetném az oklevél korai kronológiai rétegéhez való tartozásának lehetőségét. *Tath*, *Copul* és *Cletý* ugyanis

együtt szerepelnek egy 1152-es oklevélben a veszprémi Szent Mihály egyház somogyi birtokai között. Amennyiben általánosan alkalmazta a VÖ. scriptora az *ę*-t és az *ȳ*-t, ugyanezt megtehetette a hangérték nélküli *h*-val is (l. 4.1. *Irugh*).

5.2. A többi helynévi szórványt is érdemes megvizsgálni, mert ezek a nevek nem feltétlenül azonosíthatók az oklevél másik kronológiai rétegével, a 13. század utolsó harmadával, illetve a 14. század első harmadával, azaz a forráselőzmények másik csoportjának, illetve a hamisításnak a korával. A nevek lejegyzésében változatos nyelvi megoldások társulnak célból használhatott. Ehhez hasonlóan könnyen megvalósítható archaizáló-hamisító megoldás lehetett a „névhasználati archaizálás”. Ezen azt értem, hogy az oklevélíró nem a hamisítás korában használatos névváltozatot írta bele az oklevélbe, hanem egy korábbi időszakra jellemzőt (ezekben az esetekben természetesen a forrásként használt oklevelek hatása sem hagyható figyelmen kívül). Hangtani, esetleg morfológiai téren már jóval nagyobb fokú nyelvi tudatosságra lehetett szükség a hamisítás leplezéséhez. Erre utaló halvány nyomokat a 4.3.2. alatt tárgyalt azon nevek között találhatunk, melyek egyedi jegyeket mutatnak, „kilógnak” a saját történeti adatsorukból, éppen ezért gyanúsak.

Helyesírási és hangtani tekintetben – legalábbis ahol ez megállapítható – általában véve 13–14. századi megoldásokat láthatunk. A helynevek többségét vagy egyszerűen modernizálták, illetve egységesítették a lejegyzés során, vagy nem is volt erre szükség, mivel ezeknél nem is dolgoztak jelentősen régebbi forrásból. Például a *c* betűt [k] hangértékben csak két „régí” névben használták: *Cletȳ* ~ *Clētȳ*, *Copul*. Ezzel szemben a VÖ. többi szórványában a szó eleji [k]-t következetesen *k* betű jelöli, ami a hamisítás korában domináns jele volt a [k]-nak (vö. KNIEZSA 1952: 36): *Kezwy*, *Kȳk*, *Ke(x)a*, *Kuesd*, *Kaal*, *Kescęw* (2.), *Kapulch*, *Keurushȳg*. Van néhány más, szintén általános használatú betűhang megfelelés is az oklevélben, mely nem 11–12. századi jegy, hanem sokkal jellemzőbb a 13–14. századra. Az egyik ilyen, hogy következetesen az *ȳ* betű jelöli az [i]-t, még a „régí” nevekben is (*Cletȳ* ~ *Clētȳ*, *ȳgȳmugos*). Feltűnő még az *sch* használata az [sz] jelölésére (*Faysch*, *Vaschul* stb.), ami szintén csak a 13. század második felétől megfigyelhető jel.

A VÖ. szórványai nem tartalmaznak tövéghangzót, holott egy 1082-es oklevélben bizonyos arányban még várnánk ilyen alakokat. Összehasonlításképpen: a Bakonybéli összeírás 1086-os részében az összes vulgáris nyelvű szórványhoz viszonyítva 21% a tövéghangzós szavak aránya (PELCZÉDER 2022: 193). Ráadásul a VÖ.-ben található helynevek között akadnak olyanok (*Kaal*, *Kȳk*, *Pęȳt*, *Wrsȳ*), melyeknek más forrásokban akár még egészen kései tövéghangzós előfordulásai is adatolhatók: 1199: *Kalu*, *Kalv* (VOS. 58), 1211: *Kecu* (KOVÁCS 2015: 89), 1150 k./13–14. sz.: *Peytu* (FNESz. *Pétfürdő*), 1131: *Vrsu* (DHA. 1: 424). Az egyetlen kivételnek a VÖ.-ben a *-di* képzős (*K*)*alu(z)di* tekinthető. Több, 11–12. századi névtörténeti hitelességű névben is regisztrálható a 10–13. század között zajló labializációs folyamat lejátszódása: *Ęęę*, *Irugh*, (*K*)*alu(z)di*, *Keurushȳg*, *Pechul*, *Vaschul*.

Az egyedi jegyeket mutató nevek esetében (l. 4.3.2.) véleményem szerint számolhatunk azzal az eshetőséggel, hogy az oklevélíró esetleg archaizáló szándékkal avatkozott bele a név alakításába, mégpedig „ravaszabb” módon, mint ahogyan azt a farkas *ę*-k használatával és a névválasztással próbálta elérni: itt ugyanis a nevek hangalakján vagy morfológiai struktúráján változtatott. Ilyen gyanú merülhet fel egyes nevek magánhangzói kapcsán, melyek minden ismert előfordulásuknál zártabb változatot mutatnak (*Bucon*, *-mugos*) vagy a más forrásokból tövéghangzóval nem adatolható *Kaluzdi* esetében. Meglepő, hogy egyes

nevek helynévképzős formában tűnnek fel (*Kezwy?*, *Lęsew*, *Wrsy*), holott máshonnan ilyen alakban nem ismeretesek. Az nem teljesen világos, hogy az oklevélíró ez utóbbi változtatásokhoz milyen okból folyamodott. Esetleg a saját nyelvi lenyomata is sejthető a háttérben, akárcsak a két szótagos *Endred* helyett a három szótagos *Ęnderęd* vagy a *Bere* [erdő] helyett a latin *silva Benedicti* használatának esetében.

5.3. A *Kál*, *Hegymagas*, *Örs*, *Pécsely* nevek elemzésének általános tanulsága, hogy a VÖ. lejegyzője mintha nem vette volna figyelembe a faluosztódás tényét, ami a nevek esetében differenciáló jelzők (*Szentvid-* és *Mindszentkál*la, *Al-* és *Felsőörs*, *Nagy-* és *Kis-pécsely*) vagy teljesen új név (*Raposka*) használatát jelentette. Nem állíthatjuk egyértelműen, hogy az oklevélíró tudatosan választotta az eredetibb és többnyire egyszerűbb névformákat, mert a névhasználat általában évtizedeken vagy akár évszázadokon át ingadozott (nem beszélve arról, hogy a latin–magyar vegyes névformákról áttértek a magyarra, legalábbis az írásbeliségben). Az mindenesetre elgondolkodtató, hogy mind a négy, ebben az ügyben érintett név esetében az eredeti név mellett döntött az oklevélíró.

5.4. Az oklevél nyelvi értékelésekor nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy mi állt keletkezésének a háttérben, mi volt megírásának oka és célja, mik lehettek az oklevélíró motivációi. Megalkotása összefüggött a veszprémi püspöki és kanonoki birtokok szétválasztásának a 13. század végi, 14. század eleji folyamatával; a káptalan birtokállományának a 13. századi jelentős gyarapodásával; illetve azzal, hogy I. Károly király megkövetelte az egyházi birtokviszonyok tisztázását az okleveles bizonyítás eszközével is. Azt is lehet tudni, hogy a káptalan már az 1326-ot megelőző években is élt egy-egy birtokkal kapcsolatosan az okleveles bizonyítás lehetőségével, ám ekkorra a javak egyetlen oklevélben történő összesítése is szükségessé válhatott. Az I. László korára történő visszahamisítást, úgy tűnik, legkönnyebben a valamelyest egységes oklevélképpel lehetett elérni (amit például a 11. századra jellemző farkas *ę-k* biztosítottak), másfelől a névválasztás eszközével. Számos, a 14. századra jellemző megoldással is találkozunk azonban a szövegben, elsősorban a hangállapot, illetve a helyesírás terén (ezek archaizálása nyilvánvalóan jóval nehezebb, nagyobb nyelvi tudatosságot igényelt volna). A vegyes nyelvi kép háttérben természetesen a sokféle korábbi irat felhasználása is állhat.

Az elemzés tehát azt mutatta meg, hogy az oklevél nyelvtörténeti szempontból legfeljebb kis számban tartalmaz 11–12. századi elemeket (ha egyáltalán tartalmaz). Itt került képbe egy 1152-es oklevél, amelyről feltételezhető, hogy abból kerültek át nevek az összeírásba. A többi helynévi szórvány azonban nem feltétlenül a 13–14. századról mutat reális képet, tehát ezeknek a neveknek az értékelésével is érdemes óvatosan bánni.

Hivatkozott források

AO. = *Anjoukori okmánytár* 1–7. Szerk. NAGY IMRE / TASNÁDI NAGY GYULA. MTA, Budapest, 1878–1920.

ÁSzt. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár 1000–1301*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.

ÁÚO. = *Árpád-kori új okmánytár* 1–12. Közzéteszi WENZEL GUSZTÁV. Pest/Budapest, 1860–1874.

- CAH. = *Chartae Antiquissimae Hungariae ab anno 1001 usque ad annum 1196*. Szerk. GYÖRFFY GYÖRGY. Balassi Kiadó, Budapest, 1994.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ / FEKETE NAGY ANTAL, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–5. MTA, Budapest, 1890–1941.
- DF. = *Diplomatikai Fényképgyűjtemény*. Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény. <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/> (2025. 04. 21.)
- DHA. = *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia 1. Ab anno 1000 usque ad annum 1196*. Edendo operi praefuit GEORGIUS GYÖRFFY. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
- EKFT. = *Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen. 1782–1785*. Arcanum, Budapest, 2004. <https://maps.arcanum.com/hu/map-firstsurvey-hungary> (2025. 04. 21.)
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.
- HA. = *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból* 1–4. Közzéteszi: HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA. 1. *Abauj–Csongrád vármegye*. A Magyar Névérték Kiadványai 1. KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 1997. 2. *Doboka–Győr vármegye*. A Magyar Névérték Kiadványai 3. KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 1999. 3. *Heves–Küküllő vármegye*. A Magyar Névérték Kiadványai 25. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012. 4. *Liptó–Pilis vármegye*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017.
- HéderváryOkl. = *A Héderváry-család oklevéltára* 1. Közzéteszi: RADVÁNSZKY BÉLA – ZÁVODSZKY LEVENTE. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909.
- HO. = *Hazai okmánytár / Codex diplomaticus patrius* 1–8. Kiadják: 1–5. NAGY IMRE – PAUR IVÁN – RÁTH KÁROLY – VÉGHÉLY DEZSŐ. Sauervein, Győr, 1865–1873. 6–8. IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ. Franklin, Budapest, 1876–1891.
- KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1000–1350*. 1–. *Abauj–Csongrád vármegye*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. A Magyar Névérték Kiadványai 10. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen, 2005–.
- MES. = *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* 1–. Közzéteszi: [1–2.] KNAUZ NÁNDOR. [3.] DEDEK CRESCENS LAJOS. [4.] DRESKA GÁBOR – ÉRSZEGI GÉZA – HEGEDŰS ANDRÁS – NEUMANN TIBOR – SZOVÁK KORNÉL – TRINGLI ISTVÁN. [1.] Aegydius Horák, [2–3.] Gustavus Buzárovits, [4.] Archivum Primatiale – Argumentum, [1–3.] Esztergom, [4.] Esztergom–Budapest, 1874–.
- MNA. = Magyar Névérték. Hang- és helyesírás-történeti adatbázis. <https://mna.unideb.hu/hang-es-helyesirastorteneti-adatbazis.php> (2025. 04. 21.)
- MREV. = *A veszprémi püspökség római oklevéltára. Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis* 1–4. Közzéteszi: FRAKNÓI VILMOS – LUKSICS JÓZSEF. Római Magyar Történeti Intézet, Budapest, 1896.
- ÓmOlv. = *Ó-magyar olvasókönyv*. Szerk. JAKUBOVICH EMIL – PAIS DEZSŐ. Danubia, Pécs, 1929.
- PRT. = *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története* 1–12. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ – SÖRÖS PONGRÁC. Stephaneum, Budapest, 1912–1916.
- Szk. = *A veszprémi káptalan számadáskönyve 1495–1534. Krónika 1526–1558. Javadalmak és javadalmak 1550, 1556*. Közzéteszi: KREDICS LÁSZLÓ – MADARÁSZ LAJOS – SOLYMOSSI LÁSZLÓ. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 13. Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém. 1997.

- VeMFN. 4. = *Veszprém megye földrajzi nevei 4. A Veszprémi járás*. Szerk. BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC – VARGA MÁRIA. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 194. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2000.
- VO. = GUTHEIL JENŐ, *Veszprém város okmánytára 1002–1523*. A veszprémi egyházmegye múltjából 18. Veszprémi Érseki és Káptalani Levéltár, Veszprémi Érseki Könyvtár, Veszprém, 2007.
- VOS. = ÉRSZEGI GÉZA – SOLYMOSI LÁSZLÓ, *Veszprém város okmánytára. Pótkötet (1000–1526)*. A veszprémi egyházmegye múltjából 20. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprém, 2010.
- VR. = KUMOROVITZ L. BERNÁT, *Veszprémi regeszták (1301–1387)*. Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953.
- ZO. = *Zala vármegye története. Oklevéltár 1–12*. Szerk. [1–4.] NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ. [5–6.] NAGY IMRE. [7–10.] KAMMERER ERNŐ. [11.] KAMMERER ERNŐ – DÖRY FERENC. [12.] LUKCSICS PÁL. Magyar Történelmi Társulat, [1–3.] Pest, [4–12.] Budapest, 1871–1931.
- ZsO. = *Zsigmondkori oklevéltár 1–10*. Összeáll. [1–2.] MÁLYUSZ ELEMÉR. [3–7.] MÁLYUSZ ELEMÉR kéziratát kiegészítette és szerk. BORSÁ IVÁN. [8–9.] BORSÁ IVÁN – C. TÓTH NORBERT. [10.] C. TÓTH NORBERT. A Magyar Országos Levéltár kiadványai 2. – Forráskiadványok. [1–5.] Akadémiai Kiadó, [6–10.] MOL, Budapest, 1951–2007.

Hivatkozott irodalom

- E. ABAFFY ERZSÉBET 2003. Hangtörténet (Az ómagyar kor). In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 301–351.
- BENEŠ, CARRIE E. 2003. The Appearance and Spread of the E-Cedilla in Latin Bookhands. *Manuscripta* 43–44: 1–44. <https://doi.org/10.1484/J.MSS.2.300664>
- BÉNYEI ÁGNES 2012. *Helynévképzés a magyarban*. A Magyar Névtörténeti Társaság Kiadványai 26. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névtörténeti Társaság Kiadványai 16. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KARLINSZKY BALÁZS 2013. *A veszprémi káptalan a középkorban. A veszprémi székeskáptalan középkori birtokai*. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba. <https://doi.org/10.15774/PPKE.BTK.2013.019>
- KARLINSZKY BALÁZS 2016. A veszprémi székeskáptalan 1082. évi birtokösszeírását tartalmazó hamis oklevél keltezése. *Fons* 23: 65–85.
- KARLINSZKY BALÁZS 2021. Középkori települések Márkó területén (I.). *Veszprémi Szemle* 61: 19–32.
- KNIEZSA ISTVÁN 1952. *Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KNIEZSA ISTVÁN 1959. *A magyar helyesírás története*. Második, javított kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- KOROMPAY KLÁRA 2003. Helyesírás-történet (Az ómagyar kor, A középmagyar kor). In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 281–300, 579–595.
- KOROMPAY KLÁRA 2015. A magyar mint közép-európai nyelv – helyesírás-történeti megközelítésben. In: FORGÁCS TAMÁS – NÉMETH MIKLÓS – SINKOVICS BALÁZS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei 8*. Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 111–120.

- KOVÁCS ÉVA 2015. *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névtárhívatal Kiadványai 34. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- MIKOS JÓZSEF 1935. A fehérvári keresztesek 1193. évi oklevele mint magyar nyelvemlék. *Magyar Nyelv* 31: 152–167, 288–309.
- MRT. 2. = ÉRI ISTVÁN – KELEMEN MÁRTA – NÉMETH PÉTER – TORMA ISTVÁN, *Magyarország régészeti topográfiája 2. Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.
- PAIS DEZSŐ 1939. *A veszprémi apácák görög oklevele mint nyelvi emlék*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 50. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- PELCZÉDER KATALIN 2022. *A Bakonybéli összeírás mint nyelvtörténeti forrás*. A Magyar Névtárhívatal Kiadványai 56. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- PELCZÉDER KATALIN 2024. Az 1082-es hamis veszprémi káptalani összeírás mint nyelvtörténeti forrás. In: FORGÁCS TAMÁS – NÉMETH MIKLÓS – SINKOVICS BALÁZS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei 12*. Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 179–191.
- RÁCZ ANITA 2006. Törzsnévi eredetű helyneveink nyelvi kérdései. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 2: 9–31.
- SARNYAI VIVIEN 2022. Szent István veszprémi püspökségnek írt adománylevele mint nyelvtörténeti forrás. *Magyar Nyelv* 118: 289–300, 444–459. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2022.3.289> (1. rész), <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2022.4.444> (2. rész).
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2011. Egy ómagyar magánhangzó-változásról. *Magyar Nyelv* 107: 193–198.
- SZÓKE MELINDA 2023a. Szent István király hamis okleveleinek nyelvtörténeti vizsgálatáról. *Magyar Nyelv* 119: 56–67, 171–179. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2023.1.56> (1. rész), <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2023.2.171> (2. rész).
- SZÓKE MELINDA 2023b. Az oklevelek hálózati struktúrái. *Magyar Nyelvjárások* 61: 893–905. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2023/68>
- TESZ. = *A magyar nyelv történet-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TÓTH ENDRE 2021. Egy ismeretlen 11. századi veszprémi püspök: András. In: KARLINSZKY BALÁZS – VARGA TIBOR LÁSZLÓ szerk., „*Capella reginalis*”. *A veszprémi püspökség a középkorban*. Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém. 9–27.
- TÓTH VALÉRIA 2023. Anonymus Gesta Hungarorumának Veszprém megyei kötődésű szórványai. *Magyar Nyelvjárások* 61: 959–974. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2023/74>
- ÚESZ. = *Új magyar etimológiai szótár*. Szerk. GERSTNER KÁROLY. MTA Nyelvtudományi Intézet / Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2011–2024. <https://uesz.nyud.hu/index.html> (2025. 04. 21.)
- VeszprHtLex. = ILA BÁLINT – KOVÁCSICS JÓZSEF, *Veszprém megye helytörténeti lexikona* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964–1988.
- ZELLIGER ERZSÉBET 1991. Milyen magas a Hegymagas? *Magyar Nyelv* 87: 77–82.

PELCZÉDER KATALIN

egyetemi docens; Pannon Egyetem, Humántudományi Kar, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Intézeti Tanszék; Veszprém

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1132-349X>, e-mail: pelczeder.katalin@htk.uni-pannon.hu

A beregi batykók 16–17. századi személynevei

SEBESTYÉN ZSOLT

Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza

Absztrakt

A beregi névtörténet és névkutatás számára a legfontosabb források között említhetők a 17. században a munkácsi és szentmiklósi uradalomban készült urbáriumok és összeírások. Bereg megye történetében a 16. század második felétől a 17. század közepéig tartó bő egy évszázados időszak az egyik legfontosabb korszak. A lakatlan területek benépesítésében fontos szerepe volt a falualapító és lakosságot gyűjtő kenézeknek, az új lakók lelki és vallási szükségleteit pedig a ruszin papok, az ún. batykók biztosították. Ez a képzetlen, gyakran kényszer szülte papi réteg fontos szerepet töltött be a közösség összetartásában és a falvak fennmaradásában. A szerző két latin és három magyar nyelvű, közel nyolc évtizedet felölelő urbárium vizsgálatával mutatja be a batykók névformáit, valamint igyekszik megválaszolni a következő kérdést: mivel magyarázható, hogy a *batyko* tisztség- vagy foglalkozásnévből nem jött létre olyan nagy számban családnév, mint a *kenéz*-ből? A szerző e névfajta, valamint a hozzá kötődő névadási-névkeletkezési folyamatok elemzésével mutatja be az egykori Bereg vármegye személynévadásának egy újabb részletét.

Kulcsszavak: személynevek, batykók, urbáriumok mint források, görögkeleti papok, ruszinok, Bereg megye, Kárpátalja, történeti személynév kutatás.

The personal names of 16th to 17th-century Bereg County batkos

ZSOLT SEBESTYÉN

Among the most important sources for onomastic and diachronic name research are the 17th-century 'urbaria' (land surveys) and tax records from the Mukachevo/Munkács and Chynadiyovo/(Bereg)szentmiklós estates. In the history of Bereg County, the roughly century-long period from the mid-16th to the mid-17th century represents one of the most significant eras. During this time, the repopulation of previously uninhabited areas was largely carried out by kenezes (village founders and settler recruiters), while the spiritual and religious needs of the new communities were served by Rusyn priests known as batkos. These untrained clergy members, who were often forced into their positions by circumstances, played an important role in maintaining community cohesion and ensuring the survival of villages. This study examines the name forms of the batkos based on two Latin and three Hungarian-language urbaria, covering nearly eight decades. It seeks to address the following question: why, unlike the occupational title *kenez*, the title *batko* did not give rise to a large number of hereditary surnames? Through the analysis of this name type and the associated processes of name formation, the author sheds light on a lesser-known aspect of personal naming practices in the historical county of Bereg.

Keywords: personal names, batkos, urbaria as sources, Eastern Orthodox priests, Rusyns, Bereg county, Subcarpathia (Ukraine), historical anthroponomastics.

1. A batykóságról. Bereg vármegye történetében kiemelten fontos időszak a 16. század második és a 17. század első felét felölelő száz év. Ezekben az években zajlott a megye hegyvidéki részének szervezett benépesítése, amelyben a legfontosabb szerepet a telepítéssel megbízott kenézek játszották. A kenézek mellett a történelmi és a névtani szakirodalomban kevesebb figyelmet kapnak az új lakók lelki és vallási szükségleteit kiszolgáló személyek, az ún. batykók. A kenézséghez hasonlóan a batykóság intézménye is egyfajta északkelet-magyarországi jellegzetesség volt, amelyet a kezdeti időszakban a kényszer szült. Mivel az újonnan települt – főként ruszin – lakosság számára az ekkor még szervezetlen egyház nem volt képes görög szertartású papokat biztosítani, a kenézek önállóan oldották meg a vallási élet megszervezését.

A ruszin lakosság körében – erős vallásosságuk miatt – nagy tiszteletben álltak a papok. A Pesti Napló 1938. november 22-i számában megjelent Magyar Krajna című írás névtelenségben maradt szerzője megjegyzi, hogy a beregi telepés falvak lakosainak két elengedhetetlen kívánsága volt: cerkom (templom) és batykó (pap) (N. N. 1938: 6). LEHOCZKY TIVADAR a görög szertartású beregi egyház történetét feldolgozó művében azt írja, hogy a beregi ruszinok „jámbor természetük és hitbuzgóságra való hajlamuknál fogva, vágyakoztak lelki pásztor után s már századokkal előbb találtak erre vállalkozó oly egyéneket, kik őket a hitvilágában oktatták s vezették” (LEHOCZKY 1904: 4). Ezeket a kevésbé művelt papokat a híveik *batykó*-nak, *'atyá'*-nak nevezték, s ez az elnevezés évszázadokon keresztül használatban maradt. A megszólítás jól tükrözi a papok és híveik viszonyát. LEHOCZKY szavaival: a korabeli papok saját híveikkel „cimboráskodva fraternizáltak”, míg más falvak lakói vagy a hivatalos személyek nem becsülték sokra a műveletlen vagy félművelt egyházfikat (vö. LEHOCZKY 1904: 8). Tény, hogy ezek a batykók nem voltak képzett papok, sokszor épp csak írni-olvasni tudtak. HODINKA ANTAL (1909: 761) kiemeli, hogy a batykók képzettségéről semmilyen információ nem áll rendelkezésünkre. Valószínűleg sem latinul, sem magyarul nem tudtak írni-olvasni, de a cirill írást ismerniük kellett, hogy olvasni vagy másolni tudják a szláv nyelvű szövegeket. „[A batykó] csak abban különbözött nyájától, [...] hogy tudott egy kicsit olvasni, ismerte az egyházi szertartásokat s hosszúra növeszté haját. Összes tudományát rendesen atyjától szerezte, mert a lelkészkedés – hiányozván a tudományosabb kiképzés minden feltétele – sok faluban örökös volt egy családban s fiúról fiúra szállt” (ACSÁDY 1886: 255–256).

A batykók az egyszerű emberekkel közös sorsban és vagyoni helyzetben osztoztak, a jobbágytelkeken élő batykók a jobbággyal azonos módon úrdolgát voltak kötelesek végezni, s a földesúr ugyanúgy deresre húzathatta, mint a zsellért. Később változott a jogállásuk, miután már a földesuraságnak, illetve a munkácsi vár urának évente egy nyestet vagy egy forintot adóztak.

A ruszin eredetű *batykó* főnév *'atya, ruszin pap'* jelentése is regionális, északkelet-magyarországi sajátosság. Az ukrán értelmező szótárakban a szó *'apa, atya'* alapjelentésben fordul elő (vö. pl. HRINCSENKO 1: 33). Az ukrán nyelv értelmező szótára öt jelentését adja meg: 1. *'apa, atya'*, 2. *'tan, tudományos vagy művészeti ág alapítója'*, 3. *'a kozák elöljáró,*

atamán kedveskedő megnevezése’, 4. ’idősebb ember megszólítása’, 5. ’utódok hímnemű felmenője’ (CYM. 1: 113). Az ukrán etimológiai szótár szintén az alapjelentését közli, de megemlíti, hogy a szónak ’pap’ jelentésével mind az ukrán, mind az orosz nyelvben találkozunk a becézett orosz *bátyuska* (*батьюшка*) alakban (ECYM. 1: 152). Kizárólag RUDNICKIJ kanadai kiadású etimológiai szótára említi a szó nyelvjárási jelentései között a ruszinban használt ’pap’-ot (RUDNICKIJ 1: 88). A ruszin nyelvjárási szótárak közül CSOPEJ ruszin–magyar szótára ’apa, apuska’ jelentéssel említi (CSOPEJ 8).

A *batykó* szó ugyanakkor szerepel a TESz.-ben: az etimológiai szótár kiemeli ukrán eredetét, de jelentéseként egyedül a ’pópá’-t adja meg. A szerzők megjegyzik, hogy csak az ukránsággal érintkező területeken volt használatban. A *batykó* szó első előfordulását az OklSz. 1567-ből adatolja a szentmiklósi uradalom urbáriumából, Kölcsey faluból: „Est ibi *Batyko* unus qui tenetur dare unam Manticam vulgo Izak...” [’Ugyanott van egy batykó, aki köteles adni egy manticát, azaz egy iszákot’].

Úgy vélem, hogy a kenézek személynevei (vö. SEBESTYÉN 2022c) mellett gyümölcsöző kutatási témát jelenthet a batykók névadásának a vizsgálata is. Az alábbiakban két 16. századi latin és három 17. századi magyar nyelvű urbárium adatai alapján a beregi falvak 16–17. századi batykóinak a névhasználati jellemzőit mutatom be. Vizsgálatom arra irányul, hogy milyen sajátos jegyeket mutat a ruszin papok névadása, és milyen közös vagy eltérő jegyek mutathatók ki a kiemelt szerepben lévő kenézek és papok nevei között.

2. Források. LEHOCZKY hivatkozott egyháztörténeti monográfiája (1904) a Beregben szolgáló batykók nevét csak az 1640-es évek végétől adatolja, ezért a kutatás középpontjába a korábban keletkezett forrásokat állítottam. A vizsgálatba bevont urbáriumok két különböző korszakból származnak. Az első réteget az 1567-ben¹ és 1570-ben² készült összeírások jelentik. Ezek a latin nyelvű urbáriumok az ekkor még különálló munkácsi és szentmiklósi uradalmak falvainak adózóit írják össze. A második korszak urbáriumai a 17. század első feléből származnak: a legkorábbi 1613-ból,³ majd 1625-ből,⁴ a legkésőbbi pedig 1645-ből.⁵ Az 1613-as és 1625-ös urbárium forrásközlésként 2022-ben nyomtatásban is megjelent (SEBESTYÉN 2022a, 2022b), az 1645-ös urbárium gazdaságtörténeti adatait pedig MAKKAJ LÁSZLÓ (1954) dolgozta fel a névanyag közlése nélkül. Mindhárom urbárium a munkácsi, valamint a vele ebben az időben egyesült szentmiklósi uradalomhoz tartozó helységeket, az adózó lakosokat és az adóterheket sorolja fel⁶. Az uradalom magába foglalta a megye nagy részét: kiterjedt a Bereg keleti részén fekvő Krajnára, a Munkácstól nyugatra és északra fekvő alacsonyabb hegyvidékre (Bubuliska vidéke, Víznice vidéke), az ezzel szomszédos alföldi részekre a Latorca folyó mentén (Kajdanó vidéke, Lucska vidéke), valamint a Munkácstól északkeletre fekvő teljes területre, az ún. Felsővidékre vagy Verhovinára.

¹ HU MOL OL E 156-a – Fasc. 011. – No. 10a és Fasc. 053. – No. 012.

² HU MNL OL E 156-a. – Fasc. 018. – No. 023, HU MNL OL E 156-a. – Fasc. 018. – No. 024, HU MNL OL E 156-a. – Fasc. 018. – No. 023, HU MNL OL E 156-a. – Fasc. 053. – No. 014.

³ HU MNL OL E 156-a. – Fasc. 018. – No. 025.

⁴ HU MNL OL E 156-a. – Fasc. 018. – No. 028.

⁵ HU MNL OL E 156-a. – Fasc. 019. – No. 001.

⁶ Az urbáriumokból idézett szövegrészek és személynevek közlésekor megtartottam az eredeti írásformát és hangjelölést. Az adott forrás az évszám alapján azonosítható.

A batykók a ruszin falvakban tevékenykedtek, ezért a vizsgálat fókuszában a megye vegyes lakosságú, illetve ruszinok lakta régiói állnak.

3. A batykók az urbáriumokban. A tisztségre, foglalkozásra utaló köznevekből a magyar névadásban gyakran jöttek létre családnevek. A foglalkozásnévi eredetű családnevek a magyar családnévrendszer egyik tipikus, nagy elemszámú motivációs-jelentéstani kategóriáját alkotják (SLÍZ 2016: 53). E családnevek megítélése azonban a magyar személynév-kutatás máig vitatott kérdése.⁷ A típusba tartozó nevek kategóriáját a szakirodalom tágabb vagy szűkebb keretek között is értelmezi. A foglalkozás rendszerint a családon belül öröklődött, az utódok folytatták az ősök által üzött tevékenységet, s ez a megnevezés öröklését is magával vonta. A 17. századi urbáriumokban számos olyan esettel találkozunk, amikor a tisztség- vagy foglalkozásnevet viselő személy még valóban az adott foglalkozást űzi. Ez jellemző a mesteremberekre, jobbágyokra, de különösen igaz a kenézekre és a papokra. GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS több írásában (2007, 2008, 2009, 2014, 2015) is foglalkozott azzal a problémával, hogy a források alapján nehéz eldönteni, hogy a foglalkozást kifejező köznév meddig utal az adott személy foglalkozására, s mikortól válik családnévvé (vö. GULYÁS 2008: 437). GULYÁS a kézművesiparra koncentrálna szűkebben értelmezi a típust: munkájában csak a városi kézműveseket sorolja ebbe a kategóriába, s nem tekinti foglalkozásnévi eredetűnek többek között az egyházi tisztségre utaló neveket sem, mert a tisztségnevek egy része alapvetően társadalmi státuszt jelölhetett vagy valamilyen jellemvonásra utalt. SLÍZ MARIANN – nem gazdaságtörténeti, hanem névtipológiai szempontból közelítve meg a témát – ezzel szemben a foglalkozásnévi eredetű családnevek közé sorol minden, munkavégzésre utaló nevet, s a névtani szakirodalom hagyományait követve ide tartozónak tekinti a tisztségneveket is (vö. SLÍZ 2016: 54).

A *Batykó* név a ritka családnevek közé tartozik. HAJDÚ MIHÁLY újmagyar kori családnévtára mindössze 48 *Batykó* és 1 *Batyko* nevet viselőről tud (ÚCsnT. *Batykó*). MIZSER LAJOS kéziratos beregi családnévlexikonában (MizserLex.) önálló címszóként szerepelteti ugyan a *Batykó* nevet, de a név magyarázata során megjegyzi, hogy az összeírásokban való előfordulása ellenére csak tisztségjelölő névelem, s nem tekinthető valódi családnévnek. KÁZMÉR MIKLÓS szótárában (CsnSz.) nem találkozunk vele, valószínűleg idegen eredete és bizonytalan adatolása miatt. CSUCSKA kárpátaljai ukrán családnévshótára szintén adatolja a *Batykó* nevet egy 1602-es ungi urbárium alapján (CSUCSKA 51), az ebben említett nevek azonban jellegükben és formájukban nem különböznek az alább ismertetendő kortárs beregi adatoktól, családnévként való értelmezésük pedig megkérdőjelezhető.⁸

A beregi kenéznevekről írt tanulmányomban (SEBESTYÉN 2022c) részletesen körüljártam a *Kenéz* családnévvvel, illetve a családnév adatolásával kapcsolatos problémákat. Hasonló akadályokba ütközünk a *Batykó* név esetében is: az urbáriumokban szereplő *batykó* névelem tisztség- vagy családnévi funkciója csak alapos vizsgálat után különíthető el. Ebben segítséget jelent az összeírók azon eljárása, miszerint a kenéz és a batykó neve mellett feltüntetik a tisztségre utaló köznevet. Számos esetben azonban csak a fizetett adó alapján ismerhető fel a helység papja. Az urbáriumok adatainak összehasonlító vizsgálata révén az egyes személyek azonosítására is lehetőség van, így megállapítható, hogy a batykóságuk megszűnése után is használják-e családnévként a *Batykó* nevet.

⁷ A kérdés részletes bemutatásától terjedelmi okok miatt eltekintek.

⁸ 1602: *Batyko Fedor*, *Batko Fedor* (Nagyláz); *Pap Olexa Battjko* (Szlatinka); *Bathjko Hleb* – *judex* (Nagyturica); *Battiko Iuan* (Kisberezna); *Battiko Ivasko* (Lyuta) (UC. 104: 8).

Az 1567-es urbárium (UC. 11: 10a) a szentmiklósi uradalomhoz tartozó falvak kenézeinek és telepeseinek az összeírását tartalmazza, köztük az egyes falvakban tevékenykedő papokét is. A hiányos dokumentum legelső bejegyzésében Kölcseény falunál említenek batykót, de a faluban lelkipásztori tevékenységet folytató pap név nélkül szerepel az összeírásban. Duszínán *Ferencz Pop* a batykó neve; ő szintén a papok nyestadóját fizeti, a következő batykót pedig Nelepinán említik: „Andre Pop sive Batiko”. Rajtuk kívül tevékenykedett még pap Alsóvereckén *Stecz Pop* és Ökörmezőn *Marko Pop* néven. A felsővereckei papot a ruszinokra jellemző többbelemű névvel említi az összeírás: *Batyko Pop Ivan Sandrovicz*. Nem minden papot emelnek azonban ki a névsorban: néhány helység esetében csak feltételezhető, hogy volt aktív egyházi személy a faluban; Szolyván például egy *Ivan Pop* nevű lakos szerepel az összeírásban. A teljes 1567-es urbáriumban (UC. 53: 12) rajtuk kívül más helységben nem említenek papokat, még az uradalom központjául szolgáló Szentmiklóson sem. LEHOCZKY (1904: 8) szerint a nagyobb ruszin helységekből már a 16. században is voltak papok, nevük azonban nem maradt fenn. A batykók és parókiák számáról 1554 előtről semmilyen adat vagy feljegyzés nincs (HODINKA 1909: 780).

A beregi urbáriumok közül az egyik legfontosabb az 1570-re datált, a munkácsi várhoz tartozó falvak összeírását tartalmazó dokumentum (UC. 18: 23) és másolata (UC. 18: 24), valamint az ekkor még különálló szentmiklósi uradalom szintén 1570-es összeírása (UC. 53: 14). Az 1567-es összeírással ellentétben ezekben már jóval több adat van a beregi batykókról. A munkácsi összeírásokban több ízben nem névvel említik a batykót, hanem „Domus presb(ite)ri Ruthenii” (Ruszkóc, Gorond, Makaria) vagy „Domus Sacerdos Ruthenij” megjegyzéssel utalnak rá (Csernelő). A *batykó* szó csak egy bizonytalan esetben fordul elő: Lányfalván *Lazarus Bathko Presb(ite)r* (UC. 18: 23), de a másolatban (UC. 18: 24) a név már inkább *Barho*-nak vagy *Batho*-nak olvasható. Mivel ezek az összeírások latin nyelvűek, az egyházi tisztséget is latin szóval nevezik meg: ebben a szerepben általában a *presbiter* (*ruthenus*) ’(ruszin, orosz) pap’ kifejezés használatos (N. FODOR 2010: 263); az azonos jelentésű *sacerdos* csak egy ízben fordul elő (N. FODOR 2010: 264).

A korai urbáriumokban a batykók neveinek feljegyzése kapcsán már megfigyelhető a különböző névformák, elsősorban a keresztnév használata: *Domus Joannes Presb(ite)ri* (Lucska), *Vrbanūs P(re)sbiter* (Závidfalva), *Domus Nicolai Presb(ite)rij* (Munkács), *Chregor presb(ite)r. Rute(nu)s* (Bubuliska), *Micl Bogar P(re)sbiter Rutenus* (Lauka), *Lukas Simbrilla P(re)sbiter Ruthenus* (Középsővíznice), *Andreas presb(ite)r Ruthenus* (Sztrabicsó), *Matth: Istvan Pap ruthenius* (Sarkad), *Michael Pap Ruthenūs* (Bárdháza), *Gregorius pap Ruthenius* (Sztánfalva), *Joannes pap P(re)sbiter* (Dragabártfalva), *Michael Pap Presb(ite)r Rutenius* (Nagymogyorós).

Hasonló eljárással találkozhatunk a szentmiklósi összeírásban is: *Elias Praesbyter rutenus* (Szentmiklós), *Sthnus Praesbyter rutenus*, *Joannes Praesbyter Rutenius* (Szolyva), *Alexius Praesbyter rutenus* (Repede), *Nicolaus Praesbyter rutenus* (Paulova), *Stephanus Praesbyter* (Alsóverecke), *Nicolai Praesbyteri deserta* (Holubina), *Marcus Praesbyter rutenicus* (Volóc), *Andreas Praesbyter rutenicus* (Nelipina), *Lazarus Pop Praesbyter rutenus* (Kölcseény), *Sandrowych Presbyterj* (Felsőverecke), *Fran. Kozanowych Praesbyter* (Duszina) (UC. 53: 14).

Az első jelentősebb, az egyesített munkácsi és szentmiklósi uradalmakat együtt bemutató, magyar nyelvű összeírás 1613-ban keletkezett (UC. 18: 25). 1612-ben az uradalom Eszterházy Miklós tulajdonába került, aki összeíratta a várhoz tartozó falvakat. Az összeírást, mint azt a latin bevezető is említi, Kőrössy István készítette. Ez az urbárium már a falvak számának növekedéséről tanúskodik: 1570 óta nagy számban települtek kenézfalvak, de 1610–1612 között is számos új helység jött létre. 1625-ben új összeírás készült; összeállítója Baán Balázs és Palágy István vicekapitány volt (UC. 18: 28). Az előzőhöz hasonlóan ez az urbárium is magyar nyelvű. Az 1613-as urbárium még szüksézáúan nyilatkozik az egyes adózókról, az 1625-ös, részletesebb összeírásból viszont több információt kapunk a batykókról. A harmadik, 1645-ös urbárium I. Rákóczi György idején készült; készítője *Wizaknai Márton és Cseh Mihály*. Az urbárium táblázatos jellege miatt a batykókról a nevükön és adóterheiken kívül kevesebb információ szerepel. A batykók száma fokozatos emelkedést mutat: míg 1613-ban 54, 1625-ben 56, 1645-ben már 66 batykót említenek a források.

1. táblázat: A batykók száma régióként

Település	Papok száma		
	1613	1625	1645
Verhovina	8	6	15
Krajna és Bárdháza vidéke	22	26	24
Lucska, Bobolistya és Viznice vidéke	24	24	27

A három összeírás kronológiai közelsége és a települések azonossága miatt a batykók neveit régióként és településenként mutatom be. Csak azokat a falvakat tárgyalom, ahol van batykó az adott évben.

2. táblázat: A Verhovina batykói

Település	1613	1625	1645
Nagyrosztoka	<i>Gherghely Papp</i>	<i>Battiko Hricz</i>	<i>Vasziczkovicz Hricz</i>
Busnisna	<i>Zaniszo Papp</i>	<i>Battyko Sztanko</i>	<i>Sztanko Pap</i>
Nagybresztó	<i>Simon Papp</i>	<i>Battyko Simko</i>	<i>Pap Simon</i>
Hukliva	<i>Sandor Papp</i>	<i>Battyko Demeter</i>	<i>Pap Demeter</i>
Kimsor	<i>Ferencz Papp, Ragiko Papp</i>	–	–
Koziva	–	<i>Battiko Sandor</i>	<i>Sandor Olexa</i>

Település	1613	1625	1645
Izvor	–	–	<i>Ukal Vaszil</i>
Szolocsina	<i>Kalabiska Peter</i>	<i>Kalabisko Peter</i>	<i>Kalabiska Hricz</i>
Nagybisztra	<i>Lazar Papp</i>	<i>Czenko Lazar</i>	<i>Cvenkó Peter</i>
Felsőverecke	<i>Leorincz Papp</i>	–	–
Újbisztra	–	–	<i>Ziczko Prokup</i>
Kisbisztra	–	–	<i>Lizanicz Demeter</i>
Perekreszna	–	–	<i>Bundacz Iván</i>
Volóc	–	–	<i>Olexovicz Prokup</i>
Plávja	–	–	<i>Juszkovicz Vaszily</i>
Bukovinka	–	–	<i>Holcza Lukacz</i>
Melnicsna	–	–	<i>Hriczovicz Jurko</i>

A szentmiklósi uradalomhoz tartozó Felsővidéken vagy Verhovinán a batykók száma megduplázódott 1613–1645 között. A régióban említett papok nevei számos érdekességről tanúskodnak. Nagyrosztokán például 1613-ban a *Gherghely Papp* név szerepel a névsorban, de viselője nyestadót nem fizet, ami kétségesse teszi a papságát. Ugyanakkor az 1625-ben említett *Battiko Hricz*,⁹ valamint az 1645-ös *Vasziczkovicz Hricz* alighanem szintén őt jelöli. Ugyanez figyelhető meg Busnisan, Nagybresztón és Koziván is, ahol minden bizonnyal mindhárom összeírásban megegyezik a batyko személye.

Hasonló jelenséggel gyakran találkozunk az urbáriumokban. SLÍZ MARIANN (2015: 137) ómagyar kori források kapcsán mutat rá arra, hogy azokban rendszerint nem a néviselő saját névhasználatát rögzítik, hanem a feljegyző által választott névváltozatot, ennek következménye az eltérő névformák használata. Ez igaz a középmagyar kori urbáriumokra is. Ebben szerepet játszik a vizsgált megye nemzetiségi összetétele, illetve az összeírók nemzetisége. N. FODOR JÁNOS (2015: 161–162) a többnemzetiségű vidékekre jellemző nyelvi interferenciával magyarázza ezt a gyakorlatot, amelynek az eredményeként nem az élőnyelvi névváltozatokat jegyzik le, az összeírt nevek csak az írásbeliségben használatosak. A ruszin nevek átírása mind a latin, mind pedig a magyar nyelvű urbáriumokban problémás, ezért az összeírások adatainak egybevetése, az interferenciák kiszűrése segíthet a valós névhasználat rekonstrukciójában.

Hukliván 1613-ban a *Sandor Papp*, 1625-ben pedig a *Battyko Demeter* név szerepel a listán; ez utóbbi viselője 1645-ben *Pap Demeter* néven prédikátor. Kimsoron 1613-ban

⁹ A *Hric* becézőnév ugyanis a *Hrihorij* 'Gergely' keresztnév származéka.

egy *Ferencz Papp* nevű személy fizeti az adót, de mellette egy *Ragiko Papp* nevű személyt is említene. 1625-ben nincs batykó a faluban, mert az urbárium szövege szerint nemrég meghalt, árvái a kenézzel azonos családnevű Volozin Makzim „tutorsága alatt” élnek, aki a batykó adóját is fizeti. Nem említene papot a helységben 1645-ben sem.

A batykó neve a feljegyző hanyagsága miatt is hiányozhat az összeírásból. Izvora például 1625-ben említik az első batykót, akit név szerint nem ismerünk, csak a kenézcsaláddal azonos családneve és ravasz gondolkodása ismert: *Ukalj Mihaly*-nál említik meg, hogy „ennek wagiõ egi Batiko fia ki most lött pappá ez ell akaruã az fizetett kerwlny igit okoskodot Hogi mikor az kenefseget nõ vífelheti akkor az Batikofagh mellet magat megh oltalmazhattia Budaj Vrå leuelet Producalta...” A szöveg egy másik érdekes információt is tartalmaz: „ott foha Czercó fem wolt most magaepetette az Battiko.” A batykóságot ugyanis gyakran úgy nyerte el valaki, ha egy egyszerű fatemplomot is épített. Csak feltételezhetjük, hogy az 1645-ben feljegyzett *Ukal Vaszil* név viselője azonos a névtelen pappal.

A batykó számos esetben a falut alapító kenézcsaládból került ki, s a kenézséghez hasonlóan a batykóság „hivatala” is körbejárt vagy öröklődött a családtagok között. Erre nyújtanak bizonyítékot az urbáriumok Szolocsinán és Nagybisztrán. Az előbbi faluban 1613-ban a *Kalabiska Peter* nevű férfi most „feõ kenez, ez utan Battýko leszen, az Battikosagtól Nestet aad.” 1625-ben még ő, 1645-ben már a család egy másik, *Kalabiska Hricz* nevű tagja a pap.

Nagybisztrán 1613-ban egy *Lazar Papp* nevű személy ad nyestet, de 1625-ben batykóként és kenézként is találkozunk vele: „Ehez az egez kenefseghez kilenczen wadnak eo az kenefsegh rendre jar kóztók az töbi mindenkorõ jobbagisagot wífel ez *Czenko Lazar* Batikosagotio vífel attul ad Nettet 1. demost az kenefseghben eo fzeros.” 1645-ben a kenézcsalád egy másik, *Cvenkó Peter* nevű tagja tölti be a batykóságot.

Az 1645-ös urbárium szerint jelentősen megnövekedett a batykók száma a régióban. Első ízben említene batykót Újbisztrán (*Ziczko Prokup*), Kisbisztrán (*Lizanicz Demeter*), Perekresznán (*Bundác Iván*), Volócon (*Olexovicz Prokup*), Plávján (*Juszkovicz Vaszily*), Bukovinkán (*Holcza Lukacz*) és Melnicznán (*Hriczovicz Jurko*). Hukliwa (*Pap Demeter*) és Busnisna (*Sztanko Pap*) kivételével 1645-ben a szentmihályi uradalom minden helységében csak családnévvel említett batykók szerepelnek az összeírásokban.

3. táblázat: A Krajna és Bárdháza vidékének batykói

Település	1613	1625	1645
Kerepecke	<i>Janos Papp</i>	<i>Iwan Pap</i>	<i>Pap Ferencz</i>
Nagylányfalva	–	<i>Miklos Pap,</i> <i>Ferencz Battiko</i>	<i>Battykó Miklós,</i> <i>Battykó Ferencz</i>
Papfalva	<i>Madarko papp</i>	<i>Demeter Pap</i>	<i>Battykó Demeter</i>
Kucsova	–	<i>Hricz Pap</i>	–

Település	1613	1625	1645
Fogaras	<i>Borisz Laszlo</i>	<i>Boricz Laszlo</i>	<i>Boricz Laszló, Glanko András</i>
Sztánfalva	<i>Gergely Battiko</i>	–	<i>Pap Janos</i>
Závidfalva	<i>Holdos Laszlo</i>	<i>Pap Lazlo, Belicz Gergely</i>	<i>Demeter Pap</i>
Hátmeg	<i>Sandor Papp, Iwasko Kosztia</i>	<i>Battyko Sandor, Battyko Koszt</i>	<i>Sandor Pap</i>
Feketepatak	–	<i>Battyko Lazlo</i>	<i>Pap Laszlo</i>
Kutfalva	–	<i>Tirkacz Thamas</i>	–
Medence	<i>Botta Kosztja, Pleszkach Ferencz, Zaniszo pap</i>	<i>Ferencz Pap, Demian Pap</i>	<i>Pleszkác Ferencz, Botha Demeter, Pleszkác János</i>
Árdánháza	<i>Chiwpor Istwan, Theőreők Mihaly, Peter Papp</i>	<i>Istwan Pap, Peter pap</i>	<i>István Pap, Pap Ferencz, István Pap</i>
Dragabártfalva	<i>Ghergheli Papp, Kozma Papp</i>	<i>Pap Gergely, Kozma Battiko, Juzko Janos</i>	<i>Roszipopa Lázár, Juszkó Laszló, Juszkó Mihaly</i>
Nyíresfalva	<i>Papp Laszlo, Jacab Papp</i>	<i>Karaczyon Jakab</i>	<i>Lengyel Thamás, Thamás Ferencz</i>
Bárháza	<i>Jacab Papp</i>	<i>Ferencz Pap</i>	<i>Pap Ferencz, Sándor Pap</i>
Makarja	<i>Papp Laszlo, Janos Papp</i>	<i>Peter Pap</i>	<i>Pap Urban</i>
Pisztraháza	<i>Pal Battiko</i>	<i>Pany Pap</i>	–
Sarkad	–	<i>Thamas Pap</i>	–
Tőkés	<i>Sandor Battiko</i>	<i>Battiko Olekza, Battiko Luka</i>	–

A korábbi telepítésű és sűrűbb településhálózattal rendelkező Krajnán és Bárdháza vidékén nagy számban találkozunk batykókkal, de az újabb, 16–17. században alapított helységeiben még rendszerint nem szolgáltak papok.

Az összeírások készítői ebben a régióban is számos érdekes információt jegyeztek fel a batykókkal kapcsolatban. Nagylányfalván például 1613-ban nem ismerjük név szerint a batykót, de a róla közölt információk alapján következtethetünk rá. A jobbágyok között említene egy *Meszaros Anthal* nevű személyt: „az fiawal egi kenierē laknak, ki moft battiko, eghelf helyefek, de Neft beörrel tartoznak.” 1625-ben egy *Miklos Papp* nevű személy a batykó a faluban, de vele egy telken zsellérségben lakik egy *Ferencz Battiko* nevű személy is. 1645-ben már mindkettőt batykóként említik: *Battykó Miklós*, *Battykó Ferencz*. Szintén anonim a batykó 1613-ban Kuton: „Egi Battiko moft jeott Lengiel-orfzagbol, fel terfegen lakik.” Kiléte az 1625-ös összeírásból derül ki: *Tirkacz Thamas*; a családnév lengyel eredetű.

A verhovinai összeírásokhoz hasonlóan a Krajnán is az 1645-ös urbáriumban találkozunk a legnagyobb számban a batykó teljes, családnév + keresztnév szerkezetű névvel való megjelölésével: Fogarason például 1613-ban, 1625-ben és 1645-ben is egy *Borisz Laszlo* nevű személy adózik a batykóság után, s 1645-ben még egy *Glanko András* nevű batykó is tevékenykedik a faluban. Medencén 1613-ban „*Botta Kosztja*, *Philippel* az feő kenezzel egi helyben laknak, *Kofzthia* az Battiko chiak feller, az kalaftromba akar mennj.” A családban azonban nemcsak az említett Kosztja batykóskodik, ugyanis rajta kívül két másik batykó is fizeti az adót: „*Botta Jacob*, *Zanifzlo* pappal egi kenierē eor egi helybē vannak Neftet adnak.” A jobbágyok névsorában szerepel *Pleszkach Ferencz Battiko* neve; ő szintén nyesttel adózik, s neki „az moftani tifztarto *Afzalai Mikloš* Vrä engedte papfagott az fel helyben.” 1625-ben közülük már csak két pap maradt: a *Ferencz Pap* név viselője minden bizonnyal azonos a *Pleszkach Ferencz*-ével, ugyanezt a nevet ugyanis az 1645-ös összeírás is említi. 1625-ben *Demian Pap*, 1645-ben pedig *Pleszkác János* és *Botha Demeter* nevű papok éltek még a faluban.

A Krajnán más helységekre is jellemző, hogy egyszerre több batykó szolgál, azonban ebben a korszakban ezt még nem a hívek nagy száma indokolta, hanem sokkal inkább az adóterhek alól való mentesülés szándéka: „Némely faluban 2-3 batykó is van, holott elég lenne csak egy is és nem is igen hasznos az, hogy valamely jobbágyból lett batykó, holott sokszor nem is alkalmas arra, egy nyest adással a többi uri szolgálattól mindjárt felmentve magát” (LEHOCZKY 1904: 12).

A batykók névhasználatára ebben a régióban is elsődlegesen a keresztnévvel való megnevezés használatos, amelyhez a *batykó* vagy a *pap* köznév kapcsolódik, több esetben váltakozva. Például Sztánfalván 1613-ban egy *Gergely Battiko* nevű papot említenek, egy évtizeddel később nincs pap a faluban, 1645-ben *Pap Janos* néven azonban újra van aktív pap. Feketepatakon 1625-ben és 1645-ben is ugyanaz a batykó *Battyko Lazlo* és *Pap Laszlo* néven.

A régió központjául szolgáló Hátmege 1613-ban *Iwasko Kosztia* és *Sandor Papp* a batykók neve, 1625-ben ugyanők a batykók *Battyko Sandor* és *Battyko Koszt* néven; 1645-ben már egyedül a *Sandor Pap* név szerepel az urbáriumban. Dragabártfalván 1613-ban a *Ghergheli Papp* név jelenik meg a forrásban, de ugyanitt egy *Kozma Papp* nevű személy szabadosként szintén egy nyesttel adózik, ami aktív papságra utal. 1625-ben ugyanők *Kozma Battiko* és *Pap Gergely* néven továbbra is szolgálnak, mellettük egy harmadik pap neve, a *Juzko Janos* is szerepel az összeírásban. 1645-ben *Roszpopa Lázár*, *Juszkó Laszlo* és *Juszkó Mihály* néven szintén három batykó van a faluban. A beszédes nevű Papfalván 1625-ben *Demeter Pap* a batykó neve; 1645-ben ugyanőt *Battykó Demeter* néven említik.

4. táblázat: Lucska, Bubuliska és Víznice vidékének batykói

Település	1613	1625	1645
Nagylucska	<i>Papp Miklos, Papp Sandor</i>	<i>Papp Miklos, Simon Battkeő</i>	<i>Pap Miklós, Pap Simon, Pap János</i>
Sztrabicsó	<i>Papp Peter</i>	<i>Simon Pap</i>	<i>Pap Dienes, Pap Páál</i>
Gorond	<i>Ztaniszlo Papp</i>	<i>Pap Janos, Battkeő Peter</i>	–
Izsnyéte	<i>Peter Papp, Peter Papp (magyar praedicator)</i>	–	–
Csermelő	<i>Andras Papp, Laszlo Papp</i>	–	<i>Janos Pap</i>
Kisiványi	<i>Janos Papp</i>	<i>Janos Pap</i>	<i>Bese Lukács</i>
Cserejóc	<i>Chiwre Peter</i>	<i>Battýko Janos</i>	–
Ruszkóc	<i>Janos Papp</i>	<i>Pap János</i>	–
Bubuliska	<i>Papp Peter es Janos</i>	<i>Pap Peter, Pap Janos</i>	<i>Pap Peter, Pap Ferencz</i>
Lauka	<i>Papp Janos</i>	<i>Vazily Battiko</i>	<i>Demeter Pap</i>
Nagylohó	<i>Papp Gergeli</i>	<i>Pap Ricz, Peter Pap</i>	<i>Pap Sandor</i>
Hribóc	<i>Giörgi Papp</i>	<i>Beringia Jurko</i>	<i>Pap Janos</i>
Nagymogyorós	<i>Gherghely papp</i>	<i>Gergelj Pap, Iuan pop</i>	<i>Pap Gergely</i>
Kismogyorós	–	–	<i>Ferencz Pap</i>

Település	1613	1625	1645
Trosztyanica	–	<i>Kuzin Illyes</i>	<i>Masicz János</i>
Szidorfalva	<i>Mihaly Papp</i>	–	<i>Zidor Paal</i>
Felsőviznice	<i>Ferencz papp</i>	<i>Pap Ferencz</i>	<i>Pap Gergely, Pap Mihály</i>
Középsőviznice	<i>Janos Battiko</i>	<i>Battyiko Ivan</i>	<i>Pap Ferencz, Puskás Gergely</i>
Alsóviznice	<i>Thamas Papp</i>	–	<i>Pap Janos</i>
Dunkófalva	<i>Dunko Janos</i>	<i>Dumko Janos</i>	<i>Battykó János</i>
Zimbrillafalva	–	<i>pap Laslo</i>	<i>Battykó László</i>
Kockaszállása	<i>Miklos Papp</i>	<i>Battyko Olexa</i>	<i>Sandor Pap</i>
Iglincz	<i>Ferenc Pap</i>	<i>Oros Janos</i>	<i>Holloka Tamás</i>
Kisbelebele	–	<i>Pap Iwan</i>	<i>János Pap, Ferencz Pap</i>

A Munkácsról nyugatra fekvő területen is számos településen találkozunk batykóval.¹⁰ A régió legnagyobb településén, Lucskán 1613-ban *Papp Miklos* nevét említik: „az appiawal *Sandorral* Nefett aad.” Rajta kívül egy *Papp Sandor* nevű batykó is élt a faluban. 1625-ben szintén a *Pap Miklos* nevű személy a batykó; a másik időközben elhunyt, az összeírás csak a nejét említi (*Sandor Papne*). Viszont „ennek az Papnenak van egy batko vej *Simon Battkeő*, mely az Leanniahhoz alatt”. A leírás megerősíti, hogy a falu korábban is két papot tartott, akik addig külön fizették az adót, de újabban ketten fizetik az egy nyestet. 1645-re még egy batykó csatlakozott hozzájuk *Pap János* néven, így egyszerre már három pap szolgálta a népes közösséget.

¹⁰ Az urbáriumok négy kisebb területi egységet különítenek el itt (Lucska vidéke, Kajdanó vidéke, Bubuliska vidéke és Viznice vidéke), gyakorlati szempontok alapján azonban ezek adatait együtt mutatom be. Hasonlóan az eddig ismertett régiókhoz, itt is csak a nagyobb falvakban szolgál batykó, s nincs pap az újabb alapítású falvakban.

A szomszédos Sztrabicsón 1613-ban egy *Papp Peter* nevű személy a batykó, aki a *Papp Simon* nevű fiával lakik együtt. A helységben más *Papp* nevűek is élnek, így ebben az esetben nem zárható ki, hogy családnévként is funkcionált a tisztségnév. 1645-ben *Papp Dienes* és *Papp Páál* a batykók neve. A nyelvhatáron fekvő, vegyes lakosságú falvakban is találunk batykót; a magyar papoktól való megkülönböztetésük az urbáriumban a nyestadó alapján történik. Gorondon egy érdekes esettel találkozunk: 1625-ben *Pap Janos* és *Battkeő Peter* a két batykó neve; „ezek egy helyben es egy hazban laknak az ket Battjkok harmadik az appia ezeknek.” A batykóként tevékenykedő testvérpár tagjait tehát ismeretlen okból ugyanabban az összeírásban eltérő névformákkal jegyezte fel az összeíró.

A testvérfalvakként létező Nagy- és Kisiványiban is tevékenykedett magyar és ruszin pap, ezek azonosítása azonban nem egyszerű az urbárium alapján. Nagyiványiban 1613-ban *Tatar Demeterne* és *Istvanne* nevű egész helyes jobbágyok fizetik a nyestadót. Az azonban kizárható, hogy a két említett özvegyasszony töltené be a batykóságot a faluban. Ugyanitt a meg nem nevezett „magyar prédikátor”-nak egy adómentes pusztája is volt. 1625-ben azonban kiderül, hogy nincs sem helyi magyar pap (Rákoson lakik), sem batykó, ugyanis a batykónak járó egyházi adót a munkácsi klostromba fizetik. Kisiványiban 1613-ban és 1625-ben *Janos Papp* a batykó neve, 1645-ben pedig *Bese Lukács* az „Orosz Battýkojok” neve.

Az urbárium készítője azt is feljegyezte, ha valahol volt ugyan papsághely, de valamilyen okból éppen nem volt betöltve: Csernelőn 1625-ben nem adóznak nyestadóval, mert „az Battýko megh holt,” de 1645-ben *Janos Pap* néven újra van papja a falunak. Ruszkócon 1613-ban egy *Janos Papp* nevű személy, 1625-ben a szintén *János* nevű fia a batykó, de a megjegyzésből kiderül, hogy „ennek eletteis papsagh hel wolt, de az battýko hogý megh holt oftan az fíaj aprok leuen adora Irtak wolt, de Immar fel neuē az nagiubikot papfzagra elkütek, Immar Neft adot ad az papzaghteöl.” 1645-ben a pap házában már két batykó lakik, a nevüket azonban sajnos nem jegyezte fel az összeíró.

Eltérő nyelvi formák feljegyzése figyelhető meg Laukán, ahol 1613-ban *Papp Janos*, 1625-ben *Vazily Battiko*, 1645-ben pedig *Demeter Pap* a batykó neve. Nagylohón pedig ugyanaz a személy szerepel ruszin és magyar névvel: 1613-ban *Papp Gergeli*, s minden bizonnyal őt jelöli 1625-ben a *Pap Ricz* név is. A névsorban találkozunk a *Peter Pap* névvel, melynek viselőjéről érdekes életrajzi adalék derül ki: „ezis Battjko uolt, de az Felefege halala utan az Papsagot el kellett hadni, ugian azon heljbē lakik Pap Riczel egiut, Deak-fagotiouifel az Cercūmhoz.”

A batykó családnévvel való említése ebben a régióban kevésbé jellemző: Trosztyanicán például 1613-ban még nincs batykó, 1625-ben *Kuzin Illyes*, 1645-ben pedig *Masicz Janos* a pap neve. Bizonyíthatóan a kenézcslád tagja a batykó Cserejócon (1613: *Chiwre Peter*), valamint Hribócon 1613-ban a Biringia kenézcsládhoz tartozó, *Giörgi Papp* nevű személy; 1625-ben ugyanőt ruszin keresztnévvel, *Beringia Jurko*-ként említik.

A Munkácsról északra fekvő Víznicé-völgyben is sűrű településhálózat jött létre, de a század elején alapított falvak közül számos helység hamarosan elpusztult. Ezekben a helységekben nem említenek batykókat az urbáriumok. A batykóval rendelkező falvakban hasonló jelenség figyelhető meg, mint a szomszédos régiókban. Például a folyó mentén települt három testvérfalu közül Felsővíznícén 1613-ban és 1625-ben a *Ferencz papp* nevű férfi batykó és kenéz is egy személyben, 1645-ben már két batykó neve, a *Pap Gergely* és a *Pap Mihaly* szerepel az urbáriumban. Középsővíznícén 1613-ban *Janos Battiko* a pap neve, 1625-ben ugyanő *Battyiko Ivan* néven szerepel, 1645-ben pedig *Pap Ferencz* és *Puskás*

Gergely a két pap neve. A harmadik faluban, Alsóviznicén 1613-ban *Thamas Papp* a batykó neve, 1625-ben nem említ az összeírás batykót a faluban, 1645-ben már egy *Pap Janos* nevű személy szolgál. Iglincen 1613-ban *Ferencz Pap*, 1625-ben *Oros Janos*, 1645-ben *Holloka Thamás* a batykó neve. Szidorfalván 1613-ban a *Mihaly Papp* nevet jegyezték fel, 1625-ben itt sincs batykó, 1645-ben pedig egy *Zidor Pál* nevű férfi viseli a batykóságot. Dunkófalván mindhárom összeírásban ugyanannak a kenézcsaládhoz tartozó személynek a neve szerepel (*Dunko Janos*), 1625-ben *Dumko* családnévvel, 1645-ben pedig *Battykó János* néven. Kockaszálláson 1613-ban egy *Miklos Papp* nevű személy ad nyestet, 1625-ben már egy *Battyko Olexa* nevű pap lakik a papsághelyen, és 1645-ben ugyanő a batykó *Sandor Pap* néven stb.

4. A batykók neveinek típusai. A vizsgált urbáriumok fent említett adatai alapján a beregi batykók írásbeli említésére három névforma jellemző a 17. század első felében.

a) Kételemű személynév. A kételemű ruszin névadás kialakulásának ideje vitatott az ukrán névtani szakirodalomban. CSUCSKA (2005: v–xi) szerint a kárpátaljai, s így a beregi ruszinok körében sem voltak állandósult családnévvel a 18. század végéig. A Beregi megyei példák alátámasztják azt a megfigyelést, hogy a személyek megjelölésében egy bizonyos korszakban, esetünkben a középmagyar kor első felében vannak prototipikus családnévvel, amelyek a családnévyszerűség minden kritériumának megfelelnek, mégis könnyen megváltozhatnak (vö. TÓTH 2016: 22). Ezt mindhárom vizsgált urbárium adatai igazolják. Nemcsak a kenézeknek és a batykóknak, hanem a falvak lakosainak, illetve a zselléreknek a nevében is szerepel a második névelem, de a névváltozásra, névváltásra is nagy számban találunk példát.

A hivatalukat öröklő, örökítő kenézek mellett a batykók körében is gyakran találkozunk családnév + keresztnév szerkezetű nevekkkel, batykóságukra pedig a név mellett szereplő *batykó* vagy *pap* köznév utal. Ennek egyik magyarázata, hogy a kenézség mellett a batykóság is családon belül öröklődött, ezért a kenézhez hasonlóan a batykót is teljes néven jegyezték fel. Ez a névforma leginkább a Verhovinára jellemző, az első ízben 1645-ben említett felvidéki falvak batykóinak nevei pedig arról tanúskodnak, hogy a nemrég batykóvá vált személyeket kezdetben még kételemű névvel nevezték meg. Az urbáriumok adatainak egybevetése arról tanúskodik, hogy a kételemű nevet gyakran felváltotta a keresztnév önmagában való használata. A ruszin személynévvel egyik jellegzetes típusa az apa keresztnévéből *-ovics* patronimikonképzővel alkotott személynév. Ennek a névalaknak a családnév volta bizonytalan: a lejegyzés idejében rendszerint nem lehet eldönteni, hogy családnévként funkcionált-e, vagy csak az apára utalt (az apa neve ugyanis nem szerepel az összeírásban); pl. 1645: *Vasziczkovicz Hricz*, *Olexikovicz Prokup*, *Juszkovicz Vaszily*, *Hriczovicz Jurko*.

b) Egyelemű személynév + *batykó* köznév. Az egyházi névadásban elterjedt jelenség, hogy a papokat, szerzeteseket, barátokat csak a keresztnévükkel nevezik meg. A kételemű névformák bizonyítják, hogy a batykóknak a papi hivatás kezdete előtt vagy közben is volt családnévük, s a csak keresztnévvel való említés a tisztelet, a megbecsülés, az érzelmi viszony nyelvi formája. Ezt tükrözik a batykónevekben előforduló becézőnevek; pl. Busnisnán *Zaniszo ~ Sztanko* batykó, Kockaszálláson *Battyko Olexa ~ Sandor Pap*, Tőkésen *Sandor Battiko ~ Battiko Olekza* stb.

c) Egyelemű személynév + *pap* köznév. A *batykó* köznév mellett, illetve azzal váltakozva a magyar *pap* főnév is rendszeresen szerepel a batykók neveiben. A magyar főnév

használatának magyarázatához figyelembe kell vennünk az urbáriumok és a feljegyzők magyar nyelvűségét, a magyar szó használata rendszerint az összeíró által önkényesen választott névforma. A váltakozó alakok alapján azonban nem zárható ki, hogy egyes etnikumú településeken a valós névhasználatot rögzíti. Erre utalnak az olyan névformák is, amelyekben mindkét főnév szerepel: pl. *Battiko Hricz Papp* (Kucsova, 1625).

Az urbáriumok adatai alapján a foglalkozás- vagy tisztségnevek ebben az időben még gyakran valódi foglalkozást jelöltek, amire jó példa a munkácsi várban 1645-ben összeírt mesteremberek neve.¹¹ A foglalkozás, tisztség változása névváltással járt. LEHOCZKY is több példát említ erre későbbi összeírásokból: Gorondon például 1672-ben *Pap György* volt a rutén pap, „ki el hagyván ottani jobbágysági viszonyu Füles család nevét, egyedül Pap vezetéknévet használt; atyja Füles Lukács volt” (LEHOCZKY 1904: 107). Holubinán 1690-ben *Pap Miklós* volt a pap, „ki a Zareva nevű jobbágycsaládból való volt” (LEHOCZKY 1904: 112). A névváltás folyamatát is leírja: „a papok, batykók egy része a Pap vezetéknévet viseli, ami arra enged következtetni, hogy a községbeli jobbágyfi, kit ruthénül Popovicsnak mondtak, ha atyja hivatásába lépett, elhagyván eredeti családi nevét, a Pap nevet vevé fel s ilyenül vezették be az urbárium-készítő uradalmi tisztek a lajstromba” (LEHOCZKY 1904: 9–10). A *Batykó* vagy *Pap* névelemet tehát csak a batykóság idejére vették fel, a hivatalt elhagyása után visszatértek az eredeti családnév használatához.

Az urbáriumokban szereplő névformák összevetése (5. táblázat) azt mutatja, hogy mindhárom urbáriumban a személynév + *pap* szerkezet a leggyakoribb névforma. 1613-ban a batykók neveinek 74%-át, 1625-ben 48%-át, 1645-ben pedig 51,5%-át tették ki ezek a név alakok. A személynév + *batykó* típus csak 1625-ben emelkedik ki (32%), annak ellenére, hogy az urbáriumok minden esetben batykóként hivatkoznak a ruszin papokra.

5. táblázat: A batykók neveinek típusai

	1613	1625	1645
Kételemű személynév	10	11	27
Egyelemű név + <i>batykó</i>	4	18	5
Egyelemű név + <i>pap</i>	40	27	34

Az egyes névformák régiók szerinti vizsgálata is érdekes eredményeket mutat. A keresztnév + *batykó* névszerkezet az urbáriumok alapján a Verhovina ruszinok lakta területére koncentrálódik (6. táblázat), míg a személynév + *pap* szerkezetű nevek a Krajna falvaira jellemzőek (7. táblázat). Ezek az adatok minden bizonnyal nem a valós névhasználat eltéréseire utalnak, hanem az összeíró által választott névformákra. Az összeírás hátterének az ismerete nélkül azonban csak feltételezhetjük, hogy az összeírást végző személy a hallott adatokra támaszkodott.

¹¹ „*Hegedus György* – urunk hegedűse”, „*Koczis Pall* – urunk koczissa”, „*Dobos Janos* – Varbelj dobos”, „*Pattantýus Adam* – Varbeli feó Pattantýus”, „*Szabo Istvan* – Szabo Mesterséggel szolgá”, „*Cizmazia Márton* – Czizmadia Mester”, „*Varga János, György, László* – Vargassággal szolgálnak” stb.

6. táblázat: A Verhovina batykóinak nevei

	1613	1625	1645
Kételemű személynév	1	2	12
Egyelemű név + <i>batykó</i>	0	5	5
Egyelemű név + <i>pap</i>	9	0	3

7. táblázat: A Krajna batykóinak nevei

	1613	1625	1645
Kételemű személynév	7	5	10
Egyelemű név + <i>batykó</i>	3	7	3
Egyelemű név + <i>pap</i>	12	14	11

A legkiegyensúlyozottabb képet a harmadik, Lucska, Bubuliska és Víznice vidéke régió mutatja (8. táblázat), ahol a különböző időpontokban rögzített urbáriumok adatai nem mutatnak jelentősebb elmozdulást egyik típus javára sem. A személynév + *pap* szerkezetű nevek alkotják a legnépesebb csoportot, amire a régió lakosságának 17. századi – a telepések családnévei alapján feltételezett – kétnyelvűsége lehet a magyarázat.

8. táblázat: A Lucska, Bubuliska és Víznice vidéki batykók nevei

	1613	1625	1645
Kételemű személynév	2	4	5
Egyelemű név + <i>batykó</i>	1	6	2
Egyelemű név + <i>pap</i>	21	14	20

5. Összegzés. A beregi urbáriumokban fellelhető személynévanyag lehetőséget nyújt a történelmi Magyarország északkeleti részére jellemző középmagyar kori névadási szokások vizsgálatára. A régió többnemzetiségű és -nyelvű volta révén nemcsak a magyar, hanem a ruszin névadás sajátosságai is megfigyelhetők. A helyi ruszin lakosság életében fontos szerepet betöltő egyházi személyeket, a batykókat a közösségek nagy tiszteletben tartották, ami kifejeződik a megnevezésükre, illetve megjelölésükre használt névformákban is (kereszt-név + *batykó* szerkezet). A batykók urbáriumokban rögzített neveinek vizsgálata igazolja MIZSER LAJOS azon véleményét, hogy a *Batykó* névelem – a papok megjelölésére használt névformákban való nagyszámú előfordulása ellenére – nem tekinthető családnévnek, mert kivétel nélkül tisztségnévi funkciója van (MizserLex.). A *Battiko Hricz*, *Battiko Luka* szerkezetű nevek azt a látszatot keltik ugyan, hogy a köznév családnévi funkciót tölt be, de a névformák változása ezt cáfolja, családnévként való használatára a vizsgált urbáriumokban nincs bizonyíték. A *batykó* főnév kezdetben tiszteletet, családi viszonyt kifejező névelemként funkcionálhatott, tisztség- vagy foglalkozásnévi jelentése csak másodlagosan jelent meg a névhasználatban, amit a szó jelentésbővülése is igazol. Ennek ellenére a *batykó*-ból nem vált családnév, ellentétben az írott névalakokban gyakrabban szereplő *pap* főnévvel. A *Pap* ~ *Pop*, illetve a belőle képzett *Popovics* név az egyik leggyakoribb családnév a középmagyar kori Bereg vármegyében. A *batykó* tisztségnév LEHOCZKY (1904: 6)

szerint a 19. század végére, az egyházi szervezet megerősödése és a hierarchia kialakulása után már gúnyos kifejezéssé vált; történelmi értéke azonban felbecsülhetetlen, mert egy letűnt korszak társadalmi viszonyairól tanúskodik.

Hivatkozott irodalom

- ACSÁDY IGNÁCZ 1886. *Magyarország Budavár visszafoglalása korában*. Méhner Vilmos, Budapest.
- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS, *Régi magyar családnevek szótára (XIV–XVII. század)*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1993.
- CSOPEJ = ЧОПЕЙ, ЛАСЛОВЪ, *Русько мадярський словарь*. К. п., Будапешт, 1883.
- CSUCSKA = ЧУЧКА, ПАВЛО, *Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник*. Видавництво „Світ”, Львів, 2005.
- ЕСУМ. = *Етимологічний словник української мови* 1–6. Főszerk. МЕЛЬНИЧУК, ОЛЕКСАНДР САВИЧ. Наукова думка, Київ, 1982–2012.
- N. FODOR JÁNOS 2010. *A Felső-Tisza-vidék késő középkori személyneveinek szótára (1401–1526)*. Magyar Névtani Értekezések 3. ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2015. Interferenciális jelenségek és névromlások esetei a 18. század eleji személynév-történeti forrásanyagban. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica* 42: 159–167.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2007. Mezővárosi személynevek a középkori Északkelet-Magyarországról. *Magyar Nyelvjárások* 45: 151–187.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2008. Középkori mezővárosi foglalkozásneveink forrásértékéről. *Századok* 142: 437–462.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2009. Újabb adatok a középkori jobbágyi-mezővárosi személynévadás kérdéséhez. *Névtani Értesítő* 31: 47–61. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2009.4>
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2014. A középkori magyar városfejlődés migráció- és ipartörténeti vonatkozásai a történeti személynév-tan tükrében I. Személynévadás és migráció. *Névtani Értesítő* 36: 43–62. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2014.3>
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2015. A középkori magyar városfejlődés migráció- és ipartörténeti vonatkozásai a történeti személynév-tan tükrében II. Személynévadás és kézműipar. *Névtani Értesítő* 37: 137–156. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2015.10>
- HODINKA ANTAL 1909. *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- HRINCSENKO = ГРИНЧЕНКО, БОРИС, *Словарь української мови. Зібрала редакція журналу «Київська старина»*. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко 1–4. К. п., Київ, 1907–1909.
- LEHOCZKY TIVADAR 1904. *A Beregmegyei görög-szertartású katolikus lelkészségek története a XIX. század végéig*. Grünstein Mór, Munkács.
- MAKKAI LÁSZLÓ 1954. *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai 1631–1648*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MizserLex. = MIZSER LAJOS, *Beregi családnévlexikon*. Kézirat, é. n.
- N. N. 1938. Magyar Krajna. *Pesti Napló* 89/243: 6.
- Oklsz. = *Magyar oklevél-szótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye. Pótlék a Magyar nyelvtörténeti szótárhoz*. Gyűjt. SZAMOTA ISTVÁN. Szerk. ZOLNAI GYULA. Hornyánszky, Budapest, 1902–1906.

- RUDNICKIJ = РУДНИЦЬКИЙ, ЯРОСЛАВ, *Етимологічний словник української мови* 1–2. Українська Вільна Академія Наук, Вінніпег, 1962–1982.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2022a. *A munkácsi uradalom 1613. évi urbárium*. A Munkácsi Uradalom Gazdasági Iratai 1. Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2022b. *A munkácsi uradalom 1625. évi urbárium*. A Munkácsi Uradalom Gazdasági Iratai 2. Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2022c. Beregi kenéznevek a 17. század első feléből. *Névtani Értesítő* 44: 25–33. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2022.2>
- SLÍZ MARIANN 2015. A személyneveket érintő kontaktushatások tipológiája. Ómagyar kori oklevelek tanúságtétele. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 137–50.
- SLÍZ MARIANN 2016. A foglalkozásnévi eredetű családnevek típusa a magyar családnevek rendszerében. *Névtani Értesítő* 38: 53–66. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2016.4>
- СУМ. = *Словник української мови* 1–11. Főszerk. БЛОДІД, ІВАН КОСТЯНТИНОВИЧ. Наукова думка, Київ, 1970–1980.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TÓTH VALÉRIA 2016. *Személynevek és személynévhasználat az ómagyar korban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 38. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- UC. = *Magyar Nemzeti Levéltár, Urbaria et Conscriptiones*. <https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium> (2025. 07. 19.)
- ÚCSnT. = HAJDÚ MIHÁLY 2012. *Újmagyarkori családneveink tára. XVIII–XXI. század. I. Adatok*. Szerzői kiadás, Budapest.

SEBESTYÉN ZSOLT

egyetemi docens; Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék; Nyíregyháza

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-424X>, e-mail: sebestyen.zsolt@nye.hu

Új trendek a hazai névkérelmezésben

Az elmúlt 12 év jóváhagyott nevei alapján (2013–2024)

RAÁTZ JUDIT

ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest

Absztrakt

A tanulmány elsődleges célja az elmúlt 12 évben (2013–2024) kérvényezett és bejegyzésre javasolt utónevek átfogó elemzése. A névkérelmezés folyamatának és jogi hátterének a bemutatását követi az utónévkérelmek mennyiségi mutatóinak áttekintése lebontva. Ebből megismerhetjük a nevek nemek szerinti megoszlását, valamint az elfogadott és elutasított nevek arányát. A statisztikai adatok bemutatását a 12 év alatt bejegyzésre javasolt 1132 utónév részletes elemzése követi nemek szerinti bontásban, eredetük és képzési típusuk alapján külön kategóriákba sorolva. A vizsgált nevek alapján újabb névadási szokásokat, trendeket állapítottam meg. Ezeket a névadási jellemzőket a tanulmány végén foglaljuk össze. A megfogalmazható trendek nagy része ugyan megegyezik a CAFFARELLI–GERRITZEN szerzőpáros 2002-ben meghatározott kategóriáival, az újabb hatások, változások miatt azonban e kategóriák már részben módosításra, illetve kiegészítésre szorulnak.

Kulcsszavak: keresztnévek, névadás, névkérelmezés, a névkérelmezés jogi szabályozása, elfogadott nevek, névdívat.

Trends in new name applications in Hungary

Based on new name proposals submitted for approval over the last 12 years (2013–2024)

JUDIT RAÁTZ

This study offers a comprehensive analysis of first name proposals submitted for official approval in Hungary over the last 12 years, between 2013 and 2024. It begins with an overview of the application procedure and its legal context, emphasizing that the names analysed are not (yet) part of the officially codified stock of Hungarian given names, but instead represent new submissions subject to expert evaluation. The study proceeds with a quantitative overview of annual applications, detailing gender distribution and statistics detailing the proportion of accepted and rejected names. This statistical overview is then followed by a detailed analysis of the 1132 first names proposed for registration over this 12-year period. These first names are analysed according to gender and categorized according to factors such as linguistic origin and formation type. Drawing on this analysis, the study identifies emerging patterns and naming trends, which are then synthesized in the concluding section. While several observed tendencies correspond to the typological categories proposed by CAFFARELLI and GERRITZEN in 2002, the findings suggest that the categories require further revision or expansion in light of recent developments and shifting preferences.

Keywords: given names, name giving, first name application, legal regulation of the given names' application, accepted names, naming trends.

1. Bevezető. Magyarországon a hivatalos utónévválasztást az állami anyakönyvek 1895. október 1-jével történő bevezetésétől kezdve gyakorlatilag valamilyen módon szabályozták (UGRÓCZKY-BÍRÓ 1997: 9–46, RAÁTZ 2004, MEGYERÍ-PÁLFFI 2013). Ezek a szabályok azonban inkább pontosították az utónévvadást, és általánosan fogalmazták meg a bejegyezhető nevekkel kapcsolatos elvárást (RAÁTZ 2023). Mivel a jogszabályok nem voltak egyértelműek, az anyakönyvvezetők sok esetben már az 1960-as években is a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetéhez irányították a szülőket, hogy állásfoglalást kérjenek egy-egy név bejegyezhetőségéről. Ennek következtében az intézethez havonta több tucat névkérelem érkezett. Ez a tény is sürgette, hogy legyen egy olyan névlista, amely az adható neveket tartalmazza. Ennek köszönhetően született meg 1971-ben LADÓ JÁNOS szerkesztésében a Magyar utónévkönyv (MUnk.).

Ez a könyv, amely egyben az adható nevek névjegyzéke is volt, jóval korábban vált az anyakönyvezés segédletévé, mint a használatát előíró jogszabály. Több mint tíz év telt el a névkönyv megjelenése után, mire az 1983-as Anyakönyvi törvény (At.) 17. törvényerejű rendelete kimondta, hogy csak azok a nevek anyakönyvezhetők, amelyek a Magyar utónévkönyvben megtalálhatók (RAÁTZ 2012: 15). Ettől a jogszabálytól kezdve a MUnk. volt az etalon. Ha az adni kívánt név nem szerepelt benne, akkor a Nyelvtudományi Intézettől kellett kérelmezni. A kérelmezett nevek egészen 2010 januárjáig egyéni elbírálásban részesültek, azaz az anyakönyvezésre javasolt neveket semmiféle névjegyzékben nem kellett feltüntetni. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy az adható nevek listája 2010-ig nem bővült, illetve nem készültek újabb, az engedélyezett neveket is tartalmazó névlisták, kiadványok. Ennek az időszaknak a névjogi változásairól, valamint a névrendszerünkbe ekkoriban bekerülő új nevek típusairól, a névvadás tendenciáiról több tanulmányban magam is részletesen írtam (RAÁTZ 1996, 2001, 2002, 2003, 2015, 2016, 2022, 2023).

Jelen tanulmány célja az elmúlt 12 év kérvényezett utóneveinek a bemutatása, elemzése. Ezeknek a neveknek a jóváhagyásakor már a 2010-es Anyakönyvi törvény (At.) volt érvényben, amely szerint a folyamatosan bővülő névlistán a neveket fel kellett tüntetni. A vizsgált névanyagra a többször módosított, 2010. évi I. törvény (At.) 44. §-ának 3–5. és 7. bekezdése vonatkozott, amely így rendelkezett¹:

„(3) Anyakönyvezni a szülők által meghatározott sorrendben legfeljebb két, a gyermek születési nemének megfelelő utónevet lehet a Nyelvtudományi Kutatóközpont által összeállított utónévjegyzékből. Az utónévjegyzéket a Nyelvtudományi Kutatóközpont a honlapján teszi közzé.

(4) Ha a választott utónév nem szerepel az utónévjegyzékben, az érintett – jogszabályban meghatározott módon az anyakönyvi szerv közreműködésével – kérheti a Nyelvtudományi Kutatóközpont nyilatkozatát a kért utónév anyakönyvezhetőségéről. A Nyelvtudományi

¹ Az anyakönyvi törvény hatályban lévő változata: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a-1000001.tv>. A jelent tanulmány lezárását követően, 2025. augusztus 19-én újabb jogszabályi változás lép hatályba: 2025. évi LXV. törvény az anyakönyvezhető utónevekkel összefüggésben egyes törvények módosításáról (Magyar Közlöny 2025. évi 74. sz., június 20., <https://magyarkozlony.hu>).

Kutatóközpont az anyakönyvi szerv megkeresésére harminc napon belül nyilatkozik, és ha a Nyelvtudományi Kutatóközpont nyilatkozata szerint az utónév anyakönyvezhető, azt az utónévjegyzékbe haladéktalanul felveszi.

(5) Az ugyanattól az anyától származó, ugyanazon a napon született gyermekek nem viselhetnek megegyező utónevet.”

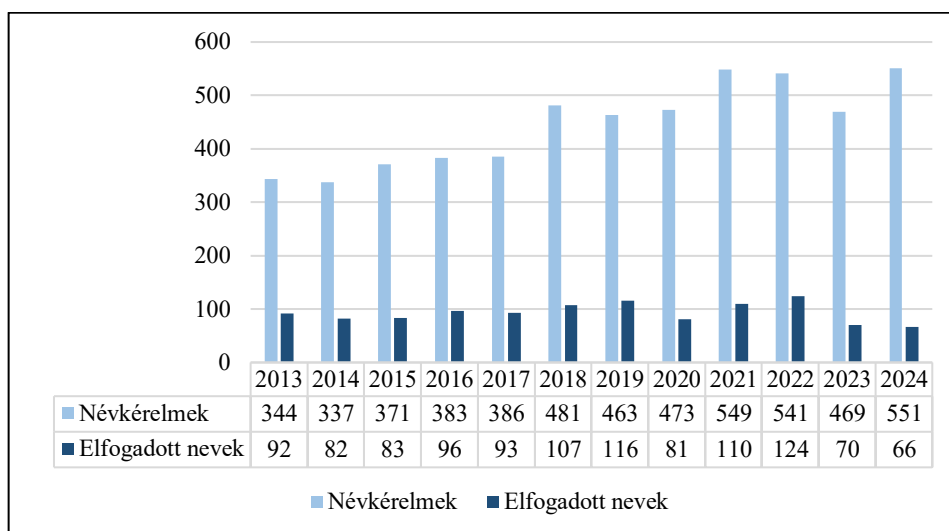
A nem magyar állampolgárságú vagy kettős állampolgárságú szülő kérheti gyermekének a nem magyar állampolgárság szerinti utónév anyakönyvezését. Ezt nem kell igazolnia, ha az anyakönyvvezetőnek hivatalos tudomása van arról, hogy az adott külföldi országban bármilyen utónév anyakönyvezhető.

2. A névkérelmezés folyamata a vizsgált időszakban. Az előző fejezetben bemutatott Anyakönyvi törvény szerint a magyar állampolgároknak csak a Nyelvtudományi Kutatóközpont honlapján található utónévjegyzékből lehet utónevet választani (kivéve a Magyarországon elismert 13 nemzetiséghez tartozókat, mivel ők a saját nemzetiségi névlistájukból is választhatnak nevet). Ez a lista 2010 januárja óta az új jogszabály 2025 augusztusi bevezetéséig, azaz 2025. július 31-ig minden hónapban frissül az előző hónapban elfogadott női és férfi utónevekkel.

A 2025. augusztus 19-én életbe lépő új eljárásrend előtt az alábbi volt a névkérelmezés menete. Ha valaki olyan nevet szeretett volna anyakönyveztetni, amely nem található meg a névlistákban, akkor az új név anyakönyvezhetőségét kérelmeznie kellett. Ez a folyamat a következő volt: egy, a Nyelvtudományi Kutatóközpont honlapjáról letölthető nyomtatványt kellett kitölteni, majd postai úton vagy ímélen elküldeni a Közigazgatási és Területfejlesztési Minisztérium Hatósági Ügyekért Felelős Helyettes Államtitkárság Hatósági Szakigazgatási Főosztályára. Innen a kérelem a Nyelvtudományi Kutatóközpont Névbizottságához érkezett. A kérelmezett névről a Névbizottság szakértői véleményt készített, az érvényben lévő jogszabályok mellett figyelembe véve a döntést segítő Alapelveket. A véleményt megküldte a minisztériumnak, amely értesítette a névkérelmezőt. A Névbizottság – jogszabályi kötelezettségének eleget téve – a bejegyzésre javasolt utóneveket minden hónap elején főtette az adható nevek listájára.

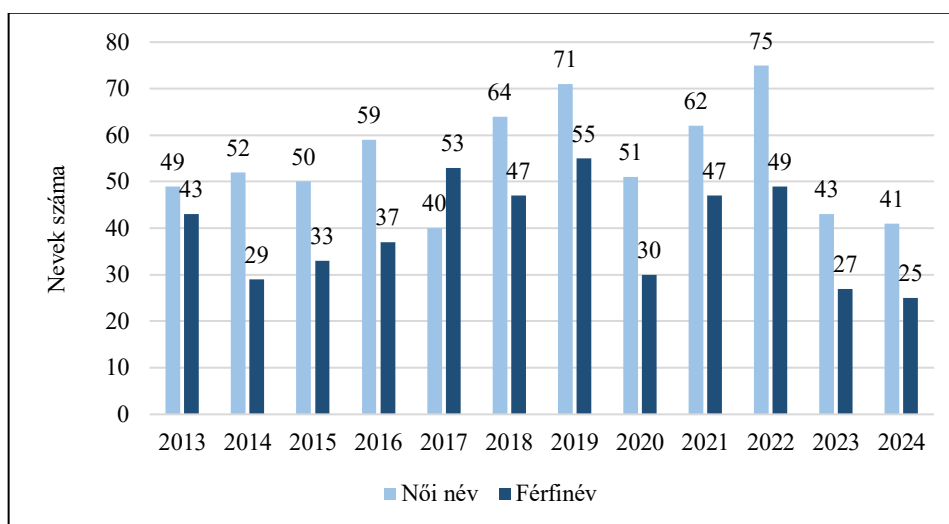
3. A 2013–2024 között kérelmezett nevek számadatai. Érdekes megvizsgálunk, hogy a megjelölt 12 év alatt hány kérelem érkezett, és abból mennyi név vált bejegyezhetővé, azaz hány névvel bővült a hivatalos utónévkincs. Az 1. ábrán láthatjuk, hogy 2018-ig közel 350 és 390 között volt az egy-egy évben beérkező kérelmek száma. Feltűnő, hogy 2018-ban az előző évi kérelmekhez képest százal több név bejegyezhetőségét kérték, majd a szám 2021-től már ötszáz fölé emelkedett (egyetlen évet, 2023-at leszámítva). Ezt a hirtelen emelkedést a 2018-ban ingyenessé váló eljárással magyarázhatjuk. 2018 előtt sem volt magas az eljárási díj, hiszen 3000 Ft-ot kellett egy-egy név esetében fizetni, de ez a kis összeg is visszatartó erő volt. 2018-tól kezdve viszont az ingyenesség miatt sokan akár kíváncsiságból, szórakozásból is beadhattak egy-egy névkérelmet.

Az éves adatokat tovább elemezve azt is megállapíthatjuk, hogy a névkérvények magas számával nem egyenesen arányos az elfogadott nevek száma. Az utóbbiak száma a kérelmezett nevek 20–25%-a, kivéve 2024-et, amikor alig érte el a 12%-ot.

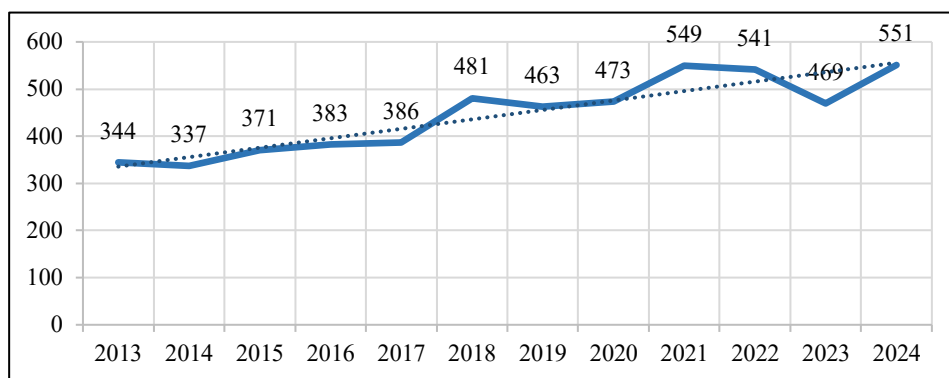
1. ábra: A 2013–2024 között kérelmezett és jóváhagyott nevek aránya

Az elfogadott nevek nemek szerinti megoszlását megfigyelve (2. ábra) megállapíthatjuk, hogy 2017-et kivéve minden évben magasabb volt a jóváhagyott női nevek száma. Ebből következik, hogy a 2024. december végén anyakönyvezhető 4661 névből 1998 férfi- és 2663 női név. A vizsgált időszakban összesen 1132 név került az adható utónévек közé: 657 női és 475 férfinév.

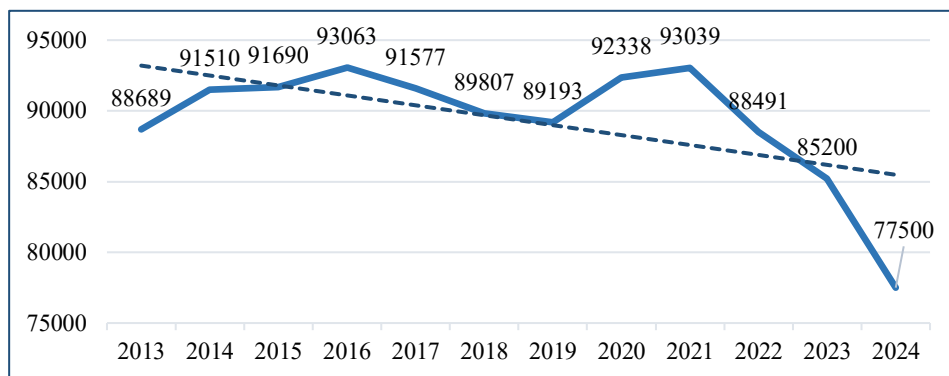

2. ábra: A 2013–2024 között elfogadott nevek nemek szerinti számadatai

Még egy tendenciát érdemes megvizsgálnunk: a kérelmezett nevek és a születések számának viszonyulását (3–4. ábra). Miközben a kérelmek száma egyre nő (2013–2024 között 60%-kal), a születések száma rohamosan csökken (ugyanezen időszak alatt 12,6%-kal). Azt meg kell jegyezni, hogy az új utónevek nem csupán az újszülöttek számára kérelmezhetők: egyre gyakoribb, hogy felnőtt emberek (főleg nők) kérelmeznek maguknak új utónevet, általában a már használt becenévi alakot. Az sem ritka, hogy valaki egy teljes névváltoztatás során az utónevét is szeretné megváltoztatni. Az elmúlt néhány évben ugyan még csak ritkán, de előfordultak olyan esetek is, hogy valaki a házastársának, rokonának vagy éppen az édesanyjának szeretett volna meglepetést szerezni azzal, hogy az általa használt becenévi alakot kérelmezte bejegyzésre.

3. ábra: A 2013–2024 közötti névkérelmek száma

4. ábra: A 2013–2024 közötti születések száma

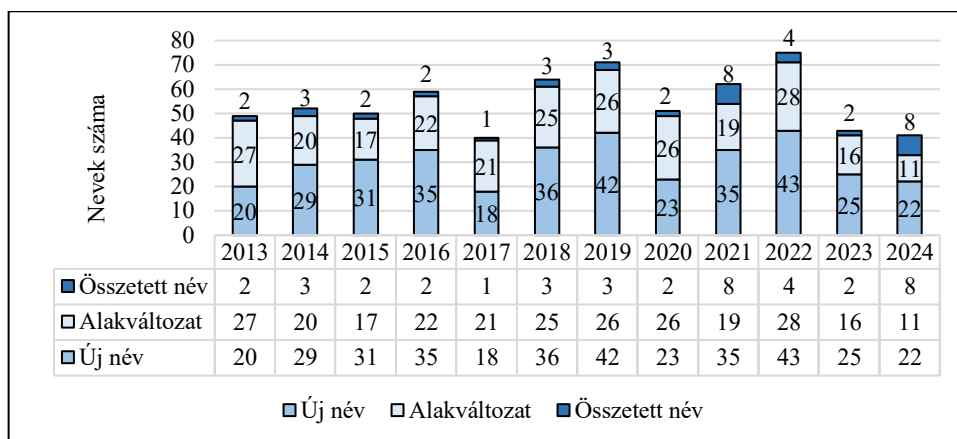
4. A 12 év alatt elfogadott nevek elemzési szempontjai. A vizsgált időszak elfogadott neveit nemek szerinti bontásban, az alábbiak szerint elemeztem.

Külön kategóriát képeznek azok a nevek, amelyek az utónévrendszerünkben teljesen újként jelentek meg. Ez az új nevek csoportja. Ide soroltam a különböző eredetű új neveket, köztük az olyan alakváltozatokat is, amelyeknek a kérvényezésükkor nem szerepelt más változatuk a már adható nevek között. Hasonlóan ide tartoznak az irodalmi névalkotások, illetve a női-férfi névpárok megfelelő nemű tagjai még abban az esetben is, ha az ellenkező nemű névalak már megtalálható volt az anyakönyvezhető nevek listájában.

A névalakváltozatok – vagy J. SOLTÉSZ KATALIN (1979) terminológiája szerint polinom nevek – közé soroltam azokat az alakokat, amelyek valamely már létező, anyakönyvezhető név alakváltozatai, becéző vagy rövidült formái, illetve más nyelvi vagy helyesírásbeli formái.

A női nevek esetében külön kategóriába soroltam az egyre gyakoribb, két névből álló, egybeírt, összetett névalakokat.

5. A női nevek. A vizsgált 12 év alatt összesen 657 női név került az adható női nevek közé. Ebből a legtöbb az új nevek kategóriáját képviseli: az elfogadott nevek 54,6%-a, 359 név. A bejegyzett nevek 39,3%-a, azaz 258 név a névalakváltozatok csoportjába tartozik. A legkisebb csoport az összetett névalakok alkotják: összesen 40 név, 6,1%. Az elfogadott női nevek típusainak arányai általában hasonlóak (vö. 5. ábra), azaz minden évben az új nevek kategóriájába tartozik a legtöbb név, és az összetett nevek közé a legkevesebb. Ettől a trendtől csupán 2017 és 2020 tér el. A továbbiakban vizsgáljuk meg részletesen az egyes csoportokba sorolt neveket, azok jellemzőit.

5. ábra: A 2013–2024 között elfogadott női nevek évenkénti és típus szerinti megoszlása

5.1. Az új női nevek. E kategóriába soroltam az összes olyan új női nevet, amelyek a vizsgált időszak utónevei közé úgy kerültek, hogy az addig anyakönyvezhető női nevek között semmiféle előzményük, más nyelvben használt alakjuk, alakváltozatuk nem szerepelt. A 359 ide sorolható nevet több alcsoportra osztottam.

A legtöbb név az eredetük alapján besoroltak közé tartozik: 310 név; az új nevek 86,4%-a. A különböző eredetű női nevek bemutatása előtt fontos tisztázni, hogy mi alapján történt a nevek eredet szerinti besorolása.

Az egyes nevek eredetének megállapítása több szempontból sem egyszerű. Sok esetben egy-egy idegen név eredetének már nem azt a kiinduló nyelvet tekintjük, amelyben a név keletkezett, hanem azt, amelyből át-, illetve bekerült a magyar utónévkincsbe (SLÍZ–FARKAS 2021: 22–23). Mivel e tanulmánynak nem az a célja, hogy egy-egy névalakról pontos etimológiát adjon, a vizsgált nevek eredet szerinti besorolásakor minden esetben azt a nyelvet, nyelvcsoporthoz vettem alapul a név eredete szempontjából, amelyben a kérelmezett alak megtalálható. Például az *Ánfissza* görög eredetű orosz női név: ennél a névnél tehát az orosz eredetet vettem figyelembe. Hasonló a holland *Saskia* kiejtést követő *Szaszkia* változata, amely ugyan az ógermán *sachs* 'saxon' népnévre vezethető vissza, de az elemzésben holland eredetűnek jelöltem.

Gondot okozott a szláv nyelvekből eredő nevek besorolása, ugyanis a névkönyvek hol egyszerűen szláv eredetűnek minősítenek egy nevet, hol megadnak valamilyen, a szláv nyelvekhez tartozó nyelvet; pl. horvát, bolgár, cseh, szlovák. Végül a szláv nyelvek bármelyik csoportjába tartozó összes nevet egységesen a szláv eredetű nevek közé soroltam. Hasonlóan tettem a skandináv eredetű nevekkel is: ezt az eredetmegjelölést használtam csupán, és nem vettem külön a dán, a svéd, a norvég stb. eredetet. A szanszkrit, hindi, indiai neveket egységesen indiai eredetűnek vettem.

A 310 név 30-féle eredet szerinti kategóriába sorolható be. A 6. ábrát megvizsgálva látjuk, hogy 18 olyan kategória található, amelybe legalább három női név tartozik. A legnagyobb számban előforduló nevek az arab eredetűek. A 310 név 13%-a, azaz 41 arab eredetű név került az adható nevek listájára; pl. *Alia*, *Azra*, *Hessza*, *Latife*, *Nadira*, *Nabiha*, *Szafia*, *Tahira*, *Zada*, *Zejna*, *Zonera*. Arra is találtam példát, hogy egy elfogadott névnek valamilyen alakváltozata is hamar bekerül a női nevek közé; pl. *Amina* – *Amína*, *Raina* – *Ránia*.

A második helyen a magyar eredetű nevek állnak, de már jóval kevesebb előfordulással: a 29 név csupán 9%-a az új nevek kategóriájának. Érdekes, hogy az új keletű magyar eredetű nevek mind gyümölcs- és virágnevek: *Egres*, *Cseresznye*, *Mogyoró*, *Szilva*; *Estike*, *Iglíce*, *Margitvirág*, *Napvirág*, *Pipacs*, *Sárma*, *Veselke*, *Zsázsa*, *Frangipáni*, *Banánvirág*. A két utolsó virágnév nem tartozik a hazai virágok közé. A magyar eredetű nevek között csupán három esetben fordult elő régi magyar név felújítása: *Csuda*, *Fenenna*, *Szerkő*.

A harmadik leggyakoribb csoportot 28 névvel (9%) a héber eredetű nevek képviselik; pl. *Cirel*, *Demóna*, *Haggit*, *Kéla*, *Meira*, *Nira*, *Szigal*, *Timna*, *Uma*, *Zahava*. Ezek a nevek vagy kevésbé ismert bibliai nevek, vagy ritkán újhéber eredetűek.

A sorban a negyedik leggyakoribb csoport a 25 indiai, ezen belül is többnyire szanszkrit eredetű névé (8%). Nézzünk rájuk néhány példát: *Ammá*, *Avani*, *Gauri*, *Kuntí*, *Lalita*, *Mádhuri*, *Nandini*, *Pavitrá*, *Szurina* stb.

Közel azonos számban (24 név: 7,7%) találhatók angol (pl. *Arlena*, *Bonni*, *Noveli*, *Melba*) és görög eredetű nevek (pl. *Altea*, *Asztra*, *Elefteria*, *Eudókia*, *Kassziopeia*, *Lira*, *Lóisz*).

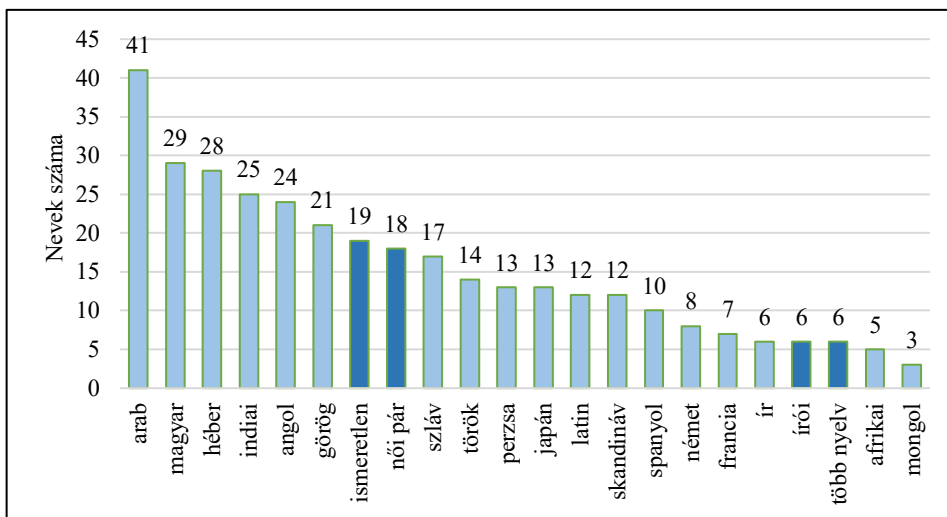
Bár az eredet szerint vizsgált új női nevek csoportját csak 4,5%-ban képviseli mind a 14 török (*Ájszel*, *Berfin*, *Hatidzse*, *Hürrem*, *Nilüfer*, *Nurbanu*, *Szeniz*, *Szveda* stb.), mind a 13 japán név (*Arisza*, *Hime*, *Kaori*, *Keikó*, *Kjóko*, *Miu*, *Namika*, *Suki* stb.), érdemes megemlíteni őket, mivel egyre gyakrabban fordulnak elő a kérelmekben, és az elfogadott nevek száma is egyre nő. Ennek oka a török nevek esetében mindenképpen a média, a török sorozatok népszerűsége, a japán neveknél pedig a különböző mangákat és animákat, illetve a számítógépes játékokat kell megemlítenünk.

Az alább következő 6. ábra grafikonján nem szerepelnek azok a többnyire különleges eredetű nevek, amelyek a 12 év alatt csupán egyszer vagy kétszer fordultak elő. Ilyen például az örmény, olasz, litván, kazah, kecsua, koreai, hettita, hawaii, hettita–hurri stb. eredetű nevek. Nézzünk ezekre is néhány példát: a *Náre* örmény, az *Inara* hettita–hurri és a *Nabi* koreai eredetű női név.

Nem egyszer szerepelt az ebbe a csoportba sorolható kérelmezett női nevek között olyan alak, amely egyszerre több nyelvi eredettel és jelentéssel is rendelkezhet. Ilyen például a *Niva*, amely lehet szanszkrit eredetű női név, jelentése 'teltté válni', vagy héber eredetű, a *niv* alakból levezethető név, jelentése: 'kifejezés, mondás, dialektus'. Hasonlóképpen a *Lizinka* lehet virágnév, de az orosz és a horvát *Elizabeta* név önálló névként használt becéző alakváltozata is. Az ilyen típusú neveket, amelyekből összesen 6 fordult elő a vizsgált időszakban, a több nyelvi eredet megjelölésű kategóriába rendeztem (vö. 6. ábra).

Az új nevek kategóriájába tartozó 359 névből 19 (5,2%) olyan volt, amelynek nem lehetett az eredetét és a jelentését megadni. Ezek a nevek az ismeretlen minősítést kapták (vö. 6. ábra). Ebbe a csoportba került például az *Arisza*, *Arona*, *Edmara*, *Liara*, *Lolina*, *Luana*, *Szohéila*.

Névkincsünk bővítésének jól ismert módja a férfinévből képző segítségével női páralkotása. Ugyan ezt a névalkotási formát a szakirodalom képzés útján létrejövő névalakváltozatnak tekinti (KnE. 19), a jelen vizsgálatban az így megalkotott neveket is új névalaknak tekintettem. A 18 (5%) ide sorolható női név a már meglévő vagy az adható nevek között még nem szereplő férfinévek női párját képviseli. Lássunk néhány példát: *Amina* (<*Amin*), *Daliborka* (<*Dalibor*), *Davina* (<*Dávid*), *Dimitra* (<*Dimitrij*), *Habiba* (<*Habib*), *Rona* (<*Roland*), *Szamia* (<*Sami*), *Trisza* (<*Trisztán*). *Zádorka* (<*Zádor*), *Vasziliki* (<*Vaszi*), *Vendela* (<*Vendel*).

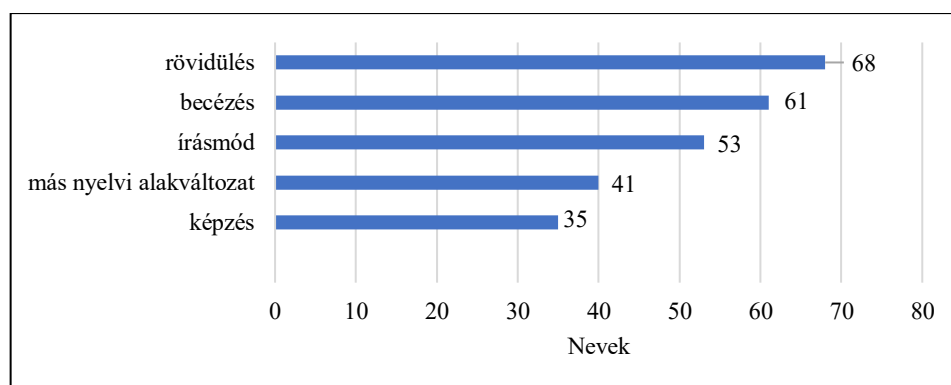
6. ábra: A 2013–2024 között elfogadott új női nevek eredet szerinti megoszlása

A 12 év alatt ugyan csak 6 esetben (1,6%) fordult elő, de bekerültek a női neveink közé az irodalmi névalkotással keletkezett új nevek is: *Maminti* (Lázár Ervin Négyszögletű Kerek Erdő című meséjében a kicsi, zöld tündér neve), *Lorna* (R. D. Blackmore brit regényíró 1869-ben megjelent *Lorna Doone* című romantikus regényében a hősnő neve), *Sztilla* (Jules Verne Várkastély a Kárpátokban című regényében egy olasz énekesnő neve), *Zaira* (egy Voltaire-tragédia főszereplőjének a neve), *Szmilla* (a nevet Peter Høeg dán írónak egy 1992-ben megjelent regényében szereplő szülők alkották meg), *Denerisz* (a Trónok harca sorozat egyik főszereplőjének, Daenerys Targaryennek a nevéből).

Ugyan az *Elanor* és *Éovin* nevek nem írói alkotások, népszerűségüket annak köszönhetik, hogy mindkettő Tolkien A Gyűrűk Ura című művében szerepel. Ha megvizsgáljuk ezeket a neveket, akkor láthatjuk, hogy melyek azok a művek, amelyek hatással vannak a névválasztókra. Természetesen ezek csak azok a nevek, amelyek zöld utat kaptak. Fontos megemlíteni, hogy az elmúlt években egyre gyakoribbá váltak a névkérelmezésekben a számítógépes játékok, a fantáysorozatok, illetve a japán mangák és animék legtöbb esetben nem pozitív hőseinek a neve is.

Hogy a vizsgált időszakban jóváhagyott, itt bemutatott új női neveink közé sorolt utónevek közül aztán a valóságban hányat anyakönyveztek, azt nem lehet követni. A statisztikai adatok alapján tudjuk,² hogy közülük a leggyakoribb női utónévvé a török eredetű *Zejnep* vált, amely ugyan csak 2012-ben került az adható nevek közé, de 2024-ben már 857-en viselték első és 373-an második névként. Hasonlóan kedvelté vált a 2015-ben elfogadott arab *Zejna*, amelyet 2024-ben 76 kislány viselt első névként és 28 második utónévként, valamint a 2020-ban elfogadott *Bellaróza*, amelyet 2024-ben már 40-en viseltek. Az angol nevek között a *Bonni* 16, míg a héber eredetű *Kéla* 17 névviselővel szerepel. A többi női név általában 1-2 névviselővel van jelen, de gyakori, hogy senki sem viseli őket.

5.2. Női névalakváltozatok. A női névalakváltozatok, azaz a polinom nevek közé azokat az újonnan kérvényezett neveket soroltam, amelyek valamely, már anyakönyvezett név új formái. Az ide sorolható 258 nevet, amely az időszak összes engedélyezett női neveinek a 39,2%-a, az alábbi csoportokba oszthatjuk (7. ábra).

7. ábra: A 2013–2024 között elfogadott női névalakváltozatok

² A 2024. évi utónevek belső használatú statisztikai adatai alapján.

A legtöbb név a közkezdvelt névalkotási mód, a rövidülés útján keletkezett. Ide a nevek 26,3%-a tartozik, azaz 68 név. Itt igen sokféle névváltozatot találunk; pl. *Ápril* < *Áprilka*, *Balza* < *Balzsam*, *Elóra* < *Eleonóra*, *Janna* < *Johanna*, *Héda* < *Hedvig*, *Lexa* < *Alexandra*, *Lisza* < *Melissza*, *Lotta* < *Sarlotta*, *Xéna* < *Polixénia*.

Szinte azonos számban, 61 esetben (23,7%) fordulnak elő a becézés útján létrejött női nevek. A becézett női nevek bejegyzését a Névbizottság abban az esetben támogatja, ha a kért alak ismert, használatos a magyar vagy más nyelv névrendszerében, illetve ha a korábbi időszakokban már ismert és használt, bejegyezhető női név volt (pl. *Böske*, *Mici*). Nézzünk néhány becenévi alakot: *Ancsa*, *Böbe*, *Böske*, *Brigi*, *Cilka*, *Ditti*, *Gitka*, *Gizi*, *Henni*, *Ilcsi*, *Ili*, *Inci*, *Irénke*, *Johanka*, *Jolánka*, *Juci*, *Lidi*, *Nana*, *Reni*, *Pippa*, *Verka*, *Vivi*.

A nevekről készült állásfoglalás elkészítését segítő Alapelvek 12. pontja az anyakönyvezhető nevek más helyesírással való bejegyzésének kérelme kapcsán a következő:

„a) a már bejegyezhető, idegen eredetű, más nyelvekben is több alakváltozatban létező nevek esetében akkor javasoljuk a név újabb írásváltozatát, ha a jelenségre találunk példát más nevek esetében (*Annabel* – *Annabell*, *Bora* – *Bóra*, *Izabel* – *Izabell*),

b) ha a kért bejegyzési forma megfelel a magyar kiejtésnek, illetve az alakváltozat bizonyíthatóan levezethető egy alapnévből (*Milla* – *Mila*, *Heni* – *Henni*).”

A fenti állásfoglalás alapján több esetben kerülnek olyan nevek is az anyakönyvezhető női nevek közé, amelyeknek már létezik valamilyen írásváltozatuk. A vizsgált 12 évben 41 ilyen név fordult elő; ez a névalakváltozatokhoz tartozó nevek 15,9%-a. Ezek a nevek főleg idegen eredetűek, amelyek kiejtése megengedi a többféle ejtészváltozatú átírást. Így váltak anyakönyvezhetővé a *Dusenka* < *Dusánka*, *Helena* < *Heléna*, *Jána* < *Jana*, *Liana* < *Liána*, *Paloma* < *Palóma*, *Pola* < *Polla*, *Nala* < *Nalla*, *Zenna* < *Zena*, *Zilia* < *Zília* stb. nevek.

Alakváltozatnak tekinthetőek az olyan nevek, amelyek egy meglévő névalaknak egy más nyelvben használt alakjai. Az ide tartozó más nyelvi alakváltozatok azért kerülhettek be az adható nevek közé, mert alakjuk, írásmódjuk megfelel a magyar kiejtés és helyesírás szabályainak, illetve eltér a korábban meglévő, anyakönyvezhető névalaktól. Ide összesen 53 név tartozik; ez a csoport neveinek 20,5%-a. Ide sorolhatjuk a cseh *Markéta*, *Oreta* (< *Margit*), ukrán *Olena* (< *Ilona*), orosz *Alissza* (< *Alíz*), skandináv *Henna* (< *Hanna*), ír *Sóván* (< *Johanna*) stb. neveket.

A névváltozatok között a legkevésbé gyakori csoport a névképzés, azaz amikor egy meglévő, anyakönyvezhető névnek egy női névképzővel ellátott, sok esetben más nyelvekben előforduló alakja kerül be a névrendszerünkbe. Ilyen például az *Adeliza* < *Adeliz*; *Dorinda*, *Dorita* < *Dóra*; *Lilita* < *Lilit*; *Norella* < *Nóra*. Összesen 35 esetet találhatunk; ez a csoportban a nevek 13,6%-a.

A névalakváltozatok között sem vált egyetlen név sem hirtelen népszerű, gyakori névvé. Itt is több olyan névalak van, amelyet egyáltalán nem használnak, de több nevet legalább egy-két alkalommal anyakönyveztek. Az ide tartozó nevek közül például a *Henna* 2025 januárjáig 72 esetben lett első és 23 esetben második névként anyakönyvezve; a *Lexa* 23, a *Böbe* 14, a *Vivi* pedig 4 alkalommal.

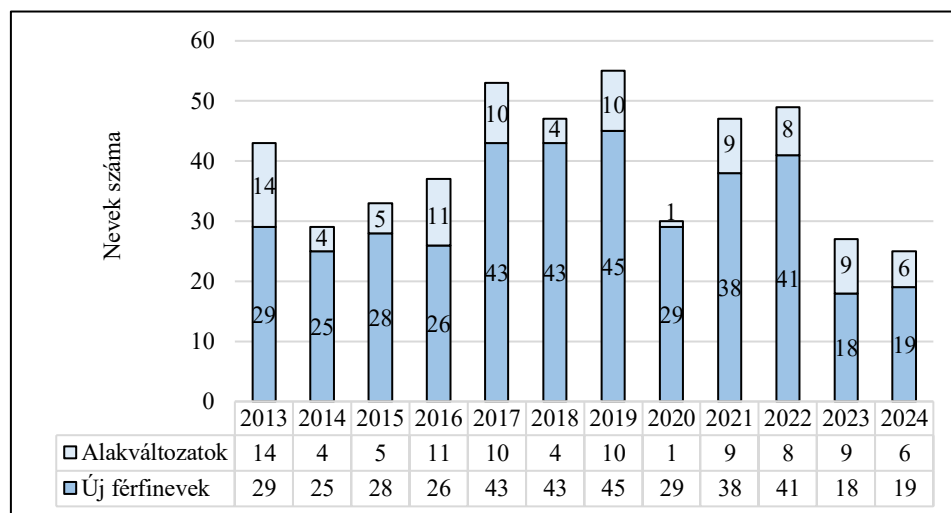
5.3. Az összetett női nevek. Az elmúlt években egyre népszerűbbé váltak az összetett női nevek, így egyre több kérelem érkezik ilyen típusú nevek bejegyzésére. Ezért ezt a névformát mindenképpen célszerű külön kategóriaként kezelni. A 12 év alatt 40 esetben került az adható női nevek közé ilyen típusú névalak; ez az összes név 6,1%-a. Az ilyen típusú nevekkal a legtöbb esetben az a gond, hogy a kérelmezők a nekik tetsző két nevet

összeteszik, és ezt szeretnék anyakönyveztetni, néha egészen különleges alakokat hozva létre. Néhány példa ezekre az extrém formákra, amelyek bejegyzését nem támogatta a Névbizottság: *Annalelle, Annarebeka, Bodzaróza, Katamari, Larahella, Marimária, Miramilla, Ninaróza, Zarahanna, Zazaróza* stb.

Az ilyen típusú nevek elfogadását az Alapelvek 10. pontja segíti, amely szerint „a női nevek körében hazánkban és nemzetközi viszonylatban is egyre elterjedtebbek az összetett női keresztnév. Az ilyen típusú nevek bejegyzését akkor javasoljuk, ha a kért alak elterjedt a mai nemzetközi névanyagban, illetve hangzása és írásmódja alapján beleillik a magyar névanyagba (pl. *Elizabella, Hannaléna, Miabella*). Az olyan összetett női neveket, amelyek egyik tagja magyar névalkotás eredménye, abban az esetben javasoljuk bejegyzésre, ha az egyik tagja az *Anna* vagy *Hanna*, illetve, ha bizonyítható a névalak korábbi megléte a magyar névrendszerben.”

Néhány elfogadott összetett női névalak: *Annakarina, Annasára, Annadóra, Annadorka, Annalea, Annalilla, Annaleila, Annaszófia, Annaszofi, Annalina, Bellaróza, Emmaléna, Elizabella, Lilibella, Lizabella, Hannabella, Hannaléna, Ninabella, Pannaróza, Róza-bella* stb.

6. A férfinevek. A vizsgált 12 év alatt a férfinevek száma kisebb arányban nőtt, mint a női nevéké. Összesen 475 férfinév került újonnan a listába ebben az időszakban. A nevek nagyobb hányada, 80,84%-a itt is az új nevek kategóriáját képviseli; ez 384-féle nevet jelent. A bejegyzett neveknek csupán 19,16%-a, azaz 91 név sorolható a névalakváltozatok csoportjába. Az elfogadott férfinevek száma főleg a 2017–2019 közötti időszakban és 2020–2021-ben volt magasabb (vö. 8. ábra).

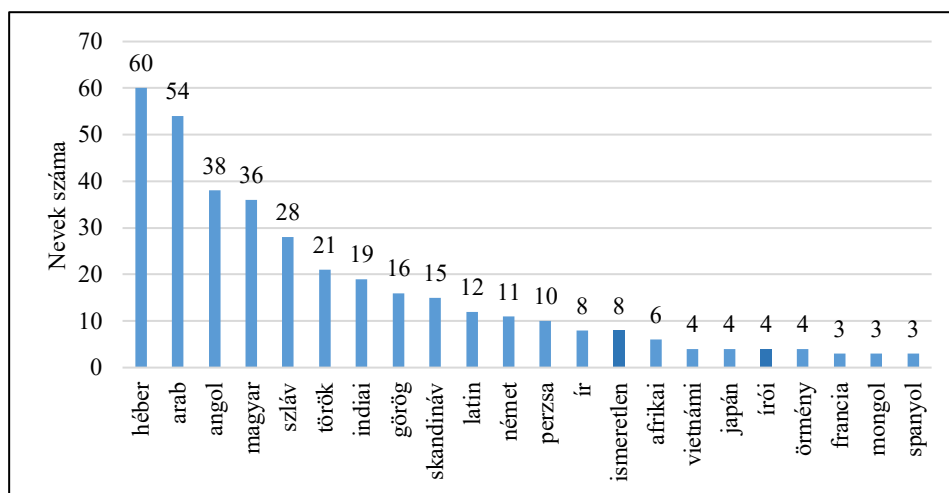
8. ábra: A 2013–2024 között elfogadott férfinevek évenkénti és típus szerinti megoszlása

6.1. Az új férfinevek. Az új férfinevek kategorizálásakor hasonló problémákkal találok, mint a női nevekénél. Itt is az összes olyan új férfinevet ide soroltam, amelyeknek az addig adható nevek között semmiféle előzményük, más nyelvben használt alakjuk, alakváltozatuk nem szerepelt. Az ebben az időszakban elfogadott ilyen típusú neveket a férfinevek esetében is csak az eredetük szerint elemeztem, és ugyanazt az elvet követtem az eredet meghatározásakor, mint a női nevekénél (pl. a *Korbinian* férfinevet német eredetűnek tekintetem, annak ellenére, hogy a név a latin *Corbinianus*-ból származik).

A női nevekénél bemutatott, több esetben összevont kategóriákat használó felosztást követve a férfinevekénél az elmúlt 12 évben az utónévjegyzékbe került 384 új keletű férfinev esetében 34-féle eredet mutatható ki. A 9. ábra mutatja be, hogy hány névféleség található az egyes eredeteknél. A grafikonon csak azok az eredetek szerepelnek, amelyekhez legalább három névféleség tartozik.

A leggyakoribb csoport a férfinevek között a héber eredetű neveké; ezek nagy része bibliai névalak. Az ide tartozó 60 név az új férfinevek 15,6%-a. Pl. *Aram, Avidan, Azriel, Báruk, Dotán, Éder, Efrém, Efron, Éli, Eliáb, Evron, Habakuk, Káin, Kénán, Mánóah, Naftali, Rami, Sét, Zetán, Zetár, Zev*. A statisztikai adatokat megvizsgálva az látható, hogy e neveket a kérelmezők nagy valószínűséggel adják a gyermekeiknek, hiszen sok esetben a vallási hovatartozásra hivatkozva kérelmezik a nevet. Egy-egy nevet általában 1-3 esetben jegyezték be. Érdekes, hogy a *Káin* nevet ehhez képest 15-en is választották 2025 januárjáig, a *Habakuk* nevet viszont csak 1 esetben anyakönyveztették.

A következő leggyakoribb csoportot az arab eredetű nevek képviselik 54 névféleséggel; ez az ide sorolható nevek 14%-a. Közülük több nevet nem csupán a kérelmezők választottak, hanem mások is; például 29-en az *Ammar*, 23-an a *Habib*, 38-an a *Ziad*, 37-en a *Hamid*, 44-en a *Nadim*, 7-en a *Mahmud*, 8-an az *Aziz* nevet. 1-2 esetben anyakönyvezték továbbá a *Hakim, Iszam, Kadir, Manzur, Nabil, Naim, Rahim, Rasid, Raúf, Rusdi, Zahid Zaid, Zaman* neveket is. Az *Oszama* nevet ezzel szemben még nem jegyeztették be.

9. ábra: A 2013–2024 között elfogadott új férfinevek eredet szerinti megoszlása

Meglepően magas a férfinevek körében az angol nevek száma, közülük is főleg a családnévként is használatosak: *Bájrón, Edison, Dzseferzon, Palmer, Parker* stb., illetve a helynévi eredetűek: *Bentli, Eldon, Holden, Milton, Preszton* stb. A nevek többsége egy-két alkalommal fordul elő, de a *Milton*-t 28 esetben jegyezték be. A 38-féle angol eredetű név az új férfinevek 6,8%-a.

A névlistára kerülő magyar eredetű férfinevek száma hasonló a magyar eredetű női nevekéhez: 36 név, vagyis a nevek 9,3%-a. A magyar eredetű férfineveket kérelmezők a régi alakokhoz nyúltak vissza, hiszen a 36 név régi, akár az Árpád-korban is fellelhető név (*Aldás, Botos, Buldus, Csemen, Őze, Sas, Tenger, Topoly, Tuzon, Vajda, Vérbulcsú, Zeke* stb.), illetve olyanok, amelyek ma helynévként ismertek, de régi személynévekből keletkeztek. Erre néhány példa: *Berente, Csobánc, Maglód, Mende* stb. Az ide sorolható neveket 1-2 esetben jegyezték be, nem váltak mások által is használt névvé.

A férfinevek körében a szláv eredetűek kedveltebbek, mint a nők esetében. Itt 28 ilyen eredetű nevet kérelmeztek, ez a nevek 7,3%-a. E nevek kérelmezői gyakran hivatkoztak a családi hagyományokra, felmenők által viselt azonos névre. A szláv nevek esetében nehéz megállapítani, hogy egy-egy nevet a kérelmezés miatt anyakönyveztek, és esetleg többen is kezdték választani, vagy a nevet azért jegyezték be, mert valamely szláv nemzetiséghez tartozó választotta.

Ahogy a női nevek esetében, úgy a férfineveknél is jellemző a török eredetű nevek kérelmezése. A férfinevek közül több török név, 21 került föl az utónévlistára; ez az új nevek 5,5%-a. Igen gyorsan kedvelt névvé vált a *Kemal* ~ *Kemál*: míg az első alakot 12, a másodikat 79 esetben anyakönyvezték. Egy-két esetben jegyezték be például az *Ájhán, Alihan, Berker, Demir, Efe, Onur, Szulejmán* neveket.

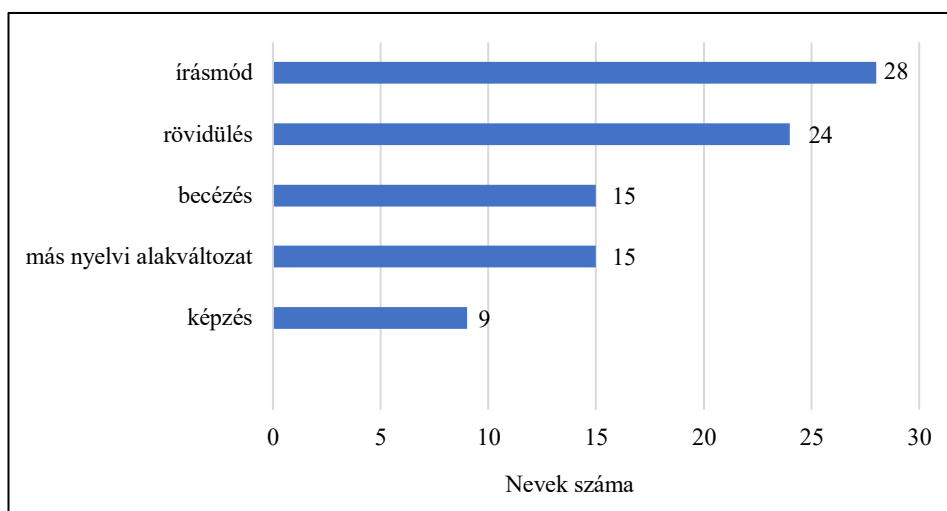
Az indiai nevek a férfiak esetében kevésbé népszerűek, de itt is találunk 19 új névalakot (4,9%), amelyeket szintén vallási okokra hivatkozva kértek a szülők gyermeküknek, vagy már felnőtt emberek maguknak, így e nevek legtöbbször egyszer találhatók csak meg a statisztikai adatokban. E nevek többsége is szanszkrit eredetű. Néhány példa: *Agam, Balaráma, Ékám, Gaura, Góvardhan, Kirtan, Manóhar, Méru, Mihir, Nága, Naren* stb.

Ugyan jóval kevesebb a férfinevek körében a japán nevek előfordulása, összesen 4 (ez 1%), de maga a növekvő trend itt is nyomon követhető. Az *Akitó, Hirotó, Hideki, Narutó* kérvényezett alakok közül eddig csupán az *Akitó*-t és a *Narutó*-t anyakönyvezték.

A férfineveknél a 12 év alatt szintén 12 olyan név vált anyakönyvezhetővé, amelyek egy-két elemből álló csoportokat alkotnak. Ilyenek például az örmény, olasz, walesi, ghánai, hawaii, hun, kazah, kínai, üzbég stb. eredetű nevek. Nézzünk ezekre is néhány példát: a *Haó* kínai, a *Nalu* hawaii és a *Botir* üzbég eredetű férfinév.

Az irodalmi névalkotás alapján összesen 4 név került föl az utónévlistára. Ebből három nevet Tolkien A Gyűrűk Ura című regényének egy-egy szereplője viselt: *Legolász, Aragorn, Elládán*. A negyedik név, a *Neó* a Mátrix című film főszereplőjének a neve.

6.2. Férfi névalakváltozatok. A férfi névváltozatok, azaz polinom nevek közé azokat az újonnan kérvényezett neveket soroltam, amelyek már anyakönyvezett nevek új formái. Az ide sorolható 91 nevet, az időszak összes, újonnan engedélyezett férfineveinek a 19,2%-át az alábbi csoportokba sorolhatjuk (10. ábra).

10. ábra: A 2013–2024 között elfogadott férfi névalakváltozatok

A férfinevek között a legtöbb névalakváltozat az írásváltozat típusához tartozik. Ez azt jelenti, hogy az ebbe a kategóriába tartozó 91 névből 28, azaz 30,8% olyan név, amely egy meglévő, adható névnek csupán írásbeli alakváltozata. Általában gyakori a férfinevek esetében, hogy egy-egy régóta anyakönyvezhető név idegen változatát idegen helyesírással szeretnék bejegyeztetni: pl. *Daniel* (*Dániel*), *Mathias* (*Mátyás*), *Noah* (*Noé*), *William* (*Vilmos*). Természetesen erre a jogszabályok alapján nincs lehetőség, így gyakori, hogy a már anyakönyvezhető idegen eredetű nevek esetében a kiejtésre hivatkozva valamilyen apróbb eltéréssel kérik egy név bejegyzését. Ez minden olyan esetben lehetséges, amikor az idegen alak kiejtése ezt megengedi. Ilyen például az *Áchim* < *Áhim*, *Emett* < *Emmett*, *Kamil* < *Kamill*, *Liboriusz* < *Libóriusz*, *Magnus* < *Magnusz*, *Mátán* < *Matan*, *Peregrin* < *Pellegrin*, *Ronin* < *Ronen*, *Sztefán* < *Stefán* stb. Újabb alakváltozat felvétele a férfinevek közé néha még régi magyar nevek esetében is előfordul: *Zsádán* < *Zsadány*, *Pázmány* < *Pázmán*.

A rövidülés szintén kedvelt a férfinevek körében is. Bizonyítja ezt a 24 ilyen típusú bejegyzett alak, amely az ebbe a csoportba tartozó nevek 26,4%-a. Néhány példa: *Arman* < *Armand*, *Armandó*, *Dárisz* < *Dáriusz*, *Don* < *Donáld*, *Korbin* < *Korbinán*, *Liam* < *William* (a *Vilmos* angol alakja), *Milián* < *Maximilán*, *Nandó* < *Fernandó*, *Pipó* < *Filippo*, *Tiágó* < *Szantiágó*, *Timoti* < *Timoteusz*, *Uri* < *Uriel*, *Zelmos* < *Anzelm* stb. A példákból is kitűnik, hogy ezek a rövidült névalakok valamilyen idegen névalak rövidült alakváltozatai, amelyek más nyelvterületeken használatosak, elfogadottak. A fenti nevek vagy nem jelennek meg a névstatistikában, vagy csak egy-két esetben.

A becézés útján létrejövő nevek hivatalossá tétele egyre kedveltebb a férfinevek körében is. A Névbizottság a férfi becenévi alakok elfogadásában szigorúbb mércét használ, hiszen az Alapelvek 9. pontja kimondja: „A férfinevek becéző formáit csak akkor támogatja a bizottság anyakönyvezésre, ha hitelesen bizonyítható, hogy személynévi használatuk a középkorra nyúlik vissza, vagy alakjuk megtalálható valamely széles körben ismert

művészeti alkotásban (pl. *Gergő, Janó, Lóci, Palkó*).” Ennek ellenére 15 becéző alak került föl a névlistára (16,4%). Így adható névvé vált a *Gábos, Gábri, Mike, Misó, Janó, Jankó, Jóska, Lackó, Lóci*. Kevésbé ismert alakokkal is bővült az adható nevek listája: *Bánó* (<*Bán*), *Bozó* (<*Bazil, Bazsil*). A becéző alakokat ugyan nem túl nagy számban, de szívesen adják a szülők. A legrégebbi becéző alak a *Lóci*, amely egyre kedveltebb, lassan megközelíti a 20 névviselőt a gyerekek körében. Hasonlóan már több kisfiú kapta a *Mike, Janó, Jankó* neveket is.

A más nyelvi alakváltozatok is előfordultak az elmúlt 12 év jóváhagyott férfinevei között. A 14 ide sorolható név (15,4%) között szerepelnek a szláv *Alekszej* <*Alex*, a spanyol *Didák* <*Jakab*, a skót *Hendri* <*Henrik*, a szláv *Janek, Jánusz* <*János* és az arab *Músza* <*Mózes* alakok. Ezek a nevek igen ritkán kerültek be az anyakönyvbe.

Ahogy a női nevek esetében, a névváltozatok között itt is a legkevésbé népes csoport a névképzés. Egy meglévő, anyakönyvezhető névnek egy képzővel ellátott alakja került be a névrendszerünkbe például a *Zeke* <*Zekő, Augustin* <*Auguszt, Florin* <*Flórián* esetében. Összesen 9 név sorolható ide (9,9%).

A férfinevekről – mind az új névalakokról, mind az alakváltozatokról – elmondhatjuk, hogy a 12 év alatt ritkán, néha talán csak a kérelmezők esetében kerültek az anyakönyvbe. Nagyobb népszerűségük az arab és a török neveknek volt, illetve van.

7. Összegzés. A vizsgált 12 év alatt a hivatalosan adható utónevek száma több mint ezer névvel bővült. A fenti elemzésben ezeknek a neveknek a jellemzőit, egyes csoportjait ismerhettük meg. Az egyes névcsoportok bemutatásakor azt is nyomon követhettük, hogy ezek a nevek ritkán vagy néha nem is lettek anyakönyvezve, nem lettek meghatározói a vizsgált időszak utónévhasználatának, nem váltak divatos névvé. Ennek ellenére megjelenésük látéletet ad a 21. század első negyedének hazai névzléséről. Hogy erre mi is a jellemző? Ennek bemutatásában kiválóan alapozhatunk a CAFFARELLI–GERRITZEN szerzőpárosnak (2002) az ezredforduló neveiről tett alábbi megállapításaira.

a) Bővül a névkincs a különféle, nemzetközileg is ismert és használt névalakokkal. Ezek az alakok vagy a nemzetközileg ismert formában vagy az átvevő nemzet helyesírásával jelennek meg. Ennek igazolására elég csupán a számadatokat felsorolnunk, illetve az elfogadott női és férfinevek összesített diagramjára utalnunk (2. ábra), valamint a női és férfinevek elemzésében eredet szerint bemutatott új nevek diagramjait újból megvizsgálnunk (6. és 9. ábra). Az állítás második mondatából – a nálunk érvényben lévő jogszabályok miatt – csak a második része igaz, vagyis a nemzetközi nevek magyar helyesírással jelennek meg. A vizsgált időszakban az új nevek 60,9%-a (690 név) igazolja ezt az állítást.

b) Egyre több, már meglévő név újabb és újabb alakváltozata kerül az adható nevek közé. Ezt az állítást is könnyen igazolhatjuk, ha csak az alakváltozatok számadatait és típusait bemutató diagramokra utalunk (7. és 10. diagram). Míg a női nevek esetében az új nevek 39,2%-a, addig a férfinevek 19,2%-a tartozik ebbe a csoportba.

c) Egyre több rövidült és becézett névalak válik hivatalossá. Ez is helytálló, hiszen a női nevek körében az alakváltozatokat képviselő nevek közt az első két helyen a rövidüléssel és a becézéssel létrejött nevek állnak, míg a férfinevek esetében ez a két kategória a második és a harmadik helyen található, az időszak bejegyzett új neveinek 14,8%-át adva (168 név).

d) A saját kultúra elfeledett neveinek újjáélesztése is jellemző. Érdekes módon ez a tendencia Magyarországon a vizsgált időszakban háttérbe szorult. Ez főleg a női nevekre igaz, hiszen itt a magyar nevek között csupán három olyan név volt, amely régi névalak felújításából keletkezett. A férfinevek esetében azonban ez a folyamat még megmaradt: a 36 ide tartozó név mind régi személynév felújítása, mivel a helynévi eredetű nevek is személynévekre vezethetők vissza végső soron. Ez a vizsgált időszak új neveinek csupán a 3,4%-a.

e) Igen nagy a hatása a médiának. Ez erősen befolyásolja, segíti az egyes felkapott nevek elterjedését. Gondoljunk csak a török, arab nevekre, amelyek nagy része a különböző filmsorozatoknak köszönheti a választását. Ugyanakkor a média, a film és a tévé mellett erős befolyásoló szerepe van az interneten, az internetes szerepjátékokban, a különböző közösségi médiumokban megjelenő figurák, szereplők neveinek is, amelyek inspirálhatják a névválasztókat.

f) Jelen van a különböző televíziós, film- és popsztárok, sportolók, újkori hősök neveinek választása is. Ez az állítás több szempontból helytálló. Gyakori, hogy egy ismert, főleg külföldi celeb nevét, néha családnévét vagy becenevét szeretné valaki hivatalos névvé tenni. Több esetben próbálkoztak például a magyar Zsédényi Adrienn énekesnő *Zséda* vagy Gyebnár Ildikó színésznő *Csekka* művésznevét hivatalos női névvé tenni.

Az idézett szerzőpáros megállapításai egy ponttal kiegészíthetők: a női nevek esetében a kettős nevek kedvelté válása (vö. 5.3. pont).

A lassan negyedszázada tett megállapítások – ha nem is minden pontjukban, de – alapjaikban még mindig helytállóak. Az utónevek állományának bővítése, az egyedi, különleges nevek viselése továbbra is erős igénye a névválasztóknak, névviselőknek. Az is tény azonban, hogy bármilyen egyediek vagy különlegesek ezek a nevek, gyakori névvé eddig nem váltak.

Hivatkozott irodalom

- Alapelvek = Jogszabályok és alapelvek a kérvényezett nevek szakvéleményének elkészítéséhez. https://nytud.hu/wp-content/uploads/2024/04/alapelvek_vegleges_jav.pdf (2025. 08. 03.)
- CAFFARELLI, ENZO – GERRITZEN, DOREEN 2002. Frequenze onomastiche. I prenomi più frequenti nel mondo alla fine del 2° millennio. *Rivista Italiana di Onomastica* 8: 631–709.
- KnE. = FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT, *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfi nevek*. A Magyar Nyelv Kézikönyvei 16. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009.
- MUnk. = LADÓ JÁNOS, *Magyar utónévkönyv*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.
- MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN 2013. *Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődése Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- RAÁTZ JUDIT 1996. A névválasztás különleges esetei. *Névtani Értesítő* 18: 75–85. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.1996.10>
- RAÁTZ JUDIT 2001. Különleges keresztnevek az ezredfordulón. In: KOVÁTSNÉ NÉMETH MÁRIA szerk., *IV. Apáczai Napok 2000. A Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar tanulmánykötete*. Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar, Győr. 321–328.
- RAÁTZ JUDIT 2002. Női neveink az Új magyar utónévkönyvben. In: GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ – KOVÁCS MÁRIA szerk., *Köszöntő kötet B. Gergely Piroska tiszteletére*. A Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Miskolc. 151–155.

- RAÁTZ JUDIT 2003. *Acél vagy Zserald? Az újonnan anyakönyvezhető férfineveinkről. Névtani Értesítő* 28: 181–184. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2003.37>
- RAÁTZ JUDIT 2004. Új névformákkal az Európai Unióba!? *Névtani Értesítő* 26: 66–73. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2004.9>
- RAÁTZ JUDIT 2012. A mai keresztnévadás kulturális reprezentációjának vizsgálata. In: BALÁZS GÉZA – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *Nyelv és kultúra. Kulturális nyelvészet*. Magyar Szemiotikai Tanulmányok 20–26. Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Kht. – Magyar Szemiotikai Társaság – PRAE.HU Kft. – Palimpszeszt Kulturális Alapítvány, Budapest. 308–314.
- RAÁTZ JUDIT 2015. Abosától Zsülienig. Az elmúlt évtizedek új férfinevei. In: BÁRTH M. JÁNOS – BODÓ CSANÁD – KOCSIS ZSUZSANNA szerk., *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE BTK, Budapest. 403–409.
- RAÁTZ JUDIT 2016. Nevek és korok. In: BALÁZS GÉZA – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *Generációk nyelve*. Magyar Szemiotikai Társaság – Inter Kht. – ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest. 343–353.
- RAÁTZ JUDIT 2022. Az idegen nevek átírásának és a magyar alakokkal történő megfeleltetésének kérdései és nehézségei. In: NÉMETH GABRIELLA szerk., *A névmódosítás mint közfeladat*. Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (OFFI), Budapest. 40–51.
- RAÁTZ JUDIT 2023. A névválasztás és névadás jogi vonatkozásai. *Acta Universitatis de Carolo Eszterhazy Nominatae. Sectio Linguistica Hungarica* 48: 5–19. <https://doi.org/10.46437/Acta-UnivEszterhazyLinguistica.2023.5>
- SLÍZ, MARIANN – FARKAS, TAMÁS 2021. Dynamics of the modern Hungarian given name system. *Onoma* 56: 15–36. <https://doi.org/10.34158/ONOMA.56/2021/2>
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- UGRÓCZKY MÁRIA – BÍRÓ ÁGNES 1997. *Új magyar utónévkönyv*. BM Kiadó, Budapest.
- Utónévjegyzék = Anyakönyvi bejegyzésre alkalmasnak minősített utónevek jegyzéke. <https://nytud.hu/oldal/utonevjegyzek> (2025. 07. 31.)

RAÁTZ JUDIT

tudományos főmunkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti, Nyelvhasználati és nyelvi tanácsadási kutatócsoport; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3675-3621>, e-mail: raatz.judit@nytud.elte.hu

A tulajdonnevekkel kapcsolatos kérdéstípusok a nyelvi tanácsadásban

LUDÁNYI ZSÓFIA

ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest

KOCSIS ÁGNES

ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont – ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Absztrakt

A tanulmány célja, hogy bemutassa a Nyelvtudományi Kutatóközpont nyelvi közönségszolgálatának levelezésében előforduló, tulajdonnevekhez kapcsolódó főbb kérdéstípusokat. Az elemzés anyagát a közönségszolgálathoz 2011–2022 között érkezett e-mailek képezik, amelyekből a dinamikus, részben hierarchikus kódrendszer segítségével szűrtük ki a tulajdonnevekhez kapcsolódó kérdéseket. Az elemzés rávilágít, hogy a tulajdonnevekre vonatkozó kérdések 90%-a a helyesírással kapcsolatos. A tulajdonneveket érintő kérdések között elkülönítettük az egyszerűbb, a helyesírási szabályzat és szótárak segítségével megválaszolható kérdéseket, a szabályozatlan területeket, valamint azokat az eseteket, amikor a helyesírási szabályozás problematikus, következetlen és/vagy ellentmondásos. Az utóbbiaknál fontosnak tartjuk, hogy a helyesírási kodifikáció a későbbiekben megoldást nyújtson ezekre az esetekre.

Kulcsszavak: nyelvi tanácsadás, nyelvmenedzselés, tulajdonnevek helyesírása, helynevek, templomok nevei, rendezvénynevek, új tulajdonnévtípusok, informatikai rendszerek nevei

Question types relating to proper names consultations at the Language Consulting Service

ZSÓFIA LUDÁNYI – ÁGNES KOCSIS

This study aims to present the main types of proper name inquiries, featuring in the correspondence of the Language Consulting Service at the Hungarian Research Centre for Linguistics. The analysis is based on emails received by the service between 2011 and 2022. Using a dynamic and partially hierarchical coding system, we extracted inquiries concerning proper names. The analysis reveals that 90% of the questions related to proper names concern spelling issues. Within this category, we distinguished between (1) relatively straightforward cases answerable based on existing orthographic rules and dictionaries, (2) questions concerning unregulated areas, and (3) questions referring to problematic, inconsistent, and/or contradictory codification. These cases highlight the need for future codification efforts to address inconsistencies and provide clearer guidance.

Keywords: language consulting, language management, orthography of proper names, place names, names of churches, names of events, new types of proper names, names of IT systems

1. Bevezetés. A tanulmány célja, hogy áttekintést adjon a Nyelvtudományi Kutatóközpontban működő nyelvi közönségszolgálat munkájában előforduló, tulajdonnevekkel kapcsolatos kérdéstípusokról. A közönségszolgálat rövid bemutatása (1.2.) után felvázoljuk a közönségszolgálati munka értelmezésének elméleti keretét, a nyelvmenedzselés-elméletet (1.3.), majd ismertetjük a jelen munka alapjául szolgáló elemzés anyagát és módszerét (1.4.). Ezt követően a tanulmány a teljesség igénye nélkül bemutatja a közönségszolgálat levélanyagában előforduló, tulajdonnevekhez köthető kérdéstípusokat, ezek közül részletesen is bemutatva néhány problematikus esetet.

1.2. Nyelvi tanácsadás a Nyelvtudományi Kutatóközpontban.¹ A Kutatóközpontban (a továbbiakban: NYTK) a jogelőd intézménynek, az MTA Nyelvtudományi Intézetének a megalapítása (1949) óta létezik nyelvi közönségszolgálat, amelyhez nyelvi kérdéseikkel fordulhatnak az érdeklődők. A közönségszolgálat működtetése az NYTK Nyelvhasználati és nyelvi tanácsadási kutatócsoportjának egyik meghatározó közcélú feladata. A nyelvi közönségszolgálat e-mailben a hét minden munkanapján elérhető, emellett heti két napon, kedden és csütörtökön 4-4 órában telefonügyelet is működik a Kutatóközpontban.

A közönségszolgálathoz forduló levélírók jelentős része – egy 2021 óta folyamatosan végzett kérdőíves felmérés alapján (LUDÁNYI et al. 2022) – szövegekkel, szövegalkotással professzionálisan foglalkozó, tipikusan fordítói, lektori, korrektori, szövegírói munkát végző személy. Az érkező kérdések is többnyire olyan nyelvi problémák, amelyekkel a kérdezők tipikusan írásbeli, nagyobb nyilvánosságnak szánt, szakmai vagy hivatalos szövegek alkotása, ellenőrzése során szembesülnek.

1.3. Elméleti háttér. Az intézményesített formában zajló nyelvi tanácsadás leírására a nyelvmenedzselés-elméletet (JERNUDD–NEUSTUPNÝ 1987) alkalmazzuk, melynek kulcsfogalma a *nyelvi probléma*. Tanulmányunkban *nyelvi probléma*-n azokat a nyelvi jelenségeket értjük, amelyek a beszélőből, a beszédpartnerből, de akár egy, az adott interakciót kívülről szemlélő harmadik személyből valamilyen reflexiót váltanak ki; *nyelvmenedzselés*-nek pedig egyrészt a nyelvi jelenségekre való reflektálást, másrészt az annak nyomán megvalósuló nyelvalakító tevékenységeket tekintjük (LUDÁNYI et al. 2022: 75). A nyelvmenedzselésnek létezik egyszerű és intézmények által végzett, ún. szervezett formája

¹ Szervezeti átalakítások miatt 2019. szeptember 1-jétől az intézmény – a többi kutatóintézethez, központhoz hasonlóan – a Magyar Tudományos Akadémiáról leválasztva, az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat kutatóintézeteként működött. 2021. március 12-étől az intézmény hivatalos neve *Nyelvtudományi Kutatóközpont*. 2023. szeptember 1-jétől az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat neve *Magyar Kutatási Hálózat-ra* (*Hungarian Research Network, HUN-REN*) változott, az egyes kutatóhelyek, így a Nyelvtudományi Kutatóközpont teljes neve is *HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont* lett. 2025. augusztus 1-jétől az intézmény a HUN-REN-ből kiválva, az Eötvös Loránd Tudományegyetem részeként folytatja működését.

(NEKVAPIL 2012). Sajátos nyelvmenedzselési folyamatnak tekinthető a nyelvi közönségszolgálatokhoz forduló nyelvhasználók és a tanácsadók közti interakció (BENEŠ et al. 2018), amely kapcsolatot teremt a nyelvmenedzselés egyszerű és szervezett formái között (KIMURA–FAIRBROTHER 2020).

1.4. Az elemzés anyaga és módszere. A közönségszolgálathoz beérkező levelekből és az azokra adott válaszokból adatbázis készül, amelybe az e-mailek tudományos vizsgálatra alkalmas, kódolt formában kerülnek be. A közönségszolgálat munkatársai nagyjából 800 címkéből álló, részben hierarchikus kódrendszert működtetnek, amelynek segítségével több szempontból elemezhető a levelek tartalma. A hierarchia tetején álló elsődleges címkék a levélben megjelenő nyelvi probléma alapvető típusát határolják körül. A közönségszolgálathoz érkező nyelvi problémák esetében ezek két csoportba sorolhatók: helyesírással kapcsolatos problémák, valamint egyéb, nem a helyesíráshoz kapcsolódó, hanem például nyelvhasználati problémák.

A másodlagos kódok szerteágazóak, többféle elemzési szempontból ragadják meg a levél tartalmát: például a nyelvi jelenség típusa szerint (egybeírás-különírás, intézménynevek, szóhasználat stb.) vagy a probléma kontextusa szerint (szaknyelv, iskola, vita stb.). Az e-mailek elsődleges, a nyelvi probléma típusát körülhatároló kódolása már a levél beérkezésekor, de legkésőbb annak megválaszolásakor megtörténik. A kódolás részben manuális, részben automatikus. Az automatikus kódolás a levelezőrendszer szűrőfeltételei segítségével állítható be, így ha az adott levél megfelel a szűrőfeltételnek (például tartalmaz bizonyos kulcsszavakat), automatikusan rákerül a vonatkozó címke. A címkehierarchia segít elkülöníteni, illetve azonosítani az azonos típusú nyelvi problémákat tartalmazó leveleket, így azok együtt vizsgálhatók. Ilyen módon képet kaphatunk többek között arról, hogy milyen nyelvi problémákkal fordulnak a levélírók a közönségszolgálathoz, illetve ezek a problémák milyen arányban jelennek meg a levélanyagban. A jelen elemzés anyagába a kódok segítségével kiválogatott, tulajdonnevekhez kapcsolódó kérdések és a rájuk adott válaszok kerültek be.

1.5. A nyelvi problémák megoszlása. A két alapvető kérdéstípust tekintve a 2011–2022 közötti időszakban érkezett 8422 levél 81%-a helyesírási jellegű kérdést tartalmaz, a maradék 18%-a nem a helyesírással kapcsolatos: ezek általában nyelvhasználati, stilisztikai, grammatikai, szövegértelmezési kérdések, illetve nyelvi tájékoztatást kérő megkeresések. A vizsgált levélanyagba nem kerültek bele a közönségszolgálat által nyújtott további nyelvi szolgáltatásokkal kapcsolatos levelek: a közterületen felállítandó emléktáblák szövegtervének nyelvi lektorálásával kapcsolatos kérések, az utónév-kérelmezési ügyek (RAÁTZ 2015, 2025), valamint a Nyelvtudományi Intézet/Kutatóközpont díjköteles szolgáltatására, a nyelvi szakértői vélemény igénylésére irányuló megkeresések (LUDÁNYI 2023a).

2. A tulajdonnevekkel kapcsolatos kérdéstípusok. A közönségszolgálathoz érkező kérdések jelentős része tulajdonnevekre vonatkozik. A tulajdonnevekhez kapcsolódó kérdések gyakorisága más nyelvek közönségszolgálati gyakorlatában is megfigyelhető: ilyen típusú kérdések rendszeresen felmerülnek például a cseh (ŠTĚPANOVÁ 2022, 2024) és az észt (LAANSALU 2024) nyelvi közönségszolgálat munkájában is.

2.1. Tulajdonnevek a nem helyesírással kapcsolatos kérdésekben. Az NYTK közönségszolgálatához érkező, tulajdonnevekkel kapcsolatos megkeresések egy része nem a nyelvi közönségszolgálat illetékességi körébe tartozik. Ilyenek például az utó- és családnevek engedélyeztetésével kapcsolatos ügyek, amelyekben a Nyelvtudományi Kutatóközpontban működő Névbizottság (korábban: Utónévbizottság) az illetékes (ezekről részletesen l. RAÁTZ 2015, 2025). A tulajdonnevekkel kapcsolatos megkeresések egy nem túl gyakori, de folyamatosan jelen lévő típusa az, amikor a levélírók új civil szervezetek létrehozásához kérik a Magyar Tudományos Akadémia névviselési engedélyét. A civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról és az ezzel összefüggő eljárási szabályokról a 2011. évi CLXXXI. törvény rendelkezik (a szervezetek névviseléséről l. 36. és 37. §). A jogszabály azt írja elő, hogy az angol név csak a magyar mellett jegyezhető be, de az NYTK közönségszolgálatának nem feladata az erről való döntés, legfeljebb nyelvi-helyesírási szempontból véleményezheti a kérdéses elnevezést (bár a megkeresések nem erre irányulnak). A civil szervezetek névviselésének engedélyezése tehát összességében nem tartozik bele az NYTK illetékességi körébe.

2.2. Tulajdonnevekkel kapcsolatos problémák a helyesírási kérdésekben. Figyelembe véve azt, hogy a tulajdonnevekkel kapcsolatos kérdések a fenti esetek kivételével a helyesíráshoz kapcsolódnak, a továbbiakban ezekkel foglalkozunk. Az NYTK közönségszolgálatához érkező, tulajdonnevekhez kapcsolódó helyesírási kérdéseket LUDÁNYI (2023b) nyomán két típusba soroljuk: megkülönböztetjük a szabályozott írásmódú tulajdonnevek lejegyzésekor keletkezett, illetve a helyesírási kodifikáció hiánya okozta nyelvi problémákat. A szabályozott írásmódú tulajdonnevekkel kapcsolatos kérdések sajátos al-típusai azok az esetek, amikor a helyesírási kodifikáció valamilyen szempontból problematikus. A probléma oka lehet például az, hogy a helyesírási kodifikáció és a kialakult írásgyakorlat ellentmond egymásnak, vagy pedig magában a meglévő helyesírási szabályozásban mutatkoznak hiányosságok, ellentmondások, következtetlenségek.

2.2.1. Szabályozott írásmódú tulajdonnevek

2.2.1.1. Egyszerű esetek. Ebbe a csoportba azok a tulajdonnevekkel kapcsolatos kérdések tartoznak, amelyek megválaszolhatók az érvényben lévő akadémiai helyesírási szabályzat (AkH.¹²) és az ahhoz kapcsolódó helyesírási szótár (MHSz. 2017), helyesírási kézikönyv (OH.¹)² és a különféle szaknyelvi helyesírási szabályzatok, szótárak alapján. A közönségszolgálati e-mail-adatbázis vonatkozó címkéihez tartozó leveleket gyakoriság szerint rendezve a tulajdonnevekhez kapcsolódó leggyakoribb kérdések az alábbi területekhez köthetők: az intézménynevek, intézménynévi jellegű elnevezések (például rendezvény- és eseménynevek, az intézmények alárendelt egységeinek elnevezései), az idegen tulajdonnevek todalékolása, a tulajdonnevekkel alkotott összetételek, a földrajzi nevek (az alap- és különösen az *-i* képzős alakjaik).

² A tanulmány alapvetően az Osiris Kiadó Helyesírás című kötetének első kiadására (OH.¹) hivatkozik, mivel a feldolgozott időszakban és a cikk elkészítésének időpontjában a második kiadás (OH.²) még nem jelent meg. Csak kivételesen, indokolt esetben – ha valamely kérdésben az OH.² lényeges változtatásokat tartalmaz az OH.¹-hez képest – utalunk a második kiadásra is.

2.2.1.2. A helyesírási kodifikáció problematikussága. Ebben az alfejezetben arra az esetre mutatunk be két példát, amelyben a kérdéses tulajdonnévtípus helyesírását ugyan tárgyalják a helyesírási szabályzatok és kézikönyvek, a kodifikáció azonban valamilyen szempontból mégis problematikusnak tekinthető. A helyesírási szabályozás hiányossága, ellentmondásossága mutatkozik meg például az épített kilátók helyesírásával kapcsolatban. A *kilátó* főnév ugyanis kétféle fogalmat is jelöl. Az ÉrtSz. adatai alapján az első és gyakoribb jelentés az épített kilátókra vonatkozik: 'hegycsúcson vagy más magaslaton emelt, rendszerint toronyszerű építmény, ahonnan, amelyről a környékre kilátás nyílik'; a szótár erre példának a *János-hegyi kilátó*-t hozza (*Jánoshegyi kilátó* írásmóddal). A második, *ritka* stílusminősítéssel ellátott jelentés a nem emberek által épített kilátókra vonatkozik: 'szép kilátást nyújtó hely, többnyire természetes magaslat'. A turizmus fellendülésével az elmúlt két évtizedben megnőtt a hegycsúcsokon és egyéb magaslatokon épített kilátók száma, folyamatosan jönnek létre újabb és újabb kilátónevek, amelyek írásmódja – az írásgyakorlat és a közönségszolgálatához érkező reflexiók alapján – nagy változatosságot mutat.

Az AkH.¹² szabályzatrésze ugyan nem tér ki az épített kilátók nevének helyesírására, de szótári példái között megtalálható az *Erzsébet-kilátó* kötőjeles írásmóddal, utalva a személynevekkel alkotott összetételekkel foglalkozó 166. szabálypontra. A helyesírási szabályzat 11. kiadásához készült, azt kibővítő, magyarázó, terjedelmes szótári résszel rendelkező OH.¹ sem foglalkozik részletesen az épített kilátók nevének helyesírásával, de a területet, tájat jelentő földrajzi köznevek listájában felsorolja a *kilátó* köznevet is. Továbbá szótári példái között megtalálható a *János-hegyi kilátó*, amely az *Erzsébet-kilátó* mindennapi nyelvhasználatban elterjedt, nem hivatalos említőneve. Az FNHír. a kötőjellel írandó tagokból (elemekből) álló földrajzi nevek és földrajzi megjelölések között feltüntet egy kilátónevet is (*Vörösmarty-kilátó*), továbbá a kötőjellel kapcsolandó földrajzi köznevek jegyzékében is szerepelteti a *kilátó*-t 3-as számmal, amely területek, tájak megnevezésére szolgáló földrajzi közneveket jelöl. Az épített kilátók helyesírása azért problematikus, mert az FNHír. és az ezen alapuló OH.¹ a kötőjellel kapcsolandó gyakoribb földrajzi köznevek jegyzékében a „terület, táj” fogalomcsoportba tartozóknál tünteti fel a *kilátó* főnevet, utalva arra, hogy itt nem épített kilátóról, hanem természetes képződményről van szó. Arról azonban nem szólnak a helyesírási szabályzatok, hogy a *kilátó* köznévnek egy másik használati köre is létezik, az épített kilátók. Ugyanakkor az a tény, hogy az FNHír. a kötőjellel írandó elemekből álló földrajzi nevek és földrajzi megjelölések között a *Vörösmarty-kilátó*-t is feltüntet, arra utal, hogy a természetes módon keletkezett, szép kilátást nyújtó magaslati helyek mellett az épített kilátók mégiscsak a földrajzi nevek közé sorolandók, hiszen a velencei nevezetesség, a leselejtezett olajfűró toronyra épített, majd később felrobbantott *Vörösmarty-kilátó* esetében egyértelműen mesterséges építményről van szó (FMH. 2016). Az AkH.¹² azonban nem a kötőjellel írandó földrajzi nevekkel foglalkozó 175. szabálypontra, hanem a személynevekkel alkotott összetételek szabálypontjára (166.) utal szótári részében az egyetlen *kilátó* utótagú szótári példa, az *Erzsébet-kilátó* esetén. Annak, hogy az 'épített kilátó' értelmű *kilátó* főnév kötőjellel kapcsolandó földrajzi névnek számít-e, abban az esetben volt például jelentősége, amikor egy turisztikai szakember fordult tanácsért a közönségszolgálatához a *Balázs-hegyi(-)kilátó* helyesírásával kapcsolatban. Ha ugyanis valóban ez a kilátó hivatalos neve, és a *kilátó* főnevet földrajzi köznévnek

tekintjük, akkor a helyesírási szabályzatnak a földrajzi nevek bővülésére vonatkozó szabálypontjából kell kiindulni (AkH.¹² 177. b). E szabálypont szerint ha egy két tagból álló, kötőjellel írt földrajzi név (pl. *János-dűlő*) újabb földrajzi köznévvvel egészül ki, az új utótagot kötőjellel kapcsoljuk a szerkezethez; pl. *János-dűlő-oldalas*. Olyan földrajzi nevek is léteznek, amelyek esetében a kötőjellel írandó alaptag *-i* képzős változata bővül újabb földrajzi köznévvvel; pl. *János-kúti-domb* (nem pedig *János-kút-domb*), *Borhy-völgyi-patak* (nem pedig *Borhy-völgy-patak*). Ennek analógiájára tehát a kérdéses kilátó nevét kötőjellel írandó elemekből álló földrajzi névnek, tulajdonnévnek tekintve a *Balázs-hegyi-kilátó* javasolható. Ha azonban nem tekintjük földrajzi névnek a *kilátó* főnevet, akkor az egyszerűbb *Balázs-hegyi kilátó* írásmód is megfelelő lehet: ezt az írásmódot erősíti az OH.¹-ben szótározott *János-hegyi kilátó* analógiája is. (Ez utóbbi azonban, ahogy utaltunk rá, valószínűleg nem a hivatalos elnevezése az Erzsébet-kilátónak.)

A tulajdonnevekkel kapcsolatos helyesírási kérdések között visszatérő problematikus kérdés a rendezvény- és eseménynevek helyesírása, amely esetében a helyesírási kodifikáció és az írásgyakorlat ellentmondásossága okozza a problémát. Az egyik levélíró azt a tapasztalatát osztotta meg a közönségszolgálattal, hogy számos rendezvénynév (pl. *Kunsági Bajuszfesztivál*, *Félegyházi Sörfesztivál*) következetesen intézménynévszerűen, azaz minden elemet nagy kezdőbetűvel írva jelent meg feliratokon, újságcikkekben. A levélíró tájékozottságát jelzi, hogy ismerte a vonatkozó helyesírási szabályt, a 191. pontot, amely az intézményi háttérrel rendelkező rendezvénynevek esetében tartja elfogadhatónak az intézménynévi írásmódot, egyébként a kisbetűs írásmódot ajánlja. Ahogy az érdeklődő írja: a felsorolt fesztiválnevek „rendezvényként nem tartoznak abba a kategóriába, hogy nevükben utalás lenne az intézményi háttérre. (Egyébként mindegyik évente visszatérő program.)”

A rendezvénynevek írásának kérdése valóban a magyar helyesírás egyik problematikus területe. Az, hogy a helyesírási szabályzat kis kezdőbetűvel írta ezeket az elnevezéseket, nem írja, nem írhatja felül azt a tényt, hogy a *Kunsági Bajuszfesztivál*, *Félegyházi Sörfesztivál* elnevezések egyértelműen egyedítenek, azonosítanak, vagyis kontextustól független referenciájuk van (LACZKÓ 2016: 182). Az, hogy mikor tekintünk valamit tulajdonnévnek, nem a nagy kezdőbetűs írásmódtól függ, hanem éppen fordítva: a tulajdonnévnek tekintett nevet a helyesírási szabályozás általában nagy kezdőbetűvel írta (HAJDÚ 1998: 7–8). Ennek megfelelően a tulajdonnéviség megállapítása – vagyis annak tisztázása, hogy mit tekintünk tulajdonnévnek, és milyen névtípusokat különítünk el – alapvető előfeltétele annak, hogy a helyesírási kodifikáció megalapozottan és következetesen működhessen (LACZKÓ 2025). A rendezvénynevek írásmódja tehát összességében azért problematikus, mert a hétköznapi írásgyakorlatban elterjedt nagybetűs megoldásokat a helyesírási kodifikáció csak részben, alapvetően az intézményszerűség kérdéséhez kötve támogatja. Az intézményszerűség eldöntése azonban nem nyelvi háttértudást igényel (ZIMÁNYI 2007: 166, LUDÁNYI 2020: 95–96). Másrészt a rendezvények szervezői a szervezeti háttértől függetlenül a rendezvényük jelentőségét igyekeznek hangsúlyozni az intézménynévi írásmóddal. Az AkH.¹² megjelenésével a helyesírási szabályozásban is elmozdulás történt ezen a téren, mert bár a jelenlegi szabályzat megfogalmazása továbbra is a kisbetűsítést preferálja, nem zárja ki a rendezvénynevek nagy kezdőbetűs írásmódját sem. Maga a probléma azonban – ti. hogy a rendezvénynevek helyesírási szempontból önálló intézménynevek-e vagy sem – nem oldódott meg (LACZKÓ 2016: 186).

2.2.2. A helyesírási kodifikáció hiánya

2.2.2.1. Kodifikált írásmóddal nem rendelkező földrajzi nevek. A földrajzi nevekkel kapcsolatos kérdések egy részében annak eldöntése okozza a nehézséget a levélírónak, hogy az adott elnevezés tulajdonnév-e. Egy levélíró például abban kérte a közönségszolgálat tanácsát, hogy a Fekete- és az Égei-tengert összekötő, kereskedelmi szempontból jelentős útvonalat, a Boszporuszt és a Dardanellákat együttesen jelölő kifejezést *Török-szorosok* vagy *török szorosok* formában írja. A kérdező levelében egyértelműen jelezte a dilemmát, hogy előnyben részesítendő-e az egyediséget érzékeltető, tulajdonnévszerű írásmód (hasonlóan például a *Borostyánkőút*-hoz), „vagy mivel Törökország nem rendelkezik más tengerszorosokkal és így nincs ok félreértésre, inkább a köznévi *török szorosok* forma a megfelelő”.

Válaszunkban tájékoztatottuk a levélírót, hogy a kérdéses alakulat tulajdonnév vagy köznév voltáról a 03/2007. (XI. 14.) Kormányrendelet alapján a Miniszterelnökséghez tartozó Földrajzinév-bizottság (MÁRTON 2013) állásfoglalását szükséges kikérni. A tulajdonnéviség kérdéséről s így az írásmódról való döntés tehát nem tartozik bele a nyelvi közönségszolgálat illetékességi körébe. Ugyancsak nem tartozik a közönségszolgálat feladatai közé az arról való döntés, hogy miként történjék az ukrán régió- és területnevek magyar átírása: „vajon a *Herszon megye*-e a hivatalos név, és a régió, illetve a terület *-i* képzővel kisbetűs (*herszoni terület*, illetve *herszoni régió*), vagy – ahogy sok sajtótermékben látom – a *Herszoni terület*, illetve a *Herszoni régió* is helyes-e?” Az említett kormányrendelet 2. § (5) pontja alapján az ország határán kívül található földfelszíni részleteknek a külföldi hivatalos nyelvtől eltérő magyar nyelvű földrajzi neve és a más írásrendszerből történt átírás esetén a használt rendszertől eltérő magyaros átírású nevek használatával, azaz a kérdéses nevek használatával szintén a Földrajzinév-bizottság foglalkozik. A rendelet 4. § (2) b) pontja alapján pedig a bizottság feladatkörébe tartozik, hogy tájékoztatást nyújtson a hozzá forduló szervezet vagy magánszemély kérésére a hivatalos földrajzi nevek megállapításának és használatának jogszabályban nem szabályozott kérdéseiről és a külföldi földrajzi nevek magyar megfelelőjének a hazai használatáról. Így tehát ebben az esetben is továbbírányítottuk a levélírót a Földrajzinév-bizottsághoz.

2.2.2.2. A lokalizációs nevek. LACZKÓ (2016: 187–188) alapján azokra az esetekre használjuk a *lokalizációs név* terminust, amikor egy intézménynevet nem a hivatalos formában neveznek meg, így nem az intézményi jellege kerül a figyelem előterébe, hanem az intézményhez kapcsolódó hely és épület (a használatot a földrajzi nevek kategóriájához közelítve). Az egyik legtipikusabb esete a lokalizációs nevek használatának az iskolák nem hivatalos megnevezése. Az egyik levélíró a *Madách gimnázium*, *Eötvös iskola* elnevezések használatával kapcsolatban kérte a közönségszolgálat állásfoglalását. Ahogy levelében kifejtette, szerinte ezek az alakok helyesírási szempontból nem megfelelőek: „még ha nem is minden elemét tartalmazzák az eredeti intézménynévnek, akkor is nagy kezdőbetűt kellene használni, hiszen egy bizonyos, névvel megjelölt intézményről beszélünk”. Válaszunkban arról tájékoztattuk a levélírót, hogy az ehhez hasonló intézménynevek teljes alakja helyett használt említőnevek, lokalizációs nevek helyesírására nézve nem ad iránymutatást a helyesírási szabályzat, ezért többféle gyakorlat, lehetőség van ezek lejegyzésére. Egyrészt dönthetünk úgy, hogy mivel az említőnév nem hivatalos tulajdonnév, csak

az eredendően is nagybetűs tulajdonnévi tagot írjuk nagy kezdőbetűvel, az ahhoz kapcsolódó típusjelölő köznevet pedig kis kezdőbetűvel írjuk; pl. *Kölcsey gimnázium*, *Eötvös iskola*, *Madách gimnázium*. Másrészt dönthetünk úgy is, hogy a lokalizációs név használatakor is ki szeretnénk emelni a megnevezés tulajdonnévi jellegét, ezért a típusjelölő szót is nagy kezdőbetűvel írjuk: *Kölcsey Gimnázium*, *Eötvös Iskola*, *Madách Gimnázium* stb.; a gyakorlatban erre is akad példa. Harmadik lehetőségként a kötőjeles írásmód is elképzelhető az OH.¹ javaslata alapján (OH. 218): *Kölcsey-gimnázium*, *Eötvös-iskola*, *Madách-gimnázium* stb.³ A Magyar helyesírási szótár korábbi kiadása (MHSz. 1999) *általános iskola* szócikkének bokrában is megtaláljuk ezt a kötőjeles alakot: „de röviden: *Petőfi Sándor-iskola*, *Petőfi-iskola*”, a későbbi, az AkH.¹²-hoz igazított MHSz. 2017-ben azonban már nem található meg ez a forma (vö. ZIMÁNYI 2020: 178). A kötőjel nélküli írásmódot erősíti az az érvelés, hogy ezek az alakok erősen intézménytípus-jellegűek, és elnevezésként az épületek nevéhez hasonlóan kezelhetők (vö. LACZKÓ 2025).

Ugyancsak megoldatlan a templomok lokalizációs neveinek írásmódja. A templomok nem hivatalos épületnevei is rendelkeznek intézménynévi jelleggel, de nem hivatalos intézmények nevei LACZKÓ (2016: 187). Az AkH.¹² említ ugyan egy templomnevet (*Szent István vértanú plébániatemplom*) is a személynévből és köznévből álló jelzős szerkezet + köznév típusú alakulatok írásmódjával foglalkozó 168. szabálypontjában, de a templomnevek helyesírását nem tárgyalja részletesen, ezért is tárgyaljuk a szabályozatlan helyesírási kérdések között. Az OH.¹ azonban explicit iránymutatást ad: amikor a templomnév személynevet vagy tulajdonnévi értékű vallási elnevezést tartalmaz, akkor a típust jelölő szót (*templom*, *kápolna* stb.) kötőjellel kapcsoljuk: *Mátyás-templom*, *Szent Jobb-kápolna*, minden más esetben különírást alkalmazunk (OH.¹ 220–221). A kézikönyv átdolgozott változatában (OH.²) módosult a szerzőknek a templomnevek helyesírására vonatkozó javaslata. Abban az esetben is a különírást ajánlják, ha a megnevező rész önmagában is tulajdonnév: *Mátyás templom*, *Szent István bazilika*. A kötőjeles írásmódot akkor javasolják, ha a templom nevében védőszent neve, titulus jelenik meg, és a közlők ezt a kapcsolatot hangsúlyozni szeretnék: *Boldogasszony-kápolna*.

A templomnevek helyesírása visszatérő probléma a közönségszolgálati levelezésben, mivel számos, a szótári példáknál jóval bonyolultabb szerkezetű templomnév létezik, továbbá egyéb problémák is felmerülhetnek. Az egyik levélíró például a *Kálvária + kápolna* írásmódjával kapcsolatban kérte a közönségszolgálat tanácsát. Vitapartnere a kötőjeles *Kálvária-kápolna* írásmódot ajánlotta, a levélíró azonban bizonytalan volt abban, hogy ez az alakulat valóban a *Mátyás-templom*, *Szent Vendel-kápolna* elnevezésekhez hasonló, tulajdonnévi elemet is tartalmazó alakulat, szerinte ugyanis a *kálváriakápolna* a *plébániatemplom*-hoz hasonló összetett szó, amelyet itt tulajdonnévi értékben használnak. Válaszunkban kifejtettük, hogy a *kálvária* ~ *Kálvária* közszó és tulajdonnév is lehet. Köznévként a jelentése ’keresztút, Jézus szenvedését ábrázoló tizennégy stáció szabadban, dombra vezető út mentén’, valamint átvitt értelemben ’sok szenvedés’ jelentésben használatos. Tulajdonnévként Jézus kereszthalálának helyszínére utal. Megerősítve a levélíró gondolatmenetét, elméletben elképzelhető a *kálváriakápolna* mint típusmegnevezés is, ha olyan

³ Az OH.² már egyértelműen a vegyes írásmódú intézménynevek közé sorolja az iskolák, egyetemek, kollégiumok stb. lokalizációt szolgáló, nem hivatalos megnevezéseit is: *Radnóti gimnázium*.

kápolnákra utalunk ezzel, amelyeket a kálváriakon építettek. Hasonló típusnév a *temető-kápolna* vagy a levélíró által említett *plébániatemplom* is. Ha ezt a *kálváriakápolna* típusnevet egy helyi közösség tulajdonnévi értékben használja egy bizonyos kápolna megnevezésére, akkor elképzelhető a *Kálváriakápolna* írásmód is. Összességében azonban valószínűbbnek, tipikusabbnak véltük azt a lehetőséget, hogy a *kápolna* közszó a *Kálvária* tulajdonnévhez kapcsolódik, így az OH.¹ iránymutatása alapján a kötőjeles *Kálvária-kápolna* írásmódot javasoltuk inkább.⁴

2.2.2.3. Az AkH.¹² által számontartott tulajdonnévtípusokba való sorolás nehézségei. Számos esetben olyan alakulatok írásmódjával kapcsolatban kér tanácsot a kérdező, amelyek tulajdonnévszerű elemet is tartalmaznak, de nem dönthető el egyértelműen, hogy az milyen tulajdonnévi kategóriába sorolható. Az egyik levélíró a *Brent olaj*, *Ural olaj* helyesírásával kapcsolatban kérte a közönségszolgálat állásfoglalását. A korrektorként dolgozó kérdező előzetes tájékozódásának eredményét is megosztotta a nyelvi tanácsadókkal: a *Brent* egy cégcsoport és egy olajmező neve is, valamint tulajdonnévi eredetű betűszó, mivel a *Broom*, *Rannoch*, *Etive*, *Ness* és *Tarbet* első betűiből jött létre. Felmerülhet, hogy a *Brent* és az *Ural* tekinthető-e márkanévnek, az *olaj* pedig a típus vagy a dolog jelölésére szolgáló közszőnek. Ebben az esetben az AkH.¹² 194. pontja alapján a különírás lenne a megfelelő. A márkanévek azonban egyébként is problematikus területei a magyar helyesírásnak (FERCSIK 2007), továbbá el kell őket különíteni a cégnevektől (KEGYES 2012). A kérdésre adott válaszukban a *Brent* és az *Ural* szavakat az olajkitermelés helyére, cégére, ezen túl pedig az olaj minőségére, jellegére, típusára utaló tulajdonnévi jellegű elemnek tekintettük, elvetve a márkanévként való értelmezést. Összességében az alakulatok tulajdonnévi előtagú összetételként való kezelését, s így a kötőjeles írásmódot javasoltuk: *Brent-olaj*, *Ural-olaj*. A nyelvi probléma elkerülésére (LANSTYÁK 2018: 159–202) emellett a körülírással szerkezetek használatát is javasoltuk: *Brent típusú olaj*, *Ural-féle olaj*, *Ural Blend típusú olaj*, *urali olaj* stb.

2.2.2.4. Új, az AkH.¹² által nem számontartott tulajdonnévtípusok. A folyamatosan születő új jelenségek, reáliák számos új tulajdonnévtípust szülnek. Jól mutatja ezt az a tény, hogy az elmúlt több mint száz évben megjelent helyesírási szótárakban a tulajdonnévi kategóriák száma egyre bővült (MÁRTONFI 2020). Az AkH. 12. kiadásában megjelenő, a tulajdonnevekkel kapcsolatos részleges szabályváltoztatások is az új jelenségek írásformájára vonatkoznak (LACZKÓ 2016, 2025). A szabályok változása és bővülése ellenére azonban számos olyan tulajdonnévvel és tulajdonnévtípussal találkozunk, amelyet nehéz besorolni a meglévő kategóriarendszerbe. Ilyen többek között a tanösvények (KOZMA megj. e.), zárandokutak nevei; az új informatikai rendszerek, nyilvántartások és szolgáltatások nevei; valamint a földgázt szállító vezetékek elnevezései. Közönségszolgálatunkhoz mindegyik kategóriára vonatkozóan érkezik kérdés, azonban jelen tanulmányban csak az informatikai rendszerek elnevezésének problémakörére térünk ki.

Az informatikai rendszerek, szolgáltatások, nyilvántartások neveinek helyesírása nemcsak azért problematikus, mert nem sorolhatók be egyértelműen a helyesírási szabályzatban felsorolt egyik tulajdonnévtípusba sem, hanem mert ezek a rendszerek nagyon különbözőek lehetnek attól függően, hogy milyen szolgáltatást nyújtanak, vagy ki az üzemeltetőjük.

⁴ Az OH.² iránymutatása alapján azonban a különírt *Kálvária kápolna* írásmód javasolható.

Egyes informatikai rendszerek bizonyos cégekhez, márkákhoz köthetők (pl. *MIRTUSZ Munkairányító Rendszer*), mások állami szervezetekhez, intézményekhez fűződnek (pl. *Köznevelési Információs Rendszer*, *e-CODEX rendszer*, *Magyar Posta Küldemény Nyomkövetés*). Bár ezek az elnevezések mutatnak rokonságot a márkanevekkel és az intézménynevekkel, egyiket se lehet egyértelműen besorolni e kategóriákba; inkább ötvözik a két kategória tulajdonságjegyét.

Az egyik levélíró azzal kapcsolatban kért tanácsot a közönségszolgálatától, hogy az informatikai szakrendszerek, szolgáltatások, nyilvántartások elnevezését milyen formában kellene írni, hiszen munkája során ez többször felmerülő probléma. Levelében konkrét példát is említett: a *köznevelési információs rendszer* írásmódjával kapcsolatban adódtak nehézségei. Megjegyezte, hogy a rendszer elnevezése a jogszabályi szövegekben többnyire csupa kisbetűs írásmódban fordul elő, nyelvérzéke azonban a *Köznevelési Információs Rendszer* formát, vagyis a minden elemében nagy kezdőbetűs írásmódot tartaná indokoltnak. Kérdése arra is kitért, hogy ezek között a rendszerek között kell-e különbséget tenni, eltérő típusba tartozik-e például az *Ügyfélkapu*, mint annak egyes szolgáltatásai.

Nem véletlen, hogy a levélíró a csupa nagy kezdőbetűs írásmódot részesítette előnyben, hiszen az írásgyakorlatban is ez a megszokottabb forma. Ez abból is adódik, hogy a legtöbb ilyen informatikai rendszer cégekhez, intézményekhez köthető, tehát a nevük írásmódja is közelebb áll az intézménynevek írásmódjához. A kérdező tipizálási igénye is jogos és helytálló, hiszen valóban van különbség ezek között az eszközök között, mind az intézményi háttér, mind a felhasználás tekintetében. Már a márkákhoz, intézményekhez köthető programok nevének helyesírása is gondot jelent, ugyanakkor vannak olyan rendszerek, programok, amelyek nem kiegészítő szolgáltatások vagy nyilvántartások, nem kapcsolódnak valamilyen szervezethez, hanem önmagukban álló alkalmazások. Tehát ezeknek a rendszereknek, alkalmazásoknak a kategorizálása is nehézkes, helyesírásukat pedig még annál is nehezebb megállapítani a terület szabályozatlansága miatt. Eppen ezért a tanácsadó szolgálat mindig jelzi a kérdezőknek ennek a helyesírási kategóriának a problematikusságát, valamint felajánlja mind az intézményszerű, mind a címszerű írásmódot. Ebben az esetben tehát a nyelvhasználó nyelvérzékére és háttértudására van bízva, hogy eldöntse, melyik formát tekinti megfelelőbbnek az adott informatikai rendszer vagy szolgáltatás esetében. Ebben a döntésben pedig nagy szerepe van az általános vagy a cégen, intézményen belüli írásgyakorlatnak.

2.2.2.5. Átírás idegen nyelvekből. Visszatérő kérdéstípus a nem latin betűs írású idegen nyelvekből származó tulajdonnevek (ritkábban közszók) átírása. A tulajdonnevek közül a leggyakrabban a földrajzi nevek (*Harkiv ~ Harkov, Lviv ~ Lvov, *Szantorin ~ Szantorini*) és a személynevek átírásával (RAÁTZ 2022) kapcsolatban kéri a levélírók a közönségszolgálat segítségét. Az egyik levélíró például szakdolgozatában a bangladesi származású, USA-ban élő közgazdász, Muhammad Yunus nevének leírásakor ütközött nehézségekbe. A levélíró (eltérően a kérdezők tipikus gyakorlatától) még az eredeti, bengáli írásjelekkel írott névformát is elküldte tájékoztatásul a közönségszolgálatnak, sőt arról is beszámolt, hogy a szóban forgó szerző *Muhammad Yunus* néven teszi közzé angol nyelvű publikációit, ezen a néven ismert a nemzetközi szakirodalomban. A levélíró továbbá összegyűjtötte és elküldte a magyar nyelvű publikációkban, sajtómegjelenésekben előforduló számos írásváltozatot is: *Muhámmad Iunúsz, Mohamed Junus, Muhámmád Junusz, Muhammad Junusz*.

Válaszunkban elismertük, hogy mivel a bengáli írás a bráhmí írásrendszerek családjába tartozó szótagos helyesírású betűírás, a magánhangzók megfelelő, hasonló magyar hangzóra való átírása több nehézséget is rejt. Ebben az írásrendszerben a magánhangzókat csak szókezdő helyzetben, illetve magánhangzó-torlódás második tagjaként jelöli önálló jel (LIGETI főszerk. 1981: 288).

Az OH.¹ (246–275) ugyan alapos áttekintést nyújt az idegen nyelvekről történő átírás szabályairól, a bengáli nyelvre azonban nem tér ki. Ezért válaszunkban a megfelelő magyar átíráshoz az adott nyelv sajátosságait ismerő szakember megkeresését javasoltuk, és az ELTE Indológia Tanszékéhez irányítottuk a levélíró. Figyelmébe ajánlottuk továbbá BANGHA IMRE bengáli kultúráról, nyelvről írott munkáját (2011), amelyben a bengáli szavak átírására és kiejtésére is kitér. Arra is felhívtuk a levélíró figyelmét, hogy a magyaros átírás mellett elképzelhető a nemzetközi átírás alkalmazása is. E mellett a megoldás mellett szólhat az, hogy az említett szakember az USA-ban él, és saját maga alakította ki nevének latin betűs átírását. Ilyen esetekben pedig létezik olyan gyakorlat, hogy magyar szövegben is a nemzetközi átírást alkalmazzuk. Hasonló példa erre Igor Stravinsky nevének írásmódja (OH.¹ 254). Ebben az esetben tehát megfelelőnek gondoltuk a szakdolgozatban a nemzetközi átírású *Muhammad Yunus* írásmód alkalmazását is.

2.2.2.6. Tulajdonnevek köznevesülése. A tulajdonnevek helyesírása kapcsán általában a megfelelő tulajdonnévi kategóriába történő besorolás okozza a legnagyobb nehézséget a nyelvhasználóknak. Nem mindig egyértelmű, hogy az adott tulajdonnév személynév, márkanev, esetleg intézménynév vagy helynév-e. Sokszor pedig az is kérdéses, hogy egyáltalán tulajdonnévnek minősül-e még az adott szó, vagy már közszóként értékelik a beszélők. Ezek a tulajdonnévi kategóriák nem válnak el egyértelműen egymástól, de sokszor a tulajdonnév és a köznévi kategóriája között is van átmenet. Ilyennek tekinthetők például a márkanevek, amelyek tulajdonnévi és köznévi jelleget is hordoznak, hiszen rendelkeznek a tulajdonnevek egyedítő funkciójával, ugyanakkor nem egyetlen egyedet jelölnek, hanem hasonló termékek sorozatát (KOVÁCS 2019: 60). Ezek miatt tehát indokolt külön kategóriát kijelölni számukra, amely metszetet képez mind a tulajdonnevekkel, mind a köznevekkel (KOVÁCS 2019: 60). Ebbe a kategóriába viszont nehezen sorolhatók be azok a tulajdonnevek, amelyek egykor márkanevként funkcionáltak, de fokozatosan elindultak a köznevesülés útján.

A köznevesülés, fajtanévvé válás folyamatában nem egyértelmű, hogy hol húzható meg az a határ, ahonnan az adott szó már közszónak tekinthető. Ebben az átmeneti időszakban gondokat okozhat a köznevesülő márkanevek használata és helyesírása, így gyakori, hogy az írásgyakorlatban ingadozik a nagy és a kis kezdőbetűs írásmód. Az MTA Helyesírási Bizottsága ezt tekintette a fajtanévvé válás egyik fő jelének. 1978-ban vizsgálatot végeztek arra vonatkozóan, hogy bizonyos márkanevek esetében milyen az írásgyakorlat, és ez alapján állítottak össze egy listát azokból a márkanevekből, amelyek köznevesültek, vagy elindultak a köznevesülés útján (FÁBIÁN 1981: 157). A fajtanévvé válásnak emellett más jelei is lehetnek. J. SOLTÉSZ fontos jelnek tekintette idegen márkanevek esetében a magyaros fonetikus írásmódot (pl. *aszpirin*) (J. SOLTÉSZ 1979: 104). Megfigyelése szerint gyakori, hogy az árunevek mellett feltüntetik az adott termék típusára utaló áruajtát jelölő köznevet is; pl. *Tomi mosópor*, *Salamander cipő*. Szerinte a fajtanévvé válás egyik első jele, hogy a termék ismertté válásával ezek az áruajtát jelölő közszók idővel feleslegessé

válnak, így magát a márkanévet kezdjük közszóként használni (pl. *bakelit* mint műanyag-típus megnevezése márkanév helyett) (J. SOLTÉSZ 1979: 104). A márkanév tehát fajtanévvé válik, köznevesül. Azt azonban nehéz meghatározni, hogy ez mikor és milyen közegben következik be.

A Nyelvtudományi Kutatóközpont közönségszolgálatához is számos olyan kérdés érkezik, amely köznevesülő tulajdonnevek, márkanévek helyesírásával kapcsolatos (vö. TAKÁCS J. 2023). Ezek közül kiemelten érdekesek azok az esetek, amelyekben egy tulajdonnév és egy közszó összetétele szerepel, s a tulajdonnévi tag köznevesült vagy már elindult a köznevesülés útján. Ezeket az eseteket az akadémiai helyesírási szabályzat 201. pontja szabályozza. A szabálypont reflektál a köznevesülési folyamat lassú voltára, és arra, hogy az írásgyakorlat ingadozhat, azonban az írásmódváltozást ahhoz köti, hogy a „a társadalmi tudatban a köznévvé válás már elég széles körben végbement” (AkH.¹² 201). Ez a kérdés külön érdekes lehet olyan szakszavak esetében, amelyeket a szakmabeliek és a társadalom többi tagja máshogyan használ, vagy eltérő mértékben ismer.

Az egyik levélíró egy első ránézésre egyszerű helyesírási kérdéssel kereste meg a közönségszolgálatot. A *Tessauer-ablak* ~ *Tessauer ablak* ~ *tessauerablak* ~ *tessauer ablak* megfelelő írásmódjával kapcsolatban fordult a közönségszolgálat munkatársaihoz, mivel nem volt benne biztos, hogy a *Tessauer* ~ *tessauer* márkanév, személynév, esetleg típusjelölő közszó-e. A mai nyelvhasználó számára már nem is feltétlenül kikövetkeztethető, hogy itt melyik névtípusról van szó. Az írásgyakorlatban azonban megfigyelhető, hogy ingadozik a nagy és a kis kezdőbetűs írásmód, ami a *Tessauer* tulajdonnévi jellegére utal, valamint arra, hogy már elindult a köznevesülés útján. A *Tessauer* ismert családnév, tehát maga a megnevezés utalhat arra a személyre, aki kitalálta ezt az ablaktípust, de lehet családnévi eredetű márkanév is (TAKÁCS E. 2004: 144). A helyzetet az is bonyolítja, hogy alapvetően az ilyen típusú, több üveglapból álló, a panelházakra jellemző ablaktípusban a benne lévő üveglapokat összetartó csavart is *Tessauer csavar* ~ *tessauer csavar* névvel illetik a szakemberek. Az nem derül ki, hogy az ablak kapta a csavarról a nevét, vagy a csavar az ablakról. A *Tessauer* ~ *tessauer* tehát ebben az esetben jelölhet típusnevet, de köznevesülő márkanévet is. Az írásgyakorlatban általában a *Tessauer csavar*, *Tessauer ablak* és *tessauer csavar*, *tessauer ablak* írásmódok figyelhetők meg.

Ilyen esetekben a közönségszolgálat nem javasolja egyértelműen egyik vagy másik írásmódot, hanem reflektál a nyelvi változásra, és az így kialakult helyesírási problémára. Amennyiben a *Tessauer* személynévből származtatható, úgy a *Tessauer-ablak* írásmód a megfelelő, ha azonban márkanévből ered, elképzelhető a *Tessauer ablak* írásmód is. Amennyiben a nyelvközösség már úgy ítéli meg, hogy a *Tessauer* név köznevesült, az egybeírt *tessauerablak* a megfelelő írásmód.

3. Összefoglalás. A tanulmányban a Nyelvtudományi Kutatóközpont nyelvi tanácsadó szolgálatának munkatársaiként azt mutattuk be, hogy milyen, a tulajdonnevekhez kapcsolódó kérdéstípusok fordulnak elő a közönségszolgálati levelezésben. Az utó- és családnévek engedélyeztetésével a Kutatóközpontban egy külön munkacsoport, a Névbizottság foglalkozik. A nyelvi közönségszolgálatban az esetek 90%-ában az egyes tulajdonnévtípusok helyesírásával kapcsolatban érkeznek kérdések. A levélírók egyrészt olyan tulajdonnévi kategóriákkal kapcsolatban fordulnak a közönségszolgálatához, amelyek helyesírásához ugyan található iránymutatás a helyesírási szótárakban, szabályzatokban vagy kézikönyvekben, ám

a kodifikáció ezekben az esetekben valamilyen szempontból mégis problematikus, következtelen vagy ellentmondásos. Ilyen például az épített kilátók és a rendezvénynevek helyesírása. Más esetekben a kérdéses tulajdonnevek, illetve tulajdonnévi jellegű elnevezések helyesírásáról sem a szabályzat, sem a szótárak nem nyújtanak útmutatást, vagyis a nyelvi problémát ezekben az esetekben a helyesírási kodifikáció teljes hiánya okozza. A nem szabályozott esetek közé tartoznak egyrészt azok az új tulajdonnévtípusok – például informatikai keretrendszerek vagy digitális szolgáltatások elnevezései –, amelyek nem szerepelnek a helyesírási szabályzatban, másrészt azok az esetek is, amikor az adott név nehezen illeszthető be a helyesírási szabályzat kategóriarendszerébe. A nem szabályozott eseteket, valamint azokat a területeket, amelyek helyesírási szabályozása problematikusnak – azaz ellentmondásosnak vagy következtelennek – bizonyul, a közönségszolgálat munkatársai külön kóddal látják el, annak érdekében, hogy a szabályzat következő kiadása során a kodifikáció ezekre a kérdésekre érdemben vissza tudjon térni.

A levéladatbázisban több olyan kérdéstípus is megjelenik, amelyek megválaszolása nem tartozik közvetlenül a nyelvi közönségszolgálat hatáskörébe. Ilyenek például a kevésbé ismert, újonnan keletkezett vagy helyi jelentőségű földrajzi nevek hivatalos alakjára vonatkozó kérdések, amelyekben a vonatkozó kormányrendelet értelmében a Miniszterelnökség alá tartozó Földrajzinév-bizottság az illetékes. Hasonlóképpen kívül esik a közönségszolgálat illetékességi körén a nem latin betűs írású nyelvekből átvett tulajdonnevek átírásának kérdése is; ezekben az esetekben rendszerint az egyetemek illetékes szaktanszékeihez irányítjuk a kérdezőket.

A tanulmány nem törekedett a közönségszolgálathoz érkező, tulajdonnevekre vonatkozó kérdések átfogó és teljes körű tipológiájának kidolgozására. Ehelyett néhány jellegzetes problémátípus bemutatásán keresztül arra kívánta ráirányítani a figyelmet, hogy a tulajdonnevekkel kapcsolatos kérdések rendkívül sokrétűek, és egyes részterületek, különösen a helyesírási vonatkozások, további célzott vizsgálatot igényelhetnek.

Hivatkozott irodalom

- AkH.¹² = *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.
- BANGHA IMRE 2011. *Jöttem a Gangesz partjairól. Bengáli kultúra és magyar irodalom*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- BENEŠ, MARTIN – PROŠEK, MARTIN – SMEJKALOVÁ, KAMILA – ŠTĚPANOVÁ, VERONIKA 2018. Interaction between language users and a language consulting center. Challenges for language management theory research. In: FAIRBROTHER, LISA – NEKVAPIL, JIŘÍ – SLOBODA, MARIÁN eds., *The Language Management Approach. A Focus on Research Methodology*. Peter Lang, Berlin. 119–140.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Szerk. BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.
- FÁBIÁN PÁL 1981. Hogyan írjuk a márkaneveket? *Magyar Nyelvőr* 105: 155–158.
- FERCSIK ERZSÉBET 2007. A név kötelez. Nyelvi és nem nyelvi szempontok érvényesülése a márkanevek írásakor. In: BOZSIK GABRIELLA – EÖRY VILMA – V. RAISZ RÓZSA szerk., *Hagyomány és újítás a helyesírásban. Válogatás a Nagy J. Béla országos helyesírási verseny kötetének anyagából*. Líceum Kiadó, Eger. 179–196.
- FMH. 2016. = Épül már a kilátó. *Fejér Megyei Hírlap* 61/173: 4.

- FNHír. = FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – HÖNYI EDE 1998. *A földrajzi nevek helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1998. A tulajdonnév „meghatározása”. *Névtani Értesítő* 20: 5–12.
- JERNUDD, BJÖRN H. – NEUSTUPNÝ, JIŘÍ V. 1987. Language planning: for whom? In: LAForge, LORNE ed., *Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*. Les Press de L’Université Laval, Québec. 69–84.
- KEGYES ERIKA 2012. A cégnév mint márkanév szerepe az üzleti kommunikációban. *Névtani Értesítő* 34: 101–114. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2012.10>
- KIMURA, GORO C. – FAIRBROTHER, LISA 2020. Reconsidering the language management approach in light of the micro-macro continuum. In: KIMURA, GORO C. – FAIRBROTHER, LISA eds., *Language Management Approach to Language Problems. Integrating Macro and Micro Dimensions*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 255–267. <https://doi.org/10.1075/wlp.7.13kim>
- KOVÁCS LÁSZLÓ 2019. *Márka és márkanév. Márkakutatás és nyelvészet – metszéspontok, lehetőségek, kihívások*. 2. kiadás. Tinta Kiadó, Budapest.
- KOZMA JUDIT megj. e. Magyarországi tanösvények neveiről. Kézirat.
- LAANSALU, TINA 2024. Name consultations as a part of a language consulting service in the Institute of the Estonian Language. In: FELECAN, OLIVIU – BUGHEȘIU, ALINA eds., *Name and Naming. Proceedings of the Sixth International Conference on Onomastics “Name and Naming”. (In)correctness in Onomastics*. Mega, Cluj–Napoca. 145–156.
- LACZKÓ KRISZTINA 2016. A tulajdonnévi helyesírás változásai az AkH. 12. kiadásában. *Névtani Értesítő* 38: 181–191. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2016.14>
- LACZKÓ KRISZTINA 2025. Új helyesírási kérdések a tulajdonnevek körében. *Névtani Értesítő* 47: 162–182. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2025.9>
- LANSTYÁK ISTVÁN 2018. *Nyelvalakítás és nyelvi problémák*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Gramma Nyelvi Iroda, Somorja.
- LIGETI LAJOS főszerk. 1981. *Keleti nevek magyar helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LUDÁNYI ZSÓFIA 2020. Tipikus problémák intézményneveink helyesírásában. *Acta Universitatis de Carolo Eszterhazy Nominatae. Sectio Linguistica Hungarica* 46: 89–99. <https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2020.89>
- LUDÁNYI ZSÓFIA 2023a. *A nyelvi tanácsadás nemzetközi és hazai gyakorlatai, különös tekintettel a Nyelvtudományi Kutatóközpontra*. Habilitációs értekezés. ELTE BTK, Budapest.
- LUDÁNYI ZSÓFIA 2023b. A helyesírási problémák kezelési stratégiái a nyelvi tanácsadásban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 16/2: 29–46.
- LUDÁNYI ZSÓFIA – DOMONKOSI ÁGNES – KOCSIS ÁGNES – JAKAB DOROTTYA 2022. A nyelvi menedzselés szemlélete és a nyelvi tanácsadás. In: DEME ANDREA – KUNA ÁGNES szerk., *Tanulmányok a nyelvészet alkalmazásainak területéről*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 73–107.
- MÁRTON MÁTYÁS 2013. Visszaemlékezés a Földrajzinév-bizottság helyesírás-szabályozási és földrajzinévtár-készítési munkásságára. *Névtani Értesítő* 35: 23–36. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2013.3>
- MÁRTONFI ATTILA 2020. Tulajdonnevek helyesírási szótárainkban. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Tulajdonnevek és szótárak*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 263–291. <https://doi.org/10.26546/4892373.5>
- MHSz. 1999. = *Magyar helyesírási szótár*. Szerk. DEME LÁSZLÓ – FÁBIÁN PÁL – TÓTH ETELKA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.
- MHSz. 2017. = *Magyar helyesírási szótár*. Szerk. TÓTH ETELKA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017.

- NEKVAPIL, JIŘÍ 2012. Some thoughts on “noting” in language management theory and beyond. *Journal of Asian Pacific Communication* 22: 160–173. <https://doi.org/10.1075/japc.22.2.02nek>
- OH.¹ = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA, *Helyesírás*. A Magyar Nyelv Kézikönyvtára 1. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- OH.² = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA, 2., átdolgozott kiadás. *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest, 2025.
- RAÁTZ JUDIT 2015. Alkalmazott névtan. In: FARKAS TAMÁS–SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 227–247.
- RAÁTZ JUDIT 2022. Az idegen nevek átírásának és a magyar alakokkal történő megfeleltetésének kérdései és nehézségei. In: NÉMETH GABRIELLA szerk., *A névmódosítás mint közfeladat*. Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda, Budapest. 40–51.
- RAÁTZ JUDIT 2025. Trendek és új irányok a névkérelmezésben. *Névtani Értesítő* 47: 127–143. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2025.7>
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ŠTĚPÁNOVÁ, VERONIKA 2022. What do people want to know about names? Onomastic enquiries in the Czech Language Consulting Centre. In: FELECAN, OLIVIU – BUGHEȘIU, ALINA eds., *Name and Naming. Proceedings of the Fifth International Conference on Onomastics. Multiculturalism in Onomastics*. Editura Mega, Cluj-Napoca. 877–883. <https://doi.org/10.30816/ICONN5/2019/68>
- ŠTĚPÁNOVÁ, VERONIKA 2024. (In)correctness in proper names from the viewpoint of the Czech Language Consulting Centre. In: FELECAN, OLIVIU – BUGHEȘIU, ALINA eds., *Name and Naming. Proceedings of the Sixth International Conference on Onomastics “Name and Naming”*. (In)correctness in Onomastics. Editura Mega, Cluj-Napoca. 207–220.
- TAKÁCS EDIT 2004. Száz éve használt márkaneveink nyomában. *Névtani Értesítő* 26: 139–156. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2004.18>
- TAKÁCS JUDIT 2023. Eltűnt márkaneveink nyomában. *Acta Universitatis de Carolo Eszterhazy Nominatae. Sectio Linguistica Hungarica* 48: 67–77. <https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2023.67>
- ZIMÁNYI ÁRPÁD 2007. Nagybetűsítések mai írásgyakorlatunkban. In: BOZSIK GABRIELLA – EÖRY VILMA – V. RAISZ RÓZSA szerk., *Hagyomány és újítás a helyesírásban. Válogatás a Nagy J. Béla országos helyesírási verseny köteteinek anyagaiból*. Líceum Kiadó, Eger. 161–177.
- ZIMÁNYI ÁRPÁD 2020. A közoktatási intézmények mai névformái. *Acta Universitatis de Carolo Eszterhazy Nominatae. Sectio Linguistica Hungarica* 46: 177–185. <https://doi.org/10.46437/ActaUnivEszterhazyLinguistica.2020.177>

LUDÁNYI ZSÓFIA

kutatócsoport-vezető, tudományos munkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet, Nyelvhasználati és nyelvi tanácsadási kutatócsoport; Budapest

egyetemi docens; Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvészeti Tanszék; Budapest.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8506-5684>, e-mail: ludanyi.zsolia@btk.ppke.hu

KOCSIS ÁGNES

tudományos segédmunkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet, Nyelvhasználati és nyelvi tanácsadási kutatócsoport; Budapest

doktorjelölt; ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8363-7370>, e-mail: kocsis.agnes@nytud.elte.hu

Új helyesírási kérdések a tulajdonnevek körében

LACZKÓ KRISZTINA

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Absztrakt

A tanulmány a legfontosabb helyesírási szabályzatok tulajdonnévi kategóriáinak rövid történeti áttekintését végzi el, valamint tárgyalja a tulajdonnevek írásában érvényesülő holisztikus megközelítést és az ennek megfelelő írásmódokat (egybeírás, kötőjelezés, csupa nagy kezdőbetű, különírás kétségtelen utótaggal). Összegezi a 2015-ös szabályzat tulajdonnévi fejezetében bekövetkezett változásokat a változási sémáknak megfelelően (szabály törlése, szabály módosítása, új szabály bevezetése). Kitér arra a lényeges módosulásra, hogy a tulajdonnevek helyesírásának körében a korábbiaknál szélesebb körben érvényesül a fakultatívítás, amely elsősorban az intézményneveket érinti, különösen a kezdőbetűket illetően. A tanulmány második része az új Osiris Helyesírásban reprezentált olyan kérdésköröket és problémákat körvonalazza, amelyek vagy nem jelennek meg a szabályzatban, vagy nyitott, több esetben továbbgondolásra érdemes kérdésköröket vetnek fel. A fókuszba a földrajzi és az intézménynévi írásmódokat érintő jelenségek kerültek, mint a helységgrésznevek, ezen belül a kerületnevek, avagy a lokalizációs nevek írásmódja. Az Osiris Helyesírás mindezekre vonatkozóan ajánlásokat fogalmaz meg, a végső kodifikációt egy majdani akadémiai szabályzat vagy szaknyelvi szabályozás fogja megoldani.

Kulcsszavak: tulajdonnevek helyesírása, helyesírási szabályzat, Osiris Helyesírás, helyesírás változása, szabályváltozási sémák, nyitott helyesírási kérdések a tulajdonnevek körében, helynevek helyesírása.

New orthographical questions relating to proper names

KRISZTINA LACZKÓ

This paper provides a brief historical overview of the treatment of proper noun categories in key Hungarian orthographic codifications. It examines a holistic approach to proper nouns and their corresponding spelling (single initial, hyphenation, all capital initials, and separate spelling with an indisputable suffix). The study categorizes revisions to the proper nouns chapter of the 2015 orthographic codification manual according to the nature of the change: deletion of a rule, amendment of a rule, or introduction of a new rule. Particular attention is paid to the increased optionality of proper noun spelling variations, which is more widespread than previously true, particularly in the case of institutional names, especially those containing initials. The second part of the paper outlines the issues and problems represented in the new Osiris Helyesírás [Osiris Orthography], which are either

not reflected in the codification, or which raise new questions deserving further consideration. The focus is on phenomena affecting the spelling of geographic and institutional names, such as the spelling of place names, including district names, and the spelling of localization names. The Osiris Helyesírás offers provisional recommendations on these matters, with the responsibility for final codification being deferred to future scholarly consensus or academic orthographic regulation.

Keywords: orthography of proper names, Rules of Hungarian Orthography, Osiris Orthography, changes of orthographic practice, rule change schemes, open spelling questions in proper names, orthography of place names.

1. Bevezetés. Az alkalmazott névtannak az egyik olyan területe, amely az összes tulajdonnévtípust érinti, a nevek írásbeli megjelenésének és az írásformák szabályozásának a kérdése, azaz a névtan kapcsolódása a helyesírással (vö. RAÁTZ 2015: 230–231). A tulajdonnév mibenlétének meghatározása, a tulajdonnevek kategóriáinak tudományos szempontú megállapítása és leírása alapvető feltétele annak, hogy a helyesírási kodifikáció megfelelően működhessen. A jelenlegi helyesírási rendszerben a tulajdonnevek képezik az egyik legátfogóbb és egyben a leginkább változékony területet, amelynek szabályozása a 20. század közepére alakította ki a ma is ismert rendszerszerűségét, éppen annak eredményeképpen, hogy a névtudomány eredményei felhasználhatóvá váltak a helyesírási bizottságok munkájában.

Az alábbiakban először röviden összefoglalom a hat releváns magyar helyesírási szabályzatban¹ megjelenő tulajdonnév-kategóriákat, szemléltetve ennek a helyesírási részterületnek a szabályzatokon belüli alakulását (2.), majd bemutatom a tulajdonnevek írásformájának alapvető közös jellemzőit, elsősorban a tulajdonnév holisztikus jellegét helyezve előtérbe (vö. TOLCSVAI NAGY 1996, 1997) (3.). A tanulmány második része a 2015-ben megjelent helyesírási szabályzat 12. kiadásának (AkH.¹²) tulajdonnevekre vonatkozó változásait összegezi (vö. LACZKÓ 2016) (4.), majd ezt követően számot ad azokról a kérdésekről, amelyek a helyesírási szabályozás során továbbra is nyitottak maradtak, többek között részben az újfajta jelenségek és az újfajta névtípusok keletkezésének a következtében, és felvázolja, hogy a 2025 elején megjelent új Osiris Helyesírás milyen javaslatokat fogalmaz meg ezen problémák kezelésére (5.).

2. A tulajdonnévi kategóriák a helyesírási szabályzatokban. A tulajdonnév-kategóriákat alapvetően a helyesírási szabályzatban megjelenő típusok szerint kezelem, és nem térek ki arra a problémakörre, hogy egyrészt a köznév és a tulajdonnév határa nem tekinthető élesen elválaszthatónak, másrészt a kategóriák erős szociokulturális beágyazottságúak, és időben változhatnak (vö. SLÍZ 2012), jóllehet mindez természetesen befolyással van a szabályzatban megjelenő típusokra is.² A legalapvetőbb és feltehetően legrégibb

¹ A jelenlegi 12. kiadás száma valójában elszámozás következménye: a 20. század elején az új lenyomatok új számot kaptak, de releváns kiadás a szabályzatok között csak az alább ismertetett hat létezik (AkH.¹, AkH.², AkH.³, AkH.¹⁰, AkH.¹¹, AkH.¹²).

² A tulajdonnevek kategorizációját többek között FERCSIK ERZSÉBET foglalja össze 2008-as tanulmányában (FERCSIK 2008).

névkategóriákban is (személynév, állatnév, földrajzi név, csillagászati név), amelyek az emberi fizikai tapasztalás révén igen korán keletkeztek a megnevezés igényéből fakadóan, folyamatosan alakultak és alakulhatnak újabb alkategóriák, és idővel létrejöhetnek egészen új névfajták is (mint a márkanevek vagy a díjnevek).

Az eddig megjelent hat helyesírási szabályzatot két csoportra lehet bontani a tulajdonnévi kategorizáció és az írásképi szabályozás szempontjából. Az első három szabályzat alakulástörténeti vonatkozásban érdekes, ugyanis az első kettőben még nincs tulajdonnévi fejezet, a nevek elsősorban jelennek meg a különböző részekben. Az első kiadvány, amely önálló tulajdonnévi fejezetet tartalmaz, az 1922-es 3. szabályzat, amely a SIMONYI-féle iskolai helyesírás (SIMONYI 1903) utáni, már rendszerezettebb kodifikációt jelent (vö. LACZKÓ 2023). Ám még ez a szabályzat sem kategorizál szisztematikusan: a tulajdonnévi részben a két prototipikusnak tekinthető névtípus szerepel, a személynevek és a földrajzi nevek egyes példái, és ugyanezek jelennek meg a nagy kezdőbetűről szóló részben is, kiegészülve – mai terminológiával – az intézménynevekkel, a csillagászati elnevezésekkel és a címekkel. A három szabályzatot, amelyek megjelenési éve sorrendben: 1832 (AkH.¹), 1887 (AkH.²) és 1922 (AkH.³), a következőképpen lehet összefoglalni a tulajdonnévi kategorizáció alapján:

- 1832. Tulajdonnevek és idegen szavak rész (Tulajdon nevek ’s idegen szavak): csak példák szerepelnek a személynevek köréből, valamint néhány helynév és intézménynév.
- 1877. Nincs tulajdonnévi rész, de tulajdonnévi példák megjelennek a következő fejezetekben: a hagyományörző családnevek, az idegen szavak (személynévi és földrajzi névi példák), az összetételek (főként helynévi példák), a nagy kezdőbetű; az utóbbiban a „személyi tulajdonnév”, a „tárgyi tulajdonnév” (földrajzi nevek), az intézetek neve, a „címek” és a csillagászati elnevezések.
- 1922. A tulajdonnevekre vonatkozó fejezet a következőket tartalmazza: családnév, keresztnév (külön a magyar és az idegen nevek), világrészek, országok és népek nevei. Az összetételekkel foglalkozó részben az alábbiak jelennek meg: földrajzi nevek (ország, vármegye, városok és községek, utcák és terek) és személynevek. A nagy és kis kezdőbetűről szóló fejezet példái között találhatók: „személyi tulajdonnevek”; mitológiai nevek; „vallási személynevek”; „földrajzi tulajdonnevek”; intézetek, intézmények, társulatok, hivatalok neve; hírlapok, folyóiratok címe; könyvek, költői művek, értekezések, cikkek címe.

Nemcsak a tulajdonnévi kategóriák és a rendszerbe foglalásuk nem egységes még, hanem a felhozott példák alapján is az látható: egyfajta lehetséges egységesítő írásmódra törekszenek a szabályzatok (különösen az első kettő), de a névfajtáktól még részben függetlenül. Erre jó példát mutatnak az 1887-es szabályzat összetételi fejezetében a földrajzi névi példák között a kötőjeles megoldások (sorrendben: helységnév, utcanév, épületnév): *Maros-Vásárhely, József-utca, Teleky-ház*, sőt az intézménynevek körében is jelentős a kötőjel szerepe: *Kisfaludy-Társaság*. (A példák helyesírástörténeti alakulásával ebben a tanulmányban nem foglalkozom részletesen, pusztán utalok a kérdéskörre; a helyesírás történetére vonatkozó összefoglaló szakirodalmat l. OH.² 1519.) Az 1922-es szabályzat (AkH.³) egyfajta átmenetként értékelhető a tulajdonnevekre is vonatkozóan a helyesírási rendszerszerűség kialakulását illetően.

A 20. század második felének szabályzatai a helyesírási rendszer normáinak kialakulásával megteremtik az egységességet. Ennek kiindulópontja az 1954-es 10. kiadás (AkH.¹⁰; vö. FÁBIÁN 2007). Ebben a tulajdonnévi fejezet már relevánsan támaszkodik a névtan addigi tudományos eredményeire, felhasználja ezeket a szabályozásban. A 10. kiadásban négy névkategória jelenik meg további alkategóriákkal, a 11. szabályzatban (AkH.¹¹) pedig kiteljesedik a rendszer: megjelennek a márkanevek és a díjnevek, amelyek a korábbi szabályozásban nem kaptak szerepet. Ezt egészíti ki 2015-ben (AkH.¹²) egy további típus, a tárgynevek. Mindez az alábbiak szerint foglalható össze:

- 1954. Az alábbiak jelennek meg benne: személynevek (családnév, keresztnév, mitológiai név), állatnevek, földrajzi nevek (ország, országrész, tájegység, megye, közigazgatási egység, helység, városrész, utca), intézménynevek.
- 1984. A következők jelentik a tulajdonnévi állományt: személynevek (családnév, keresztnév, asszonynév, mitológiai név), állatnevek, földrajzi nevek (írásmód szerint tagolva), csillagnevek, intézménynevek, márkanevek, kitüntetések és díjak nevei, címek (állandó és egyedi cím).
- 2015. Bekerülnek a tárgynevek, és *csillagászati név* lesz a korábbi *csillagnév* terminus helyett.

A tulajdonnevek helyesírási meghatározottsága a helyesírási normák viszonyában alapvetően az értelemtükröztetéshez tartozik (vö. LACZKÓ 2018, 2023). Ez azt jelenti, hogy a szabályozásuk a tulajdonnévi klasszifikáción alapul, nem alapvetően vagy kizárólagosan a nevek nyelvi felépítésén. Mindez annak a nagyon fontos tényezőnek a következménye, hogy a tulajdonnév elsősorban pragmatikai értelemben határozható meg: egy nyelvi konstrukció azáltal válik névvé, hogy megtörténik a névadási aktus (KIEFER 1989; TOLCSVAI NAGY 1996, 1997; SLÍZ 2012). Ennek következménye az, hogy a tulajdonnévi helyesírásban központi szerepet kap a név holisztikus jellege és ennek különféle eszközökkel történő jelölése.

3. A tulajdonnév holisztikus jellegének érvényesülése a helyesírásban. A helyesírásban alapvető törekvés, hogy a tulajdonnévként használt nyelvi konstrukció kezdete elkülönüljön a szöveg többi elemétől, és erre a leginkább használt és legmegfelelőbb forma általánosságban a nagybetű alkalmazása. Ezen túlmenően azonban nemcsak a névkezdet, hanem a névterjedelem jelölése is fontos, vagyis az, hogy az íráskép jelölje a név összetartozó elemeit, azaz a név kiterjedését. Minden névtípusban találhatók olyan formák, amelyek több szóból állnak; a legjellemzőbbek a hosszú, többelemű nevek az intézménynevek körében (továbbá ilyenek lehetnek az egyedi címek is). Hivatalosan előfordul például úgynevezett hosszú alak, amely mellett a hivatalos rögzítés is használ rövidebb formát, például: *Tiszakécskei Móríc Zsigmond Általános Iskola, Gimnázium, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola*. Az intézmény rövid neve: *Móríc Zsigmond Általános Iskola és Gimnázium*. Lényeges tehát, hogy az írásképben az összetartozó elemek a legkönnyebben felismerhetők legyenek. A tulajdonnevek helyesírásában erre alapvetően négy séma használatos: az elemek egybeírása, kötőjelezése, a csupa nagy kezdőbetű alkalmazása és a kétségtelen, a névtípust egyértelműen megjelölő utótaggal való zárás. Az alábbi összefoglalás bemutatja a tulajdonnevek típusa szerinti különféle megvalósulásokat (l. LACZKÓ 2018 is).

1. Személynevek: egybeírás: *Tóthpál, Annamária*; kötőjelezés: *Nemeskéri-Kiss*; különírás, nagy kezdőbetűk: *Orosz Tóth Miklós*.
2. Állatnevek és tárgynevek: nagy kezdőbetűk: *Rózsaszín Párduc* (gyémánt), *Safranek Mici* (macska).
3. Földrajzi nevek: egybeírás: *Mosonmagyaróvár, Németalföld*; kötőjelezés: *János-hegy, Dél-Európa, Rohonci-Arany-patak*; különírás, nagy kezdőbetűk: *Amerikai Egyesült Államok, Francia Köztársaság*; különírás, kétségtelen köznévi utótag: *Szilágyi Erzsébet fasor, Budai kistérség*.
4. Csillagászati elnevezések: egybeírás: *Fiastyúk, Kaszáscsillag*; kötőjelezés: *Halley-üstökös*; különírás, nagy kezdőbetűk: *Északi Vízikigyó, Bereniké Haja*.
5. Intézménynevek: különírás, nagy kezdőbetűk: *Magyar Tudományos Akadémia, Nemzeti Színház*; különírás, kétségtelen köznévi utótag: *Lukács fürdő, Déli pályaudvar*.
6. Díjnevek: különírás, nagy kezdőbetűk: *Akadémiai Aranyérem*; kötőjelezés: *Nobel-díj, Eötvös-émlékérem*; különírás, kétségtelen köznévi utótag: *Életfa díj*.
7. Márkanevek: különírás, nagy kezdőbetűk: *Tomi Kristály, Alfa Romeo*.
8. Címek: különírás, nagy kezdőbetűk: *Fizikai Szemle, Nők Lapja*; a név sajátos helyzete, szövegbe szerkesztése: *a Szerelmes szembesítés című verseskötet*.

Az összegzésből látható, hogy mind a négy lehetőséggel csak egy típus él, és ez a rendszer szaknyelvi jellegű összetettségéből is következik: a földrajzi nevek. Ezzel szemben egyetlen lehetőséget használnak fel a márkanevek, amelyek védjegyzett formák. A nevek többsége a három alapvető sémával, az egybeírással, a kötőjelezéssel és a nagy kezdőbetűk használatával él: személynevek, csillagászati nevek és díjnevek. Két lehetőséget használnak ki az intézménynevek, amelyek között hivatalosan bejegyzett és nem hivatalosan használt elnevezések is találhatók. Az állatnevek és a tárgynevek esetében ugyan csak a leginkább jellemző csupa nagy kezdőbetű alkalmazását tüntettem fel, ám egyértelmű, hogy a nagy kezdőbetűn kívül ebben a két névcsoportban érvényesül a legkevésbé a helyesírási kodifikáció: valójában a nevek rögzítése nagyban függ a névhasználatától, így köztötség nélkül élhet akár az egybeírással vagy a kötőjelezéssel is (*Parti-túra* mint hajónév, *Bambakandúr*; vö. OH.¹ 174, 176; OH.² 183, 184). A leginkább problematikusnak az egyedi címek számítanak, mert ezek esetében az írásképpen nem teljesül a holisztikusság jelölése. Nem véletlen, hogy az egyedi címek szövegbe szerkesztésekor kihasználjuk az írásjelezés és a tipográfia adta lehetőségeket, elsősorban az idézőjelet és a kurziválást. Emellett a cím nyelvi szerkesztettsége is használatos, a *című* (*c.*) melléknév alkalmazásával. Az idézőjel nem tekinthető szerencsésnek ebben a vonatkozásban, hiszen erősen terhelt írásjel a használat szempontjából: az egyenes idézésen kívül további funkciói is vannak, például az ironia jelölésére is használatos. A legszerencsésebbnek a kurziválás tartható, amely a tudományos és ismeretterjesztő irodalomban, de a sajtóban is nagymértékben elterjedt.³ (Az semmiképpen nem javasolható, hogy a három sematikus lehetőséget egyszerre használjuk, vagyis a cím kurziválását, idézőjelbe vételét és a *című* vagy rövidítve *c.* melléknévvel történő szövegbe szerkesztését.)

³ A nyelvészeti szakirodalomban is használatos ez a megoldás, jóllehet kevésbé szerencsés, a kurziválás ugyanis a nyelvi adatok jelölője, így ugyanaz a tipográfiai megoldás két funkcióban is szerepel. Hasonlóan megnehezítheti az olvasást az a megoldás is, amikor a címeken kívül a kiemelések is kurzívval szerepelnek, például az irodalomtudományban.

Ha megnézzük, hogy a sematikus jelölési lehetőségek közül melyik esetében hogyan oszlanak meg a tulajdonnév-kategóriák, a következő megoszlást kapjuk. (Az alábbi összefoglalás tartalmazza a négy séma mellett az egyedi címekre vonatkozó helyesírási formát is ötödikként.)

1. Egybeírás: személynevek, földrajzi nevek, csillagászati nevek (állatnevek, tárgynevek).
2. Kötőjelezés: személynevek, földrajzi nevek, csillagászati nevek, díjnevek (állatnevek, tárgynevek).
3. Különírás, nagy kezdőbetűk: személynevek, földrajzi nevek, csillagászati nevek, intézménynevek, márkanevek, díjnevek, címek (állatnevek, tárgynevek).
4. Különírás, kétségtelen utótag: földrajzi nevek, intézménynevek, díjnevek.
5. A név sajátos helyzete: címek.

Látható, hogy a leggyakoribb sematikus megoldás, amely a legkönnyebben azonosít, a csupa nagy kezdőbetűvel írás. Egyértelmű, hogy a figyelmet leginkább ez a lehetőség irányítja a név tulajdonnév voltára, hiszen alapvetően állandó nagy kezdőbetűje a magyarban a tulajdonneveknek van (néhány betűszót leszámítva). Ezzel szemben a teljes egybeírás vagy a kötőjelezés a közszavak körében további lényeges funkciókkal is rendelkezik, többek között az összetett szavak rögzítésében, így nem emeli ki egyértelműen az írásképpen a tulajdonnévi jelleget – annál is inkább, mert összetett közszó is válhat névvé. A kétségtelen utótaggal zárás esetében a leginkább változatos utótagi reprezentációt a földrajzi nevek mutatják, a legkevésbé változatos kategóriát pedig a díjnevek jelentik. Az 5. sémaként feltüntetett, a név sajátos helyzete címkével jelölt kategória viszont, ahogy fentebb láttuk, kizárólag egy névtípusra jellemző, az egyedi címekre.

A tulajdonnevek holisztikus jelölésére való törekvés és a kialakult sémák a helyesírásban egyértelműen azt jelentik, hogy a nevek rögzítése az értelemtükröztető normához tartozik, amelyben a rendszerszerűség alapját nem a nyelvi konstrukciók, hanem a nevek típusai határozzák meg.

4. Az AkH.¹² változtatásai a tulajdonnevek körében. 2015-ben lépett érvénybe a helyesírási szabályzat 12. kiadása, amelyben a változások jó része – nem véletlenül – a tulajdonneveket érinti. Következik ez abból, hogy a meghatározó tényező az írásképpen a tulajdonnévi kategorizáció: a világ változásai újabb névtípusokat eredményeztek. A 11. kiadás érvénybe lépésekor, 1984-ben az akkori társadalmi-politikai berendezkedés például olyan államilag alapított díjakat ismert, amelyek két szabálypontban meghatározhatók voltak az írásképüket tekintve (*Kossuth-díj*, *Szocialista Munka Hőse*), a rendszerváltás után azonban a díjak és kitüntetések szabad alapítása révén rendkívül változatos elnevezések jöttek létre, így ezek nem voltak már rögzíthetők a meglévő szabályokkal (vö. OH.¹ 225–228, OH.² 238–242). De újabb névkategória jött létre a lakóparkok kialakulásával és elnevezésével (vö. FERCSIK 2003–2004, HEGEDŰS 2008) (*Levendula lakópark*, *Sasadliget lakópark*), továbbá létrejöttek újabb épületnevek (*Hermína ház*), és megszülettek az épületrésznevek (*Gombocz Zoltán terem*), hivatalossá váltak Budapesten a kerületnevek (*Újbuda*, *Hegyvidék*). Jelentősebben megváltoztak a budapesti városrésznevek is az elnevezésüket tekintve, így helyesírási szempontból a heterogenitás irányába mozdultak el (*Belső-Ferencváros*) (vö. OH.² 208). De említhetők az olyan újabb típusú intézménynevek is, mint az alapítványok (*Magyar Gyermekmentő Alapítvány*), a hivatalos állami

programok intézményi háttérrel (*Széchenyi Terv*) vagy pályázatoknak, szerződéseknek a címek körébe tartozó megnevezései (*Párizsi klímaegyezmény*).

Az alábbiakban összegzem a helyesírási szabályzat 12. kiadásának tulajdonnevekre vonatkozó változásait a változtatások sémáinak megfelelően (vö. LACZKÓ 2018). Három alapvető sémát lehet megkülönböztetni: 1. a szabálypont megszűnése, 2. új szabálypont létrejötte előzmény nélkül, 3. a meglévő szabálypont megváltoztatása. Az utóbbi esetében további sémák jelennek meg: a fakultatívítás, a részleges változtatás és a teljes változtatás.

4.1. Az 1. séma: A → 0. Az első séma a szabálypont megszűnése. Ennek oka vagy az, hogy a korábbi szabályozás valójában nem tartozik a helyesírási kodifikáció hatálya alá, vagy az, hogy a korábbi teljes szabálypont valamilyen okból érvényét veszítette. Ebbe a kategóriába két jelenség tartozik a 12. kiadásban. Az egyik a házassági nevek helyesírási szabályai, a másik a géptípusok betű-, szó- vagy számjelzése előtti nagyköötőjelére vonatkozó előírás. Az elsőt a 11. kiadás 159. szabálypontja, a másodikat a 263. szabály d) pontja tartalmazta.

A házassági neveket a Családjogi törvény 4:27. §-a tartalmazza, ettől eltérni nem lehet. Ennek következtében a helyesírási szabályzat jelenleg érvényben lévő kiadása külön nem részletezi a házassági neveket. A 2004 óta adott lehetőség, miszerint a házastársak a házasságkötés után összekapcsolhatják a családnévüket, és erre a kötőjel a megfelelő írásjel, a 156. szabálypontba került be a következőképpen: „A kettős (két névből eggyé forrott) családnevek tagjait az anyakönyvi jogszabályok szerint kötőjellel kell összekapcsolni: *Bajcsy-Zsilinszky, Endrődy-Somogyi, Horváth-Papp, Kerpel-Fronius*” (AkH.¹² 156. pont). Látható, hogy a szabálypont példái között nem csak házassági nevek szerepelnek: Bajcsy-Zsilinszky Endre 1925-től használta a születési neve (*Zsilinszky*) előtt az édesanyja nevét is (VLADÁR 2006), Kerpel-Fronius Ödön orvos pedig ugyancsak a szülei családnévét kapcsolta össze (SCHMIDT 2016: 1092).

A géptípusok betű-, szó- vagy számjelzése előtti nagyköötőjel (*T-34, TU-154*) előírását azért volt célszerű törölni, mert a géptípusok elnevezése és annak írásképe alapvetően a gyártótól függ, a márkanemekhez hasonlóan, és a példák alapján egyértelműen az látszik, hogy a név és a szám vagy betűjel összekapcsolása többféleképpen valósulhat meg: *Szaljut-5, Helia-D, Citroën C4, Toyota bZ4X, Pantene Pro-V, Levi's 501* stb. A korábbi szabályozás preferálta a nagyköötőjelet, ennek azonban semmiféle kötelező jellege nincsen. Annyit lehet megállapítani, hogy a nagyköötőjeles megoldás egy lehetséges forma a géptípusok szám- vagy betűjelének kapcsolásakor.

4.2. A 2. séma: 0 → A. A második séma az olyan új szabálypont létrejötte, amelynek nem volt szabályzati előzménye. Ez azt jelenti, hogy az adott szabálypont egésze vagy adott része korábban egyáltalán nem létezett. Ilyen a tulajdonnevek körében a jelenlegi 171. szabálypont, amely a tárgyanevekre vonatkozó kodifikációt tartalmazza. Ez a rövid szabályozás legalábbis szabályzati szinten ezelőtt csak a helyesírási kézikönyvben szerepelt (OH.¹ 175–178), innen került át 2015-ben a 12. kiadásba. Valójában rendkívül egyszerű a helyesírási kodifikáció, hiszen előírásként pusztán a nagy kezdőbetűt tartalmazza; a megjelenése éppen a tulajdonnévi klasszifikáció folyamánya: a tárgynevek létjogosultságát el kell ismerni a rendszerben, ebből következően viszont meg kell jeleníteni a helyesírási szabályzatban is. Nem véletlen, hogy a szabálypont erősen hangsúlyt fektet arra, hogy meghatározza azokat az entitásokat, amelyek névvel rendelkezhetnek: nemzeti ereklyék,

járművek, fegyverek, hangszerek, híres drágakövek stb., és eszerint hoz mindegyikre példát. A járművek között a példák szintjén kiemeli azt a két csoportot, amelyek minden esetben kapnak nevet, ezek a hajók és az űrjárművek. Az a részletkérdés azonban nem jelenik meg a szövegben, hogy amennyiben a név két vagy több különírt elemből áll, akkor mindegyik elemet célszerű nagy kezdőbetűvel jelölni a név egészelvegységének érdekében: *Tihanyi Visszhang* (hajónév), *Rózsaszín Párduc* (gyémántnév).

A szabályzat 11. kiadásában a 185. szabálypont a *csillagnevek* terminussal élt, ez azonban nem volt pontos, hiszen a csillagok pusztán egyfajta égi objektumot jelölnek a nagyon sokféle további között. Az elnevezés annak ellenére nem szerencsés, hogy a köznapi nyelvhasználatban a *csillag* metonimikus kiterjesztéssel jelölhet bolygót, holdat stb. Mint-hogy azonban a csillagászat önálló természettudományos diszciplína a maga tudományos szaknyelvével, az Osiris Helyesírás (OH.¹ 210–215) a *csillagászati név* terminust alkalmazta, amelyet a 2015-ös szabályzat is átvett. A Csillagászati elnevezések című rész egy helyett két szabálypontból áll. A 184. szabálypont a korábbi megfogalmazásra alapoz, ám az 1984-ben megfogalmazottakat, amelyekben mindössze a nagy kezdőbetű használata szerepel az egyelemű nevek körében, kiegészíti azzal, hogy a csillagászati elnevezésekben minden különírt elem nagy kezdőbetűs. Ennek megfelelően kételemű nevekkel egészíti ki a példákat: *Bereniké Haja*, *Dél Keresztje*, *Nagy Medve*. Meghatározza továbbá az elnevezések melléknévképzős alakját is: *vénuszi*, *Nagy Medve-beli*. A teljesen új, 185. szabálypont a kötőjeles írásmódot rögzíti akkor, ha a tulajdonnévi elem csillagászati köznévvvel kapcsolódik össze: *Orion-köd*, *Kopernikusz-kráter*, *Magellán-felhő*, *Hale–Bopp-üstökös*. Ugyancsak meghatározza a szabályzat a kötőjellel írt alakok melléknévképzős származékainak írásmódját: *Androméda-ködbeli*. A csillagászati elnevezéseknek még nem született meg hasonló szabályozása, mint a földrajzi neveknek (vö. utóbbira FÁBIÁN–FÖLDI–HÖNYI 1998). Kétségtől eltekintve léteznek a két rendszer között hasonlóságok, ám nyilvánvaló különbségek is (vö. KOZMA 2013). Ráadásul a csillagászati elnevezésekre folyamatosan szükség van, hiszen újabb és újabb felfedezések látnak napvilágot a technika fejlődésével. Legutóbb például az exobolygók elnevezésére került sor nemzetközi szinten (vö. KOZMA 2020). 2019-ben az IAU100 NameExoWorlds elnevezésű kampány keretében 103 ország és autonóm terület részvételével elnevezték a Naprendszeren kívüli ismert exobolygókat és ezek csillagát. Ezek a nevek hivatalosnak számítanak (de nem váltják fel a tudományos elnevezéseket és a katalógusszámokat). A „magyar” exobolygó és csillaga (a HAT-P-2 a Herkules csillagképben) például a *Hunor* és *Magor* elnevezést kapta.

Ahogy a fentiekben már szó volt róla, 1990 után a különféle szervezetek egyre több díjat alapítottak meglehetősen változatos elnevezésekkel, így az ezredfordulóra kialakult az a helyzet, hogy a nevek nyelvi változatosságának jelölésére már nem volt elegendő a szabályzat 11. kiadásában rögzített kétféle írásmód: a kötőjeles összekapcsolás és a csupa nagy kezdőbetű alkalmazása. Az Osiris Helyesírás 2004-es kiadása számba vette a díjnevek különféle nyelvi típusait (OH.¹ 225–227), és további írásmódokra tett javaslatot. Ezt a rendszert a helyesírási bizottság támogatta, és alapjaiban átemelte a szabályzat 12. kiadásába, így a 195. szabálypontnak összesen hat alpontja lett a korábbi három helyett (a harmadik alpont a díjnevek fokozatainak írásmódját szabályozta). Az új formák a következők: tulajdonnév + jelzős szerkezet kapcsolódása (a *díj* stb. főnév rendelkezik jelzővel): *Ybl építészeti díj*; tulajdonnévi értékű előtag + a *díj* stb. utótag: *Életfa díj*, *Pro Urbe díj*; összetett formájú díjnév: *Citromdíj*. Az Osiris Helyesírás átdolgozásakor újra áttekintettük a díjneveket, és az alapvető szabályok megfelelően bizonyultak az azóta keletkezett nevek leírásához (az egyetlen marginálisabb típust l. később; vö. OH.² 238–240).

Ugyancsak újdonságként kerültek be a helyesírási szabályzatba az úgynevezett idegen névkiegészítők; ezeket az idegen szavakra vonatkozó rész tartalmazza A tulajdonnevek írása című alrészben, a 214. pontban. A szabályrész így szól: „Az idegen nevek névkiegészítőjét (*bin, d', de, ten, van, von* stb.) nagy kezdőbetűvel írjuk, ha a családnév címszóként szerepel, illetve kiemelten, szöveg élén áll (címben, aláírásban).” Eszerint az írásmód: *De Gaulle, Van Dijk*; de: *Charles de Gaulle, Virgil van Dijk*. A kérdéskör azonban ennél komplexebb. Egyrészt a *van* elem például lehet a név szerves része is, ha a név viselője nem holland; ekkor a kisbetűs forma nem lehetséges megoldás, hiszen nem névkiegészítőről van szó: *Van Allen, Van de Graaff*, illetve: *James Van Allen, Robert Jemison Van de Graaff* (mindketten amerikai fizikusok). Másrészt mindennek a betűrendbe soroláskor vannak következményei: míg a *van Dijk* a *d* betűnél, addig a *Van Allen* a *v* betűnél keresendő. Ebből következően az idegen névelőzések esetében nagyon fontos, hogy mindenképpen ellenőrizzük a név viselőjére és a név eredetére vonatkozó információkat.

4.3. A 3. séma: változás a meglévő szabályban. A harmadik változási séma a már meglévő szabálypont valamilyen fokú módosítását jelenti. Ez egyrészt lehet a szabály kiterjesztése a fakultatív irányába, másrészt lehet részleges változtatás, harmadrészt pedig lehet teljes szabályváltozás is.

4.3.1. Fakultatívítás: $A \rightarrow A \sim A'$. A helyesírási szabályzat 11. kiadásában a fakultatívítás meglehetősen kis mértékben volt csak jelen, a 12. kiadásban azonban nagyobb teret kapott. Ez alapvetően azt jelenti, hogy egy adott jelenség rögzítésekor dönthetünk két, egymással akár ellentétes megoldás között is, bizonyos feltételek mentén. A tulajdonnevek körében ez elsősorban a kis- és nagybetű használatát érinti, és két lehetőséget jelent. Az egyik az úgynevezett „lokális tulajdonnevesülés”-nek nevezhető kérdéskör. Ekkor valójában közszói elemek válnak regiszterfüggő használatuk következtében tulajdonnévi értékű formákká, így az adott kontextusban tulajdonnévként funkcionálnak. Ilyenek például elsősorban a jogi szakszövegekben az *Alperes, Felperes, Eladó, Vevő, Szerző* stb. formák (l. a 148. szabálypontot a 12. kiadásban), továbbá a *Magyar Állam, Kormány*. De hasonlóképpen működnek az asztrológiai írásokban a *Víz, Tűz, Föld, Levegő* főnevek, a szakrális szövegekben az eseménynevek: *Karácsony, Húsvét, Pünkösd, Hanuka*. Ez utóbbi érzelmi alapú nagy kezdőbetűsítésnek is nevezhető (vö. OH.¹ 137, OH.² 147).

A fakultatív kezdőbetű-használat főként az intézménynevek körében vált viszonylag szélesebb körűvé. Egyrészt az intézmény típusát jelölő elemeket a korábbiakban kisbetűvel kodifikálta a helyesírási szabályzat akkor, ha egy szövegben önmagában jelölték meg az adott intézményt, a jelenlegi szabályozás azonban megengedi a nagybetűt is. Például a *Wigner Fizikai Kutatóközpont* intézménynév helyett az intézmény típusát használva referenciaként a kis és a nagy kezdőbetű is elfogadható: *a kutatóközpont jelentése szerint* vagy *a Kutatóközpont jelentése szerint*. Mindazonáltal a 188. d) szabálypont megfogalmazása egyértelműsíti, hogy a kodifikáció alapvetően a kisbetűs írás mellett foglal állást, hangsúlyozottan ezt tekinti ajánlatosnak, majd így fogalmaz: „belső használatra az alkalmi tulajdonnevesülésből fakadó nagy kezdőbetűs írás is elfogadható”. Egyrészt tehát a lokális tulajdonnevesülés körébe tartozóként határozza meg itt a nagybetűt, másrészt törekszik arra, hogy ezt a használatot regiszterhez kösse. A „belső használat” kitétel azonban nehezen ragadható meg, nyilvánvaló továbbá, hogy a fakultatívítás megjelenése a helyesírási

szabályzatban az írásgyakorlat, az úzus következménye, és az nem a belső használatú kiadványokból következik. A korábbi, kisbetűs szabályozás ellenére a tapasztalat valóban az volt, hogy gyakran nagybetűvel írták ezeket az alakokat. A szabályzat megjelenése óta többször észleltem szerkesztői, korrektori munkám során, hogy a kis és a nagy kezdőbetű vonatkozásában egy szövegen belül is tapasztalható bizonyos fokú keveredés ezen a téren. A fakultatív szabályozásnak vélhetően ez a legnagyobb veszélye: keveredést okozhat a gyakorlatban.

Hasonlóképpen szabályozza a kezdőbetűk használatát a 189. c) szabálypont is. Ebben az esetben az intézmények kisebb alegységeinek a megnevezéséről és ezek rögzítéséről van szó. A szabálypont itt határozottabban fogalmaz a kis kezdőbetű alkalmazását illetően; valójában nem is mutat példát a nagy kezdőbetűre: „Az intézmények kisebb egységeinek típusukra utaló megnevezését **helyesebb** kis kezdőbetűvel írni” (AkH.¹² 189. c; a kiemelés tőlem). Például: *gondnokság, jogi csoport, műszaki osztály, felügyelő bizottság* stb. Ettől függetlenül a szabály megfogalmazása implikálja, hogy a nagy kezdőbetűs alkalmazás sem tekinthető hibának, de előtérbe állítja a preferált formát. Ugyanez érvényes a rendezvények, rendezvénysorozatok, társadalmi, politikai mozgalmak, programok stb. nevének írásakor is (191. szabálypont). Itt ismét az „ajánlatos” melléknév szerepel a kodifikációban. Például: *nemzetközi nyelvészkonferencia, légkörkutató szimpózium, erdészeti és faipari tudományos napok, fűtési hónap* stb. Hasonlóképpen nem szerepel nagybetűs példa, csak az intézményesült rendezvények megnevezésekor: *Budapesti Nemzetközi Vásár, Szegedi Szabadtéri Játékok*. A rendezvénynevek stb. kezdőbetűjének írásában alkalmazható fakultatívítás nyilvánvalóan enyhít azon az írásgyakorlati problémán, hogy egyértelmű háttértudás, így sokszor komoly ellenőrzés kellett ahhoz, hogy kiderüljön: egy adott rendezvény stb. rendelkezik-e önálló intézményi háttérrel, vagy sem.

4.3.2. Részleges változás: A → A’. A részleges változás alapvetően a szabálypontok bővítése vagy kiegészítése. Ez azt jelenti, hogy nem jön létre új szabály, hanem a már meglévő szabály bővül újabb jelenséggel vagy korábban nem létező részsabállyal, tehát elsősorban többlet keletkezik anélkül, hogy az alapvetés változna. A tulajdonnevek körében ide három módosítás sorolható.

Az egyik az egyszerűsítés elvéhez tartozó bővítés (93. szabálypont), pontosabban annak meghatározása, hogy mikor nem lehet élni az egyszerűsítéssel a toldalékolás során, azaz mikor kell kiírni a három azonos mássalhangzót kötőjellel. Korábban az idegen tulajdonnevek és a magyar családnevek tartoztak ebbe a kategóriába, így nem volt pontos kodifikáció arra nézve, hogy hogyan kell eljárni a többi magyar tulajdonnévvel, leszámítva az egyszerűsítés hatálya alá eső utóneveket. A 12. kiadás kimondja, hogy a magyar tulajdonnevek körében egységesen, egyszerűsítés nélkül írandók a toldalékos alakok: *Bükk-kei, Keravill-lal, Szerelmes szonett-től, Blikk-kei* stb. (Az utónevekre vonatkozó teljes szabálymódosítást l. alább.)

A másik módosítás az utcanéveket érinti. A 181. szabálypont kiegészült egy bekezdéssel, amely szerint, ha egy kötőjellel írt, földrajzi köznevet tartalmazó természetföldrajzi név kerül be egy közterület nevébe, akkor a kötőjelet ki kell hagyni, és egybeírást kell alkalmazni. A szabály kiemeli: ennek oka az, hogy a természetföldrajzi nevek és a helységnevek gyakran azonosak, és csak a kötőjelezéssel teszünk különbséget közöttük (*Gellért-hegy, Gellérthegy; Hírvös-völgy, Hírvösvölgy*), ezek gyakorta kerülnek közterületnevekbe, amikor is az egybeírt alakot jelenítjük meg: *Gellérthegy utca, Hírvösvölgyi út*. Ennek mintájára

kerül ki a kötőjel azokból a megnevezésekből is, amelyeknél a fenti kettősség nem létezik, csak a kötőjeles alapalak releváns: *Rákos-patak*, de: *Rákospatak utca*; *Csörsz-árok*, de: *Csörszárok utca*; *Írott-kő*, de: *Írott-kő park*.

A harmadik módosítás, jelentősebb bővülés az intézménynevek körében, a 190. szabálypont felsorolásában található. Ez a rész azokat a nem teljes intézményneveket érinti, amelyek valójában intézményi háttérűek, de a megnevezésük sokkal inkább egyfajta lokalizációt mutat: közel állnak a földrajzi nevekhez, s főként az intézménynek otthont adó épület vagy épületek neve profilálódik bennük. Írásmódjuk kombinálja a nagy- és kisbetűket: a tulajdonnévi rész csupa nagy kezdőbetűs, míg az intézménytípust megjelölő főnév, hasonlóan a földrajzi köznevekhez, kis kezdőbetűs. A szabálypont felsorolásában jelenleg a következők szerepelnek (az új elemeket félkövér szedés jelöli): pályaudvarok, megállóhelyek, repülőterek, mozik, **szállodák**, vendéglők, eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők, **lakóparkok**, **nem önálló intézményt alkotó termék**. A felsorolás nem teljes körű, hiszen *stb.*-vel zárul. Kikerült a korábbi szabályból az a kitétel, hogy ezekben a megnevezésekben az intézménynévi jelleg kevésbé érvényesül. Bekerült viszont az a megállapítás, hogy ha a fenti megnevezések intézménynévként funkcionálnak, akkor az elemek nagy kezdőbetűsítése a megfelelő; pl. *Corvin Budapest Filmpalota*, *Rózsakert Bevásárlóközpont*, *Fiumei Úti Nemzeti Sírkert*, *Vadszőlő Szálloda*, *Csontváry Terem* *stb.* A szabályzati példák azt mutatják, hogy az intézményi megnevezés és a rövidebb megnevezés általában eltérnek egymástól (*Corvin Budapest Filmpalota*, de *Corvin mozi*; *Szt. Lukács Gyógyfürdő és Uszoda*, de: *Lukács fürdő*), vagy az írásmód alapvetően megkülönbözteti a kétféle megnevezést (*Gombocz terem*: az ELTE Bölcsészettudományi Karán lévő előadóterem, *Derkovits Terem*: galériánév). Továbbá szét is válhat a kétféle megnevezés, amennyiben a *Korona cipőbolt* vagy a *Rózsakert Bevásárlóközpont* esetében csak az adott írásforma létezik: az egyik üzlet, a másik egy központ neve. Általában nincsen teljes intézménynévi írásmódjuk például a lakóparkneveknek: *Levendula lakópark*.⁴ A leginkább problematikusnak a szállodák elnevezései tűnnek. A példák alapján közülük több a fakultatív írásmódot mutatja; az intézménytípust jelölő főnév nagy kezdőbetűje attól függ, hogy mennyire akarjuk az intézménynévi jelleget hangsúlyozni: *Vadszőlő Szálloda* vagy *Vadszőlő szálloda*; *Platán Panzió* vagy *Platán panzió*.

4.3.3. Teljes szabályváltozás: A → B. A teljes szabályváltozás azt jelenti, hogy egy korábban valamilyen módon kodifikált szabály teljes mértékben megváltozik. Általában ezt a fajta módosulást kell a leginkább problematikusnak tartani, hiszen egy, már begyakorolt, ismert írásmódot voltaképpen újra kell tanulnia az írásgyakorlatnak. Az effajta változtatást a helyesírási bizottságok az elmúlt 70 évben igyekeztek minimálisra csökkenteni. A 2015-ös szabályzatban a tulajdonnevek vonatkozásában egy ilyen döntés született. Ez összefüggésben van a már korábban tárgyalt szabálybővítéssel, vagyis azzal, hogy a

⁴ Kétségtelen azonban, hogy egy egyszerű internetes keresés (Google) is azt mutatja, hogy az úzus a lakóparkok elnevezését illetően többféle írásképpel él, az intézménynévi nagybetűs írással is (például *Tóparti Lakópark*, *Hunyadi Residence Lakópark*), ám a helyesírási rendszer és a név jellege a típus kisbetűs rögzítését indokolja.

magyar tulajdonnevek körében sem alkalmazzuk toldalékoláskor az egyszerűsítést a három azonos mássalhangzó találkozásakor, hanem a kötőjeles rögzítést használjuk: *Kiss-sel, Bükk-kel* stb. Minthogy ez a szabály a 12. kiadásba került bele ebben a formában, és a tulajdonnév-kategóriák mindegyikére érvényes, az a kitétel, amely a 11. kiadásban szerepelt, azaz hogy az utónevek esetében érvényesül az egyszerűsítés, kivételként jelent volna meg. A szabály alkalmazása racionálisan is egyszerűbb, ha nem hagyunk kivételt a rendszerben, a kivételek ugyanis soha nem könnyítik az írásgyakorlatot, így az a döntés született, hogy a tulajdonnévi rendszer egészére ugyanaz a módszer legyen érvényes, tehát az utónevekre is; pl. *Mariann-nak, Ivett-tel, Benett-től* (vö. FARKAS 2008: 409–410).

A 2015-ös változási sémák és a tulajdonnevekre vonatkozó módosítások után nézzük meg azt, hogy mi történt a tulajdonnevekkel a húsz év után megújuló kézikönyvben, az Osiris Helyesírásban. A kézikönyv alapvetően a magyar helyesírás rendszerét, normáját és szabályait követi, mutatja be részletesen és magyarázza, ám további feladata az is, hogy azokra a részletkérdésekre, amelyekre a szabályzat nem ad választ, ajánlásokat fogalmazzon meg.

5. A továbblépés lehetőségei: Osiris Helyesírás, 2025

5.1. A szabályzati változások bevezetése a fejezetekbe. Az Osiris Helyesírás 2004-ben jelent meg először, és húsz év után újult meg. A jelenlegi kiadás (OH.²) törekedett arra, hogy mindent aktualizáljon. Elsőként nyilvánvalóan a szabályzati változások bevezetését végezte el a különféle fejezetekben, így a fent ismertetett, a tulajdonnevekre vonatkozó módosításokat is beledolgozta a kötetbe. Ezzel együtt járt a példalisták ellenőrzése és frissítése is. A tulajdonneveket érintő példalisták, mutatóanyagok a következők: hosszú mássalhangzóra végződő, valamint *x-et, ch-t* tartalmazó utónevek; Budapest városrésznevei, kerületnevei, az utcanevek köznévi elemei, a vármegyék elnevezései, a bonyolultabb helyesírású helységnevek, a tájegységek nevei; az állami kitüntetések elnevezései; a magyar nyelvű lapok címei és az internetes portálok címei.

Megtörtént a szöveg példaanyagának bővítése is. Az idegen névelőket tartalmazó nevek melléknévi változataira is mintát ad a kötet: *de Man-i, van Dijk-i*; korábban ilyen példa nem szerepelt a szövegben. A csillagászati nevek fejezetébe bekerültek Mars-járók és műholdak nevei; továbbá szó esik az exobolygók elnevezéseiről is, amelyek az elmúlt húsz évben kerültek előtérbe. A díjnevek közé felvettünk egy olyan példát, amely tartalmaz személynévi községi elemet, és ezzel egy új névformát is rögzítettünk: *Szent Imre herceg díj*. Hangsúlyosabban jelenik meg a szerződések, tervek, pályázatok címe: *Párizsi klímaegyezmény, Radó Dezső terv*, egymás mellé állítva ezeket az intézményesült formákkal: *Széchenyi Terv*. Felvettünk a példák közé névutót vagy egyéb viszonyítót tartalmazó állandó címet is, amellel döntve, hogy a cím írásában az egészszelvűség érdekében a viszonyítót is nagy kezdőbetűvel jelöljük (ez alól a szabály alól csak az *és* kötőszó maradt kivétel): *Fedél Nélkül*.

5.2. Nyitott kérdések, problémák, lehetséges megoldások. Az Osiris Helyesírás nemcsak azt vállalta, hogy bemutatja a helyesírási rendszert, részletesen elmagyarázza a szabályokat, feltárja a mögöttes tartalmakat, összefüggéseket, a szabályokat összetartó és rendszerező logikát, valamint példatárat, kivétellistákat ad, hanem azokra a kérdésekre, problémákra is megpróbál válaszolni a helyesírási rendszerből kiindulva, amelyek nem

vagy nem kellő részletességgel szerepelnek a szabályzatban. Ezek a javaslatok nem számítanak akadémiai kodifikációnak; céljuk az, hogy főként a professzionális írásbeliséget, a kiadók munkáját segítsék (szerkesztés, olvasószerkesztés, korrektúra). Az alábbiakban olyan kérdéskörökre térek ki a tulajdonnevek körében, amelyek vagy továbbra is problematikusak, vagy nyitottak maradtak.

5.2.1. A csillagászati nevek: *nap/Nap, föld/Föld, hold/Hold*. A csillagászati elnevezések körében régi kérdéskört jelent három égitest (*nap/Nap, föld/Föld, hold/Hold*) kis- vagy nagybetűvel történő írása. A kettősséget nyilvánvalóan az okozza, hogy ezek nemcsak tulajdonnévi elemek, a bolygó, a csillag és a hold elnevezései, hanem egyben csillagászati köznevek is (vagyis mintha egy kutyát a *Kutya* névvel illetnénk). Az elnevezések annyiban érthetők, hogy számunkra, a saját bolygónkon a saját naprendszerünkben, a bolygó egyetlen holdjával ezek a nevek így is egyértelműen identifikálnak. A problémát az okozza, hogy mikor kell a kisbetűs közzsói és mikor a nagybetűs tulajdonnévi vonásukat előtérbe helyezni. Különösen fontossá váló kérdés ez a *nap/Nap* esetében, mivel a köznév az idő jelentésében ('24 óra') is metaforizálódott. A *föld/Föld* közötti különbségtétel a közzsói 'földfelszín, talaj' jelentése okán egyszerűbben elválasztható, a *hold/Hold* esetében viszont problematikus, hogy a Föld Holdja mellett jókora számú hold ismeretes a különböző bolygók kísérő égitesteként is. A kettős írásmódnak a következménye az, hogy az ezekkel a megnevezésekkel alkotott összetételek nem nagybetűs és kötőjeles formában jelennek meg, hanem kisbetűvel és egybeírva, akkor is, amikor egyértelműen az égitestről van szó: *napkitörés, napállás, napfelkelte, napkutató, napkollektor, napelem, napóra, napszél, naptömeg* stb.; *földrész, földtengely, földtömeg, földvonzás* stb.; *holdjármű, holdexpedíció, holdfázis, holdfogyatkozás, holdfelszín* stb. A szótári hagyomány tehát azt mutatja, hogy az összetételek esetében nem teszünk különbséget a közzsói és a tulajdonnévi előtag között. Ez kétségtelenül egyszerűsíti az összetételek írását, mert nem kell figyelni a szemantikai különbségtételre, ám nem könnyíti meg az alapalakok közötti különbségtételt.

A szabályzat 184. pontja szerint, ha a *föld, nap, hold* főneveket tulajdonnévként használjuk, nagybetűs kezdéssel kell élni. Arra azonban semmiféle meghatározás nem jelenik meg, hogy mit jelent mindez, mik a tulajdonnévi minősítés feltételei, pusztán arra történik utalás, hogy a mindennapi írásgyakorlatban ezeknek az égitesteknek a neve lehet kis kezdőbetűs is. Az Osiris Helyesírás a következőképpen próbál eligazítást adni: „Kétséges esetben a kisbetűs használatot szokás alapnak tekinteni, a nagybetűs írásmódot csak hangsúlyozottan a csillagászati vonatkozásokat előtérbe állítva, például tudományos vagy ismeretterjesztő szövegekben kell alkalmazni” (OH.² 223). Vagyis a kézikönyv a regiszterfüggő használatot állítja előtérbe, és bár némiképpen „szigorúan” fogalmaz a *kell* segédigével, de a kezdőbetű használatát a szöveg létrehozójára bízta. Nyilvánvaló, hogy nem tudományos vagy ismeretterjesztő szöveg esetében is érdemes a kontextust megfontolni. Akkor, ha egy adott mondatban együtt szerepel például a *hold/Hold* és az *Esthajnalcsillag*, azaz a Vénusz népi neve, amelynek nincs kisbetűs változata, akkor célszerű a két égitest elnevezését egyforma kezdőbetűvel írni: *Egymás közelében láttuk tegnap a Holdat és az Esthajnalcsillagot*.⁵ Ugyancsak a

⁵ Azzal kapcsolatban, hogy az írásgyakorlat ennél a három csillagászati elnevezésnél inkább a kis- vagy a nagybetűs változattal él-e, nem készült felmérés. A Magyar nemzeti szövegtárból (MNSZ2) leért, a teljes korpuszt figyelembe vevő 100-as minta a *hold* elemről azt mutatja, hogy a 80 adatból, amely a duplumok és a vaktalálatok kiszűrése után maradt, 22 kis- és 58 nagybetűs találat adatolható.

fentiekkel összefüggő probléma, hogy a Mars bolygóra irányuló, megnövekvő figyelem miatt az utóbbi időben a bolygónévvel folytonosan alakuló összetételeket hajlamosak vagyunk a fenti mintára írni, vagyis kisbetűvel és kötőjel nélkül. Tehát a *holdjáró* mintájára **marsjáró* vagy a *holdexpedíció* mintájára **marsexpedíció*. Mindazonáltal a *Mars* összetételi előtagként még a tulajdonnév + köznév összekapcsolódásának mintázatát mutatja: *Marsjáró*, *Mars-expedíció*. Az egyetlen kivétel a *marslakó*, amelynek azonban értelemszerűen eltér a jelentése is: 'űrlény, fura alak'.

5.2.2. A többtagú tulajdonnevek között megjelenő nagyköötjel formai kérdése.

A többelemű tulajdonnevek és a nagyköötjel viszonyának bemutatása előtt alapvetően tisztázni kell a nagyköötjel és a tulajdonnevek használatának a kérdését. Ez a szabály voltaképpen nagyon egyszerűen megfogalmazható: tulajdonnevek között akkor használunk nagyköötjelet, ha a tulajdonnevek alkalmi mellérendelő kapcsolatát érzékeltetjük vele. Ez az alkalmi mellérendelő kapcsolat alapvetően kétféle sémát mutat összetételek előtagjaként: vagy egyszerű kapcsolatos a viszony – ez főként a személynevek közötti összekapcsolódásra jellemző, például *Magay–Ország-szótár*, *Boyle–Mariotte-törvény*, ritkábban egyéb tulajdonnevekre: *Renault–Peugeot-szerviz*, *Pestszentlőrinci–Pestszentimrei Polgár* (állandó cím) –, vagy közt-viszonyról van szó, amely gyakran 'től–ig' viszonyt is jelöl, és leginkább a földrajzi nevekre jellemző, ám a többi tulajdonnévtípusban is érvényesül: *Budapest–Bécs-vasútvonal*, *Hatvan–Gyöngyös-távolság*, *Ferencváros–Újpest-mérkőzés*, *Föld–Mars-távolság*, *Bika–Ikrek-kölcsönhatás*. Nagyköötjeles alakok előfordulnak továbbá nagy számban a földrajzi nevek körében, amelyekben a név részeként a tulajdonnévi elemek vagy azok melléknévi származékai különféle módokon társulhatnak (pl. *Duna–Tisza-csatorna*, *Parád–Recski-medence*, *Jankovich–Széchenyi-csatorna*, *Tisza–Maros szöge*), vagy népnevek kapcsolatában jelenik meg a nagyköötjel (pl. *Cseh–Morva-dombság*, *Német–Lengyel-alföld*). További névtípusokban a fenti két séma szintén érvényesül: *Csurjumov–Geraszimenko-üstökös*, *Shoemaker–Levy-üstökös*; *Osztrák–Magyar Monarchia*, *Magyar–Japán Baráti Társaság*. A teljesség igényével említhetők azok a nagyköötjelet tartalmazó tulajdonnevek is, amelyekben betűjelzés vagy számjegy kapcsolódik a névhez nagyköötjellel: *Mariner–2*, *Apollo–13*, *Helia–D*.

A fenti példák mellett természetesen léteznek olyan formák, amelyekben a nagyköötjellel összekapcsolt tulajdonnevek több elemből állnak, köötjeles vagy különírt alakban. Ezek lehetnek önmagukban vagy szerkezetben használatosak: *Fábián Pál – Szathmári István*, *Vári-Nagy – Kovács-Sipeki*, *Széchenyi-hegy – Hűvös-völgy*, *Szojuz–24 – Szaljut–5 űrkomplexum*; megjelenhetnek összetételekben: *Hadrovics László – Gáldi László-szótár*; vagy lehetnek egy másik tulajdonnévnek a részei: *Felső-Zagyva – Tarna közti dombság*.

A többelemű nevek nagyköötjele abból a szempontból tekinthető nyitott kérdésnek, hogy formai megvalósulása hogyan történjen az igényes tipográfiában. A nagyköötjel ugyanis alapesetben tapad az előtte lévő szó utolsó és az utána lévő szó első betűjéhez (l. a fenti példák között ezt a megoldást: *Magay–Ország*). A többelemű szerkezetek esetében

Ennek részben az is az oka, hogy a tudományos és ismeretterjesztő írások mellett az asztrológiai vonatkozású szövegek is megjelentek, amelyekben a *Hold* nagy kezdőbetűs; ám így is figyelemre méltó, hogy több mint kétszer annyi a nagybetűs írásmódú előfordulás. Érdemes lenne további, regiszterektől is függő adatolást végezni a kis- és a nagybetű vonatkozásában.

ez azonban a tagolás szempontjából problematikus lehet. A 2015-ös szabályzat úgy fogalmaz, hogy „bonyolultabb esetekben” a nagyköötjelnek nem kell tapadnia (264. szabálypont), arra azonban nem ad eligazítást, hogy a nem tapadás miként valósuljon meg: egyszerű szóközzel, törhetetlen szóközzel vagy keskeny szóközzel. Az Osiris Helyesírás új kiadása a következő ajánlást teszi: „Többtagú nevek összekapcsolásakor címlapon vagy a bibliográfiákban a nagyköötjel elé és után keskeny szóközt kell tenni az esztétikusabb és világosabb tagolás érdekében: *Horváth László – Mészáros Tamás*”, illetőleg a keskeny szóközre vonatkozóan a következő ajánlás szerepel általánosságban: „Keskeny szóköz – azaz tipográfiai megfontolások alapján választható módon, de egy kiadványon belül egységesen thin space (U+2009) vagy hair space (U+200A) –, illetőleg ennek hiányában nem törhető szóköz akkor kerül a nagyköötjel elé és mögé, ha több szóból álló, bonyolultabb írásmódú szerkezeteket kapcsol össze” (OH.² 310–311). Mindazonáltal, ha többtagú személynevek összekapcsolásakor sem keskeny, sem nem törhető szóköz használatára nincs lehetőség, akkor szerencsésebb a nagyköötjelet szóköz nélkül kapcsolni azért, hogy ne legyen összetéveszthető a gondolatjellel, amely előtt és után mindig szóköz van (a tapadó írásjelet, például a vesszőt kivéve).

5.2.3. A helységresznevek írása. A földrajzi nevek helyesírási szabályozása, minthogy a megnevezések nomenklaturát alkotnak, szaknyelvi vonatkozású, amelyet a 1998-as földrajzi névi helyesírási szabályzat tartalmaz (FÁBIÁN–FÖLDI–HÖNYI 1998). Általánosan kimondott szabály, hogy a bel- és külterületi többtagú helységresznevek egybeírandók (3.6. pont), a kötőjelesen vagy különírt, tulajdonképpen kivételek pedig azokra az esetekre vonatkoznak, amikor tulajdonnév vagy annak melléknévképzős változata, esetleg számnév kerül a névbe. Különírt példák: *Cukorgyári lakótelep, Füredi úti lakótelep, 67-es major*; egybeírt példák: *Petőfi-lakótelep, Antónia-vadászlak, MÁV-telep, József Attila-telep, Nagy Máté-tanya, Rákoscaba-Újtelep*.

Az Osiris Helyesírás a helységreszneveket áttekintve a következő megállapításokat teszi: „A két különírt tagból álló személyneveknek, az ugyanígy írt intézményneveknek, valamint az idegen neveknek földrajzi köznévi utótaggal való bővülése révén keletkezett helységresznevekben a kis kezdőbetűs utótagokat kötőjellel kapcsoljuk a névhez: *Baross Gábor-telep, Bayk András-kert, József Attila-lakótelep, Kiss Ferenc-tanya, Nagy Máté-tanya, Suta Kovács-tanya, Szent Imre-kertváros; Bakony Művek-kislakótelep, Zöld Mező-tanya* (< *Zöld Mező Tsz*); stb.” (OH.² 207). Vagyis akkor, ha többtagú tulajdonnévi szerkezet válik a név részévé, a helységresznév nyelvtani tagolása a kötőjeles megoldást kívánja meg. A felsorolt esetek közül a névanyagban nem akadt példa az idegen többtagú névből keletkezett helységresznévre, ám a potencialítása adott, így a szabályozás részévé tettük. Fiktív példával: *New York-telep*. A fentieknek megfelelően kell eljárni a mozaikszói előtagú összetételekkel is, amelyek relevánsan szintén tulajdonnévi előtaggal rendelkeznek, a nagybetűs írás azonban megköveteli a kötőjelet annak ellenére, hogy az előtag ebben a formában egyelemű: *ÉDÁSZ-telep, MÁV-telep*. Kivételesek azok az esetek, amelyek előtagjai helységnevekben is gyakorta megjelenő, hagyományos, rendszerint egyházi vonatkozású típusai a többbelemű (de családnevet sosem tartalmazó) személyneveknek, ha az utótag nem összetett szó: *Szentimreváros, Szentjánosmalom, Máriamagdolnapusza* stb.

Ugyancsak kötőjellel írjuk azokat a helységreszneveket, amelyek tulajdonnevekből és településre utaló összetett földrajzi köznevekből keletkeztek: *Antónia-vadászlak, Furkó-üdülőtelep, Petőfi-lakótelep* stb. A lényegi mozzanat ebben az esetben az, hogy a köznévi utótag összetétel. Ha az előtag eredetileg kötőjeles írásmódú volt (például *Felső-Katalin*,

Rózsás-kert), akkor az ezekből keletkezett helységrésznévben az utótaghoz kötőjellel kapcsolott előtagot egybeírjuk: *Felsőkatalin-bányatelep*, *Rózsáskert-erdészlak* stb. Ez a szabály korrelál azzal a szabályponttal, miszerint ha az utcanévbe eredetileg olyan kötőjellel írt névalakulat kerül, amelynek nem létezik egybeírt változata, akkor az utcanév elemeként a kötőjelet kihagyjuk: *Rákospatak utca*, *Írottkő park*.

Az együtt használt, de önállóan is élő földrajzi neveket, ha nem valamitől valamedig viszonyt fejeznek ki, helységrésznévként is kötőjellel kapcsoljuk össze, továbbá akkor is, ha a helységet és a helységrészt egyszerre jelölik meg: *Aranyhegy-Ürömhegy-Péter-hegy*, *Belváros-Lipótváros*, *Rákoscaba-Újtelep*, *Rákospalota-Pestújhely-Újpalota*; *Budapest-Kőbánya*, *Érd-Ófalu*, *Szeged-Móraváros*; stb.

Ha helységrésznévként utcaneveket, természetföldrajzi neveket stb. használunk, az eredeti helyesírásukat megtartjuk: *Arany János utca*, *Harsány lejtő*, *Hosszú sor*, *Külső Zsidi út*; *Nagy Pál-dűlő*; *Cserdi-Helesfa vasútállomás*, *Gátórház és szivattyútelep*, *III. körzet*, *Kossuth Tsz.*, *Külső erdészlak*, *Sztráda fogadó*, *Vasúti őrház*; *Kossuth utca vége*, *44-es főút melletti tanyák*; stb. (Vö. OH.² 208).

A különírt helységrésznevekhez a következő esetek tartoznak. Ha egy helységrésznév különírt szavakból álló földrajzi neveknek földrajzi köznévi utótaggal való bővülése révén keletkezik, a tagokat különírjuk: *Vár körüli park*, *Vasút közötti rész* stb. Ugyanígy járunk el, ha az utcaneveknek földrajzi köznévi utótaggal való bővülésével áll elő egy helységrésznév: *Abonyi úti dűlők*, *Alacsikai úti lakótelep*, *Bicskei úti újtelep*, *Félegyházi úti tanyák*, *Füredi utcai lakótelep*, *Veszprémi úti tanyák* stb.

Különírjuk azokat a helységrészneveket is, amelyekben a különírt szavakból álló előtag és az utótag között jelölt birtokviszony van: *Győri Pál háza*, *Törekvés Tsz lakótelepe* stb.; vagy ha a szerkezetes előtag köznévi alaptagú: *Bem apó telep*, *Gül baba türbe* stb. Az olyan helységrészneveket is különírjuk, amelyek előtagja (tipikusan *-i* képzős, földrajzi vagy intézménynévből képzett) melléknév, utótagja települést jelölő összetett szó: *Békásmegyeri lakótelep*, *Cukorgyári lakótelep*, *Gerlai külterület*, *Kórogyi gátórház*, *Neszmélyi téglagyár*, *Polgárdi ipartelepek* stb.

Ha egy helységrésznévben számjeggyel írt sorszámnev, a számjegy után *számú* melléknév, illetve a számjegyből *-s* képzővel alakult melléknév fordul elő, akkor ezeket a tagokat a név többi tagjától különírjuk: *Baracsi II. dűlő*, *I. körzet*, *III. körzeti tanyák*, *67-es major*, *Mandabokor I.*, *Siórét 2.*, *104. számú tanya* stb. (Vö. a fentiekre részletesen OH.² 207–210.)

A fenti, az Osiris Helyesírás 2025-ös kiadása alapján összegzett írásmódok a helységrésznevek vonatkozásában (vö. MIKESY 2016) azt mutatják, hogy az alapszabály (egybeírás) ellenében a nevek nyelvi felépítését és részben a hagyományokat követve megleghezősen nagyszámú kivétel is jelen van a szabályozásban. Mindazonáltal a jelenleg érvényes budapesti városrésznévlistát megvizsgálva⁶ a következő képet kapjuk: 231 városrésznév szerepel a listában, ebből egyelemű összesen 14 darab van (például: *Cinkota*, *Csatárka*, *Megyer*, *Nyék*, *Örsöd*, *Vár*). A 217 többelemű közül kötőjellel írunk 30 nevet, különírással pedig mindössze 1-et (*Harsány lejtő*); ennek az az oka, hogy utcanév vált városrésznévvé. Ebből nyilvánvaló, hogy dominál az alapszabályként megfogalmazott egybeírás (216 eset).

⁶ 3. melléklet 9412012. (XII. 27.) Főv. Kgy. rendelethez: <https://net.jogtar.hu/rendelet?council=fovaros&docid=A1200094.FOV&celpara=&dbnum=104> (2025. 08. 04.)

A kötőjeles írásmódúak között a következő típusok jelennek meg: 1. együtt használt, önállóan is élő földrajzi nevek összekapcsolása, amelyek között van mellérendelő forma, de nagyobb számban szerepelnek az úgynevezett helységrészrésznevet tartalmazó elnevezések (l. alább is): *Aranyhegy-Ürömhegy-Péterhegy*, *Csepel-Csillagtelep* (összesen 18 db); 2. különírt tagból álló, személyneveket tartalmazó nevek: *Baross Gábor-telep*, *József Attila-lakótelep* (az utóbbi példa ráadásul összetett földrajzi köznévi tagot is tartalmaz) (összesen 4 db); 3. tulajdonnévi elemet és összetett földrajzi köznevet tartalmazó nevek: *Ganz-kertváros*, *Havanna-lakótelep*, *Szent Imre-kertváros* (az utóbbi kételemű tulajdonnévi taggal is rendelkezik, és jóllehet szent neve, az összetett utótag mégis a kötőjeles írásmódot igényli) (összesen 5 db); 4. egy olyan alak van, amelyben az előtag és az utótag határán a három azonos mássalhangzó indokolja a kötőjelet: *Gloriett-telep*. A mintázat szempontjából nem mutatnak eltérést azok az elnevezések sem, amelyek a ma már nem hivatalos budapesti városrészeket reprezentálják (24 db): ezek mind többbeleműek, és alapvetően egybeírtak (*Alsóbikarét*, *Közvágóhíddűlő*, *Testvérhegy*); csupán egy kötőjeles (*Gloriett-kertváros*) és egy különírt (*Fehér úti dűlő*) van köztük (vö. OH.² 201).

Három olyan új keletkezésű név is található a listában, amelyek írásmódja kérdőjeles lehet: *Középső-Ferencváros*, *Belső-Ferencváros*, *Külső-Ferencváros*. A mai napig vita van ennek a három névnek az írásmódját illetően, ugyanis a Földrajzinév-bizottság tagjai között született javaslat a *Középsőferencváros*, *Belsőferencváros*, *Külsőferencváros* írásmódra.⁷ Kétségtelen, hogy városrésznévként az egybeírás is releváns lehetne, annál is inkább, mert erre a megnevezéstípusra (égtájmegjelölést tartalmaz) valójában nagyon kevés szótári mintával rendelkezünk; pl. *Nyugat-Berlin*. Ám ezek a formák nem teljes városrésznevek. A kötőjeles írásmód melletti döntés az Osiris Helyesírásban a következő indok alapján történt: „Korábban Budapesten nem volt önálló nevük az egyes kerületeknek, csak az egyes – közigazgatásilag nem önálló – városrészeknek (ezek tartozhatnak akár több kerülethez is, de előfordul, hogy egy kerület éppen azonos egy városrészsel). Az utóbbi évtizedekben azonban – a főváros közigazgatási szétszabdaltságával összhangban – önálló nevet kapott a kerületek túlnyomó többsége. Ennek folyományaként új névtípusként jelentek meg a »helységrészrésznevek«, azaz azok a kerületrésznevek, amelyek formailag is a kerületnevekből származnak, előtaggal vagy utótaggal való bővüléssel. Ezeket célszerű mind az utótaggal, mind az előtaggal való bővülés esetében kötőjellel írni: *Csepel-Csillagtelep*, *Csepel-Erdőalja*, *Csepel-Háros*, *Csepel-Szigetcsúcs*, *Kőbánya-Kertváros*, *Soroksár-Újtelep*; *Belső-Ferencváros*, *Középső-Ferencváros*, *Külső-Ferencváros*; stb. Az előtagos bővülésnek ez a fajta írása lehetővé teszi az egybeírt közvetlen helységrészrésznevek (például *Alsóbélatelep*) és a kötőjeles írásmódú, közvetett helységrészrésznevek (például *Középső-Ferencváros*) világos megkülönböztetését.” (OH.² 208.) Ez tehát azt jelenti, hogy a helységrészrésznevek közé értjük a helységrészrészneveket is, amelyek jellegzetesen kötőjelesek, és elkülönítjük őket a kerületnevektől, amelyek új névtípust jelentenek.

A jelenlegi listában 20 kerületnév szerepel; sajátos módon a II., a XIII. és a XVI. kerületnek nincs hivatalos elnevezése. Budapest kerületnevei a következők (a csillaggal jelöltek egyben városrésznevek is): *Belváros-Lipótváros* (V. kerület), *Budafok-Tétény* (XXII.

⁷ PERGER IMRE lektori véleményére hivatkozom, amelyet kérésünkre az új Osiris Helyesírás földrajzi nevekkal foglalkozó részéhez készített.

kerület), *Budavár* (I. kerület), *Csepel* (XXI. kerület), *Erzsébetváros** (VII. kerület), *Ferencváros* (IX. kerület), *Hegyvidék* (XII. kerület), *Józsefváros* (VIII. kerület), *Kispest** (XIX. kerület), *Kőbánya* (X. kerület), *Óbuda-Békásmegyer* (III. kerület), *Pesterzsébet* (XX. kerület), *Pestszentlőrinc-Pestszentimre* (XVIII. kerület), *Rákosmente* (XVII. kerület), *Rákospalota-Pestújhely-Újpalota* (XV. kerület), *Soroksár** (XXIII. kerület), *Terézváros** (VI. kerület), *Újbuda* (XI. kerület), *Újpest** (IV. kerület), *Zugló* (XIV. kerület). Látható, hogy a kerületnevek, ha összetettek, kétféle írásmódot képviselnek: elsősorban az egybeírást, valamint a névelemek egymás mellé rendeléséből következő kötőjelezést. (Vö. OH.² 210.)

5.2.4. Földrajzi név vagy intézménynév? Ahogy fentebb már volt szó róla, a 2015-ös helyesírási szabályzatban a 190. szabálypont felsorolása bővült. Ez a felsorolás azokat a nem hivatalos intézményneveket érinti, amelyek alapvetően intézményi háttérűek ugyan, de a megnevezésükkel sokkal inkább egyfajta lokalizációt hajtunk végre. Így e nevek részben a földrajzi nevekhez is tartoznak, hiszen főként az intézménynek otthont adó épület vagy épületek neve profilálódik bennük. Jóllehet a szabályzati lista több elemmel kiegészült, nem ad megoldást minden felmerülő és vélhetően ide tartozó kérdésre. Az egyik ilyen probléma az iskolák rövid nevének és említőnévének az írása. A *Radnóti gimnázium* / *Radnóti-gimnázium*, azaz a különírt és a kötőjeles forma egyaránt megtalálható volt a 2004-es Osiris Helyesírásban, és abban, hogy melyik leírási módot preferálja az új kiadvány, a szerzők között sem volt sokáig konszenzus. Valójában kétféle minta áll rendelkezésre: az egyik a *Lukács fürdő* (tehát a 190. szabálypont hatálya alá tartozó elnevezések, amelyek valódi névtani terminussal nem rendelkeznek; ami a helyesírási szabályzatot illeti, az intézménynevek közé sorolódnak annak ellenére, hogy a lakóparkok vagy épületrészek esetében vajmi kevéssé érvényesül bármiféle intézménynévi jelleg), a másik a *Mátyás-templom*, amely a tulajdonnév-köznév összetételben megjelenő kötőjelezést mutatja. Az iskolák efféle rövid neve nem jelenik meg a 190. pont felsorolásában, jóllehet rendszeresen használjuk ezeket a formákat az írásgyakorlatban a teljes név helyett, az intézményi háttérük pedig teljesen nyilvánvaló. A budapesti Radnóti gimnázium teljes hivatalos intézményneve: *ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Általános Iskola és Gyakorló Gimnázium*, röviden pedig *Radnóti gimnázium*. Vagy további példa: az intézmény teljes neve: *Tiszakécskei Móríz Zsigmond Általános Iskola, Gimnázium, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola*; az intézmény hivatalos rövid neve: *Móríz Zsigmond Általános Iskola és Gimnázium*; említőneve: *Móríz gimnázium*. A rövid név és az említőnév egybe is eshet: *József Attila Gimnázium* / *József Attila gimnázium*. Azt a döntést, hogy az iskolák rövid és említőnevét kötőjel nélkül célszerű rögzíteni, megerősíti nemcsak az a tény, hogy erős az intézményi jellegük, de az is, hogy ha épületek elnevezéseként is tekintünk rájuk, akkor beleilleszkednek a lakóparkok, épületek, épületrészek 21. század elejétől adathozható elnevezései közé (*Levendula lakópark*, *Európa ház*, *Gombocz terem*). Továbbá a földrajzi névi kategorizáció is számotartja az építményneveket, amelyek közé ezek a megnevezések minden további nélkül besorolhatók (vö. HOFFMANN 1993/2007 alapján OH.² 188, ill. LUDÁNYI-KOCSIS 2025).

Az Osiris Helyesírás ezt a kategóriát *lokalizációs név*-nek nevezi. Ezek olyan elnevezések, amelyekben egyszerre érvényesül, bár nem egyforma mértékben, a földrajzi névi jelleg és a mögöttes intézményi jelleg. A *Radnóti gimnázium* például egyszerre jelenti a vörös téglás épületet és a benne működő iskolát. A 190. szabálypont felsorolását tehát mindenképpen ki kell egészíteni a következőkkel: kórház, iskola, egyetem, kollégium, templom,

kápolna, kolostor, börtön, kastély, vár, palota, uszoda stb. Mindezek ugyanis a lokalizációs elnevezések, az épületnevek közé sorolhatók, így kibővül az úgynevezett vegyes írásmódú intézménynevek köre, valamint az építménynevek esetében a földrajzi névi tipológia. Ebből viszont adódik a kérdés: releváns-e a *Mátyás-templom* kötőjele? Az Osiris Helyesírás válasza az, hogy nem. A budapesti templom helyes írásformája: *Mátyás templom*. Vagyis a lokalizációs nevek alapvető írásformája a tulajdonnévi előtag + az intézmény/épület típusát megjelölő köznévi elem különírással, amelyben a köznévi elem mindig kisbetűs, a tulajdonnévi elem pedig jellemzően nagy kezdőbetűs. Ha a tulajdonnévi előtag több szóból áll, akkor általában minden eleme nagybetűvel íródik: *Kis Rabló étterem*, *Vén Diák eszpresszó*, *Ezüst Kancsó bisztró*, *Kék Duna falatozó*. Ha a közszoí része a névnek szerkezetes, értelemszerűen minden eleme kisbetűsen jelenik meg: *Enyingi kulcsos ház*, *Lövérfedett uszoda*, *Császárkert kínai étterem*, *Óbudai kísérleti lakótelep*. Mindez pedig az alábbi következményekkel jár.

Olyan fakultatív helyesírású alakok is létrejönnek, ahol a név és a típusjelölés között birtokviszony is lehetséges: *Ganz Danubius Hajó- és Darugyár*, de: *Ganz gyár* vagy *Ganz-gyár*; *Rákóczi vár* vagy *Rákóczi-vár*. Ez tehát azt jelenti az első esetben, hogy létezik egy teljes, hivatalos intézménynév (*Ganz Danubius Hajó- és Darugyár*); létezik emellett a rövid névváltozat esetében a különírt forma, a lokalizációs név (*Ganz gyár*), valamint a kötőjeles forma, amely birtokviszonyt jelez (*Ganz-gyár*; ebben az esetben a teljes névbe a tulajdonos neve kerül, tehát a kötőjeles forma azt jelenti: 'Ganznak a gyára'). A második példában ezzel szemben nem létezik teljes hivatalos intézménynév, viszont maga az épület megnevezése lehetséges intézményszerűen, lokalizációs névként: *Rákóczi vár*, és reprezentálható birtokviszonyként is: *Rákóczi-vár*, hiszen a vár Rákóczi tulajdonában volt, 'Rákóczinak a vára'. A két alak közötti választás a szöveg létrehozójától függ, mit szeretne inkább profilálni. Természetesen nagyon fontos, hogy egy adott szövegen belül lehetőleg egységesen használja az adott formát.

A fentiekkel ellentétben viszont a *Mátyás templom* esetében csak ez a forma lehetséges, hiszen ebben az esetben nem lehet szó birtokviszonyról. Kérdés azonban a templomok esetében a grammatikai viszony megléte a szenteket tartalmazó megnevezésekben. Ha ezeket is besorolhatónak tartjuk a birtokviszony vagy a jelentéssűrítő viszonyok közé, akkor azokban a templomelnevezésekben is fennáll a fakultatív írásmód lehetősége, amelyekben a tulajdonnévi részben, hasonlóan a személynevekhez, a védőszent neve jelenik meg; pl. *Nagyboldogasszony-templom* vagy *Nagyboldogasszony templom*.⁸ Mindazonáltal a templomok lokalizációs neveit illetően nyitott az a kérdés, hogy a *templom*, *kápolna* stb. közszoí rész előtti megnevező rész kezdőbetűit hogyan írjuk, ha többbelemű a név. A tulajdonnévi elemek értelemszerűen mindig nagybetűsek: a *Jézus Szíve templom* esetében a két nagy kezdőbetűt az indokolja, hogy a névben a jezsuita társaság megnevezése szerepel (valamint a *Jézus Szíve* egyszersmind katolikus jelkép is): *Jézus Szíve Társasága*. Hasonlóképpen nagy kezdőbetűsek a szakrális kontextusban tulajdonnévnek tekinthető elemek: Magyarok Nagyasszonya templom, Szent Család templom, Szent Jobb kápolna. Kérdéses azonban a kezdőbetű-használat a következő többbelemű példákban: *Jeremiás próféta kolostor* vagy *Szent János fejevétele templom*, hiszen az első esetben a *prófeta* valójában a személynév közszoí elemének tekinthető, a *fejevétele* főnév pedig nem metaforizálódik

⁸ Kétségtelen, hogy ez a fajta szabályjavaslat szükségessé teszi azt, hogy a felhasználó az írásképet illetően előzetesen tájékozódjon a név eredetéről is, azaz nem mechanikus a szabály alkalmazása. Ám ez a tulajdonnevek több csoportjára is igaz (például a földrajzi nevekre és az intézménynevekre).

olyan módon, mint a *Szent Család*. Az Osiris Helyesírás egyelőre ezeket a formákat kisbetűsen rögzítette azzal a kitételrel, hogy a templomok elnevezésében kevésbé érvényesül az intézménynévi jelleg. Létezik továbbá egy olyan többbelemű elnevezéstípus, amely földrajzi névből képzett melléknévet tartalmaz, ebben egyértelműen célszerű megtartani a kisbetűt: *Egyetem téri templom*.

A templomnevek fenti kis- vagy nagybetűs írásának a kérdése felveti, hogy a többi vegyes írásmódú intézménynév/épületnév esetében mi a helyes eljárás a kezdőbetű használatát illetően, ha többbelemű tulajdonnévi részt tartalmaz az elnevezés. Mind a helyesírási szabályzat, mind az Osiris Helyesírás példái azt mutatják, hogy különösen a vendéglátóipari egységeknek a nevében jelenik meg a (köztérközlés kivételével) a csupa nagy kezdőbetűs írás: *Vén Diák eszpresszó*, *Tabáni Kakas étterem*, *Arany Kaviár étterem*, *Budakeszi Margaréta panzió*, *Kis Cinke vendégház*. Jóllehet egyre kisebb számban találunk olyan üzlet- vagy boltelnevezést, amely ne idegen nyelvi elemeket tartalmazna, a magyar nevek esetében célszerű ezeknél is alkalmazni a nagybetűs mintát a tulajdonnévi részben: *Rózsaszín Világ női ruhabolt*, *Magas Nők Bázisa ruhabolt*. A lakóparkok esetében viszont a templomnevekhez hasonlóan, az intézményi jelleg hiánya okán a tulajdonnévi részben érdemes azt az elvet követni, hogy csak az önmagukban is tulajdonnévi elemek nagy kezdőbetűsek, az első elem kivételével a közszói tagok nem: *Bem apó telep*, *Lándzsa utcai lakótelep* (vö. FERCSIK 2003–2004 is). Nyilvánvaló, hogy szükséges lesz a lokalizációs neveket névtani aspektusból, a nyelvi felépítésüket elemezve végignézni ahhoz, hogy egy, a fentieket is kodifikáló, végleges ajánlás, később szabály megvalósulhasson.

A fenti problémaköröknek értelemszerűen nemcsak az intézménynevek írásában kell megjeleníteniük, hanem kitér rájuk a személynevekkel foglalkozó fejezet is, hiszen a fakultatív írásmódú alakok éppen a személyneveket illetően jelennek meg. Érdemes néhány további példát idézni az Osiris Helyesírásnak ebből a részéből is a személynév és közszó összekapcsolódására (vö. OH.² 179). Elsőként arra az esetre, amikor a kétféle írásmód jelentéskülönbséget hordoz:

Árpád-ház (dinasztia) – *Árpád ház* (épületnév)
Tótfalusi-antikva (birtokviszony) – *Tótfalusi antikva* (betűtípus)

A példák azt mutatják, hogy a kötőjeles írásmód és a különírás között szemantikai különbség van, vagyis ilyenkor nem lehet fakultatívitásról beszélni. Megfontolandó továbbá a különírás, a személynév és a köznévi elem kötőjel nélküli összekapcsolása azokban az intézményjellegű eseménynevekben, amelyekben tiszteleti személynévi előtag szerepel, és ehhez kapcsolódik az egyelemű eseménynév; pl. *Simonyi verseny*. Itt ugyanis nem egy Simonyi Zsigmond tiszteletére rendezett eseményről van szó, hanem tiszteleti elnevezésről; ez eltér a *Simonyi-emlékkonferencia* formától, amelyet valóban az ő tiszteletére rendeztek, róla szól. Ebben a kifejtettségben ezt a kérdéskört az Osiris Helyesírás sem jeleníti meg, ám a példák szintjén alkalmazza a leírási módot.

Az alábbi példák a fentiekkel ellentétben a fakultatív írásmódot reprezentálják:

Kinizsi-vár (birtokviszony) – *Kinizsi vár* (lokalizációs név)
Kner-nyomda (birtokviszony) – *Kner nyomda* (lokalizációs név)
Sebő-együttes (birtokviszony) – *Sebő együttes* (intézménynév)

A *vár* stb. közszói elemet tartalmazó példák jelentik a lokalizációs elnevezéseket, de mint kiderül, ide is sorolhatók más jellegű formák, például a zenekarok nevei. Akkor, ha ez

fantázianév, a *zenekar*, *együttes* stb. utótag értelemszerűen külön és kisbetűvel írandó, vagyis a vegyes írásmódú intézménynevek közé tartozik (és egyúttal a csoportnevek irányába is mutat): *Fonográf zenekar*, *Piramis együttes*. Problémát az okozhat, ha az együttes a zenekar vezetőjéről, alapítójáról van elnevezve, ahogy a *Sebő-együttes* / *Sebő együttes* példában. Ilyenkor javasolható a fakultatív írás. A választást nyilván a kontextus is befolyásolja: attól függ, hogy mi profilálódik elsősorban, a birtokviszony vagy a megnevező jelleg. Ha nincs relevanciája ennek a kettősségnek, akkor a különírás a szerencsésebb megoldás.

6. Összegzés. A tanulmány röviden, a legfontosabb szabályzatok tulajdonnevekre vonatkozó kategóriáit szem előtt tartva tekintette át 1832-től 2015-ig a tulajdonnevek helyesírási vonatkozásait, majd kitért arra a lényeges kérdéskörre, hogy a tulajdonnevek írásában hogyan érvényesül a nevek holisztikus volta, valamint az értelemtükröztető jelleg. Ezután bemutatta a 2015-ös, 12. kiadású helyesírási szabályzat azon változtatásait, amelyek a tulajdonneveket érintették. A változtatásokat a módosítási sémák alapján reprezentálta, amelyek három nagy csoportot alkotnak: szabály törlése, szabály módosítása, új szabály bevezetése. A tulajdonnevekre mindhárom séma érvényes, értelemszerűen nem egyforma hatókörrel. Sajátosan érvényesül továbbá az az új szabályzatban kiterjedtebbé váló jelenségkör, amelyet fakultatív írásgyakorlatnak nevezhetünk. Ez elsősorban az intézményneveket érinti, különösen a kezdőbetűk vonatkozásában. A cikk további része az új Osiris Helyesírásban reprezentált olyan kérdésköröket és problémákat körvonalazza, amelyek vagy nem jelennek meg a szabályzatban, vagy nyitott, több esetben továbbgondolásra érdemes kérdésköröket vetnek fel. A fókuszba a földrajzi és az intézménynévi írásmódokat érintő jelenségek kerültek, mint a helységrésznevek vagy a lokalizációs nevek írásmódja. Az Osiris Helyesírás mindezekre vonatkozóan csak ajánlásokat tud megfogalmazni; a végső kodifikációt illetően egy majdani akadémiai szabályzat, esetleg szaknyelvi szabályozás fogja tudni megadni a teljes megoldást.

Hivatkozott irodalom

- AkH.¹ = *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai*. Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István, Pest, 1832, 1838.
- AkH.² = *A magyar helyesírás elvei és szabályai*. MTA, Budapest, 1877, 1879.
- AkH.³ = *A magyar helyesírás szabályai*. 3. kiadás. MTA, Budapest, 1922, 1929.
- AkH.¹⁰ = *A magyar helyesírás szabályai*. 10. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.
- AkH.¹¹ = *A magyar helyesírás szabályai*. 11. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- AkH.¹² = *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.
- FÁBIÁN PÁL 2007. A magyar helyesírás sorsfordulói. In: BOZSIK GABRIELLA – EÖRY VILMA – V. RAISZ RÓZSA szerk., *Hagyomány és újítás a helyesírásban. Válogatás a Nagy J. Béla országos helyesírási verseny kötetének anyagából*. EKF Líceum Kiadó, Eger. 11–22.
- FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – HÖNYI ÉDE 1998. *A földrajzi nevek helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FARKAS TAMÁS 2008. Hozzászólás az új akadémiai helyesírási szabályzat tervezetének a tulajdonnevek írásával kapcsolatos szabálypontjaihoz. *Magyar Nyelvőr* 132: 407–416.
- FERCSIK ERZSÉBET 2003–2004. A lakóterületet jelölő helynevek és helyesírásuk. In: BOZSIK GABRIELLA – V. RAISZ RÓZSA szerk., *Korjelző változások – megoldandó írásmódok. A Nagy J. Béla Országos Helyesírási Verseny előadásai és egyéb tanulmányok*. Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Eger. 47–64.

- FERCSIK ERZSÉBET 2008. A tulajdonnevek helyesírásáról. In: BOZSIK GABRIELLA szerk., *Két évtized a helyesírásért. A Nagy J. Béla országos helyesírási verseny előadásai és feladatai*. EKF Líceum Kiadó, Eger. 57–66.
- HEGEDŰS ATTILA 2008. Lakóparknevek. *Névtani Értesítő* 30: 117–120. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2008.9>
- HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. 2. kiadás. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KIEFER FERENC 1989. Mit jelent a tulajdonnév? In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 286–290.
- KOZMAJUDIT 2013. *Tulajdonnevek helyesírása a csillagászati és űrtani szaknyelvben*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE BTK, Budapest. <https://doktori.btk.elte.hu/lingv/kozmajudit/diss.pdf>
- KOZMAJUDIT 2020. Távoli csillagok és bolygók új elnevezései. A NameExoWorlds 2019 elnevezésű kampányban elfogadott nevek. *Névtani Értesítő* 42: 213–220. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2020.13>
- LACZKÓ KRISZTINA 2016. A tulajdonnévi helyesírás változásai az AkH. 12. kiadásában. *Névtani Értesítő* 38: 181–191. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2016.14>
- LACZKÓ KRISZTINA 2018. Körkép a magyar helyesírásról – áttekintés a 12. kiadás után. *Magyar Nyelvőr* 142: 136–149.
- LACZKÓ KRISZTINA 2023. A helyesírás és a helyesírási szabályzatok. In: LACZKÓ KRISZTINA – TÁTRAI SZILÁRD – TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk., *Nyelv, kultúra és tudomány. Köszöntő kötet a Magyar Nyelvőr alapításának 150. évfordulóján*. Eötvös Kiadó, Budapest. 37–46.
- MIKESY GÁBOR 2016. Földrajzi nevek a közigazgatásban. *Névtani Értesítő* 38: 101–112. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2016.8>
- OH.¹ = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA, *Helyesírás*. 1. kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- OH.² = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA, *Helyesírás*. 2. kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2025.
- RAÁTZ JUDIT 2015. Alkalmazott névtan. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névtudat a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 227–247.
- SCHMIDT PÉTER 2016. Kerpel-Fronius Ödön-émlékkülés. *Orvosi Hetilap* 157: 1092–1094.
- SIMONYI ZSIGMOND 1903. *Az új helyesírás*. Athenaeum Kiadó, Budapest.
- SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelvőr* 108: 282–291, 400–410.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1996. A tulajdonnév jelentéséről egy névcsoport kapcsán. *Magyar Nyelvőr* 120: 319–325.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1997. Posztmodern névadás (A névjelleg változása). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 2: 600–606.
- VLADÁR TAMÁS 2006. Bajcsy-Zsilinszky Endre, a tette kész antifasiszta. *Múlt-kor* 2006. június 7. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=13907&pIdx=1> (2025. 08. 04.)

LACZKÓ KRISZTINA

egyetemi docens; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Mai Magyar Nyelvi Tanszék; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7708-4108>, e-mail: laczko.krisztina@btk.elte.hu

Az ICOS (International Council of Onomastic Sciences) szerepe a névtudományban

RESZEGI KATALIN
Debreceni Egyetem, Debrecen

Absztrakt

Írásomban a Nemzetközi Névtudományi Társaság (International Council of Onomastic Sciences, röviden ICOS) célkitűzéseiről és működéséről adok egy rövid áttekintést. Ehhez elsőként a névtudomány különböző szintű szervezeteire utalok, ez alapján lehetséges ugyanis az ICOS helyzetét, feladatait és lehetőségeit megítélni. Ezt követően – az ICOS történetére is utalva – a jelenlegi szervezetet és annak működését ismertetem, külön kitérve a legfontosabb fórumaira és munkacsoportjaira, valamint a tudományos utánpótlás képzésében játszott szerepére. Végezetül a magyar névkutatóknak a Nemzetközi Névtudományi Társaságban való jelenlétére is utalok röviden.

Kulcsszavak: ICOS, Nemzetközi Névtudományi Társaság, nemzetközi névkutatás, nemzetközi névtani kongresszus, Onoma, ICOS-munkacsoportok, tudományos utánpótlás képzése.

The role of ICOS (International Council of Onomastic Sciences) in onomastic scholarship

KATALIN RESZEGI

This paper provides a brief overview of the objectives and functions of the International Council of Onomastic Sciences (ICOS). To this end, it first situates ICOS within the broader framework of name studies organizations at various levels, as this context is essential for understanding the ICOS's role, responsibilities and potential. Special attention is given to its key forums and working groups, as well as to its contribution to the training of future generations of scholars. Finally, the paper briefly touches upon the presence and involvement of Hungarian onomasticians within the ICOS.

Kulcsszavak: ICOS, International Council of Onomastic Sciences, international onomastics, international onomastic congress, Onoma, working groups of ICOS, training of young scholars.

1. A névtudomány szervezetei. Ahhoz, hogy a névtudomány különböző kérdéseivel foglalkozva a szakemberek ne egymástól elszigetelten dolgozzanak, fontos a jól működő kapcsolathálózat, de a különböző léptékű tudományos projektek megvalósításához sem nélkülözhető a kutatók széles körű összefogása és együttműködése. A mindennapokban ennek

alapvető kereteit a különböző névtudományi iskolák, egy-egy tanszék vagy kutatóintézet névtannal foglalkozó szakembereinek csoportjai biztosítják.

Egy tudományterület működése szempontjából azonban ennél átfogóbb szervezetekre is szükség van, s ezeket a szervezeteket, a szerveződések szintjeit a névtudomány jellege, illetve általánosabb célkitűzései, valamint általában véve a tudományszervezés keretei határozzák meg. Ismeretes, hogy a névkutatás a jellemző témakörei révén elsősorban nemzeti, nyelvi keretek között folyó tevékenység, de a nevek kapcsán felmerülő univerzális kérdések, illetve az összevető vizsgálatok révén feltétlenül része a nemzetközi tudományosság-nak is (vö. BENKŐ 1997: 7–8). Ezzel összefüggésben a névtudománynak – az egy intézményben együtt munkálkodó csoportokon túl – számos szervezete van, melyek különböző szinteken fogják össze a nevekkel foglalkozó szakembereket.

Igen jellemző szintjét képviselik az onomasztikai intézményi hálózatnak az egy-egy ország vagy nyelv kutatóiból álló névtudományi társaságok. Ezek egy része átfogó szerepű az adott országban, más része egy-egy szűkebb területre – egy névfajtára vagy földrajzilag kisebb területre – koncentrál (az előbbire példa a Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtani Tagozata, az American Name Society, a Society for Name Studies in Britain and Ireland, a Deutsche Gesellschaft für Namenforschung, a Société Française d’Onomastique stb.; utóbbira a The Welsh Place-Name Society, The English Place Name Society stb.).

A szakemberek összefogásának egy átfogóbb szintjét képviselik azok a sajátos arculatú nemzetek fölötti szervezetek, amelyek még mindig nyelvi vagy földrajzi alapon jönnek létre. Itt említhető a NORNA (Nordiska samarbetskommittén för namnforskning), amely az észak-európai országok szerteágazó névtani munkálatait fogja össze; de hasonló átfogó szervezetként működik a Nemzetközi Szlavisztikai Komité Szláv Névtudományi Bizottsága (SOK) is, amelynek keretében a szláv nyelvekkel kapcsolatos névkutatás és névtani vonatkozású projektek zajlanak.

A névkutatás egyetlen általános átfogó nemzetközi szervezete az International Council of Onomastic Sciences, vagyis az ICOS (magyarul Nemzetközi Névtudományi Társaság). A továbbiakban ennek a társaságnak a célkitűzéseit, működését, főbb fórumait ismertetem, részben a társaság szabályzata és leírásai, beszámolóí, részben a saját tapasztalataim alapján. Az elmúlt években ugyanis abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy tagja lehettem a társaság vezetőtestületének, majd három évig az ICOS elnöki pozícióját is elláthattam. (A névtudomány szervezeteiről alapos áttekintést kapunk FARKAS TAMÁS 2015-ös és 2018-as tanulmányában. Vö. még EICHLER et al. eds. 1995–1996. 1: 23–276, HAJDÚ 2003: 33, 36.)

2. Az ICOS története, célkitűzései és működése. Az ICOS-t 1949-ben alapították International Committee of Onomastic Sciences néven, s egészen az 1990-es évekig zárt tudományos szervezet, tudományos testület formájában működött, melyet az egyes országok képviselői alkottak. Székhelye a belgiumi Leuvenben, a Katolikus Egyetemen volt, s a vezetőtestület tagjai is jórészt onnan kerültek ki. Az 1990-es évek elején alakították át az ICOS-t a napjainkban ismert szervezeti struktúrára: azóta tudományos társaság formájában működik. A 2000-es évek elején a társaság központja is átkerült a svédországi Uppsalába, a Nyelv- és Néprajztudományi Intézetbe (erről bővebben l. DE STEFANI é. n., illetve VAN

LANGENDONCK 1995: 277–278). A szervezeti forma megváltoztatása azonban nem érintette az ICOS nyelvpolitikáját: a társaság a kezdetektől többnyelvű (hivatalos nyelvei az angol, a német és a francia).¹

Az újjászerveződött ICOS alapvető célja, hogy ne csupán az országok egy-két megbízott képviselőjét, hanem a világ valamennyi, nevekkal foglalkozó szakemberét összefogja. Minthogy azonban európai székhelyű és európai múltú szervezetről van szó, napjainkban is meghatározó az európai tagság aránya. Ugyanakkor a kezdetektől voltak és vannak Európán kívüli tagjai is, az észak-amerikai és ausztráliai kutatók mellett pedig újabban viszonylag nagyobb számban vannak közép- és dél-amerikai szakemberek, illetve ázsiai névkutatók is köztük.

A társaságot a háromévente választott, tizenkét főből álló vezetőtestület működteti. Ők szerveznek minden, az ICOS nevéhez kötődő eseményt, és képviselik a testületet egyéb névtani vonatkozású eseményeken is, illetve döntenek a társaságot érintő olyan ügyekben, amelyek nem érintik a társaság alapszabályát (pl. egy-egy kiemelt tudományos kutatási projekt szakmai támogatása).

A vezetőtestület működteti és tölti meg tartalommal a társaság online felületeit is, összefüggésben azzal, hogy az ICOS-nak napjainkban van egy fontos informatív, tudomány-szervező szerepe is. Ehhez a vezetőtestület tagjai gyűjtik – lehetőség szerint a világ minden tájáról – a névtani tárgyú eseményekkel kapcsolatos információkat, majd megosztják a társaság honlapján, illetve közösségimédia-felületein. Ezekon keresztül folyamatosan értesülhetünk a névtani tárgyú aktualitásokról, felhívásokról, konferenciákról, szemináriumokról, workshopokról, projektekről, könyv- és folyóirat-megjelenésekről, egyéb érdekességekről.² Ezt a célt szolgálják a testület rendszeres körlevelei és évente megjelenő terjedelmes hírlevele is. Az utóbbi az ICOS három hivatalos nyelvén ismerteti a társasággal kapcsolatos aktuális információkat, beszámol a társaságot is érintő ügyekről (például a vezetőtestület üléseiről, egy-egy új névtani szervezet megalakulásáról stb.). Közreadja továbbá a közelmúlt névtani bibliográfiáját, egybeállítva a megjelent névtani tárgyú könyvek és folyóiratok listáját elérhetőségükkel együtt, valamint listázza a közelmúlt és a közjövő konferenciáit, egyéb fórumait, határidőkkel és tudnivalókkal. Ehhez a széles körű információ-szolgáltatáshoz nélkülözhetetlen, hogy az ICOS mint átfogó nemzetközi szervezet kapcsolatot építsen ki és tartson fenn a nemzeti névtudományi társaságokkal (az együttműködő partnerek folyamatosan frissített listája az ICOS honlapján elérhető).

A Nemzetközi Névtudományi Társaság emellett szakértőként képviselteti magát más tudományterületek nemzetközi testületeinek névtani kérdésekkel foglalkozó bizottságaiban is. Az ICOS a megalakulása óta együttműködő partnere az ENSZ földrajzi nevek sztenderdizációjával foglalkozó Földrajzi Névi Szakértői Csoportjának (United Nations Group of Experts on Geographical Names, röviden UNGEGN), melynek ülésein folyamatosan részt vesz egy megbízott ICOS képviselő (vö. RAPER 1995). Együttműködő partnere az ICOS a Nemzetközi Térképészeti Társaság és a Nemzetközi Földrajzi Szövetség helynevekkel foglalkozó közös bizottságának is (Joint International Cartographic Association

¹ Noha a tudományos élet átalakulásával összefüggésben az utóbbi időben felmerült, hogy az ICOS hivatalos nyelve az angol legyen, a társaság továbbra is a többnyelvűséget preferálja.

² Hasonló informatív feladatokat lát el az e-Onomastics oldal is, melynek működtetője, Eugen Schochenmaier az elmúlt hét évben részt vett az ICOS weboldalának működtetésében is.

and International Geographical Union Commission on Toponymy). Ezek az együttműködések tükrözik a névtudomány interdiszciplináris helyzetét és egyúttal azt is, hogy a nemzetközi együttműködések szintjén ez elsősorban a helynevek kapcsán mutatkozik meg.

3. ICOS-kongresszusok. A névtudomány legnagyobb volumenű és legnagyobb presztízsű szakmai eseményei a Nemzetközi Névtudományi Társaság által szervezett Nemzetközi Névtudományi Kongresszusok (International Congress of Onomastic Sciences, rövidítve szintén ICOS). Az első kongresszust a francia névkutatás meghatározó alakja, Albert Dauzat szervezte meg 1938-ban, Párizsban (l. Kiss 1970: 24), s Párizs adott otthont a második kongresszusnak is 1947-ben. A harmadik névtudományi kongresszust Brüsszelben rendezték meg 1949-ben, s ennek során alapították meg a névkutatás nemzetközi tudományos szervezeteként az ICOS-t. Az ICOS kongresszusait azóta jellemzően háromévente rendezik meg különböző nagyvárosokban, az eddigiekben jórészt európai, ritkábban észak-amerikai városok egyetemének vagy akadémiajának a szervezésében. A kongresszusok rendre háromnyelvűek, az ICOS hivatalos nyelveinek megfelelően (angol, francia, német); emellett esetlegesen a konferencia helyszínének nyelveivel bővíthet ez a kör.

A kongresszusokat mindig egy központi témával hirdetik meg, s az előadások zöme ehhez kapcsolódik. Korábban ez többnyire egy-egy szűkebben meghatározott tematikát jelentett, például víznevek, névrétegek, hegységek (vö. Kiss 1970: 24, 1989), az utóbbi időben azonban a névhasználat vagy a névtudomány egy aspektusára, aktuális problematikára koncentrált általánosabb, átfogóbb érvényű témákban rendezik meg őket (pl. névkutatás és fenntarthatóság, lokalitás és globalitás a nevek világában, nevek a mindennapokban, nevek és környezetük, a névtudomány és más tudományterületek interakciója stb., vö. FARKAS 2015: 26–27, ill. az ICOS honlapján³).

Ezek a kongresszusok széles körű áttekintést nyújtanak az adott időszak névkutatásáról, a névkutatást is meghatározó általánosabb elméleti irányzatokról, a felmerülő új tudományos kérdésekről, új elméletekről, módszertani kérdésekről, különböző keretek között folyó tudományos projektekről stb. A kongresszusok és a konferenciák, workshopok, szemináriumok ezen túl a tudományos kapcsolatépítés, a szakmai együttműködés szempontjából igazán jelentősek. Ezek közül az ICOS-kongresszus mind a résztvevők, mind a részt vevő országok, tudományos központok nagy száma, s ebből adódóan a nézőpontok változatosága miatt is kiemelkedik.

A kongresszusok emellett általánosabb, többeket érintő aktuális kérdések megvitatására is kiváló lehetőséget adnak. A 2021-es krakkói kongresszus keretében például egy olyan érdekes kerekasztal-beszélgetés is zajlott, amely jól tükrözi a névkutatás új lehetőségeit és kihívásait. A téma szakértői és a kérdéskörben érintett névtani szakemberek „a helynevek és az Open Data összefüggéseiről, illetve a nyílt adatok mibenlétéről, felhasználhatóságáról, jelentőségéről” beszélgettek, s az összekapcsolt nyílt adatok (linked open data) koncepcióját vitatták meg (vö. FARKAS–HAUBER 2021: 211).

Az ICOS-kongresszusok jelentősége tehát tudományos szempontból vitathatatlan, de több más vonatkozásban is lényeges hozzáadéka vannak. Helyet adnak többek között a névtudományi folyóiratok szerkesztőinek háromévente megrendezett találkozási fórumának, amely a tudományterület publikációs politikájának működése szempontjából fontos, de a névkutatók más testületeinek, munkabizottságainak is ülésezési alkalmat biztosítanak. A kongresszusok emellett az ICOS működtetése szempontjából is alapvetőek, hiszen ennek keretében

³ <https://icosweb.net/icos-congresses> (2024. 12. 10.)

rendezik meg az ICOS közgyűléseit, melyen egyrészt megválasztják a társaságot a következő három évben irányító testület tagjait, másrészt döntenek minden, a teljes szervezetet érintő kérdésben. A közgyűlésen valamennyi ICOS-tag részt vehet és szavazhat.

A Nemzetközi Névtudományi Társaságnak a kezdetektől célja az is, hogy Európán kívüli helyszínek is időről időre bekapcsolódjanak egy-egy konferencia szervezésébe, azaz hogy nemcsak a résztvevőket, hanem a helyszíneket tekintve is hangsúlyosabban érvényesüljön a nemzetköziség. Noha az utóbbi idők gazdasági és tudománypolitikai körülményei között ez nem egyszerűen valósítható meg, mégis fontos törekvésről van szó, mert így válhat igazán a névtudomány átfogó szervezetévé az ICOS, és ténylegesen világkongresszussá a névtani seregszemléje.

4. Onomastics Online. A névtan interdiszciplináris helyzetének az előtérbe helyezése, illetve a társtudományok eredményeinek a névkutatókkal való megismertetése a célja az ICOS legutóbbi kezdeményezésének, a 2022 elején Onomastics Online címmel indított online előadás-sorozatnak. A kezdeményezés hátterében emellett az állt, hogy lehetőséget biztosítson tudományos összefüggésekre a 2020-as évek elején a világjárvány okozta lezárások és a személyes találkozások korlátozottsága ellenére; az előadás-sorozat azonban a korlátozások eltörlése után is népszerű maradt.

Az előadók kiválasztását alapvetően befolyásolja, hogy az események a nevekkel foglalkozás interdiszciplináris helyzetét reprezentálják. Ezért az előadás-sorozatban a hagyományos értelemben vett névtan képviselői mellett az eddigiekben a földrajztudományon belül napjainkban markáns új irányvonal, a kritikai helynévtan képviselői, az antropológia, a kognitív nyelvészet, a térképészet, az idegennyelv-oktatás stb. szakemberei egyaránt helyet kaptak, s az előadók lényegében a világ minden tájáról „érkeztek”. Az előadások bemutatják az adott területen újabban meghatározó trendeket, kiemelkedő projekteket és eredményeket, illetve a névtani ismeretek alkalmazásának lehetőségeit. A jól ismert nyelvek mellett több előadás is kapcsolódott a tudományos kutatásba csak a legutóbbi időkben bevont jelnyelvekhez. Ez a kutatási irány azért is nagyon érdekes, mert a nevekről a hangzónyelvek révén tett megállapításokat árnyalhatják egy másik modalitásban működő nyelvről feltárt eredmények.

Az előadásokról felvétel készül, amely hozzáférhető az ICOS honlapján és YouTube-csatornáján,⁴ és akár tájékozási, akár oktatási céllal szabadon megtekinthető. Az efféle kezdeményezések – a rendszeres „találkozások” révén – erősíthetik a különböző országok névkutatói közötti kapcsolatot, lehetőséget teremtenek a szakemberek számára új kutatási ötletekkel megismerkedni, és általában véve a tudományos horizont tágítása szempontjából is lényegesek.

5. Onoma. Az ICOS az eddig ismertetett fórumok mellett színvonalas nemzetközi publikációs lehetőséget is biztosít a névkutatók számára. A társaság már a megalakulását követő évben, 1950-ben létrehozta és azóta is megjelenteti az Onoma című nemzetközi névtani periodikát, amely hosszú időn keresztül elsősorban bibliográfiai és információs kiadványként működött, így ekkoriban megjelent számai „az egyes országok névkutatásának egyfajta krónikájaként is kezelhetőek” (FARKAS 2015: 28). Az 1990-es évektől – az ICOS átszervezésével együtt – az Onoma is átalakult hagyományos értelemben vett, évi

⁴ <https://icosweb.net/onomastics-online> (2024. 12. 10.)

megjelenésű, szaktanulmányokat és ismertetéseket közreadó folyóirattá, amelynek tematikus és általános számai is vannak. A folyóirat szerkesztőbiztossága is kibővült annak érdekében, hogy minél több nyelvterületről és tudományterületről érkező írásnak helyet tudjanak adni (vö. FELECAN–BUGHEȘIU 2023: 545–546). A folyóirat az ICOS hivatalos nyelvein (angol, francia, német) közöl írásokat, az absztraktok pedig háromnyelvűek. Az egyes köteteket az ICOS tagjai térítésmentesen kapják meg. A 2010-es évek közepén a folyóirat kiadót is váltott, azóta open access kiadványként működik, s a 2015-ös kötettől kezdődően számai online is elérhetők. (A folyóiratnak az utóbbi egy évtizedben való működtetéséről, eredményeiről részletesebben olvashatunk a folyóirat jelenlegi főszerkesztője és titkára, OLIVIU FELECAN és ALINA BUGHEȘIU 2023-as áttekintő és perspektivikus tanulmányában.)

Napjainkban a folyóiratok rangjának megítélésében nem csupán a tartalom számít, hanem az is, hogy jegyzik-e az adott periodikát különböző adatbázisokban. A folyóiratok egységes értékelése, a természettudományokra kialakított szempontok kiterjesztése, az általánosan elvárt indexálás több szempontból vitatható, ennek ellenére egyre erőteljesebben érvényesül ez az eljárás. Az új elvárásoknak megfelelően ma már az Onoma indexálva van a ERIH Plus, CrossRef, WorldCat, valamint az EBSCO adatbázisában, jelenleg pedig folyamatban van a Web of Science és a Scopus adatbázisban való indexálása is.

6. ICOS-munkacsoportok. Az ICOS keretein belül több speciális irányultságú munkacsoport is működik. Az 1990-ben alakult Terminológiai munkacsoport (ICOS Terminology Group) célja a névtudományi terminológia kidolgozása és egységesítése a névkutatás alapvető területein, azaz a személynévkutatás és a helynévkutatás terén, illetve egyéb területeken is. Ez nagyban segíti a nevekkel foglalkozó, de különböző tudományágak képviselőinek munkáját, illetve a nemzetközi publikációk elkészítését. A munkacsoport az eddigiekben elkészítette és honlapján közzétette a névtani kulcsfogalmak listáját angol, német és francia nyelven, majd további közel húsz nyelven (l. a honlapon⁵). Legújabban megkezdődött a terminuslisták bővítése, új terminusokkal való kiegészítése. Ez a kutatók munkájának megkönnyítése mellett azért is jelentős, mert az ICOS együttműködő partnere az International Standardization Organization nevű testületnek, illetve az Infotermnek, amelyek általában véve foglalkoznak a terminusok sztenderdizálásával, s a névtan vonatkozásában a közeljövőben számítanak az ICOS terminológiai munkacsoportjának a munkájára.

Az ICOS-nak emellett működik két további munkacsoportja. Az Onoma átalakulását követően, az 1990-es évek végére mind égetőbben jelentkezett az átfogó névtani bibliográfiák hiánya; ennek megoldására alakult 2003-ban a Bibliográfiai munkacsoport (ICOS Bibliography Group), amely több-kevesebb sikerrel másfél évtizeden keresztül eredeti céljainak megfelelően működött (vö. GERRITZEN–VAN DALEN 2005, ill. az ICOS honlapján⁶). Minthogy azonban napjainkban jelentős számú publikációs adatbázis érhető el a kutatók munkáját segítő, a munkacsoport az elmúlt években újratervezte tevékenységét: többek között különböző nyelvek és térségek névtani szakmunkáit, jelentősebb témaköröit tekinti át és publikálja szemlecikkekben (FARKAS–HAUBER 2021: 212). Emellett a munkacsoport újabban a névtani folyóiratok indexálása kapcsán felgyűlt tapasztalatokkal segíti a további folyóiratokat a hosszadalmas és bonyolult eljárásokban. Az ICOS-nak ugyanis alapvető célja az is, hogy a társasághoz nem kötődő különböző névtani publikációs fórumok rangját is minél

⁵ <https://icosweb.net/about-icos/icos-terminology-group> (2024. 12. 10.)

⁶ <https://icosweb.net/about-icos/icos-bibliography-group> (2024. 12. 10.)

nagyobb arányban elismertessék a tudományosságban, ezáltal ugyanis nő a tudományterület egészének a presztízse is.

2024-ben alakult az ICOS legújabb munkacsoportja, a Helynévi munkacsoport (ICOS Working Group on Toponymy). Létrehozását az motiválta, hogy közelebb hozza egymáshoz a helynevekkel foglalkozó szakembereket. A helynevekkel ugyanis igen különböző tudományterületek képviselői foglalkoznak: e nyelvi elemek a nyelvészet mellett a földrajznak, a térképészetnek, valamint ezek alkalmazott ágainak, így többek között a névsztenderdizációnak is tárgyai, s újabban a földrajztudományon belül a kritikai helynévtannak központi elemei. Ezek a tudományterületek azonban egészen másként, eltérő fogalomkészlettel és közelítésmóddal viszonyulnak a helynevekhez, s a módszertanuk is sokféle. Az eredményes együttműködés szempontjából éppen ezért fontos a különböző tudományterületek képviselői számára kommunikációs lehetőséget biztosítani; ezt a célt tűzte ki maga elé a munkacsoport (l. az ICOS honlapján⁷).

7. Utánpótlásképzés. A Nemzetközi Névtudományi Társaság kitüntetett figyelmet fordít a tudományos utánpótlás képzésére. A nevek iránt érdeklődő fiatal kutatóknak saját szervezetük van az ICOS-on belül: a fiatal kutatók hálózata (ICOS Young Scholar Network). Ennek célja, hogy segítse a fiatal szakembereknek a nemzetközi névkutatói közösségbe való beilleszkedését; ehhez különféle eseményeket is szerveznek számukra. A hálózatnak saját levelezőlistája van, és saját közösségimédia-felületet működtetnek. A fiatal kutatók a társaság közgyűlésén választják meg képviselőjüket, aki tagja lesz az ICOS vezettestületének.

Az utánpótlásképzés szempontjából óriási jelentőségű kezdeményezés a névkutatással foglalkozó hallgatók számára szervezett nyári egyetem, amelynek megrendezése és finanszírozása egyaránt az ICOS feladata. Az egyhetes nyári egyetemre a világ bármely pontjáról jelentkezhetnek névtan iránt érdeklődő doktoranduszok és posztdoktorok, akik a számukra szervezett előadások, illetve workshopok, szemináriumok formájában különböző névtani témákba nyernek betekintést, vagy egy-egy névtani téma feldolgozásában, tanulmányírásban segítik őket az előadók, szemináriumvezetők. Két sikeres nyári egyetem már lezajlott az elmúlt időszakban. Az elsőnek 2019-ben a Helsinki Egyetem adott otthont, a másodikikat a Glasgow-i Egyetemen szervezték meg 2023-ban (l. az ICOS honlapján⁸). A helsinki nyári egyetem résztvevői az *Onoma* 54. számában jelentethették meg tanulmányaikat (vö. HÄMÄLÄINEN 2019).

8. Magyar jelenlét az ICOS-ban. Az 1949-ben megalakult és 1993-ig tudományos testületként működő International Committee of Onomastic Sciences tagsága meghívás vagy választás útján állt össze. Magyarországot Kniezsa István, Bárczi Géza, Kálmán Béla és Benkő Loránd képviselte a szervezetben (vö. HAJDÚ 2003: 36).

A magyar szakemberek a korai időszakot leszámítva folyamatosan részt vesznek az ICOS-kongresszusokon is, újabban már jellemzően több egyetemről és meglehetősen szép számban; s egyúttal rendszeresen tudósítanak is a nemzetközi névkutatás eredményeiről, trendjeiről stb. (összefoglalóan l. HOFFMANN 2003: 25–26, 2005-től pedig a Névtani Értesítő beszámolóiban). Emellett már az 1980-as években felmerült a kongresszus magyarországi rendezésének lehetősége, erre azonban anyagi és szervezési nehézségek miatt végül nem

⁷ <https://icosweb.net/icos-working-group-on-toponymy/> (2024. 12. 10.)

⁸ <https://icosweb.net/icos-young-scholar-network/> (2024. 12. 10.)

került sor. A 2010-es években újra felmerült ez a szándék, és 2017-ben valóban Magyarország, konkrétan pedig a Debreceni Egyetem rendezte meg az ICOS-kongresszust (vö. TÓTH 2017).

A legutóbbi időben az ICOS testületeinek, munkacsoportjainak a munkájába is bekapcsolódtak a magyar névkutatók. Aktívan részt vállalnak a munkacsoportok tevékenységében: jelenleg Farkas Tamás a Bibliográfiai és a Terminológiai munkacsoport tagjaként, Bölcskei Andrea a Terminológiai munkacsoportban képviseli a magyar névkutatást, a 2024. évi alakulású helynévi munkacsoport munkájához Bölcskei Andrea, Wendl Dávid és jómagam mellett Romániából Bartos-Elekes Zsombor is csatlakozott. Az elmúlt évtizedben a vezetőtestületnek is tagja volt magyar szakember: Tóth Valéria 2014–2019 között vett részt a vezetőtestület munkájában, jómagam 2019-ben váltottam őt, majd 2021–2024 között az elnöki tisztséget láttam el. A 2024-es közgyűlésen Györffy Erzsébetet választották be a vezetőtestület tagjai közé. Mindez egyértelműen a magyar névkutatás magas nemzetközi presztízsét jelzi.

Hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1997. Névtudományunk (Megnyitó az V. Magyar Névtudományi Konferencián). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 1: 5–9.
- EICHLER, ERNST – HILTY, GEROLD – LÖFFLER, HEINRICH – STEGER, HUGO – ZGUSTA, LADISLAV eds. 1995–1996. *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique*. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 11. 1–2. Walter de Gruyter, Berlin – New York.
- FARKAS TAMÁS 2015. A nemzetközi névkutatás és magyar kapcsolatai. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 23–47.
- FARKAS, TAMÁS 2018. Onomastics Today. An International Overview. *Onomastica Uralica* 14: 5–14.
- FARKAS TAMÁS – HAUBER KITTI 2021. Beszámoló a 27. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusról. *Névtani Értesítő* 43: 207–213. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.13>
- FELECAN, OLIVIU – BUGHEȘIU ALINA 2023. Managing Onoma, the Journal of ICOS. A Multidisciplinary Approach. In: BIJAK, URSZULA – SWOBODA, PAWEŁ – WALKOWIAK, JUSTYNA eds., *Onomastics in Interaction With Other Branches of Science. Proceedings of the 27th International Congress of Onomastic Sciences 3. General and Applied Onomastics. Literary Onomastics. Chrematonomastics. Reports*. Jagiellonian University Press, Krakow. 541–557. <https://doi.org/10.4467/K7478.47/22.23.17753>
- GERRITZEN, DOREEN – VAN DALEN, KARINA 2005. The ICOS Internet Bibliography. A progress report. <https://www.meertens.knaw.nl/meertensnet/wdb.php?sel=138936> (2024. 12. 10.)
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HÄMÄLÄINEN, LASSE 2019. Young Scholars of Onomastics. Introduction to the volume. *Onoma* 54: 7–13. <https://doi.org/10.34158/ONOMA.54/2019/1>
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás. 1958–2002*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.

- KISS LAJOS 1970. Az európai névtudomány fontosabb eredményei. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia. Budapest 1969.* Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 16–26.
- KISS LAJOS 1989. Az európai névtudomány utóbbi másfél évtizede. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.).* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 18–31.
- VAN LANGENDONCK, WILLY 1995. International onomastic organizations. Activities, journals, and collections. In: EICHLER, ERNST – HILTY, GEROLD – LÖFFLER, HEINRICH – STEGER, HUGO – ZGUSTA, LADISLAV eds. 1995–1996. *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft II.* 1–2. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 1: 277–280. <https://doi.org/10.1515/9783110114263.1.1.277>
- RAPER, PETER E. 1995. The United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN). In: EICHLER, ERNST – HILTY, GEROLD – LÖFFLER, HEINRICH – STEGER, HUGO – ZGUSTA, LADISLAV eds. 1995–1996. *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft II.* 1–2. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 1: 281–287. <https://doi.org/10.1515/9783110114263.1.1.281>
- DE STEFANI, ELWYS é. n. Notes on the history of ICOS. <https://icosweb.net/about-icos/brief-history/> (2025. 07. 29.)
- TÓTH VALÉRIA 2017. Egy kongresszus szervezésének tapasztalatai. A 26. Nemzetközi Névtudományi Kongresszus. *Névtani Értesítő* 39: 149–154.

RESZEGI KATALIN

egyetemi docens; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4443-3284>, e-mail: reszegi.katalin@arts.unideb.hu

MŰHELY

Preindoeurópai gyökök magyar eredetű román helynevekben?

Néhány megjegyzés Sorin Paliga új román etimológiai szótáráról

NAGY LEVENTE

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Absztrakt

A Peter Lang kiadó South-East European History sorozatában jelent meg 2024-ben a bukaresti egyetem szlavista docensének, Sorin Paligának az *An Etymological Dictionary of the Romanian Language* [A román nyelv etimológiai szótára] című könyve. A szótárban nagy teret kap a helynévtörténet is: a helynév-etimológiák a szócikkek legalább 30%-t teszik ki. Ugyanakkor a tárgyalt román helynevek 70%-a magyar eredetű. Paliga az összes, eddig teljes egyértelműséggel magyar eredetűként számon tartott román helynévről (pl. *Oradea* < *Várad*, *Orlat* < **Váralatt*, *Ardeal* < *Erdély*, *Chioar* < *Kővár*, *Hunedoara* < *Hunyadvár*, *Orăștie* < **Várásti*, *Timișoara* < *Temesvár*, *Arad* < *Arad*, *Ardud* < *Erdőd*, *Archiș* < *Árkos*, *Ardusat* < *Erdőszáda*) azt igyekszik bizonyítani, hogy valójában preindoeurópai eredetűek, és mint ilyenek a trák nyelv közvetítésével kerültek a románba. Ennek érdekében minden helynévben olyan hangsoportokat keres, melyek hasonlítanak valamilyen preindoeurópai gyökre (**OR-*, **UR-*, **AR-*). A tanulmányomban azt mutatom be, hogy Paliga helynév-etimológiai önkényesek, mivel a szerző figyelmen kívül hagyja nemcsak az eddigi helynévtörténeti kutatásokat, hanem az eddig alkalmazott nyelv- és hangtörténeti módszereket is.

Kulcsszavak: magyar eredetű román helynevek, az ómagyar *β* története, preindoeurópai gyökök, módszertani tévedések, román–magyar nyelvi kontaktusok, etimológia, Erdély, középkor, történeti helynévkutatás.

Pre-Indo-European roots in Romanian toponyms of Hungarian origin?

Some remarks on Sorin Paliga's *An Etymological Dictionary of the Romanian Language*

LEVENTE NAGY

In 2024, Peter Lang published *An Etymological Dictionary of the Romanian Language* by Sorin Paliga, Associate Professor of Slavic Studies at the University of Bucharest, as part of its South-East European History series. The dictionary devotes considerable attention to toponymy: place name entries account for at least 30% of the entries. What is more, around 70% of the Romanian toponyms

discussed are of Hungarian origin. Paliga seeks to demonstrate that all place names previously regarded – often unequivocally – as of Hungarian origin (e.g. *Oradea* < *Várad*, *Orlat* < **Váralatt*, *Ardeal* < *Erdély*, *Chioar* < *Kővár*, *Hunedoara* < *Hunyadvár*, *Orăștie* < **Várasti*, *Timișoara* < *Temesvár*, *Arad* < *Arad*, *Ardud* < *Erdőd*, *Archiș* < *Árkos*, *Ardusat* < *Erdőszáda*) are, in fact, of Pre-Indo-European origin, transmitted into the Romanian language through the medium of Thracian. To support this claim, he identifies phoneme clusters in each name that appear similar to supposed Pre-Indo-European roots (**OR-*, **UR-*, **AR-*). This study considers Paliga's toponymic etymologies as arbitrary, as he both disregards the findings of earlier place name research and the established methods of historical linguistics and phonetic reconstruction.

Keywords: place names of Hungarian origin in Romanian, history of β in Old Hungarian, Pre-Indo-European roots, mistakes in methodology, Romanian-Hungarian linguistic contacts, etymology, Transylvania (Romania), Middle Ages, historical toponomastics.

1. Bevezetés. Sokat gondolkodtam azon, hogy érdemes-e figyelemre méltatni SORIN PALIGA nemrég megjelent, *An Etymological Dictionary of the Romanian Language* [A román nyelv etimológiai szótára] (2024) című könyvét. A román földrajzi nevek történeti-etimológiai szótára még nem készült el,¹ ezért mindig öröm, ha olyan etimológiai szótár jelenik meg, amelyben nagy teret kap a helynévtörténet is. PALIGA szótára ilyen, a helynév-etimológiák a szócikkek legalább 30%-t teszik ki. Ez számunkra azért különösen érdekes, mert a szótárban tárgyalt helynevek legalább 70%-át eddig magyar eredetű román helynévként tartottuk számon. A szerzőnek az etimológiai szótár megírásával az volt a célja, hogy a román nyelv „tisztázatlan és rejtélyes” etimológiájú elemeinek számát csökkentse. „Délkelet-Európa őstörténetének feltárásával” elsősorban a szláv és magyar eredetű szavakról szeretne volna bizonyítani, hogy azok a román nyelv úgynevezett szubsztrátumából, azaz a trák nyelvből származnak.² Ez a szerzői szándék különösen erős a helynevek esetében. PALIGA az összes, eddig teljes egyértelműséggel magyar eredetű-ként számon tartott román helynévről (pl. *Oradea* < *Várad*, *Orlat* < **Váralatt*, *Ardeal* < *Erdély*) „bebizonyítja”, hogy valójában preindoeurópai eredetűek, és mint ilyenek a trák nyelv közvetítésével kerültek a románba. Módszere látszólag roppant tudományosnak tűnik: minden helynévben keres olyan hangcsoportokat, melyek hasonlítanak valamilyen preindoeurópai gyökre. Mivel a magyar nyelv nem az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozik, ezek a román helynevek nem lehetnek magyar eredetűek. Ugyanakkor ezek a helynevek se nem latin, se nem szláv eredetűek. Így marad a harmadik lehetőség: a szubsztrátum. A román

¹ A szinkrón román helynévszótárakról magyarul legutóbb BENŐ ATTILA írt, aki említ néhány, ezekben a szótárakban előforduló téves etimologizálást is (BENŐ 2020: 187–192).

² „Without exploring the prehistory of Southeast Europe, many elements of the Romanian language may remain inexplicable or attributed to Slavic or Hungarian influence. The goal of a good etymological analysis is to reduce the number of unexplained or ‘enigmatic’ elements to an acceptable minimum, as in any other language. This etymological dictionary is an attempt to solve such issues.” (PALIGA 2024: 3.)

nyelv szubsztrátuma, PALIGA szerint, az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó trák nyelv. Mindközben PALIGA teljesen figyelmen kívül hagyja nemcsak az eddigi magyar, hanem a román helynévtörténeti kutatásokat, valamint az eddig alkalmazott nyelv- és hangtörténeti módszereket is.

Érdemes-e vajon akkor ilyen műről bármit is írni? Pusztán reagálásunk egy, a ma oly divatos nyelvészeti áltudományos módszerrel megírt műre vajon nem eredményezi-e egyben annak legitimálását is? Vajon nem jobb a nyelvtudomány elefántcsonttornyába húzódni az ilyen provokációk előtt? Mivel a tudomány és az áltudomány szabályai különböznek, eleve reménytelen a racionális, termékeny vita. Az ilyen esetek érzelmektől, frusztrációktól fűtött hitvitákba és süketek párbeszédébe szoktak torkollni. Ezek a kérdések motoszkáltak bennem a tanulmány megírása előtt. Végül úgy döntöttem, hogy mégis meg-írom a véleményemet PALIGA könyvéről. Ennek okára tanulmányom végén fogok kitérni. Előtte azonban nézzünk egy-egy példát PALIGA etimológiáiból. Azt is előre szeretném bocsátani, hogy jelen írásomban csak a helynevekről lesz szó.

2. Paliga gyökelmélete. SORIN PALIGA szerint számos román helynév a preindo-európai **AR-*, **OR-*, **UR-* 'nagy, kiemelkedés, valaminek a szélei' gyökökre vezethető vissza. Még az olyan szavakban is, mint az *oraș* 'város' vagy *uriaș* 'óriás' (mindkettő magyar eredetű a románban), ezeket a gyököket véli felfedezni (PALIGA 2024: 392). Szerinte az összes olyan román helynév, melyben kimutathatók ezek a gyökök, a román nyelv szubsztrátumából, azaz a trák nyelvből származik. Ennek a hipotézisnek a következtében az összes magyar eredetű román helynév hirtelen ősi („autochton”) román helynévvé válik, mint az *Arad* < *Arad*, *Ardud* < *Erdőd*, *Archiș* < *Árkos*, *Ardusat* < *Erdőszáda*, *Ardeal* < *Erdély*, *Oradea* < *Várad*, *Oarba* < *Orbó* stb. Ha el is fogadnánk, hogy a felsorolt helynevekben az *AR-*, *ER-*, *OR-* hangkapcsolatok netán preindoeurópai eredetűek, a helynevek egyéb részeinek (*-adea*, *-dud*, *-chiș*, *-deova*, *-adea*, *-deal* stb.) magyarázatával adósak maradnánk. Ilyen apróságokra PALIGA nem tér ki, vagy ha igen, akkor teljesen önkényes magyarázatokat ad. Például a román *Ardeal* esetében azzal áll elő, hogy az nem a magyar *Erdély* szó átvétele, hanem az **AR-* preindoeurópai gyökből és a román *deal* 'domb' köznévből tevődik össze. Valójában egy preindoeurópai gyök és egy szláv eredetű román szó (szl. *děľũ* > rom. *deal* 'domb') keveredése elég szokatlan jelenség. PALIGA azonban ezt az akadályt is könnyen veszi, ugyanis szerinte a *deal* egyáltalán nem szláv eredetű a románban, hanem szintén egy, az európai helynevekben elterjedt preindoeurópai gyökre megy vissza.³ És mivel unus testis nullus testis, PALIGA rögtön talál elméletének igazolására egy másik példát is: a román *Predeal* helynév szerinte hasonló módon épül fel: *Pre* + *deal*. Arra nem ad magyarázatot, hogy a román *deal* miként vezethető vissza egy **D-L*, **T-L*- preindoeurópai gyökre, amikor hangtörténeti szempontból teljes mértékben illeszkedik a többi román szlavonizmusához: *věķũ* > *veac* 'kor, évszázad'; *děľũ* > *deal*. (A szláv **ě-t* a román az *ea* diftongussal adja vissza.) Arra sincs semmi bizonyíték, hogy a *Predeal* összetett szó (*Pre* + *deal*) lenne. Valójában bolgár eredetű köznévből, mely a szláv *prědělũ* 'határ, valaminek a széle' szóra vezethető vissza. Ez persze a *děľũ*-ból (eredeti jelentése: 'valaminek a része') a szláv *pre* 'előtt' prefixummal képzett új összetett szó. (MIKLOSICH 1886, ESJS.) Bizonyos

³ „It reflects the old Pre-Indo-European root **D-L-*, **T-L-* 'hill, mountain', largely spread in European place names” (PALIGA 2024: 266).

román dialektusokban a *predeal* jelentése: 'két völgyet elválasztó hegycsúcs'. Mind a bolgárban, mind a románban jelenleg csak hely-névként fordul elő a szó; köznévi jelentésének megfelelően határhelyzetben lévő helyneveket jelöl. A Brassó mellett lévő Predeal település például Erdély és Havasalföld közötti határátkelőhely volt, a bulgáriai Pridop régióban található *Predjal* pedig két völgyet elválasztó dombnak a neve (IORDAN 1963: 75; PETROVICI 1970: 162, 188–189, 269–270).

2.1. Román eredetű magyar helynevek? Tegyük fel azonban, hogy az olyan román helynevek, mint az *Ardeal* vagy a *Predeal* nem magyar és szláv, hanem indoeurópai eredetűek, és mint ilyenek a szubtrátumból (a trákból) kerültek be a románba. Ebben az esetben miként magyarázzuk a magyar (*Erdély*) és a szláv (*Predjal*, *Predel*) helyneveket? Hiszen ha az *Ardeal* és a *Predeal* indoeurópai/trák eredetű, akkor nyilván hamarabb létezniük kellett, mint a magyar *Erdély* vagy a bolgár *Predjal*. Ebből az következne, hogy *Erdély* szavunk a román *Ardeal*, a bolgár *Predjal* pedig a román *Predeal* kölcsönzése. Azt PALIGA is érzi, hogy ezt a kérdést nem hagyhatja válasz nélkül. Magyarázata azonban teljességgel önkényes és felületes: azt állítja, hogy a trák *deal* össze-keveredhetett valamilyen „szláv vagy valószínűleg szláv formákkal” (PALIGA 2024: 266), az *Erdély* ~ *Ardeal* közötti kapcsolat pedig teljesen esetleges és véletlenszerű, mivel egyszerű tükörszavakról van szó.⁴ Ez az érvelés nagyjából ugyanolyan lábakon áll, mint az 1825-ben kiadott latin–román–magyar–német Budai Lexikoné (LdlB.), melyben a román *Ardeal*-t a latin *ardelio* 'csélcsep, sürgő-forgó, semmittevő ember' szóval magyarázták a szerzők: mivel az ókori Erdély lakói, a dákok is ilyen csélcsep és megbízhatatlan emberek voltak, öröklük nevezték el Erdélyt *Ardeal*-nak, „ahogyan azt egyébként maga Tacitus is bizonyítja.”⁵

Hasonló eredményre jutunk akkor is, ha azt feltételezzük, hogy az *Ardud*, *Ardusat*, *Ardeova* román helynevek trák (azaz indoeurópai) eredetűek. Ha ugyanis elfogadjuk azt, hogy az itt szereplő *AR*-preindoeurópai gyök, akkor ebből az következik, hogy a román helynevek régebbiek, mint a magyar megfelelőik: *Erdőd*, *Erdőszáda*, *Erdőfalva*, ergo ezeket a magyarok vették át a románoktól. Csakhogy a magyarban ezek a helynevek egytől-egyig az *erdő* köznévből képzett alakok: tehát a más nyelvből való kölcsönzés teljességgel kizárt. Arról már nem is beszélve, hogy a románból való kölcsönzést a hangtörvények is cáfolják. A szókezdő *á* [a:] a magyarban a románból átvett összes szó esetében megtartotta hangértékét: *afină* > *áfonya*, *afurisit* > *áfuriszt* 'átkozott, elkárhozott', *armaş* > *ármás* 'börtönőr, tüzérségi tiszt'. Ha az említett helynevek román kölcsönszavak lennének, akkor a magyarban az alábbi formákat találnánk: **Árdud*, **Árduszáda*, **Árdejova*, **Árdély*. Ezzel szemben a román helynevek hangtanilag is teljes mértékben megfelelnek a magyar kölcsönszavaknak. A magyar szó eleji *e*-t [ɛ] a román mindig *á*-val [a:] vette át: *erdőóvó* > *ardău*, *ellen* > *alean*, *ellenség* > *alenşig*, *ered* > *arădui* 'útnak indul' jelentéssel. Az *é* > *á* hangváltás különösen a helynevekben ment végbe következetesen: *Élesd* > *Aleşd*, *Egres* > *Agriş*, *Egres-hely* > *Agriş*, *Enyed* > *Aiud*, *Egyed* > *Adjud*, *Egrestő* > *Agrişteu*. Az *Ardeal*, *Ardud*, *Ardusat*, *Ardeova* román helynevekben tehát az *AR*-hangkapcsolatnak semmi köze az **AR*-preindoeurópai gyökhöz, mivel az nem más, mint az átvett magyar helynevek [er-] hangkapcsolatának román megfelelője.

⁴ „The Hungarian form was fortuitously similar to Romanian, and this similarity supported the calque” (PALIGA 2024: 171).

⁵ „Homo inquietus, quia Daci semper inquieti, et infidi fuerunt, teste Tacito” (LdlB. 29).

2.2. A magyar *β* és a román helynevek. A magyar eredetű helynevek másik csoportja, melyek ellen PALIGA hadat üzen, az *OR*-, *UR*- hangcsoportot tartalmazza. Ezek szerint az **OR*-, **UR*- 'hatalmas, nagy' preindoeurópai gyökökre mennek vissza, mint az *Oradea* < *Várad*, *Orlat* < **Váralatt*, *Orlea* < **Váralja*, *Orăștie* < *Waras* < **Várasti* ~ **Várasd*, *Oșorhei* < *Vásárhely*. Ide tartoznak még az olyan helynevek is, melyek az *-oara* végződést tartalmazzák, melyet eddig a magyar *-vár* átvételével magyaráztunk: *Timișoara* < *Temesvár*, *Feldioara* < *Földvár*, *Sighișoara* < *Segesvár* stb.

Íme PALIGA elmélete: a magyarban a *vár* szó eredete nem tisztázott. Nem finnugor eredetű, mert az osztják *voš*, *vaš* 'település' szóval nem hozható hangtanilag összefüggésbe, ahogy az iráni eredetű *vāra*- 'menedék, menhely, fedezék' etimológiát is elvetették a nyelvészek. Amúgy is anakronisztikus azt feltételezni, hogy a 10. század előtt a magyarban már létezett volna a *vár* ~ *város* szó, hisz Közép-Európában ekkor még nem léteztek sem várak, sem városok. Még az ókori nyelvek is az őslakosoktól kölcsönözték ezeket a kifejezéseket: a latin *urbs* ~ *urbis* etruszk eredetű, a görög *asty* prehellén, azaz preindoeurópai eredetű, ahogy a finn *kaupunki* 'település' és *kauppala* 'vásárhely, város' is germán eredetű.⁶ A román *oraș* tehát semmiképp sem lehet a magyar *város* átvétele, mert ha így lett volna, akkor a románban az eredmény nem *oraș*, hanem **văraș* lenne. A román *oraș* ~ *uraș* alakokban a tipikus preindoeurópai **OR*-, **UR*- 'hatalmas, nagy' jelentésből kialakult 'nagy település, község' jelentésű gyök található. Tehát nem lehet magyar átvétel, hanem ősi trák örökség, amit az ókori trák helynevek is bizonyítanak: *Az-oros*, *Al-oros*, *Tarp-oron*, *Cep-ora*, *Cap-ora*, *Clev-ora* (vö. *Kolozsvár*, *Klézse*), *Scap-ora*, *Ur-briana*. Ezekben a második elem az *-ora*, *-oros*, *-oron* vagy az *Urbriana* első eleme, az *Ur*- „minden kétséget kizáróan a (ma már csak a helynevekben előforduló) román *-oara* alak előfutárai”. (PALIGA 2024: 393.)⁷

PALIGA ugyan eléggé homályosan, de mégiscsak azt sugallja, hogy a magyar *vár* ~ *város* etimológiája nem tisztázott, ezért az a preindoeurópai nyelvből a trákba, majd onnan

⁶ A szerző ugyan nem mondja ki, de ezzel a felsorolással azt sugallja, hogy a magyar *vár* ~ *város* sem lehet ősi eredetű, hanem a magyarok a Kárpát-medencébe való érkezésük után a már ott lévő őslakosoktól vették át.

⁷ „A genuine analysis shows that: (1) Hungarian *vár* does not have a clear etymon; (2) if Hungarian would be the origin of Romanian forms, then the result should have been **văraș*, not *oraș* or *uraș*; (3) the basic idea that Hungarian may have had a specific term for 'township' before the 10th century Central European is anachronistic, as most ancient languages, e.g., Latin or Greek, borrowed these terms from the indigenous inhabitants: Latin borrowed *urbs*, *urbis* from Etruscan, and Greek *asty* is for sure a Pre-Hellenic (Pre-Indo-European) term, Finnisch *kaupunki* 'township' and *kauppala* 'a market place, a town' have Germanic origin. The attempts to explain Hungarian *város* as an old Finno-Ugric term related to Ostiak *voš*, *vaš* 'township' or a borrowing from Avestic *vāra*- 'a shelter' have been abandoned, and not without reason. Romanian *oraș*, *uraș* is a typical representative of Pre-Indo-European **OR*-, **UR*- 'huge, big' hence 'big settlement, township'. An additional proof is offered by the Thracian place-names attested in the Antiquity: *Az-oros*, *Al-oros*, *Tarp-oron*, *Cep-ora*, *Cap-ora*, *Clev-ora* (cf. *Cluj*, *Cleja*), *Scap-ora*, *Ur-briana*, in which the second element is *-ora*, *-oros*, *-oron*, or the first element in *Urbriana*, beyond any reasonable doubt the precursors of the Romanian forms *-oara* (now in place-names only), *oraș*, *uraș*.” (PALIGA 2024: 393.)

a románba átment *oraş* ~ *-oara* alak átvétele, ahogy a *vár* ~ *város* szavakkal alkotott összes magyar helynév is. Nézzük PALIGA okoskodásának buktatóit: 1. Önkényes, hivatkozásokkal alá nem támasztott kijelentések. Például a magyar *vár* valóban nem finnugor eredetű, ezt már a TESz. is cáfolta, de az iráni származtatást tudtommal egyetlen komoly nyelvész sem vetette még el. A kései ősmagyar a **βār* alakkal vette át a szót egy ma közelebből meg nem határozható iráni nép nyelvéből. Az eredeti jelentés 'sánc, földhányás' lehetett (LIGETI 1986: 170–171). 2. Egyáltalán nem bizonyított az, hogy a magyar *város* miért eredményezné a románban a **vāraş* alakot. Ez a kérdés a magyar bilabiális zöngés spiráns fejlődéstörténetének bonyolult kérdéséhez vezet. Az ómagyar *β* meglétének egyik bizonyítékeként éppen a román nyelv *v*-vel rendelkező vagy nem rendelkező magyar jövevényszavait szokták felhozni nyelvészeink. A magyar *v* – akár szókezdő, akár szó belseji helyzetben – néhány esetben a románban nem jelenik meg, és helyette az utána következő magánhangzó vagy annak diftongizált változata (*o*, *i*, *oa*) áll: *oraş* < *város*, *ogaş* < *vágás*, *iză* < *viza* (hal), *tâlhar* < *tolvaj*. Különösen erőteljes a *v* hiánya a helynevek esetében, akár szó eleji, akár szó belseji helyzetben: *Avas* > *Oaş*, *Várda* > *Oarda*, *Kővár* > *Chioar*, *Hunyadvár* > *Hunedoara*, *Várad* > *Oradea*, **Váralatt* > *Orlat*, **Váralja* > *Orlea*, **Várasti* > *Orăştie*, *Várca* > *Oarţa*, *Temesvár* > *Timişoara*, *Földvár* > *Feldioara*, *Segesvár* > *Sighişoara* stb. Az is igaz azonban, hogy sok esetben a *v* megvan: *vám* > *vama*, *vármegye* > *varmeghie*, *vég* > *vig*, *vitéz* > *viteaz*. Ezt a kettősséget az ómagyar bilabiális zöngés spiráns (*β*) meglétével és időrendi okokkal magyarázták eddig a nyelvészek: a *v* nélküli alakok a korábbiak, melyek akkor kerültek be a román nyelvbe, amikor az átvett szavak elején *β* állt, mivel még nem ment végbe a szó eleji *β* > *v* változás. Ezzel szemben a *v*-s alakok későbbiek, és akkor kerültek be a románba, amikor ez a változás már lezajlott. (BAKOS 1956, BÁRCZI 1956, BENKŐ 1956, GÁLDI 1956, KÁLMÁN 1956, PETROVICI 1956, TAMÁS 1956). Emellett a *v* megmaradását PETROVICI (1956: 10) még szláv hatással magyarázta, amit GÁLDI LÁSZLÓ (1956: 20) is elfogadott.

2.2.1. Létezett-e ómagyar bilabiális zöngés spiráns? Legutóbb KIS TAMÁS elvetette ezeket a magyarázatokat. Szerinte a magyar *v*-nek (akár bilabiális, akár labiodentális volt is) „a román diftongusokban (pl. *Temesvár* > *Timişoara* [timiʃwara]) vagy e diftongusok monoftongizációja után egyeshangzókban kimutatható folytatása [...] a román nyelv »belügye«, amiből az egykori vagy jelenkori magyar *v* (*β* stb.) hangszínére, képzésére vonatkozóan semmilyen információt nem nyerhetünk” (KIS 2019: 66). Ezért a magyar *v* megmaradásának vagy monoftongussal való helyettesítésének „az oka nem a magyar hang képzési helyében, hanem a román fonotaxisban keresendő” (KIS 2019: 69). E recenzió keretei között nincs módomban kitérni az ómagyar *β* román recepciójának részletes tárgyalására. Annyit azonban szeretnék megjegyezni, hogy KIS TAMÁS teljesen ellentmond PETROVICINAK, aki elég meggyőzően bizonyította azt, hogy „a román nyelv magyar elemeiben lévő *v* hang kiesését, illetőleg félhangzós *u*-vá vagy *h*-vá való átalakulását nem lehet a román nyelvjárások valamilyen tendenciájával magyarázni. Ezért a román kutatók a magyar *v*-nek a román nyelv magyar kölcsönszavaiban észlelhető fejlődését inkább a magyar *v*-nek egykori bilabialis jellegével igyekeznek megmagyarázni” (PETROVICI 1956: 8).

Igaza van abban KIS TAMÁSNAK, hogy „a TAMÁS LAJOS etimológiai szótárának magyar szótárutatójában felsorolt *v*-vel kezdődő 113 magyar szó közül például csak 3 került át a

románba kizárólag magánhangzós kezdettel” (KIS 2019: 67). Csakhogy a KIS által hivatkozott 110 magyar eredetű szó szinte kizárólag nagyon kései, 19–20. századi átvétel, és csak nagyon kis nyelvterületen, legtöbb esetben egy-egy faluban ismert; pl. *vendigsig* < *vendégség*, *vizmertic* < *vízmérték*, *vaşăpor* < *vaspor*, *vigădui* < *vígadni*. Ezzel szemben a magánhangzós alakok régebbiek (14–17. század), egyesek közülük glosszaként már a szláv szövegekben is felbukkannak. Így például a *város* < *oraş* egy 1439-ben kiadott oklevélben már képzett alakban jelenik meg: *орашне, oraşane* ’városiak’ (TAMÁS 1966, DERDSR.). Az is igaz, hogy vannak nagyon régi *v*-s alakok is: pl. a *vama* ~ *vameş* (*вaмe*) már 1415–1420 között kiadott szláv oklevelekben, a *răvaş* < *róvás* pedig (*рѣва* ’levél, írás’ jelentéssel) már 1569-ből adatolható (DERDSR., TAMÁS 1966). Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ezek kivétel nélkül megvannak a szerb és a horvát nyelvben is, ahogy egyébként a *város* szavunk is, mely szerb közvetítéssel még az albánba is bekerült (HADROVICS 1985).⁸ Így nem kizárt, hogy a *v*-s alakok nem közvetlenül, hanem szláv közvetítéssel kerültek át a románba.

2.2.2. A β fejlődéstörténete a magyar eredetű román helynevekben. Az viszont különösen érdekes, hogy a magyar eredetű helynevek esetében legalább 90–95%-ban diftongusokat vagy magánhangzókat találunk a magyar *v* helyén. Emellett a *-falva* utótagot is mindig *-falău* alakban vette át a román: *Odorfalău* < *Udvarfalva*, *Someşfalău* < *Szamosfalva*, *Dánfalău* < *Dánfalva*, *Şomfalău* < *Somfalva*. A helynevek román alakja azt mutatja, hogy az adott magyar mássalhangzó románba való átvétele kapcsán mégiscsak bírt valamilyen jelentőséggel annak minősége. Így például ha párhuzamos magyar–szláv helynévadásról van szó, akkor a román megtartotta a *v*-t, és még a *-falva* utótagot sem vette át: a Hunyad megyei *Rekettyefalva* – első említése 1360: *Rekethya* alakban – a románban *Răchitova* lett, ami egyértelműen szláv kölcsönzésre utal (KNIEZSA 1943: 215). A szláv eredetű román helynevekben ugyanis szó eleji *v* > *g* változás ment végbe: **Vrîbovo* ’füzes’ > *Gârbova* (*Szászorbó*, Fehér megye). Ugyanebből a szláv alakból származik a *Gârbou* (*Felsőorbó*, Dézs mellett, Szolnok-Doboka megye) is. Ennek az az érdekessége, hogy a név vége magyar közvetítésre utal, hiszen míg az egyik román alakban (*Gârbova*) az intervokális helyzetben lévő *v* megmaradt, addig a másikban (*Gârbou*) az adott mássalhangzó diftongizálódott (KNIEZSA 1943: 260, PETROVICI 1970: 149). Ugyanakkor számos esetben a románban is az *Orbou* (*Orbó*, Szatmár mellett), *Oarba de Mureş* (*Marosorbó*, Marosvásárhely mellett) változat található, ami egyértelműen magyar közvetítésre utal (PETROVICI 1970: 149). KNIEZSA bizonyos helyeken erőteljes magyar–román–szláv keveredést feltételezett, ami szintén megnehezíti a *v* alakulástörténetének a felvázolását. Például a román *Orăştie*⁹ ’Szászváros’ KNIEZSA szerint a magyar *Waras*-nak a szláv *-šče* > *-šte* képzővel továbbképzett alakja: **Varaste* > *Orăştie* (KNIEZSA 1943: 214). PETROVICI magyarázat nélküli megjegyzése – **Varasd* > **Varasti* > *Orăştie* – viszont arra enged következtetni, hogy nem a szláv képző keveredett

⁸ *Város* szavunk 1529-től adatolható az albánban: *varosh* ’a falakon kívüli városrész, keresztények lakta városrész’, a Dél-Olaszországba kivándorolt albánok (arbëresh) nyelvéből azonban hiányzik. Mivel a kivándorlás a török hódítások következtében ment végbe a 14–15. században, feltételezhető, hogy a szó átvétele a 15. század végén történt (ÇABEJ 1967: 11, TOPALLI 2017). Az albán *varosh* etimológiájával kapcsolatos legújabb információkért REXEP ISMAJILNAK, a pristinai egyetem professzorának tartozom köszönettel.

⁹ Első említése ebben az alakban: 1224.

a magyar névhez, hanem a magyar *-d* helynévképző, és ebből lett a román alak (PETROVICI 1956: 8). Emellett szólhat az is, hogy a szász alak (*Broos*) is a magyar *Waras* átvételére utal. PETROVICI elméletét az is alátámasztja, hogy számos hasonló esetet találunk: *Rákosd* (Hunyad megye) > *Răcaștia*, *Nádasd* (több falu is Hunyad és Fehér megyékben) > *Nădăștia* (PETROVICI 1970: 152; a *-sd* ~ *-sti* képzőhöz l. még: KOVÁCS 2023: 55–56). PALIGA az egész *Orăștie*-kérdést elintézi annyival, hogy az a trák eredetű *oraș* latinizált alakjának, az **Orașium*-nak a továbbképzett formája. Arra már nem tér ki, hogy a románban *-tie* képző nem létezik. Az *-ești* képző viszont nagyon is létezik, ráadásul a helynévképzésben a legtermékenyebb. Ez alapján viszont a románban nem *Orăștie*, hanem **Orășești* vagy **Orașiești* alakoknak kellene lenniük.

Kétségtelen tény, hogy vannak olyan, magyarból átvett román helynevek, amelyekben megmaradt a *v*, de ezek kivétel nélkül kései kölcsönzések, és olyan magyar vidékeken találhatók, ahová csak később érkeztek románok. Például a mai Kovászna megye területén (azaz a székely Háromszéken) található a *Vargyas* > *Vărghiș* (PETROVICI 1970: 170–171). PALIGA szerint természetesen ez sem magyar eredetű, hanem a **WER-* 'megfordítani, összehajítani' indoeurópai gyökre megy vissza, mely a trák nyelv révén került a románba, és egy másik román helynévben (*Vrancea*, moldvai megye és vidék elnevezése) is megtalálható (PALIGA 2024: 513, 516). Az önkényes kijelentésen kívül, amellyel PALIGA nemcsak az egész eddigi magyar és szlavisztikai, hanem a román helynévtörténeti kutatást is „sutba vágja”, nincs semmilyen indoklás. A *Vrancea* helynév eredetét már régen tisztázták a román nyelvészek: a szláv *vran* 'fekete, holló' köznevből a szintén szláv eredetű *-če* > rom. *-cea* szuffixummal képezett helynévről van szó. Szláv nyelvterületen meglehetősen elterjedt helynévtípus (vö. horvát *Vranče*, szerb *Vrana*, ukrán *Vranja*, cseh *Vrany* stb.; JORDAN 1963: 535–536). Egyébként a magyarba is bekerült: az Oravica melletti *Alsó-varány* (rom. *Vrani*, első említése 1402: *Wran*) nevében találjuk meg.

Azért tértem ki a fentiekben kissé részletesebben az ómagyar bilabiális *β* kérdésére, mert véleményem szerint a meglétére vagy hiányára, valamint további fejlődéstörténetére vonatkozóan hasznos információkat szerzhetünk a *vár* ~ *város* szavainkból képzett helynevek román átvételeiből. Abban igaza van KIS TAMÁSNAK, hogy a köznevek esetében teljes következtelenség uralkodik, és emiatt az adott magyar mássalhangzó pontos minőségére nem lehet következtetni a román átvételek alapján. (Pl. mind az *oraș* < *város*, mind a *vama* < *vám* adatolható a románban már a 15. századtól.) A helynévi átvételek esetében azonban megfigyelhető egyfajta rendszer még akkor is, ha nagyon bonyolítja a helyzetet az, hogy a helynevek román alakjának a kronológiájáról nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre. A PAIS DEZSŐ által 1390–1479 közötti, Krassó-Szörény és Arad vármegyékből idézett *Waradya* (1427-ből) és *Varadia* (1479-ből) helynevek egyáltalán nem biztos, hogy román alakok (PAIS 1956: 18). A szintén PAIS által idézett, Versectől délkeletre lévő *Varadya* (1453) vagy a Lugos melletti, a 19. század elejéről adatolt *Varda de sus* és *Varda de Jos* (Maros-váradja) 1839-ben románul *Oarda-gyin-dzsosz* és *Oarda gyin szusz* alakban jelenik meg (PAIS 1956: 19). Az is nehezíti még a román és a magyar alakok elkülönítését, hogy a román forrásokban bizonyos esetekben a szerzők a helynév magyar alakját adják vissza, főleg abban az esetben, ha az adott szerző tudott magyarul. Például 1703-ban a vízaknai János pópa lemásolta Nyéki Vörös Mátyás *Dialogus* című versének 1670-ben készült román fordítását, majd így jegyezte be nevét a kéziratot tartalmazó kódexbe: *popa Ioan din Vizogna* (SHISHMANIAN 2023: 149).

Mivel egyelőre nincs román helynévtörténeti szótárunk, és sajnos PALIGA sem ismereti a román helynevek alakváltozatait és kronológiai adatait, nagyon nehéz megállapítani azt, hogy a rendelkezésünkre álló (a 18. századig többnyire latin nyelvű) forrásokban mikor bukkanak fel valóban román alakok. Ilyen jellegű adatokat jelenleg leginkább SZABÓ M. ATTILA helységnévtárából szerezhetünk (SZABÓ M. 2003). Ebben például a román *Vărădia* ~ *Varadia* alakra csak 1909-ből van az első adatunk. A helységnévtár azonban közel sem tartalmaz pontos adatokat a román helynevek kronológiájának tekintetében. Az *Orăștie*-t például csak 1808-ból adatozza, jóllehet az már az 1582-ben kiadott román Őszövetség előszavában is megtalálható: *орашье* ~ *Oraștie* alakban. Ha összevetjük a helységnévtárat a KNIEZSA által közölt, 1400-ig előforduló erdélyi és kelet-magyarországi helynevekkel (KNIEZSA 1943: 117–295), annyi mindenesetre megállapítható, hogy *v*-t tartalmazó román helynevek a 19–20. századból adatozhatók: *Valkó* (Arad m.) > *Velkeou-rumunyeszk* (*Vălcău românească*), 1839-ből; *Varsánd* (Arad m.) > *Giula-Varșand*, 1909-ből; *Vermes* (Krassó-Szörény m.) > *Vermes*, *Vermesiu*, 1882-ből; *Alvinc* (Fehér m.) > *Vințu de Jos*, *Vintz-gyin-zsosz*, 1839-ből.

Ezzel szemben a *v* helyett *o*-val rendelkező magyar eredetű román helynevek még a helységnévtár adatai szerint is legalább száz évvel korábbiak, tehát már a 18. századból adatozhatók: **Váralatt* (Szeben m.) > *Orlat*, 1733-ból; *Várad* > *Oradea*, *Orágye Máre*, 1780–1781-ből; **Várásti* > *Orăștie* 1582-ből; *Fugvivásárhely* > *Oșorhei*, *Osorhej*, 1780–1781-ből; *Hunyadvár* > *Hunedoara*, 1634-ből *Hinidora* alakban: *Protopopu Janăși ot Hinidora* (SZABÓ M. 2003). Érdekes a Hunyad megyei *Óraljaboldogfalva* ~ *Boldogasszonyfalva* esete. A 14. századi forrásokban a latin *villa Sancte Marie* alakot találjuk. Ez megmarad később a románban is *Sânta-Maria* alakban, melynek első említése 1733-ból való *Szintemerie* formában. A román *Orlea* alak (első említése 1760–1762: *Orlo*) azonban megtartotta a helynév eredeti magyar változatát is (**Váralja*), mely dokumentumokban nem maradt fenn. Később a magyarok ismét átvették a román *Orlea*-t, népetimológiával visszamagyarosított formában: *Óralja*, első említése 1784: *Örallya* (KNIEZSA 1943: 215, SZABÓ M. 2003).

3. Összegzés. Az a véleményem tehát, hogy érdemes lenne ebbe az irányba tovább folytatni a kutatásokat, mert úgy tűnik, hogy a magyarból átvett román helynevek esetében valóban lehetne arra vonatkozóan következtetéseket levonni, hogy miként, milyen minőséggel létezett az ómagyar bilabiláis zöngés spiráns, és miként változhatott a későbbiekben: azaz a diftongizációval (*oa*) és monoftongizációval (*o*) átvett román helynevek valóban régebbiek-e, mint azok, amelyek megtartották a magyar *v*-t. Nagy szolgálatot tett volna PALIGA nemcsak a román, hanem a magyar nyelv- és helynévtörténeti kutatásoknak is, ha ahelyett, hogy preindoeurópai gyökökre vadászott volna a magyar eredetű román helynevekben, egyszerűen összegyűjtötte volna az általa is hosszan tárgyalt ilyen jellegű román helynevekre vonatkozó történeti és nyelvészeti adatokat: mikortól adatozható a helynév és milyen alakban, miként változott a hangalakja a későbbiekben stb.? Ehelyett csupa megalapozatlan és felületes eljárással minden magyar eredetű román helynévről azt bizonygatja, hogy azok az indoeurópai nyelvekhez tartozó trák szubsztrátumból kerültek be a román nyelvbe. PALIGA elmélete alól már az az egyszerű tény is kihúzza a talajt, hogy a fenti típusokba tartozó – az **OR*-, **AR*-, **UR*-, vagy **AR*- preindoeurópai gyököket tartalmazó – helynevek csakis magyarlakta területeken találhatók. Egyetlen ilyen helynév sincs sem a Kárpátokon túli, sem pedig a Balkán-félszigeti román nyelvterületeken. Egyébként ha az *oraș* valóban az **OR*-, **UR*- preindoeurópai gyököt tartalmazná, és a szó már a trák szubsztrátumban is benne lett volna, akkor mint alapszónak a román nyelv Dunától

délre lévő nyelvjárásaiban (az arománban, a meglenorománban és az isztrorománban) is jelen kellene lennie, mivel még e nyelvjárások 12–13. századi elkülönülése előtt be kellett volna kerülnie a román nyelvbe. Ezzel szemben – az összes többi magyar eredetű román kölcsönszóhoz hasonlóan – csak a Dunától északra lévő románban található meg. Ráadásul az *oraș* úgy nincs meg a déli román nyelvjárásokban, hogy a *város* szavunk, mint már említettem, annyira elterjedt a Balkán-félszigeten, hogy szerb közvetítéssel még az albánban is bekerült.

A fentiek alapján úgy vélem, kijelenthetjük, hogy PALIGA egyetlen olyan hipotézisét sem lehet elfogadni, mely azt igazolná, hogy az eddig magyar eredetűnek tartott román helynevek bármelyike is a trák szubsztrátumból származna. 1955-ben a Román Munkáspárt utasítására a Román Akadémián megalakult a Román nyelv és nép kialakulásának történetét kutató bizottság (Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român). Ennek egyik, 1958. november 25-én tartott nem nyilvános ülésére készítette el EMIL PETROVICI az előadását, melyben a román nyelv és nép kialakulását vizsgálta nyelvtörténeti szempontból. Ebben a román helynevekről a következőket írta: „A korai középkor szakaszában a földkeresség egyetlen pontján se találunk román eredetű helyneveket. Ha esetleg vannak is, azok csak jelentéktelen helységek, elsősorban falvak és nem városok nevei. A helynévkutatók, ha meg akarják határozni, hogy hol lehetett például a szlávok őshazája, akkor elsősorban a vízneveket tanulmányozzák. Azért, mert a folyóknevek ritkán változnak, míg a települések akár el is tűnhetnek, és így könnyen más nevet kaphatnak. Ebből következik, hogy ha lenne olyan terület, ahol a legkorábban románok éltek volna, akkor annak emlékét őriznék a víznevek. A mai Románia területén vannak szláv eredetű vízneveink: *Cerna*, *Ialomița*, *Dâmbovița*. Ezzel szemben sehol a földkerekségen, beleértve Havasalföldet is, nincs olyan terület, ahol [a víznevek] román hangtani jellegzetességeket mutatnának. Nagyon régi folyók nevei nálunk is megmaradtak, mint a *Motru*, *Criș* [Körös], *Timiș* [Temes], *Timoc* [Timok], de ezek egyike sem mutat román fonetizmust.” (MĂGUREANU 2007: 306–307; saját fordítás. L. még MISKOLCZY 2017.) Ezek a folyóknevek valóban a szubsztrátumból (a dákból vagy a trákból) származnak, de a hangváltozások azt mutatják, hogy valamely más nyelv (szláv, magyar, kun) közvetítésével kerültek be a románba. Íme erre egyetlen példa: Hérodotosz tudósítása szerint az *Olt* folyó neve a dákból *Aloutas* lehetett. Ebből lett a latin *Alutus*, amelyből az érvényes hangtörvények szerint a románban az **Arut* alakot kellene találnunk. A román *Olt* tehát csak valamilyen más nyelv (szláv vagy magyar) közbeiktatásával magyarázható (SCHRAMM 1997: 83). Nem véletlen, hogy PALIGA mindössze egyszer hivatkozik PETROVICI-ra, és akkor is csupán azért, hogy cáfolja.¹⁰

Zárásként visszatérek az írásom elején feltett kérdésemre: ha ennyire hemzseg a megalapozatlan kijelentésektől PALIGA etimológiai szótára, akkor mégis miért vesztegettem az időt e tanulmány megírására? Először is azért, mert PALIGA szótára egy neves kiadó (a Peter Lang) gondozásában jelent meg. A sorozatot (South-East European History), melynek keretében publikálták, MIHAI DRAGNEA, a norvégiai Universitetet i Sørøst-Norge (University of South-Eastern Norway) egyetem professzora szerkeszti. A szerkesztőbizottságban a prágai Károly Egyetemen, a stockholmi egyetemen, valamint a mainzi Leibniz

¹⁰A Csíkszentlélek mellett található *Hosszúaszó*, rom. *Asău* helynévről PETROVICI-csal ellentétben PALIGA azt állítja, hogy nem magyar, hanem trák eredetű a románban, mivel az **AS-* ’fekete, sötét’ jelentésű preindoeurópai gyök található meg benne (PALIGA 2024: 174). Kár, hogy a román alak csak 1956-tól datálható. Elég sokáig alvóügynökösködött ebben az esetben a trák nyelv.

Intézetben dolgozó kutatók és egyetemi oktatók ülnek. PALIGA tanulmányait – melyeknek egy részét a mintegy 150 oldalnyi előszó formájában e kötetbe is beledolgozta – neves, Q1–Q4-es minősítéssel rendelkező folyóiratok közzélték (PALIGA 1987, 1989, 1993, 2015, 2016, 2018). Ezekre a tanulmányokra aztán ugyanilyen neves folyóiratokban megjelent szakcikkekben hivatkoztak, és nem kritikusan (VIDEJKO 1995: 75, DELAMARRE 2015: 14, GEORGE–DRUGAŞ 2017: 67–70, TOPALILOV 2021: 96, AREDDU 2022: 271). Ugyanakkor PALIGA nem dilettáns műkedvelő nyelvész, hanem képzett szlavista, a bukaresti egyetem docense. Nos, ezek a tények késztettek arra, hogy végül megírjam a véleményemet PALIGA etimológiai szótáráról. Úgy tűnik ugyanis, hogy sem a folyóiratok Q-rendszerű minősítése, sem az egyetemi világban való jártasság nem garancia a tudományos minőségre. PALIGA etimológiai szótára a bizonyíték arra, hogy az érzelmeiktől fűtött áltudományos nagyotmondás az akadémiai közegben is kezd egyre nagyobb teret nyerni. E tanulmánnyal valóban erre a jelenségre szerettem volna felhívni a figyelmet: a minél kevesebb frusztrációt tartalmazó racionális vitához visszavezető utat kellene újra megtalálnunk.

Felhasznált forrás

PALIGA, SORIN 2024. *An Etymological Dictionary of the Romanian Language*. South-East European History 4. Peter Lang, New York – Bern – Berlin – Bruxelles – Oxford – Wien.

Hivatkozott irodalom

- AREDDU, ALBERTO G. 2022. Sardo *thurpu* ‘cieco’: un grecismo tra sostrato e latinità. *Zeitschrift für Romanische Philologie* 138: 260–286. <https://doi.org/10.1515/zrp-2022-0009>
- BAKOS FERENC 1956. Hozzászólás Emil Petrovici előadásához. *Magyar Nyelv* 52: 20–21.
- BÁRCZI GÉZA 1956. Hozzászólás Emil Petrovici előadásához. *Magyar Nyelv* 52: 12.
- BENŐ ATTILA 2020. Magyar tulajdonnevek a román névszótárakban. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Tulajdonnevek és szótárak*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 187–197. <https://doi.org/10.26546/4892373.11>
- BENKŐ LORÁND 1956. Hozzászólás Emil Petrovici előadásához. *Magyar Nyelv* 52: 23–26.
- ÇABEJ, EQREM 1967. Studime në fushë të etimologjisë së shqipes. *Studime Filologjike* 2: 3–24.
- DELAMARRE, XAVIER 2015. *Alutiraius, Alutrenses, *Alutinācon, Alutus flumen un nom vieux-celtique de la bière?* *Historische Sprachforschung* 128: 11–22. <https://doi.org/10.13109/hisp.2015.128.1.11>
- DERDSR. = *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române*. Szerk. BOLOVAN, GHEORGHE. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1981.
- ESJS. = *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* 1–8. Szerk. ERHART, ADOLF. Akademie věd České republiky, Praha, 1989–2016.
- GÁLDI LÁSZLÓ 1956. Hozzászólás Emil Petrovici előadásához. *Magyar Nyelv* 52: 19–20.
- GEORGE, ŞERBAN – DRUGAŞ, PAUL 2017. *Living Water (Abur) – A Possible Lexical Connection between Romanian, Albanian and Basque*. *Hiperboreea* 4/2: 67–88. <https://doi.org/10.5325/hiperboreea.4.2.0067>
- HADROVICS LÁSZLÓ 1985. *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- IORDAN, IORGU 1963. *Toponimia Românească*. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti.
- KÁLMÁN BÉLA 1956. Hozzászólás Emil Petrovici előadásához. *Magyar Nyelv* 52: 20–23.

- KIS TAMÁS 2019. *Az ómagyar β kérdéséhez*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 93. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete, Debrecen.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943. Keletmagyarország helynevei. In: DEÉR JÓZSEF – GÁLDI LÁSZLÓ szerk., *Magyarok és románok* 1–2. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1: 111–313.
- KOVÁCS ÉVA 2023. Növénynevet tartalmazó településnevek. *Névtani Értesítő* 45: 53–62. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.1>
- LdlB. = *Lexiconul de la Buda. Lesicon Romanescu – Latinescu – Ungurescu – Nemtescu*. Typografiae Regiae Universitatis Hungaricae, Budae, 1825. [Elektronikus kiadás.] Szerk. ALDEA, MARIA – LEUCUȚA, DANIEL-CORNELIU – VREMIR, LILLA MARTA – CRISTEA, VASILICA EUGENIA – PODARU, ADRIAN AUREL. Cluj-Napoca, 2013. <https://lexiconuldelabuda.bcuccluj.ro/site/login.php> (2025. 04. 24.)
- LIGETI LAJOS 1986. *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MĂGUREANU, ANDREI 2007. Dezbateri privind etnogeneza românilor în anii '50 de la manualul lui Roller la tratatul de istorie. *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 58: 289–319.
- MIKLOSICH, FRANZ 1886. *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen*. Wilhelm Braumüller, Wien.
- MISKOLCZY AMBRUS 2017. Titkos vita a román nép eredetéről. *Magyar Szemle* 26/5–6: 50–62.
- PAIS DEZSŐ 1956. Hozzászólás Emil Petrovici előadásához. *Magyar Nyelv* 52: 15–19.
- PALIGA, SORIN 1987. Thracian terms for 'township' and 'fortress', and related place-names. *World Archaeology* 1: 23–29. <https://doi.org/10.1080/00438243.1987.9980021>
- PALIGA, SORIN 1989. Proto-Indo-European, Pre-Indo-European, Old European Archaeological Evidence and Linguistic Investigation. *The Journal of Indo-European Studies* 17: 309–334.
- PALIGA, SORIN 1993. Slovani, Romuni in Albanci v prvem tisočletju n. š. (Še enkrat o jezikoslovnem mitu). *Slavistična Revija* 41: 237–243.
- PALIGA, SORIN 2015. Slavic **trǫgъ*, Old Church Slavonic *trǫgъ*. Their Origin and Distribution in Postclassical Times. *Slavia Meridionalis* 15: 42–52. <https://doi.org/10.11649/sm.2015.005>
- PALIGA, SORIN 2016. Linguistic Thracology and the Balkansprachbund: are they Synonyms? Some Thoughts on the Use and Abuse of Terminology. *Linguistique Balkanique* 55: 135–148.
- PALIGA, SORIN 2018. The substratum (Thracian) place names in Romania and Bulgaria. Some thoughts regarding methodology and deontology. *Romanoslavica* 53/3: 137–156.
- PETROVICI, EMIL 1956. Egy magyar hangtani sajátság tükröződése a román nyelv magyar kölcsönszavai-ban. *Magyar Nyelv* 52: 6–11.
- PETROVICI, EMIL 1970. *Studii de dialectologie și toponimie*. Editura Accademiei Republicii Socialiste România, București.
- SCHRAMM, GOTTFRIED 1997. *Korai román történelem. Nyolc tézis a délkelet-európai latin kontinuitás helyének meghatározásához*. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- SHISHMANIAN, DANA 2023. *Vision de Varnava*. Editura Muzeului Național al Unirii – Editura Mega, Alba Iulia – Cluj-Napoca. <https://doi.org/10.17613/tjzn-gg13>
- SZABÓ M. ATTILA 2003. *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára*. Pro Print, Csíkszereda.
- TAMÁS LAJOS 1956. Hozzászólás Emil Petrovici előadásához. *Magyar Nyelv* 52: 15.
- TAMÁS LAJOS 1966. *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elementen im Rumänischen*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.

- TOPALILOV, IVO 2021. The beginning of Messambria Pontica. *Studies in Ancient Art and Civilization* 25: 87–105. <https://doi.org/10.12797/SAAC.25.2021.25.05>
- TOPALLI, KOLEC 2017. *Fjalor etimologjik i gjuhës shqipe*. Qendra e Studimeve Albanologjike, Tiranë.
- VIDEJKO, MICHAIL 1995. Großsiedlungen der Tripol'e-Kultur in der Ukraine. *Eurasia Antiqua. Zeitschrift für Archäologie Eurasiens* 1: 45–81.

NAGY LEVENTE

egyetemi tanár; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Romanisztikai Intézet, Román Filológiai Tanszék; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3266-5061>, e-mail: nagy.levente@btk.elte.hu

Beszámoló

a 28. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusról

HAUBER KITTI

ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest

Absztrakt

A Nemzetközi Névtudományi Társaság (ICOS) legutóbbi, 28. kongresszusát 2024. augusztus 19–23. közt rendezték meg a finnországi Helsinkiben. A világjárvány miatt online megtartott korábbi alkalom után a kongresszus alapértelemzésben visszatért a jelenléti formához, de online előadásokra és részvételre is volt lehetőség. A szervezést a Helsinki Egyetem és a Turku Egyetem vállalta. A kongresszus központi témája a nevek, a névadás és a névtan fenntarthatósága volt, s a névtani kutatások modern kihívásait, lehetőségeit vette sorra. Az előadások témái széles palettán mozogtak: a nevek kulturális, gazdasági, ideológiai stb. felhasználhatóságát, valamint identitásmegtartó, -formáló szerepüket tárgyalták a történelem különböző korszakaira, illetve a Föld különböző pontjaira vonatkozólag, a városi környezettől a nemzeti parkokon keresztül az írók alkotta világokig. Az eseményre 29 országból érkeztek résztvevők. A 223 szekcielőadás és három plenáris előadás mellett a programban egy poszterszekció és két szimpózium is helyet kapott. Az utóbbiak a kisebbségi helynévhasználat európai szabályozásának, valamint a személynevek multikulturális kontextusban való használatának témakörével foglalkoztak. Az ICOS különböző munkacsoportjai szintén ülészektek. Az ICOS közgyűlése megválasztotta a következő hároméves periódusra az új vezetőségét, amelyben helyet kapott Györfly Erzsébet (Debreceni Egyetem) is. A közgyűlés emellett arról is döntött, hogy a következő, 29. ICOS-kongresszusra Bécsben, 2027. augusztus 16–20. között kerül majd sor.

Kulcsszavak: ICOS, Nemzetközi Névtudományi Társaság, nemzetközi névtani kongresszus, Helsinki, beszámoló.

Report on the 28th International Congress of Onomastic Sciences

KITTI HAUBER

The 28th International Congress of Onomastic Sciences (ICOS) took place in Helsinki, Finland, from 19 to 23 August 2024. After the previous congress – held online due to the global pandemic – this year’s event marked a return to face-to-face participation, while still offering the option of remote attendance and online presentations. The congress was jointly organized by the University of Helsinki and the University of Turku. The overarching theme, Sustainability of names, naming, and onomastics, explored the contemporary challenges and opportunities faced by onomastic research in the digital age. Presentations covered a broad spectrum of topics, addressing the cultural, economic, and ideological dimensions of names, as well as their role in shaping and maintaining identity. The discussions

spanned multiple historical periods and geographical settings, ranging from urban environments and national parks to imaginary literary worlds. The congress attracted participants from 29 countries. The academic program included 223 section papers and three plenary lectures, complemented by a poster session and two symposia. The symposia examined, respectively, the regulation of minority place-name usage in Europe and the use of personal names in multicultural contexts. Several ICOS working groups also convened during the congress. At the ICOS General Assembly, a new executive board was elected for the forthcoming three-year term. Notably, Erzsébet Györffy (University of Debrecen) was among those elected to the board. The Assembly also decided that the 29th ICOS Congress will be hosted in Vienna, Austria, from 16 to 20 August 2027.

Keywords: ICOS, International Council of Onomastic Sciences, Helsinki, international onomastic congress, report.

1. A Nemzetközi Névtudományi Társaság (ICOS) hagyományosan háromévente, változó helyszínen megrendezett kongresszusai a nemzetközi névkutatás legnagyobb, legrepresentatívabb szakmai eseményei, amelyek tematikájukban igyekeznek mindig a tudományterület aktuális kutatási érdeklődését, kihívásait, változásait követni.¹ A legutóbbi, 28. kongresszust 2024. augusztus 19–23. közt rendezték meg Helsinkiben, Finnországban. A szervezést a Helsinki Egyetem és Turku Egyetem vállalta; a kongresszusnak a Helsinki Egyetem kampusza adott otthont. A világjárvány miatt online megtartott korábbi alkalom után a kongresszus alapértelmezésben visszatért a jelenléti formához, de online előadásokra és részvételre is volt lehetőség.

A szervezők a kongresszust a nemzetközi kutatási trendekhez igazodva A nevek, a névadás és a névtan fenntarthatósága (Sustainability of names, naming and onomastics) témával hirdették meg. Az eseményre 29 országból érkeztek nyelvészek, történészek, földrajztudósok, térképészek, szociológusok stb., a legkülönbözőbb kutatási témákkal kapcsolódva a tulajdonnevek világát vizsgáló komplex, interdiszciplináris szakterülethez. Az előadók között a négy hazai (DE, DRHE, ELTE, KRE) és két határon túli (NYKFE, Nyitra és BBTE, Kolozsvár) egyetemről, illetve a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpontból érkező magyar kutatók alkották a második legnagyobb delegációt. A konferencia öt napja alatt 223 előadás hangzott el, emellett 8 poszterelőadást tekinthettünk meg. A kongresszus munkanyelve a megszokottakhoz hasonlóan az angol, a német és a francia volt, de a legtöbb előadás ezúttal is angolul hangzott el.

2. A kongresszus programja a megszokott módon zajlott. Az online formában megtartott előadások mellett lehetőség nyílt online is bekapcsolódni a jelenléti formában zajló előadásokba. A program legnagyobb részét a szekcióelőadások és a plenáris előadások tették ki, de volt egy poszterszekció és két szimpózium is.

¹ A kongresszus programját, az előadások absztraktját, valamint a kongresszussal kapcsolatos egyéb információkat lásd a rendezvény honlapján: <https://www.helsinki.fi/en/conferences/28th-international-congress-onomastic-sciences>. 08. 22.)

2.1. A kongresszus programjában három plenáris előadás kapott helyet. A nyitónapon az ír HELEN KELLY-HOLMES a kis nyelveket őshonos, kisebbségi helyzetben lévő nyelvekként mutatta be előadásában, mint amilyen az ír és a számi, amelyek kevés anyanyelvi beszélőjük miatt lokális jelleggel bírnak. Ezáltal e nyelvek alkalmasak különböző márkák helyi kötődésének erősítésére, a brandépítésre, a nyelvhez, helyhez kötődő fogyasztók bevonására is. Az adott nyelv attribútumainak, nyelvi jeleinek felhasználása a márkanevekben, reklámokban kölcsönösen erősíti a márka és a nyelv pozícióját, fennmaradását, ahogyan a vásárlók tudatos döntése is jelzi elköteleződésüket a nyelv iránt. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy hol húzódik a határ az autentikusság és a marketingfogás között. A kongresszus harmadik napján tartotta előadását a brit szociológus JANE PILCHER: a személynevek modern tudományban való kezelését járta körül az egyenlőség, a diverzitás, a befogadás és az emberi méltóság szempontjából három rövid esettanulmányon keresztül. Elsőként angliai és walesi példák alapján mutatta be azt a gyakorlatot, hogy az örökbefogadott gyermekeknek a jobb integráció és az „új kezdet” érdekében megváltoztatják a nevüket, majd felvetette annak kérdését, hogy a kulturálisan és etnikailag is egyre sokszínűbbé váló angol egyetemek hallgatóinak milyen joguk lehet saját nevük angol nyelvi környezetben való kiejtésének alakítására, és ezzel a joggal tudnak-e élni. Végül a kvalitatív tudományos kutatások adatközlőinek, alanyainak anonimizációja és az álnévhasználat kapcsán vetette fel, vajon van-e joguk az érintetteknek döntést hozni nevük kezelésének módjáról. A kongresszus zárónapján a finn–svéd VÄINÖ SYRJÄLÄ előadása svéd és finn nemzeti parkok példáján mutatta be a helynevek e specifikus területre jellemző nyelvi, szociokulturális szerepét. A nemzeti parkok alapvető feladata egyrészt a természeti értékek védelme, másrészt ezeknek a megismertetése a látogatókkal. A táblákon, információs pontokon feltüntetett nevek e kettős célt szolgálják: egyszerre informálják és vezetik a látogatókat a parkon keresztül.

2.2. Az előadások nagyrészt az ICOS-kongresszusokon megszokott módon egyszerre több (ezúttal öt-hat), egymással párhuzamosan futó szekcióban hangzottak el. Jól mutatja a program gazdagságát, az érintett témák változatosságát, valamint a kongresszus témájának a modern névkutatásban betöltött kiemelt jellegét, hogy a szekciók beosztása nem névtípusok, hanem az előadásoknak a központi tematikához való kapcsolódása, a fenntarthatósági kérdéskör megközelítésének módja alapján történt. Egyes szekciók a nevek kisebbségekhez, identitáshoz fűződő kapcsolatát, a neveknek mint kulturális örökségnek az aspektusait tekintették át; más szekciók az irodalom világában megjelenő nevek, névváltoztatásra, névtani adatbázisokra fókuszáltak; és voltak szekciók, amelyek a neveknek a fenntartható gazdaságban és a városokban betöltött szerepét vagy a névtannak mint fenntartható tudománynak a kérdéskörét járták körül.

2.2.1. A nevek és a kisebbségek kapcsolatát előtérbe helyező szekcióban a hely- és személynevek többnyelvű környezetben való megjelenésére, az őshonos és bevándorló kisebbségi közösségek névhasználatára, a nyelvi fennmaradás és revitalizáció eszközére helyeződött a hangsúly. Az elhangzott előadások által érintett témák rendkívül színes palettán mozogtak: roma személynevek szociokulturális aspektusai a cseh nyelvű korpuszban; román és perui közösségek névhasználat az olaszországi Torinóban; litván személynevek megőrzése az Egyesült Királyságban; névhasználat Indonéziában, illetve egy brazil őshonos közösségben; az átnevezéssel járó kulturális veszteség problematikája; számi helynevek Finnországban és Norvégiában; egy 19. századi skót gael helynévi felmérés; az észak-amerikai tlingit

nyelvi és térképes applikáció szerepe a nyelvi revitalizációban. A szekcióban két magyar előadó szerepelt. CSOBÁDY CSILLA (NYKFE) két magyar–szlovák kétnyelvű település lakosságának névhasználatát mutatta be előadásában. Az írott forrásokra és az adatközlőkkel készített interjúkra támaszkodó vizsgálat felderítette, hogy a szlovák nyelv- és névpolitika milyen hatással van a névhasználatra, és milyen mértékben jelennek meg a mindennapi nyelvhasználatban a hivatalos szlovák helynevek. SZABÓ T. ANNAMÁRIA (ELTE) külföldön, többnyelvű környezetben élő magyar szülők nyelvi szocializációs stratégiáit vizsgálta előadásában a keresztnévadás alapján. Bemutatta, hogy e családokban mennyire jellemző a magyar kultúrához kötődő keresztnévek választása hivatalos névként, ezáltal pedig mennyire tekinthetők fenntarthatónak a magyar névadási szokások, illetve a magyar keresztnévek a többnyelvű környezetben.

2.2.2. A nevek és az identitás kapcsolatával foglalkozó szekció elsősorban történeti és kortárs személynévvizsgálatokat fogott egybe, amelyek a névadás mindenkori motivációinak és a neveknek a 21. századi szociokulturális jelenségekhez való adaptációját járták körül, de szó esett a helynevek identitásjelző funkciójáról is. Az előadók által érintett változatos témák: névadási motivációk Mexikótól Finnországon át Japánig; a névdivat longitudinális vizsgálata ész és lett névanyagon; gendersemleges nevek a modern japán társadalomban és nonbináris személyek névválasztása Finnországban; az ókori Rodosz névanyaga; családnevek Észtországban és Kuvaitban; a Family Names of the United Kingdom (Az Egyesült Királyság családnevei) projekt bemutatása; helynevek mint identitásmarkerek Vilniusban. A szekcióban két magyar szerző előadása hangzott el. TÓTH VALÉRIA (DE) a 2023 őszén indított, különböző nyelvek és kultúrák személynévrendszereinek történeti felmérését célzó nemzetközi kutatási program eddigi eredményeiről számolt be. Bemutatta az ómagyar kori személynévrendszer elemzésére használt pragmatikai-kognitív megközelítésű tipológiát és módszertant, valamint érvelt az azonos elemzési modell használatának fontossága mellett a kontrasztív tipológiai vizsgálatok során. KÖTELES-SZÓKE MELINDA (DE) a helynevek nyelvtörténeti forrásértékéről és a korai oklevelekben található helynévszórványok datálásának problematikájáról tartott előadást. Felhívta a figyelmet az oklevelek eredetiségének, hitelességének kérdésére és a helyi történelmi ismeretek fontosságára a kronológiai rétegek felfejtésében.

2.2.3. A neveket kulturális örökségként értelmező szekció olyan előadásokat vonultatott fel, amelyek a témát elméleti és gyakorlati oldalról is megközelítették. Elhangzottak beszámolók alap kutatásokról és esettanulmányokról, történeti és kortárs anyagon végzett vizsgálatokról, valamint alkalmazott névtani problémákról is. Hallhattunk előadást a történeti dokumentumok helynévtörténeti forrásértékéről; a helynevek felhasználhatóságáról a személynévtörténeti és településtörténeti kutatásokban; norvégiai, dániai, piemonti és alpesi nevek történeti és modernkori vizsgálatáról; az angliai Lancashire kisebbségi beszélőinek helynévhasználatáról; az UNESCO Globális Geoparkok névadási gyakorlatáról; valamint egy dán projektről, amely a helynevek segítségével rekonstruálná az egykori természeti területeket. A szekcióban három magyar előadó szerepelt. PÓCZOS RITA (DE) a Korai magyar helynévszótár sorozat két új kötetét mutatta be előadásában, kitérve az adatbázis és a nyomtatott szótár felépítésére, a régi források gyűjtésének folyamatára, nehézségeire és tanulságaira. A sorozat célja, hogy a Kárpát-medence 1350 előtti helynévi bizonyítékait

szótár és digitális adatbázis formájában tegye közzé; az utóbbi már körülbelül 46 000 magyar, német, szláv és latin nyelvű névadatot tartalmaz. A Tihanyi Összeírás (1211) közel 2000 névadatának elemzése révén mutatta be a 13. századi magyar személynévrendszer jellemzőit MOZGA EVELIN (DE) előadása. Kognitív pragmatikai szempontú kutatásában az előadó arra a kérdésre kereste a választ, hogy egy korai ómagyar kori forrás milyen névtörténeti értékkel bír, és vajon képes-e leképezni az adott korszak személynévrendszerének felépítését. BÖLCSKEI ANDREA (KRE) a bibliai eredetű helyneveknek a világ különböző részein való elterjedésében szerepet játszó lehetséges tényezőket vette sorra internetes forrásokból származó adatok alapján. Amellett érvelt, hogy a bibliai helynevek átvételét minden történeti korszakban más-más motiválta, és a jelenség hatékonyan hozzájárult az adott korszakra jellemző kulturális tudás átadásához. E helynevek korábban metafora, metonímia, újabban pedig ironia útján keletkeztek, míg a gyarmatosítás korában szimbolikus jelentésük által vagy egyszerű névköltöztetés útján is születhettek, de származhatnak bibliai helynevekből kialakult személynevekből is. A szekcióban magyar vonatkozású előadásával szerepelt még az osztrák HUBERT BERGMANN, aki a nyugat-magyarországi és alsó-ausztriai horvát közösségekbe irányuló 17. századi szlovén migráció névtani vonatkozásait mutatta be. Előadásában a szlovén neveknek a célterületek nyelveire és egyházi latinra történő adaptációját visszafejtve az eddig kevésbé kutatott migrációs hullám személy- és helyneveken keresztül történő nyomon követését kísérelte meg. A román DINU MOSCAL és SILVIU-IOAN BEJINARIU előadása szintén magyar vonatkozású volt: a magyarság kelet-kárpátaljai vándorlásának útvonalát és időszakait mutatta be a moldvai magyar nyelvű helynevek térképi ábrázolásának segítségével.

2.2.4. Egy további szekció a városi környezetre jellemző névadással foglalkozó előadásokat gyűjtötte egybe. Az érintett témák között voltak a lakónegyedek nem hivatalos elnevezései az olaszországi Torinóban; a közösségi névadás és névtervezés Helsinkiben; az utcanevek közvetítette városkép, illetve az ebben bekövetkező változás hatása a névadásra az iparosodó Helsinkiben, valamint a bányavárosból fürdővárossá vált lengyelországi Jastrzębie-Zdrój városában; az emlékhelyek célú cseh utcanevek típusai; valamint a kereskedelmi célokat is szolgáló nyelvi tájkép az izlandi Akureyri városában.

2.2.5. A neveknek a fenntartható gazdaságban való szerepével foglalkozó szekcióban a hangsúly a tulajdonnevek kereskedelem, marketingben és annak sikerességében betöltött szerepén volt. Az előadásokban hallhattunk a greenwashingnak, vagyis a környezetbarát címkék reklámokbeli megtévesztő vagy hamis használatának a névtani vonatkozásairól; stadionok elnevezésének kulturális és üzleti aspektusairól; észt óvodák, tanzániai szafariparkok, romániai civil szervezetek nevééről; valamint a textilmárkák és éttermek nevééről Ghánától Finnországon, Lengyelországon és Németországon keresztül Kínáig. A szekcióban HAJABÁCS ZSUZSA (NYKFE) a többnyelvű turisztikai szövegekben megjelenő nevek szlovák és eredeti magyar változatainak következtlen használatára, valamint e nevek szlovák turisztikai szövegek angol változataiban használt fordításának hibáira hívta fel a figyelmet előadásában. Mivel Szlovákiában az 1918 előtti magyar neveket a szlovák helyesírási szabályoknak megfelelően kell írni, a szlovák szövegeken alapuló angol fordításokban használt magyar és szlovák névváltozatok megnehezítik a turisták számára, hogy azonosítsák a nevek viselőit.

2.2.6. Az irodalmi névadásra fókuszáló szekció előadásai főként a fordítástudomány névtani vonatkozásaival, a neveknek a fiktív világok felépítésében, valóságos terek visszaadásában játszott szerepével, atmoszférateremtő funkciójával foglalkoztak. Előkerültek Shakespeare, Joseph Pla, Femi Osofian, Rejtő Jenő és Catherine Lim művei. A szekció magyar előadója, SLÍZ MARIANN (ELTE) a tulajdonnevekben kifejezett humor fordításának lehetőségeit mutatta be Rejtő Jenő *A tizennégy karátos autó* című regényének hét (két angol, egy német, egy szlovák, egy orosz, egy francia és egy olasz) fordítása alapján. Fel-tárta, hogy a fordítók által alkalmazott különböző fordítási stratégiák milyen hatással lehetnek a célnyelv olvasóira, vagyis a fordítóknak sikerült-e átadniuk az eredeti magyar szöveg tulajdonneveinek humorkeltő funkcióját.

2.2.7. A névváltoztatással foglalkozó szekcióban az előadások elsősorban alkalmazott névtani témákban hangzottak el. Bemutattak esettanulmányokat, így a norvég farmnevek változását a standard és a nyelvjárási változat között, írországi állami és nem állami szervezetek átnevezését, lett családnév-változtatási eseteket és a lengyel jelnyelv tulajdonneveket érintő változatosságát. Előkerültek olyan átfogóbb témák is, mint a nevek ideológiai aspektusai, valamint adaptációjuk idegen nyelvi környezetben. A szekcióban két magyar előadó szerepelt. KOVÁCS ÉVA (DE) egy ómagyar kori településnév-korpusz lexikális-morfológiai és funkcionális-szemantikai vizsgálatáról számolt be, és a településnevek nyelvi alrendszerében bekövetkező változások hatására tendenciaszerűen, illetve ritkábban bekövetkező változásokat mutatott ki a természeti környezetre utaló településnevekben. HAUBER KITTI (HUN-REN) előadása Nyelvtudományi Kutatóközpont Névtani munkacsoportjának munkájába, valamint az ennek keretét adó, 2010 óta érvényben lévő törvényi szabályozásba és névtani alapelvekbe nyújtott bepillantást. Az előadás kontrasztba állította a törvényhozóknak és a tudománynak a magyar családnévanyagról vallott álláspontját a névváltoztató állampolgárok szándékaival, illetve a névanyagról való tudásával.

2.2.8. A névjogi szekcióban az előadások a nemrég módosított cseh és japán névtörvényekkel, az új svéd családnév-nyilvántartó rendszerrel, a BBC híreiben megjelenő ukrán nevek és a portugál exonimák standardizációjának problémájával foglalkoztak. A szekció magyar előadója, SZABÓMIHÁLY GIZELLA (NYKFE) előadásában áttekintette, hogyan változott a mai Dél-Szlovákiában található magyar települések hivatalos neve a 19–20. századi helynév-standardizációs törekvések során, és hogy a mai hivatalos szlovák név mellett még ismert különböző névváltozatok milyen kommunikációs helyzetekhez kötődnek.

2.2.9. A névtan mint fenntartható tudományterület szekciója volt a leginkább szerte-ágazó a felvonultatott előadások témáit tekintve: érintett elméleti és alkalmazott nyelvészeti kérdéseket, terminológiai és módszertani problémákat egyaránt. A témák között szerepelt a tulajdonnév jelentése, a köznevesülés jelensége, a nevek tipológiai és strukturális vizsgálata, grammatikai viselkedése, a nevek szerepe az anyanyelv-elsajátításban és az idegennyelv-oktatásban, valamint gyermekek neveket érintő kogníciója. A szekcióban hét előadás hangzott el magyar előadóktól. FARKAS TAMÁS (ELTE) az alkalmazott névtan fogalmát, a kutatási területek között elfoglalt helyét és tipikus témáit járta körül nemzetközi és magyar irodalmi, illetve gyakorlati példákkal illusztrálva. Az előadó amellet érvelt, hogy a fogalomnak és az alkalmazott névtani megközelítésnek a használata hasznos lehet a névkutatásban. RESZEGI KATALIN (DE) és KENYHERCZ RÓBERT (DRHE) az ún. Baker–baker

paradoxont mutatták be, melynek lényege, hogy az új arcokhoz könnyebb foglalkozásokat vagy egyéb információkat társítani, mint személyneveket, még akkor is, ha a személynevek foglalkozásnévi eredetűek. A korábbi kutatásokkal ellentétben, amelyek angol anyanyelvű felnőttekre korlátozódtak, a szerzők 8–10 éves magyar anyanyelvű gyermekeket vizsgáltak. Kimutatták, hogy különbség van a köznévi eredetű családneveknek és azok köznévi előzményeinek az elsajátításában, tárolásában és visszakeresésében, ami megerősíti, hogy a tulajdonnév különleges kategóriát képez a mentális lexikonban. RESZEGI KATALIN (DE) önálló előadásában a 6–7 éves magyar gyermekek helynév-kompetenciáját és mentális térképét vizsgáló felmérését mutatta be: egy fonológiai sorozat névként való elfogadására vagy elutasítására nagy hatással van az adott nyelvi elem gyakorisága, és ebben a korban a gyermekek már képesek különbséget tenni valós és kitalált nevek között. GERGELY VIKTÓRIA (NYKFE) az identitásformálás és a nyelvtanulás folyamatának összefüggéseit vizsgálta előadásában. Kutatási kérdései között szerepelt, hogy a magyart idegen nyelvként tanulók számára készült MagyarOK tankönyvsorozatban szereplő tulajdonnevek hogyan nyújtanak betekintést a magyar kultúrába, elősegítik-e a diákok kulturális elmélyülését, illetve előmozdítják-e interkulturális kommunikációs készségeik, nyitottságuk, toleranciájuk és kulturális érzékenységük fejlődését. RÁCZ ANITA (DE) előadásában emellett érvelt, hogy nem lehet meghatározni szigorú korszakhatárokat, amelyek egy adott típusú helynév kialakulását lezárják, ehelyett az időbeli különbségeket csak a nevek forrásokbeli megjelenésének és gyakoriságának időbeli sorrendje, vagyis a relatív kronológiájuk alapján lehet értelmezni. A kutatási módszer alkalmazását Bihar megye korai és késői ómagyar kori helynévanyagán mutatta be. GYÖRFFY ERZSÉBET (DE) a folyónevek lokalizálásának és szelekciójának problémáját járta körül nemzetközi és magyar történeti és jelenkori adatok felhasználásával, valamint a helynév-rekonstrukció módszerének alkalmazásával.

2.2.10. A névtani adatbázisok köré szerveződő szekcióban a névadatok gyűjtésének, tárolásának, felhasználásának 21. századi lehetőségeiről, az open access fontosságáról és a mesterséges intelligencia tanítására szolgáló korpuszok módszertanáról, kihívásairól hallottunk előadásokat. A szekcióban három magyar előadó szerepelt, akik a Magyar Nemzeti Helynévtár Programról számoltak be a nemzetközi közönségnek. BÁBA BARBARA (DE) részletesen bemutatta a programot, mely egyszerre szolgálja a magyar névkutató szakmát és a laikus nagyközönséget, valamint ismertette az eddigi gyűjtő- és rendszerező munka eredményeit. A program e kettős cél érdekében és az open access jegyében nemcsak nyomtatásban, hanem elektronikus formában is elérhetővé teszi a kutatás eredményeként létrejött adattárat, helynévszótárt, valamint egy földrajzi köznévi adatbázist és településtörténeti összefoglalót is. Ezt követően CZIRFUSZ VIKTÓRIA (ELTE) és WENDL DÁVID (ELTE–DE) számolt be az MNHP keretében a Kalocsai Sárközben végzett gyűjtésről, mely a terület mezőgazdasági és ipari folyamatainak, a mezőgazdasági monokultúrák fejlődésének és a biológiai sokféleség csökkenésének következményeit mutatta be a helyneveken keresztül. Az előadók hangsúlyozták, hogy a program a helyneveknek mint kulturális örökségnek a megőrzéséhez való hozzájárulás mellett a citizen science (közösségi tudomány) által fontos szerepet játszik a nemzeti és helyi identitás erősítésében is.

2.3. A kongresszus második napján a szekciókkal párhuzamosan két, a hely- és személynevek köré épülő szimpózium is zajlott. Az első célja a Nemzetközi Földrajzi Unió (IGU) Földrajzinév-bizottsága és Kormányásföldrajzi Bizottsága által folytatott, 2024-ben záruló

közös projektnek és az elért eredményeknek a bemutatása volt. A szimpóziumon a projektben részt vevő kutatók és munkacsoportok beszámolóit hangzottak el. A projekt fő kérdései a következők voltak: a kisebbségi helynév-standardizációra vonatkozik-e egyedi szabályozás, vagy a többségi nyelvi helynevek standardizációjával együtt történik; a kisebbségi helynév-standardizáció alulról felfelé vagy felülről lefelé irányuló folyamat-e, illetve mely közigazgatási szintek vesznek részt benne; milyen mértékben elégítik ki ezek a szabályozások a nyelvi kisebbségek igényeit, és segítik-e a többség és a kisebbség közötti kapcsolatok javítását. A szimpózium során Észtország, Írország, Románia, Spanyolország és Katalónia, Svédország, Ukrajna, Litvánia és az Egyesült Királyság vonatkozó szabályozásait, gyakorlatait ismerhettük meg. A romániai magyar kisebbséget érintő helyzetről BARTOS-ELEKES ZSOMBOR (BBTE) számolt be, történeti áttekintést és jelenkori képet is nyújtva a terület magyarságának helynévhasználatáról és az ennek változását befolyásoló tényezőkről, különös tekintettel a kisebbségi jogok alakulására. Emellett gyakorlati példákat is bemutatott a település- és utcanévtáblák, földrajzkönyvek, útikönyvek és különböző típusú térképek alapján.

A kongresszus másik, személynévi témájú szimpóziuma azt kívánta bemutatni, hogy a különböző országok adminisztrációja hogyan kezeli a bevándorlók személyneveit, és mi áll az eltérő gyakorlatok háttérében; mennyire meghatározó, hogy van-e állami szintű név-szabályozás az idegen nevek adminisztrációjára vonatkozóan, illetve felfedezhető-e ezek mögött valamilyen ideológia; hogyan adaptálhatók különböző névrendszerek egyazon névanyagba, és milyen jogai, lehetőségei vannak a bevándorlóknak saját nevük használatára. Az elhangzott előadások többek között Litvánia, Svájc, Ukrajna, Dánia, Norvégia, Spanyolország és az Amerikai Egyesült Államok példáit mutatták be.

2.4. A kongresszus programjában egy poszterszekció is helyet kapott a rendezvény második napján; ezt követően a poszterek a kongresszus teljes ideje alatt megtekinthetők voltak. A poszterelőadások a következő témákat érintették: írói névadás, családnév-változtatás a második világháború utáni csehszlovákiai zsidóság körében, ragadványnevek az orosz-ukrán konfliktusban, bibliai nevek kaj-horvát nyelvjárásban, személyneveken alapuló diskrimináció az esszéértékelésekben, a norvég helynévtörvény problematikus pontjai. A kongresszus végén a résztvevők szavazatai alapján a legjobb poszter díját ŽANETA DVOŘÁKOVÁ nyerte el a csehszlovákiai zsidó családnév-változtatások sokoldalú bemutatásával. A szekcióban szerepelt HÖRCHER ESZTER (Holokauszt Emlékközpont) posztere, mely Tóth Krisztina A majom szeme című regényében használt karakterek neveinek, illetve a névadás és név-változtatás szimbolikájának révén kapcsolódott a névkutatás témáihoz.

3. A plenáris előadások, szekciók és szimpóziumok mellett a kongresszus a szokásoknak megfelelően további szakmai eseményeknek is teret biztosított.

Az ICOS-tagok közgyűlésének fontos feladata volt az új vezetőtestület megválasztása. A testület élén az elnöki pozícióról leköszönő Reszegi Katalint a svéd Staffan Nyström váltotta, a két alelnök pedig a mexikói Yolanda Guillermina López Franco és az osztrák Peter Jordan lett. A testületnek továbbra is marad magyar tagja Györffy Erzsébet, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének docense személyében. Az ICOS Fiatal Kutatók Hálózatának képviselőjét a következő ciklusban a finn Milla Juhonen látja majd el. A közgyűlés emellett bizalmat szavazott Bécs pályázatának a 2027. augusztus 16–20. között rendezendő 29. ICOS-kongresszus megszervezésére.

Ugyancsak megtartották szokásos összejeveteleiket az ICOS különböző munkacsoportjai is, így a Terminológiai, a Helynévi és a Bibliográfiai Munkacsoportok. Sor került továbbá az ICOS folyóiratának, az Onomának a szerkesztőbizottsági ülésére, valamint a névtani folyóiratok szerkesztőinek szakmai egyeztetésére is. Az ICOS Fiatal Kutatók Hálózatának találkozója is lezajlott: szó esett a 2023-ban Glasgow-ban megrendezett ICOS Nyári Egyetem alatt elkezdett munka folytatásáról, és megállapodás született a hálózat tagjai közötti szorosabb szakmai együttműködésről, valamint egy szakirodalmi olvasóköri elindításáról. A következő, sorban a harmadik ICOS Nyári Egyetemnek 2026. augusztus 24–28. között szintén Helsinki ad majd otthont.

Kísérőrendezvényként ezúttal is szerepelt a programban a névtani kiadványok kiállítása, amely névtani folyóiratok, sorozatok és egyedi kötetek nemzetközi válogatását vonultatta fel.

4. Az ICOS nemzetközi kongresszusa ezúttal is átfogó áttekintést nyújtott napjaink névtani kutatásairól, a névtudomány modern kori alakulásáról, fejlődéséről, és kiváló helyszínt biztosított az inspiráló szakmai diskurzus számára. A sokszínű program bizonyára a konferenciakötetekben is tükröződni fog; az elhangzott előadások írott változatai az *Onomastica Uralica* köteteiben jelennek majd meg.

HAUBER KITTI

tudományos segédmunkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet, Nyelvhasználati és nyelvi tanácsadási kutatócsoport; Budapest
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7983>, e-mail: hauber.kitti@nytud.elte.hu

Helynévmintázatok a középkori Magyarország területén

Akadémiai doktori értekezés összefoglalója

Debrecen, 2024. 308 lap

Opponensek: Agyagási Klára, Forgács Tamás, Juhász Dezső

Védés: 2025. július 3.

RÁCZ ANITA

Debreceni Egyetem, Debrecen

Absztrakt

A disszertáció közvetlen célja, hogy a Kárpát-medence keleti részén fekvő, természetföldrajzi sajátosságok által meghatározott, négy jelentős folyó (Sebes-Körös, Vissz-Szamos, Maros, Kis-Küküllő) vízgyűjtő területe által kijelölt három nagy térség (Sebes-Körös mente, Szamos mente, Maros és Kis-Küküllő mente) korai ómagyar kori névanyagát funkcionális szempontú elemzés alá vonva meg-rajzolja e területek névmintázatait. A vizsgálat során alkalmazott újabb módszerek, a relatív kronológia és a történeti helynév-rekonstrukció lehetőséget adtak arra, hogy e munka a történeti helynév-tipológia mára már vitatott kronológiai kérdéseihez újabb ismeretekkel szolgáljon, illetve arra, hogy bizonyos korábbi helynév-etimológiákat felülvizsgáljon. Mindezen vizsgálatok legfőbb tudományos hozadéka pedig az, hogy a név- és nyelvtörténeti tanulságokon keresztül a Kárpát-medence korai történetének még ma is homályos nyelvi-etnikai kérdéseinek tisztázásához is hozzájárulhat.

Kulcsszavak: történeti helynév-rekonstrukció, történeti helynév-tipológia, relatív kronológia, településnevek, nyelvi térszerkezet, névmintázatok, középkor, történeti helynévkutatás.

Toponymic patterns in medieval Hungary

A summary of an academic doctoral thesis

ANITA RÁCZ

This dissertation's main aim is to delineate the toponymic patterns of three major regions in the eastern part of the Carpathian Basin – defined by natural geographical features and demarcated by the catchment areas of four significant rivers (Sebes-Körös, Upper Szamos, Maros, and Kis-Küküllő) – through a functional analysis of their early Old Hungarian onomastic material. The application of more recent methods to the investigation, such as relative chronology and historical place-name reconstruction, ensures this work contributes new insights to the still-debated chronological questions of historical place-name typology, as well as reconsidering selected earlier place-name etymologies. The chief scholarly contribution of all these inquiries lies, through the lessons of name and language history, in clarifying linguistic and ethnic issues relating to the Carpathian Basin's early history.

Névtani Értesítő 2025. 47: 217–233.

Keywords: historical place name reconstruction, historical place name typology, relative chronology, settlement names, name clusters, Middle Ages, historical toponomastics.

1. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása. A magyar nép korai történetének, a Kárpát-medencében való megtelepedésének és kora középkori viszonyainak vizsgálatában a történeti források által megőrzött, magyar nyelven lejegyzett helyneveknek kiemelkedő jelentősége van, annál is inkább, hogy hosszú időn át az ún. szórványemlékek adják a magyar nyelv legjelentősebb, írásban fennmaradt nyelvi forrásait. Ezt ismerte fel a 19. században a történész- és nyelvésztársadalom több jeles képviselője, akik a magyar nyelv e lexikális rétegének vizsgálata során megalapozták egyfelől a tudományos igényű helynév-etimológiát, másfelől pedig a magyar történeti helynév-tipológiát. E tudományterületek részletes kidolgozására a 20. század első harmadában került sor. A tipológiában a magyar településnevek típusait strukturális és szemantikai sajátosságok alapján állapították meg, illetve e típusokhoz kronológiai jellemzőket is társítottak. Az így kialakított rendszerleírást és annak településtörténeti konzekvenciáit a tudós társadalom a 20. század utolsó harmadáig fenntartás nélkül elfogadta.

A névrendszer elemeinek tipológiai elemzése, döntően pedig a névetimológiai kutatások eredményei nagy hatással voltak a Kárpát-medence honfoglalás utáni etnikai képének megrajzolására is. A kutatásban elért eredményekre vonatkozóan azonban a 20. század hetvenes éveitől szórványosan már kritikai észrevételek és pontosítások is napvilágot láttak, amelyek főképpen a rendszerben megállapított kronológiai viszonyokat, az egyes névtípusok megjelenésének és produktivitásának kronológiai határait, illetve az ún. kormeghatározó értéküket érintették. Ezek a felismerések a rendszer kiigazítását, a megállapítások további korrekcióját tették szükségessé.

Az elődök által elért eredmények felülvizsgálatához nagy segítséget jelent a digitális kultúrának az utóbbi évtizedekben történt ugrásszerű fejlődése, amelynek következtében egyfelől jelentős mértékben nőtt a hozzáférhető források száma, másfelől pedig általa a korábbiaknál jóval nagyobb méretű névkorpuszok kezelésére is lehetőség nyílt. Emellett az elmúlt évtizedben olyan újabb vizsgálati módszerek kimunkálása is megtörtént, mint a történeti helynév-rekonstrukció és a relatív kronológia, amelyek a helynévanyag differenciáltabb megközelítésével lehetővé teszik az eddig elért eredmények felülvizsgálatát, és alkalmazásukkal újabb ismeretekre is szert tehetünk a magyar nyelv- és névtörténetre vonatkozóan, átteteleken pedig a magyarság történetére nézve is. Dolgozatomban e módszerek alkalmazásával szeretnék magam is hozzájárulni a névtörténet korábbi megállapításainak pontosításához, a magyar nyelv- és névtörténeti ismeretek további gyarapításához. Konkrét elemzések révén kívánom igazolni az általam alkalmazott módszertan általános érvényességét is.

Munkám közvetlen célja, hogy a Kárpát-medence keleti részén fekvő, természetföldrajzi sajátosságok által meghatározott, négy jelentős folyó (Sebes-Körös, Vissz-Szamos, Maros, Kis-Küküllő) vízgyűjtő területe által kijelölt három nagy térség (Sebes-Körös mente, Szamos mente, Maros és Kis-Küküllő mente) korai ómagyar kori névanyagát funkcionális szempontú elemzés alá vonva megrajzoljam a névmintázataikat. A vizsgálat során alkalmazott, fent említett újabb módszerek (a relatív kronológia és a történeti helynév-rekonstrukció) lehetőséget adtak arra, hogy a történeti helynév-tipológia mára már vitatott kronológiai kérdéseire újabb ismeretekkel szolgáljak, illetve arra, hogy bizonyos korábbi helynév-etimológiákat felülvizsgáljak. Mindezen vizsgálatok legfőbb tudományos hozadéka pedig az, hogy a név- és nyelvtörténeti tanulságokon keresztül a Kárpát-medence korai történetének még ma is homályos nyelvi-etnikai kérdéseinek tisztázásához is hozzájárulhat.

2. Az elvégzett vizsgálatok rövid leírása

2.1. Elméleti alapvetés és tudománytörténeti előzményei. A magyar tudományosság érdeklődése a helynevek iránt kezdetben elsősorban a történeti forrásértékük kapcsán nyilvánult meg, a Kárpát-medence helyneveinek vizsgálatával a térség történeti viszonyait kívánta mind jobban megismerni. Ez a 19. században elindult folyamat jórészt a Magyar Tudós Társaság, későbbi nevén a Magyar Tudományos Akadémia törekvéseihez kapcsolódott. A Társaság az általa kiírt névgyűjtési és névfejtési pályázatokkal, a helynevek ügyében tevékenykedők támogatásával alapvetően járult hozzá a helynevek vizsgálatának a magyar tudományosságra való beemeléséhez. TELEKI JÓZSEF a század elején a magyar nyelv egy olyan korszerű szótának a megalkotását szorgalmazta, amelyben mint speciális szócsoporthoz, a személy- és helyneveknek is szerepelniük kellene. A század közepén RÉVÉSZ IMRE szótárszerűen összeállított helynévközlést adott közre, amely közel 1300 helynevet már lokalizálva mutatott be, ugyanakkor felismerte nyelvtörténeti jelentőségüket, történeti forrásértéküket is, elméleti fejtegetéseiben pedig rámutatott a néveredet vizsgálatának fontosságára is. E század névkutatásában kiemelkedő szerepe volt PESTY FRIGYES-nek, aki egy országos helynévgyűjtő munka megszervezésével máig az egyik legnagyobb jelentőségű helynévtár (63 kötetnyi, több mint 30 000 oldalas, kéziratban lévő anyag) összeállítását tette lehetővé. Mindemellett arra is figyelmeztetett, hogy a helynevek vizsgálata a nyelvtudomány és a történettudomány közös feladata, s e tudományok képviselőinek összefogásában látta a helynévvizsgálatok eredményességének, tudományos megalapozottságának a zálogát.

A 19. században a nyelvi vizsgálatok oldaláról szinte kizárólag a nevek eredetével foglalkoztak a tudós elődök. Az etimológia mint tudományterület azonban igazából a 20. század első harmadában vált a magyar tudományosság, a magyar nyelvtudomány fontos, kidolgozott területévé. Ekkor látott napvilágot MELICH JÁNOS A honfoglaláskori Magyarország (1925–1929) című műve, amelyben a nem magyar eredetű helynévkincs – azaz a jövevény helynevek – etimológiai megfejtését tűzte ki célul. Fő feladatának ezzel a Kárpát-medence honfoglalás kori nyelvi-etnikai képének rekonstrukcióját tekintette.

Hasonlóan történeti kérdések megválaszolására irányultak KNIEZSA ISTVÁN kutatásai, amelyek két nagy hatású munkában öltöttek testet. A Magyarország népei a XI.-ik században (1938) közvetlenül MELICH törekvéseihez kapcsolódott, a Keletmagyarország helynevei (1943–1944) című műnek pedig az volt a célja, hogy leírja az ország keleti vidékének, így Erdélynek és közvetlen nyugati határterületeinek a névrendszerét. Elemzése során azonban a 15. század előtről származó, általa feldolgozott forrásanyag alapján nem csupán ezt a regionális névrendszert jellemzi, hanem egyúttal megalapozta azt a nagyhatású elméleti keretet, amit történeti helynév-tipológiának nevezünk. Mindemellett arra a szempontokra is figyelt, amely a történeti indíttatású helynévvizsgálatokat a kezdetektől motiválta: a helynevekből településtörténeti, etnikumtörténeti következtetéseket is levont.

Az etimológiai kutatások mellett a magyar helynévtörténeti vizsgálatok másik fontos vonulata ezt követően a történeti helynév-tipológia kutatási módszereire irányult. A kutatók elsősorban a településnevek nyelvi vallomásától remélték a letelepedés, illetve a Kárpát-medence nyelvi-etnikai viszonyainak tisztázását. Ennek érdekében a településnevek nyelvi sajátosságaira kezdtek fokozott figyelmet fordítani. A korai településnevek rendszerszerűségét

helyezték a vizsgálatok középpontjába, s ez alapján szemantikai és strukturális településnév-típusokat állapítottak meg. E kutatások eredményének főképpen etimológiai területen és kronológiai vonatkozásaiban elengedhetetlen felülvizsgálatát a történettudós KRISTÓ GYULA (2000) mellett a nyelvtudományban elsősorban BENKŐ LORÁND szorgalmazta. Dolgozatom leginkább e két, a magyar helynévtörténeti kutatásokat alapjaiban meghatározó tudós munkásságához kapcsolódik szorosabban.

Vizsgálataim közelebbi elméleti keretét az a helynévelemzési módszer jelenti, amelyet HOFFMANN ISTVÁN dolgozott ki *Helynevek nyelvi elemzése* című művében (1993). Ez a leírási keret többféle helynévtípus szinkrón és diakrón vizsgálatára egyaránt alkalmas, egységes szemlélettel és fogalmi hálóval rendelkező elemzési modell. A modell funkcionális szemléletű, amely a helyneveknek az egymással összefüggésben lévő szinkrón (funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai jellemzőket elemző) és diakrón (az elnevezés kialakulását és időbeli változását elemző) szempontú vizsgálatát végzi el, emellett rendszerszerűségében új, eddig nem használt alapfogalmakat vezet be. E funkcionális szempontú helynévelemzési modell az alapja munkám településnév-elemző fejezeteinek.

A helynévkutatás interdiszciplináris jellegű tudomány, és noha számos szállal kapcsolódik más tudományokhoz (történettudomány, történeti földrajz, néprajz stb.), nem azok segédtudománya. Értelmezésem szerint egyes tudományok kölcsönös és egyenrangú viszonyban állnak egymással, s az általuk önállóan elért eredményeket egymásra vetítve vizsgálataikat kölcsönösen segíthetik. Munkámban ezt a kölcsönös viszonyrendszert is igyekeztem bemutatni, elkerülve azokat a buktatókat, amelyeket a tudományközi vizsgálatok gyakran felszínre hoznak.

Dolgozatom módszertani szempontból is új alapokon nyugszik. Míg ugyanis a hagyományos helynév-etimológiai kutatások konkrét vizsgálatok révén gyakran csak az éppen vizsgált egyedi névelőfordulásra koncentráltak, az adat nyelvi környezetét, illetve a névnek a teljes történetiségében felbukkanó alakjait figyelmen kívül hagyták, az általam alkalmazott módszer éppen ezekre a körülményekre fókuszál. Az utóbbi évtizedben kikristályosodott történeti helynév-rekonstrukció módszere ugyanis azon az alapelven nyugszik, hogy egy-egy helynevet mindig a korábbi és későbbi megjelenéseinek sorába beillesztve kell értelmezni, hiszen az így megmutatkozó nyelvi változások, különböző típusú eltérések alapvető fontosságúak lehetnek a további következtetések levonásához. A névrekonstrukciós eljárás a kronológiai sajátosságok vizsgálata során nagy hangsúlyt fektet többek között a név alaki rekonstrukciójára, így a hangtörténeti, a lexikális-morfológiai, valamint a funkcionális-szemantikai sajátosságainak az elemzésére. Emellett a denotatív jelentésnek, a lokális körülmények lehetőség szerint pontos feltárásának, valamint a névrendszer-tani beágyazottság vizsgálatának is meghatározó jelentőséget tulajdonít. Dolgozatom névelemzéseinek ez a módszer jelenti tehát az alapját, kiegészítve a relatív kronológia módszerével.

A hagyományos történeti helynév-tipológia egyes névtípusokhoz (pl. a törzsek nevéből alakult vagy az *-i* képzős helynevek) előfordulásuktól függetlenül határozott kronológiai értéket rendelt. E módszer hibás elméleti alapjait, így tarthatatlanságát többen is igazolták (KRISTÓ 2000, HOFFMANN–TÓTH 2016). Az egyes névtípusok produktivitásának, divatjának a vizsgálata, a magyar helynévrendszer kialakulásának és változásának leírása a funkcionális nyelv szemlélet alapvető követelményeinek megfelelően csakis a ténylegesen előforduló adatokból kiindulva lehetséges. Ez akkor is így van, ha tudjuk, hogy az egyes, egyedi elnevezéseknek a forrásokban való megjelenése esetleges. Mindezek miatt a hagyományos (abszolút)

kronológia helyett a relatív kronológiát célszerű alkalmaznunk. Az egyes településnév-típusok relatív kronológiai vizsgálatának alapjául a településnevek fennmaradt adatai szolgálnak, amelyek között kiemelt szerepe az első említésnek van. Nyilvánvaló azonban, hogy a nevek első előfordulása meglehetősen ritkán eshet egybe a keletkezésük idejével, amiről inkább csak kivételesen tudósítanak a források. Ez a véletlenszerűség azonban az egyes névgyedeket, azaz az egyes helynévtípusok képviselőit egyformán érinti. Ebből következően, ha a különböző névtípusokhoz tartozó névadatok száma megfelelően nagy, abban az esetben a különböző településnév-típusok egymáshoz viszonyított kronológiája helytállóan jellemezhető. A relatív kronológia módszerét több tanulmányban dolgoztam ki, igazolva, hogy a településnevek különböző szerkezeti és szemantikai típusai egymáshoz viszonyítva határozott időbeli viszonyokat mutatnak. Munkámban a településnevek kronológiai sajátosságaira vonatkozó vizsgálatokat e módszert alkalmazva végeztem el, és rajzoltam meg az egyes, fentebb említett térségek névmintázatát.

Valamely térség helynév-mintázatának, nyelvi-onomasztikai térszerkezetének azt a képet tekinthetjük, amelyet az ottani névállomány komplex vizsgálata révén felvázolhatunk.

A névmintázat-vizsgálat tulajdonképpen nem újkeletű eljárás, lényegében ilyen jellegű elemzést végzett MELICH (1925–1929) és KNIEZSA (1938) a fentebb említett munkájában is. A helynevek területi elterjedtségének jellegéből mindketten a kora középkori Kárpát-medencére vonatkozó etnikum- és településtörténeti következtetések levonására vállalkoztak. Kutatásuk közös jellemzője, hogy az adott kort statikusan vizsgálták, tekintet nélkül a névrendszer bármilyen változására. Az efféle statikus nézőpont helyett sokkal célszerűbb és realisabb a névrendszerre mint változékony struktúrára tekinteni, és jellemzését ennek megfelelően a maga dinamikájában, időbeli mozgásában és az ezzel együtt járó változékonyságában megadni.

A névmintázatok vizsgálatának egyik elsődleges kérdése a magyar–nem magyar helynévkincs viszonyának bemutatása. Egy-egy térség nyelvi képét, nyelvi térszerkezetét, nyelvi képének változását elsősorban ennek alapján rajzolhatjuk meg, és vázolhatjuk fel az ott használatban lévő magyar helynévállomány jellegzetes nyelvi vonásait, helynévmintázatát. Én magam disszertációmban arra vállalkoztam, hogy – főképpen e vizsgálati módszer relevanciáját igazolandó – néhány kisebb térségre vonatkozóan végezzem el az elemzést. Vizsgálatomhoz három olyan, a Kárpát-medence keleti részén fekvő nagyobb kiterjedésű területet jelöltem ki, amelyek gerincét – mint figyelembe vehető természeti tényezők – jelentősebb folyók alkotják: a Sebes-Körös völgyét; a Szamos folyó mentét; és Dél-Erdélyben a Maros, illetve a Küküllő mentét. Vizsgálatom során e térségek (s az ezeken belül megállapított kilenc régió) településnév-korpuszának többszempontú nyelvi elemzését előbb külön-külön végeztem el, majd az eredményeket egymással összevetve rajzoltam meg a régiók nyelvi-onomasztikai térszerkezetét és helynévmintázatát.

2.2. Keletkezés- és változástörténeti vizsgálatok. Munkámban a fent említett relatív kronológia és a történeti helynév-rekonstrukció komplex elemzési módszerével írtam le a három vizsgált térség kilenc régiójának helynévrendszerében lezajlott keletkezés- és változástörténeti folyamatokat. Ennek során az egyes régiók településneveinek nyelvi-etimológiai, térbeli és kronológiai sajátosságait figyelembe véve rajzoltam meg a régiók névmintázatát.

2.2.1. A Sebes-Körös völgye. A térséget meghatározó *Körös* nevet illetően a kutatók egyetértének abban, hogy az a Kárpát-medence legrégebbi víznévrétegéhez tartozik. Az elnevezés eddigi megfigyelt kísérleteit megvizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy az óeurópai

néveredeztetés kronológiai vonatkozásai, a név koraisága és a töben szereplő köznévv bizonytalan, nyelviileg pontosabban nem azonosítható volta következtében a víznévnek nem tulajdoníthatunk etnikai azonosító szerepet a magyar nyelv Kárpát-medencebeli megjelenését megelőző időre vonatkozóan. De több kérdés merülhet fel a kutatók által ma már egységesen elfogadott szláv közvetítés kapcsán is. Az egyes folyóágak megnevezései ugyanakkor részben új megvilágításba kerültek a vizsgálatok révén.

A térségben a természeti, főképpen a vízrajzi és a domborzati viszonyokat alapul véve négy kisebb terület különíthető el: a Sebes-Körös folyásának alsó és felső szakasza, illetve a két szakasz jobb és bal parti vidéke. E négy területi egység meghatározásakor a természetes határvonal kijelölése magától értetődő volt: az északi és a déli irányban egyaránt a Sebes-Körössel lényegében párhuzamosan futó két folyó vízválasztója tölti be ezt a szerepet. A Sebes-Köröstől északra fekvő régiók határa a Berettyó folyó vízgyűjtő területéig húzódik, a déli régiók pedig a Fekete-Körös vízgyűjtőjének vonaláig terjednek ki. A vizsgált nyugati és keleti régiók természetes határát a Sebes-Körös alsó szakaszának azon részénél volt célszerű megvonnom, ahol az alföldi jellegű terület véget ér, míg a felső szakasz keleti végét délen a hegyvidék, északon a magasabb dombvidék előtt húzódó völgyterület jelenti, amely egyúttal a Sebes-Körös vízgyűjtőjének a határa is.

A települések száma a jobb part alsó (AÉ) és felső (FÉ) folyása mentén kiegyenlített (43 : 39), kicsivel nagyobb különbség tapasztalható a bal part alsó (AD) és felső (FD) folyása mentén (73 : 58). A településnevek száma a jobb parton az alsó és felső folyás mentén fekvő települések tekintetében kiegyenlített (67 : 67), a bal parton azonban a települések, így a névalakok száma is nagyobb (120 : 85). Területére nézve a három térség nagyjából azonos méretű (450 km² : 450 km² : 550 km²); e szempontból a balparti alsó térség (750 km²) tér el jelentősebben a többitől.

Az egyes régiók helynévmintázatának felrajzolásakor fontos szerepe van a nevek nyelvi hátterének, a nyelvi térszerkezet-vizsgálatának, vagyis a magyar és a nem magyar eredetű nevek elkülönítésének, illetve ehhez szorosan kapcsolódva a nem magyar etnikumra utaló elnevezések elemzésének. E vizsgálatok eredményeként a korábban említett újabb módszerek alkalmazásával néhány jövevénynév korábban egységesen elfogadott etimológiája is újabb megvilágításba került.

A) A Sebes-Körös alsó folyásának északi régiójához tartozó települések neveinek nyelvi eredetbeli rétegeit elemezve az tapasztalható, hogy közöttük csupán egyetlen biztosan nem magyar – a szakirodalom szerint szláv, véleményem szerint inkább ismeretlen – eredetűvel számolhatunk (*Zomlin*), de a bizonytalan származtatások esetében is csupán a többféle magyar eredet lehetősége vetődik fel. Közismert, hogy egy terület legrégebbi, legkevésbé változékony rétegét a nagyobb vizek nevei jelentik. Ezt látva fontos az a megállapítás is, amely szerint a térségben az ómagyar korból ismert, a Körösnél kisebb vízfolyások elnevezése kivétel nélkül a magyar nyelvből eredeztethető. A településnevek között nem magyar népek jelenlétére – de a magyar nyelvben keletkezett, tehát egyúttal a magyarság jelenlétére is utaló névformával – a *Csehi* ~ *Csehtelek*, *Besenyő*, *Böszörmény*, *Nempti* és az *Orosztelek*, *Tóttelek* elnevezések utalhatnak. Az etnonimára visszavezethető településnevek esetében azonban nem mindig tudható a tényleges, közvetlen névadási motiváció, ugyanis a népnevek egy jó része a korban személynévként is használatban volt, így egy-egy népnévi lexémát tartalmazó településnév közvetlenül akár személynévre is visszavezethető. Az azonban bizonyos, hogy a végső forrása e neveknek is az etnonima volt, amely így (igaz, közvetetebben, de) mégiscsak a megnevezett etnikum egykori jelenlétére utalt.

B) A Sebes-Körös alsó folyása déli területén a kora középkori forrásokban feltűnő településnevek között egyetlen biztosan nem magyar eredetű névvel sem számolhatunk. A régió mikro-nevei az egyetlen ismeretlen olvasatú és eredetű (*Zyngey*) kivételével a magyar nyelvből eredeztethetők. Népnévi eredetű elnevezés az *Orosz* ~ *Oroszi*, *Székel* ~ *Székeltelek*, *Besenyő* ~ *Besenyőtelek* és *Tóti*.

C) A Sebes-Körös felső folyásának északi régiójában adatolható településnevek között mindössze egyetlen – kései adatolású – idegen eredetű, szláv etimonú településnév (*Derna*) található. A magyarság közé később betelepülő népekre az etnonimából alakult *Olaszi*, *Tóttelek* ~ *Tóttelke*, *Oláhtelek* ~ *Oláhtelke*, *Tótfalu*, illetve az idegenek által magukkal hozott, névköltöztetéssel a magyar névrendszerbe került *Vélen*ce neve utal. A korszakból ránk maradt gyér számú mikronév mindegyike a magyar nyelvből magyarázható.

D) A Sebes-Körös felső folyásának déli régiójában két biztosan nem magyar (szláv és román) eredetű településnévvel számolhatunk (*Bertény*, *Pestere*), a bizonytalan származtatások esetében pedig e régióban is inkább a többféle magyar eredet lehetősége vetődik fel, semmint a névátvétel valamely idegen nyelvből. Idegen etnikumra az *Úz* és a *Csehi*, illetve a másodlagos alakulású *Oláhbáród*, *Oláhlugas*, *Oláhkakucs* és *Oláhjenő* településnevek utalnak. Ebből a térségből a többi bihari régióval összehasonlítva igen gazdag mikronévi anyag maradt fent. Ezek az elnevezések két bizonytalan (*Neresz*, *Serges*), illetve egy ismeretlen olvasatú és eredetű (*Yhoulligotora*), azonosíthatatlan névtől eltekintve magyar etimológiájúak.

2.2.2. A Szamos völgye. A Szamos folyó elnevezése a Körös névéhez hasonlóan a Kárpát-medence ősi, óeurópai vízneveinek egyike, amely legalább az ókortól létezhetett. A Szamos víznév eredetmagyarázatait áttekintve egyértelműnek látszik, hogy – koraisága ellenére – belőle a Kárpát-medence honfoglalás előtti, a magyar nyelv megjelenését megelőző korszakának nyelvi-etnikai viszonyaira ugyanúgy nem következtethetünk, ahogyan erre a Körös esetében sincs mód, ugyanis valójában ismeretlen az elnevezés kialakulásának kronológiája, de nem ismerjük egyértelműen a névalkotó lexémát és annak pontos nyelvi eredetét sem. Az egyes folyóágak magyar neveinek eredetét – pl. a vitatott *Vissz-Szamos* esetében – azonban itt is pontosítani tudtam.

A Szamos és annak mellékágai a középkori Magyarország keleti részén több vármegye területét is érintették. E vidéken a névtörténeti vizsgálat alá vont régiók természetes határát Kolozs és Doboka vármegye területén a Szamos vízgyűjtője határozza meg. A térség első régióját Doboka vármegye nyugati felén jelöltem ki (Doboka régió). A terület kiterjedésének határa keletről a Vissz-Szamos folyó maga, nyugatról a vízgyűjtő területének a természetes határa, északról és délről a vármegyehatár, amely lényegében a bal oldali mellékvizek vízválasztó vonalaival esik egybe. A térség másodikként vizsgálat alá vont régiója Kolozs megye nyugati részén található (Kolozs régió). Kiterjedését keletről a Vissz-Szamos folyása, északról, nyugatról és délről a folyó vízgyűjtő területének határa jelöli ki. A harmadik megvizsgált régió Doboka és Kolozs megye területén észak–déli irányban húzódik (Kolozs–Doboka régió). A régiót nyugatról a Szamos folyása határolja, keletre a folyó természetes vízgyűjtő területét foglalja magába.

A Szamos völgyi három régió településszáma kiegyenlített (55 : 60 : 61), a településneveket illetően Doboka és Kolozs régió áll egymáshoz közelebb (71 : 74), míg Kolozs–Doboka régióban kissé nagyobb a településszám (88). Területére nézve két régió (Kolozs, Kolozs–Doboka) nagyjából azonos méretű (680 km² : 770 km²), a harmadik régió (Doboka, 490 km²) azonban jelentősebben eltér a többitől.

A) Doboka régióban adatolható településnevek között egy olyan elnevezés található, amely biztosan szláv eredetű (*Ugróc*), további kettő (*Ónok*, *Eszmény*) véleményem szerint kevésbé biztosan sorolható ebbe a csoportba. Egy további név (*Esküllő*) eredete nem tisztázott. A korai ómagyar korból itt fellelhető mikronevek között ugyancsak találunk szláv nyelvben keletkezett vízneveket (*Orbó*, *Lóna*). Az e vízfolyások mellett fekvő települések metonímiával alakult azonos alakú neve azonban már magyar eredetűnek tekintendő. A magyar népesség közé betelepülő szláv lakosságra utalhat az etnonimából alakult *Cseh*, illetve *Tótör* elnevezése.

B) Kolozs régióban a kora középkori források által megőrzött településnevek között ugyancsak egyetlen kétségtől idegen eredetű megnevezést találunk, a *Szelecse* nevet. A mikronevek között azonban több szláv eredetű elnevezés is feltűnik: *Szomordok* és *Lóna* települések a mellettük folyó patakról kapták nevüket, e víznevek szláv eredetűek. Ugyancsak szláv eredetű név rejtezik a magyar *Gorbó pataka* víznév előtagjában, és szláv eredetű domborzati névre megy vissza a forrásokban csupán településnévként adatolható *Gerecse* elnevezés. A térség többi mikroneve a magyar nyelvben jött létre. Idegen, szláv etnikumra utaló népnév két elsődleges alakulású településnévben (*Bolgár*, *Tótfalu*) szerepel. Másodlagosan alakult településnevek jelzői névrésze későbbi román és szász betelepülőkre utalt (*Oláhfenés*, *Szászfenes*).

C) Kolozs–Doboka régió településnevei között csupán egyetlen biztosan idegen eredetű név szerepel (*Palatka*), de egy másik esetben (*Kályán*) is felmerült a szláv eredet gyanúja. Ez utóbbi esetben a névkörnyezet miatt véleményem szerint ugyanolyan vagy nagyobb valószínűséggel jöhet szóba a személynévből magyarázható magyar eredet is. A Szamos völgyének és mellékvizeinek az erre a területre eső részén csakis magyar eredetű mikroneveket tudunk adatolni a korai ómagyar korból. Idegen etnikum megtelepedésére utaló népnévvel alakult településnevek ebben a régióban a korszakban nem adatolhatók.

2.2.3. A Maros és a Kis-Küküllő völgye. A *Maros* folyó neve ugyanahhoz az ősi óeurópai névréteghez tartozik, amelybe a *Körös* és a *Szamos* neve is sorolható. Az elnevezés már az ókortól adatolható, a magyar nyelvbe szláv közvetítéssel kerülhetett, ám a magyar–szláv érintkezések pontosabb lokalizálására ugyanúgy nem ad lehetőséget, ahogyan a fentebb tárgyalt folyók neve sem, mert a magyarok a víz hosszú folyása mentén bárhol átvették a nevet az ott talált szlávstágtól.

A *Küküllő* folyó neve méretéből következően bizonyára szintén régibb helynévi rétegbe tartozik, ám a kutatók az eddig vizsgált régiók központi szerepű vízfolyásaitól eltérően nem az indoeurópai víznévréteg tagjaként tartják számon. Eredetét a magyar és a bolgár-török nyelvben keresték, a magyarban több lexémát is gyanúba hozva. E magyarázatkísérleteket áttekintve azonban a *Küküllő* nevének eredetét egyelőre bizonytalannak kell tekintenünk azzal, hogy a homályos kérdések tisztázása leginkább a magyar származtatás terén igényel további vizsgálatot. A *Küküllő* két ágának, a Kis- és Nagy-Küküllőnek a megjelölésére szintén használhatták a *Küküllő* megnevezést is, de bizonyosan a közös alsó szakaszon nevezhették így eredetileg.

A térségben vizsgált települések két, nyugat–keleti irányból szomszédos vármegye területén találhatók: a Maros völgye Erdélyi Fehér vármegye alsó részén, a Kis-Küküllő völgye Küküllő vármegyében. A Maros és a Kis-Küküllő völgyének két vizsgált régiója közül az első Erdélyi Fehér vármegye területén fekszik. A megye alsó részének központi folyója a

Maros, vizsgálatom tárgyául az e folyó medencéjében fekvő települések megnevezései szolgálnak. A térség másik régiója az Erdélyi Fehér vármegye alsó részével kelet felől szomszédos Küküllő vármegye területén található. E terület meghatározó folyója az észak-keleti irányból érkező és délnyugat felé tartó Kis-Küküllő. Az általam vizsgált régió e folyó Küküllő vármegyei szakaszának vízgyűjtő területe.

A Maros és a Kis-Küküllő völgyi térség régióinak településszáma nem mutat jelentős különbséget (65 : 56), a településnevek száma azonban kissé magasabb a Maros-völgyi települések esetében (91 : 76). Területére nézve a két régió szinte azonos méretű (760 : 785 km²).

A) A Maros völgye régióban a fentiekben bemutatott régióknál jóval több külső név-alkotással létrejött, idegen eredetű, névátvétellel a magyar névrendszerbe került település-név található: német eredetű a *Burgberg*, *Birnbaum* és *Luprettal* név, flamand telepesek hozták magukkal a *Borbánd* (~ lat. *Borbantina*) nevet. De ide kapcsolódik Fehérvár német nyelvű *Weissenburg* (lat. *Wizzenburgensis*) névalakja is. Esetleg a jövevénynévek közé sorolható további három településnév (*Pad*, *Csongva*, *Háporton*). Nem ismerjük pontosan a *Lotrid* elnevezés eredetét. Az idegen betelepülőkre utaló *oláh* és *szász* etnonimák másodlagosan alakult kétrészes nevekben fordulnak elő (*Oláh*-, *Szászárkos*, *Szászpad*). A régió igen gazdag mikronévanyagában azonban csupán két jövevénynév található, az *Ompoly* folyó és az *Orbó* patak neve. Előbbi az ősi, indoeurópai névréteg része, közelebbi származása ismeretlen, utóbbi pedig szláv eredetre megy vissza.

B) A Kis-Küküllő völgyében az egyrészes elnevezések között néhány szláv és német nyelvből származtatható településnév adatolható. Szláv eredetre vezethető vissza a *Zsidve* és esetleg *Dombó* falu elnevezése. Ez utóbbi településnév esetében azonban véleményem szerint a korai ómagyar korban használatban lévő *Dombó* személynév miatt a magyar eredeztetés is azonos súllyal esik latba. Küküllővár nevének német nyelvű alakja a *Kümelburg*. A *Boneti* településnév olvasata és eredete bizonytalan, esetleg a későbbi német *Bones(dorf)* névforma előtagjának latinizált változata lehet. Idegen népességre utaló etnonima csupán a másodlagos alakulású kétrészes *Böszörményszancsal* névben található. A Kis-Küküllő által meghatározott régió korai ómagyar korból ismert mikronevei között egyetlen jövevénynév sem található.

2.3. A nyelvi térszerkezet bemutatása. Az egyes régiók nyelvi térszerkezetének elemzését az előzőekben bemutatott eredményekre építve végeztem el. A nyelvi térszerkezet vizsgálatának célja annak a bemutatása, hogy egy adott korban – vizsgálatunk esetében a korai ómagyar korban – valamely térségben milyen nyelvek voltak jelen. Ennek során azt próbáljuk meg felderíteni, hogy a nyelveket használó etnikumok mikor és hol telepedhettek meg. Ez pedig a történeti kutatások számára évszázadok óta az egyik legfontosabb nyelvészeti vizsgálati irány. Módszerül a nevek eredetének és történetének vizsgálata, a korábban már bemutatott névrekonstrukciós eljárás szolgál. E vizsgálat során az idegen eredetű (jövevénynévek, az etnonimák használatával megalkotott településnevek, a névköltöztetéssel a magyar helynévrendszerbe került elnevezések tanúsága alapján (de az ismeretlen és bizonytalan etimológiájú helyneveket is megemlítve) mutatom be, hogy a korai ómagyar korban a kilenc régióban milyen nyelvek voltak jelen.

2.3.1. A Sebes-Körös völgye. A Sebes-Körös völgyi régiók korai ómagyar kori nyelvi-etnikai képét a helynevek tanúsága alapján egyértelműen a magyarság határozta meg. Idegen ajkú lakosság korai, már a 13. század elején bizonyítható jelenlétére utaló magyar eredetű elnevezések jellemzően a folyó alsó szakaszán adathatók, ahol a településnevek szláv, székely, besenyő és böszörmény népelemekre utalnak. Az ide tartozó településnevek szerkezete is ezen a területen látszik archaikusabbnak: a népnevet tartalmazó egyrészes nevek mellett a kétrészes településnevek második névrésze földrajzi köznévként, amely idegen etnikum elsődleges megtelepülésére és környező magyar névadókra mutathat. Ezzel szemben a folyó felső folyása mentén az északi oldalon éppen csak megjelennek az egyrészes népnévi eredetű településnevek, s többségben vannak a kétrészes, későbbi típusú megnevezések. A felső déli régióban pedig csak a 14. század végétől jelennek meg a népnévi jelzővel álló, alapnevükben településnevet tartalmazó, a fentieknél is újabb névstruktúrájú elnevezések. Ezek a másodlagos alakulású nevek a megjelölt település(részek) időben későbbi alakulására utalnak, és egyúttal az *oláh* etnonimával jelölt román népességnek a magyarság által lakott falvakba a 14. század végétől, azaz a kései ómagyar korban történő utólagos betelepülését jelzik.

Mindez arra utalhat, hogy a Sebes-Körös alsó folyása mentén korábban megindulhatott az idegen népelemek betelepülése, betelepítése, mint a felső folyás mentén. Ez utóbbi térségben a korai adatolású két idegen eredetű településnévnek (*Bertény*, *Pestere*) nincs kor meghatározó értéke, de a fentiek fényében inkább tarthatók talán ezek is későbbi betelepülés nyelvi lenyomatának.

2.3.2. A Szamos völgye. Ebben a térségben a leggazdagabb az idegen eredetű helynévkincs. A Szamos völgyének nyelvi térszerkezete a Sebes-Körös térségéhez képest általában is kissé összetettebbnek, rétegzettebbnek tűnik. A településelnevezések és a mikronevek vizsgálata a Szamos-völgyi régió területén azonban mindezeketől is függetlenül döntően magyar nyelvi-etnikai jelenlétet bizonyít. A nem magyar eredetű helynevek etimológiája jellemzően szláv nyelvi-etnikai hatást jelez. Az e csoportba tartozó nevek legkorábban a 13. század második felétől bukkannak fel a forrásokban. Az idegen népesség elsődleges megtelepülését jelző jövevénynévek az itteni három régióban kiegyenlített arányban szerepelnek, ezeknek azonban nincsenek olyan nyelvi jellegzetességeik, amelyek alapján arra következtethetnénk, hogy helynévként már a magyarok betelepülése előtt léteztek volna. A forrásokbeli megjelenésük is inkább azt a korábbi véleményt támogatja, amely későbbi betelepülést valószínűsít. Az etnonimát tartalmazó településnevek kevésbé jellemzőek ebben a térségben, közöttük két kivétellel utólagos mellételepülésre utaló nevek szerepelnek a névanyagban. Az etnonimák a Doboka régióban szláv, a Kolozs régióban bolgár, szász és román, a Kolozs–Doboka régióban pedig szász népességre utalnak. Az archaikusabbnak tekinthető egyrészes nevek szlávokhoz köthetők, ami e népréteg korábbi megtelepedését jelzi. Az újabb helynévtípust képviselő kétrészes településnevek jelzői névrészában (a másodlagosan alakult nevekben) megjelenő *szász* és *oláh* jelző arra mutat, hogy ezeknek az etnikumoknak a betelepülése később történt meg a térségbe.

2.3.3. A Maros és a Kis-Küküllő völgye. Az általam elemzett helynévanyag e térségben távolról sem jelez olyan erős szláv jelenlétet, mint ahogyan azt korábban egyes szakirodalmi források, főképpen KNEZSA ISTVÁN (1938: 415, 418–419) és ICZKOVITS EMMA (1939: 46), illetve GYÖRFFY GYÖRGY (Gy. 2: 103) feltételezték. A térség két vízneve, az

Ompoly és az *Orbó* utalhat a szlávoknak a magyarokat megelőző itteni jelenlétére is, de ilyen bizonyítékként a KNEZSA által említett *Dombó* nevet (1938: 419) nem hozhatjuk fel, mivel a nazális magánhangzót tartalmazó szláv elemek magyarba kerülésének a kronológiájáról a mai szlavisztika más felfogást vall. Szláv betelepülőkre etnonimából alakult településnevek sem utalnak e térségben, ami eltér a másik két vizsgált térségtől. Erős német nyelvi jelenlétet mutat viszont a térség hét német eredetű településneve, amely kétségtávol betelepülő népességtől származik, mint ahogyan a Flandriából ide költöztetett *Borbánd* településnév is. Feltűnően alacsony viszont az etnonimával jelölt, szász telepesekre utaló magyar eredetű nevek száma. E névtípus ritkasága – erős német betelepülés mellett – ugyancsak a korábban vizsgált térségektől különböző vonása e térségnek. Ezek mellett román és bösörmény betelepülők utal egy-egy településnév.

2.4. A helynévmintázatok a három térségben. Ahhoz, hogy a Sebes-Körös, a Szamos, a Maros és a Kis-Küküllő völgyi térségek kijelölt régióinak névmintázatát, nyelvi-onomasztikai térszerkezetének komplex képét megrajzoljuk, elsőként a települések és településnevek keletkezését, gyarapodásuk és eltűnésük folyamatát kell feltárnunk. Ezt követi a településnevek funkcionális elemzése, amelynek segítségével a helynevek strukturális és szemantikai sajátosságairól alkothatunk képet, majd tárgyalnunk kell a településnevek változását, benne a névváltozatok, a névdifferenciálódás és a névcserje jelenségét. Mindezek után van lehetőségünk arra, hogy az egyes régiók névrendszerében megmutatkozó sajátosságokat, azaz a névmintázatok összevessük. Az egyes térségeket, s azon belül az egyes régiókat ebben az esetben is külön egységekben tárgyaltam.

2.4.1. A településnevek változási dinamikája. Az egyes régiók településnév-rendszerének ómagyar kori változási tendenciáit a településneveknek a forrásokban való legkorábbi felbukkanása és az onnan történt esetleges eltűnése fényében mutathatjuk be. A nevek feltűnése és eltűnése ugyanis – a relatív kronológia módszerét alkalmazva – megmutathatja az egyes térségek megtelepülése, településszerkezetének változása közti eltéréseket, ami fontos információkat nyújthat a településtörténeti kutatásoknak. A településnevek változásának dinamikája – ha leválasztjuk e változások közül a kifejezetten nyelvi indíttatásúakat – pedig utalhat az egyes térségek társadalmi változásainak eltérő ütemére, a birtokviszonyok, a gazdasági viszonyok eltérő fejlődésére is.

Az említett két, ellentétes irányú változást a három térségre vonatkozóan három önálló alfejezetben vizsgáltam meg.

A) A Sebes-Körös völgyében a 11. és 12. századból a központi szerepű *Várad*, illetve a közeli *Fugyi* és *Olaszi* nevét őrizték meg a források. A térségben megtelepült falvakat a 13. századtól mind a négy régióban egyértelműen a gyarapodás jellemzi. A növekedés mértékében azonban az egyes területek között számottevő különbség mutatkozik. A települések s ezzel párhuzamosan az őket jelölő településnevek számának a korai időszakban történő gyarapodása egyértelműen a Sebes-Körös alsó folyása mentén jelentősebb, ami azt jelezheti, hogy a folyó völgyének betelepülése ezen a területen indulhatott meg hamarabb. A legdinamikusabb, kiugró mértékű névmegjelenés a Sebes-Körös alsó folyásának bal parti (AD) településnév-állományában történt, a legkiegyensúlyozottabb képet e tekintetben pedig a Sebes-Körös felső folyásának bal parti (FD) területe mutatja, ami a betelepülés itteni folyamatos, elhúzódó voltára is utalhat. A nevek forrásokbeli feltűnésének fényében hektikusabbnak látszik a névkeletkezési folyamat a folyó északi partjának felső folyása (FÉ) mentén, és figyelemre méltó az ebben a régióban mutatkozó néveltűnés mértéke is. Ez arra

utal, hogy a négy régió közül itt zajlott le a megtelepülés a legkevésbé kiegyensúlyozott módon.

Az új nevek létrejöttét vizsgálva kitűnik, hogy a meglévő nevek mellett elkezdett névvariánsok korábban jelennek meg, mint az osztódás vagy mellételepülés következtében létrejött differenciálódott elnevezések, emellett a névvariánsok létrehozása sokkal állandóbb módja is a névalkotásnak, mint a névosztódás. A névcseré jelensége a 14. század közepéig csupán a folyó északi parti régiókban (FÉ, AÉ) adatolható.

B) A Szamos menti térségben a 12. század második felében felbukkanó korai elnevezések a két vármegye központi jelentőségű településeinek (*Doboka, Kolozs*) megnevezései. A 13. század első felében a nevek feltűnése legintenzívebben a Kolozs–Doboka régióban figyelhető meg. Ebből a szempontból a legkiegyensúlyozottabb képet a Kolozs régió mutatja: a 13. század harmadik negyedétől majd egy évszázadon át folyamatosan jelennek meg újabb és újabb településnevek. Időben hasonlóan elhúzódó ez a folyamat a Kolozs–Doboka régióban is, míg a Doboka régióban a nevek feltűnésében egyetlen rövid időszaknak, a 14. század első negyedének van kitüntetett szerepe.

Kolozsban a névfeltűnés mellett a néveltűnés is kiegyensúlyozott és nem igazán jelentős folyamat. Dobokában a nevek megjelenéséhez hasonlóan a nevek eltűnése is egyetlen században, a 14. század második negyedében jelez kiemelkedő mértéket. A Kolozs–Doboka régióban pedig a 14. század második negyedében mutatkozik egy nagyobb néveltűnési hullám.

A településnév-rendszer kialakulása a legkorábbi időszaktól eltekintve a Kolozs régióban látszik a legfolyamatosabbnak, a legkiegyensúlyozottabb dinamikájúnak. A nevek feltűnése ezt a térséget mutatja legrégebbi megszállásának. A másik két térségben, főleg a Doboka régióban a 14. században feltűnő nevek túlsúlya pedig arra utalhat, hogy megtelepülésében a hangsúlyos időszak a kolozsihoz képest későbbi lehetett.

A társadalmi háttérű névalakulásmódok közül Kolozsban a névcserének, Dobokában a névdifferenciálódásnak volt jelentősebb szerepe, míg a Kolozs–Doboka régióban e két folyamat azonos mértékben járult hozzá a névrendszer alakításához.

C) A Maros és a Kis-Küküllő mentén a Maros-völgyi (EF) települések neve korábban és nagyobb számban bukkant fel a forrásokban, mint a Küküllő megye vidékéről (Kü) származóké. Ebből óvatosan az Erdélyi Fehér megyei régió korábban induló és egyenletesebb ütemű megtelepedésére következtethetünk. Ezen a területen (EF) a 13. század vége az új elnevezések felbukkanásának csúcsidezőszaka, a 14. század elejétől újabb településnevek, ezzel együtt újabb települések egyre kisebb számban tűnnek fel. A Kis-Küküllő völgyében (Kü) pedig éppen ez az időszak jellemezhető a település- és településnév-gyarapodás leg-erőteljesebb korszakaként.

Az új elnevezések létrejöttében a Maros-völgyi (EF) területen a névcserének, a Kis-Küküllő völgyében (Kü) a névvariációnak volt meghatározó szerepe. A névcseré eredményeképpen feltűnő új településnevek aránya a vizsgált kilenc régió közül az Erdélyi Fehér régióban a legmagasabb. Ez a körülmény pedig a régió intenzív népességi és társadalmi változásaira is utalhat egyúttal.

2.4.2. A településnevek szerkezeti elemzése. A névmintázatok, azaz a helynévrendszerben megmutatkozó területi eltérések jól megragadhatók a településnevek szerkezeti sajátosságaiban is. Az egyes kisebb, regionális részrendszerek ugyanis hasonló vagy eltérő képet

mutathatnak az egy- és kétrészes elnevezések arányaiban és tulajdonságaiban, illetve a közöttük felfedezhető összefüggésekben és kapcsolataikban.

A régiók névrendszereit többféle szempontból tárgyaltam. Elsőként az egy- és kétrészes településnevek megoszlásáról, arányainak időbeli alakulásáról szóltam. Ezt követően az egyrészes neveket elemeztem morfológiai jegyeik alapján (itt szóltam a jövevénynevek arányáról is), majd szemantikai szempontból is megvizsgáltam ezeket. Ezután a kétrészes nevek két nagy szerkezeti típusát mutattam be: a földrajzi köznévi, illetve a településnévi utótaggal álló neveket. A régióként elvégzett vizsgálatok eredményét az egyes térségeket tárgyaló tartalmi egységek végén összegző alfejezetben mutattam be. Az eredmények értékelésében a településnevek egyes típusaival kapcsolatos relatív kronológiai ismereteinkre támaszkodhatunk. A relatív kronológiai vizsgálatok azt mutatják, hogy az egyrészes nevek feltűnése tendenciáját tekintve egy-másfél évszázaddal megelőzi a kétrészesekét. Az egyrészes neveken belül archaikus szemantikai csoportként a társadalmi csoportnevekből (törzs-, foglalkozás- és népnevekből), valamint a személynévből alakult településnevek különíthetők el. A kétrészes neveken belül pedig a legújabb típusnak a településnévi alaptaggal állók tekinthetők. E jegyek különböző mértékű megléte alapján minősíthetők az egyes névrendszerek archaikusabbnak vagy éppen relatíve újabban keletkezettnek. E névmintázatok eltéréseiből pedig településtörténeti különbségekre is következtethetünk mind az időbeliség, mind a területiség vonatkozásában.

A) A Sebes-Körös völgyében idegen etnikumok jelenlétére utaló jövevénynevek a folyó alsó szakasza menti két régióban (AÉ, AD) nem fordulnak elő. Az egy- és kétrészes településnevek aránya a négy régióban viszonylag homogén képet tükrözve az egyrészes nevek döntő fölényét (90% közeli arányát) mutatja. Ettől jelentősebb eltérés az FÉ régióban látszik, itt a két névszerkezeti típus aránya kétharmad : egyharmad. A legarchaikusabb mintázat az AÉ régióban figyelhető meg, ahol a korai ómagyar korban nem fordul elő kétrészes településnév, s ehhez nagyon közeli sajátosságokat mutat az AD és az FD régió. Ez arra utalhat, hogy az AÉ-i régió településrendszere lényegében még azelőtt állandósult, hogy kialakult volna a kétrészes nevek divatja, és csaknem ugyanígy történhetett az AD és FD régióban is. Az FÉ régióban viszont a betelepülési folyamat ezekhez képest időben jóval tovább elhúzódhatott.

A morfológiai sajátosságokat vizsgálva kitűnik, hogy az alsó folyás mentén (AÉ, AD) az egyrészes településneveknek kevesebb mint egyharmada, a felső folyás mentén (FD, FÉ) kevéssel több mint a fele képzett, s leggyakrabban az *-i* és a *-d* képzővel állnak.

Szemantikai tekintetben archaikusabb névmintázattal rendelkezik az a régió, amelynek névanyaga a humán tartalmú, közvetlenül az emberre utaló (személynévből és társadalmi csoportnévből alakult) elnevezések nagyobb arányát mutatja. Ilyen az AÉ és az AD régió névkorpusza. Hozzájuk ebből a vizsgálati szempontból is az FD régió áll közelebb, míg az FÉ régió névmintázatának legfőbb jellemzője a természeti nevek magas aránya. Mindezek az alsó szakasz melletti régiók korábbi betelepülésére utalnak, s a felső szakasz melletti régiók elhúzódó, folyamatos benépesülését mutatják ugyanúgy, ahogyan korábban a településnevek változási dinamikájának vizsgálata is ezt jelezte.

B) A Szamos menti mindhárom régióban előfordulnak idegen, egyetlen kivétellel szláv eredetű helynevek. Névkorpuszukban szinte azonos arányban, kétharmados fölényrel szerepelnek az egyrészes településnevek, amiből arra lehet következtetni, hogy a térség betelepülése a Szamos-völgyi régiókban nagyjából egyidőben történhetett meg. E névrendszerek viszont a fenti három Körös menti régióhoz képest kevésbé archaikusak. Az egyrészes nevek szerkezeti típusai között azonban már mutatkozik a három Szamos menti régió között némi

eltérés. Míg a Doboka régióban alig akad képzővel létrehozott elnevezés, addig a Kolozs régió egyrészes településneveinek közel egyharmada mutat ilyen struktúrát. A névszerkezeti arányok alapján a két térség között áll a mintegy egyötödnyi képzett településnév-állományával a Kolozs–Doboka régió. A Körös menti régiókkal szemben e térségben az -s képző helynév-alkotó szerepe tűnik ki. Ezek az eltérések nem annyira kronológiai, hanem inkább területi különbségeket jeleznek.

A településnevek szemantikai típusait elemezve a legarchaikusabb névmintázatot jelző, közvetlenül (személynévvel és társadalmi csoportnévvel) humán környezetre utaló elnevezések arányában ugyan mutatkozik némi eltérés a térség három régiójában, ám ez a különbség nem tekinthető szignifikáns eltérésnek.

A Szamos menti térség három régiójának településnév-mintázata jóval egységesebb, kiegyensúlyozottabb képet mutat, mint amit a Sebes-Körös menti régiókban tapasztaltunk. Az egyes régiókban mutatkozó eltérések nem elég markánsak ahhoz, hogy azokból kronológiai jellegű településtörténeti következtetések is levonhatók lennének. Figyelemre méltó tehát, hogy az itteni adatok nem erősítik meg a nevek feltűnésének (változásának) dinamikája alapján levont, a kolozsi régió korábbi megtelepedésére vonatkozó következtetést.

C) A Maros és a Kis-Küküllő mentének két régiója közül az Erdélyi Fehér (EF) régióban nagyobb az egyrészes településnevek aránya: a korai ómagyar kor végére itt kialakult településnév-állománynak több mint a négyötöde ezt az egyszerűbb struktúrát mutatja. Mindez az Erdélyi Fehér régió névkorpuszában archaikusabb jellegére utal a Küküllő (Kü) régióhoz képest. Amennyiben a nagy térségek névszerkezeti arányainak együttes képét nézzük, a Maros és a Kis-Küküllő menti térség a másik két nagy térség közötti helyet foglalja el: a kétrészes nevek még nincsenek olyan arányban jelen, mint általában a Szamos menti régiók településnevei sorában, de gyakoribb előfordulásúak, mint a Sebes-Körös menti települések megnevezései között. Ez a három nagy térség betelepülésének időbeli eltérésére is utalhat.

Az egyrészes nevek két szerkezeti típusa közül mindkét régióban az alapalakban álló nevek aránya a meghatározó. A nem túl gyakorta használt képzők azonban az adott térségre jellemző nyelvi területi névmintázati eltérést mutatnak: a Maros menti (EF) régióban egyértelműen a -d képző szerepe jelentősebb (hasonlóan a Körös vidékéhez), a Kis-Küküllő mentén (Kü) pedig az -s névalakító szerepe erőteljesebb (hasonlóan a Szamos mentéhez).

Az egyrészes nevek szemantikai típusait vizsgálva feltűnik, hogy amíg az archaikusabbnak tekintett személynévi eredetű településnevek megjelenése a Kis-Küküllő régióban (Kü) csak a 13. század végétől adatolható, addig a Maros régióban (EF) már a 12. század végétől folyamatosan jelen van a településnevekben. A Maros menti (EF) régióban a természeti környezet is jelentősebb névadási motivációt jelentett.

Mindezek a névmintázatbeli sajátosságok a térségen belül az Erdélyi Fehér régió időben valamivel korábbi megszállására mutathatnak.

2.4.3. A településnevek változásvizsgálata. Az írott dokumentumokban megjelenő nevek számának növekedését nemcsak az újabb és újabb települések forrásokbeli feltűnése okozta, hanem a meglévő nevek változása, variálódása is. Az egyes régiók településneveiben megfigyelhető változási folyamatok nyelvi megvalósulását bemutattva tárgyalom a névvariánsokat, illetve az osztódással létrejött településnevek névdifferenciálódás útján keletkezett megnevezéseinek nyelvi jellegzetességeit. Ez utóbbi névalakok jelzői névrésznének

szemantikai jellegét jórészt külső, társadalmi motívumok befolyásolhatták, de érvényesülhettek benne egy-egy térségre jellemző nyelvi sajátosságok is.

A változásvizsgálatok során a névcseré jelenségére azért célszerű kitérnünk, mert valamely térség településneveinek változásai közül leginkább a névcserék utalnak valamilyen társadalmi indítékra (pl. a birtokos személyének megváltozása, idegen népelemek betelepülése), vagy akár művelődéstörténeti vonatkozásokat (pl. a patrocíniumi eredetű településnevek megjelenése) is felszínre hozhatnak. Ezek mögött azonban – szemben a differenciált nevekkal – ritkán állhatnak nyelvi természetű okok. A névcseré során a település használatban lévő elnevezése mellé létrejön egy teljesen más szemléleti alapon álló megjelölése. E nevek azonos denotátum (település) megnevezésére szolgálnak, de sem alaki, sem szemantikai tekintetben nincsenek egymással kapcsolatban. Egy ideig párhuzamos, lényegében szinonim használatúak, majd vagy az újabb keletkezésű, vagy esetleg az eredeti névforma kiszorítja a másikat a használatból (vö. TÓTH 2008: 59–63). A névcseréket az egyes régiókban konkrét változásaikban is bemutatom.

A névdifferenciálódás, a névvariáció és a névcseré szerepét a kilenc régióban megvizsgálva a neveket érintő változások körében egyértelműnek látszik a névvariáció általánosan kiemelkedő jelentősége. Csupán a Maros-völgyi (EF) régió tér el ettől, ahol a névcseré a leggyakoribb változástípus. Az egyes régiók névmintázatait azonban a három jelenség különböző mértékű megvalósulása eltérő módon alakítja. A névállomány változékonysága kiemelkedően jellemző a Sebes-Körös FÉ régiójában, és ugyanitt az AE és az FD régióban a legkisebb mértékű. Ez a jellegzetesség összhangban áll a nevek változási dinamikája és szerkezeti jellegzetességei kapcsán tett megállapításainkkal.

A névvariánsok jelenléte – a fentebb már említett általános gyakoriságon túl – leginkább Kolozs-Doboka (KD) régiót, illetve a Sebes-Körös völgyének FÉ és AD régióját jellemzi, de nagyobb arányban bukkannak fel variánsok Küküllő (Kü), valamint Doboka (D) és Kolozs (K) régió településnevei között is. A névvariánsok keletkezési módjait azonban az egyes jelenségek kis száma, illetve a folyamatok irányának megítélési nehézségei miatt térségekhez kapcsolódóan jellemezni, tipizálni nem lehet. A típusalkotás lehetőségeit e téren egyfelől a kronológiai határok kitágítása, másfelől a térbeli vizsgálatok kiterjesztése segítheti elő.

A névdifferenciálódásnak a vizsgált térségek ómagyar kori névkincsének formálásában kevésbé volt meghatározó szerepe. Az így létrejött településnevek a kilenc régió közül Doboka (D) régióban és a Sebes-Körös felső folyásának déli oldalán (FD), valamint a Kolozs-Doboka (KD) és a Küküllő (Kü) régióban fekvő települések nevei között vannak nagyobb arányban jelen. Mindenképpen figyelemre méltó, hogy a Sebes-Körös völgyének négy régiója közül háromban egyáltalán nem mutatkozik ez a változási folyamat, a kései ómagyar korban viszont ott is akadnak ilyen példák. E változások mögött mindig településtörténeti indítékok húzódnak meg.

A kilenc régió közül a névcseré leginkább a Maros-völgyi Erdélyi Fehér (EF) régióban vett részt az új elnevezések létrejöttében, illetve a többi régióhoz képest ez a folyamat a Sebes-Körös völgyének felső északi régiója (FÉ) névkörpuszában a kialakításában is nagyobb szerepet játszott. A névcseré folyamata döntően az egyrészes településneveket érintette. Amíg a végleg vagy csupán átmenetileg eltűnő nevek között szereplő egy- és kétrészes megnevezések egymáshoz viszonyított aránya 7 : 1, addig az újonnan megalkotott egy- és kétrészes nevek aránya már csupán közel 2 : 1. Ennek a változásnak a hátterében minden bizonnyal a településnév-divat átalakulása, a településnév-adásban bekövetkező

modellváltás, az alkalmazott névstruktúrák általános változási tendenciája állhat. A név-tipológiai vizsgálataim ugyanis azt mutatják, hogy a korai ómagyar korban időben előre haladva az egyrészes nevek mellett a névalkotók egyre nagyobb számban hoztak létre két-részes elnevezéseket. Az általam vizsgált régiók névkorpuszváltozása ebbe a diakrón folyamatba simul bele.

Némileg csekélyebb, de mégis említésre méltó változás tapasztalható az eltűnő és az újonnan feltűnő településnevek szemantikai sajátosságaiban. A korábbi alakulású vagy párhuzamosan használt, esetleg átmenetileg vagy végleg lecserélt településnevek döntő többsége a humán környezetre utaló elnevezések közé tartozik. Az ilyen szemantikai tartalommal rendelkező nevek száma megegyezik a természeti környezetre utaló és az idegen vagy bizonytalan eredetű, így a beszélők számára bizonytalan szemantikai tartalmú elnevezések együttes számával. A névcserében részt vevő új településnevek legjellemzőbb, a többi névadási indítékhoz képest négyszeres arányt mutató motivációja ugyancsak a humán környezet volt. Mindez azzal van kapcsolatban, hogy a névcserék nagy hányada mögött a település történetében meghatározó jelentőségű, főleg birtoklástörténeti mozzanatok állnak.

3. Az új tudományos eredmények tételes összefoglalása

1. Az általam elvégzett vizsgálatok bizonyítják, hogy a dolgozatban alkalmazott új módszerek, a relatív kronológia és a történeti helynév-rekonstrukció alkalmas a névvizsgálatok korábbi eredményeinek felülvizsgálatára, pontosítására, illetve újabb következtetések megfogalmazására.

2. A relatív kronológia segítségével bizonyíthatóvá vált, hogy az egyes korai helynév-típusok kialakulásának, produktivitási időszakának a történeti helynév-tipológia által majd egy évszázada megállapított merev kronológiai határai tarthatatlanok.

3. A történeti helynév-rekonstrukció komplex elemzési módszerének alkalmazásával a közkézen forgó, elfogadott helynév-etimológiák több esetben is felülvizsgálhatók, kiigazíthatók. Ennek azért is nagy a jelentősége, mert használatával több, a korábbi tudományos művek által főként szláv eredetűnek tartott helynévről bizonyítható magyar eredete, de legalábbis megkérdőjelezhető szláv származtatása.

4. A vizsgált térségek névanyagának komplex elemzése, azaz a nyelvi bizonyítékok alapján megállapítható, hogy az idegen népcsoportoknak, döntően a szláv etnikumnak a jelenléte a korai ómagyar korban ezekben a térségekben kisebb mértékű volt, mint azt a névtudomány és a történettudomány a korábbi elemzések alapján vélte.

5. A disszertáció eredményei bizonyítják azt, hogy a természetföldrajzi sajátosságok alapján elhatárolt vizsgálati egységek jó kiindulópontot jelenthetnek nyelvészeti-névtani vizsgálatokhoz. A természeti viszonyok által meghatározott területi egységek a legtöbb vizsgálati szempontot tekintve eltérő névmintázatot mutatnak, névrendszereik összevethetők. A névmintázatok alapján – az onomasztikán túlmutatóan – településtörténeti, birtoklástörténeti sajátosságokra is következtethetünk.

6. A fentiekből következően az onomasztika interdiszciplináris jellege a disszertációban elvégzett vizsgálatok alapján is egyértelműen látszik. A dolgozat alapvetően nyelvtörténeti-névtörténeti kutatások eredményeire épít, e tudományos keretben kíván működni, eredményei ezt a tudományterületet gazdagítják. Emellett azonban figyelemmel van a történettudomány által feltárt tudásanyagra, másfelől ennek ismeretanyagát kívánja gyarapítani oly módon, hogy ugyanakkor a körkörös érvelés hibájába ne essen bele. A rendelkezésére álló forrásanyagot csakis a nyelvtudomány saját elméleti keretei között, saját (azaz nyelvészeti) módszerekkel vizsgálja, s az így módon az egyes tudományokon belül kialakult, egymástól

független eredmények egymásra vetítésével már valóban helytálló újabb ismeretekhez juthatunk. A dolgozat eredményei így a történettudomány számára is relevánsak lehetnek.

Hivatkozott irodalom

- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA 2016. A nyelvi és az etnikai rekonstrukció kérdései a 11. századi Kárpát-medencében. *Századok* 150: 257–318.
- ICZKOVITS EMMA 1939. *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*. Település- és népiségtörténeti értekezések 2. Sylvester Nyomda, Budapest.
- KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk., *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján* 1–3. Szent István Társulat, Budapest. 2: 365–472.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943–1944. Keletmagyarország helynevei. In: DEÉR JÓZSEF – GÁLDI LÁSZLÓ szerk., *Magyarok és románok* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1: 111–313.
- KRISTÓ GYULA 2000. Magyarország népei Szent István korában. *Századok* 134: 3–44.
- MELICH JÁNOS 1925–1929. *A honfoglaláskori Magyarország*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástipológiája*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 14. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.

RÁCZ ANITA

egyetemi docens; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9917-6625>, e-mail: racz.anita@arts.unideb.hu

A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertációk 2024-ben

Absztrakt

A magyarországi doktori iskolákban sikeresen megvédett névtani PhD-értekezések rövid összefoglalói és legfontosabb adatai rendszeresen megjelennek a Névtani Értesítőben: befejezés éve, disszertáció terjedelme, témavezető, opponensek, védelem időpontja. – Az értekezések az egyes egyetemek könyvtáraiban, illetve a megfelelő repozitóriumokban találhatók. – Az itt bemutatott értekezés: HANKUSZ ÉVA, Névrendszertani vizsgálatok a magyar–román–ukrán hármashatár térségében.

Kulcsszavak: PhD-képzés, PhD-értekezés összefoglalója, névtani doktori disszertáció, magyar névkutatás, doktori iskolák.

PhD theses on Onomastics defended in 2024

The brief summaries and the most important data of onomastic PhD dissertations defended successfully at doctoral schools in Hungary are published regularly in Névtani Értesítő: year of completion, size of dissertation, consultant, opponents, date of defence. – The dissertations can be found in the libraries of the respective universities and repositories. – The dissertation presented here: ÉVA HANKUSZ: Toponym studies in the Hungarian-Romanian-Ukrainian border region.

Keywords: PhD studies, PhD thesis, onomastic doctoral dissertation, Hungarian onomastics, doctoral schools.

Hankusz Éva, Névrendszertani vizsgálatok a magyar–román–ukrán hármashatár térségében

Debreceni Egyetem, Nyelvtudományok Doktori Iskola. Debrecen, 2024.

<https://hdl.handle.net/2437/366815>

Témavezető: Hoffmann István. Opponensek: Reszegi Katalin, Bárh M. János.

Védelem: 2024. március 28.

1. A disszertáció témája, céljai, módszertani háttere. A helynévrendszerekben megfigyelhető területi eltérések vizsgálata csak az utóbbi időszakban került a névkutatás előterébe. Az eddigi vizsgálatok a névrendszerek területi differenciáltságát elsősorban a földrajzi környezet, a belső migráció és az idegen nyelvi környezet hatásával magyarázták. Dolgozatomban egy további tényező szerepét igyekszem feltárni: a trianoni békeszerződés nyomán meghúzott országhatároknak a helynévrendszerekre gyakorolt hatását vizsgálom. E tényező kapcsán abból az előfeltevésből indultam ki, hogy a hosszú ideig fennálló megosztottság,

akárcsak a nyelvben általában, a helynévrendszerekben is az elkülönülést erősítette. Mind-
ezt a Magyarország, Románia és Ukrajna területén fekvő, egymással szomszédos, határ menti
települések összevető névrendszertani elemzése révén kísérlem meg igazolni. Értekezésem
központi kérdése tehát az, hogy az országhatárnak a nyelvi elkülönülést elősegítő szerepe
miképpen nyilvánul meg a helynévrendszerekben.

Vizsgálatom során az egykori Szatmár és Ugocsa vármegye területén fekvő 57 tele-
pülés helynévallományát tekintettem át. A magyarországi és ukrainai települések helyneveit
publikált helynévtárak alapján dolgoztam fel, a romániai térségben pedig 17 település
helynévanyagát – korábbi munkákat felhasználva – én magam gyűjtöttem össze. Mivel a
forrásanyagban ez a rész publikált formában nem férhet hozzá, a településenként kiala-
kított helynévszótárat dolgozatom is tartalmazza. Névrendszertani elemzésem részeként
részletesen vizsgáltam a települések névsűrűségi viszonyait, illetve a névallományok szer-
kezeti jellemzőit és az e téren mutatkozó területi eltéréseket.

2. A disszertáció felépítése. Dolgozatom első, módszertani fejezetében az általam vizsgált
térség településeinek területi, illetve demográfiai viszonyait ismertettem, továbbá a fel-
használt források körét, azok hasznosíthatóságát, illetve az ezzel kapcsolatban felmerülő
problémákat tekintettem át.

A bemutatott névkorpuszokra támaszkodva dolgozatom második fejezetében a telepü-
lések névsűrűségi viszonyait vizsgáltam, illetve a névsűrűséget meghatározó tényezőket
igyekeztem számba venni. Mivel a vizsgált térségekben a helynevek összegyűjtését eltérő
gyűjtők eltérő szemlélettel és módszerekkel végezték el, emellett a hivatalos névadási gyakor-
lat, a természeti adottságok, illetve a területhasználati módok terén országonként ugyan-
csak jelentősek az eltérések, a névsűrűségi értékeknek a települések egyéb paramétereivel
(területmérettel, népsűrűséggel) való összevetését és elemzését országonként külön-külön
végeztem el.

Disszertációm harmadik fejezetében az általam vizsgált három térség helynévadási
mintáit vettem össze. Helynévvizsgálatom elméleti keretét a HOFFMANN ISTVÁN által
kidolgozott többszemponú helynévelemzési modell (1993) szolgált. Az általa elkülönített
elemzési szintek közül a nevek funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai leírására
vállalkoztam, azaz a névadás alapjául szolgáló motivációkat, szemantikai jegyeket, illetve
az azokat kifejező nyelvi eszközöket vizsgáltam.

Vizsgálataim a névrendszerek egésze helyett lényegében a legjelentősebb két névcsoportra,
a folyóvíznevekre és a határnevekre irányultak. A névfajták szerinti analízist azért tartot-
tam célszerű eljárásnak, mert az egész névallomány elemzése esetében előfordulhat, hogy
a kapott eredmények nem a névalkotási normában, hanem az objektumfajták megoszlásá-
ban mutatkozó eltéréseket tükrözik főképpen. Mind a folyóvíznevek, mind pedig a határ-
nevek elemzése során elsősorban az országhatárral elválasztott területek névmintáinak
összevetésére, az azokban mutatkozó különbségek, illetve hasonlóságok megragadására
helyeztem a hangsúlyt. A határnevek esetében azonban – a névfajta névrendszeren belüli
igen magas arányának köszönhetően – a névszerkezetek területi elterjedtségét települé-
senként is vizsgálni tudtam, a különböző szerkezeti típusok gyakoriságát térképre vetítve
pedig jóval árnyaltabb képet kaptam a különböző névminták területi elterjedtségéről.

Dolgozatom negyedik fejezetében a térség Trianon előtti időszakból származó határneveit
vizsgáltam. A névanyag legfontosabb forrása PESTY FRIGYES 1864-es helynévgyűjteménye volt,
mely a korabeli élőnyelvi névanyag hiteles forrása. Ezt a névanyagot kiegészítettem a második

és harmadik katonai felmérés térképein szereplő névadatokkal, melyek ugyancsak a 19. század második feléből valók. A vizsgált névállomány összeállításához továbbá olyan kataszteri térképek adatait is felhasználtam, melyek az 1850–1920 közötti időszakban készültek, azaz a trianoni országhatárok meghúzása előtti névállapotot tükrözik.

A történeti névanyag elemzése során ugyancsak a HOFFMANN ISTVÁN által kialakított elemzési keretet alkalmaztam, így kiváló lehetőség nyílt arra, hogy összevegyem a trianoni határmegvonások előtt jellemző névmintákat a területek mai névadási szokásaival.

3. Kutatási eredmények. Névrendszer-tani elemzésem részeként részletesen vizsgáltam a települések névsűrűségi viszonyait, illetve a névállományok szerkezeti jellemzőit és az e téren mutatkozó területi eltéréseket.

A névsűrűsége irányuló vizsgálataimból kiderült, hogy az egy-egy helynévrendszer felépítésében részt vevő nevek számát számos tényező befolyásolja: a szinonim helynevek gyakorisága, a település mérete, népsűrűsége, etnikai összetétele, illetve a terület földrajzi, gazdasági jellege egyaránt hatással van egy-egy település névsűrűségére. Noha a tényezők igen sokfélék és bonyolult összefüggésrendszert alkotnak, az eredményekből kitűnik, hogy egy-egy település névsűrűségét legerősebben a terület mérete határozza meg. A viszonylag kis területű települések névsűrűségi értékei – a határ nagyfokú kihasználtsága, intenzív, belterjes művelése következtében – általában jóval magasabbak, mint a kiterjedt határral rendelkező falvak mutatói. A területi kiterjedés mellett a helynévállományok mennyiségi viszonyainak alakulásában egyre nagyobb szerepe van a mezőgazdasági tevékenységek átszerveződésének is. A hagyományosnak tekintett falusi életforma eltűnése és a nagyüzemi mezőgazdaság előretörése – mely ma már kisebb-nagyobb mértékben valamennyi falut érinti – együtt jár a (külterületi) helynevek számának nagyarányú csökkenésével. Ezt a tendenciát elsősorban a Szatmárnémetihez közelebb eső települések esetében tapasztaltam, az ott végbement folyamatok azonban a jövőben várhatóan a teljes területen felerősödnek majd.

Dolgozatom törzsét a folyóvíznevekre, illetve a határnevekre irányuló szerkezeti analízis képezi. Ennek eredményei megerősítették azt az előzetes feltevésemet, miszerint az országhatár megvonása következtében több mint egy évszázada fennálló megosztottság a helynévrendszerekben is különfejlődést eredményezett. Az elkülönült térségek névmintáinak összevető elemzése számos eltérést hozott a felszínre, többek között az egy- és két-részes nevek gyakorisága, a birtoklást kifejező nevek nyelvi felépítése, illetve a lokális viszonyt jelölő struktúrák terén. A három vizsgált térség – főként a romániai és magyarországi terület – a folyóvíznevek vonatkozásában kevésbé mutat markáns eltéréseket, ami a névfajtának a változásokkal szembeni nagyobb fokú ellenállásával magyarázható. Ezzel szemben a határnevek jóval változékonyabbak, hiszen a művelési ágnak vagy a terület birtokosának megváltozása gyakran maga után vonja a határnév változását is. Ennek fényében tehát nem meglepő, hogy a helynévrendszerek elmúlt száz évben történt különfejlődésének nyomai a határnevek körében markánsabban megjelennek.

Az idősíkok összevetéséből jól kirajzolódott az elkülönült térségek névrendszerének az utóbbi egy évszázadban végbement különfejlődése. Ugyanakkor az is világossá vált, hogy a vizsgált térségek névrendszerei között mutatkozó területi eltérések nem magyarázhatók pusztán a politikai határvonal elkülönülést elősegítő szerepével. A modern kori helynévrendszerek területi eltéréseinek nyoma sok esetben kimutatható a 19. századi helynévrendszerekben is, ugyanakkor az is világosan kitűnik, hogy a trianoni országhatárok megvonása ezeket az eltéréseket nemcsak felerősítette, hanem további eltérő irányú változásokat is eredményezett az elkülönült térségekben.

Vizsgálataim hozzájárulhatnak annak a névtani szakirodalomban többször felvetett kérdésnek a tisztázásához is, hogy a különböző helynévstruktúrák területi elterjedtségét mutató jelenséghatárokat támaszkodva kijelölhetők-e úgynevezett névjárási területek. Noha elemzésem a magyar nyelvterületnek mindössze egy kis szeletére korlátozódik, a vizsgálatok nagyobb területre való kiterjesztése (melynek lehetőségei a Magyar Nemzeti Helynévtár Program révén jelentősen kibővülnek), illetve az eredményeknek a más térségekben végzett hasonló jellegű vizsgálatokkal való összevetése közelebb vihet minket a magyar névjárási területek kijelöléséhez.

HANKUSZ ÉVA

tudományos munkatárs; Debreceni Egyetem, Magyar Nemzeti Helynévtár Program; Debrecen
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4777-8584>, e-mail: hankusz.eva@arts.unideb.hu

KÖNYVSZEMLE

**Oliviu Felecan – Alina Bugheșiu eds., Name and Naming.
Proceedings of the Fifth International Conference
on Onomastics „Name and Naming”. Multiculturalism
in Onomastics [Név és elnevezés. Az V. Nemzetközi „Név és
elnevezés” Nemzetközi Konferencia kötete. Multikulturalizmus
a névtanban]**

Editura Mega, Cluj Napoca, 2022. 1070 lap

1. Bevezetés. Az OLIVIU FELECAN és ALINA BUGHEȘIU által szerkesztett kötet a 2019. szeptember 3–5. között Nagybányán megrendezett nemzetközi névtani konferencia 113 előadásából 82-nek tartalmazza az írott, lektorált változatát négy nagy tematikus fejezetbe sorolva. Az egyes fejezeteken belül az írások a szerzők neve szerinti betűrendben követik egymást. Ettől a sorrendtől a jelen ismertetés annyiban tér el, hogy az egyes fejezeteken belül először a nyelvük szerint csoportosítja a tanulmányokat, majd ezeken belül következnek betűrendben a szerzők. A magyar vonatkozású írásokat az egyes fejezetek végén többnyire nagyobb terjedelemben ismertetem. A nagy egységek a következők: 1. Multikulturalizmus a személynevek körében (28 tanulmány); 2. Multikulturalizmus a helynevek körében (18 tanulmány); 3. Multikulturalizmus a nyilvános terek neveinek körében (24 tanulmány); 4. Névelmélet. Multikulturalizmus a fordításban és az irodalmi névadásban (12 tanulmány).

Ahogy a szerkesztők is említik az előszóban (9–10), a szerzők Albániától kezdve többek között Magyarországon, Nigérián és Portugálián át az Egyesült Államokig reprezentálják a világot, és a tanulmányok nyelve is tükrözi a sokszínűséget: az írások majdnem felét (37 tanulmányt) adó román mellett 30 angol, 7 olasz, 4 német, 3 francia és 1 spanyol nyelvű írás is található a kötetben.

2. Multikulturalizmus a személynevek körében. Ebben a fejezetben a román nyelvű írások az alábbi témákban olvashatók: nemzetiség és vallás interferenciája a személynevek tükrében (DANIELA BUTNARU, 25–34); nevek és sírfeliratok Săgeata (Buzău megye) temetőjében (GEORGHE CALCAN, 35–45); hátszegi személynevek sokszínűsége (ADRIAN CHIRCU, 47–58); Erdőfelek családnevei (ROZALIA COLCIAR, 59–69); a besztercei latin katolikus gimnázium személynevei 1729–1779 között (NICOLAE FELECAN, 83–91); névváltoztatási kérelmek Romániában 1895–1945 között (IOANA GAFTON, 93–102); multikulturális családnevek a Kővárvidéken (MARIA-MARA IGNAT, 125–138); multikulturalizmus a politikusok ragadványneveiben (ALEXANDRA SORINA ILIESCU, 139–149); kicsinyítő formák a személynevekben (SILVIA ILUȚ, 151–163); három Mára menti falu ragadványnevei (GABRIELA-SÎNZIANA IOANES, 165–181); borsai személynevek változásai a migráció tükrében (ADELINA

EMILIA MIHALI, 197–212); tradíció és innováció egy nagybányai roma közösség személyneveiben (CRISTINA SEGENA NEGELE, 213–224); görögkatolikus püspökök nevei a balázsfalvi egyháztartományban (GEORGE MARIUS NICOARĂ, 225–230).

Angolul a következő témákban olvashatók írások: metaforizációval létrejött litván ragadványnevek (RITA BARANAUSKIENĖ – ILONA MICKIENĖ, 15–23); zsidó anekdoták mint a cseh és morva zsidók névadási szokásainak tükré (ŽANETA DVOŘÁKOVÁ, 71–82); a gyermekek neve és a családi nyelvhasználati szokások többnyelvű szülők esetében az Egyesült Királyságban (CLARE GREEN, 103–112); személynevek angol, olasz és román közmondásokban (DENISA-ALEXANDRA IONESCU, 183–195); arab és héber etimológiai összefüggések a *pigmeus* népnév szuahéli megfelelőjével kapcsolatban (EPHRAIM NISSAN, 231–251); színekre utaló, nem szláv eredetű bolgár személynevek (GERGANA PETKOVA, 267–278); az idegen eredetű, *-ija/-ijus* végződésű nevek hatása a litván személynévkincsre (DAIVA SINKEVIČIŪTĖ, 297–309); multikulturálisan motivált orosz ragadványnevek dinamikája (ANNA TSEPKOVA, 331–346).

Olasz nyelvű az alábbi két, igen hasonló témájú tanulmány: Argentínába irányuló olasz, illetve spanyol emigráció a nevek tükrében (ELENA PAPA, 253–265, illetve ALDA ROSSEBASTIANO, 279–285).

DOMNIȚA TOMESCU francia nyelvű írásában a középkori Erdélyből fennmaradt román személynevek multikulturális referenciáit mutatja be (321–330).

HAUBER KITTI azt vizsgálja angol nyelvű tanulmányában, hogy milyen korreláció figyelhető meg a személynév, a nyelv és az etnikum között a 17–18. századi erdélyi (máramarosi és Segesvár környéki) boszorkányperek anyagaiban, az eredményeket összevetve az N. FODOR JÁNOS-féle Történeti magyar családnévátlasz (TMCsA.) adataival (113–124). A szerző konklúziója szerint egy névvisező etnikumának megállapításához nem elég csupán a családnévét figyelembe venni, hanem többek között meg kell vizsgálni az utónevét, a nyelvét és a vallási hovatartozását is, illetve tekintettel kell lenni a földrajzi, a történelmi és a szociológiai tényezőkre.

RUFF CSILLA német nyelvű írásában Nagybánya 17–18. századi német családneveit mint a multikulturális közösség bizonyítékait vizsgálja, különös tekintettel azok eredetére és írásmódjára (287–296). Előzetes tanulságként azt állapítja meg, hogy e családnevek írásképe megváltozott a vizsgált időszakban, ami a magyar nyelvhez való adaptálódásra utal. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy ezeket a változásokat a többnemzetiségű területen élő nemzetiségek közötti kontaktusnak, a (mindenkori) hivatali nyelv státuszának, illetve a német lakosság fokozatos asszimilációjának a kontextusában kell értelmezni.

SLÍZ MARIANN néhány olyan jelenséget emel ki, amelyek meghatározhatják a szentek nevének kedveltségét a keresztény társadalmakban, így a példaként hozott magyar keresztnév-kincsben a középkortól napjainkig (311–319). Vallási faktorok mellett (vallási tabuk, azonos nevű szentek kultusza közötti kölcsönhatások, szentek kollektív tisztelete) politikai jellegű tényezők (a reformáció befolyása, a török háborúk, az ellenreformáció hatása) is erősen befolyásolták a szentek nevének gyakoriságát a keresztnév-kincsben, ezért az ilyen típusú vizsgálatokhoz elengedhetetlen a multidiszciplináris szemlélet.

VREMIR MÁRTA kolozsvári családok névadási trendjeit vizsgálva megállapítja, hogy a magyar kisebbséghez tartozó családok esetében a gyermeknek választott név egyfelől tükrözheti a gyermek (és az egész család) kisebbségi hovatartozását, másfelől éppen ellenkezőleg: a többségi társadalomhoz való asszimilálódás vágyának kifejezése is lehet. A vegyes

családok ezzel szemben előszeretettel választanak semlegesnek számító nevet, kielégítve mindkét család igényeit (347–357).

3. Multikulturalizmus a helynevek körében. A román nyelvű íráskor témái ebben a fejezetben: régi és új a szabófalvi helynevekben (DANIELA BUTNARU, 399–407); régi román szövegek helynevei (GHEORGHE CHIVU, 409–419); Temesvár multikulturális utcanevei, illetve egyéb városi helynevei (SIMONA GOICU-CEALMOF, 447–454).

Az angol nyelvű íráskorban az alábbiakról olvashatunk: a 'román' és 'bolgár' népnév orosz utcanevekben (SERGEY GORYAEV és OLGA OLSHVANG, 455–463); az exonimák mint az interkulturális kapcsolatok kifejeződései (PETER JORDAN, 465–475); népnévi eredetű litván helynevek (ILONA MICKIENĖ – RITA BARANAUSKIENĖ, 509–519), lengyel kertek terek nevei mint új városi helynevek (JUSTYNA B. WALKOWIAK, 559–569).

Olasz nyelvűek az alábbi íráskor: a történelmi utcanevek visszaállítása Fiume/Rijeka óvárosában (ALFONSO GERMANI, 421–432); piemonti helynevek a populáris (szóbeli) kultúrában és a hivatalos írásbeliségben (ALBERTO GHIA, 433–446).

Francia nyelvű MARCIENNE MARTIN írása a krí indiánok helyneveinek és a lehetséges ásványkincs-lelőhelyeknek az összefüggéseiről (489–507).

PERE NAVARRO-GÓMEZ és SÍLVIA VEÀ-VILA spanyol nyelvű írásában azt vizsgálja, hogyan jelenik meg a multikulturalizmus az Ebro alsó folyásánál fekvő tartományok helyneveiben (521–531).

MARIE A. RIEGER német nyelvű tanulmányában Dar es-Salaam gyarmati utcaneveinek multikulturális aspektusait elemzi (545–558).

GABRIELA-VIOLETA ADAM két román nyelvű tanulmányában (361–372, 373–384) a SZABÓ T. ATTILA Erdélyi Helynévtörténeti Adattárában előforduló, Szolnok-Doboka vármegyei román helynevek magán- és mássalhangzóinak magyarosodását mutatja be, amely háromféle módon következett be: 1. a helynévanyag adaptálódásával a magyar helyesírási és hangtani rendszerhez; 2. a helynévi elemek fordításával; 3. a sajátosan magyar morfoszintaktikai szabályok átvételével. Ez a mikrotoponímiai szintű magyarosodás azonban nem volt hatással a morfoszintaktikai és a lexikális szintre; a magyar helyesírási rendszer átvétele csupán a helynevek alaki asszimilációját biztosította. A helynevek ingadozó írásmódja a magyar és a román nyelv eltérő fonetikai rendszeréből, a helyneveket lejegyzők személyes ismereteiből, illetve nyelvjárási sajátosságokból fakad.

Szintén román nyelvű írásában BÁTORI GYOPÁRKA (385–397) azokat a problémákat vázolja fel, amelyekkel Anonymus latin nyelvű gesztájának fordítói szembesülnek a műben található ómagyar helynevek kapcsán. A fordításkor alapvetően négyféle módszer áll rendelkezésre: az eredeti helynevek megtartása, a mai hivatalos helynevek használata, az etimológiailag transzparens nevek szó szerinti fordítása, valamint a modifikáció, vagyis a nevek eredeti formája mellé fűzött magyarázatok alkalmazása. A szerző ez utóbbit részesítené előnyben, a jegyzeteket – különböző területek szakembereinek szoros együttműködésével – elsősorban hiperlinkek formájában megvalósítva.

KENYHERCZ RÓBERT angol nyelvű írásának fő célja kiemelni a forráskritika fontosságát az etimológiai kutatásokban (477–487). A szerző hangsúlyozza, hogy az oklevelekből nyert adatok értelmezése során mindig figyelemmel kell lenni arra a tényre, hogy a középkori okleveleket a kancellária vagy a hiteleshelyek állították ki meghatározott elvek és szükségletek alapján. Az oklevelek nyelvészeti elemzésének filológiai szempontjai közé tartozik

többek között az oklevél kibocsátásának helye, a latinizáció, a nyelvi presztízs vagy az oklevél megőrzése.

Szintén angol nyelvű tanulmányában RESZEGI KATALIN (533–543) azt tárgyalja, hogy a globalizáció és az életmód megváltozása az elmúlt évszázadokban hogyan befolyásolta az emberek kognitív térképét, illetve annak részeként az emberek tudását a helynevekről; a nyugati társadalmakban a kognitív térképek bizonyos uniformizálódása figyelhető meg. Szintén változik a nyelvhasználók helynév-kompetenciája: a nyugati társadalmakban a helynevek pusztán referenciális elemekké válnak, így a névadás motivációjának kiemelése visszaszorulóban van. A hagyományos közösségekben a helyneveket még transzparensnek érzik, ám a globalizáció miatt a helyekről való tudás ezekben a közösségekben is egyre inkább hasonlít a nyugati társadalmakéra.

HOLGER WOCHLE német nyelvű írásában Nagyszeben (Sibiu, Hermannstadt) példáján keresztül mutatja be a 20. századi utcanéveket multikulturális és többnyelvű (román, magyar és német) kontextusban (571–586). Segesvárral ellentétben Nagyszebenben nem tűntek el teljesen a város erdélyi szász múltjára utaló utcanévek, de a számuk itt is jelentősen csökkent (egyes esetekben azonban 1990 után újra az ilyen nevek váltak hivatalossá). A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy olasz mintára egy teljes körű román utcanév-adatbázis létrehozása is kívánatos volna, amelynek segítségével összehasonlító vizsgálatokat is lehetne végezni az egyes városok, illetve országrészek között.

4. Multikulturalizmus a nyilvános terek neveinek körében. Román nyelvű tanulmányokból az alábbi témákban tájékozódhatunk: névtani frazeológia és multikulturalizmus (IOANA DAVID, 645–655); névadás és multikulturalizmus a román viccekben (DAIANA FELECAN, 657–677); multikulturalizmus a nagybányai éttermek neveiben (DAIANA FELECAN, 679–689); az ICONN mint a multikulturalizmus egy példája a névtudományban (OLIVIU FELECAN, 691–708); diákok interkulturális kompetenciáinak erősítése tulajdonnevek jelentéseinek segítségével (SIMONA KONRADI, 745–763); művészeti irányzatok megnevezéseinek multikulturalitása (ANAMARIA PAULA MĂDĂRAS, 765–762); sörmárkák nevei a lokalitás és a multikulturalitás között (MIHAELA MUNTEANU SISERMAN, 773–784); diszfemizmus és nemzeti identitás (ROXANA PAȘCA, 825–841); az egyháztörténet nagy szónokainak nevei (IOAN-NICOLAE POP, 843–850); szentek és ünnepek nevei különböző román néprajzi tájakon és kulturális terekben (DELIA-ANAMARIA RĂCHÎȘAN, 851–865); román óvodák, illetve alap- és középfokú oktatási intézmények elnevezései a multikulturalizmus kontextusában (ADRIANA STOICHIȚOIU ICHIM, 885–900).

Angol nyelven a következő tanulmányok olvashatók: multikulturalizmus az olasz márkanévben (sporttermékek neveiben) (PAOLA COTTICELLI-KURRAS, 615–629); éttermi menük multikulturális jellege fordítói perspektívából (MIHAELA COZMA, 631–643); szemantikai játék a modern ergonimákban (cégnevekben) a globalizációs folyamatok kontextusában (MARINA GOLOMIDOVA, 709–722); a hajónevek kiválasztásának társadalmi és ideológiai aspektusa a 19–20. században (SVITLANA NASAKINA, 785–794); egy kiadó nevének története (EPHRAIM NISSAN, 795–812); a nevek és a névadás multikulturális aspektusai Nigériában szociolingvisztikai szempontból (IDOWU ODEBODE, 813–824); egy, a portugál nyelvű országok számára készítendő többnyelvű helységnévtár terve (AGOSTINHO SALGUEIRO – JOSÉ PEDRO FERREIRA – MARGARITA CORREIA, 867–875); a cseh nyelvi tanácsadó szolgálat névtani tárgyú megkeresései (VERONIKA ŠTĚPÁNOVÁ, 877–883); idiomatikus kifejezések és terméknevek multikulturális aspektusai (LUMINIȚA TODEA, 901–910).

Két olasz nyelvű írás került a fejezetbe: nyelvi kölcsönhatások és köznevesülések a mai olasz sajtónyelvben (CAROLA BORGIA, 589–600); más nemzetiségek megjelenése 19. századi román vizuális művészeti alkotások címében (GEORGE DAN ISTRATE, 723–734); identitás és másság határán – népnevek sztereotipikus formái (MARIANA ISTRATE, 735–743).

BÖLCSKEI ANDREA angol nyelvű esettanulmányában a budapesti belváros szálláshelyeinek neveit alkotó komplex szintaktikai struktúrákat vizsgálja kognitív keretben (601–614). A szerző megállapításai alapján a négy- és ötszavas szállodák nevében a megkülönböztető elemek általában a szállodaláncre, a szállodatípusra, Budapestre, a szállodává alakított épületre, egy közeli nevezetességre vagy a felsőbbrendűsége utalnak. Az alsóbb kategóriás szálláshelyek nevének megkülönböztető elemei ezzel szemben praktikus információval szolgálnak a szálláshely elhelyezkedéséről, belső dizájnról, illetve az otthonosság érzéséről, vagy éppen ellenkezőleg: hivalkodóan utalnak a luxusra, a popkultúrára, az élvezetekre. Az egymás közelében található olcsó szálláshelyek nemritkán azonos szemantikai mezőbe tartozó neveket kapnak.

5. Névelmélet. Multikulturalizmus a fordításban és az irodalmi névadásban. Román nyelvű tanulmányok ebben a fejezetben: a tulajdonnevek szerepe az emberi lélek és az istenség közötti kapcsolat kifejezésére Traian Dorz költészetében (FLORINA-MARIA BĂCILĂ, 913–923); nevek és multikulturalizmus Mihail Sadoveanu *Frații Jderi* című regényében (CODRUȚA COZMA, 947–963); nevek és névadás az interkulturális pragmatika szemszögéből – a román személynévrendszer (MARGARETA MANU MAGDA, 973–984); a nevek funkciói román és külföldi tündérmesékben – kulturális diverzitás és identitás határán (VERONICA ONET, 1001–1018); multikulturális elemek tükröződése az irodalmi névadásban – L. M. Arcade egy művének névtani elemzése (ELENA-CAMELIA ZĂBĂVĂ, 1047–1055); személynévek szimbolikus értéke Gib I. Mihăescu *Donna Alba* című regényében (MIRELA LETIȚIA ZĂVOIAN, 1057–1065).

Angol nyelvűek a fejezet alábbi tanulmányai: filmcímek fordítása – átvitel és névalkotás határán (ALINA BUGHEȘIU, 937–945); tulajdonnevek vizsgálata szintaktikai és szemantikai-referenciális nézőpontból (ȘTEFAN OLTEAN, 985–999), a személynévek társadalmi osztályt és iróniát kifejező funkciója Shakespeare *Szeget szeggel* című darabjában (GRANT W. SMITH, 1019–1030); multikulturalitás a *Trónok harca* karaktereinek neveiben (LIGIA TOMOIAGĂ, 1031–1045).

IOANA BUD francia nyelvű írásában a tulajdonnevek fordítását elemzi Jules Verne *Várkastély a Kárpátokban* című regényében (925–935).

FARKAS TAMÁS angol nyelvű tanulmányában a Terry Pratchett több mint negyven regényében ábrázolt, sok szempontból a mi világunk paródiájaként értelmezhető Korongvilág-univerzum neveivel és névadási szokásaival foglalkozik (965–972). A szerző több példán keresztül illusztrálja Terry Pratchett névadási gyakorlatát és a névfunkciók működését az általa teremtett univerzumban, összevetve ezeket a valódi világunkban előforduló névadási jelenségekkel, illetve kitérve a Korongvilág faji, nemzetiségi és szociokulturális névadási és névhasználati különbségeire, valamint a nevek forrásaira és mintázataira is.

6. Összegzés. Ahogyan a szerkesztők az előszóban említik, a pandémia miatti kényszerű lezárások következtében a kötet a szokásosnál lassabban készülhetett el. Ugyanebben az időszakban viszont összeállítottak egy másik, hasonló témájú, 2021-ben megjelent

kiadványt *Names and Naming. Multicultural Aspects* (Nevék és névadás. Multikulturális aspektusok) címmel.¹ A két kötet szépen kiegészíti egymást; a bennük olvasható írások sokszínűsége bizonyítja, hogy a multikulturalizmus világszerte terjedőben van, így a névtan minden területén fellelhető: a helynevektől a személyneveken át a márkanevekig.

KOZMA JUDIT

tudományos munkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Kutatóintézet, Nyelvhasználati és nyelvi tanácsadási kutatócsoport; Budapest
<https://orcid.org/0000-0002-8294-2178>, e-mail: kozma.judit@nytud.elte.hu

**Vörös Ferenc szerk., A nyelvföldrajztól a névföldrajzig XI.
 Múltidéző neveink. A 2020. október 2-i kolozsvári online
 névföldrajzi tanácskozás előadásai**

Savaria University Press, Szombathely, 2022. 182 lap

1. 2010-ben VÖRÖS FERENC tanácskozásra hívott össze Szombathelyre néhány olyan kutatót, akik a névtannal, illetőleg ahhoz is kapcsolódó más szakterületekkel, például nyelvtörténettel, dialektológiával, morfológiával foglalkoznak, hogy egy-egy, az általuk kutatott és nevekkal is kapcsolatos témában tartsanak előadást. A konferencia célja a magyarországi névtani kutatások helyzetének a felmérése volt; emellett az elhangzott előadások a konferencia szervezőjének szinkrón névföldrajzi kutatásaihoz világították meg a történeti hátteret.

A nevekkal, névhasználattal kapcsolatban jelentkező multidiszciplináris megközelítési mód közel sem volt meglepő. VÖRÖS FERENC elképzeléseiben nyilvánvalóan jelen volt a névtani kutatásoknak ebbe az irányba történő kiterjesztése, már csak a nemzetközi kutatásokhoz való felzárkózás érdekében is. A 2010-es konferenciát ezek után évről évre újabb hasonló rendezvények követték. A tanácskozások tematikája két olyan nagy csoportra oszlott, amelyek a névadás és a névhasználat tekintetében meghatározóak. Az egyik a társadalmi környezet: a kisebbségi helyzet a 2. (2011) és a 4. (2013), a társadalmi helyzet a 9. (2018), a nyelvpolitika a 10. (2019) konferencia témája volt. A másik témacsoportot a 3. konferencia (2012) címe hordozza: Nyelvjárás – néprajz – művelődéstörténet. Ide csatlakoznak a nyelvi kölcsönhatásokat és a peremvidékek névtani kérdéseit fejtegető előadások a 8. és a 9. tanácskozásból (2017, 2018), továbbá a névregionalizmusok kérdésköre a 7.-ből (2016).

A szombathelyi gyökerű kezdeményezés megerősödött, „fává terebélyesedett”, ami abban is megnyilvánult, hogy más városokban (Győrött: 2011, Sárovaron: 2012, Sopronban: 2016) is volt egy-egy tanácskozás, sőt a konferencia témájára rímelve határon túli városok is színhelyek lettek (Dunaszerdahely: 2013, Pozsony: 2014, Alsóőr: 2015, Kolozsvár: 2017, Eszék: 2018, Révkomárom: 2019). Az említett tanácskozások, konferenciák anyagából

¹ Ismertetését I. NICHOLAS PAUL TAYLERTŐL a Névtani Értesítő 2022. évi, 44. kötetében (164–167).

minden évben tanulmánykötet jelent meg, amelyekről a Névtani Értesítő rendre ismertetést is közölt.

2. A 2020 októberére meghirdetett és Kolozsvárra tervezett tanácskozás anyagát közreadó könyv már a címnegyedben értesíti az utókort, hogy „a konferenciát a pandémia miatt online térben rendeztük meg”, s megvalósulásához több intézmény közreműködésére is szükség volt. A konferencia és a kötet tematikáját VÖRÖS FERENC szerkesztői előszavában (11–12) fogalmazza meg: „A konferenciasorozat tizenegyedik rendezvényének alcímválasztásával – *Múltidéző neveink* – a korábbiakhoz hasonlóan azt akartuk jelezni, hogy a téma számos nyitott, jelenünket befolyásoló történeti kérdés megválaszolását rejtí magában.” Ezt a gondolatot folytatja BENŐ ATTILA az eredeti tervek szerinti helyszín, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszékének nevében elmondott köszöntőbeszédében (13–14): „A jelenlegi konferencia alcíme (*Múltidéző neveink*) egyértelműen utal a nevek történelmi, kultúrtörténeti beágyazottságára, arra a tényre, hogy a nevek kialakulása, motiváltsága csak a múltbeli folyamatok részeként értelmezhető megfelelő módon, illetőleg arra, hogy a korábbi kulturális és nyelvi érintkezések jelenségeiről is árulkodnak a nevek földrajzi, nyelvjárási vonatkozásai.” A konferencia másik kolozsvári helyszíne az Erdélyi Múzeum-Egyesület lett volna. TAMÁS CSILLA, az Egyesület kutatója köszöntő szavaival (15–16) az EME-nek és Kolozsvárnak a névkutatás terén betöltött szerepét méltatta. Kiemelt és máig ható szerepe volt ebben Szabó T. Attilának és tanítványainak, akikkel iskolát teremtett.

A konferencia anyagát tartalmazó kötet a szerkesztőnek az előszóban megfogalmazott szándéka szerint (11) három tematikus blokkot tartalmaz. Az első öt a Kárpát-medence magyarlakta többnyelvű régióihoz kapcsolódik. A második blokk Nyugat-Magyarország két régiójának helynévtani tanulmányait tartalmazza. A harmadik az ELTE szombathelyi karán működő Magyar Nyelvtudományi Tanszék történetét mutatja be. A következőkben ezeket tekintem át röviden.

3. BENŐ ATTILA tanulmánya két nyelv érintkezés során átvett, átadott névelemeinek az átvevő nyelvbe történő beépülését vizsgálja kontextuális kognitív szempontok figyelembevételével (17–29). Kiindulásul az olyan sajátos földrajzi nevekkal foglalkozik, amelyek az átvevő közösség számára egyértelmű szavakkal nem fejezhetők ki (pl. a magyarba került *szavanna* vagy *sztyepp*). Román–magyar viszonyban ilyen a *pojána* ’havasi tisztás’, illetőleg ellenkező irányú kölcsönzéssel a m. *hágó* > r. *hagău* ’út, átkelő’. Az átvett szónak az átvevő nyelvben új jelentései alakulnak ki, és végül lehetséges, hogy a kölcsönzött földrajzi név az átvevő nyelvben tulajdonnévként is használatossá válik.

VÖRÖS FERENC írásának középpontjában Szlavónia négy, a történelem viharait szerencsésen túlélő települése: Kórogy, Szentlászló, Haraszi és Rétfalu áll, ahol többször járt részint Erasmus-ösztöndíjasként, részint más apropóból (31–63). Ez utóbbi hely népesedése, geopolitikai helyzete a másik háromtól eltérően alakult: a peremrészen először német, majd horvát lakosság telepedett meg, végül Eszék részévé vált. A magyar etnikum sorsának alakulása temetői sírfeliratokon, templomi anyakönyvekben, falfirkákban és másutt talált családnevek és változataik alapján rajzolódik ki. A templomi falfirkák és a falu utcáit és az ott lakók neveit megőrző térkép szemlélteti a közelmúltat, az okleveles adatok idézése és a katonai felmérések térképei pedig a régebbi múltat idézik. A tanulmány további, jelentős része a temetőben található jellegzetes családnevek nyelvföldrajzát mutatja be három időszakban: az 1720-as

országos összeírás, az 1948-as jugoszláv népszámlálás és a 2009-es magyarországi népességnyilvántartás névadataira vonatkoztatva. A vizsgált családnevek: *Magdika, Ledő, Gyana, Tósa* és *Gajnok*. Mindegyiket minden idő- és területi síkban, térképeken is bemutatja a szerző.

LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANNA és JADRANKA MLIKOTA a korábban, 2018-ban és 2019-ben publikált elemzésüket folytatják (65–83). Forrásaik a 19. század második felében a Monarchia magyar részén megjelent négy nyelvtan családnevei. E munkák közül kettő Baján, egy Nagykanizsán, egy pedig Budapesten látott napvilágot. Vizsgálataik egyik sarokköve az idegen eredetű nevek írása a 19. századi helyesírási norma szerint; ehhez viszonyítják a 19. században megjelent horvát nyelvtanokban szereplő családnevek elemzését. A szerzők tekintettel voltak a családnevek társadalmi-történelmi kontextusára, földrajzi elterjedtségükre és a kontaktusjelenségekre is.

KOVÁCS ANDRÁS (85–91) először a *házassági név* fogalmát tisztázza. A Kárpátalján újnak számító kifejezés arra utal, hogy Ukrajnában házasságkötéskor nemcsak a nők, hanem a férfiak neve is megváltozik. Az első világháborút követő impériumváltások és a velük járó, a nyelvhasználatba történő beavatkozások sorra hatással voltak a magyarok hivatalos és nemhivatalos személynévhasználatára, s következményeik a jelen korszakig kimutathatóak. A jelenlegi ukrán törvények szerint lehetőség van a lánykori név megtartására és a lánykori név mellett a férj családnevének felvételére, nem hivatalosan pedig él a *-né* képzős asszonynévhasználat is. A kárpátaljai magyarok az újabb és újabb kihívások mellett is igyekeznek megtartani identitásukat, hagyományaikat. A nemhivatalos névhasználatban lehetséges *-né* képzős névhasználati formákat magukénak érzik, és szívesen viselnék hivatalos névként is.

A MIKESY GÁBOR cikkében kifejtett gondolatmenet alapja, hogy a honfoglalás óta Magyarország soknemzetiségű ország (93–111). A történelmünk során különböző okokból két, egymás mellett élő etnikum mellé egy harmadik megjelenése vált jelentőssé bizonyos régiókban. Időrendben és nagy vonalakban ezek: a) a szászok megtelepedése a Felvidéken a 12. és 13. században; b) a románok megjelenése Erdélyben a 13. század végétől; c) a horvátok bevándorlása Nyugat-Magyarországra a 16. század első felében; d) a török hódoltsággal kapcsolatos népmozgások és újratelepítések a 16–18. században. Többnyelvű körülmények között lehetséges a névkölcsönzés és a párhuzamos névadás is. A tanulmány vizsgálódásainak középpontjában az áll, hogy a betelepült harmadik etnikum milyen névhasználatot alakított ki.

EÖRY VILMA a *szēr* köznévi utótagnak a Csornai járás mikrotoponimáiban való elterjedtségét vizsgálja (113–123). Csorna településszerkezetének áttekintése és a településen, valamint a környező falvakban előforduló *szēr* névelem alapján megállapítja, hogy az Őrségre és a Göcsejre jellemző szeres településszerkezet Csornán és tőle délre, a Rábaköz területén is jellemző településforma volt. Ennek a határvonala a Rába vonalára tehető.

FERENCZI GÁBOR a Kemenesalja földrajzi elhelyezkedésének térképpel is illusztrált bemutatása után a területre jellemző nyelvjárási magánhangzó-jelenségek helynevekben való jelentkezését vizsgálja (125–146). Részletesen foglalkozik a területre jellemző zárt *i*-zés gyakoriságának a névföldrajzi tanulságaival, s elemzéseit térképekkel teszi szemléletessé.

TÓTH PÉTERnek a szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszék történetéről szóló tanulmánya első pillantásra távol esik a konferencia és a kötet anyagától (147–175). A történet ott kezdődik (folytatódik), hogy 1971-ben megindult a kétszakos általános iskolai tanárképzés. A Magyar Nyelvi Tanszék 1973-ban önállósult, majd számos név- és szervezeti változás

történt az intézmény életében. A kezdetektől jól megalapozott dialektológiai és szociolingvisztikai kutatóprogram napjainkig jellemző. A tanulmány a tanszék tevékenységeit a következő pontok szerint ismerteti: a) kutatási területek, b) a nyelvjárásgyűjtés hagyománya, c) határon túli kapcsolatok, d) a szombathelyi dialektológiai szimpozionok, e) a nyelv-földrajztól a névföldrajzig konferenciasorozat, f) a tanszék feladatai, küldetése és kutatási tervei. A tanulmányt záró irodalomjegyzék (166–174) tudománytörténeti forrásjegyzéknek is tekinthető a szombathelyi műhely vonatkozásában.

A kötetet a benne szereplő szerzők legfontosabb életrajzi adatainak magyar és angol nyelvű bemutatása zárja (177–182).

4. A sorozat tizenegyedik kötete a tizedik, jubileumi kiadvány után egyfajta jutalomjátéknak is tűnhet, miként ilyen szerepe lett volna a tervezett helyszínek, a konferenciának másodszor is helyet adó Kolozsvárnak is. A világiárvány, mint annyi mindenben, itt is nem várt körülményeket teremtett. A személyes jelenlét ezúttal nem valósulhatott meg. Tartalmát tekintve a kötet első pillantásra pótlásnak tekinthető: az van benne, ami az eddigiekből kimaradt. A pótlás azonban új utak felé mutat. Olyan kutatási lehetőségek kerültek előtérbe, illetve kaptak hangsúlyt, mint a helynévkölcsönzés és a szófajváltás kognitív vonatkozásai (BENŐ ATTILA), a kétnyelvű névhasználatba belépő harmadik nyelv névkölcsönzésének lehetséges útjai (MIKESY GÁBOR), identitásmozzanatok a személynevekkel kapcsolatban mind a névhasználat, mind a nevek helyesírása terén államnyelvi viszonyok között (VÖRÖS FERENC, LEHOCZKI-SAMARDŽIĆ ANNA–JADRANKA MLIKOTA, KOVÁCS ANDRÁS). További vizsgálatokra indítanak a nyelvjárási régiók és a földrajzi köznevek elterjedésének összefüggései (EÖRY VILMA, FERENCZI GÁBOR) is.

ZELLIGER ERZSÉBET

nyugalmazott egyetemi docens; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2896-5624>, e-mail: zelliger.erszsebet@btk.elte.hu

Vörös Ferenc, Név- és nyelvhasználat a magyar nyelvterület peremvidékén

Az ELTE Szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 4. Savaria University Press, Szombathely, 2022. 336 lap

1. Az alább ismertetett tanulmánykötet VÖRÖS FERENC korábban megjelent írásai mellett két, eddig még nem publikált szócikket tartalmaz. A tanulmányok újraközlését többek között az indokolta, hogy tematikai sokszínűségük ellenére ugyanazt a gondolatot járják körül: a Trianon következtében az anyaországtól elszakított magyarság név- és nyelvhasználatának alakulását, történeti előzményeit, jelenkori helyzetét.

A szerző előszavából (9–11) a bemutatott kötet anyagának keletkezéstörténetén keresztül megtudhatjuk, hogy mikor és milyen körülmények között került először kapcsolatba VÖRÖS FERENC a határon túli magyarság nyelvhasználatának kérdésével, illetve milyen szakmai és személyes kapcsolatok segítették kutatásában, az adott problematika alaposabb megismerésében. Kibontakozik előttünk a mintegy négy évtizedes életpálya és annak legjelentősebb eredményei: monográfiák, családnévátlaszok, nemzetközi konferenciasorozat indítása. Ez utóbbi sikerességét az előadások anyagának tizenegy szerkesztett és lektorált kötetben való megjelenítése is bizonyítja. Szerzőnk sokoldalúságát példázza, hogy a történeti és a jelenkori családnévállomány adatbázisba rendezése mellett olyan informatikai háttérrel dolgozott ki, mely a korpuszban való keresésen túl az adatok adattáblákká való alakítását segíti. Ez előfeltétele volt annak, hogy a térinformatikai szoftver segítségével kartogramokat lehessen előállítani.

A kötet tizenkét tanulmánya a határon túli magyarok név- és nyelvhasználatának bemutatásán keresztül rámutat a 20. századi történelmi változásoknak a magyarság sorsát, identitását befolyásoló hatásaira, a kérdéskörrel kapcsolatos regionális sajátosságokra, a névkutatás eredményeinek a nyelvpolitika számára is hasznosítható tanulságaira.

2. Az első két tanulmány a VÖRÖS FERENC munkásságát meghatározó területeknek, a családnév kutatásnak és a (történeti) nyelvföldrajznak a közös fókuszában található kérdéseket vet fel. A Nyugat-magyarországi és burgenlandi családnevek a történeti nyelvföldrajz nézőpontjából című írás (13–49) bevezető részében az ausztriai Burgenland tartomány elnevezésének létrejöttéről kapunk tájékoztatást. E rövid kitérő mindenképp indokolt, a „szóban forgó földrajzi-közigazgatási terminus ugyanis csupán a 20. század elején keletkezett, ám a cím többi szava történeti megközelítést ígérve látszólag ellentmondásban van ezzel” (13). A szerző a gyakorlatiasság elvét követve, a körülményesebb kifejezéseket elkerülendő használja a *Burgenland* toponimát, amikor a 18. század eleji magyar nyelvterület legnyugatibb peremének családneveit vizsgálja. Alapul az 1720-as országos összeírás anyaga szolgál, melyet a 2009-es magyar népesség-nyilvántartás adataival és Ausztria Magyarországgal határos régióinak nyelvföldrajzi vonatkozásaival vet össze. A rendelkezésre álló adatbázisok jellemzését követően a családnevek térbeliségének ábrázolásához használt nyelvtechnológiai alkalmazásokat ismerhetjük meg. Az 1720-as korpuszban a mai Burgenland területén leggyakoribb családnevek bemutatása után VÖRÖS az *Unger* családnév névföldrajzát vázolja fel. A név a Magyar Királyság legnyugatibb határrégiója mellett a felső-magyarországi német ajkú bányavárosok térségében fordult elő az átlagosnál gyakrabban. Ezt követően a tanulmány az *-ics* (*-ovics*, *-evics*) képző 18. századi nyelvföldrajzát veszi szemügyre, majd a *-mann* utótagú nevek téri tagolódását vizsgálja kellő alaposítással. A vizsgált régió családneveit érintő morfológiai jelenségek sorát a *-sky* képzős nevek nyelvföldrajzából levonható tanulságok folytatják. A lexikális típusok közül a szerző a *Rozmán*-t mint jellegzetesen nyugat-dunántúli családnevet tárgyalja részletesebben. A tanulmány végén, a jövevényréteghez tartozó családnevek után egy magyar eredetű név, a *Nagy* kerül a vizsgálat középpontjába.

A második tanulmány 18. század eleji családnév-regionalizmusokat mutat be a Magyar Királyság nyugati szegletéből (51–76). A szóban forgó terület névkorpusza – mely az 1720-as összeírásból származik – nem teljes, hiszen csak az adóköteles személyek nevei szerepelnek benne, valamint a kiváltságokkal rendelkező települések személynévanyaga sem lett feljegyezve. A vizsgált névanyag etimológiai rétegeivel kapcsolatban megtudhatjuk, hogy „döntően német, kisebb részben szláv és magyar családnevekkel találkozhatunk” (51). Elsőként

a német eredetű, *-er* képzős családnevek névföldrajzát ismerhetjük meg. A tanulmányt kiegészítő térképmelléletek vonatkozó ábráiból megtudhatjuk, hogy a vizsgált névtípus elsősorban a Magyar Királyság nyugati határszélén, ott is mindenekelőtt a német ajkú településeken gyakori. Tovább szűkítve a vizsgálat körét a *-hofer*, *-dorfer*, *-berger* névrészes családnevek kerülnek a középpontba. A *Hafner*, *Gerencsér*, *Loncsár* és *Fazekas* közös motivációjú családnevek nyelvföldrajzi megoszlásának párhuzamba állításával – számos más tanulság mellett – kirajzolható a korabeli német–magyar nyelvhatár. A térképmellékletben huszonegy ábra egészíti ki a tanulmányban leírtakat, illusztrálja a tárgyalt nyelvi adatok földrajzi megoszlását.

A felsőpulyai magyarságról olvashatunk a harmadik tanulmányban, mely az ausztriai településre jellemző kisebbségi nyelhasználattal kapcsolatos – szerzőnk által vezetett – kutatás tapasztalatait foglalja össze (77–92). Egy kisebbségi nyelv fennmaradásának alfája és omegája az adott nyelv vitalitása, illetve az adott nyelv presztízse. E tényezőket pozitívan (és negatívan is) befolyásolhatja az érintett állam nyelvhasználatot szabályozó jogrendje. Az osztrák jogrendszer e téren való fejlődéséről és ezzel együtt a kisebbségi – köztük a magyar – nyelvhasználat szintereinek bővüléséről kapunk tájékoztatást a tanulmány bevezetőjében. A magyar nyelv státuszában jelentős változást eredményezett egy 2000-es kormányrendelet, melynek értelmében helyi szinten a német mellett a magyar is hivatalos nyelvként használható. A felsőpulyai magyarok identitásával kapcsolatban a tanulmány megjegyzi, hogy merőben más, mint a Kárpát-medence többi régiójában élő magyar kisebbségé. „Expressis verbis megfogalmazták: ők nem magyarok, hanem osztrákok” (83). VÖRÖS FERENC véleménye szerint ennek háttérében a jólétet biztosító osztrák államhoz való lojalitás áll. Az (anya)nyelvi kompetencia tudatos fejlesztésében meghatározó szerep jut az anyanyelvű iskoláztatásnak. A tárgyalt szakcikk e tekintetben is részletes képet fest a felsőpulyai helyzetről, majd a felekezeti hovatartozás és az egyházi élet bemutatása kerül sorra. A fentebb említett kisebbségvédelmi intézkedések csak lassítani tudták a negatív folyamatokat, a felsőpulyai magyarság a nyelvcserhelyzet előrehaladott állapotában van.

A családnév földrajzi térképlapok nemcsak egy adott kor családnévállományának területi eloszlásáról tanúskodnak, de a megfelelő szempontok alapján lefolytatott diakrón vizsgálatok, történeti és jelenkori adatok összevetése útján a népességmozgás modellálására is alkalmasak. Ennek az újfajta megközelítésnek az első eredményeit teszi közzé a kötet soron következő írása (93–132). A korabeli népesség nyelvi-etnikai összetételének meghatározása segíthet a nyelvhatárok meghúzásában. Kérdés viszont, hogy a családnevek nyelvi alkata megfelelő támpontot nyújt-e a probléma megoldásához. VÖRÖS FERENC véleménye szerint – mivel jobb módszer jelenleg nem áll rendelkezésünkre – kénytelenek vagyunk ezt alkalmazni. Alapfeltétel viszont, hogy kellő mennyiségű adattal dolgozzunk. „Mindenekelőtt a személynevek tájhoz, beszélőközösséghez és/vagy nyelvhez köthető jegyei jelenthetik a kiindulópontot. Ezen belül a) a morfológiai, morfoszemantikai megformáltság, b) a regionális kötöttségű tövekből létrejött családnevek, c) az eredetretegek korpuszon belüli arányainak vizsgálata segítheti az ilyesféle munkálatokat” (96). A szerző ezen feltételek figyelembevételével fogja vallatóra a rendelkezésére álló hatalmas korpusz névadatait. A tanulmányhoz tartozó térképmelléklet huszonegy ábrán mutatja be a vizsgált névadatok területi eloszlását.

A több mint száz éve kisebbségi helyzetben élő magyarság személynévállományát számtalan külső hatás érte, például az erőszakos államnyelvűsítés, a többségi társadalom

névasszimilációs törekvései, illetve az ezzel szembeni védekezési mechanizmusok. A Névhasználati motivációk a Kárpát-medencei magyar nyelvterület külső régióiban című szakcikk ezen folyamatoknak az adott területen élő magyarság névállományára gyakorolt hatásait mutatja be (133–152). Tételeken megismerkedhetünk a szomszédos országok anya-könyvezési és névhasználati előírásaival, valamint az azokban élő magyarság személyneveinek jellemzőivel.

A soron következő tanulmány a szótáraknak mint a családnévfeldrajzi kutatások segédkönyveinek a fontosságáról szól az Erdélyi magyar szótörténeti tár névtani hasznosságát bizonyítva (153–181). A SZABÓ T. ATTILA és kollégái által összeállított kiadvány ugyan nem tartalmaz személynévi szócikkeket, mégis fontos forrása a névkutatásnak. Etimológiai és nyelvfeldrajzi információk tömegét szolgáltatja családnevek közszói alapját képező regionalizmusokhoz, az egyes szócikkek pedig számtalan család- és keresztnévet tartalmaznak – tájékoztat a tanulmány szerzője. Az írás három névtípussal kapcsolatban vizsgálja a szótárban fellelhető információkat. Elsőként a *fazakas* közszóból keletkezett családnevek dialektális változatairól, azok nyelvfeldrajzáról olvashatunk, majd a magyarba román közvetítéssel bekerült szláv eredetű *ohaba* kerül a vizsgálat középpontjába. Harmadikként egy morfoszemantikai típussal, a *-fi* névrészes családnevekkel kapcsolatban informálódhatunk a szótörténeti tár szócikkei alapján.

A következőkben az államnyelvűsített kárpátaljai magyar személynevek sorsáról olvashatunk (183–194). Az egyik leghányatottabb sorsú magyar kisebbség jó néhány impériumváltást volt kénytelen átélni a 20. század eleje óta. Ezek az államváltások a hivatalos nyelv változásával is együtt jártak, ami összekapcsolódott a személynevek államnyelvűsítésével is. Maga a szerző is nem egy olyan idősebb adatközlővel készített interjút, akit még a magyar éra utolsó éveiben (1922 előtt) anyakönyveztek. Nevüket az első Csehszlovák Köztársaság idején csehszlovákosították, majd az 1938/1939-ben visszaállt magyar anyakönyvezési rend szerint visszamagyarosították. A második világháborút követően neveik (is) az oroszosítási folyamat áldozataivá váltak: kötelezővé tették az apai nevek használatát, eltűntek a magánhangzók mellékjelei, az orosz nyelv szabályaihoz igazítva cirill betűvel jegyezték be őket. Végezetül – Ukrajna függetlenné válásával – a személynevek ukránosítására került sor. VÖRÖS FERENC számtalan példán mutatja be a hivatalos és informális névhasználat során felemerülő különböző névváltozatokat.

A 18. század eleji Magyar Királyság déli és nyugati határvidékének családneveiről, azok etimológiájáról és névfeldrajzáról értekezik a következő tanulmány (195–213). Elsőként a II. József uralkodása idején készült magyarországi népszámlálások anyagának névtani hasznosíthatóságával kapcsolatos problémák kerülnek elénk. A szerző szerint ezek ismeretében értékelődnek fel a 18. század eleji országos összeírások. Ezek közül a német és a szláv népességgel érintkező, nyugati és déli vármegyék adatait tartalmazó tékákat veszi alapul a szerző. Az írás elsősorban azt mutatja be, hogy a vizsgált korpusz alapján milyen földrajzi elrendeződés rajzolódik ki a vizsgált családnevek etimológiai rétegeit illetően.

A Horvátországi magyarok a huszonnegyedik órában című írás a Magyarország déli szomszédságában élő nemzetrészt helyzetéről ad számot (215–231). Az 1990-es években dúló délszláv háború utáni gyors konszolidáció következtében azt hihetnénk, hogy az ottani magyarság élete is a régi mederben zajlik. A szerző már tanulmánya elején leszögezi, hogy napjaink Horvátországi kisebbségbarát politika jellemzi: sikeresen ültette át saját joggyakorlatába a jugoszláv állam utolsó időszakának toleráns kisebbségpolitikáját. Mielőtt a szerző bemutatná a horvátországi magyarok helyzetét, előbb a háború, valamint az azt követő béketárgyalások és egyezmények kisebbségeket érintő vonatkozásait vázolja fel.

Ezt követően megismerkedhetünk a 2011-es horvát népszámlálás magyar nemzetiséggel kapcsolatos adataival, a nyelv- és névhasználati jogokkal, a magyar nyelvű sajtó és hitélet helyzetével. Végezetül a kisebbség nyelvén való oktatás három horvát modelljéről olvashatunk. A szerző végül megállapítja, hogy a horvát kisebbségpolitika támogató jogi környezetet biztosít az ottani magyarság megmaradásához. És mégis, számos tényező mutat abba az irányba, hogy a helyi magyar beszélőközösség fogyását, a nyelvcsere folyamatát nem sikerült megállítani.

A nyelv- és névpolitika Kárpát-medencei vonatkozásait egy terjedelmes tanulmány tárgyalja (233–280). A szerző rámutat, hogy az utóbbi tizenöt-húsz évben népszerű témává vált a nyelvi tájkép kutatása. A határon túli magyar nyelvterületek mellett azonban indokolt lenne az anyaországon belül is vizsgálódni, nemcsak azokon a településeken, amelyekben kisebbségi közösségek élnek. Hasznos lenne például az idegenforgalom hatását feltárni egy-egy hazai desztináció nyelvi tájképére. VÖRÖS FERENC tanulmánya – az előbbi felvetés ellenére – a magyarlakta külső régiók névpolitikai kérdéseivel foglalkozó írások sorát gazdagítja. A szerző a témára való ráhangolásként összefoglalja a névpolitika szakterületeit és az ezzel kapcsolatos ideológiákat, majd a többnyelvű államok eltérő névpolitikáját veti össze. Ezt követően a magyar kisebbséggel rendelkező szomszédos államok névpolitikáját veszi sorra, mutatja be kellő alaposággal. Megtudhatjuk, hogy „(t)érségünkben mind a pozitív, mind a negatív tartalmú nyelv- és névpolitika esetében találkozhatunk a) megengedő és/vagy támogató, illetve b) korlátozó és/vagy tiltó gyakorlatot folytató államokkal” (236).

A Rétfalu (Horvátország, Kelet-Szlavónia) hajdani családneveivel foglalkozó tanulmányból kiderül a névföldrajzi térképlapok egy újabb, az eddigiekben még nem tárgyalt területen való hasznosíthatósága (281–315). A vizsgálat a helyi református temető sírfelirataira, közülük is a magyar nyelvű vagy magyar eredetű személyneveket tartalmazókra fókuszál. A legutóbbi időkben ugyan megnövekedett a horvát nyelvű sírfeliratok száma, döntően azonban a (hajdani) magyar népességhez köthetők. Érdekesség, hogy a nem magyar feliratot tartalmazó síremlékek egy része is református szimbólumokat tartalmaz. A sírfeliratok nyelvi és helyesírási tanulmányozása számos tanulságot rejt a helyi magyar közösség korabeli nyelvhasználatával kapcsolatban. VÖRÖS FERENC ezekből a település néhány jellegzetes családnevének névföldrajzát mutatja be térképlapok segítségével. Arra kíváncsi, hogy a vizsgált családnevek a magyar nyelvterületen milyen gyakoriságot mutatnak, illetve hogy a névföldrajzi adatok alátámasztják-e Révfalu reformátusainak délnyugat-magyarországi, drávaszegi és kelet-szlavóniai reformátusokkal való házassági szokásait.

A hitélet nyelvmegtartó szerepéről és a felsőőri református beszélőközösség 21. századi dilemmáiról szól a kötet záró írás (317–336). A hitélet meghatározó szerepe megkérdőjelezhetetlen az anyanyelv megtartásában, főleg olyan kisebbségi helyzetekben, amikor ez az anyanyelv használatának egyedüli nyelvhasználati színtere. A tanulmány a burgenlandi magyar nyelvű hitélet ismertetését bevezetendő tárgyalja a történelmi egyházak szerepét a magyarság anyanyelvűségének megőrzésében. Részletezi a liturgia nyelvére vonatkozó zsinati rendelkezéseket és egyéb dokumentumokat. Az írás a továbbiakban a felsőőri református beszélőközösség anyanyelvű hitéletével foglalkozik, ezen belül a tisztán magyar nyelvű hitéletből a magyar–német kétnyelvűségbe torkolló folyamatra koncentrálna. A helyi magyarság nyelvmegtartása szempontjából pozitívként értékelhetjük, hogy a cikk írása idején legutóbbinak számító lelkes pályázatban alapvető szempontként szerepelt, hogy a gyülekezet leendő vezetője németül és magyarul egyaránt képes legyen szolgálni a híveket.

3. A fentebb ismertetett tanulmánykötet a szerző történeti és jelenkori névföldrajzi, valamint nyelvpolitikai kutatásainak keresztmetszetét adja. A több évtizednyi kutatáson alapuló eredményeket közlő írások bizton számíthatnak a széles szakmai közönség érdeklődésére.

TÖRÖK TAMÁS

egyetemi adjunktus; Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék; Komárom (Komárno, Szlovákia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3116-9875>, e-mail: torokt@ujss.sk

Vörös Ottó, Szülőföld, nyelv, tudomány

Az ELTE Szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 3. Savaria University Press, Szombathely, 2022. 290 lap

1. A 80 éves VÖRÖS OTTÓ tiszteletére az ELTE Szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszéke egy impozáns kötetet jelentetett meg. A közel háromszáz oldalas kiadvány az ünnepelt korábban megjelent írásait, konferencia-előadásait, illetve ezeknek a szerző által újragondolt, átszerkesztett változatát tartalmazza. A tanulmánykötetet lapozgatva a szakma által méltán tisztelt kolléga eddigi életművének keresztmetszetét tekinthetjük át. Helynévkutatás, nyelvtörténet, nyelvjárások és írói nyelv, kétnyelvűség és nyelvpolitika, valamint tudománytörténet. Ezen témakörök a legfőbb mozgatórugói VÖRÖS OTTÓ munkásságának, illetve ezen témakörök köré rendeződnek a kötet válogatott tanulmányai is.

2. A kiadvány HAJBA RENÁTA, TÓTH PÉTER és VÖRÖS FERENC közös előszavával indul, melyben röviden bemutatják ünnepelt kollégájuk életpályájának legfontosabb állomásait (12). Megtudhatjuk, hogy VÖRÖS OTTÓT már főiskolás diákként, a Pécsi Tanárképző Főiskolán is foglalkoztatta szülőfaluja hagyományos gazdálkodásának ismeretanyaga s annak szó-kincse; erről pályamunkát is írt. Középiskolai tanárként kapcsolódott be Vas megye földrajzi neveinek gyűjtésébe. Tevékenységének köszönhetően nemcsak a felgyűjtött települések és a precízen lejegyzett adatok számát gyarapította, hanem az egyetemi doktori és kandidátusi értekezését is a helynevekkel kapcsolatos kutatási eredményeiből írta. 1974-től a Szombathelyi Tanárképző Főiskolának (illetve utódintézményeinek) az oktatója, majd több külföldi felsőoktatási intézmény vendégtanára volt. A Mariborban, Nyitrán, Pozsonyban, majd a révkomáromi Selye János Egyetemen eltöltött tevékeny éveknek köszönhetően a határon túli magyarok nyelvhasználatának, oktatási és nyelvpolitikai helyzetének egyik legkiemelkedőbb ismerőjévé, kutatójává vált. Ezen időszak alatt az érintett régiók tanár szakos hallgatóinak generációi tapasztalhatták meg, hogy a Tanár Úr nemcsak kiemelkedő szakmai tudással rendelkezik, de empatikus, segítőkész, született pedagógus is.

Az előszót GUTTMANN MIKLÓS és MOLNÁR ZOLTÁN nyugalmazott főiskolai tanároknak a tanulmánykötethez írt ajánlása követi (13–14).

3. A könyv szerkezetileg öt nagyobb részre osztható, melyeket a VÖRÖS OTTÓ sokoldalú tudományos érdeklődésének fókuszába kerülő témákat vizsgáló tanulmányok alkotnak. Az első fejezet kilenc szakcikkből áll, melyek földrajzi nevekkkel kapcsolatos kérdéseket

vizsgálunk (15–86). Az írásoknak köszönhetően megismerkedhetünk az Őrség, Vas megye és a tágabb Nyugat-Dunántúl, valamint két határon túli régió – az Ipoly és a Garam mente – földrajzi neveinek jellegzetességeivel. Az első tanulmányban a régi Őrség helynévanyagának gyakorisági mutatóit és jelentésbeli összefüggéseit vizsgálva művelődéstörténeti következtetéseket von le a szerző. A történeti névanyag bizonyos elemei gazdálkodás- és ipartörténeti tanulságokról, valamint településtörténeti és határhasználati kérdésekről is vallanak. A természetes névadáson túl a hivatalosan irányított névadó tevékenység eredményeit is láttatja a szerző. A következő tanulmány az őrségi földrajzi nevek tipológiájával foglalkozik. A feldolgozás módszere nem tér el a korábbi tipológiák rendszerétől, melyek közül VÖRÖS OTTÓ elsősorban KÁZMÉR MIKLÓS alsó-szigetközi munkáját (1957) tekinti irányadónak. A cikk végén az alapelemek és a megkülönböztető elemek megterheltségének adatait olvashatjuk. A soron következő írás a névtáraink által a nyelvjárási szókészlet vizsgálatára nyújtott lehetőségekre hívja fel a figyelmet, ezt pedig az egyelemű helynevek *hová?* kérdésre válaszoló alakjait bemutató szakcikk követi. Az ország nyugati felének helynévanyagát különböző szempontokból bemutató tanulmányokat a Vas megye helyneveiben előforduló növényneveket vizsgáló, illetve a Nyugat-Dunántúl helyneveinek *csep-* ~ *csepe-* tövet tartalmazó csoportjáról érkező írások zárják. A soron következő tanulmányban a magyar nyelvterület északi vidékének két régiójából származó helynevekben előforduló ritka tájszavakról olvashatunk. A vizsgált földrajzi nevek az Ipoly és a Garam menti települések névanyagát gazdagítják. A cikk a bemutatott helynevek elhomályosult köznévi jelentésére, illetve a névadás motivációját az ÚMTsz. vonatkozó szócikkeivel való összevetést követően igyekszik fényt deríteni. VÖRÖS OTTÓ kandidátusi dolgozatában a nyugat-dunántúli vízrajzi köznevek szóföldrajzával foglalkozott. A vizsgálat kibővítésére tett kísérlet eredményeit foglalja össze a Regionalizmusok és archaizmusok szlovákiai magyar vízrajzi köznevekben című tanulmány. A helyneves tematikával foglalkozó fejezetet a mikrotoponimák többnyelvűségben játszott nyelvi szerepével foglalkozó írás zárja, melyben szerzőnk a témához csak részben kapcsolódó, de időszerű kérdésre – a helységnevek tankönyvbeli használatára – is kitér.

A kötet második egysége, mely négy rövidebb, szótörténettel foglalkozó írást tartalmaz, szintén nem távolodik el a helynevek témakörétől (87–104). Az első tanulmány a *tanárok* szó etimológiájához mint lehetséges földrajzi köznévi archaizmushoz szolgáltat tanulságos adatokat. A következő helynévtörténeti kérdésekkel, kilenc köznévi névrész etimológiájával foglalkozik: helynévtári adatok vizsgálatával szótörténeti és szóföldrajzi ismereteinket gazdagítja. A fejezet harmadik írása a *gáj* ~ *háj* szláv kölcsönszavak magyar tulajdonnevekben való megjelenését taglalja. A szótörténeti cikkek sorát a 'patak' jelentésű *séd* földrajzi köznévi történetének alakulásáról szóló munka zárja.

A harmadik fejezet írásai a nyelvjárásokkal és az írói nyelvvel foglalkoznak (105–156). A Berzsenyi költészetében előforduló nyelvjárási elemek, tájszavak használatáról kaphatunk pontos képet a fejezet nyitó tanulmányának köszönhetően. A következőkben a mondatok szintjén megjelenő nyelvjárási jelenségek vizsgálatának néhány elvi-módszertani, valamint gyakorlati kérdését veti fel a szerző, majd a határon túli magyar nyelvváltozatok sajátosságaira mutat rá néhány tanulmány. Ezek közelebbi témái: a Nyitra-vidék magyar nyelvjárásainak szókészletében megjelenő idegen – elsősorban német és szlovák – hatás; a szlovákiai magyar nyelvjáráskutatás helyzete; adalékok a keleti palóc nyelvjárás kérdésköréhez; állami változatok-e a határon túli magyar nyelvváltozatok; a határon túli magyar nyelvhasználat kapcsolatos tananyag magyar közoktatásba való beemeléseinek fontossága. Történeti

dialektológiai kérdésekkel foglalkozik a Nyelvjárási jelenségek a késő középkori őrsgői írásbeliségben című szöveg, majd Arany János írói nyelvéről értekezik a szerző, végül nyelvünk újabb regionális fejleményeit ítéli meg a fejezet záró írásában.

A kötet negyedik fejezetébe a kétnyelvűség, az oktatás és a nyelvpolitika kérdéseit taglaló tanulmányok kerültek (107–218). Az első három írás VÖRÖS OTTÓ szlovéniai tapasztalataira épül, az ottani magyar nyelvhasználat egy-egy szegmensét mutatja be. Olvashatunk a népi kétnyelvűség kultúrákőzvetítésben játszott szerepéről egy szlovén nyelvjárásban megjelenő magyar szókészleti elemek tanulságán keresztül. Ezt követően a szlovéniai magyarok nyelvi és identitástudatának, valamint nyelvi képességeinek a kétnyelvű oktatás bevezetése óta történt változásáról kapunk árnyalt képet. Ehhez szorosan kapcsolódik a következő, a szlovéniai kétnyelvű oktatást és annak tankönyveit elemző írás, majd több közép-európai állam példáján keresztül mutatja be a szerző a nyelvhasználat szabályozására tett kísérleteket, nyelvtörvényeket. A nyelvvesztés fokozataival ismerkedhetünk meg egyének és kisközösségek névhasználatának vizsgálatán keresztül a fejezet következő tanulmányában. VÖRÖS OTTÓ előbb a nyelvi hiány mibenlétét, annak két csoportját mutatja be, majd azt az ún. „kisebbségi” beszédhelyzetekre specifikálja. Kitér a magyarországi helynévismeret beszűkülésének okaira, majd a mikrotoponimák és a személynévhasználat kisebbségi magyar nyelvű közösségekben megjelenő jellemzőire, a nyelvi hiány felől közelítve meg azokat. A határon túli névkutatás és hozadéka a nyelvi tervezésben című tanulmány a kisebbségi hely- és személynévhasználat vizsgálatának hasznát, ezen eredmények figyelembevételének a helyi nyelvpolitikai döntések előkészítésében, illetve a nyelvtervezés folyamataiban való fontosságát hangsúlyozza. VÖRÖS OTTÓ szerint ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, mindeneelőtt szakszerű névgyűjtésekre és ezek tudományos feldolgozásaira van szükség. A fejezet további tanulmányai a kétnyelvűség és személynévhasználat kérdésével, valamint a tankönyvek névhasználatának nyelvpolitikai vonatkozásaival foglalkoznak. Az első témával kapcsolatban egy Kárpát-medencei helyzetképet kapunk. A második esetben azon felül, hogy megismerkedhetünk a tulajdonneveknek az anyanyelv elsajátításában betöltött sajátos szerepével, illetve tankönyvekben való megjelenésével, konkrét ajánlásokat is olvashatunk a pedagógiai programok összeállítói számára. A tárgyalt szakasz záró írásai a névadás, a névviseles és az identitás kapcsolatát, valamint a szerzőnek a nyelvről, a nemzetéről, a hazáról és az identitásról vallott gondolatait fejtegetik.

A kötet záró, ötödik fejezete VÖRÖS OTTÓ tudománytörténeti írásaiból válogat (219–266). Az első három Arany A. László munkásságát mutatja be. Betekintést nyerhetünk a jeles szlovákiai magyar nyelvész magyar–szlovák szókészleti kölcsönhatásokkal kapcsolatban tervezett – sajnos egészében meg nem valósult – kutatásába, illetve tudományszervező tevékenységébe. Ezt követi az 1684-ből származó Körmendi kódex bemutatása, melyben szerzőnk a kiadvány keletkezéstörténetével és nyelvezetével foglalkozik. A következő írás a kódex összeírójának szülőhelyét igyekszik kideríteni. A fejezet két további tanulmánya Gyöngyösi Palinódiájának történetéhez szolgáltat érdekes adatokat, zárásként pedig az Őrségről szóló első monográfiával ismerkedhetünk meg.

4. A kiadvány végén VÖRÖS OTTÓ nyelvészeti közleményeinek tematikus felsorolását, illetve a kötet írásainak eredeti megjelenési helyére vonatkozó információkat találjuk (266–290).

5. A bemutatott kötet a 80 éves VÖRÖS OTTÓ munkássága, tudományos tevékenysége során elért szakmai eredményei előtt tisztelegnek kollégái. A gazdag – és folyamatosan bővülő – életművet reprezentáló írások a tanár úr által kutatott főbb témakörök mentén rendeződnek fejezetekbe. A kiadvány hasznos olvasmány többek között a névtan (elsősorban a helynevek), a nyelvtörténet, a nyelvjárások, a kétnyelvűség és a nyelvpolitika területén kutatók számára.

TÖRÖK TAMÁS

egyetemi adjunktus; Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék; Komárom (Komárno, Szlovákia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3116-9875>, e-mail: torokt@ujs.sk

Szilágyi-Varga Zsuzsa, Helynév-szociológiai vizsgálatok a Partiumban

A Magyar Névtan Kiadványai 59. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2024. 235 lap

1. SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA monografikus munkája a partiumi Kisbábony és Szalárd települések helynév-szociológiai jellemzőit, mintázatait vizsgálja a két falu helynévanyagának bemutatásával.

HOFFMANN ISTVÁN arra hívja föl a figyelmet (2015: 18), hogy a szociolingvisztika inspiráló hatása a (hely)névkutatásban – mértékét tekintve – elmarad a lehetőségek sokaságától, amelyet ez a társadalmi aspektust érvényesítő megközelítés kínálhat. Ennek okát abban látja, hogy a nevek irányuló kutatások (korábban főként, de ma is nagy arányban) inkább a helynevek keletkezésére irányulnak, mintsem használatukra. Az utóbbi évtizedben nőtt a szocioonomasztika iránti érdeklődés, a személynévi kutatások mellett helynév-szociológiai munkák sora is napvilágot látott. A jelen kötet e sorba (GYÖRFFY 2018 stb.) illeszkedik.

HOFFMANN ISTVÁN azt is leszögezi, hogy a névhasználat mélyreható vizsgálata újfajta módszereket kíván a névgyűjtés és az elemzés terén, s ezekhez szükségképpen létre kell jönnie a megfelelő terminológiának is. Ennek bizonyos értelemben vett megvalósulását láthatjuk jelen kötet elméleti alapozásában is. Kapcsolódva HOFFMANN ISTVÁN utóbbi gondolatához, RESZEGI KATALIN monográfiája (2022) számos terminus vizsgálata és rögzítése mellett egy alfejezetben kitér a kognitív térkép és a helynévhasználat funkcionális viszonyának bemutatására is. Ennek tanulságai ugyancsak nélkülözhetetlen alapját képezik a különféle helynév-szociológiai vizsgálatoknak (RESZEGI 2022: 87–115), s az ott bemutatott alapvetések visszaköszönek SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA munkájában is, különösen a település képi ábrázolásáról szóló kísérlet kapcsán.

A kötet, amely a szerző 2020-ban megvédett doktori dolgozatának továbbfejlesztése, öt fő fejezetből áll, amelyek további alfejezetekre tagolódnak. A monográfiát egy főként tartalmi és terminológiai kérdéseket tárgyaló bevezető (7–10), valamint egy összegző kitérő (215–220) keretezi, amelyet az irodalom- és forrásjegyzék követ (223–232).

2. Az első fő fejezet (11–12) a *névszociológia*, azon belül a *helynév-szociológia* fogalmát járja körül a vizsgált táj (a szélesebb értelemben vett Erdély, illetve a két település) társadalmi kontextusába helyezve.

A második fejezet (13–24) célja a könyv későbbi fejezeteiben helyet kapó vizsgálatok szociokulturális hátterének feltárása. A szerző ebben a részben először a romániai helynév-politika és helynévtervezés sajátosságait tekinti át. Az egyébként is szűk marokkal mért nemzetiségi nyelv- és névhasználati jogok alól a többségi nyelv használói, valamint maga az állam is számos esetben talált s talál ma is kibúvót a mai Románia területén. Emellett azonban meg kell itt említeni, hogy a nyelvi jogok elfogadásában, rögzítésében, valamint a jogokkal való élés kérdésében ugyancsak nagy szerepe van az érintett nyelvközösség nyelvi ideológiai vélekedéseinek, nyelvpolitikai törekvéseinek, saját nyelvéhez való viszonyának (ennek áttekintéséhez l. PÉNTEK–BENŐ 2020). Ennek megfelelően SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA is megállapítja, hogy a nyelvi jogok, így a névhasználati jog érvényesülésének képletében egyaránt fontos változó a jogszabály betűje, annak gyakorlati megvalósulása, valamint az ezekhez kapcsolódó emberi viselkedés. A fejezet második része a nyelvi és kulturális kölcsönhatások jelenségekörén belül a helynév-kontaktológiával foglalkozik: a két nyelv történelmi és mai egymás mellett létezésének a helynévrendszerre gyakorolt hatásait tárja föl a Partium tömbmagyar részein, különös tekintettel a nyelvpolitikai és nyelvi ideológiai természetű vonatkozásokra, például a név- és táblaháború jelenségére.

A harmadik fejezet (25–38) részben módszertani kérdésekkel foglalkozik, emellett azonban elméleti vonatkozásokat is tárgyal. Elsőként a terepmunka módszertani körvonalait felvázolva, a kötetben bemutatott kutatási eredmények előzményeül szolgáló élőnyelvi helynévgyűjtésekről ír a szerző: az adatközlők kiválasztásának módszeréről, számáról, a fölített kérdések típusairól stb. Itt foglalkozik bővebben a névattitűd és a névdivat fogalmával, a névattitűdöt befolyásoló tényezőkkel és a kutatási lehetőségekkel, amelyeket e téma megnyit. Különösen érdekes a névhasználók szemszögéből értelmezett szép, csúnya, régi, új, igazi és nem igazi helynevek kategóriája. Hasznos adalék volna a névhasználók vélekedéseinek részletesebb vizsgálata és közlése a fenti címkéket viselő nevekről, hogy pontosan miért is szép vagy miért nem igazi egy helynév. A következő egység a történeti helynévadatok forrásait sorolja fel. A fejezet további része a passzív névismeret két típusát mutatja be, valamint a passzív névkincsnek a helynévgyűjtés során felmerülő problematikus vonatkozásaira tér ki. Felhívja a figyelmet a tulajdonnevet jelölő hangsorok csupán közszóként való felismerésére (*Domb, Legelő* stb.), valamint arra az esetre, amikor az adatközlők még emlékeznek egy hangsorra mint névre, de annak jelöltjét már nem tudják elhelyezni a térben. Ennél tovább a vizsgálat nem megy, de kétségkívül megállapíthatók még további finomabb különbségek vagy más típusok a passzív névismeret jelenségekörében. Azonosítható esetleg a lokáció nélkül ismert nevek két csoportja aszerint, hogy a névhasználó meg tudja-e mondani még a hely típusát (*az egy kút volt, de nem tudom már, hol*) vagy sem (*a név ismerős, de nem tudom, mit hívtak így*). Továbbá tanulságos lehet különbséget tenni az aktív névismereten belül a nevek között aszerint, hogy a megkérdezettek pusztán ismerik vagy használják is a nevet (itt értelemszerűen valamelyest más kell, hogy legyen a megítélése a még létező és a már nem létező objektumok neveinek). A különböző formájú, de szinonim helynévadatok változatokként való értelmezhetőségéről, illetve e névváltozatok kezelésének módszertanáról is szót ejt e helyen a szerző. Az egyazon helyre vonatkozó, de alaki hasonlóságot nem mutató helyneveket nem tekinti egymás (lexikai) változatainak, míg az egy helyre vonatkozó és egymásból alakilag levezethető neveket igen.

Mindazonáltal itt fontos szempont lehetne, hogy a vizsgált, egymással alaki hasonlóságot nem mutató névváltozatok egy időben ismert változatok-e, vagy pedig az adott hely régi és új (egymással időben nem érintkező) megnevezései. Az előbbi esetben szinonimitásról, lexikai változatokról beszélhetünk, s az egymás mellett élő változatok tartalmi és formai szempontból is hathatnak egymásra; az utóbbi esetben viszont indokoltnak tartanám (adott esetben akár az objektumszintű) elkülönítést a névrendszer és a szótár átláthatósága érdekében. Áttérve a kutatás egy másik megkerülhetetlen módszertani tényezőjére: a szociológiai vizsgálatok egyik fontos szempontja a vizsgált személy vagy csoport életkora. Egy helynév-szociológiai irányultságú élőnyelvi gyűjtésnek is az egyik sarokpontja, hogy milyen életkorú embert kérdezzünk. Ennek megfelelően a szerző négy generációs csoportot különített el a vizsgálataiban, s az életkori határokra vonatkozó döntését a fejezet végén kellőképpen meg is indokolja. Az életkori csoportok meghatározásában támaszkodik a szociológia és a nyelvvelsajátítás kurrens szakirodalmára, míg a pontos határokat és alcsoportokat a vizsgálat sajátosságainak megfelelően alakítja. Itt fontos szerephez jut például az is, hogy az adott településeken hagyományosan mikor kapcsolódnak be a gyermekek a felnőttek hétköznapi munkájába.

A negyedik és az ötödik fejezet (39–130, 131–214) külön-külön, esettanulmány jelleggel mutatja be a kisbábonyi és a szalárdi gyűjtések feldolgozott eredményeit. A fejezetek az adott település földrajzi és demográfiai viszonyainak bemutatásával kezdődnek. Ezt követi a helynévszótár, amelyben a szócikkek a Magyar Nemzeti Helynévtár standardjainak megfelelően épülnek föl. A helynév-szociológiai vizsgálat társadalmi paraméterei a kisbábonyi és szalárdi vizsgálat során egyaránt a nem, az életkor és a foglalkozás voltak, illetve némely esetben, amikor releváns, a mobilitás is felbukkan. A szerző emellett statisztikai módszerrel elkülöníti egymástól az alapnévkincset és a peremnévkincset alkotó neveket. A kutatás elsősorban természetesen a magyarok névismeretére, névhasználatára összpontosít, a szerző azonban az élőnyelvi interjúk adatközlőinek körébe bevonta Kisbábonyban a helyi cigányságot, Szalárdon pedig a magyarul jól tudó románokat is. A negyedik és ötödik fejezetet egy érdekes vizsgálattípus eredményei zárják: Kisbábony és Szalárd településmorfológiáját mutatja be a szerző. A kérdés itt az, hogy a település szerkezete hogyan konstruálódik meg kognitívan a településen élők körében. Ezek a vizsgálatok megerősítik azt a pszichológiai felismerést, hogy a fiatal gyermekek inkább énközpontúan látják az őket körülvevő világot, így a települést is kezdetben csak a szűkebb értelemben vett lakóhelyükkel azonosítják, s ha ábrázolniuk kell, akkor utcaképi előlnézetből teszik. Ezzel szemben az idősebb adatközlők már inkább egyfajta térképet rajzolnak, ha a településüket kell ábrázolniuk. Azonban a felnőtt adatközlők körében is aránybeli eltolódások figyelhetők meg: részletesebben és a valós arányoknál nagyobb méretben ábrázolják a számukra fontos településrészeket. Itt is külön láthatjuk a magyar és a cigány adatközlők kognitív térrekonstrukcióját. Ezen alfejezetekben az adatközlők által készített rajzok is helyet kapnak.

A szerző a vizsgált települések lakóinak helynévismeretével kapcsolatban többek között a következő, nagyobb részüket tekintve az általános helynévgyűjtői tapasztalatokat megerősítő megállapításokra jut. A mindenki által ismert nevek aránya nem nő arányosan az életkorral. A különböző korcsoportokat tekintve a senki által nem ismert nevek száma fordítottan arányos az életkorral. Általános tendencia, hogy az idősök több nevet ismernek, azonban a helynévismeret bővülése az életkor előrehaladtával körülbelül harmincéves korig figyelhető meg. A nemek között nincs komolyabb különbség, bár a férfiak kicsivel több nevet ismernek. A kognitív térkép minőségét legtöbbször az életkor, tartalmát pedig

az adatközlőnek a településen belüli lakóhelye nagyban befolyásolja. A névismeret körülbelül hatvanéves korig bővül, ezt követően stagnál, vagy az aktív évek elmúltával inkább szűkül. Az újabban beköltözők jellemzően kevesebb helynevet ismernek, illetve a mezőgazdasággal foglalkozó, a határt is járó helyiek névismerete lényegesen több helynevet tartalmaz.

3. Az ismertetett könyvben leírt kutatás a modern névszociológia eszközeit alkalmazó munka, amelynek megállapításai túlmutatnak a vizsgált települések helynév-szociológiai sajátosságain, s tanulsággal szolgálnak nemcsak a térség névhasználatával, hanem általában a helynévismeret szociológiai vonatkozásaival kapcsolatos kérdésekben is. Az itt bemutatott eredmények egy része kevésbé újdonság azok számára, akik régebb óta foglalkoznak helynévgyűjtéssel, illetve végeznek élőnyelvi terepmunkát, azonban a fenti megállapítások megerősítik azoknak a (név)szociológiai mintáknak a létezését, amelyeket általában a magyar névhasználatra jellemzőnek tartunk.

Hivatkozott irodalom

- GYÖRFFY ERZSÉBET 2018. *Helynévszociológia*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 47. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2015. A névtan és a társtudományok. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 11–22.
- PÉNTÉK JÁNOS – BENŐ ATTILA 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén 4. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, Kolozsvár–Budapest.
- RESZEGI KATALIN 2022. *Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 54. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

WENDL DÁVID

könyvtáros; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet; Budapest

doktorandusz; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola; Budapest
tudományos segédmunkatárs; Debreceni Egyetem, Magyar Nemzeti Helynévtár Program; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2333-9448>, e-mail: wendl.david@btk.elte.hu

Szilágyi-Varga Zsuzsa, A bihari Felső-Hegyköz helynevei

A Magyar Névarchívum Kiadványai 58. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2023. 199 lap

1. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, illetve az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoportja régóta és nagy számban publikál helynévtani tematikájú monográfiákat és adattárakat, az utóbbi időben az ország különböző intézményeinek kutatóit tömörítő Magyar Nemzeti Helynévtár Programhoz kapcsolódóan is. E munkálatokhoz

kapcsolható a Magyar Névarchívum Kiadványai sorozatban SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA munkájaként megjelent, a bihari Felső-Hegyköz helyneveit közlétező adattár is.

2. A szóban forgó adattári kötet mind tartalmában, mind módszertanát és színvonalát illetően méltó folytatója a korábbi hagyományoknak. A hagyományos módon két nagyobb egységből, egy rövid bevezetőből és az ennél jóval terjedelmesebb adattárból álló kiadvány szerkesztése, tipográfiája is jól illeszkedik a sorozat korábbi köteteihez. Az itt vizsgált romániai kistérség eddig kívül maradt a szisztematikusan elvégzett hasonló kutatások körén, így mindenképpen indokolt volt az itt lévő, nagyrészt magyar lakosságú falvakban a gyűjtést elvégezni, és az eredményeket adattár formájában publikálni.

Az adattár anyagát részben élőnyelvi gyűjtés, részben pedig történeti források alapján állította össze a szerző. Az élőnyelvi adatokat a két ütemben, összességében 2017–2021 között végzett, a helyiekkel készült interjúk alapján teszi közzé a kiadvány. Az adatközlők kiválasztása tudatos döntés eredménye: mindegyikük a régió tősgyökeres lakosa volt, akik jól ismerik a vidéket és azokat a helyneveket, amelyeket itt használnak.

A szerző az élőnyelvi gyűjtés során – a helyi etnikai viszonyok miatt – elsősorban a magyar névanyagra koncentrált, de a román kiejtéshez igazodó helyneveket is figyelembe vette. Ezek közül több is utólagos románosítási kísérletre utal, illetve viszonylag sok esetben fordul elő a névanyagban a párhuzamos névadás alkalmazása (általában egyszerű tükörfordítás révén). Az adatgyűjtés lehetőséget biztosított a szerző számára a nyelvjárási adatok rögzítésére is. Nagyon fontosnak találom, hogy a munka során helyi anekdotákat, néprajzi vonatkozású névmagyarozatokat is sikeresen dokumentált. Ezek érdekességük miatt önmagukban is megérdemlik a figyelmet, és – olykor kifejezetten szórakoztatóak lévén – színesítik az adattár anyagát. Dicséretes és támogatandó az az elhatározás is, hogy a szerző tervei szerint a jövőben folytatja majd Bihar megyében a gyűjtést.

A történeti helyneveket más módszerekkel, alapvetően az írott források segítségével lehet feltárni. Ehhez a szerző ez esetben is igen sokféle forrást használt fel. Megemlíthetjük ezek között a helynév-gyűjteményeket (korábbiak: FÉNYES ELEK geográfiai szótára, PESTY FRIGYES helységnévtára; későbbiek: VINCZE LAJOS és RÁCZ ANITA munkája, Erdélyi Helynévtörténeti Adattár, román felmérések), valamint a különféle helytörténeti feldolgozásokat (BOROVSKY SAMU sorozatának a területre vonatkozó kötete, BUNYITAY VINCE egyháztörténeti és JAKÓ ZSIGMOND településtörténeti monográfiája).

Ami a levéltári forrásokat illeti, a kötet szerzője felhasználta a Hegyközpályira vonatkozó 1701. évi összeírást és a hegyközszáldobágyi urbárium névanyagát (1770). Vizsgálati körébe tartoztak természetesen a nagyszámú helynevet tartalmazó 18–19. századi katonai felmérések és a kataszteri térkép megfelelő szelvényei, valamint a 20. századi nyomtatott térképek is. Az olvasóban azonban történészként bizonyos kétségek vagy még inkább kérdések is rendszeresen felvetődnek az ilyen helynévtárak forgatása során. Mindig az a tapasztalat ugyanis, hogy a hasonló munkák nyelvész szerzői alapvetően a kiadott levéltári forrásanyagot használják fel – ami persze bizonyos keretek között érthető és igazolható eljárás a részükről –, így azonban gyűjtési körük soha nem lehet teljes. Ez az állítás nemcsak az újkori névanyagra vonatkozik, hanem (hatványozottabban) a középkori, nyomtatásban még kiadatlan latin nyelvű oklevelekben olvasható helynevekre is. BUNYITAY, JAKÓ és a többiek ugyanis nem minden középkori oklevelet használtak fel műveik megírásakor. Magyarán: úgy lehetne igazán hatékony és teljes körű az ilyen kutatás és adattárépítés, ha ehhez a szerzők a kéziratos forrásanyagot is szisztematikusan át tudnák nézni, helyneveket

keresve. Különösen hasznos lenne ez az eljárás akkor, amikor újkori térképek helynévi adatait akarjuk értelmezni. Sok esetben ugyanis a középkori okleveles említések révén egyértelműen kiderülhet, hogy az újkori helynévanyag a középkorra vezethető-e vajon vissza, vagy sem.

3. A kötet első része a Felső-Hegyköz földrajzi, történeti-társadalmi, szociológiai és helynév-szociológiai helyzetéről szól. Ezt egy adattár követi, látványos és jól érthető bel- és külterületi térképekkel illusztrálva, amelyek egyértelműen hozzájárulnak a jobb megértéshez. Tegyük hozzá: az egyes helynevek precíz elhelyezése a térképen önmagában is komoly kihívást jelenthetett, ezért megsüvegelendő. Ebben a fejezetben mutatja be a szerző röviden a Hegyközt tájegységként, földrajzi értelemben. Az összegyűjtött helynévállomány igen sokat elárul egyébként a dombos-völgyes földrajzi viszonyokról. Az itt lévő hét települést (Hegykőzpályi, Hegykőzújlak, Hegykőzcsatár, Hegykőztóttelek, Siter, Siter völgy és Hegykőzszáldobágy) a hasonló természeti adottságok, a közös múlt és a települések közötti társadalmi kapcsolatok is összekötik.

A szerző a történelemről nagyon röviden beszél csupán; ez alapján a török korban a falvak egy része elnéptelenedett, majd később újratelepült. Ennek során román, szlovák, sváb családok is letelepedtek bennük. A korábbi gazdasági térszerkezet az újkorban komoly átalakuláson ment keresztül, a terület sokat veszített jelentőségéből. A térség etnikai szempontból tömbmagyar volt; itt a szerző táblázatokat is hoz, amelyekben a 2002 és 2011 közötti időszakra nézve veszi végig településenként az etnikai összetételt és a lakosság-számot. Kitér a felekezeti megoszlásra is, ami értelemszerűen a nemzetiségi viszonyokkal mutat párhuzamot, és folyamatosan változik a román beköltözés miatt. Ennek lényeges következménye, hogy a helynevek egy része egyre inkább elveszíti a korábbi funkcióját, kiesik a használatból, és eltűnik a helynévkincsből. A szerző ez alapján az általa elvégzett élőnyelvi helynévgyűjtést úgy definiálja – s mindenféle túlzás nélkül igazat lehet neki adni –, mint egyfajta „névmentő munkát”.

4. Ami a kötet helynévtári részét illeti, összeállítása szerkezetileg és módszertani értelemben egyaránt logikus, és megfelel az ilyen esetekben mások által is alkalmazott normáknak. A gyűjtött anyag jellegében, összetételében nem különösebben tér el azoktól, amelyek más régiókról készültek. Sok név egyértelműen az állattartásra vagy a mezőgazdaságra vezethető vissza (pl. *Bikakút*, *Csordahálás tető*, *Szántóföld*). Vannak a nevek közt bizonyosan a középkorból eredeztethetők (pl. Hegykőzcsatáron a középkori falunévvel kapcsolatba hozható *Latabár*) és egészen modernek is (*Bigbrader-ház/Való villa*). Az adattár terjedelmessége miatt ezúttal csak néhány érdekesebb helynévre kívánom felhívni a figyelmet.

Kifejezetten érdekes például, hogy a helyiek hogyan próbálják megmagyarázni a nevek jelentését. Érdemes megnézni például az *Ezeréves fa* és a *Törökhalál* helynevek magyarázatát. Ilyen továbbá Siteren a *Bába sikátor*: logikusan azért hívták úgy, mert ott lakott a bába. Érdekes leírás van egyébként magára Siter falu nevére is (BUNYITAYtól): e szerint a Szent László sírjához vagy Szent István ereklyéjéhez Várad felé haladó zarándokok mentek át itt, s emiatt az utat *szent út*-nak nevezték el (*S. iter* = *szent út*). És ha már Siternél tartunk, a *Fingó-hegy* és a *Potyapina* helynév etimológiájáról talán kicsit részletesebben is szívesen olvastam volna.

Helyesnek tartom a szerző értelmezését a *Lác* helynév esetében: itt valóban az írtásra vonatkozó szláv *laaz* kifejezés állhat a háttérben, s ez alapján a név bizonyosan középkori

keletkezésű volt. Ami a *Telek-hegy*-et és a *Telek-aljá*-t illeti: a szerző talán nem tud róla, de ezek a helynevek olyan, jól ismert és a régészetben nagy becsben tartott, kéziratos térképeken előkerülő dűlőnevek, amelyek szinte minden esetben egykori, középkori faluhelyet jelölnek. A szőlőt és földet is jelentő *Tardi* helynevünk jelentése kapcsán (amelyre nézve a szerzőnek nincs ötlete) érdemes lenne azon elgondolkodni, hogy esetleg a 19–20. században Újfaluban birtokos Tardy család állhat mögöttük.

5. SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA révén egy újabb kistrégióval bővült a magyar névkutatók által kiadott, így pedig vizsgálható helynévanyag, s remélhetőleg a jövőben is hasonlóképpen folytatódik a hasonló közlemények hosszú hagyományra visszatekintő sora.

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS

főiskolai docens; Nyíregyházi Egyetem, Történettudományi és Filozófia Intézet; Nyíregyháza

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8175-405X>, e-mail: gulyas.laszlo@nye.hu

Kiss Magdaléna, *A Körösmente folyóvízneveinek névrendszertani vizsgálata*

Líceum Kiadó, Eger, 2024. 379 lap

1. A magyar víznév kutatás az elmúlt évtizedekben jelentős elméleti és módszertani megújuláson ment keresztül. Egyre inkább előtérbe került az a szemlélet, amely a vízneveket nem elszigetelten, hanem a helynévi rendszerbe ágyazottan vizsgálja, figyelembe véve azok társadalmi, történeti és földrajzi összefüggéseit is. Ebben a megközelítésbe illeszkedik KISS MAGDALÉNA monográfiája, amely a Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó névanyagot dolgozza fel HOFFMANN ISTVÁN többszemponú helynévelemzési modellje alapján.

2. A monográfia hat nagyobb egységből áll. Az első fejezet (11–30) a magyar víznév kutatás történetét tekinti át, bemutatva azokat az elméleti és módszertani kereteket, amelyek a kutatás különböző időszakait meghatározták. A szerző részletesen tárgyalja a vizsgálati szemléletmódok alakulását, a víznevek rendszerszerű értelmezésének tudománytörténeti előzményeit, valamint a helynévkutatás interdiszciplináris megközelítéseinek megjelenését. A fejezet kitér a nemzetközi víznév kutatás eredményeire, a névanyag gyűjtésének és rendszerezésének módszertani kérdéseire, továbbá a névrendszertani elemzés elméleti alapjaira, külön hangsúlyt fektetve a névhasználat történeti, társadalmi és földrajzi összefüggéseinek vizsgálatára.

A második fejezet (31–42) az adatgyűjtés forrásait és a névközlés módszertani kérdéseit járja körül. KISS MAGDALÉNA adatgyűjtési és -feldolgozási eljárása egységes szemléletű és forráskritikailag megalapozott: a történeti térképek, a levéltári dokumentumok, a korábbi és előnyelvi helynévgyűjtések együttes bevonása hiteles névadatbázist eredményez. A különböző névalakok vizsgálatakor a szerző figyelembe veszi azok előfordulásait is, tekintettel az időbeli rétegzettségre.

A harmadik fejezet (43–52) a Körösök vízhalozatához kapcsolódó vízrajzi köznevek elemzésére koncentrál. Ezek a földrajzi köznevek a vízrendszer különböző részeinek – például patakoknak, ereknek, ágaknak, csatornáknak – a megnevezésében játszanak szerepet. A szerző részletesen bemutatja e köznevek alakulástörténetét: áttekinti a *vízrajzi köznév* fogalmát, e köznevek történeti rétegződését, valamint elemzi jelentésbeli sajátosságait és morfológiai felépítésüket.

A negyedik fejezet (53–56) elméleti-módszertani keretet ad a víznevek tipológiai vizsgálatához, HOFFMANN ISTVÁN többszintű helynévelemzési modelljére építve. E taxonómiai keret a vízneveket a vízrajzi objektumok típusai alapján az alábbi osztályokba sorolja: folyóvizek, állóvizek, álló- és folyóvizek részei, valamint források és kutak nevei.

A monográfia központi, ötödik fejezetében (57–149) a szerző a Körösmente vízhalozatához tartozó folyóvíznevek szerkezeti (funkcionális-szemantikai, illetve lexikális-morfológiai) és keletkezéstörténeti (szintagmatikus és morfematikai szerkesztés, jelentésbeli névalkotás, valamint szerkezeti változások révén alakult víznevek) elemzését végzi el.

A funkcionális-szemantikai elemzés során az egy- és kétrészes víznevek alkotóelemei jelentésbeli szerepük alapján három típusba sorolhatók: fajtajelölő (F), sajátosságot kifejező (S) és megnevező funkciójú (M) elemek. A vizsgálat tanúsága szerint a magyar víznév-kincsben a kétrészes nevek dominálnak; közülük is leggyakoribb az a szerkezeti típus, amelyben egy sajátosságot kifejező névrész kapcsolódik vízrajzi köznévhez (S + F). Ezek legnagyobb része az alakra, a méretre, valamint a víz színére utal. Az egyrészes víznevek funkcionális megoszlása nem mutat jelentős eltérést e tekintetben: a fajtajelölő (1,4%), a sajátosságot kifejező (2,9%) és a megnevező (2,3%) funkciójú nevek előfordulása viszonylag alacsony.

A lexikális-morfológiai elemzés a névalkotó tagok szóosztályi jellemzőinek, a grammatikai viszonyoknak és a szóösszetételi mintázatoknak a feltárására irányul. KISS MAGDALÉNA a HOFFMANN-féle lexémakategóriákból kiindulva, elemzési céljaihoz igazítva GYÖRFFY ERZSÉBET morfológiai és névrendszertani szempontokat érvényesítő rendszerezését alkalmazza. Ennek alapján külön tárgyalja az egy- és kétrészes neveket: az előbbieket jelölt és jelöletlen alakok szerint, az utóbbiakat főtag és bővítmény szerinti szerkezeti felosztásban rendszerezi. Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a szemantikailag összetartozó nevek a grammatikai szabályok szerint egységes kategóriákban jelenjenek meg. Az elemzés alapján a kétrészes, jelöletlen szerkezetek többsége szintagmatikus, elsősorban jelzős szerkezetű. A névalkotásban leggyakrabban helynevek, köznevek és melléknévi jellegű lexémák vesznek részt, kisebb arányban pedig személynevek és számnevek. Az egyrészes, jelölt alakok esetében leggyakoribb az -s képzős forma, de előfordulnak folyamatos melléknévi igenévi, melléknévi származékos és határozós szerkezetek is.

A keletkezéstörténeti vizsgálat négy fő névalkotási típust különít el: a szintagmatikus és morfematikai szerkesztéssel kialakult neveket, a jelentésbeli névalkotást, valamint a szerkezeti változások révén létrejött vízneveket. Az elemzés alapján a szintagmatikus szerkesztésű, kéttagú víznevek túlnyomó többsége minőségjelzős vagy birtokos jelzős kapcsolatokból áll, míg a mennyiségjelzős formák ritkábbak. A morfematikai szerkesztéssel létrejövő nevek jellemzően -s, -d, illetve -ó, -ő képzők révén alakultak ki, de névszójeles vagy határozóragos formák is megjelennek közöttük. A jelentésbeli névalkotás magában foglalja azokat a szemantikai folyamatokat, amelyek a víznevek kialakulásában szerepet

játszanak. KISS MAGDALÉNA ide sorolja a jelentéshasadás, jelentésszűkülés, névátvitel és névköltöztetés nyelvi eszközeit, melyek közül a névátvitelen belül a metonímia szerepét emeli ki a névalkotás folyamatában. A szerkezeti változások több esetben is meghatározóak a Körösök víznévrendszerének alakulásában. A szerző részletesen elemzi a kiegészülés, bővülés, ellipszis és redukció jelenségeit, emellett kitér a névcserére, a deetimologizáció, valamint a népetimológia eseteire is.

A monográfia külön alfejezetben tárgyalja a névátvitel jelenségét, amely a külső keletkezésű nevek beépülését jelenti a Körösök víznévrendszerébe – hangalaki változással vagy anélkül. Ez a névalakulási folyamat elsősorban a nagyobb folyók nevei kapcsán figyelhető meg. A szerző az *Ér* helynévanyagának kronologikus elemzésén keresztül módszeresen és részletesen vizsgálja a névátvitel történeti vonatkozásait, amely lehetővé teszi a név beépülési folyamatának és időbeli rétegződésének feltárását.

A kötet utolsó, hatodik fejezete (150–153) a kutatás főbb eredményeit összegzi és értékeli: áttekinti a Körösmente vízneveinek névrendszertani vizsgálata során feltárt tendenciákat és jellegzetességeket. A monográfia tudományos értékét tovább növeli, hogy a szerző nem csupán a magyar nyelvű névanyagra alapozza az elemzését, hanem bevonja a román nyelvű elnevezéseket is. Ennek révén a kétnyelvű névállomány párhuzamos vizsgálata – amint azt KISS MAGDALÉNA is hangsúlyozza – a komparatív-kontrasztív megközelítés alkalmazásával új távlatokat nyithat a névanyag szerkezeti és funkcionális összehasonlításában.

A monográfia gazdag forrásanyagra támaszkodik, amelyben történeti térképek, levéltári dokumentumok, korábbi helynévgyűjtések és élőnyelvi adatok egyaránt szerepelnek. A kötet részeként közölt jegyzék a Körösmente vízrajzi közneveit rendszerezi, külön tárgyalva a magyar és a román víznevekben előforduló típusokat. A névanyag feldolgozását egy mintegy százoldalas adattár egészíti ki, amely a Körösmente folyóvíznév-állományát a korai ómagyar kortól kezdődően közli rendszerezett formában. Az egyes szócikkekben a címszó mellett megtalálható a víz lokalizációja, a név előfordulása, a forrás megjelölése, valamint – több esetben – az etimológiai magyarázat is. A kötet végén szereplő térképszelvények a Körösmente jelentősebb vízfolyásainak (Hármas- és Kettős-Körös, Fekete- és Fehér-Körös, Ér, Sebes-Körös) vízhálózatát ábrázolják, a főágak mellett a mellékágakat is jelölve, ami segíti a névanyag földrajzi elhelyezkedésének pontosabb értelmezését, valamint a helynévkutatás térbeli dimenzióinak alaposabb vizsgálatát.

3. Összegzésként elmondható, hogy KISS MAGDALÉNA monográfiája átfogó elemzést nyújt a Körösmente magyar és román folyóvízneveinek névrendszertani sajátosságairól. A kétnyelvű névanyag párhuzamos vizsgálata új szempontokat kínál a helynévkutatás számára, a részletes adattár és a mellékelt térképszelvények pedig lehetőséget kínálnak a névanyag történeti és földrajzi összefüggéseinek átfogóbb elemzéséhez, jelentős mértékben hozzájárulva a víznév kutatás tudományos eredményeinek gazdagításához.

HAVASI-KOVÁCS HELGA

egyetemi adjunktus; Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Tanszék; Eger

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4797-4366>, e-mail: havasine.kovacs.helga@uni-eszterhazy.hu

**Frédéric Giraut – Myriam Houssay-Holzschuch coord.,
The Politics of Place Naming. Naming the World
[A helynévadás politikája. A világ elnevezése]**

Geography and Demography. Political Geography. ISTE – John Wiley & Sons, London–Hoboken,
2022. 277 lap

1. A kötet az 1980-as évek óta kialakult és az angolszász szakirodalomban a legtöbbször kritikai helynévkutatásnak (*critical toponymy*-nek) nevezett irányzat jelenlegi állását mutatja be úgy, hogy a fejezetek nagy része tovább is vezet kevésbé kutatott témák, problémakörök felvázolásával, kutatási programok kijelölésével. Érdekesség, hogy a szerkesztők maguk korábbi írásaikban a francia *néotoponymie* műszóval jelölték nagyjából ugyanezt a területet és megközelítésmódot. Szemben a „hagyományos” helynévkutatásban uralkodó szemlélettel, amely a helyneveket mintegy régészeti adatként vizsgálja, és ezen keresztül próbál támpontokat kínálni a történelem és a nyelvtörténet kevésbé dokumentált rétegeihez, a kritikai névtan kutatói a névadásra és a mögötte meghúzódó politikai, társadalmi és kulturális motívumokra fordítják figyelmüket. Jellemzően nem a nyelvészet, hanem a kritikai földrajz felől érkeznek, adottnak veszik a kritikai földrajznak a helyről, a tér szemiotizációjáról és a területeléséről szóló megállapításait, és a hatalom FOUCAULT- vagy GRAMSCI-féle elméletére építenek. A kritikai helynévkutatás emellett genezisében olyan emancipációs mozgalmakhoz is kapcsolódik, mint a dekolonizáció, a feminizmus, valamint az etnikai és nemi kisebbségek mozgalmi, amelyek nem sokkal korábban tűzték programjukra a helyátnevezést mint a történelmi igazságtétel eszközt és a társadalmi szemléletváltozás zálogát.

2. Ezen elméleti háttér ismeretében nem meglepő, hogy az irányzat klasszikus és máig egyik központi témája a hivatalos helynévadás. Ezen belül is kitüntetett figyelmet kap DEREK H. ALDERMAN fejezetének témája, az emlékeztető névadás mint olyan „politikai technológia”, amely a világ nagy részén fontos szerepet játszik a „legitim” történelemkép személyes valóságként való elfogadtatásában és nemzedékeken keresztül történő újratermelésében (29–46). Az emlékeztető névadás komplex hatásmechanizmusának elemzésén túl ALDERMAN kiemelten reflektál azokra a várakozásokra, amelyekkel az emancipációs mozgalmak tekintenek a meglévő emlékeztető utcanévek cseréjére, illetve újak adására. Ezzel kapcsolatban merül föl először az *Osez le féminisme* (‘Merj feminista lenni’) nevű szervezet 2018-as párizsi névadó kampánya, amellyel aztán a kötet több más írása is foglalkozik.

3. SÉBASTIEN BOILLAT-nak a bennszülött népek és a hagyományos falusi közösségek veszélyeztetett tudását ökológiai (és burkoltan örökségvédelmi) modellbe helyező fejezete elméleti szempontból kakukktojás a kötetben (47–63). Más fejezetekben is visszatérő gondolathoz kapcsolódik viszont azzal, hogy a hagyományos helynévkincsben (elsősorban a mikrotoponímiában) a tájnak a modern európaítól eltérő leképezését, szemléletét tartja megmentendő értéknek.

FRÉDÉRIC GIRAULT ötletes módszert választott, amikor a gyarmati helynévadás tipológiáját Verne A rejtelmes sziget című regényének egyik részlete alapján szemlélteti (65–91). Amint a kérdés kutatói az utóbbi években megállapították, az európai „felfedezők” a 15.-től a 19. századig hasonló stratégiák alapján kreáltak helyneveket más földrészekén, miközben feltérképezték és birtokba vették azokat: saját magukról, az utazásuk során átélt eseményekről, anyaországi hatalmasságokról, metaforikus névadással térszinformákról vagy névtranszferrel otthoni településekről adtak neveket. Ezt a bevált eszköztárat egy Vernehős a kulturális tudása részeként volt képes mozgósítani, de ezt alkalmazták a hegymászók és a csillagászok is a magashegységek földrajzának, majd más bolygók felszínének leírásakor.

A „felfedezők” és más európaiak azonban korántsem mindig hagyták figyelmen kívül a már létező helyneveket. GIRAULT a birodalmi és gyarmati hódítás technológiájaként értelmezi a meghódított lakosság helyneveinek elismerését is, amely együtt járt a nevek átértelmezésével, kodifikációjával és mozdulatlaná mumifikálásával. Ahol a gyarmati uralom évtizedeken-évszázadokon át fennmaradt, ez önmagában is megkérdőjelezi a külső és belső eredetű nevek közötti merev különbségtételt. Tovább bonyolódott a helyzet a telepes gyarmatokon, ahová az új lakók a saját névadási stratégiáikat ültették át. De GIRAULT más mechanizmusokat is említ, amelyek összezárták az exonima-endonima szembeállítását. A dánok például a *Grönland* névvel párhuzamosan a *Nunarput* (< inuit ’földünk’) nevet is alkalmazták a szigetre, majd a 19. század második felétől az őslakosok számára létrehozott iskolák meghonosították a *Kalaallit Nunaat* (’kalaallit föld’²) elnevezést is. Ez utóbbi máig Grönland inuit nevének számít. Időközben azonban Dánia kiterjesztette uralmát a sziget keleti és északi részére is, ahol a nevet a helyiek a déli és nyugati őslakókhoz kapcsolják.

4. REUBEN ROSE-REDWOOD, ANTON TANTNER és SUN-BAE KIM tanulmánya egy másik, a gyarmati helynévadáshoz hasonlóan korábban kevés figyelmet kapó kérdés, a házszerűsítés történetét tekinti át (93–107). A gyér szakirodalomból kiderül, hogy a házszerűsítés a 18. században jelentek meg Európában, és eredetileg nem a postaszolgálatot, hanem az adóbehajtást, a sorozást, illetve a katonaság beszállását voltak hivatottak megkönnyíteni. Hatalmi technológiaként értelmezve jó muníciót szolgáltatnak a foucault-i kormányozhatóság/kormányzatiság (*gouvernementalité*) modelljéhez, amennyiben észszerűbbé, átláthatóbbá, FOUCAULT terminológiája szerint „városiassá” és „olvashatóbbá” tették a teret. Terjedésüket a kapitalizmus logikája is segítette, és a címtárak kiadói többször kérvényezték a helyi városatyáktól a házszerűsítés bevezetését. Általánossá azonban Európában és az Egyesült Államokban csak a 19. század végére váltak, amikor a posta már vidéken is kézbesítette a küldeményeket. Az utcanév alapú házszerűsítés kontingens voltát mutatja, hogy a világ egyes részein vagy más címezési rendszerek honosodtak meg, vagy máig nem működik átfogó rendszer. Japánban a címezés nem utcákon, hanem kerületeken, azokon belül háztömbökön és épületeken alapul. Racionális és gazdaságos volta miatt a nemzetközi szervezetek támogatják az utcanév alapú házszerűsítést, de a bevezetésére tett erőfeszítések ellenállást váltanak ki a lakosságból mind Fekete-Afrikában, mind Dél-Koreában.

2 A kalaallitok Grönland inuit őslakói.

5. A helynevek áruvá válása (kommodifikációja) régóta a kritikai helynévkutatás egyik fontos témája. A könyv vonatkozó fejezetét a témakör vizsgálatának egyik fő nemzetközi képviselője, JANI VUOLTEENAHO írta (109–134). Az áruvá válás voltaképp két különböző, a késői modernségben elharapózó jelenséget takar: egyrészt a névadás jogának áruba bocsátását (ami jellemzően a szponzor nevének új névelemként való felvételével jár), másrészt a kereskedelmi célú arculatépítés szolgálatában történő helynévadást. A helynév mint szerződésbe foglalható áru történetében mérföldkövet jelentett, amikor a New York-i Buffalo Bills amerikaifutball-csapat 1972-ben huszonöt évre bérbe adta stadionjának a nevét. Az 1990-es évek óta a hasonló szerződések elfogadott és adómentes bevételi forrást jelentenek az ingatlantulajdonosok és önkormányzati vezetők számára; olyannyira, hogy egyre több városvezetés alakít ki névpolitikai stratégiát a sportközpontjai, közlekedési csomópontjai (pl. metróállomásai), edzőpályái, iskolái és egyetemi épületei nevében rejlő piaci potenciál kiaknázására. A szerződés lejártakor gyakran egy másik szponzor neve váltja az előzőt. A másik jelenséget VUOLTEENAHO új lakónegyedek példáján szemlélteti. Az 1960-ban nyugdíjasok számára kialakított, *Sun City* nevű phoenixi külváros ingatlanait a napsütéses klímához és az aktív időskorhoz kötődő urbanimákkal próbálták kelendőbbé tenni, a helsinki Sun Bay lakópark a délszaki tengereket idézi meg utcáinak és társasházainak neveivel, míg Ho Si Minh-város Vinhomes Központi Park nevű luxusnegyede angol nevekkal hangsúlyozza az osztályon felüli minőséget.

Közvetlenül kapcsolódik az utóbbi témához CHRISTOPHE GAUCHON fejezete a helynévadás szerepéről a turisztikai helyek és látványosságok márkaépítésében, főleg francia példákon illusztrálva (135–148). A leghíresebb példa az 1888-ban született *Azúrpart* (*Côte d'Azur*), a legtöbb ide sorolható helynév azonban mikrotoponima, amelyet – VUOLTEENAHO lakónegyedeihez hasonlóan – új helyek, létesítmények számára találtak ki. Az önkormányzatoknak is van olyan késztetésük, hogy nagy vonzerejű idegenforgalmi objektumokat a település nevében megjelenítsenek, a leggyakrabban földrajzi köznév vagy a kérdéses helynév új elemként való hozzáadásával (az előbbire példa a *Saint-Gervais-les-Bains*, amelyben a *bains* jelentése 'fürdők', az utóbbira pedig a *Chamonix-Mont-Blanc*). Csak-hogy egy települést többek között jogi-adminisztratív szempontból is nehezebb el- vagy átnevezni, mint egy wellnessközpontot, kalandparkot vagy sípályát. A savoyai Saint-Bon például többször kérelmezte, hogy felvehesse a közeli Courchevel síparadicsom nevét, de a prefektúra minden alkalommal elutasította, és csak a településnek a szomszédos községgel való egyesülése tette lehetővé 2017-ben, hogy új lapot nyisson *Courchevel* néven.

Rokon témát dolgoz fel LUCAS DESTREM is: a közlekedési helynevek is szolgálhatják a települési arculatformálást, és újabban áruvá is válhatnak (149–173). Az előbbire legalkalmasabbnak a repülőterek neve tűnik; ilyen a tiranai repülőtér elnevezése Teréz anyáról vagy a ferihegyi Liszt Ferencről. Az áruvá válás kisebb léptékben is megjelenhet, például Dubajban, ahol negyvenhét metróállomás nevét adták el reklámcéllra. A piaci vagy más szempontok néhol felül is írják a megállónevek fő célját, az utasok tájékoztatását. Denverben például egy helyi egyetem megvásárolta egy olyan vasútvonal névadási jogát, amely nem is a kampuszára közlekedik, a már említett párizsi Osez le féminisme kampányban pedig több villamosmegállót olyan nőkről neveztek el, akiknek a nevét a közelben nem viseli utca. Mindezen példák ellenére DESTREM nem győz meg róla, hogy a megállók névadása (a szerző szóalkotásával: a *stathmonimia*) általában véve olyan többletet hordoz, amely

indokolná az átfogó ideológiai szempontú vizsgálatot. Az európai városokban legalábbis a megállónevek túlnyomó többsége utcákra, terekre vagy feltűnő és a közlekedési névadástól függetlenül is jelentős épületekre, tereptárgyakra utal, az urbanonimák szempontjából másodlagosak, és a DESTREM által említett motívumok egyelőre csak ritkán jelennek meg bennük.

6. MELISSA WANJIRU-MWITA írása az úgynevezett informális települések alulról történő névadását vizsgálja (175–189). A nagyvárosok peremén, hatósági engedély nélkül épült negyedek lakói a kilakoltatások vagy lebontások állandó veszélyének és a szegénységnek az árnyékában folyamatosan a legitimitásért és az elfogadásért küzdenek. Mikrotoponimáik ennek megfelelően egy ellenhegemonikus beszédmód lenyomatai, akár a nyomorra, akár a gazdagok világára utalnak. A névátvitel egyrészt globális szolidaritást jelenít meg a médiából ismert, szerencsétlen sorsú helyekről (mint Nairobiban a Sowetóról, Kosszovóról, Gázáról és Bengáziról) elnevezett negyedek esetében, másrészt a vágyott életminőségre is utalhatnak, mint Fokvárosban a *Europe* és *Barcelona* nevű negyedek. A nevek valódi jelentése gyakran csak a beavatottak számára ismert, ami mi-ők szembenállást teremt. Ha egy telep Nelson Mandela nevét viseli, az például csupán a felszínen hódol a hivatalos emlékezeti kultúrának. A helyiek számára ironikus jelentést is hordozhat, arra emlékeztetve, hogy a Mandela által kívánt felszabadulás máig nem valósult meg. Nem mellékesen gyakorlatias szereppel is bír, ugyanis a lakók némi joggal remélhetik, hogy a *Mandela* név talizmánként hat majd, és a hatóságok nem rombolják le a telepet. Mindezen helynevek nem hivatalos státuszúak ugyan, de gyakran a domináns névadásnak is figyelembe kell vennie őket. Nairobiban például a Google Maps ismer Sowetói Katolikus Egyházközséget és sowetói rendőrőrsöt.

7. Erősen támaszkodva HENRI DESBOIS kritikai térképész vizsgálódásaira, MATTHIEU NOUCHER fejezete a helynevek gyűjtése, kezelése és kodifikációja, valamint a helynévadatbázisok ellenőrzése feletti nemzetállami monopólium megroppanásával foglalkozik (191–215). Ezekben a térképezéshez kapcsolódó tevékenységekben egyre nagyobb szerepet vállalnak egyrészt nemzetközi cégek, másrészt olyan, önkéntes részvételre építő felületek, mint az OpenStreetMap. A nemzetállami intézmények azonban továbbra is érvényesítik szuverenitásigényüket. Ez utóbbi aspektus kapcsán NOUCHER utal arra, hogy a Google a vitás határokat – a nemzetközi bíraskodást is felrúgva – a felhasználó IP-címe szerint jeleníti meg világtérképén. A szerző egy esettanulmányt is bemutat a Francia Guyana és Brazília közötti vitatott határzónából. A Guyanai Amazónia Park részvételi térképezési projektet indított az őshonos, teko és wayäpi nyelvű közösségek élő kulturális örökségének megőrzésére és a területhez való kapcsolatának elismertetésére. Ugyan a különböző civil és magánszervezetek, illetve önkormányzatok által kiadott térképek átvették az így gyűjtött helyneveket, a francia állami hivatalok ellenségesen reagáltak a projektekre, a Nemzeti Földrajzi Intézet pedig elutasította a helynevek felvételét a nemzeti helynévkorpuszba. Indoklásukban részben a bennszülött nyelvek nehézkes hangjelölésére, részben már kodifikált helynevekkel való konfliktusra hivatkoztak, de a Nemzeti Földrajzinév-bizottság elnöke megemlített egy mélyebb okot is: „A névadás aktusa a jövőben egyszer még területi igényeket alapozhat meg” (209).

A kritikai térképészet legfőbb célja eredetileg az volt, hogy bemutassa, hogyan konstruálják magukat az államnemzetek a nemzetállamiság klasszikus korszakában, egy maroknyi térképész szakember segítségével. NOUCHER úgy véli, a posztnemzeti állapot bonyolultabb feladattá tette a térkép ideológiaközvetítő szerepének dekonstruálását, mert több érdek és cselekvő, többféle technológia lép interakcióba egymással, és az adatok is több forrásból származnak. Ezért egyrészt interdiszciplináris megközelítésre van szükség, másrészt a helynév-adatbázisok ellenőrzéséhez és forgalmához kapcsolódó hatalmi játszmák vizsgálatára.

8. A kötetzáró fejezetben MICHEL BEN ARROUS és LIORA BIGON mellett érvelnek, hogy az Afrikára fordított élénkebb figyelem megújíthatná a kritikai helynévkutatást (217–259). Az írás elhelyezésével a szerkesztők valószínűleg ezt az üzenetet kívánták hangsúlyosabbá tenni. Afrikában nem érvényesül a hivatalos helynevek hegemoniája, hanem változatos, a kontextus függvényében használt rendszerek élnek egymás mellett (a szerzők a *multitoponymy* terminust ajánlják ennek kifejezésére). E rendszerek általában más-ként rendezik el a teret, mint az Európából sikertelenül meghonosítani próbált szemlélet. A francia gyarmati hatóságok településnév-kodifikációja például azért hagyta hidegen a Magreb térség bennszülött lakosságát, mert nem illeszkedett a helyben használt település-fogalomhoz: míg a franciák a községek (*communes*) elnevezésére koncentráltak, a helyiek számára releváns lépték ennél hol kisebb volt, hol nagyobb. A mai városi helynévadásra a hivatalos nevek részleges hiánya, pontatlan lokalizációja és gyökértelensége jellemző. Pikine-ben, Szenegál második legnépesebb városában például mindössze négy utcának van neve. A Világbank az 1990-as években egy ötvenkét várost felölelő programot finanszírozott a hatékony címzés bevezetésére, de a program nem érte el a célját. Jellemző az ellentét a 248. oldalon közölt fényképen a jól karbantartott parkolóhelyek és drága gépkocsik, illetve az elmosódó feliratú, rozsdásodó utcanévtáblák között a kongói Lubumbashiban. A polgárok, úgy tűnik, együtt tudnak élni a kompromisszumokkal, amelyekre a meggyökeresedett utcanevek hiánya szorítja rá őket; mint amikor a gambiai Banjulban számlanyitáskor a bank arra kéri őket, hogy lakóhelyükről térképvázlatot rajzoljanak a formanyomtatványra. A mindennapi tájékozódás céljára nem is az utcákat nevezik el, hanem a kereszteződéseket vagy az egyes utcaszakaszokat, gyakran a boltok feliratai nyomán. Az így keletkezett népi névrendszer ad hoc használatára aztán a hivatalos szervek is rákényszerülnek.

Fontos megállapítás, hogy a helynévi „dekolonizációra” való igyekezet felemás módon az európai modellt teremti újra, ugyanazokkal az előfeltételezésekkel arról, hogy mi érdekel saját nevet. Az az elképzelés azonban ellentmondásosnak tűnik, hogy a kritikai helynévkutatás látóhatárát és módszertanát olyan nevek vizsgálata segíthetne megújítani, amelyek a szerzők leírása szerint kevésbé tükrözik a társadalmi hatalom formáit. A hatalmi szempontot figyelmen kívül hagyó megközelítés az afrikai városi helynevek esetében is közelebb állna a pusztán leíró, taxonometrikus helynévkutatáshoz, mint a kritikaihoz. Másrészt túlzó az a vád, hogy a kritikai helynévkutatók túlságosan a hivatalos névadásra összpontosítanak, a hatalomban lévők szemszögéből és kiismerhető, reduktív értelmezési sémák segítségével, passzív befogadóként tekintve a társadalomra. Mint a kötet bevezetője (1–27) is kitér rá, a szimbolikus ellenállás, a felülről adott nevek befogadása és az alulról történő névadás régóta jelen lévő témák a kritikai helynévkutatás fórumain.

A kiadvány néhány, régóta kutatott jelenséget földolgozó fejezete és a többi fejezet bevezető része jól használható gyors tájékozódásra a kritikai helynévkutatás tárgyát, elméleti hátterét, fogalomkészletét és módszereit illetően. Ugyanakkor a szerkesztők kimondottan a kísérleti témákra helyezték a hangsúlyt, sőt az utolsó fejezet meg is kérdőjelezi a kutatási terület jelenleg uralkodó paradigmáját.

BERECZ ÁGOSTON

tudományos munkatárs; Inštitut za novejšo zgodovino; Ljubljana (Szlovénia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7453-481X>, e-mail: agoston.berecz@inz.si

Sztrákos Eszter, Az elnevezés ereje. Címadás a magyar képzőművészetben

Muravidék Baráti Kör Egyesület, Pilisvörösvár, 2022. 122 lap

1. A magyar névtanban vannak kezdetektől fogva gyakran kutatott tulajdonnévtípusok, melyekhez az e területen született szakírásainknak legnagyobb része kapcsolódik; ilyen a személynévtan és a helynévkutatás. Más névfajták azonban annak ellenére sem kerülnek gyakran a vizsgálat középpontjába, hogy a nemzetközi onomasztikában kutatásuk kedvelt téma; ilyen például az angolszász és skandináv névtanban gyakran vizsgált márkanevek kérdésköre Magyarországon. A névtípusok harmadik csoportját azok a tulajdonnevek alkotják, melyek mind a magyar, mind a nemzetközi névtanban kevésbé kutatottak, „mostoha-gyermekek”, mint például a sok helyütt átmeneti kategóriának (vagy újabban nem tipikus tulajdonnévnek) tekintett címek és a címadás vizsgálata.

Erre utal az ismertetett kötet szerzője, amikor azt írja, hogy az általa elemzett téma „mindig is a nyelvtudomány, illetve a névkutatás kevésbé frekvenciát kapó témaköréi közé tartozott” (7). Olyannyira kevésbé, hogy a magyar szakirodalomban az irodalmi és publicisztikai címadás jellemzőiről ugyan még találunk is néhány (általa is hivatkozott) elemzést, de a szerző által jelen kötetben vizsgált téma, a képzőművészeti alkotások címadásának elemzése eddig gyakorlatilag nem kutatott területnek számít.

Ezt a hiányt pótolja kötetével SZTRÁKOS ESZTER, aki 2013 óta publikál a címek különböző névtani szempontú megközelítési lehetőségeiről. Több, cikként megjelent előtanulmánya után kötetében a képzőművészeti alkotások közül a festmények címeivel foglalkozik, ezek közül is elsősorban magyar festők címadásának jellegzetességeire és motivációira koncentrálna. Sajátos, különböző megközelítéseket felölelő kötet jött így létre: a szerző a magyar nyelvészeti és művészettörténeti képzettségéhez kapcsolódó ismereteit ötvözve háromféle szempontot is érvényesít névanyagának elemzésében; ezeket részletesen, egy-egy fejezetnyi terjedelemben bontja ki.

2. A bevezetőn, mellékleten, irodalom- és ábrajegyzéken kívül hat fejezetet tartalmazó kötet 2. fejezete (9–17) a címeket tulajdonnévként vizsgálja, és elhelyezi a magyar tulajdonnévtipológia kategóriái között. A címek nem számítanak a prototipikus tulajdonnevek közé, mert

a legtöbbjük nem felel meg a tipikus tulajdonnév jellemzőinek: a mondatban főnévként viselkednek ugyan, de gyakran nem egy szóból állnak, van közzsói jelentésük és átlátszóak (10). A címek funkcióit vizsgáló alfejezetben a magyar szakirodalomból azokat az írásokat említi a szerző, melyek a cím szöveghez való viszonyát elemezték (11–14), a magyar szakirodalom ugyanis korábban elsősorban erre koncentrált. A szerző emellett kitekintésként a címfordítások problémáinak megközelítési lehetőségeit is felvillantja (14–16). Áttekintése alapján azt a következtetést vonja le, hogy bár mind a nyelvészet, mind a művészettörténet, mind pedig az irodalomtudomány számára fontos a címek, elnevezések vizsgálata, összefoglaló, a felsorolt tudományterületek szempontjait felölelő munka eddig a témáról nem készült.

A 3., A képzőművészeti címadás elnevezésű fejezet a vizsgált témát szűkítve kifejezetten a képzőművészeti alkotások címeinek korábbi kutatástörténetére fókuszál (18–27). Elsősorban arra a kérdésre helyezi a hangsúlyt, hogy a műértelmezés szabadsága korlátozódik-e a címek által, illetve mennyire befolyásolják a címek a megértést. Ez utóbbi kérdés megvilágításához René Magritte *Ez nem pipa* című szürrealista, illetve Francis Picabia *Íme az asszony* című kubista festményét hozza példaként.

A szerző saját gyűjtésű címanyagon végzett vizsgálatait (4. fejezet) a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteményének, a Festészeti Főosztálynak és a Jelenkori Gyűjteménynek az online katalógusból származó címeihez kapcsolódnak. A Régi Magyar Gyűjtemény címanyaga kapcsán SZTRÁKOS ESZTER megállapítja, hogy ezek nagyobb részt utólag adott címek, melyek célja a művek egyértelmű beazonosíthatóságának biztosítása – e névanyag ezért sok szempontból különbözik a másik két vizsgált gyűjteményétől. Azok esetében ugyanis a címekben megjelenő témakör vagy stílus alapján már sokszor az alkotóra is következtethetünk, a Jelenkori Gyűjtemény címei pedig már mutatják a „címadási divat” (43) jellegzetességeit is, és bővelkednek az egyéni, eredeti címképzésekben és címekben foglalt kulturális utalásokban, áthallásokban.

A korpuszvizsgálat után a szerző – ismét egy fejezetnyi terjedelemben (5. fejezet, 44–56) – a címadási motivációkat vizsgálja. Kortárs alkotókkal készített interjúk során keresi a választ azokra kérdésekre, hogy kell-e egyáltalán cím egy képnek; ha kell, milyen a jó cím, milyen forrásai vannak, hogyan zajlik a címadás folyamata. Ezt követően a Vilhelm Károly munkásságában megjelenő címanyag áttekintésével ad egy alkotó címekre vonatkozó rendszerezési lehetőséget. Eredményei alátámasztják azt a korábban már felvetett gondolatot, hogy a címek vizsgálata nem nélkülözheti az interdiszciplináris megközelítési módokat.

Érdekes eredményeket hoz a címadás és -értelmezés motivációinak vizsgálatát kutató, iskolások körében végzett elemzés (6. fejezet) is, melyhez hasonló – tudomásom szerint – eddig még nem készült. Ebben a szerző kérdőíves módszerrel vizsgálta a névadási készség alakulását 223 különböző évfolyamú (másodikos, ötödikes és nyolcadikos) tanuló bevonásával egy pesterszébeti általános iskolában. Mivel a gyerekek egy-egy képhez több lehetséges címajánlatot is megadhattak, a válaszok száma a létszámuknál lényegesen több volt, így arra is volt mód, hogy a kötet szerzője összevesse a diákok által adott címvariációkat és a képhez kapcsolódó címvariációk közötti választásokat. Az elemzés fő szempontjai: a diákok által adott címek vizsgálata jelentéstani és formai szempontból, a különböző címek megértése és értelmezési lehetőségei, három megadott cím közötti választás és annak motivációja, illetve a kép-cím párok megalkotásának vizsgálata és annak indoklása. A kutatás

megállapította, hogy a gyerekek számára sokszor nemcsak szövegeknek, hanem festményeknek is nehézséget okoz a jó cím megtalálása. Képet kaphattunk arról, hogy mit vesznek figyelembe a diákok a cím kiválasztásakor, s az is kiderült, hogy a magasabb évfolyamokban járók egyre könnyebben oldották meg a címadáshoz kapcsolódó feladatokat; ezt a szerző a szókincsük és ismereteik fejlődésével magyarázza. Az absztrakt művekhez kapcsolódó, nagyobb asszociációs készséget igénylő címadás viszont minden korosztály számára nehezebb volt, mint a valósághű ábrázolásmódú képekkel kapcsolatos feladatok. Bár erre a szerző csak röviden utal, de hasznos lenne a későbbiekben egy olyan vizsgálat is, mely a csoportoknak a szövegek és festmények/műalkotások címadásával kapcsolatos készségeit mérné fel és hasonlítani össze.

Nemcsak a záró, 7. fejezetben (102–106) megjelenő, az egész kutatásra kiterjedő összegzés segíti az olvasót a konklúziók levonásában, de igen hasznosak a fejezetek és alfejezetek végén lévő, egy-két bekezdésnyi részösszefoglalások is. A kötet olvashatóságát, élvezhetőségét az elemzés tárgyául szolgáló művek jó minőségű, színes képei is segítik. Érdemes lett volna az elemzésekhez kapcsolódó diagramokat is színesben közzétenni.

3. Érdekes szempontokat felvető, hasznos eredményeket felmutató kötetet írt SZTRÁKOS ESZTER, akit nem riasztott el, hogy választott témája, a képzőművészeti alkotások neveinek vizsgálata a magyar névtanban még manapság is nyilvánvalóan határterületnek számít. Ezzel nemcsak a magyar alkalmazott névtani szakirodalmat gazdagította, hanem kötete a nemzetközi kutatási előzmények csekély száma miatt méltán érdemelhet figyelmet az e témával foglalkozó nemzetközi onomasztikai szakirodalomban is.

TAKÁCS JUDIT

egyetemi docens; Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Tanszék; Eger

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8665-0893>, e-mail: takacs.judit@uni-eszterhazy.hu

**Leonid Chernovaty – Eugen Schochenmaier,
Reference dictionary of Ukrainian Names. With pronunciation
and etymology. English-Ukrainian and Ukrainian-English
[Az ukrán nevek szótára. Kiejtéssel és etimológiával.
Angol–ukrán és ukrán–angol]**

Mondonomo, Wilmington, 2023. 470 lap

1. Az egyesült államokbeli Mondonomo kiadó célja a világ országaiban használt személynevek közreadása, egy-egy nyelv névállományának minél alaposabb bemutatása és leírása, valamint a nevek több szempontú elemzése. Ennek köszönhetően a sorozat köteteiben napjainkra már több mint 170 millió személynév vált elérhetővé a klasszikus világnyelvektől

az egzotikus nyelvekig. A kiadó kézikönyvsorozatában (World Names Reference Books) többek között a thai, skandináv, kelta, germán és skót nevekkal ismerkedhetnek meg az olvasók.

A sorozat új köteteként 2023-ban jelent meg az ukrán egyénnevek angol–ukrán és ukrán–angol szótára. A kétnyelvű szótár ukrán szerzője LEONYID MIKOLAJOVICS CSERNOVATIJ, a Harkivi Karazin Nemzeti Egyetem angol nyelvészeti tanszékének professzora, számos nyelvészeti, fordításelméleti munka szerzője. Társszerzője EUGEN SCHOCHENMAIER névkutató, az e-Onomastics névtani blog szerkesztője, az ICOS (Nemzetközi Névtudományi Társaság) elnökségének korábbi tagja, a szótárt megjelentető Mondonoma vezető kutatója.

A szótár célja az angol nyelvterületen kevésbé ismert ukrán egyénnevek bemutatása, amelynek szomorú aktualitást adnak napjaink történelmi eseményei. A 2014-es ukrajnai „narancsos” forradalom, valamint a 2022-ben kitört orosz–ukrán háború következményeként több millió ukrán állampolgár volt kénytelen elhagyni szülőhazáját, s az Európai Unió országaiban, valamint az Egyesült Államokban és Kanadában letelepedni. A részükre kiállított különböző, angol nyelvű hivatalos dokumentumok (útlevél, tartózkodási engedély, személyi okmányok, iskolai bizonyítványok) elkészítéséhez, illetve a hétköznapi kommunikációhoz szükségessé vált az ukrán nevek latin betűs átírásának egységesítése, a kiejtés pontosítása.

2. A szótár bevezető részében vázlatos áttekintést olvashatunk az ukrán személynévadás kialakulásáról és történetéről. A kereszténység előtt az ukránok őseinél is a motivált, tulajdonságot kifejező nevek voltak a jellemzőek. Az óorosz állam, a Kijevi Rusz megalapítása, majd későbbi fejedelemségekre bomlása után sajátos jegyek alakultak ki az egyes régiókban. Az ukrán és orosz névadás közötti különbségek bemutatása kiemelt hangsúlyt kap a bevezetőben. A kereszténység felvétele, az egyház erős befolyása a 9. századtól a világi nevek visszaszorulásához vezetett. Az új hit Bizáncból jutott el a mai Ukrajna területére; az egyházi nevek bolgár közvetítéssel jelentek meg a névadásban, és jellegzetes formákban adaptálódtak (pl. *Theodoros* > *Fedir*, *Georgiosz* > *Heorhij*, *Alexandrosz* > *Olekszandr*). Ukrajna önálló országgént 1991-et megelőzően nem létezett, az ukránok idegen fennhatóság (Lengyelország, Oroszország, majd a Szovjetunió) alá tartoztak, ennek következményeként a névadásban jelentős számban voltak jelen idegen nevek. A függetlenné válást követően megkezdődött a deruszifikáció, így a korábbi oroszosodási tendencia visszafordult a névadásban is. 2014-től felgyorsult a folyamat, amelynek eredményeként uralgóvá vált az ukrán keresztnevek használata. Napjaink névdivatjára főként a neves történelmi személyek, egyházi szentek neveinek választása jellemző, de a média szerepe is erős; például a Szulejmán című török sorozat főszereplőjéről, Hürrem szultánáról, I. Szulejmán szultán ruszin származású feleségéről is sok lánygyermek kapta a nevét. A statisztikai adatok szerint napjaink legnépszerűbb egyénnevei a férfiaknál a *Mikola*, *Volodimir*, *Olekszandr*, *Ivan*, *Vaszil*, *Szerhij*, míg a nőknél a *Marija*, *Anna*, *Valentina*, *Olha*, *Halina*, *Tetjana*, *Nagyija*, nevenként 1–2 millió közötti névviselővel.

A névtörténeti bevezetőt a kötet szerkezeti felépítésének és szerkesztési elveinek a bemutatása követi. A szótár kilenc fejezetre tagolódik. Első része (1–2. fejezet) az ukrán férfi- (3–41) és női egyénneveket mutatja be (43–67) eredetükkel és jelentésükkel. Címszóként a személynév cirill betűs ukrán formája szerepel; ezt a név latin betűs alakja követi.

Zárójelben adják meg a szerzők a név kiejtését angol fonetikai átírással, végül a név eredetét közlik. Az etimológia bemutatása a forrásnyelvnek és a név eredeti, köznyelvi jelentésének a megadására korlátozódik. Pl. az *Абрам* (Abram) név szócikke a következőképpen épül fel: *Абрам Abram /ah-b-RAH-m/*. Eredet: óhéber. – Népek atyja. (A szócikkekben vett idézetek saját fordításaim.) A szótár elsődlegesen hivatalos, közigazgatási használatra készült, ezért nem róható fel neki az alapos filológiai kutatómunka és adatközlés hiánya. Például az *Андраш* (Andras) nevet görög eredetűként tünteti fel, de közvetlen átdóként valószínűleg a magyar nyelv vehető számításba. A női egyénnevek között viszont egy magyar „eredetű” névvel is találkozunk: az *Ілона* (Ilona) nevet magyar névnek tekinti a szótár.

A szótár egyik sajátos újítása, hogy a szerzők a nevek névadásban való megterheltségének bemutatására is törekednek: nevenként egy-egy oszlopdiagrammal illusztrálják. Mivel ezzel kapcsolatos kutatást a szerzők saját bevallásuk szerint nem végeztek, a diagramok nem a pontos arányokat tükrözik, hanem egy Ukrajnában hozzáférhető (közelebbről nem meghatározott) korpuszokon alapuló statisztikai modellel készített becslés eredményei, tudományos kutatásban így nem használhatók.

A második rész (3–4. fejezet, 69–117) a szótárban közölt neveket eredetük és jelentésük alapján csoportosítja. A szerzők ezzel lehetővé kívánják tenni a névkorpusz eredet szerinti vizsgálatát. Az első fejezetben következetesen az alapnevek eredetét mutatják be, ezért például az *Antin*, *Anton*, *Antonij*, *Antonin* neveket görög eredetűnek tekintik, függetlenül attól, hogy ezek a névváltozatok mely nyelvekben alakultak ki. A férfi- és a női nevek között is a szláv eredetű nevek alkotják a legnépesebb csoportot; ezt a görög, latin és óhéber nevek követik. Meglepő, hogy alig tucatnyi, részben bizonytalan vagy vitatható névről feltételezhető az ukrán eredet (*Kij*, *Batko*, *Kvitán*, *Bojko*, *Bozsko*, *Blahovid*, *Kijeszlav*, *Boleszlav*, *Bazsan* stb.); ugyanez a női nevek között mindössze három név kapcsán vetődik fel (*Kvitka*, *Kvitoslava*, *Bazsana*).

A harmadik rész (5–6. fejezet, 117–182) az egyénneveket és becéző formákat tartalmazza. A becézőnevek közlését a szerzők azzal indokolják a bevezetőben, hogy a nyugatra menekült családok gyermekei iskolai környezetben gyakran nevezik magukat becenévvel, így ezeknek a neveknek az írását és kiejtését is fontos rögzíteni. A szerzők törekednek a minél alaposabb adatolásra (pl. *Андрій* – *Андрійко/Andriiko*, *Андрусь/Andrus*, *Андрух/Andruk*, *Андрушко/Andrushko*), de a nevek nagy részénél csak egy-egy alakot közölnek (pl. *Анастасій* – *Стас/Stas*; *Андраш* – *Андрушко/Abdrushko*).

A negyedik részben fordított sorrendben következik a becéző nevek felsorolása (7–8. fejezet, 183–238). Az első rész eljárását alkalmazva címszóként a becenév áll; ezt a név latin betűs formája, kiejtése, majd megterheltsége, végül a nevek hivatalos formája követi (ugyanaz a becézónév több keresztnévhez is tartozhat); pl. *Братко Bratko /brah-t-KOH/* – *Бративой*, *Братимир*, *Братислав*, *Братомил*.

Az ötödik rész az angol–ukrán névpárokat mutatja be (9–10. fejezet, 239–283); pl. *Filaret /fee-lah-RET/ Філарет*. A hatodik rész az ukrán–angol névpárokat közli (11–12. fejezet, 285–329); pl. *Аврелій /ahv-REH-lee-y/ Avrelui*.

A hetedik (13–14. fejezet, 331–365) és nyolcadik rész (15–16. fejezet, 367–403) a beceneveket mutatja be hasonló formában.

A szótár utolsó, kilencedik részében a nem hivatalos, ukrán kiejtési formákat állítják szembe a szerzők a hivatalos angol fonetikai átírással (405–442). A szótárt egy néhány tételből álló, rövid irodalomjegyzék zárja.

3. Bár a szótár hivatalos használatra készült, nemcsak angol nyelvterületen, hanem a magyar közigazgatásban is hasznos lehet az ukrainai menekültek ügyintézésében. Névanyaga névtani vizsgálatokra korlátozottan alkalmas, ugyanakkor mind a nyelvészek, mind a névtan iránt érdeklődők számára betekintést nyújt egy szomszédos, a magyarsággal több területen érintkező nép névrendszerébe és névadási szokásaiba.

SEBESTYÉN ZSOLT

egyetemi docens; Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Intézet Tanszék; Nyíregyháza

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-424X>, e-mail: sebestyen.zsolt@nye.hu

Fazakas Emese szerk., B. Gergely Piroska

Erdélyi magyar nyelvészek 6. Europrint, Nagyvárad, 2023. 79 lap

A magyar nyelvtörténet és névtan néhány éve elhunyt erdélyi, illetve magyarországi kutatójának, B. Gergely Piroskának és munkásságának állít emléket az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottságának Nyelvtudományi Szakbizottsága által gondozott sorozat 6. füzeté. A kiadvány szakmai pályaképek, személyes emlékezők és a szakmai munkásságot felölelő bibliográfia közreadásával emlékezik a kolozsvári, majd a miskolci egyetemen több évtizeden át dolgozó munkatársára, egykori tanszékvezetőjére, a magyar névkutatás egy nagy generációjának képviselőjére.

A kiadvány első, nagyobbik felét a szerkesztő, FAZAKAS EMESE két írása képezi. A rövid Életrajz (5–8) kronologikus módon vázolja fel a pályaképet, míg a B. Gergely Piroska tudományos munkássága című rész (9–42) – a kis kötet fő fejezeteként – a szakmai munkásság részletesebb és tematikus jellegű áttekintését adja. E fejezet a „kolozsvári iskola” második nemzedéke képviselőjének, a Szabó T. Attila-tanítvány Gergely Piroskának a kutatásait fő irányai szerint veszi sorra. Előbb a magyar nyelvtörténetre vonatkozókról szól, különösen az Erdélyi magyar szótörténeti tárhoz fűződő szoros kapcsolatról, illetve a magyar nyelv-, nyelvváltozat- és nyelvhasználat-történet témakörét érintő – s elsősorban az Erdélyi Fejedelemség területére vonatkozó – munkáiról. Ezt követően tekinti át és értékeli a fejezet B. Gergely Piroska névtani munkásságát: mindenekelőtt a magyar személynévanyag szinkrón szemléletű és példaértékű – a Kalotaszeg 20. század közepi teljes személynévrendszerét módszeresen feldolgozó – kutatásait, valamint a történeti magyar személynévek anyagára és annak szociokulturális összefüggéseire irányuló vizsgálatait. Az áttekintést a B. Gergely Piroskától bőségesen idézett részletek is segítenek közelebb hozni az olvasóhoz.

A Gyermeki visszaemlékezés (SZÉKELY [BENEDEK] ILDIKÓ, 43–49) a tudományos munkája mellett a családanyai teendők terén is elkötelezett emberről, a Társak a töpren-gésben – egy tanítvány visszaemlékezései (FÓRIS-FERENCZI RITA, 50–52) pedig a Babeş–Bolyai Tudományegyetem 1980-as évekbeli tanáráról nyújt személyes hangvételű visszaemlékezést. A B. Gergely Piroska személyéről és munkásságáról szóló írások sorát a Magyar Nyelv folyóiratban megjelent megemlékezés újraközlése (SLÍZ MARIANN, 53–55) zárja.

A kötetben a B. Gergely Piroska munkásságát feldolgozó bibliográfia (56–74) az önálló és szerkesztett kötetek, tanulmányok, egyéb szakmai közlemények, valamint az ismeretterjesztő cikkek rendjében veszi számba publikációit. (B. Gergely Piroska utolsó közleményei – a kor- és pályatárs Ördög Ferenc nekrológja és két recenzió – a Névtani Értesítőben jelentek meg.) A kiadványt családi és szakmai vonatkozású képek kisebb válogatása zárja (75–78).

B. Gergely Piroskát életpályájának nagyobb része és kutatásainak fő irányai – köztük a személynévkutatás terén kiemelkedő munkái – egyaránt Erdélyhez kötődtek. A későbbi munkahelyén, a Miskolci Egyetemen még életében megjelent jubileumi, illetve köszöntő kötetek mellett az erdélyi magyar nyelvészek közt is méltán őrzi emlékét a jelen kiadvány.

FARKAS TAMÁS

egyetemi docens; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>, e-mail: farkas.tamas@btk.elte.hu

A Névtani Értesítő szerkesztőségébe beérkezett magyar névtani kiadványok

Helynévtörténeti Tanulmányok 18. Főszerk. TÓTH VALÉRIA. A Magyar Névarchívum Kiadványai 60. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2022–2024. 199 lap

BAUKO JÁNOS 2024. *Kétnyelvűség és keresztnévhasználat. Magyar–szlovák keresztnévkönyv.* A Magyar Tudományos Akadémia és a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács monográfiáisorozata 5. Magyar Tudományos Akadémia – Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, Budapest. 326 lap

DFNVC. = *Dictionary of Family Names in the Visegrad Countries* = *Slovník příjmení v zemích Víšegrádské skupiny* = *A visegrádi országok családnévszótára* = *Słownik nazwisk państw wyszehradzkich* = *Slovník priezvisk vyšehradských krajín*. Ed.-in-chief: SLÍZ, MARIANN. Ed. board: DVOŘÁKOVÁ, ŽANETA – ŠTĚPÁN, PAVEL – ŠTĚPÁNOVÁ, VERONIKA – FARKAS, TAMÁS – N. FODOR, JÁNOS – SZABÓ T., ANNAMÁRIA ULLA – HAUBER, KITTI – RUTKIEWICZ-HANCZEWSKA, MAŁGORZATA – WALKOWIAK, JUSTYNA – GALEWSKA, KAROLINA – BAUKO, JÁN – HEGEDŰS, ORSOLYA. Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences – ELTE Eötvös Loránd University – Adam Mickiewicz University – Constantine the Philosopher University, Praha–Budapest–Poznań–Nitra, 2024. Online: <https://v4surnames.elte.hu>

HOFFMANN ISTVÁN – E. NAGY KATALIN szerk. 2024. *Magyar Nemzeti Helynévtár I. A Hajdúnánási járás helynevei.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 417 lap + 29 lap melléklet

FOLYÓIRATSZEMLE

Onoma 59. (2024)

Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. The International Council of Onomastic Sciences, Uppsala. 414 lap

1. Az Onoma 59. száma az amerikai vonatkozású névtani kutatásokra összpontosít, ami tulajdonképpen a nyugati féltekén megjelenő nevek tanulmányozását jelenti. A folyóirat jelen száma olyan témákat érint, mint a személynevek, kulturális csoportokhoz kapcsolódó névadás, helynevek, állatnevek és márkanevek kérdései a térségben. A GRANT SMITH által írt bevezetés kiemeli, hogy a nevek hogyan kapcsolódnak a kultúrához, identitáshoz és történelemhez (11–18).

YOLANDA GUILLERMINA LÓPEZ FRANCO és SONIA ROSALES NOVOA közös tanulmányukban az 1970-es évekből, Tlalnepantla de Baz és Santiago de Cuba városából származó születési anyakönyvi kivonatokat elemezik, minden nevet összevetve a viselő születési dátumával, a katolikus szentek listájával és a felmenők nevével (19–47). Két főbb tendencia rajzolódott ki: a keresztnévi neologizmusok megjelenése Santiago de Cubában és a hagyományos modell állandósulása Tlalnepantlában.

SARAH BUNIN BENOR és ALICIA B. CHANDLER tanulmánya az egyesült államokbeli zsidók egyénneveinek etnikai kategorizációját elemzi (49–72). A felmérés során 6816 amerikai zsidót kérdeztek meg, a vizsgálat 2868 nevet eredményezett, s ezekből tíz névkategóriát alakítottak ki. A válaszadókat arra kérték, hogy állapítsák meg 26 név, valamint a saját nevük, a házastársuk neve és a gyerekeik neve esetében a névviselők zsidó származásának valószínűségét. Az eredményeket szociológiai és történelmi kontextusban vizsgálták, illetve kifejtik a névtani kutatások módszertanára vonatkozó következtetéseiket is.

ANNA TSEPKOVA tanulmánya az amerikai és az orosz ragadványnévadási gyakorlatok hasonlóságait és különbségeit elemzi (73–90). Az összegyűjtött adatok összehasonlítása a következő eredményeket mutatja: az amerikai mintában a keresztnéven alapuló ragadványnevek, az orosz mintában viszont a családnéven alapulóak a gyakoribbak; univerzálisnak tűnnek azok a módszerek, amelyekkel a ragadványnevek létrehozói markánsan átalkítják az eredeti keresztnévet; a jelentéssel nem rendelkező ragadványnevek egyaránt elterjedtek az amerikaiaknál és az oroszoknál is.

ERNESTO CUBA a Limában élő transznemű nők *Féminas* nevű aktivista csoportjában vizsgálja az új név kiválasztása és használata mögötti ideológiai motivációkat és attitűdöket (91–113). A korpusz 27 félig strukturált interjú alapján. A kérdés kapcsán, hogy miért egy adott nevet választottak a névviselők, végül négy névválasztási-névviselési stratégia különült el: a válaszadók 1. a saját, férfias hangzású nevükből alakították ki az új, nőies hangzású nevüket; 2. érzelmi alapon választottak; 3. népszerű női karakterek és hírességek

nevét választották; 4. folyamatosan változtatják a nevüket egyes női nevek túlzott népszerűsége miatt.

GABRIELE CRISTINE RECH és FABIOLA SUCUPIRA FERREIRA SELL tanulmánya a halló emberek brazil siket közösségekben elnevezésének folyamatát írja le (115–134). A szerzők abból a hipotézisből indulnak ki, hogy a brazil siket közösségekben létezik egy történelmi és szociokulturális meghatározottságú rendszer az emberek elnevezésére, ezért olyan jellemzők azonosítására is törekszenek, mint a névadási kontextus. A tanulmány leíró jellegű; alapját egy kvalitatív kutatás képezte, online kérdőív formájában, amelyet 393 halló ember töltött ki.

MÁRCIA SIPAVICIUS SEIDE egy korábban publikált összehasonlító tanulmány eredményeit vizsgálja felül (135–152). A tanulmány a Litvániában és a braziliai Paraná állam nyugati régiójában megfigyelhető névválasztási mintákat vetette össze. A kérdőíves vizsgálatban a brazil térségben magasabb arányban jelentek meg a híres vagy fiktív karakterek ihlette nevek. A jelen vizsgálat szerint ezek a névadási szokások a kulturális ipar befolyása miatt ilyen erősek.

JULIA KUHN és RAFAEL EDUARDO MATOS a délkelet-venezuelai La Gran Sabana régió helyneveit vizsgálják FOUCAULT térszemlélete alapján, figyelmet fordítva a pemon őslakosok névhasználatára is (153–168). Kimutatható, hogy az őslakosok nyelvének számos eleme tükrözi a helyi kulturális jegyeket és a misszionáriusok hatását a vallási eredetű helynevekben. A kutatás rámutat a régió történetének, kultúrájának és helyneveinek összefüggéseire.

ADIANYS COLLAZO ALLEN tanulmánya egy doktori kutatás részeként Havannának, Kuba fővárosának az utcaneveit vizsgálja, négy kategóriába sorolva: emlékéllítő, irányt jelző, sorszámozott és leíró nevek (169–188). Az adatokat bibliográfiai és kartográfiai forrásokból, népszámlálási adatokból, az utcák lakóitól kérdőívvel és havannai várostörténet-szekttől interjúkkal gyűjtötte össze a szerző.

ALEKSANDRA V. URAZMETOVA az USA tagállamainak informális elnevezéseit vizsgálta írásában: összesen 428 nevet gyűjtött össze lexikográfiai források segítségével (189–213). A neveket jelentéstani, kulturális és szerkezeti szempontokból osztályozza, illetve a kialakulásuk mögött álló kognitív mechanizmusokat igyekszik feltárni. A kutatás révén azonosíthatóak az informális helynevek létrehozásának legtermékenyebb szerkezeti modelljei. A tanulmány következtetéseit a kvantitatív elemzés eredményei támasztják alá.

ALEXANDRE MELO DE SOUSA tanulmánynak két célja van: egyrészt a brazil jelnyelvet (a librast) használó siketek által a háziállatoknak adott névjelek szemantikai elemzése; másrészt a jelnyelvi állatnevek osztályozása (215–238). A vizsgálat alanyai 10–20 év közötti siket fiatalok; a velük készült interjúkból 106 jel gyűlt össze. Az eredmények azt mutatják, hogy a siket adatközlők leginkább a fizikai tulajdonságok alapján választanak nevet a háziállataiknak.

CHRISTINE DE VINNE a Cleveland Indians baseballcsapat átnevezésének körülményeit mutatja be tanulmányában (239–260). A csapat 105 évig a hagyományőrzésre hivatkozva védte a nevet az amerikai őslakosok tiltakozása ellenére is, majd 2020-ban, George Floyd meggyilkolását követően a társadalmi nyomás hatására megváltoztatta *Cleveland Guardians*-re. Az írás a névváltoztatás történetét, kulturális hátterét, az átnevezés kontextusát és a kommunikáció folyamatát írja le.

2. A folyóiratszám nem tematikus blokkjában három további tanulmány kapott helyet. PĪRŌZ ĀZĀDĀN a Hérodotosz műveiben szereplő, óiráni **Para.wakhsh.aspa* névnek és ión megfelelőjének, a Πρηξάσπης névalaknak a kapcsolatát vizsgálja (263–276).

GIUSEPPE SAMO és FRANCESCO-ALESSIO URSINI tanulmánya a francia városi helyneveknek a bennük szereplő földrajzi köznevek révén létrejövő szemantikai-lexikai kapcsolatait kutatja (277–302). Az írás két nagyobb részből áll. Az első egy francia szótárban szereplő földrajzi köznevek lexikográfiai elemzése a jelentéseik feltárása érdekében, a második pedig e köznevek földrajzi megoszlásának a vizsgálata, mely az általuk jelölt helyfajtahoz való viszonyuk megállapítását célozza. Mindezek alapján javaslatot tesznek a helynevekben szereplő földrajzi köznevek hierarchikus kapcsolatokon alapuló taxonómiájának kialakítására.

Az utolsó, IVETA VALENTOVÁ, MILAN HARVALÍK és ARTUR GALKOWSKI által jegyzett tanulmány egy többnyelvű névtani terminológiai adatbázis koncepcióját mutatja be (303–323). Az adatbázis célja a névtani terminológia nemzetközi egységesítése, kodifikálása, illetve kiindulópont biztosítása hasonló projektek számára, de hasznos forrásként szolgálhat fordítók és a nyelvtudomány más területeivel foglalkozók számára is.

3. A kötet két hosszabb recenziót közöl. OLIVIU FELECAN egy angol–román, névtani frazémákat feldolgozó szótárt mutat be (327–332), LEO LOVEDAY pedig IMAN NICK névjogi témával foglalkozó kötetét mutatja be (333–345). A folyóiratszám végén tíz, helynevekkel, illetve általános névtani kérdésekkel foglalkozó kötet rövid ismertetése is olvasható (349–414).

4. Az Onoma 59. száma számos érdekes tanulmánnyal szolgál, többek között személynevekről, állatnevekről, informális helynevekről, márkanevekről és utcanevekről. A kötet kiválóan reprezentálja, hogy a kultúra miként lehet hatással névadásra, a névválasztásra, illetve hogy a társadalmi és egyéb külső tényezők hogyan befolyásolhatják ezeket a folyamatokat.

TÓTH PANNA

egyetemi hallgató; Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar, Anglisztika Intézet; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9400-1175>, e-mail: tothpanna26@gmail.com

Names. A Journal of Onomastics 72. (2024)

Szerkesztő: IMAN M. NICK. Pitt Open Library Publishing, Pittsburgh. 294 lap

Az évente négy számmal megjelenő amerikai névtani folyóirat hagyományosan tanulmányokat és könyvismertetéseket közöl a kisebb közlemények mellett. Alább rovatonként, időrendben olvasható a Names 72. évfolyamának tartalmi ismertetése.

1. Tanulmányok. Az évfolyam első száma ROBERT WEEKLY és SHIH-CHING (SUSAN) PICUCCI-HUANG tanulmányával kezdődik (1–9), amelynek témája a Kína szárazföldi területén élő kínai diákok angol névhasználatára. A kutatók kérdőíves gyűjtéssel keresték a választ többek között arra, hogy a kitöltők milyen szempontok alapján és hogyan választanak maguknak angol nevet. Ezt követi YEGOR GREBNEV írása (10–20), amely a kínai posztumusz nevek rendszerét és működését mutatja be, nagy figyelmet szentelve a középkori Yi Zhou Shu című kínai történeti munkának, amelynek egy fejezete a nevek rendszerét magyarázza. GREBNEV szerint ez nem csupán egyszerű névtár, ahogyan a legtöbben kezlik, hanem hasznos segédanyag a történelem, a történelmi személyek megítélésének vizsgálatához. ZIFA TEMIRGAZINA, GULNARA ABISHEVA és RUMANIYAT ASELDEROVA a kazah személynévrendszer sajátosságait mutatják be (21–32). Kiemelt figyelmet fordítanak azon esetekre, amikor egy névben megjelenik, hogy a szülők által várt és megérkezett fiúgyermek a szakrális erők ajándéka. Ennek a névadási mintának a különböző típusait a nevekben megjelenő szemantikai tartalmak nyelvi realizációinak vizsgálatával különítik el a szerzők. DAVOR LAUC a különböző nyelvek rokonsági kapcsolatait vizsgálja egy névtani kiindulású tipológiai módszerrel (33–46). A különböző nyelvekben létező, ugyanazon névhez köthető utónevek fonetikai hasonlóságaiból kiindulva von le következtetéseket a vizsgált nyelvek általános hasonlóságára nézve. A szerző hangsúlyozza, hogy ezzel a módszerrel (az utónevek hangalakjának összehasonlításával) más kulturális hasonlóságok és különbözőségek is leírhatók rendszerszerűen az adott nyelvek között.

Az évfolyam második számát KRZYSZTOF GÓRNY és ADA GÓRNA tanulmánya nyitja (1–19), amely Varsó, Krakkó és Łódź lengyel városok utcanéveinek helyzetét tárgyalja feminista megközelítésben. Ezt követően EMMA OTTA és szerzőtársai kutatásáról olvashatunk (20–33), amely a brazil iker és a nem iker testvérek névadását veti össze. Megállapításuk szerint az ikertestvérek körében lényegesen gyakoribb a hasonló nevek választása a szülők részéről, mint a nem iker testvérpárok esetében. Az utóbbiak körében gyakoribb az egyedítő szándék az egymástól különbözőbbnek gondolt nevek választásával. KAZUYA OGAWA és HIROKI TAKIKAWA fiatal japán nők online párválasztási preferenciáit vizsgálja a személynevek alapján (34–47). Feltevésük szerint, amelyet sikerült is igazolniuk, a vizsgált csoport tagjai szívesebben választanak vakon olyan férfi partnert, akinek a nevéhez egyértelmű olvasat tartozik. Ezt követi YI LIU ugyancsak szocioonomasztikai irányultságú kutatása, amely fiatal kínai nők utónévvaltoztatási motivációit vizsgálja az önkifejezés szemszögéből (48–60).

A harmadik szám XUEHONG FENG, FENG WANG és KEVIN HEFFERNAN tanulmányával kezdődik, amely a kínai brokátnevek tipológiáját nyújtja (1–13), a szerkezeti elemzés mellett szocioonomasztikai és szociolingvisztikai megállapításokat is megfogalmazva. Ezt követi MAYA SFEIR korpusznyelvészeti esettanulmánya (14–27), amely Edward Childs Carpenter *The Cinderella-Man* című darabja (1915) alapján mutatja be, hogy a nevek hogyan járulnak hozzá a drámaiság megkonstruálásához. A szám harmadik tanulmányában HEIKO MOTSCHENBACHER arra keresi a választ (28–39), hogy az úgynevezett fiúbandák mint zenekarok nevei milyen diszkurzív mintákat jelenítenek meg, milyen szemantikai tartalmakból építkeznek. SIYUE LI, CHUNYU KIT és LE CHENG a névkutatás öt évtizedének történetét vizsgálja (1972–2022) a Web of Science nemzetközi adatbázis alapján, 768 folyóiratcikk és 28 357 hivatkozás adatainak felhasználásával (40–64). Magyar vonatkozásként ennek adatsorában olvasható a HOFFMANN ISTVÁN és TÓTH VALÉRIA szerzőpáros, valamint ALFÖLDY GÉZA neve is. A szám ötödik tanulmányában FRANCESCO-ALESSIO URSINI

és HAIPING LONG az olasz városi helynevekre dolgoz ki egy tipológiát (65–75) Róma, Nápoly, Milánó és Velence közterületneveinek szerkezeti elemzése alapján.

Az évfolyam negyedik számában MARIANNA E. KAPSETAKI és LAETISHA WITOYO azt vizsgálják, hogyan függ össze brit neurológusok tudományos életben való sikeressége a nevükkel (1–11). EYO O. MENSAH a nigériai tiv etnikai csoport személynévrendszerevel foglalkozik (13–23) abból a szemszögből, hogy a nevekben milyen hagyományos tiv, keresztény és muzulmán vallási elemek jelennek meg. Ezt követi THUPTEN WODZER tanulmánya (24–36), amelynek témája a Tibeti-fennsíkon található Sanjiangyuan nemzeti park helyneveinek vizsgálata. A szerző a 'madár' szót tartalmazó földrajzi neveket gyűjti össze és elemzi. PASCALINE FAURE az 1903–2022 között kereskedelmi forgalomban lévő vényköteles altatók elnevezéseinek névadási mintázatait tárja fel (37–48) a szimbolikus szemantikai tartalmaktól a jó hangzású nevekig. Az évfolyam ötödik számát SHUXIA YANG, BING MEI, HONGYU XU, YING WEI és PEIPEI XIONG közös tanulmánya zárja (49–55), amely a kínai Kajfeng város hutongjainak (szűk utcáinak) neveit tárgyalja azok fonetikai, morfológiai és szemantikai sajátosságai szempontjából.

2. Recenziók. Az évfolyamban nyolc, számonként két-két könyvismertetés kapott helyet. Az első számban egy, a huron (vjendat) indiánok személynévrendszerét nyelvészeti és kulturális szempontból vizsgáló Kanadában megjelent monográfia bemutatása olvasható (47–49), ezt követi egy, a helynévkutatásba bevezető egyetemi tankönyvnek is szánt, Cambridge-ben kiadott angol nyelvű monográfia ismertetése (50–53). A második számban található egy, a névvel ellátott ékszerek, névtáblaékszerek kultúrájáról, történetéről szóló amerikai monográfia bemutatása (71–72), valamint egy, az óangol Beowulf eposz személynéveit vizsgáló, Londonban kiadott monográfia ismertetése (73–75). A harmadik számban olvasható egy általánosan a személynévekről szóló, többek között a személynévek kulturális és nyelvi beágyazottságára összpontosító, a De Gruyter kiadásában megjelent tanulmánykötet bemutatása (84–86), valamint egy New York történetét a város helynevein keresztül áttekintő amerikai monográfia ismertetése (87–89). A negyedik számban egy névjoggal foglalkozó, a névváltoztatás, névválasztás és névhasználat jogi és szociokulturális vonatkozásait vizsgáló amerikai tanulmánykötetet szemlélnek (56–58), s végezetül egy, a kora középkori Anglia hétköznapi életét a korra vonatkozó szó- és névtár segítségével bemutató, a Princetoni Egyetemen kiadott monográfia ismertetése zárja az évfolyam recenzióinak sorát.

3. Egyéb írárok. A bemutatott évfolyamban a tanulmányok és recenziók mellett olvasható a Names folyóirat előző évfolyamában megjelent legjobb tanulmánynak járó díj győztesének kihirdetése (1: 54–56), a 2023-as Év Neve díj beszámolója (1: 57–68), egy készülő angol és walesi személynévtár bemutatása (2: 61–70), egy használati utasítás a GeoNames adatbázis egyik kiegészítő szoftveréhez (3: 76–83), valamint egy helyreigazítás.

WENDL DÁVID

könyvtáros; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet; Budapest

doktorandusz; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola; Budapest
tudományos segédmunkatárs; Debreceni Egyetem, Magyar Nemzeti Helynévtár Program; Debrecen
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2333-9448>, e-mail: wendl.david@btk.elte.hu

Rivista Italiana di Onomastica 30. (2024)

Főszerkesztő: ENZO CAFFARELLI. Società Editrice Romana – ItaliAteneo, Roma. 820 lap (1. 432 lap, 2. 388 lap)

1. Az olasz névtani szakfolyóirat 30. évfolyamának több mint 800 oldalnyi tartalmát rovatok szerint foglaljuk össze. A jelentős terjedelem miatt ismét csak szemezgetni tudunk az írásokból.

2. **Tanulmányok, kisebb közlemények.** Az évfolyam két kötetének ide tartozó fejezeteiben (Saggi, Varietà) összesen huszonegy olasz és egy francia nyelvű tanulmány jelent meg. A főszerkesztő ENZO CAFFARELLI a nemrég elhunyt OTTAVIO LURATI (1938–2023) nyelvész emlékének dedikálta az évfolyam első írását, megemlékezve a neves svájci olasz tudósra a tájszólások, a szólások és a személynévek területén végzett névtanos munkásságáról. A tanulmányban 16 közismert szent nevének (pl. *Bartolomeo, Bernardo, Cosimo, Lucia, Maddalena*) szólásokban való előfordulása, illetve a szerkezetek jelentése áll a középpontban (13–26).

A személynévvel foglalkoznak a következő írások is: ANGELA ANNESE egy kis irpiniai falu (Zungoli) beceneveit elemzi (85–99); ENZO CAFFARELLI a családnevekben megjelenő névmásokról értekezik (101–109); LEONARDO TERRUSI feldolgozásának tárgya egy 16. századi fordítás névválasztásainak, azaz az eredeti nevek (*Grisel, Mirabella*) fordításban való megváltoztatásának (*Isabella, Aurelio*) az elemzése (111–118); FRANCESCA GAMBINO pedig Assisi Szent Ferenc nevééről írt tanulmányt (431–439).

A helynevekkel is több írás foglalkozik. MICHELE LOPORCARO és DAMIANA SANTORO a – csak első pillantásra könnyen megfejtetőnek tűnő – délolasz *Altamura* ('magas' + 'fal') helynév etimológiáját tárgyalja (27–39); FRANCESCO DI VASTO a calabriai Castrovillari község helyneveit elemzi (51–72); PAOLO SCALORA két siracusai helynevet (*Plemmirio, Murro di Porco*) etimologizál (469–478); LUIGI VECCHIO a *Gelbison* hegynév lehetséges eredetét, jelentését igyekszik feltárni (479–494); LEONARDO DI VASTO pedig Thuküidésznel előforduló szigetnevekről (*nesonimi*) ír (495–504).

Egyéb névfajták, illetve általános névtani kérdések a témái a következő írásoknak: GUIDO BORCHI egyik cikkében az *Ukrajna* név szláv eredetét elemzi kronológiai szempontból (73–84); másik írásában pedig szerzőtársával, MARTINA DELUCCHIVAL indoeurópai etimológiákról elmélkedik (505–524); LEONARDO TERRUSI a mesterséges intelligencia által kreált szövegekben vizsgálja a tulajdonneveket (441–456).

3. **Névtan – röviden (Minima onomastica).** A főszerkesztő egyik rövid áttekintéséből kitűnik, hogy ez az igen népszerű rovat 2016-ban indult, és máig négyszáz, egy-két oldalas, kilencven szerző által elkészített írás jelent meg benne (820). Ebben az évfolyamban is több mint negyven, általában olasz szerzőjű és olasz vonatkozású rövid cikk olvasható

e rovatban. A közlemények nagy száma, illetve igen specifikus tartalma okán csak néhányat tudunk itt kiemelni. MARINO BONIFACIO egyfelől népnévből származó friuli, illetve délszláv (168), másfelől északkelet-italiai madárnévi eredetű családneveket vizsgál (227–228), valamint folytatja sorozatát az állatnevekkel összefüggő isztriai, szlovén és horvát családnevekről (677); ENZO CAFFARELLI svájci márkanevekkel foglalkozik (172), illetve aposztrofot tartalmazó szentneveknek a családnevekben és helynevekben való jelenlétét elemzi (681); ARTUR GAŁKOWSKI az *-issimo* képző névtani szerepeit tekinti át (180); PAOLO D’ACHILLE a szótárakba bekerülő, tulajdonnevekből alakult köznevekről ír (689); OTTAVIO LURATI Ticinóban gyakori, német eredetű mesterségneveket (pl. *Müller*, *Keller*) gyűjtött össze (245); STEFANO VASSERE szintén ticinói, személynévi eredetű helyneveket elemez (717); PAOLO POCSETTI elméletibb jellegű írása a *makro-* és *mikrotoponima* terminusok („gyakran becsapós”) mibenlétéről szól (708); ELVIRA ASSENZA a márkaneveken belül a csokoládénevekre irányítja figyelmét (562); XAVIERIO BALLESTER a *lauro* ’babér’ szó ibériai helynevekkel való kapcsolatát elemzi (564); MARCO FRAGALE egy 1840-ből származó szicíliai végrendeletben szereplő tehénneveket elemez (576); ROSALIA LA PERNA a *Filippo* és a *Rosalia* nevek kapcsán a palermói családi névadási szokásokat mutatja be (577); stb.

4. Szemle. A két kötet összesen kb. százötven oldalnyi ismertetéséből csak kiemelni tudunk néhány írást. Elöljáróban megemlítjük, hogy a közelmúltban elhunyt híres nyelvésznek, LUCA SERIANNINAK a gazdag névtani munkásságáról több írás is szerepel az évfolyamban (461–463, 720–725, 817–818). CARLA MARIA SANFILIPPO Ferrara helyneveiről írt monográfiáját ENZO CAFFARELLI mutatja be (725–728); FABIO MARRI 2023-as munkáját a Covid „olasz nyelvéről” MASSIMO FANFANI ismerteti (743–745). A magyar vonatkozások a következők: FÁBIÁN ZSUZSANNA mutatta be mind TÓTH VALÉRIA *Personal names in medieval context* (Buske, Hamburg, 2021) című könyvét (284–285), mind a *Névtani Értesítő* 44. számát (633–634).

5. Rendezvények. A rovatban számos nemzetközi és olasz névtanos eseményről szerepel beszámoló vagy előzetes. Magyar, illetve magyar előadót is vendégül látó konferenciaként a következőkről van rövid beszámoló: Alkalmazott Név kutatás 2022 októberében a Károli Gáspár Református Egyetemen (említett nevek: BARTHA CSILLA, HATTYÁR HELGA, NAGYNÉ KISS ANNA, PERGER IMRE, SZTARI BERNADETT, SLÍZ MARIANN, SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ; 358); A nevek határai – A névtan határai című, Egerben 2022. novemberében tartott konferencia (HARSÁNYI MIHÁLY, KECSKÉS JUDIT, KOVÁCS LÁSZLÓ, RAÁTZ JUDIT, MARIA SARHEMAA, TAKÁCS JUDIT; 365); rövid, angol nyelvű előzetes hívja fel a figyelmet a PPKE (2023. július elején rendezett) Shakespeare-konferenciájára, melynek keretén belül az irodalmi névadással foglalkozó tematika is megjelent (371–372); a 2023 szeptemberében Nagybányán tartott ICONN konferenciáról szóló beszámolóban szerepel BÖLCSKEI ANDREA, FARKAS TAMÁS, N. FODOR JÁNOS, GYÖRFFY ERZSÉBET, HAUBER KITTI, HOMOKI-MOZGA EVELIN, KENYHERCZ RÓBERT, KOVÁCS ÉVA, RESZEGI KATALIN, RUFF CSILLA, SLÍZ MARIANN, SZÓKE MELINDA és WENDL DÁVID neve és előadásának címe (804–807).

6. Folyamatban levő munkák, hírek, események. A rovatban a következőkről olvashatunk: A 2022–2023-ban az ICOS által szervezett és távollétben megtartott előadások felsorolásában szerepel a BRDAR-SZABÓ RITA és BRDAR MARIO által novemberben angol nyelven tartott előadás (383). Az ICOS elnökeként RESZEGI KATALIN neve és elérhetősége többször is meg van említve (380, 383). A *Minima Onomastica* című rovatban eddig publikált közlemények száma elérte a 400-at (820). Az olasz LUISA CAIAZZO (a Potenzai Egyetem anglistikai intézetében dolgozó professzorasszony) lett az American Name Society (820), illetve PAOLO D'ACHILLE a Crusca Akadémia új elnöke (821). Veneto tartomány helyneveinek adatbázisa hamarosan hozzáférhető lesz a nagyközönség számára is (830); készül az antik görög személynevek (835–837), illetve a „német Svájc” családnévatallasza (843).

7. Figyelő. A vizsgálódások az immár megszokott területeken zajlottak (terminológia, köznevesülés, személynevek, helynevek, utca- és térnevek, márkanevek, transzonímia, irodalmi névadás, névdidaktika, illetve szakdolgozatok, névgyakoriság). Itt most csak a statisztikai figyelő (*osservatorio statistico*; 326–382, 890–898) felmérésének azt az adatsort ismertetjük, amely az olasz statisztikai hivatal közleménye alapján adja meg a 2021-ben született, külföldi nemzetiségű gyermekeknek adott nevek listáin szereplő első tíz nevet. Férfi-nevek: *Adam, Leonardo, Rayan, Amir, Matteo, David, Youssef, Anas, Daniel, Gabriel*. Női nevek: *Sofia, Sara, Amira, Emma, Aurora, Emily, Jannat, Lina, Giulia, Nur*. Az egyes nemzetiségek listái jelentős eltéréseket mutatnak (pl. a románok listája: *Sofia, Emma, Sofia Maria, Maria, Melissa, Eva Maria, Giulia*; illetve *David, Leonardo, Luca, Matteo, Gabriel*; a bangladesiek listája: *Fatima, Sara, Ayesha, Maryam, Fatiha, Anaya, Raisha*; illetve *Abdullah, Anas, Arham, Ayan, Safwan, Zayan, Ayman*).

8. Megemlékezés. A rovatban (393–409, 803–808) négy nyelvész (LYDIA FLÖSS, STEFANO VASSERE, GUIDO BORGHI, ENZO CAFFARELLI) mutatja be az elhunyt Ottavio Lurati (1938–2023) gazdag névtani munkásságát; Cornelio Cesare Desinantól (1944–2023) FEDERICO VICARIO búcsúzik; Patrick Wyndham Hanksról PETER MCCLURES, a svájci Wulf Müllerről és az amerikai Thomas J. Gasque-ról pedig szintén ENZO CAFFARELLI emlékezett meg.

9. A 2023. év névtani bibliográfiája. E rovat szerint (1: 200–262, 2: 761–774) több mint tizenöt névtani folyóirat legutóbb megjelent számát ismertették a kötetekben; a Névtani Értesítő 44. évfolyamának ismertetése (melyben ki van emelve RESZEGI KATALIN, KOVÁCS ÉVA, PERGER IMRE és SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ neve) a 633–634. oldalon található.

FÁBIÁN ZSUZSANNA

professor emeritus; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Romanisztikai Intézet, Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3597-8773>, e-mail: fabian.zsuzsanna@btk.elte.hu

Namenkundliche Informationen 116. (2024)

Szerkesztők: BARBARA AEHNICH – MICHAEL PRINZ – GERHARD RAMPL – INGA SIEGFRIED-SCHUPP.
Gesellschaft für Namenforschung e. V. – Philologische Fakultät der Universität Leipzig, Leipzig.

402 lap

A Namenkundliche Informationen tizenöt tanulmányt és három recenziót tartalmazó 116. száma ünnepi kiadványként jelent meg 2024-ben, a folyóirat első évfolyamát ugyanis 60 évvel ezelőtt adták ki.

A cikkek több mint fele a helynévkutatás témakörét érinti. DARIA AEBERHARD a heppenheimi határleírásokban található dülönevek történeti forrásértékét vizsgálja (13–25). A lorschei kolostor számára tett adományokról szóló oklevélhez tartozó határjárás kiemelten alkalmas hang- és helyesírás-történeti elemzésekre, ugyanis két, azonos kéz által lejegyzett változatban maradt fenn a 12. századból. Ezeknek a dülönévanyaga többségében megegyezik, de az egyes nevek írásmódjában számos eltérés tapasztalható a két változat között. E különbségek nyelvjárási és hangtörténeti tendenciákat jelezhetnek. A tanulmány a névadatokat strukturális, etimológiai, hang- és helyesírás-történeti szempontból elemzi, majd azonosítja és csoportosítja az egyes változatok közötti eltéréseket, illetve azok okait.

BARBARA AEHNICH, HARALD BICHLMEIER és STEPHAN FLEMMIG a Tübingiai történeti névtár munkálatairól számol be egy rövid írásban (27–29). A 2023-ban indult és hat évre tervezett projekt célja, hogy a tübingiai településnevek és elpusztult falvak neveinek valamennyi középkori névváltozatát összegyűjtse. A tervek szerint mintegy ötezer név kerül be az adatbázisba. A gyűjtemény alapja a nemrégiben elhunyt HANS WALTHER sok évtizedes munkájának eredménye: egy kéziratos adattár, melyet a projekt közreműködői ellenőriznek, illetve szükség esetén nyomtatott forrásokból kiegészítenek. A munkálatokban nyelvészek és történészek is részt vesznek, így a nyelvtörténeti magyarázatok mellett településtörténeti információk is helyet kapnak a szócikkekben. Az első kötet (A–C) várhatóan 2026-ban jelenik majd meg.

HARALD BICHLMEIER két etimológiai tanulmányt is közöl a kötetben. Az egyik a tübingiai *Artern* településnév értelmezései között igyekszik igazságot tenni (49–54). A névnek két magyarázata került be a tudományos köztudatba: a kutatók egy része ősgermán, más részük pedig belső német előzményt feltételez a név keletkezése mögött. Bár az utóbbi elképzelést évtizedekkel ezelőtt megfogalmazta ERNST EICHLER és HANS WALTHER, ez mégis sokkal kevésbé volt hangsúlyos a helynévkutatásban, mint JÜRGEN UDOLPH ősgermánra alapozott magyarázata. A szerző mintegy rehabilitálja a németből történő levezetést, gazdag adatsorral, analógiákkal alátámasztva. BICHLMEIER másik tanulmánya a *Büttel* helynevek, illetve *-büttel* névrészt tartalmazó nevek problematikájához fűz megjegyzéseket (55–67). A szerző a szakirodalmi áttekintés, illetve a korábbi magyarázatok részletes bemutatása és összegzése után arra a megállapításra jut, hogy e nevek keletkezésére továbbra sincs kielégítő magyarázat, ugyanakkor a modern filológiai módszerek és az újabb ismeretek segítségével legalább néhány, ma már tarthatatlan elképzelést elvethetünk.

RAPHAEL DOHARDT és JULIA KIESLINGER angol nyelvű tanulmányban vizsgál egy különleges névfajtát: a Dominikai Köztársaság cukornádtermelő közösségeinek településneveit (95–130). A dolgozat első része a batey, azaz a speciális településtípus 20. századi kialakulását mutatja be társadalomtörténeti aspektusból, a második része pedig a névállományra jellemző szerkezeti mintákat tárja fel. Az elemzés kitér a földrajzi köznevek és a tulajdonnevek elhatárolási kérdéseire is, megállapítva, hogy széles átmeneti sáv van közöttük, abszolút határral nem számolhatunk. DOHARDT és KIESLINGER javaslatot tesz egy kognitív nyelvészeti alapú modellre is, amely alkalmas a nevek strukturális és szemantikai tulajdonságainak leírására.

KARLHEINZ HENGST egy régóta megoldatlan névtani kérdést igyekszik megválaszolni írásában (155–188): Szászország délnyugati részén található néhány, a 12. században német földművesek által alapított település, melyek azonban jellegzetes 8–9. századi szláv neveket (szláv személynévből szláv helynévképzővel alkotott neveket) viselnek. HENGST interdiszciplináris megközelítést választott a fenti ellentmondás feloldásához. A településtörténet, a régészet és a nyelvtörténet eredményeinek felhasználásával arra következtet, hogy a települések olyan helyeken jöttek létre, amelyek az egykori semitae Bohemicae, vagyis a szláv őslakosság Csehországba vezető útvonalai mentén pihenőhelyként szolgáltak az utazók számára. A szláv neveket is ők alkothatták meg saját mintáik alapján, a német betelepülő földművesek pedig felhasználhatták ezeket a helyneveket az újonnan alapított településeik megnevezésére. HENGST az idetartozó nevekről részletes etimológiai elemzést is közöl tanulmányában.

Kétnyelvű hegynevekről készített történeti vizsgálatot SVEN LEUCKERT; ennek eredményeit közli angol nyelvű munkájában (231–249). Az elemzés korpuszát két hegynévnek, az új-zélandi *Aoraki ~ Mount Cook*-nak és az USA-beli *Denali ~ Mount McKinley*-nek az *Alpin Journal*-ban a 19. századtól napjainkig megjelent előfordulásai, illetve az ezekkel kapcsolatos névfejtési kísérletek adják. Az adatok történeti áttekintése azt mutatja, hogy bár vannak eltérések a névhasználatban, mindkét hegy nevének az adatsorában az az egyértelmű tendencia mutatkozik, hogy az időben előrehaladva egyre gyakoribb a denotátumok őshonos nevének említése.

A *Namenkundliche Informationen* 115. számában közölt írását folytatja e számban SAM MERSCH (251–296). E tanulmányban is a mezőgazdasági termelésre utaló luxemburgi helyneveket vizsgálja; a fókuszba ezúttal az alkoholos italok előállítására utaló toponimákat helyezte. Az elemzések eredménye szerint e típusban a szőlőtermesztésre, borászatra utaló nevek a leggyakoribbak, de a korpuszban vannak bizonyítékok a sörgyártásra és néhány ritka esetben a lepárlásra is. A szőlészetre utaló nevek nagyobb gyakoriságát MERSCH azzal magyarázza, hogy ennek az ágazatnak a nyersanyaga lényegesen nagyobb termesztési területet igényel, mint a másik két ág. A tanulmány előző évben megjelent első részéhez hasonlóan ez a cikk is angol nyelvű, és számos színes térkép illusztrálja a vizsgálat megállapításait.

Helyneveken alapuló hangtörténeti vizsgálatok eredményeit mutatja be DIETHER SCHÜRR (337–357). A vizsgálat kiindulópontja, hogy az újlatin nyelvekben (a szárdot kivéve) a latin *k* és *g* hang palatalizálódott *e* és *i* előtt, a nyugati újlatin nyelvekben pedig *a* előtt is. Egyes elképzelések szerint egy Tirolban, a Brenner-hágótól északra beszélt nyelvváltozatban is lejátszódhatott ez a hangtörténeti tendencia; erre bizonyítékul néhány, a németbe átvett helynevet szokás idézni. SCHÜRR ezeket a neveket értelmezi újra, rámutatva arra, hogy a régi magyarázatok számos nyelvi és nyelven kívüli tényező miatt nem tarthatók.

A kötetben két családnév kutatással kapcsolatos írás is megjelent. CHRISTOPH BARTH és KARL HOHENSINNER az osztrák és cseh közös családnév kincset vontató elemzés alá (31–47). Vizsgálatuk korpuszát számos különböző forrás alapján állították össze: a csehországi névállományhoz a hivatalos nyilvántartási adatokat, míg a gyűjtemény ausztriai részéhez a telefon-tulajdonosok nevének adatbázisát használták fel. Ezek mellett az interneten elérhető forrásokat (pl. egyházi és világi anyakönyveket), valamint egyéb forrásokat (pl. régi sírkövek feliratait) is alapul vettek. A vizsgálat módszertanában egyrészt a szóföldrajz és az areális nyelvészet alapelveit és eszközrendszerét, másrészt pedig térképező programokat alkalmaztak. Mindezek segítségével a családnevek országhatárokon átvándorlását tudták tanulmányozni mind kronológiai, mind területi szempontból.

THIS FETZER a <https://familiennamen.ch> svájci családnévportál céljait, adatállományát és használati lehetőségeit ismerteti (131–153). A portált a svájci német nagyszótár, a Schweizerisches Idiotikon szerkesztősége üzemelteti. Alapja a szerkesztőség családnév-magyarozó adása, amely hetente kétszer jelentkezik az SRF rádióban. Az oldalt a nagyközönségnek szánják, de a névkutatók is haszonnal látogathatják: képes együtt és külön is kezelni a hang- és helyesírási változatokat, grafikusán (azaz térképesen) megjeleníteni a családok, így a családnevek változását, gyakorisági mutatókat készíti, rövid etimológiai magyarázatokat ad, a további kutatást pedig számos, különböző tudományos művekhez, történeti munkákhoz, atlaszokhoz vezető linkkel segíti.

RAPHAEL DOHARDT marokkói és malakkai népcsoportok neveit, illetve önelnevezéseit vizsgálja a szociokognitív névtan szempontjából (69–94). Az egykori portugál gyarmatok többnyelvű közösségének népneveit hosszú történeti periódusra, a 16. század elejétől a 20. század közepéig terjedő időszakra vonatkozólag elemzi a szerző. Az etimológiai vizsgálatok mellett arra keresi a választ, hogy a többnyelvű interakciók során a népnevek mely változatát használják a beszélők; ezek ugyanis nem egyszerűen szinonimák, hanem sajátos jelentéstartalmak is kapcsolódnak hozzájuk.

ROSA KOHLHEIM és VOLKER KOHLHEIM az irodalmi névadás területéről közöl tanulmányt (213–229). James Fenimore Cooper Bórhárisnya (*The Pioneers*) című regényének személynévalkotását elemzik, az egyes neveket a szereplők társadalmi helyzete szerint kategorizálva mutatják be. Megállapításaik szerint Cooper nevei találóan adják vissza a 18. századi Amerika társadalmi rétegeinek, illetve az egyes karaktereknek a jellegzetes jegyeit (pl. etnikum, származási hely, társadalmi helyzet).

Egy eddig kevésbé vizsgált névfajtát, a dendronimákat, azaz fák egyedi neveit tanulmányozza dolgozatában SANDRA HERLING (189–212). A kutatás kettős célkitűzést fogalmaz meg: egyrészt vázolni kívánja a fanevek elemzésének elméleti szempontjait, másrészt pedig az elnevezések egyedi eseteit mutatja be. A példák főként francia és spanyol nyelvű területekről származnak, s a névviselők a koruk, magasságuk vagy formájuk miatt figyelemre méltó növények. A kutatástörténet, az adatgyűjtés és a módszertan ismertetése után a mintegy négyszáz fanevet HERLING strukturális és szemantikai szempontból elemzi és kategorizálja.

INGE POHL szintén olyan névfajta elemzésére vállalkozott, amely a névkutatásban eddig alig kapott figyelmet: tanulmányának középpontjában plüssállatok egyedi nevei állnak (297–336). Ezek az állatok a gyermekek életében speciális pszichológiai funkcióval bírnak: a gyermekek érzelmileg kötődnek hozzájuk, ezért személyként kezelik, névvel és személyiséggel látják el őket. A vizsgálat korpusza jórészt saját adatgyűjtés eredménye,

módszertanát pedig a játékok nevein, illetve állatneveken végzett kutatások alapján dolgozta ki a szerző. A plüssállatneveket egyrészt formális, morfoszinaktikai szempontú elemzésnek vetette alá: ennek során megállapította, hogy e nevek általában egyrészese, és gyakran kapnak kicsinyítő képzőt. Másrészt szemantikai vizsgálatokat is végzett a korpuszon: ennek során azt tapasztalta, hogy a névadást általában valamilyen mesehős vagy sorozatszereplő motiválja.

Nemcsak a Namenkundliche Informationen, hanem a lipcsei névtanos közösség is jubilál: 2024-ben 70 éves lett a lipcsei névkutatás. Ebből az alkalomból KARLHEINZ HENGST elevenítette fel a nagy múltú névtani iskola történetének kiemelkedő szereplőit, főbb epizódjait, köztük saját személyes emlékeit (387–399). A nagy ívű áttekintésben jelenős hangsúlyt kaptak az egyes periódusok politikai és tudománypolitikai körülményei is.

PÓCZOS RITA

egyetemi adjunktus; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2534-6265>, e-mail: poczos.rita@arts.unideb.hu

Onomastica 67. (2023)

Főszerkesztő: HALSZKA GÓRNY. Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków. 436 lap

1. Megemlékezés. Az Onomastica 67. száma a 2022-ben elhunyt Hanna Popowska-Taborska lengyel nyelvészre való emlékezéssel kezdődik, aki ugyan elsősorban szlavista volt, de munkássága számos ponton kapcsolódott a névtan több területéhez is (7–14).

2. Tanulmányok. A tanulmányok rovat két névelméleti munkával indul. VALERIA NEKLESOVA és MAKSYM KARPENKO a tulajdonnevek memcsoportként való értelmezhetőségének a lehetőségét vetik fel. Ennek alátámasztására – a RICHARD DAWKINS által kidolgozott memetika elméletéből kiindulva – a memplexek nyolc fő jellemzőjét (gyors terjedés, társadalmi és kulturális normák kifejezése, tartósság, alkalmazkodóképesség, változatosság, reprodukálhatóság, kollektív identitás kifejezése és a kulturális örökség megjelenítése) mutatják be a tulajdonnevekre vonatkoztatva (15–38). WOJCIECH WŁOSKOWICZ a név- és névadási politikára vonatkozó modelljét mutatja be írásában (GTNP, General Theory of Name and Naming Policy). A modell megalkotásával a szerző célja az volt, hogy egyetlen komplex rendszerben foglalja össze a tulajdonnevekre vonatkozó szabályozások lehetséges összefüggéseit (39–57).

Ezt követően különböző nyelvek és korok személynéadásának és -használatának kérdései kerülnek elő. RAFAŁ RUTKOWSKI egy hagionima (szentnév) elterjedésének hátterét fejti fel. Kutatásai során arra bukkant, hogy a 18. század második felétől a 20. század elejéig Lengyelország Małopolska régiójában gyakran keresztelték a fiúgyermeket

Wincenty Kadłubek névre: több száz ilyen esetet azonosított, főként paraszt- és polgárcsaládok körében. Ez véleménye szerint elsősorban a 12–13. század fordulóján élt, majd 1764-ben boldoggá avatott krakkói püspök, Wincenty Kadłubek kultuszával magyarázható, nem pedig az általa írt *Chronica Polonorum* hatásával (59–72). MAYA VLAHOVA-ANGELOVA és GERGANA PETKOVA a bolgár személynévrendszer utóbbi két évtizedben bekövetkező változásaira hívják fel a figyelmet. A szerzők több olyan jelenséget is bemutatnak (pl. az idegen eredetű keresztnévek hangtani adaptációjának és a női nevek nőnemre utaló végződésének az elmaradása, az uniszex nevek elterjedése, a családnevek esetében a nemre utaló végződés elhagyása, a személynév és az apai név közötti különbség eltűnése), amelyek véleményük szerint a bolgár személynévrendszer új korszakára utalnak, ezért ezeket határjelenségeként írják le (73–90). LARYSA KOLIBABA, SVITLANA ROMANIUK és VALENTYNA FURSA a 21. századi ukrán nyelvű tudományos és publicisztikai szövegek személynévhasználatát vizsgálták meg. Eredményeik azt mutatják, hogy a hagyományos háromtagú névhasználati modellt (keresztnév + apai név + családnev) egyre inkább felváltja a kéttagú nevek használata (keresztnév + családnev). Ezt a szerzők az Ukrajnában zajló társadalmi-politikai folyamatokkal – elsősorban a nyugati minták átvételével és az orosz hagyománytól való elhatárolódás szándékával – magyarázzák. Úgy vélik, hogy a tendencia eredményeképpen a jövőben az apai név használata még korlátozottabb körűvé válik majd Ukrajnában (91–106). MARIUSZ KOPER írása a kelet-galíciai Lubyca Królewska izraelita anyagkönyvi kerület születési anyagkönyveinek személynéveit mutatja be az 1907–1929 közötti időszakból. Az áttekintésből az derül ki, hogy a gyermekek többnyire bibliai eredetű neveket kaptak, de adatolhatóak jiddis, valamint kisebb számban román és szláv nevek is. A családnevek között a német eredetűek dominálnak – különösen az *-er* képzővel létrehozottak és az összetétellel alkotottak –, aminek elsősorban a korabeli jogi szabályozás és germanizáló törekvés az oka (107–120). URSZULA WÓJCIK tanulmánya egy Krakkó környéki kis falu, Radwanowice családneveit vizsgálja a 14. századtól napjainkig terjedő időszakra vonatkozóan. A szerző közel kétszáz családnevet mutat be tanulmányában: kitér az eredetük magyarázatára, de a bennük végbemenő változásokat is bemutatja, különös tekintettel a nemesítés utáni névváltoztatásokra. A nyelvi elemzés mellett a szerző példákon keresztül ráirányítja a figyelmet arra is, hogy egy közösségben a nevek nem pusztán azonosító funkcióval bírnak, hanem az identitás és a közösséghez való tartozás hordozói is egyben (121–141). EDUARDO TADEU ROQUE AMARAL és DANIEL NEPOMUCENO COUTINHO írása a 2019–2023-as kormányzati ciklusban megválasztott braziliai parlamenti képviselők neveit vizsgálva bemutatja, hogy Brazíliában a politikusok gyakran választanak a politikai tevékenységükhöz ún. parlamenti nevet, amelyet aztán hivatalos névformaként használnak. A szerzők ezeket a neveket vizsgálva arra jutottak, hogy a születési névvel összevetve a parlamenti név elsősorban az adott képviselő személyes vagy politikai identitásának kifejezőeszköze a brazil politikai diskurzusban (143–161). KATARZYNA WOJAN a 19. századi nemzeti romantikának a finn személynévrendszerre gyakorolt hatását tárgyalja. Bemutatja, hogy a nemzeti eszme megszületésének hatására hogyan váltak népszerűvé ebben az időszakban az ősi, hagyományos finn nevek, s az idegen eredetű nevek finnesítésének a módjaira is kitér. A szerző a folyamat kapcsán hangsúlyozza, hogy a személynévek a nemzeti identitás fontos kifejezőjévé váltak a korszakban. A névstatistikákból kiderül, hogy a hagyományos finn személynévek a globalizáció ellenére a mai napig nem veszítettek presztízsükből (163–182). ANNEMARIE SORESCU-MARINKOVIĆ a kelet-szerbiai vlach – szerbül *vłasi*, saját elnevezéssel *rumiň* – népcsoport kettős névhasználatát

vizsgálja, bemutatva a hivatalos (szerbesített) keresz- és családnevek rendszerét, valamint a hagyományos vlach neveket, amelyek elsősorban apanévi típusúak. A szerző rámutat arra is, hogy a vlach nevek használata korábban csak kisebb faluközösségekben volt jellemző, ma viszont már a nyomtatott és internetes írásbeliségben is megjelennek, ami a vlach identitás erősödésére és a vlach nyelv presztízsének növekedésére utal (183–203).

A helynevek adaptációjának vizsgálata kapcsán JAROSLAV DAVID tanulmánya a névtani korpuszok lehetőségeit mutatja be az InterCorp elnevezésű adatbázis alapján. A szerző kutatása arra irányul, hogy a cseh helynevek miként jelennek meg angol és német nyelvű szövegekben. Arra jut, hogy míg az angol szövegek többnyire megőrzik a cseh névformát (helyesírási módosításokkal), addig a német szövegek – a cseh–német történelmi kapcsolatokból adódóan – a nevek korábbi évszázadokban kialakult német névpárjait használják (205–220). Szintén a helynevek idegen nyelvű szövegben való megjelenésének kérdéséhez szól hozzá RAFAŁ ZAREBSKI is, aki írásában François Paulin Dalerac 17. századi francia szerző emlékiratainak lengyel helyneveit elemzi az exonimizáció jelenségének a szempontjából: azt mutatja be, hogy a visszaemlékezésekben megjelenő lengyel vagy lengyelesített neveket a szerző milyen módon illeszti bele a francia nyelvű szövegébe (221–237).

Az irodalmi névhasználathoz kapcsolódóan három tanulmányt olvashatunk. ZIFA TEMIRGAZINA egy 20. század első felében élő szovjet költő, Pavel Vasziljev műveiben megjelenő személyneveket vizsgál, különös tekintettel a poetonimákra, azaz az olyan személynevekre, amelyek az azonosító funkciójuk mellett művészi és stilisztikai szerepet is betöltenek a szerző verseiben (239–257). KRISTÝNA KOVÁŘOVÁ és MICHAL MÍSTECKÝ az ismert sziléziai költő, Petr Bezruč Slezské písně című versgyűjteményében szereplő helyneveket elemzi kvantitatív módszerekkel: megvizsgálják a nevek gyakoriságát, nyelvi környezetét, valamint azonosítják a szövegekben a kulcsszavakat. Az utóbbi vizsgálat kapcsán megállapítják, hogy a hely- és személynevek a kulcsszavak 30%-át teszik ki a versgyűjteményben, ami világosan megmutatja a tulajdonnevek fontos szerepét Bezruč költészetében (259–271). KAREL STŘELEČ a kortárs cseh és francia disztópikus irodalom helynévhasználatát veti össze tanulmányában. A szerző a művekben megjelenő valós és fiktív helynevek eloszlását és funkcióját elemzi, s részletesen bemutatja, hogy az egyes nevek miként járulnak hozzá az irodalmi hatáshoz (273–283).

Végezetül az egyéb névtani kategóriákhoz kapcsolódó tanulmányok is helyet kaptak a kötetben. MARIANA HDAKOVYCH azt vizsgálja, hogy az orosz–ukrán háború kezdete óta miként vált két krematonima – a *Javelin* és a *Bayraktar* fegyvernév – a hétköznapi ukrán nyelv részévé. A szerző bemutatja, hogy mindkét elnevezés rövid időn belül a harci sikerek és a nemzeti öntudat szimbóluma lett, s ennek következtében számos nyelvi folyamat megindult a szavak kapcsán (pl. személynévvé, márkánévvé, köznévvé válás) (285–303). AGNIESZKA KOŁODZIEJ a wrocławai állatkert *Afrykarium* nevű részlegén található állatok neveit, azaz zoonimáit vizsgálja. A korpuszába bekerült 140 tulajdonnév alapján bemutatja a névadási motivációkat, s kiemeli, hogy a névadás legtöbbször emberi neveken vagy azokhoz hasonló elnevezéseken alapul, sőt egyes fajoknál sajátos névadási minták is megfigyelhetők (pl. táncnevek; divattervezők, zenészek nevei) (305–328). IVETA VALENTOVÁ az ún. lakosnevek terminológiai kérdésével foglalkozik írásában. A szlovák kifejezés (*obyvateľské meno*) mellett az országok, régiók, városok stb. lakóinak megnevezésére használatos két nemzetközi terminus, a *katoikonima* és a *demonima* fogalmát és használatát is tárgyalja, valamint a kis és nagy kezdőbetűs írás problémájára is kitér a lakosokat megnevező lexémák tulajdonnévi státuszának a megítélése körüli problémák kapcsán (329–344).

3. Név-tani kutatások Lengyelországban és a világban. MAGDALENA PUDA-BLOKESZ a cégnevekhez kapcsolódó terminológiai és osztályozási problémákat veszi számba. Ezek kapcsán kitér a krematonimák rendszerébe való besorolásuk nehézségeire, a különböző regiszterekben megjelenő eltérő névhasználatra, valamint a cégnevek kutatása kapcsán felmerülő forráskritikai kihívásokra is (345–362). KOVÁCS LÁSZLÓ tanulmánya egy kevésbé előtérben lévő területnek, a járműnevek vizsgálatának problematikájába enged betekintést. A kutatástörténeti előzmények és problémák áttekintése kapcsán a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy szükséges megkülönböztetni a járműkategóriák neveit, valamint az egyedi járműneveket, és figyelembe kell venni azt is, hogy hivatalos vagy nem hivatalos elnevezésekről van-e szó. Mindezek után a szerző kitér a JÁRMŰNÉV kategória definíciós kérdéseire is, majd bemutatja saját rendszerezését is a járműnevekre vonatkozóan (363–382).

4. Műhely. A rovat egyetlen tanulmányában BOŻENA HRYNKIEWICZ-ADAMSKICH 15–17. századi keleti szláv (óorosz) forrásokban feljegyzett, *-ko* képzővel ellátott, egytöví, köznévi eredetű személynévek nyelvi és filológiai kérdéseit járja körül. Megállapítja, hogy e nevek vagy közvetlenül közszóból jöttek létre, vagy pedig másodlagosan kapcsolódtak egy közszóból formáns nélkül alakult személynévhez (383–409).

5. Szemle. Ebben a rovatban elsőként ZBIGNIEW BABIK alaposan kidolgozott kritikáját olvashatjuk KRISTÝNA KOVÁŘOVÁ 2021-ben megjelent, *Hydronymie povodí Ostravice* című monográfiájáról (411–424), majd JUSTYNA GROBLIŃSKA *Nieoficjalne nazewnictwo miejskie Łodzi* című szótárát mutatja be JAN SOSNOWSKI (425–432).

6. A tudományos élet krónikája. E rovat egyetlen cikkében HENRYK DUSZYŃSKI-KARABASZ számol be egy 2022. október 17–20. között megtartott online szimpóziumról. A spanyol nyelvű konferencián 8 szekcióban hangzottak el előadások a helynevek kulturális, történelmi, nyelvészeti és technológiai vonatkozásairól (433–434).

KENYHERCZ RÓBERT

főiskolai docens; Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet, Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6312-3532>, e-mail: kenyhercz.robert@drhe.hu

Onomastica 68. (2024)

Főszerkesztő: HALSZKA GÓRNY. Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków. 400 lap

1. Megemlékezés. Az *Onomastica* 68. száma egy Władysław Miodunk (1945–2024) lengyel nyelvész életére és munkásságára való megemlékezéssel kezdődik. Az írásból kiderül, hogy az elhunyt nyelvtudós elsősorban pályája elején foglalkozott névtannal (7–12).

2. Tanulmányok. A rovat három, elméleti kérdésekkel foglalkozó írással indul. ARTUR REJTER a lengyel irodalomtörténész RYSZARD NYCZ új bölcsészetre vonatkozó felosztását alapul véve (digitális bölcsészet; társadalmi, gazdasági és kulturális ügyeknek elkötelezett bölcsészet; kognitív bölcsészet; poszthumanisztika; művészi bölcsészet)¹ gondolja végig, hogy a névtan miként illeszthető ebbe a keretrendszerbe (13–28). MARIUSZ RUTKOWSKI a lengyel városi helynevek közül az ún. emlékevek nemzeti kulturális kánonban betöltött szerepét vizsgálja. A szerző MICHAEL BILLIG banális nacionalizmus koncepciójából indul ki, amely megkülönbözteti a „forró” (ünnepélyes, alkalmi) nacionalizmust a „hideg” (hét-köznapi, banális) nacionalizmustól. RUTKOWSKI ez alapján a városi helyneveket a nemzeti kánon banalizált formájú megnyilvánulásainak tekinti, mivel azok – az azonosító funkciójukon túl – „hideg” hordozóként is működve észrevétlen módon erősítik a kulturális emlékezetet (29–41). JAROMÍR KRŠKO írása a nyelvi tájkép kapcsán a névtani és a szocio-lingvisztikai kutatások egymást kiegészítő jellegére hívja fel a figyelmet. Ennek alátámasztására (többek között) szlovák–magyar kétnyelvű területekről származó sírfeliratokon és tablóképeken vizsgálja a személynevek használatát, bemutatva azt is, hogy a szocio-lingvisztikai szempontok miként gazdagíthatják a nevek pusztá elemzéséből származó információkat (43–59).

A következő négy tanulmány különböző típusú személynevek kérdéseit tárgyalja. ADAM SIWIEC a személynevek és a nyelvtani nem lengyel nyelvbeli kapcsolatát mutatja be. A hagyományos lengyel névadásban a név alaktani szerkezete általában egyértelműen utal a név viselőjének a nemére (a férfinevekre a mássalhangzós szóvég és a Ø végződés, a női nevek az -a végződés), ugyanakkor egyre gyakrabban találkozni olyan jövevénynevekkel, amelyek hangtani-alaktani felépítésüket tekintve eltérnek a hagyományos lengyel nevektől. Ilyenek például az uniszex nevek (pl. *Andrea, Maria*), valamint a mássalhangzóra végződő női nevek (pl. *Carmen, Ingrid*); igaz, ezek használata a szerző vizsgálatai alapján jelenleg még meglehetősen korlátozott a lengyel névadásban. A cikk utal a nem bináris nemi identitással összefüggő névhasználati kérdésekre is (61–78). KRISTÝNA BŘEZINOVÁ két kérdőíves vizsgálat eredményei alapján azt mutatja be, hogy mely keresztnéveket tartanak a cseh beszélők tipikusan városiaknak vagy vidékieknek. A vizsgálatokból kiderült, hogy valóban léteznek a nevek vonatkozóan efféle sztereotípiák, ugyanakkor az ítéletet nagyban befolyásolja a válaszadó lakóhelye. A kérdés megítélésakor azonban azt is figyelembe kell venni, hogy a cseh személynévrendszer ebből a szempontból is folyamatos változásban van a társadalmi mobilitás, a média és a névdivat hatásának megfelelően (79–98). ZENON LICA tanulmánya két testrésznek, a kéznek és a lábnak – illetve ezek részeinek – nyelvi-kulturális képét rekonstruálja a lengyel és a német családnevek alapján. Azaz a szerző nem csupán a nyelvi sajátosságok bemutatására vállalkozik, hanem a nevekben tükröződő világképet és gondolkodásmódot is igyekszik feltárni (99–112). TOMASZ KURDYŁA délkelet-lengyelországi települések lakóinak a szomszédos települések lakói által adott kollektív neveit vizsgálja, ezek közül is kiemelve azokat, amelyek a szomszéd falu valamilyen nyelvjárási sajátosságán alapulnak. A tanulmányban bemutatott nevekből kiderül, hogy motivációjuk a nyelvi mássággal való szembesüléssel magyarázható, s gyakran a másik falu lakóinak a lenézése is kifejeződik bennük (113–128).

¹ A terminológiához l. RYSZARD NYCZ magyarul Az új bölcsészet Lengyelországban: néhány nagyon szubjektív megfigyelés, sejtés, refutáció címmel megjelent tanulmányát (*Kalligram* 29/7–8: 127–137).

Ezt követően a különböző területekről és időszakokból származó helyneveket közép-pontba állító írások következnek. HALINA KUREK az Alacsony-Beszkidek környékén és a Sądeccyzna térségében a lemkó–lengyel nyelvi érintkezések nyomait vizsgálja a tulajdon-nevekben (a helynevek mellett a személynevekben és a krematonimákban). Kutatásának középpontjában az a folyamat áll, amelynek során a helyi lengyel közösség átvette és saját regionális identitásának részévé tette a lemkó eredetű neveket. A szerző ezért e neveket olyan „kulturális lexémáknak” tekinti, amelyek megteremtik a többnyelvű közösségek identitását (129–140). URSZULA BIJAK tanulmányában a *Żyd* ’zsidó’ népnévből és a zsidó valláshoz, kultúrához és történelemhez kapcsolódó más lexémákból (pl. *bóżnica* ’zsina-góga’, *getto* ’gettó’, *kirkut*, *okopisko* mindkettő ’zsidó temető’ stb.) származó lengyel hely-neveket vizsgálja, s a nyelvi és névföldrajzi háttér bemutatásával szemlélteti, hogy ezek a nevek miként őrzik a mai napig a lengyelországi zsidóság emlékét (141–164). TETYANA KOSMEDA és OKSANA KOVTUN azt vizsgálja meg, hogy az ukrán helynevek és származé-kaik használatában milyen változások mentek végbe az orosz–ukrán háborúval mint extra-lingvális tényezővel összefüggésben, különös tekintettel a nyelvi kreativitásnak azon meg-nyilvánulásaira, amelyek Oroszországgal kapcsolatban negatív, Ukrajnával és az ukrán helynevekkel kapcsolatban pedig pozitív viszonyulást tükröznek (pl. átnevezések, gúnyos megnevezések, szimbolikussá váló nevek; 165–183). MALGORZATA RUTKIEWICZ-HANCZEWSKA és JUSTYNA B. WALKOWIAK írása a lengyelül *skwer*-nek nevezett kisebb városi zöldterü-letek elnevezéseit mutatja be. A tanulmány a nevek részletes szemantikai elemzése mellett arra is választ keres, hogy az utóbbi években miért növekszik a névvel rendelkező skwerek száma Lengyelországban (185–206). KOVÁCS ÉVA a víznevekkel és vízrajzi köznevekkel összefüggő, a korai ómagyar korban keletkezett településneveket vizsgálja munkájában. Okleveles adatok segítségével bemutatja az efféle nevek szemantikai és szerkezeti sajá-tosságait. Mivel a szerző által vizsgált nevek 85%-a metonímiával keletkezett, s ennek következtében a víznév és a településnév azonos alakú, a tanulmány kitér a metonímia irányá-nak a megállapításához kapcsolódó problémákra is (207–219).

A nagy tulajdonnévi kategóriák után egyéb névfajtákkal foglalkozó írásokkal folytatód-ik a fejezet. PIOTR TOMASIK a lengyelországi villamoskocsik elnevezéseit elemzi nyelvi, kulturális és funkcionális szempontból. A szerző vizsgálatából kiderül, hogy a villamos-kocsikat leggyakrabban ismert személyekről nevezik el (gyakran a személynév teljes for-máját felhasználva), s egy évtizeddel korábbi saját vizsgálatával összevetve megállapítja, hogy a villamoskocsik elnevezésének gyakorlata egyre népszerűbb Lengyelországban (221–236). VITALII MAKSYMCHUK a különböző országok labdarúgó-bajnokságainak uk-rán neveit vizsgálja. A tanulmány a bajnokságok hierarchiája szerint csoportosítva mutatja be az elnevezések szemantikai-strukturális jellemzőit, külön kitérve az elnevezés eredé-tére, az adaptáció kérdéseire, valamint a kereskedelmi és nem kereskedelmi elnevezések különbségeire (237–263). AGNIESZKA MYSZKA és MONIKA KIJ a krematonimák egy sajá-tos csoportjának a körülhatárolására tesznek kísérletet. Amellett hoznak fel érveket, hogy miért lehet indokolt a magántulajdonban lévő tárgyaknak (pl. autóknak, hangszereknek, háztartási gépeknek) a nem márkanéven alapuló elnevezéseit a krematonimák külön alfaj-tájaként kezelni. A cikk a kategorizáció kérdései mellett azzal is foglalkozik, hogy miért kapnak nevet az efféle tárgyak, s a névadásban miként fejeződik ki az emberek tárgyakhoz való viszonyulása (265–284).

A nevek fordításának kérdéseivel két munka is foglalkozik. MARTYNA GIBKA Terry Pratchett *Az ötödik elefánt* (*The Fifth Elephant*) című regényében és annak lengyel fordí-tásában hasonlítja össze a szereplők neveinek a funkcióit, különös tekintettel arra, hogy

mely funkciók maradtak meg, s melyek tűntek el, illetve jelentek meg a fordítás során. A feldolgozás keretében a szerző a saját elméletét használja fel, amely a nevek funkcióit egyrészt a névadás (állandó funkció), másrészt a névhasználat (pillanatnyi funkció) felől értelmezi (285–300). MARZENA CHROBAK a Bazi nagy francia lagzik (*Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu?*) című, 2014-ben bemutatott francia film lengyel hangalámondásos változatát elemzi a tulajdonnévhasználat szempontjából. Az általa kidolgozott kritikai keretrendszer alapján megállapítja, hogy a film lengyel fordítója a tulajdonneveket a jelentés, a funkció és a stílus szempontjából egyaránt sikeresen adaptálta a lengyel közönség számára (301–315).

A fejezet zárásaként IVETA VALENTOVÁ tanulmányát olvashatjuk, aki a népnevek terminológiai és helyesírási kérdéseivel foglalkozik a szlovák névtan szempontjából. Mivel ezeket a megnevezéseket a szlovákban tulajdonneveknek tekintik, szabály szerint nagy kezdőbetűvel írandók, ugyanakkor a szerző rámutat arra, hogy a gyakorlatban – különösen a nem hivatalos használatú, becéző, esetleg pejoratív etnonimák esetében – pl. *Fric* 'német', *Usák* 'amerikai', *Špageťák* 'olasz' – megfigyelhető az ettől való eltérés (317–332).

3. Névtani kutatások Lengyelországban és a világban. Ebben a rovatban két, online elérhető névtani adatbázisról is olvashatunk. HALSZKA GÓRNY az Internetowy słownik nazwisk w Polsce 'Lengyelországi családnevek internetes szótára' (ISNP, <https://nazwiska.ijp.pan.pl>) elnevezésű projektet mutatja be. Az online szótár célkitűzésein, szerkesztési elvein és a szócikkek felépítésén túl olvashatunk a projekttel kapcsolatos tervekről, a bővítés lehetőségeiről, valamint a fogadtatásáról is (333–345). VADZIM SHKLIARYK a mikrotoponimák fehéróroszországi kutatásának online bibliográfiáját mutatja be (<https://microtop.philology.by>), s röviden át is tekinti a témához kapcsolódó legfontosabb munkákat az elmúlt 60 évből (347–360). Végül JAN HOLEŠ egy eddig viszonylag kevés figyelmet kapó területre, a meteorológiai elnevezésekre irányítja a figyelmet. Tanulmányában részletesebben tárgyalja a trópusi viharok neveinek nyelvi sajátosságait a 19. század végétől napjainkig terjedően, majd a meteorológiai elnevezések kutatásának a jövőbeni irányait és kihívásait foglalja össze röviden (361–376).

4. Szemle. A rovatban két kötet alaposabb ismertetése is olvasható. Elsőként URSZULA BIAK mutatja be ROBERT ŚLABCZYŃSKI Mikrotoponimia Beskidu Niskiego 'Az Alacsony-Beszkidék mikrotoponimái' című monográfiáját (377–380), majd MICHAŁ ŁUCZYŃSKI Bogowie dawnych Słowian. Studium onomastyczne 'Az ősi szlávok istenei. Névtani tanulmány' című könyvét ismerteti MIKOŁAJ DUNIKOWSKI (381–384). Ezt követően IVETA VALENTOVÁ válaszol ZBIGNIEW BABIK recenziójára, amelyet a Lexika slovenských terénnych názvov című, 2018-ban megjelent könyvről írt, s igyekszik BABIK kritikájának a félreértéseit és pontatlanságait tisztázni (385–394).

5. A tudományos élet krónikája. 2023. október 19–21. között rendezték meg az Opolei Egyetemen a XXIII. Nemzetközi és Lengyel Névtani Konferenciát, amelyről DANUTA LECH-KIRSTEIN számol be. A tanácskozás fő témája a kulturális névtan volt, s ehhez a területhez kapcsolódóan a konferencián több mint száz előadás hangzott el (395–398).

KENYHERCZ RÓBERT

főiskolai docens; Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet, Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6312-3532>, e-mail: kenyhercz.robert@drhe.hu

Acta onomastica 65. (2024)

Főszerkesztő: PAVEL ŠTĚPÁN. Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha. 556 lap (1. 260 lap, 2. 296 lap)

2024-ben a cseh folyóiratnak két száma jelent meg; tartalmukat a továbbiakban rovatonként ismertetem.

1. Tanulmányok. A rovatban lévő 22 tanulmányt névfajták szerint tárgyalom. A helynévi témájú írások között elsőként M. ABOVIĆ (5–15) a montenegrói Tivat település nevének és az ottani Theodorus kolostor körüli területet jelölő *T(h)eodo* helynévnek az etimológiáját és jelentését mutatja be. S. BASIK (16–26) Kanadából és egyéb országokból származó korpusz alapján ún. technotoponimákat, vagyis újonnan kialakított városrészekben lévő, az innováció és technológia témaköre által motivált utcanéveket elemez. N. M. JANSSENS, S. WOJNAROVÁ, V. JANOVSKÁ és M. JANOVSKÝ (77–119) a középkori orosz *ves'* (*весь*) népnév etimológiáját, ószláv krónikákban való előfordulását ismerteti. O. MYKHALCHUK (138–158) a helynevek nyelvi identitással összefüggő kérdéseit tárgyalja az orosz–ukrán kétnyelvűség kontextusában, etnolingvisztikai és ideológiai szempontból. J. PANÁČEK (159–168) a huszita vezér, Jan Žižka nevét hordozó *Žižkův vrch* 'Žižka-hegy' nevű helyen lévő vár nevének (*Vítkovec*) történeti névváltozatait mutatja be írott források segítségével. M. PTÁČNÍKOVÁ (169–190) a nemzeti parkként nyilvántartott Adršpašsko-teplické skály területén található sziklanevek névadási indítékaival, nyelvi eredetével, a nevekhez fűződő népetimológiákkal, írott forrásokban való előfordulásaikkal és a névszemiotikai tájképben való megjelenítésükkel foglalkozik. M. FRYDRYCHOVÁ (289–299) Tolkien A Gyűrűk Ura című művének fordításában figyeli meg a helynevek angolról kínaira fordításának sajátosságait. I. YEFYMENKO (300–315) az ukrán Doneck, Mikolajiv, Harkiv és Herszon régiójában található településnevek keletkezéstörténetét tárgyalja. K. KOMÁREK (343–359) a szentekről elnevezett cseh katolikus templomok megnevezéseit rendszerezi a névalkotás módja szerint. J. MÁDROVÁ (360–373) csehországi barlangneveket elemez diakrón szempontból, s tíz személlyel készített félig strukturált interjú segítségével rámutat a szóbeliségben használatos szinkrón megnevezésekre is. O. MOSUR (387–404) 18. század végi és 19. század eleji írott forrásokban előforduló, női személyneveket tartalmazó, az ukrain Szambiri járásban használatos mikrotoponimákat vizsgál. M. ZIRHUTOVÁ (447–466) a *hřbitov* 'temető' lexémából, illetve nyelvjárásokban használatos változataiból származó csehországi helynevek állományába nyújt betekintést.

A személynévi témájú tanulmányok között I. IVANIVNA BRAHA (27–59) az ukrain Szumi város általános iskoláinak 2–4. osztályába járó, ukrán–orosz kétnyelvű diákok írott kommunikációbeli személynévhasználatát vizsgálja. A gyűjtött névanyagban kontaktusjelenségek, nyelvi vegyes (hibrid) névalakok is megjelennek. B. MASHAQBA, A. HUNEETY, A. AL-MAANI és O. ALOMOUSH (120–137) az arab nyelvű kommunikációban használt jordániai beceneveket szociolingvisztikai szempontból elemzi. Megállapítják, hogy a becenev-használatra nagy hatással vannak a jordániai arab dialektusok is. J. DAVID és J. DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ (265–276) a Jaroslav Hašek Švejk című könyvében szereplő személynéveket elemzi korpusznyelvészeti módszerekkel. J. MATÚŠOVÁ (374–386) az -ová női családnévkepzőnek a 18. század vége és a 20. század közepe közti cseh anyakönyvekbeli előfordulásait tekinti át.

Az egyéb témákkal foglalkozó névtani tanulmányok között J. HOLEŠ (60–76) az ásványnevek alkotásmódjáról, a személynevekből köznevesült ásványnevek megnevezéseiről értekezik (pl. *babánek* < *František Babánek*, *mozartit* < *Mozart*). A mellékletben (70–73) a Csehországban tevékenykedő személyekről elnevezett 88 ásványnév szerepel. Több tanulmány érinti az állatnevek témakörét. Ž. DVOŘÁKOVÁ (277–288) olyan, cseh állatkertekben élő állatok neveit ismerteti, amelyek névadásában a nyilvánosság is szerepet játszott: ankétán döntöttek az állatnévről. A. KOŁODZIEJ (316–342) kérdőíves módszerrel 200 (100 cseh és 100 lengyel) adatközlőtől gyűjtötte össze azt a 341 pók- és hüllőnevet, melyeket a névadás indítéka szerint csoportosít. R. OMELKOVETS és R. KHRYSYANINOVA (405–424) Ukrajna északnyugati nyelvjárásaiban használatos, növénynevekből származó állatneveket mutat be. L. OSTASH (425–446) a 2022–2024 közötti időszakból származó ukrain állatnevek alkotásmódját vizsgálja. A. ŽUCHOWICZ (467–481) a lengyel állatkertekben élő állatok névadásának motívumait tárja fel.

2. Kitekintés. Ž. DVOŘÁKOVÁ, FARKAS T., J. WALKOWIAK és BAUKO J. (191–226) a visegrádi országokban (Magyarország, Lengyelország, Csehország és Szlovákia) zajló személynévkutatás történetének főbb állomásait, a keresz-, család-, bece- és ragadványnevekkel foglalkozó fontosabb kiadványokat tekinti át egy közös kutatási projekthez kapcsolódóan.

3. Recenziók. A folyóirat több kiadványt ismertet (227–239, 482–499): hét cseh nyelvűt (két kötetet az ércbányák egyes részeit azonosító helynevekről, egyet a cseh frazeológizmusok etimológiai szótárában szereplő nevekről, egyet középkori cseh egyházi személynevekről; emellett két, cseh városnevekkel foglalkozó és egy, a prágai Žižkov városrész helyneveiről szóló monográfiát), egy angol nyelvű művet (a helynevek interdiszciplináris vizsgálatának lehetőségeiről) és egy német nyelvű kiadványt (a J. Udolph 80. születésnapjára a szerző válogatott tanulmányaiból kiadott kötetet).

4. Krónika. A krónikában olvasható egy cikk a 90 éves R. ŠRÁMEK-ről, aki 1974-től a cseh *Acta onomastica* folyóirat szerkesztőbizottságának tagja volt, s a folyóirat megalapításától (1960) kezdve számos névtani tanulmányt közölt a lapban (240–244). A cikk után egy vele készült interjúban ismerkedhetünk meg életpályájával, a névtan iránti vonzódásával (245–253). R. ŠRÁMEK a folyóirat 2. számában kiegészítette néhány adattal az 1. számban megjelent, vele készített interjút (510–511). Az *Acta onomastica* 2. számában újabb interjú olvasható J. PLESKALOVÁ életútjáról, névtani kutatásairól (500–509).

5. Hírek és megjegyzések. A rovatban (512–550) ismertetik az egyes országokban megjelenő névtani folyóiratokat (többek között a Névtani Értesítő 45. számát), köteteket, illetve említene konferenciákat, szemináriumokat, a tulajdonnevekkel foglalkozó, a sajtóban és a világhálón olvasható cikkeket. Ž. DVOŘÁKOVÁ beszámol a 2023-ban Csehországban kérvényezett új keresztnemekkel kapcsolatos szakértői véleményekről is (547–550).

BAUKO JÁNOS

egyetemi docens; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet; Nyitra (Nitra, Szlovákia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1297-6177>, e-mail: jbauko@ukf.sk

Problems of Onomastics / Вопросы ономастики 21. (2024)

Főszerkesztő: JELENA BEREZOVICS. Uráli Állami Egyetem, Jekatyerinburg. 799 lap (1. 240 lap, 2. 277 lap, 3. 282 lap)

A Jekatyerinburgi (Oroszország) Uráli Állami Egyetemen megjelenő névtani folyóirat 2024. évi három számában huszonnyolc tanulmány és számos rövidebb írás (kisebb közlemény, recenzió, konferenciabeszámoló, megemlékezés) jelent meg, zömében orosz, kisebb számban angol nyelven. Az alábbiakban a három szám tartalmát ismertetem.

1. szám

Tanulmányok. E kötetben tíz tanulmány kapott helyet: hét orosz és három angol nyelvű. A folyóirat első írása egy tanulmánysorozat része. V. V. NAPOLJSZKIH a lap előző évfolyamának 3. számában már foglalkozott a finnugor *mari*, *merja* és *muroma* népnevek etimológiájával. Aktuális tanulmányában a *mari* népnév iráni eredetét járja körül (9–26). Elutasítja a MUNKÁCSI BERNÁT által felvetett 'ember, férfi' jelentését, s helyette egy ősosztét eredetű 'férj; szabad fiatalember; nemes férfiakból álló katonai osztály' jelentést valószínűsít a marik harcossága alapján. Ezzel magyarázza a marik külső, török eredetű csere-misz nevének a létrejöttét is. A kötet második tanulmánya hat szerző közös műve: A. V. DIBO, A. M. BAJBOSZIN, K. K. KENZSALIN, G. A. BEGIMOVA, B. ABDUALIULI és B. N. HONYINOV terjedelmes írása (27–71) a kazah helynevekben előforduló mongol eredetű réteget vizsgálja. Figyelmük a makrotoponimákra (helység-, víz- és hegynevekre) irányul: a mongol eredetű nevek etimológiáit mutatják be, felülvizsgálva több, általuk tévesnek minősített magyarázatot. A szerzők emellett bemutatják a nevek kazah adaptációjának a sajátosságait, valamint megkísérik a nevek rendszerezését az átvétel ideje és az átadó nyelvek alapján. A két orosz nyelvű írást két angol nyelvű tanulmány követi. Az első szerzője L. PEREZ-HERNÁNDEZ, aki a spanyol nyelvben használatos, nyelvtanilag semleges *-i* kicsinyítő-becéző képző viselkedését vizsgálja (72–96). A korábbi kutatások azt mutatják, hogy semlegessége ellenére inkább a női becenevek alkotásában vesz részt. A tanulmány négy nemzedék névhasználati szokásai alapján igyekszik kideríteni, hogy a képző megőrizte-e semlegességét, vagy folyamatban van a nőnév-képzővé való alakulása. A másik angol nyelvű írásban M. RIAZ (96–110) a ragadványnevek összetett kérdésével foglalkozik. A szerző a pakisztáni, pandzsábi nyelvet beszélő, kasztrendszerben élő közösségekben végzett kutatása alapján a nevekben megjelenő negatív érzelmeket, kirekesztést, társadalmi feszültségeket, szociokulturális jelenségeket tárja fel. JU. SZ. KOSZTILEV és A. V. TYIHOMIROVA tanulmánya az Urálban bányászott ásványoknak a geológiai szakirodalomban használt neveit elemzi, feltárva a főbb szóalkotási modelleket (111–130). Eredményeik szerint a névadásban a személynevek és a helynevek játszanak kiemelt szerepet. N. H. JEMIKOVA, M. M. PASTOVAM, R. B. UNAROKOVA és Z. A. CEJEVA közös tanulmánya a cserkesz földrajzi köznevekkel és népi helynévadással foglalkozik (131–151). Vizsgálataikat folklórszövegek és a beszélt népnyelv alapján végezték: korpusz- és diskurzuselemzéssel összevetették a valós és mitikus táji objektumok reprezentációs formáit az epikus szövegekben és a beszélt nyelvben. T. V. TOPOROVA

az óízlandi *heimr* 'világ' főnevet és annak helynévi származékait vizsgálja az Edda-énekekben (152–168). Komplex elemzése során a szó statisztikai, grammatikai, szintaktikai, etimológiai és mitológiai sajátosságait veszi figyelembe. Kutatásából kiderül, hogy a lexéma az ősi énekek központi fogalma, kulcsszava. A rovat utolsó tanulmányában B. V. KOVALJEV és F. N. DVINYATIN a *Karamazov* családnév szemantikáját vizsgálja Dosztojevszkij *Karamazov* testvérek című regénye alapján (169–186). A családnévet a névtani szakirodalom török eredetűnek, a *qara* 'fekete' melléknév származékának tartja. A szerzők egy új etimológiát javasolnak, úgy vélvén, hogy a névben a vörös és a fekete (*qara* 'fekete' – *kirmiz* 'vörös') színnevek ellentéte fejeződik ki, ami a regény szövegének egészében is tetten érhető.

Rövid közlemények. A rovatban két írás kapott helyet. L. REPANŠEK a szlovéniai Nanos hegy ókori *Ocra* nevének az etimológiáját járja körbe (187–197), Z. H.-M. IONOV pedig a nagyvárosokban és a törökországi diaszpórában élő cserkeszek kettős családneveivel, létrejöttük és használatuk okaival foglalkozik (198–206).

Recenziók. A rovatban két könyvismertetés szerepel. SZ. G. HADZSIJEVA egy nyugat-hercegovinai helynévgyűjteményt mutat be (207–224), amely a Široki Brijeg várostól nyugatra fekvő négy helység 1891-ből származó kataszteri helyneveit dolgozta fel. A másik recenzióban A. I. CSIVARZINA egy macedón családnévszótárt ismertet (225–231), amely kiemelt figyelmet fordít az etnikumok közötti kapcsolatokra, a történelmi háttér bemutatására, s a macedón nevek mellett részletesen elemzi a macedónok körében használatban lévő idegen eredetű családneveket is.

Tudományos élet. E rovatban egy 2023 májusában a kaukázusi Adigei Köztársaság központjában, Majkopban megrendezett, az Orosz nyelv az oktatásban Dél-Oroszországban és az Észak-Kaukázusban címet viselő nemzetközi konferenciasorozat harmadik alkalmáról olvashatunk összefoglalót Z. K. BEDANOKOVA, JE. A. SZOKUR és A. A. ADZINOVA tollából (232–235). A konferencia központi témája a névtan volt, mivel egyben ez volt a 13. adigei névtani konferencia is. Az összejövetelen számos előadás hangzott el a névelmélet, a helynévkutatás és az irodalmi névadás területéről, valamint a tulajdonnevek reklámokban, internetes kommunikációban betöltött szerepéről.

A kötet utolsó írásában L. M. HUSZAINOVA, G. N. JAGAFAROVA és R. T. MURATOVA emlékezik meg Firdausz Gilymitgyinova Hiszamtgyinova (1950–2023) orosz–baskír nyelvészről (236–240). A 2023-ban elhunyt tudós a török történelmi fonetika, névtan és lexikográfia nemzetközileg elismert kutatója volt, aki névtani munkásságával, hely- és személynévszótáraival megteremtette a baskír névtani kutatások alapjait.

2. szám

Tanulmányok. E szám egy angol és hat orosz nyelvű írást tartalmaz. A terjedelmes angol nyelvű tanulmányban B. M. PRÓSPER az északkelet-italiai Brescia környékén használt ókori személyneveket vizsgálja (9–50). Ezek jellegzetes regionális jegyeket mutatnak, amelyek máshol nem fordultak elő az adott időszakban; a szerző ennek a hátterét világítja meg a nevek etimológiai elemzésével. Ezt követi M. D. SZOHINA orosz nyelvű tanulmánya, amely a 6–11. századi kínai történelmi forrásokban szereplő *Nü guo* 'Női királyság' nevet viselő ország helyét igyekszik meghatározni (51–72). A sokak által mitikusnak vélt név a szerző szerint létező helyre utalt; ennek pontos elhelyezkedését a forráselemzés alapján Kelet-Tibetben véli megtalálni. I. M. GANZSINA írása egy keresztény személynevekkel

foglalkozó tanulmány sorozat harmadik része (73–89). A szerző 16–17. századi tveri források adatai alapján azt vizsgálja, hogyan alakultak át a népi névhasználatban a kanonizált keresztény személynevek, s jöttek létre a csonka alakok a -j hangra végződő nevekből (pl. *Vaszil* < *Vaszilij*, *Tarasz* < *Taraszij*). K. A. KLIMOVA és I. O. NYIKITYINA az oroszországi, pontuszi görög kisebbség körében 2022–23-ban végzett kutatásokról számol be. A vizsgálat célja a görög személynévadásra jellemző hagyományok továbbélésének, illetve a névadásban bekövetkező változásoknak a felderítése volt (90–109). A nyelvében erősen eloroszosodó közösség nemzeti identitásának megőrzésében fontos szerepe van a névválasztásnak; a korábban jellemző ruszifikációt a 90-es évektől a görög nevek használatával ellensúlyozzák. D. V. KUZMIN terjedelmes orosz nyelvű tanulmánya a karéliei livvi (olonyeci) helynévadással foglalkozik (110–152). A szerző lexikális-morfológiai elemzése részletesen bemutatja az egyes helynévtípusokat, kronológiai rétegeiket, a településnév-adás motivációit. A. A. KASZIMOVA és G. M. MAMIRBEK Kelet-Kazahsztán három járásának településneveit vizsgálja. A régió helynévrendszere kazah és orosz helységnevekből áll; az utóbbiak a több hullámban zajló orosz betelepülés eredményeként jöttek létre. Az analízis célja a településnevek sajátosságainak és kronológiai rétegeinek a feltárása (153–171). A rovat utolsó tanulmányában M. V. ZAVJALOVA a litvánok körében szentnek tartott kövek, sziklák neveit, valamint a kőnevekhez kapcsolódó legendákat vizsgálja. A mintegy ötszáz, pogány istenekhez és keresztény szentekhez kötött kő neve tükrözi a kereszténységnek a pogány névadásra gyakorolt hatását, a népi gondolkodás és néphagyomány változását (172–191).

A rovatnak a korábbi tanulmányoktól elkülönülő, tematikus alegysége az Expedíció a Fehér-tenger Pomorje régiójába címet viseli, s három, az adott terület névadásával kapcsolatos tanulmányt tartalmaz. 2022–23-ban nagyszabású névtani gyűjtőmunka zajlott Oroszország északnyugati részén, a Fehér-tenger partvidékén; a szerzők ennek az eredményeit mutatják be. Az első tanulmányban V. SZ. KUCSKO (192–209) a karéliei Belomorszki járásban végzett személynévgyűjtésről és a gyűjtött anyag feldolgozásáról számol be. A cikk a régióban használatos kollektív becenevek motivációit igyekszik feltárni. JE. L. BEREZOVICS szintén e neveket vizsgálja ugyanebben a járásban (210–230). Eredményei szerint e nevek szoros kapcsolatban vannak az óhittel és a pogány névadással. A harmadik tanulmányban I. I. MULLONEN a régió helynévrendszerében megőrzött karél nyomokat kutatja (231–247). Az egykori őslakos finnugor nép által alkotott nevek ma már a névallománynak csak alig 10%-át teszik ki.

Recenziók. A rovatban két könyvismertetés kapott helyet. N. VUJOVIĆ angol nyelvű recenziójában egy háromkötetes bosnyák családnévszótárt mutat be (248–254). A szótár névtani értékein túl széles körű betekintést nyújt az etnikailag sokszínű ország névadásába. A másik recenzióban M. N. GUBZOKOV egy történeti helynévszótár első kötetét ismerteti. A tervezett sorozat a kaukázusi Nyugat-Cserkeszföld földrajzi neveit adja közre 18–19. századi orosz források alapján. Az első kötet Abadzekia régió neveit mutatja be (255–264).

Tudományos élet. A rovatban további négy névtani vonatkozású könyvismertetés olvasható. L. TOORIANS egy holland személynévszótár első, Északnyugat-Európa elsődlegesen hollandok által lakott régióinak történeti személyneveivel, azok morfológiájával és szemantikájával foglalkozó kötetét mutatja be (264–266). N. V. KABINYINA egy helytörténeti monográfiát ismertet, amely a Volga, a Nyugati-Dvina és a Pola folyók vízgyűjtő területének őstörténetével foglalkozik; a múlt feltárásában fontos szerepet kapnak a régió helynevei (266–268). A. I. FALILEJEV egy francia személynévszótár második kötetét mutatja be, amely az ókori gall eredetű neveket és a gall névadás sajátosságait tárgyalja

(268–270). Végezetül M. V. JASZINSZKAJA egy szlovén pap nyomtatásban megjelent, 19. századi kéziratos helynévgyűjtéséről számol be (270–272).

Konferenciák, kongresszusok, szimpóziumok. A kötetet záró rovatban M. V. ZAVJALOVA és A. B. IPPOLITOVA a 2023 decemberében az Orosz Tudományos Akadémián megrendezett névtani konferenciáról közöl beszámolót (273–277).

3. szám

Tanulmányok. A kötet tizenegy tanulmányt tartalmaz, ezek közül tíz orosz és egy angol nyelvű. Az első, orosz nyelvű tanulmány a népnevek világába kalauzolja az olvasót. V. V. NAPOLSKIH és O. D. SZURIKOVA az uráli nyelvtudomány egyik nyitott kérdésének, a nyelvcsaládhoz tartozó erzák és moksák külső, az oroszban használt *mordva* elnevezésének az eredetét járja körül (9–40). A népnév orosz közvetítéssel terjedt el a nyelvtudományban, s bár a szakirodalom elfogadja az iráni eredetét, az iráni **marta-* 'ember, férfi' szóval való kapcsolata a szerzők szerint kétséges, ezért új magyarázatot adnak közre. A következő tanulmányban A. V. VARLAMOV és JU. N. VARLAMOVA az Amur vízgyűjtő területének mandzsu-tunguz eredetű vízneveit vizsgálja (41–55). A nevek etimológiai elemzése alapján arra a következtetésre jutnak, hogy – eltérően a modern térképészeti gyakorlattól – a területen élő szibériai evenkik az Amur teljes vízgyűjtőjét egységes vízrendszernek tekintik. A nagyobb folyókat e rendszerben elfoglalt helyük és a földrajzi fekvésük alapján nevezték el. Az *Amur* név eredete máig tisztázatlan, az eddigi megfigyelési kísérletek nem meggyőzőek. A szerzők úgy vélik, hogy tunguz eredetű, s jelentése 'hátsó, a nagy folyó utolsó része', mivel eredetileg nem a teljes folyót, hanem annak csak egy szakaszát jelölte. A. JE. PETROSZJAN az örmény ábécé megteremtőjének, Szent Meszrop Mastocnak az alakját és a róla alkotott képnek a kialakulását mutatja be (56–69). Az örmény folklórban a szentté avatott személy tevékenységét isteni csodának tartják, személye pedig egy ősi pogány örmény istennek, Tírnek, a főisten írnokának a keresztény adaptációja. A szerző szerint ez alapján fejthető meg a *Mastoc* 'írnök' név. SZ. JU. NYEKLJUDOV írása tematikájában jobbra kilóg a névtani tanulmányok sorából. Összehasonlító démonológiai kutatása során a közép- és nyugat-európai nyelvekben az ún. 'vademberek' elnevezéseit vizsgálja (70–92). Ezeknek a démonszerű, de mégis élő lényeknek különböző neveik vannak, de közös motívációjuk a vadság kifejezésre juttatása. Neveik megjelenhetnek a toponimákban (elsősorban hegynévben), így névtani szempontból is érdeklődésre tarthatnak számot. Ezt követi N. V. ZSURAVLJEVA és N. V. KABINYINA írása, egy tanulmány sorozat első része. A szerzők a szoloveci monostorban készült jegyzőkönyvekben előforduló, nem szláv eredetű személynévvel foglalkoznak (93–116). A fehér-tengeri régióban található kolostor 16–17. századi okleveleiben adatolt nyolcvan név alapján az itt élő népek névadásáról és eloroszosodásáról is képet kapunk. I. A. SZEDAKOVA levéltári és élőnyelvi kutatásai alapján a bolgár családnévrendszer változásairól, a névalkotás módjairól, az idegen eredetű nevek adaptációjáról ír (117–138). Szintén személynévvel foglalkozik D. K. POLJAKOV tanulmánya: három kulcsfontosságú történelmi időszak (a cseh és szlovák nemzeti ébredés a 19. században, a Szovjetunió megalakulása és napjaink) szláv névadási szokásai alapján a létrejövő új társadalmi rendszerek és a személynévadás, illetve személynévhasználat összefüggéseit tárja fel (139–155). A következő cikkben JE. O. BORISZOVA az olyan orosz nyelvjárási ragadványneveket vizsgálja, amelyek a névvisező életének valamely meghatározó eseményére utalnak (156–177). Az élőnyelvi gyűjtés alapján készült elemzés a névadás hátterét igyekszik feltárni a nevekkel

kapcsolatos magyarázatok igazságtartalmának a kiderítésével. A rovat egyetlen angol nyelvű tanulmányában M. ŠEKLI az *-ov/-ev* végű szlovén földrajzi nevek etimológiájáról értekezik (178–192). Ez az egyik legproduktívabb helynévképző a szláv nyelvekben, a szlovén névadásban is kiemelt szerepet kap. Eredetének tisztázása után a szerző bemutatja azokat a névtípusokat, amelyekben a képző előfordul. Szintén a délszláv nyelvekhez kapcsolódik A. A. PLOTNYIKOVA írása: a kelet-szerbiai falvak elnevezéseit vizsgálja a néphagyomány, a helyi legendák alapján (193–212). Az etnikailag vegyes régió viharos története, a több évszázados török hódoltság az emberek gondolkodására és a népetimológias magyarázatokra is rányomja a bélyegét, ahogy azt a tanulmány címében is szereplő *Rajac* helységnév eredetvizsgálata is mutatja. M. V. GOLOMIDOVA és A. V. DMITRIJEVA Jekatyerinburg képét igyekszik megrajzolni a városi helynevek alapján (213–236), folytatva a városról korábban írt tanulmányok sorát. Az általuk követett diszkurzív megközelítés hozzájárul a helyi identitás megértéséhez, segíti a névpolitikai döntések meghozatalát, s egyben mintául szolgálhat más városok hasonló jegyeinek a leírásához.

Rövid közlemények. A rovatban két angol nyelvű írás kapott helyet. LA DUNIFA az indonéziai Siumpu-szigeten használt, a Koránból származó, negatív jelentéstartalmú arab személynéveket mutatja be (237–249). H. BROMHEAD egy eddig nyelvészeti és névtani szempontból nem kutatott területet vizsgál: az Ausztráliában időjárás-katasztrófákra használt elnevezéseket mutatja be a bozóttüzek, a hurrikánok és a földrengések nevei alapján (250–263).

Recenziók. A folyóirat harmadik számában egy könyvismertetés kapott helyet: V. I. SZUPRUN Jakutföld (Szaha Köztársaság) helyneveinek 2024-ben megjelent szótárát mutatja be (264–270).

Évfordulók. A rovatban M. E. RUT és I. I. MULLONEN köszönti Nagyvezda Vlagyimirovna Kabinyinát, a folyóirat szerkesztőbizottsági tagját, az uráli névtudományi iskola jeles képviselőjét (271–277), A. A. BAHTYREVA pedig az ünnepelt tudományos munkáinak bibliográfiai adatait teszi közzé (277–282).

SEBESTYÉN ZSOLT

egyetemi docens; Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék; Nyíregyháza

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-424X>, e-mail: sebestyen.zsolt@nye.hu

Nordisk tidskrift för socioonomastik 3. (2023)

Szerkesztők: EMILIA ALDRIN – LINNEA GUSTAFSSON. Kungl. Gustav Adolf Akademien för Folkkultur, Uppsala. 154 lap

A Nordisk tidskrift för socioonomastik harmadik száma öt angol nyelvű, a finnországi Tampereben 2021 márciusában megrendezett 47. Éves Nyelvészeti Konferencia egyik workshopján elhangzott előadások írott változataként elkészült tanulmányt tartalmaz. A különszámot, melynek témája A társadalmi reprezentáció és a névadás a szociokulturális diskurzusokban,

TERHI AINIALA és MINNA NEVALA bevezetője nyitja meg (5–12). A finn szociolingvisztikai hagyomány értelmében a névadás (*naming*) mellett a címkézés (*labelling*) és a pejoratív megnevezések alkalmazása (*name-calling*) is a tudományterület vizsgálati körébe tartozik, így a kötetben olyan írások is helyet kaptak, amelyek fókuszában nem a tulajdonnevek állnak.

TERHI AINIALA, JARMO H. JANTUNEN, SALLA JOKELA és JENNY TARVAINEN a Suomi24 online vitafórumainak mai adatait vizsgálva a másság kifejezésére összpontosítanak írásukban (13–44). Korpuszalapú diskurzuselemzésükben összehasonlítják az őshonos és nem őshonos helsinki, valamint a fővárosi régióban élők diskurzív megnevezési gyakorlatát a Finnországban máshol élőkével. Eredményeik azt mutatják, hogy a fővárosnak és lakóinak megkülönböztető szerepük van az emberek társadalmi-térbeli gondolkodásában: például az olyan helyneveket, mint a *Hesa* és a *Stadi*, arra használják, hogy megkülönböztessék a „mi”-t (a fővárosi régió kívül élők) az „ők”-től (a Helsinkiben élőktől).

ANTTI KANNER és JAAKKO RAUNAMAA (45–70) a média és az irodalom finnországi névadási konvenciókra gyakorolt hatását vizsgálja az 1900–1939 közti időszakra vonatkozólag. Az újságok adatainak statisztikai elemzéséből kiderül, hogy a közhiedelemmel ellentétben az emberek nem feltétlenül híres személyekről nevezték el gyermekeiket. Vannak azonban kivételek, amelyek megmutatják, hogy egyes keresztnemek mennyire voltak társadalmilag reprezentatívak: a korábban szinte nem is létező *Ansa* név csak 1935–36-ban vált népszerűvé, amikor Ansa Ikonen Finnország egyik leghíresebb színésznőjévé vált.

HANNA LIMATIUS az emberi test megnevezésének és leírásának gyakorlatáról ír (71–96). Analízise arra összpontosít, hogy a plus size nők divatblogjaiban a bloggerek hogyan használják a nyelvet identitásuk megkonstruálására a testi tulajdonságokra való utalásokon keresztül, és hogyan történik a nem plus size testek leírása. Az eredmények azt mutatják, hogy miközben a bloggerek a kövérséget negatív tulajdonságként bemutató mainstream média-diskurzusokkal szemben ellendiskurzust építenek, fenntartják a szépségről, a szexualitásról és a nemiségről szóló sajátos hegemon diskurzusokat is.

MINNA NEVALA és JUKKA TYRKKÖ a mentális egészség lexikáját vizsgálja a brit parlament, illetve nyomtatott könyvek nyelvhasználatán keresztül, a 19. század elejétől napjainkig tartó időszakra vonatkozólag (97–130). A vizsgálat kimutatta, hogy a második világháború idején szemantikai változáson átesett régi általános kifejezéseket a 20. század második felében továbbra is használták, bár ritkábban. Az olyan kifejezéseket, mint a *lunatic* 'holdkóros' vagy az *idiot* 'idióta' nem a diagnosztizált betegségben szenvedő emberekre használták, hanem a csoportközi kapcsolatokban inkább erősítő vagy eltávolító eszközként funkcionáltak. A mentális betegségben szenvedő emberekre utaló szavak használata gyakran más csoportokkal szembeni társadalmi attitűdöket tükröz. Használatuk a beszélőket abban segíti, hogy politikai ellenfeleiket, köztisztviselőket, külföldi vezetőket és másokat szélsőségesnek és alkalmatlannak ábrázolják, akiknek cselekedetei és véleményei nem éppen racionálisak, sőt néha veszélyesek is.

A különszám utolsó munkájában MARIA SARHEMAA azt vizsgálja (131–154), hogy a Suomi24 weboldal és internetes felmérések adatai alapján hogyan használják a tulajdonneveket sértő kifejezéseként. Különös figyelmet szentel az *uuno*, *tauno* és *urpo* 'buta, ostoba' szavaknak, amelyek eredetileg finn férfinevek voltak, s amelyeket általában pejoratív módon használnak negatív érzelmek kifejezésére. Eredményei azt mutatják, hogy ez

a három köznevesült név nem szinonima, hanem különböző diszkurzív funkciókkal rendelkeznek: az *uuno*-t a feszültségek enyhítésére és az önjellemezésre használják, a *tauno*-t a „hétköznapi” butaságot tevő emberre, az *urpo*-t pedig a szándékosan negatívan viselkedő személyre.

GYÖRFFY ERZSÉBET

egyetemi docens; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4776-1734>, e-mail: gyorffy.erszabet@arts.unideb.hu

Nordisk tidskrift för socioonomastik 4. (2024)

Szerkesztők: EMILIA ALDRIN – LINNEA GUSTAFSSON. Kungl. Gustav Adolf Akademien för Folkkultur, Uppsala. 473 lap (1. 161 lap, 2. 165 lap, 3. 147 lap)

1. szám

2024-ben a Nordisk tidskrift för socioonomastik című folyóiratnak három száma is megjelent. Az első JANE PILCHER vendégszerkesztő bevonásával készült, s tematikus különszámként a kortárs genderalapú személynévadási gyakorlatot állította a kutatások fókuszába. PILCHER bevezetőjében a téma és az öt tanulmány rövid bemutatását olvashatjuk (5–14).

ANNA-MAIJA CASTRÉN 19 vegyes nemű házaspár interjút elemzi munkájában (15–40). A párinterjúk feltáró és leíró elemzésének eredményei rávilágítanak a humor különböző módozataira a házassági családnévhasználat potenciálisan érzékeny kérdésének megvitatása során.

A norvég férfiak családnév választását helyezi a fókuszba LINE FØRRE GRØNSTAD tanulmánya (41–67): a szerző a férfiak narratíváinak elemzésével vizsgálja a névválasztások motivációit és társadalmi következményeit. Történelmi és szociokulturális perspektívákra támaszkodva bemutatja, hogy a nemek közötti egyenlőség magas foka ellenére a férfiak nevei előkelőbb helyet foglalnak el a nők neveinél a norvég kultúrában. A férfiak névválasztása mögött az húzódik meg, hogy a normákkal szakító férfiak saját döntéseket akarnak hozni.

KATRINE KEHLET BECHSGAARD a 2020-as évekbeli Dánia sokszínű családi tájkapének megfelelően különböző családi formációkban élő egyének és párok névválasztását vizsgálja (69–100). Elemzése azt mutatja, hogy egyesek számára a családnév választás szorosan kapcsolódik a család eszméjéhez, míg mások kevésbé tulajdonítanak jelentőséget a családneveknek. A választás néha a nemek közötti egyenlőség megteremtésére szolgál, ugyanakkor a nemek közötti egyenlőségi gyakorlatok visszafordításának is része lehet.

JANE PILCHER, HANNAH DEAKIN-SMITH, EMILIA ALDRIN és HANH THI MY NGUYEN tanulmánya az egyesült királyságbeli névváltoztatás nemek szerinti mintáit vizsgálja (101–136). A szerzők az 1998–2019 közötti időszakban, több mint 10 000 személy által

végrehajtott névváltoztatást elemeznek: a nemi különbségekre összpontosítva megvizsgálják a névváltoztatások gyakoriságát, valamint az egyének által a nevükön (keresztnevükön és/vagy középső nevükön és/vagy családnévükön) végrehajtott változtatásokat. Amellett, hogy a vizsgálat új adatokkal járul hozzá a nők családnév-változtatásának elemzéséhez, bővíti a férfiak és azon személyek névváltoztatási gyakorlatáról szóló ismereteket, akiknek a keresztnévük és középső nevük megváltoztatása a nemi identitásukban bekövetkezett változást jelzi. A szerzők kimutatják továbbá azt is, hogy a vizsgált időszakban egyre több személy változtatta meg saját nevének egyes részeit vagy – az esetek kisebb részében – a teljes egészét. A szerzők szerint eredményeik rámutatnak a névalapú identitások egyre növekvő összetettségére az Egyesült Királyságban, valamint arra, hogy a különböző típusú névváltoztatások központi szerepet játszhatnak az emberek nemi identitásának meg- vagy újraalkotásában.

JULIA SINCLAIR-PALM Ausztráliában, Kanadában és Írországból élő transznemű fiatalok körében végzett kutatása során arra keresi a választ, hogy a fiatalok elnevezési gyakorlata miként fejezi ki az érthetőség és a biztonság iránti vágyukat, miközben egyidejűleg navigálnak a nemi normák és új identitástudatuk között (137–161). A választott keresztnévűek egyik csoportja az egyént a társadalmilag elismert két nem (férfi vagy nő) egyikéhez köti, míg más esetekben a választott keresztnév az egyénnek a cisznormativitással és a bináris nemi normákhoz ragaszkodó elnevezési gyakorlatokkal szembeni ellenállását tükrözi.

2. szám

A folyóirat második száma három svéd és egy norvég nyelven íródott, angol nyelvű összefoglalókkal ellátott tanulmányt ad közre.

SOLVEIG BOLLIG ónorvég rövid történetekben (ún. *íslendingaþættirek*ben) fennmaradt izlandi és norvég személynéveket vizsgál azzal a céllal, hogy feltárja a nevek közötti különbségeket, valamint bemutassa, láthatóak-e újítások és archaizmusok az irodalmi forrásokban (5–46). A korlátozott forrásanyag ellenére a két nyelv személynévei feltűnően különböznek egymástól; ilyen például az egyes nevek vagy névösszetevők preferálása.

A magyar, spanyol, vietnami és török családnévek diakritikus betűinek a hivatalos svéd népesség-nyilvántartásban történő lejegyzéséről készített kvantitatív elemzést MÄRIT FRÄNDÉN (47–80). A svéd népesség-nyilvántartásokban csak korlátozott számú diakritikus jelet fogadnak el. Az elfogadott diakritikus jelek közül az ékezetes magánhangzókat és a török *ç* betűt csak az esetek kb. 20%-ában regisztrálták, míg a török *ü* betűt az esetek 92–99%-ában. A szerző tárgyalja ennek a mintázatnak a lehetséges magyarázatát. A kvantitatív vizsgálaton kívül egy nagyobb interjúkon alapuló kutatás részleteiről is olvashatunk, melyben a diakritikus betűket tartalmazó családnévek bevándorló viselői mondják el véleményüket a népesség-nyilvántartásban elfogadott diakritikus betűk használatáról.

Személyes élményeiből kiindulva a személynévek affektív dimenzióit vizsgálja az autoetnográfiai módszerek és a személyazonossági dokumentumokban használt személynévek közeli megfigyelésének kombinálásával GUY PUZEY (81–130). A tanulmány a szerző által fiatalon meghozott, a keresztnév megváltoztatására vonatkozó döntése mögött meghúzódó pszichológiai szempontokra összpontosít. PUZEY úgy véli, hogy CARL ROGERS értékfeltételekről alkotott koncepciója betekintést nyújt a személynév-változtatási gyakorlatokba, míg az inkongruencia fogalma hasznos keretet nyújt a névváltoztatás néhány tipikus okának megértéséhez.

A szerző a *névtani diszfória* (*onomastic dysphoria*) kifejezést javasolja annak a szélsőséges eltérésnek a megragadására, amelyet az egyén a saját neve és az önkoncepciója között tapasztalhat. A névváltoztatás és az azt követő honosítási kérelem bürokratikus következményeinek elemzésével a szerző a nevek nemzetközi szintű szabad mozgása mellett érvel.

A neveknek a Svéd akadémiai szójegyzék legújabb kiadásába (SAOL 14) való felvételéről számol be EMMA SKÖLDBERG és LENA WENNER (131–166). Bemutatják a nevek svéd egynyelvű szótárakba való felvételének általános elveit. Ezután a SAOL 14-ben szereplő neveket tárgyalják a korábbi kiadásokban megjelenő nevek, a szótárhasználók által a nevekkel kapcsolatban küldött e-mailek és a témával kapcsolatos online felmérés eredményei alapján. Végezetül azzal a kérdéssel foglalkoznak, hogy a szerkesztők hogyan közelíthetnék meg a címszavaknak ezt a részhalmazát a szótár következő kiadásában.

3. szám

A folyóirat harmadik száma a Személynevek és többnyelvűség történelmi kontextusban téma köré szervezve közöl három svéd és egy angol nyelvű tanulmányt. A kötetet a vendégszerkesztők, DANIEL SOLLING és MICHELLE WALDISPÜHL által írt bevezető nyitja meg, melyet svéd és angol nyelven is közreadnak (5–13). Ebből megtudhatjuk, hogy a kötet egy 2022. március 3-án, az uppsalai Nyelv- és Folklórkutató Intézetben (Isof) tartott szimpózium előadásából született.

MICHELLE WALDISPÜHL nyitó tanulmánya a személynevek és a migráció témájáról ad széles körű, mai és történelmi példákon nyugvó áttekintést (15–58). A szerző bemutatja, hogy a nyelvi érintkezés hogyan hat a névformára, emellett áttekinti a különböző szocio-onomasztikai perspektívákat: a névválasztást és a többnyelvű identitást, a névváltozásokat és a társadalmi hovatartozást, a nevek létmódját a többnyelvű interakciókban, valamint az idegen nevekkel kapcsolatos jogi megfontolásokat a kortárs társadalmakban.

Finn, német és más etnikai csoportok származási helyének megjelölését vizsgálja LENNART RYMAN Stockholm késő középkori városkönyveiben (59–82). Az egyének földrajzi vonatkozású azonosításának két módszerét tapasztalta a szerző a forrásban: a helynévvel kiegészített prepozíciós mondatokat (pl. *Erich i Nyabode* 'Erik Nybodában'), valamint a származást jelölő appozíciókat (pl. *Peder Skaning* 'skániai Peder'). Részben egymást kiegészítő mintázat rajzolódik ki: a Stockholmhoz közeli területeken gyakoriak a prepozíciós kifejezések, míg a távolabbi területeken az appozíciók gyakoribbak. A finn és a német csoportok nem követik ezt a mintát. A finnek esetében viszonylag sok a prepozíciós kifejezés, míg a *finne* 'finn' gyakori appozíció. A németeknél mind a származást jelölő appozíciók, mind a prepozíciós kifejezések ritkák. Közös vonásként azonosítja a szerző azt, hogy a származást nők és névtelen személyek esetében is meg lehet jelölni mind a finnek, mind a németek esetében, bár ez igen ritkán fordul elő. E jelenségeket RYMAN azzal magyarázza, hogy a németek egyszerre jelentettek egy városon belüli és egy idegen csoportot a svédek szemszögéből, míg a finneket egyszerre tekintették honfitársaknak és némileg idegeneknek is.

DANIEL SOLLING azt vizsgálja, hogyan olvadt egy névvé a késő középkorban a svéd *Sighvast*, az átvett *Silvester* és az ebből kialakult ósvéd *Silvast* név (83–117). A *Sighvast* és a körülötte lévő névcsoporton belüli különböző nevek a 14. században voltak gyakoribbak Svédországban, a *Silvester* és a *Silvast* pedig a 15. században váltak gyakoribbá.

A 15. század végére a *Sighvast* körüli névsoportból – egy kivételtől eltekintve – az összes név eltűnt, mivel összeolvadtak a *Silvast* és/vagy a *Silvester* névvel. Az egyetlen fennmaradt név a *Sighvast*-ból származó *Sævast* volt. Ez 2024-ben még mindig használatban van Svédországban, bár nagyon kis mértékben.

A kötet utolsó tanulmányában BIRGIT EGGERT a *-ke* kicsinyítő képzőt mint a középkori németalföldi migráció következményét elemzi (119–147). A szerző vizsgálatai azt mutatják, hogy a középkorban a *-ke* kicsinyítő képzővel létrehozott dán nevek gyakrabban fordultak elő a férfiak esetében, a 18. században viszont e formáns sokkal gyakoribbá vált a női nevekben. EGGERT úgy véli, talán ekkorra a *-ke* végződésű neveket már női neveknek kezdték tekinteni. Emellett a 18. századra a névképző földrajzi megoszlása is jelentősen megváltozott: a névviselők többsége már vidéken élt, nem pedig a piaci városokban és Dél-Jyllandiában, mint a középkorban. Ez azt jelezheti, hogy a középkori német bevándorlók körében használt *-ke* végződésű nevek integrálódtak a helyi dán névhasználatba, s e névadási minta a városokból a vidékre tevődött át.

GYÖRFFY ERZSÉBET

egyetemi docens; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4776-1734>, e-mail: gyorffy.erszabet@arts.unideb.hu

Namn och bygd 112. (2024)

Szerkesztők: STAFFAN NYSTRÖM – EVA NYMAN – INGE SÆRHEIM. Kungl. Gustav Adolf Akademien för Folkkultur, Uppsala. 139 lap

1. A *Namn och bygd* 2024-ben megjelent száma hat, angol nyelvű összefoglalóval ellátott tanulmányt, hat kisebb írást és hét ismertetést kínál az olvasóknak.

2. SVANTE STRANDBERG etimologizáló írásában a *Hunneberg* hegynévvel foglalkozik (7–14). ELOF HELLQUIST és IVAR LUNDAHL a név előtagjaként a **hund-* 'magasság' és a *hund* 'kutya' lexémákkal számolt, LUNDAHL ugyanakkor a második lehetőséget tartotta a valószínűbbnek. STRANDBERG ezzel szemben az ógermán **hunþ-* 'fogás, zsákmány' (gót *-hunþ*, óeurópai *hūð*) szóval hozza összefüggésbe a nevet.

Tóneveket elemez tanulmányában STAFFAN FRIDELL (15–22). A *Bolmen* tónevet ELOF HELLQUIST a **bolm* 'nagy' melléknévből eredeztette, ám ennek a melléknévnek a létezése nem bizonyítható. FRIDELL ebből kifolyólag a **bul-* 'duzzadó' gyökből, annak *-m* szuffixumos származékából indul ki, és a névadás indokaként a tó nagy méretét valószínűsíti. A *Los-sen* nevű tó a *Ljusnan* folyó nyúlványa. FRIDELL a folyó nevének előzményét a proto-skandináv **Luhsnō* formában rekonstruálja, amely az ósvédben *Lusn* alakban volt használatos; a névalak tövében a *ljus* 'fény' jelentésű szó azonosítható. A szerző értelmezésében a *Lossen* tónév a *Luhsnan* folyónév származéka. A **Mæghin* több svéd helynév előtagjaként is megjelenik. Kétféle értelmezés létezik vele kapcsolatban: egyrészt egy *Mæghin* férfinévből, másrészt

a **mæghin* 'erő' jelentésű főnévből való származtatás. Ez utóbbi értelmezés merült fel három, ósvéd **Mæghinsior* formában rekonstruálható tónév esetében is. Ezeket a neveket azonban inkább a **Mæghins[bodha]sior* összetett név elliptikus változataiként kell értelmezni.

A skånei *Färs härad* járásnév etimológiája mindeddig nem kapott kielégítő magyarázatot, MATHIAS STRANDBERG tanulmányában új megközelítést alkalmazva a víznévből való eredeztetésre tesz kísérletet (23–46). Az értelmezés alapját a Vombsjön tó és a Kävlingeån folyó (valamint mellékága, a Björkaån) korai elnevezéseinek rekonstrukciója képezi; ezek köré csoportosul a járás településeinek jelentős része. A szerző az ódán **Fær* (protoskandináv **Farjar*) formában rekonstruálja a nevet, amely a Kävlingeån és a Björkaån folyó egy korábbi, szintén rekonstruált ódán **Far* névén (protoskandináv *Farō*) alapul. E név vélhetően a *far* 'utazás' főnévből származik, amely a vízfolyás őskori és kora középkori közlekedési szerepére utalhat. A tanulmány szerint a *Färs härad* név az ódán *Fær* genitívusát tartalmazza, így illeszkedik a dániai és svédországi, víznévből származtatható járásnevek ismert csoportjába.

INGE SÆRHEIM néhány, a Norvégia délnyugati részén fekvő Jærenből származó tengerparti név (*Gjøringane*, *Klakken*, *Raunen*, *Tjør*, *Alstein* és *Feisteinen*) korábbi értelmezését vizsgálja felül (47–58). Az elődök némileg elégtelen magyarázatot adtak e nevek keletkezéséről, a szerző ezért átfogó módon nyúlt a kérdéshez: tárgyalja a helyi kiejtést, a nyelvtani formát, a régebbi alakokat, a nevek lehetséges etimológiáját, jelentését, valamint keletkezéstörténeti hátterét. SÆRHEIM hangsúlyozza, hogy a helynevek elemzésében és értelmezésében a nevek öröklött helyi kiejtésére vonatkozó megbízható információk jelentik az egyik legfontosabb szempontot. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a kutatóknak meg kell említeniük az informátoraikat annak érdekében, hogy más kutatók ellenőrizhessék a bemutatott információkat és elemzéseket.

A rúnák világába kalauzolja az olvasót MAGNUS KÄLLSTRÖM (59–76). A tanulmány egy korábban figyelmen kívül hagyott, a 18. század második feléből származó forrást felhasználva bemutatja, hogy az U 109-es rúnakő felirata kiegészíthető az elhunyt Guðfastr nevével. KÄLLSTRÖM tárgyalja a *Guðfastr* név földrajzi elterjedését vikingkori és középkori források alapján. Megvizsgálja továbbá a név kapcsolatát más *Guð*-elemet tartalmazó nevekkal, és ennek eredményeként felfedez egy, a rovásírásos korpuszban korábban figyelmen kívül hagyott női nevet, a *Guðfast*-ot.

HENRIK WILLIAMS az U 751-es rúnakő feliratát elemzi írásában (77–86). A követ három férfi állította apjuk emlékére, a faragásáért pedig minden bizonnyal Balli felelt (vagyis egyike annak a négy rúnavésőnek, akik a legtöbb rúnafeliratot készítették). A kő egyik felirata egy második személy nevét is említi, akit *labus*-nak hívnak. Eddig e név értelmezésére nem születtek egyértelmű javaslatok, és a korábbi olvasatok mindössze a név szó szerinti értelmezésére szorítkoztak. A szerző három lehetséges értelmezést javasol: az első két lehetőség (*Lambhauss* és *Lambhøss*) azonban nem illeszkedik Balli írási szokásaihoz. A harmadik alternatíva, a *Lambhüss* (vö. óizlandi *lambhús* 'juhistálló'), runológiai szempontból is megfelelő, és névtanilag is lehetséges.

3. A periodika kisebb írásokat közlő egységében STAFFAN FRIDELL a *Rottne* és *Ullavi* (87–89), valamint az *Agunnaryd* (90–92) nevek eredeztetésére vállalkozik, MAGNUS KÄLLSTRÖM az U 855-ös számú rúnakövön olvasható *inki*-személynév eredetét járja körül (93–95), LENNART RYMAN pedig a *Rankil* és *Rankhyttan* elnevezéseket vizsgálja (96–98). A *Bjätllunda* településnév (99–101), valamint a *Huvud* (102–103) és a *Snacketorp* (104–105) tanyanevek etimológiai elemzését adja közre SVANTE STRANDBERG.

4. A periodikát hét munka ismertetése zárja (107–124). Az ismertetett művek között szerepel egy, a viking migrációról szóló monográfia, egy helynévtár és egy forráskiadvány, valamint négy tanulmánykötet, melyek közül egy Doreen Waugh-nak (1944–2015) állít emléket, egy pedig Jöran Sahlgren (1884–1971) életét és munkásságát mutatja be.

GYÖRFFY ERZSÉBET

egyetemi docens; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4776-1734>, e-mail: gyorffy.erzsebet@arts.unideb.hu

MEGEMLEKEZÉS

Hegedűs Attila
(1954–2025)

Búcsú a Névtani Értesítő korábbi szerkesztőjétől

2024 októberének végén a PPKE Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet tagjainak és több külső meghívott kollégának a körében köszöntöttük Hegedűs Attilát hetvenedik születésnapja alkalmából. Ekkor adtuk át neki a tiszteletére összeállított tanulmánykötetet¹ abban a reményben, hogy amit írtunk, méltó az ünnepelthez. Aki jelen volt, láthatta, hogy Attila barátunk, Hegedűs tanár úr beteg. De reméltük, hogy a rá jellemző derű, a még elvégzendő feladatok táplálta kötelességtudat és a különféle helyzetekben többször is megnyilvánuló küzdőképesség átsegíti őt a baljóslatú nehézségeken. Ezért sokakat, mind az egyetemi-akadémiai körökben, mind volt hallgatói között váratlanul ért a hír, hogy Hegedűs Attila 2025. február 16-án, szűk négy hónappal 70. születésnapja után elhunyt. Tanári munkaviszonya 2024. december 31-én szűnt meg, utolsó vizsgáit december közepén tartotta meg, így túlzás nélkül mondhatjuk, hogy haláláig a katedrán állt.

Hegedűs Attila 1954. október 21-én született Vácon, 1973-ban érettségizett a kecskeméti Piarista Gimnáziumban. Két év katonaság után a Piarista Hittudományi Főiskola hallgatója volt, 1977–1982 között elvégezte az ELTE magyar–német szakát. Ezt követően oktatói és kutatói pályája az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén indult, és 1997-ig állt ennek az intézménynek a kötelékében. Különösen proszemináriumi, hangtörténeti, nyelvjárástani és névtani órái voltak népszerűek a hallgatók körében. Neve azonban legszorosabban mégis a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen fonódott össze: az itteni Magyar Nyelvészeti Tanszék 1992-es megalapítása után megbízott előadóként kapcsolódott be az oktatásba, 1996-ban docensként vette át a tanszék irányítását. Ezzel párhuzamosan tanított a Károli Gáspár Református Egyetemen (1993–1997) és a Miskolci Egyetemen (2003–2007) is, így hallgatók százaival ismertette meg a magyar nyelvészet, különösen is a nyelvtörténet, a dialektológia és a névtan kérdéseit. 2000-től 2009-ig a PPKE Bölcsészettudományi Karának oktatási dékánhelyettese volt: abban az időszakban, amikor a magyar felsőoktatást át kellett állítani a bolognai rendszerre, ami addig nem ismert szerkezeti és tartalmi problémák megoldásának kényszerével járt – ő ezekben a küzdelmekben is helyállt. A tudományos pályán tett első lépése az 1979-es OTDK-n díjazott munkája volt, ezt követte az 1983-ban megszerzett, egykor kisdoktorinak nevezett bölcsészdoktori cím, majd 1995-ben a PhD-fokozat elérése. 2012-ben a sikeresen lefolytatott eljárás eredményeként megkapta a habilitált egyetemi docens címet is. 26 éven keresztül, 2022-ig töltötte be a nagy felelősséggel járó tanszékvezetői posztot.

¹ FARKAS EDIT – NEMESI ATTILA LÁSZLÓ – PINTÉR LILLA szerk., *Levéltár – terepmunka – katedra. Születésnapra köszöntő Hegedűs Attila tiszteletére*. PPKE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék, Budapest, 2024.

Tudományszervezői tevékenysége is figyelemre méltó. Az egyetemi struktúra átalakítása mellett itt kell megemlíteni azt a konferenciasorozatot, amelyet 2009–2021 között Nyelvelmélet és dialektológia / Nyelvelmélet és kontaktológia / Nyelvelmélet és diakrónia címen az ő közreműködésével szervezett meg évenként a PPKE Magyar Nyelvészeti, valamint Elméleti Nyelvészeti Tanszéke. Ezeket az előadásokat, illetve az ezek alapján készült tanulmányokat a magyar felsőoktatási tudományos élet jeles eredményeként tarthatjuk számon.

Hegedűs Attila oktatói és hivatali munkássága mellett gazdag és sokoldalú publikációs tevékenységet is folytatott. Egyetemi tanulmányai során érdeklődése egyre inkább a magyar nyelvtörténet felé fordult, amiben nagy szerepe volt Abaffy Erzsébet és Benkő Loránd hatásának. Számos ilyen témájú közleménye jelent meg az évtizedek során; ezek közül csupán néhányat említek: Középkori leveleink 1541-ig (Papp Lajossal közösen szerkesztett kiadvány, 1991); A 3. személyű tárgyas igerag kérdéséhez (2000); Mi a legvalószínűbb? Kísérlet a *-val/-vel* rag eredetének meghatározására (2010); A *fog* segédigéről (2016); *feje* (2020); és számos hosszabb-rövidebb írás. Fontos fejezetekkel járult hozzá a Kis magyar nyelvtörténet című egyetemi jegyzethez (2013), valamint A magyar nyelvtörténet kézikönyvéhez (2018) is.

Pályafutásának jelentős részét tette ki a magyar nyelvjárásokkal való foglalkozás: a dialektológia (és a szociolingvisztika) terén is számottevő eredményeket ért el. Szülőfalujának tájszóállományát adta közre a Kisnémedi tájszótárban (1992), majd ehhez kapcsolódóan elkészítette a Kisnémedi tájszótár – Hiányszótár című művet (1996), amely tudomásom szerint egyedülálló a magyar lexikográfiában. Számos dialektológiai tárgyú cikk és tanulmány mellett több monográfiát is közreadott, amelyek mind elméleti megalapozottságukat, mind eredményeiket tekintve újdonsággal szolgáltak: Szilágysági nyelvatlasz (Márton Gyula gyűjtését szerkesztőként tette közzé, 2000); A változó nyelvjárás (2005); A vonzatosság a magyar nyelvjárásokban (2012); Kísérlet a magyar nyelvjárások komplex klasszifikációjára (2016). A 2001-ben megjelent Magyar dialektológia című egyetemi tankönyvben több mint 50 lapot kitevő három fejezet fűződik a nevéhez. Az alaktani jelenségeknek és a szókészlet jellegzetességeinek a bemutatása mellett a dialektológiában kevésbé vizsgált nyelvjárási mondattani jelenségek áttekintése is a feladata volt. Ez utóbbi ösztönözte őt a fentiekben említett 2012-es és 2016-os monográfia megírására.

Mind oktatói, mind kutatói munkássága során végig nagymértékben foglalkoztatták a névtan kérdései, amelyekre elmondása szerint Ördög Ferenc irányította figyelmét. Már első írásai is ilyen témákat dolgoztak fel; pl. Tanyanév-vizsgálatok Bács-Kiskun megyében (1980); Kisnémedi földrajzi nevei (1984); Múlató-hegy (1992). Később az onomasztika más vonatkozásaihoz is hozzászólt, a Névtani Értesítő mellett főleg a Magyar Nyelv hasábjain: Mi a tulajdonnév? (1. 1997; 2. 1999); Tulajdonnév-jelentés strukturális szemantikai keretben (2001); Eseménynevek ómagyar és középmagyar kori mikrotoponimákban (2008). Fontos szerepe volt néhány megyei, illetve járási földrajzinév-gyűjtemény anyagának publikálásában is. Az ő közreműködésével jelent meg a Komárom megye földrajzi nevei (1985), a Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei I. A kapuvári járás (1998) és a Pest megye földrajzi nevei 5. A Nagykáta járás. Mindezeket túl számos névtani vonatkozású – főleg hazai, de több külföldi, német nyelvű – könyvről is avatott ismertetéseket írt, mintát adva arra, miként lehet a jót kiemelni, de korrekten a hibákat is megnevezni.

Névtani, főleg helynévi tárgyú írásai alapvetően a Névtani Értesítőben jelentek meg. Nem volt tehát a véletlen műve, hogy amikor a folyóirat 12. számát követően Hajdú Mihály és Mező András a szerkesztéssel járó teendőket fiatalabb kollégának készülték

átadni, Hegedűs Attilára esett a választás. Ő ezt a feladatot 1991-től előbb szerkesztőként (13–15. kötet), majd felelős szerkesztőként 2004-ig (16–26. kötet) látta el. Ezt követően a Pázmányon megnövekedett tanszékvezetői és dékánhelyettesi elfoglaltságai miatt lemondott a szerkesztői tisztségéről, de a szerkesztőbizottságnak a 46. kötetel bezárólag, 2024 decemberéig tagja maradt. Ekkor egyre súlyosbodó betegsége miatt erről a posztról is lemondott, de elmondhatjuk, hogy haláláig megbecsült tagja volt a Névtani Értesítő községének.

Oktatói, tudományos szervezői és publikációs eredményeit a tudományos közösség különféle díjakkal is elismerte. 1994-ben a Középkori leveleink című forráskiadványért Papp Lajossal együtt megkapta a Magyar Nyelvtudományi Társaságtól a Bárczi Géza-émlékérmet és -díjat, 2002-ben pedig ugyancsak a Társaság adományozta neki a dialektológia terén végzett munkásságáért a Csűry Bálint-émlékérmet és -díjat. 1997-ben elnyerte a Széchenyi Professzori Ösztöndíjat, 2001-ben pedig a Pro Renovanda Cultura Hungariae Ösztöndíjat. 2003-ban az egyetemért végzett munkájáért Pázmány Péter emlékéremmel tüntették ki, 2010-ben pedig megkapta az egyetem Pázmány Plakettjét.

Személyes kapcsolatam Hegedűs Attilával 1988-ban kezdődött, amikor az ELTE-n a Benkő Loránd vezette tanszéken (újra) kezdtem tanítani. Hamar jó szakmai kapcsolat és – meggyőződéssel mondhatom – szoros barátság alakult ki köztünk. Ez még erősebbé vált, amikor hívásának engedve 1994-ben a Pázmányra mentem át oktatni, előbb csak óraadóként, majd 1999-ben a Széchenyi Professzori Ösztöndíj keretében (megtartva az MTA Nyelvtudományi Intézetben levő állásomat). Tanszékvezetőként gyakran megosztotta velem a magyar nyelvészet tanítására, az egyetem korszerűsítésére vonatkozó terveit, az ezek megvalósítása során elért eredményeit, de a felmerült nehézségeket is. Számos publikációs ötletének első „célszemélye” voltam, és mindig megtisztelt azzal, ha ilyen-olyan megjegyzéseimet figyelembe vette a végső változat elkészítésekor. Nagy élmény volt vele közösen vizsgáztatni: korrekt szigorúságát a hallgatók méltányolták, segítőkészségét nagyra értékelték, még azok is, akiket a nyelvtörténet szépségei távolról sem érintettek meg. Egyetemi vagy konferencia-előadásait a megalapozott tudásból fakadó könnyedség jellemezte, amelyhez lényének utánozhatatlan humora és végtelen derűje is társult, amelyet az örökkévalóság hite és várása táplált. A tanszéki szakesteken, de főleg a többnapos, legendásan jó tanszéki kirándulásokon a diákok Hegedűs Attilát olyan oldalairól ismerhették meg, amelyeket talán el sem tudtak képzelni. Focizás közben, verhetetlen pingpongbajnokként, tréfás szó- vagy helynévfejtések alkotójaként – ezekre egykori diákjaink még hosszú-hosszú évek múltán is nosztalgiával gondolnak vissza.

Ahhoz, hogy néhai kollégánk pályafutása során mindazt elérhesse, amit itt csak töredékesen tudtam összefoglalni, olyan családi közeg is kellett, amely megadott neki. Feleségével közel negyvenöt évig éltek hitben és hűségben, öt gyermekük neveléséből folyamatos életerőt merített, és tizenkilencedik unokáját is megismerhette még. A nekik szentelt, velük is eltöltött reménybeli békés nyugdíjas évek azonban nem adtak meg neki. Fájóan hiányzik családjának és mindenkinek, aki szerette és tisztelte őt.

Kedves kollégánk, Attila barátunk, Isten veled!

GERSTNER KÁROLY

tudományos főmunkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Lexikológiai Intézet, A magyar nyelv nagyszótára munkacsoport; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1945-2667>, e-mail: gerstner.karoly@nytud.elte.hu

Fülöp László (1944–2025)

Fülöp László magyar nyelvészt, névkutatót, nyugalmazott főiskolai tanárt, a Kaposvári Egyetem egykori Magyar Tanszékének vezetőjét többirányú szakmai érdeklődés jellemezte. Leíró nyelvészeti, genealógiai, helytörténeti és művelődéstörténeti vonatkozású közleményei mellett – és nem ritkán e megközelítésekkel szorosan összekapcsolódóan – azonban névtani munkásságát tarthatjuk a leginkább meghatározónak. Figyelmét elsősorban a személynevek – s ezek révén is: az ezeket használó személyek, családok, helyi közösségek – történetének vizsgálatára irányította. Szűkebb értelemben vett szaktudományi munkássága mellett több oktatási célú munkát és számos ismeretterjesztő közleményt jelentetett meg. Külföldön, német nyelven is publikált. Több névtani cikke, ismertetése a Névtani Értesítő korábbi köteteiben olvasható.

Fülöp László a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar–orosz–ének szakán szerzett tanári oklevelet 1966-ban, az ELTE-n magyar nyelv és irodalom szakos középiskolai tanári diplomát 1973-ban, majd egyetemi doktori fokozatot magyar nyelvészetből 1976-ban. Általános iskolai tanárként kezdte pályáját, majd 1980-ban került a Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskolára, ahol több éven át tanszékvezetőként, illetve főigazgató-helyettesként dolgozott. Az intézményi integráció után a Kaposvári Egyetemen a Magyar Tanszék vezetőjének és a Nyelv- és Társadalomtudományi Intézet igazgatójának feladatait látta el. A felsőoktatásban végzett munkáját több kitüntetéssel, többek közt a Trefort Ágoston-díjjal ismerték el.

Első szakmai közleményei az 1980-as években jelentek meg. Köztük – szakmódszertani publikációi, illetve a sárvári kovácsmesterség szakszókincsét feldolgozó átfogó munkája mellett – a névkutatás több területét érintő közleményeket találunk. A számára legfontosabb két város, Sárvár és Kaposvár utcanéveit tette névtani vizsgálatok tárgyává, foglalkozott az írói névadás kérdéseivel is, de legjellemzőbb kutatási területét már ekkoriban a történeti személynévvizsgálat jelentette. Elsősorban a családnevek és a keresztnévek történeti forrásaira, illetve kutatására fordította figyelmét, ezek kapcsán több olyan jelenség bemutatására is külön kitérve, melyekről a szakirodalomban egyébként kevés szó esett. Így tárgyalta ekkoriban önálló cikkben is a családnevek egykori spontán magyarosodásának vagy az ikrek sajátos névadási motivációinak jelenségét.

Nagyszabású forrásdolgozásra alapozva készítette el A Somogy megyei Vízménte személynévei 1722–1900 című munkáját, mely 1990-ben jelent meg a Magyar Névtani Dolgozatok 86. számaként, és pedig – a kiadvány nagyobb részét kitevő, településenkénti adattárral együtt – 600 lap terjedelemben. Ennek keretében a vizsgált időszak és terület családnévanyagát, ragadványneveit, legrészletesebben pedig keresztnévadásának sajátosságait, valamint becézőneveit vizsgálta. Kandidátusi fokozatát ezzel a fő történeti személynév-típusokat átfogó monografikus feldolgozással érdemelte ki.

Kisebb önálló közleményeiben szívesen fordult az érdekesnek, különlegesnek számító kérdések felé. Publikált például a Kapos-völgy ritka és érdekes vezetékneveiről, a *drusza*

megnevezés háttéréről, a Magyar utónévkönyvből hiányzó keresztnevekről, a férfiak által viselt női keresztnemek kérdésköréről. Különösen kedves időszakát a kora újkori magyar történelem jelentette, fő kutatási területeit pedig Vas és Somogy megye, melyek mellé később felvidéki és erdélyi vonatkozású témák csatlakoztak. Ezekből merítve számos történeti forrás, illetve személy, család, esemény bemutatására vállalkozott, különösen is helytörténeti, honismereti jellegű kisebb közleményeinek keretében.

A magyar keresztnemek iránti érdeklődését külön is szükséges kiemelni. Ennek tanúbizonysága már említett munkái és további kisebb közleményei mellett három, 2003–2005 között Kaposváron megjelent, tudományos ismeretterjesztő jellegű kötet. Ezek keretében 77-77 ismert, kedvelt, illetve ritka keresztnévnek és a velük kapcsolatos különböző ismereteknek a művelődéstörténeti érdekeltségű bemutatására vállalkozott.

Fülöp László több évtizedes oktatói és kutatói pályát tudhatott magáénak. Ennek során primér forrásokon alapuló feldolgoásaival, egyes családok és nevek sorsát hosszabb időtávon át követő figyelemmel, ezekre épített eredményeivel gazdagította szakmai tudásunkat a nevek világáról, s különösen is a magyar személynevek történetéről.

Személyére és szakmai munkásságára, távolabbi kollégákként is, egyaránt jó szívvel emlékezünk.

FARKAS TAMÁS

egyetemi docens; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék; Budapest

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>, e-mail: farkas.tamas@btk.elte.hu

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

1. Kérjük szerzőinket, hogy a **Névtani Értesítőbe** szánt írásait **elektronikus formában**: .rtf vagy .doc(x) formátumban juttassák el szerkesztőségünknek. Tanulmányaikhoz rövid, 10-15 soros magyar és angol nyelvű **tartalmi összefoglalót** is készítsenek. A cikk végén, a szerzői nevet követően tüntessék fel **intézményüket**, illetve működési helyüket, ORCID-azonosítójukat¹ és nyilvános (hivatalos) ímécímüket (ezeket a folyóiratban közölni fogjuk). A folyóirat csak magyar nyelvű kéziratokat fogad közlésre.

A beérkezett tanulmányok két lektor által végzett, mindkét irányban anonim (ún. kettős vak)lektorálási folyamaton, valamint plágium-ellenőrzésen mennek keresztül. A kéziratok megjelentetésében a lektoráltatás, a lektori megjegyzéseket figyelembe vevő szerzői átdolgozás, valamint a szerkesztési munkák időigényével is számolni kell.

Folyóiratunk **egységes arculatának** érdekében kérjük, hogy kézirateik megformálásában kövessék az alábbiakban megfogalmazott szerkesztési elveket. A kéziratok elkészítéséhez ajánljuk a folyóirat honlapjáról letölthető sablonfájl használatát, illetve kérjük az (ebben a tájékoztatóban is) alkalmazott laptükör és **beállítások használatát**. Szerkesztési kérdésekben mintaként használhatják folyóiratunk **aktuális** számát is.

2. A tanulmányok szövegében – s egyúttal a táblázatok, ábrák esetében is – Times New Roman **betűtípust** alkalmazunk. A cikkek szövegének betűmérete 10 pontos; a táblázatok és a különféle ábrák, az esetleges lábjegyzetek és az irodalomjegyzék esetében 9 pontos. Kérjük, hogy a dolgozat elkészítése során kerüljék azokat a technikai eljárásokat, melyek később zavart okozhatnak a szöveg végleges megformázásában (pl. tabulátorok és betűközök alkalmazása a térközök kialakításában: helyettük a behúzás, illetve a táblázatok használatát ajánljuk).

A szövegben alkalmazandó **kiemelések** a következők. A tartalmi kiemelés eszköze a **félkövér** szedés, ezt használjuk a címekben is. A nyelvi adatokat *dőlt betűs* szedéssel közöljük (mást viszont nem), s a toldalékok kötőjellel kapcsoljuk hozzájuk (*Pentelé*-ből, az *aszó*-nak stb.). A szaktudományi szerzők nevét minden esetben és alkalommal (szövegbeli említéskor, hivatkozásként, bibliográfiában is) KISKAPITÁLIS betűtípussal szedjük (BÁRCZI szerk., GYÖRFFYNél stb.). Ritkítást, csupa nagybetűs szedést, aláhúzást nem alkalmazunk.

A **mondanivaló tagolásának** alapvető eszköze a szakaszt nyitó bekezdés elejére illesztett félkövér arab szám: **1., 2., 3.** stb. A főbb szakaszokat emellett megelőző (12 pontos) térköz választja el egymástól. A további tagolás eszközeként – megfelelő mértékkel –

¹ Útmutató a létrehozásához: <https://konyvtar.btk.elte.hu/dstore/document/9662/ORCID.pdf>.

alkalmazhatjuk a decimális rendszert: **1.1., 1.2., 1.2.1., 1.2.2.** stb. Ezeket az eszközöket (bekezdés)címekkel is kombinálhatjuk, melyeket félkövérrrel szedünk. (Az egyes szakaszokon belül, névtani rendszerezések közreadásában használhatók az egyéb, hagyományos megoldások, mint a római és arab számok, betűjelek.) – A tagolásban, a címek alkalmazásában is következetes, koherens rendszert alkalmazzunk.

A **táblázatok** és **ábrák** szerkesztésekor vegyük figyelembe kiadványunk gyakorlatát, mintáit és a rendelkezésre álló laptükör méretét is. A táblázatokat, ábrákat külön-külön sorszámozzuk, címüket (táblázatnál fölötte, ábránál alatta) is megadva. – Végjegyzeteket egyáltalán ne, **lábjegyzeteket** pedig mérsékeltten használjunk. A kézirat elkészítésére vonatkozó általános megjegyzéseket (pl. pályázati támogatás megnevezése) a címhez bekezdéssel és * jellel illesztett lábjegyzetben, a további lábjegyzeteket bekezdéssel és arab indexszámozással közöljük. – A szöveg (és a táblázatok, ábrák) megformálásában törekedjünk az áttekinthetőségre, a helykímélésre és a tipográfiai visszafogottságra.

Itt utalunk **továbbá** néhány további, a kéziratok megszerkesztésére, formázására vonatkozó eljárásra. – A legfontosabb rövidítések közül a *lásd* és a *például* folyó szövegben kiírva, hivatkozások vagy nyelvi példák előtt rövidítve (*l.*, *pl.*) szerepel. – A folyóiratban arab számokat használunk az évszázadok, továbbá az évfolyamok és a többkötetes munkák jelölésére, kivéve, ha a római szám megkülönböztető szerepű (vö. TNyt. II/1–2.). – Több-szörös zárójelet lehetőség szerint nem használunk; ha elkerülhetetlen, a sorrendjük: ([...]). Az idézőjelek sorrendje: „»...«”. – Az itt nem tárgyalt tartalmi, szerkesztési, helyesírási kérdésekben a szakmai publikálás általános elvei a mérvadóak.

3. A felhasznált irodalomra szövegekben, zárójelben hivatkozunk; a teljes leírást a tanulmány végén közölt irodalomjegyzék tartalmazza. A szövegekben **hivatkozások** formája a következőképpen alakul. Teljes mű (kötet, cikk) esetén: (HAJDÚ 1999) vagy (KÁZMÉR–VÉGH szerk. 1970). Annak egy részlete esetén: (MELICH 1914: 11–13). Többkötetes műnél: (Gy. 1: 37–159) vagy (B. GERGELY – HAJDÚ szerk. 1997. 2: 519–575). Adott szerzőtől felhasznált több, azonos évből származó műnél: (BENKŐ 1997a) vagy (BENKŐ 1997b: 62). Megegyező családnév esetén: (TÓTH E. 2000) és (TÓTH V. 2002). – Több hivatkozás esetén pontosvesszővel, egy szerző művei közt vesszővel: (BÁRCZI 1951, 1953; PAIS 1959).

A hivatkozásokban a közismert, illetve a szerző által gyakran használt és bevezetett **rövidítések** használhatók, illetve használandók (TESz., Gy. 4: 290 stb.), és ezek az irodalomjegyzékben mind feloldandók (erről l. még később). A rövidítések alkalmazandó formáiban a Magyar Nyelv folyóirat rövidítésjegyzékét követjük.²

A folyó szövegben szereplő önálló művek címét idézőjelek és kurzíválás nélkül (a Magyar utónévkönyv című munkában, Magyar Nyelv-beli stb.) közöljük.

4. A tanulmány végén megadott **irodalomjegyzék** szorítkozzon a hivatkozott szakirodalom megadására. Ismertetésekben csak a legszükségesebb esetekben hivatkozunk. – Az alábbiakban adunk mintát a folyóiratszövegek, tanulmánykötetben, önálló kötetként vagy sorozatban megjelent; hazai vagy külföldi, egy vagy több szerző által alkotott; többkötetes és több kiadást megért munkák feltüntetésére.

² Elérhető: <https://ojs.elte.hu/magyar nyelv/roviditesjegyzek>, illetve Word dokumentum formátumban: <http://www.c3.hu/~magyar nyelv> (Szerzőink figyelmébe cím alatt).

Az egyes **szakirodalmi tételek bibliográfiai sorrendjét** a betűrend, azonos szerző munkáin belül az időrend határozza meg. A szövegben hivatkozott **rövidítéseket** is betűrend szerint soroljuk be. A rövidítések feloldása az általános leírásnak felel meg. Pl.:

Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.

OSZK Kt. = *Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára*. Budapest.

TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.

Első helyen a **szerző(k)** teljes **neve** áll (tehát a keresztnévet is kiírjuk), a teljes nevet kiskapitálissal szedve. Külföldi szerző (ill. magyar szerző idegen nyelvű műve) esetén a családnév után vesszővel elválasztva adjuk meg a keresztnévet. Több szerző (szerkesztő) esetén a személyneveket (szóközök közé vett) nagykövőjellel kapcsoljuk. Pl.:

HAJDÚ MIHÁLY 1999. A személynevek közszoí elemeiről. *Névtani Értesítő* 21: 274–280. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.1999.53>

HAUSNER, ISOLDE – PABST, CHRISTIANE M. – SCHRANZ, ERWIN Hrsg. 2011. *Erstes Burgenländisches Familiennamenbuch*. Burgenländisch-hianzische Gesellschaft, Oberschützen.

A szerző(k) nevét követi a **megjelenés éve**. A szerzői név és az évszám közt nincs írásjel, az évszám után pont áll. Egy szerzötől ugyanazon évben megjelent több tétel esetén az évszámot – mint a hivatkozásoknál – a latin ábécé kisbetűivel egészítjük ki. Egy mű első és későbbi kiadását – ha ez különösen indokolt – a két évszám / jellel összekapcsolt megadásával tüntethetjük fel. – A megjelenés évét követi a **teljes cím**, amelyet ponttal zárunk le. A több részből álló címek egyes részei között is pont áll. Pl.:

BENKŐ LORÁND 1997a. Anonymus beszélő személynevei. *Magyar Nyelv* 93: 144–154.

BENKŐ LORÁND 1997b. Megjegyzések a *Begej* névhez. In: KISS GÁBOR – ZAICZ GÁBOR szerk., *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 62–70.

ÖRDÖG FERENC 1981/2008. Zala megye helységneveinek rendszere. In: ÖRDÖG FERENC, *Válogatott tanulmányok*. Szerk. KISS JENŐ. Czupi Kiadó, Nagykanizsa. 43–52.

A különböző típusú szakirodalmi tételeket a következőképpen írjuk le.

Folyóiratban megjelent tanulmány esetében a cikk címét követően a folyóirat, periodika nevét adjuk meg (dőlt betűvel). Az évfolyamot, kötettszámot is jelöljük (normál betűtípussal). Az évfolyamon belüli kötettszámot csak az éven belül nem folyamatos lapozású periódikáknál tüntetjük fel, az évfolyamhoz / jellel kapcsolva. Pl.:

GASQUE, THOMAS J. 2010. The American Name Society and International Onomastics. *Onoma* 45: 87–106.

KÁLMÁN BÉLA 1986. Átvétel, fordítás, új név. *Névtani Értesítő* 11: 48–53.

LADÓ JÁNOS 1988. Látszat a családnevekben. *Édes Anyanyelvünk* 9/2: 11.

Önálló kötetek esetében lehetőleg a teljes címet közöljük. Sorozatban megjelent kiadványoknál a kötet (dőlt betűs) címe után (immár normál betűtípussal) a sorozat címét és a kiadvány sorszámát is megadjuk. Végezetül közöljük a kiadó nevét, majd attól vesszővel elválasztva a megjelenés helyét. Kéziratok esetében a lelőhelyet közöljük. Pl.:

BÁRCZI GÉZA 1951. *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Nyelvészeti Tanulmányok 1. Akadémiai Kiadó, Budapest.

B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk. 1997. *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest–Miskolc.

TAKÁCS TERÉZ 1989. *Névmagyarosítások Bánhidán 1895–1947.* Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest.

Tanulmánykötetben, konferenciakötetben megjelent írás esetében a tanulmány címét követő „In:” után a szerkesztő(k) nevét (kiskapitálissal), a kötet címét (dőlt betűvel), esetlegesen sorozatcímét és -számát, majd a kiadót és a kiadás helyét adjuk meg. Pl.:

BALÁZS JÁNOS 1970. A nevek általános nyelvészeti vonatkozásai. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest, 1969.* Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 295–301.

SCHMUCK, MIRIAM – DRÄGER, KATHRIN 2008. The German Surname Atlas Project – Computer-Based German Surname Geography. In: AHRENS, WOLFGANG – EMBLETON, SHEILA – LAPIERRE, ANDRÉ eds., *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. August 17–22, 2008, York University, Toronto, Canada.* York University, Toronto. 319–336. <https://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/handle/10315/2901>

A kifejezetten az **interneten** elérhető munkákra történő hivatkozásokat lehetőség szerint a fentebbi típusokhoz igazítjuk, megadva az internetes elérés helyét és (zárójelben) az utolsó letöltés dátumát. Ha a tétel DOI-azonosítóval rendelkezik, akkor ez jelenti az internetes elérést, amelynél az utolsó letöltés dátumát elhagyjuk. Pl.:

COHEN, GILLIAN – BURKE, DEBORAH M. 1993. Memory for proper names: A review. *Memory* 1: 249–263. <https://doi.org/10.1080/09658219308258237>

FEJES LÁSZLÓ 2014. Miért nem írunk családnevekről? *Nyelv és Tudomány*. <http://www.nyest.hu/hirek/miert-nem-irunk-csaladnevekről> (2025. 08. 11.)

Kivételesen (rövid recenzió, personalia és csupán néhány szakirodalmi hivatkozás esetén) a hivatkozott munkák minden bibliográfiai adatát megadhatjuk szöveggközben is (BENKÓ LORÁND, Üver. Erdélyi Múzeum 1944. 49: 133–134; HAJDÚ MIHÁLY, Családnevek enciklopédiája. Tinta Kiadó, Budapest, 2010), külön irodalomjegyzék nélkül.

5. A Névtani Értesítő a Tanulmányok, illetve Műhely rovatában megjelenő tanulmányokat DOI (digitálisobjektum-)azonosítóval látja el, mely az interneten megjelenő változatok jobb elérhetőségét szolgálja. Ezeket az azonosítókat a szerkesztőség biztosítja.

A folyóiratunk által alkalmazott, ún. CrossRef DOI szabályai szerint az így közzétett cikkek bibliográfiájában minden olyan szakirodalmi tételnél, amely maga is rendelkezik hasonló DOI-azonosítóval, ezt az azonosítót a szerzőnek **fel kell tüntetnie**. DOI-azonosítóval rendelkezhetnek folyóiratcikkek, önállóan megjelent kötetek, könyvfejezetek, valamint egyéb típusú digitális állományok (pl. doktori disszertációk pdf változatai) is.

A hivatkozott irodalom DOI-azonosítóinak feltárásához segítséget nyújt a szolgáltatás internetes oldala.³ Itt feltölthető a cikk teljes bibliográfiája is, melynek tételeit az oldal ellenőrzi, s a valószínűsíthető találatokat megjeleníti. (A felkínált találatokat szükséges

³ <https://doi.crossref.org/SimpleTextQuery>, illetve <https://search.crossref.org/search/references>.

azonban egyenként is ellenőrizni, hogy ténylegesen a hivatkozott szakirodalmi tételre, s ne például egy arról később megjelent ismertetésre utaljanak.) Ugyanezen, vagy a szolgáltatótól független (központi) <https://doi.org> oldalon a DOI-azonosítók felől is kereshetünk, illetve ellenőrizhetjük azokat.

A **bibliográfiában** szereplő, DOI-azonosítóval rendelkező folyóiratszócikk vagy teljes kötet esetében ezt a DOI-azonosítót adjuk meg a bibliográfiai leírás végén. Könyvfejezet esetében – ha van ilyenje – a könyvfejezet DOI-azonosítóját tüntessük fel a bibliográfiában; ha nincs, de a befoglaló kötet rendelkezik DOI-azonosítóval, akkor azt közöljük.

Ha az adott bibliográfiai tételnek DOI-azonosítója és egyéb internetes elérhetősége is van, csak az állandó elérhetőséget biztosító DOI-azonosítót közöljük. DOI-azonosító feltüntetése esetén az utolsó letöltés idejét nem adjuk meg. A DOI-azonosítót a bibliográfiai tétel végén, a közvetlen elérhetőséget biztosító internetes (<https://doi.org/> kezdetű) formában közöljük. Pl.:

- BÁBA BARBARA 2017. A földrajzi köznevek funkcionális jellemzői. *Magyar Nyelv* 113: 167–178. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2017.2.167>
- HOUGH, CAROLE ed. 2016. *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001>
- LAWSON, EDWIN D. et al. 2016. Personal Naming Systems. In: HOUGH, CAROLE ed., *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.31>

6. A Névtani Értesítő megjelenő számait a hagyományos megjelentetés mellett elektronikus formában, szabad hozzáférésű (Open Access) formában is közzétesszük a folyóirat saját oldalán,⁴ valamint az ELTE EDIT és az MTA REAL, illetve REAL-J repozitóriumban. A cikkek befogadásáért és szerkesztéséért nem számítunk fel díjat. A folyóirat hazai és nemzetközi indexálásáról a honlapunk ad tájékoztatást. – A dokumentumok elektronikus formában szabadon elmenthetők, másolhatók; változtatások nélkül, a forrásra való hivatkozással használhatók. Az alkalmazás kereskedelmi célokat nem szolgálhat, az kizárólag saját célokra történő felhasználásra értendő. A szerzői és egyéb jogok a kiadót és a szerzőt illetik. Minden más terjesztési és felhasználási forma esetében az 1999. évi LXXVI. szerzői jogról szóló törvény és az ahhoz kapcsolódó jogszabályok az irányadók. A periodika elektronikus változatára a CC BY-NC-ND 4.0 (Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivatives) licenc feltételei érvényesek.

A folyóirat kiadói a szerzőknek korlátozás nélkül lehetővé teszik, hogy cikküknek akár a szerkesztőség által elfogadott, esetleg még nem végleges kéziratát (pre-print verzióját) közzétegyék. A jog magában foglalja a kézirat szabad közzétételét ímélen, a szerző vagy intézménye honlapján, a szerző kutatóhelyének zárt vagy korlátozás nélkül elérhető repozitóriumban, illetőleg egyéb nonprofit szervereken. Ebben az esetben figyelmeztetni kell az olvasókat, hogy a szóban forgó kézirat nem a mű végső, kiadott változata, s utalni a várható megjelenésre. Ha a cikk végső változata már megjelent, engedélyezzük, sőt kifejezetten javasoljuk a szerzőnek ezt (a post-print) változatot közzétenni. Ebben az esetben meg kell adni a folyóiratban való megjelenés pontos helyét, adatait is.

A szerző kéziratának benyújtásakor **a folyóirat által alkalmazott irányelveket** automatikusan **elfogadja**. Ezekről bővebb tájékoztatás a folyóirat honlapján olvasható.

⁴ A folyóirat OJS rendszerű honlapján: <https://nevtert.elte.hu>.

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Peer-reviewed onomastic journal of the Institute of Hungarian Linguistics
and Finno-Ugric Studies of ELTE Eötvös Loránd University
and the Society of Hungarian Linguistics, Budapest

Editor-in-chief: Tamás Farkas (ELTE)

Editor: Mariann Slíz (ELTE)

Assistant editor: Kitti Hauber (ELTE)

Editorial Board:

János Bauko (UKF), Andrea Bölcskei (KRE), Zsuzsanna Fábíán (ELTE),
Károly Gerstner (ELTE), †Attila Hegedűs (PPKE), István Hoffmann (DE),
Dezső Juhász (ELTE), Krisztina Laczkó (ELTE), Valéria Tóth (DE)

Layout editor: Dávid Wendl

Address of the Editorial Office:

ELTE Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies
H-1088 Budapest, Múzeum körút 4/A, Hungary – Email: nevtart@btk.elte.hu

Online: <https://nevtart.elte.hu>

ISSN 0139-2190 (print) – ISSN 2064-7484 (online)

No. 47

Budapest, 2025

Supported by: University Excellence Fund and Journal Development Fund of
ELTE Eötvös Loránd University

Printed by: Fellini Kft.